A. VLAHUȚĂ

SCRIERI ALESE

Voi. III

Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și bibliografie
de
VALERIU RIPEANU

nsŝ

SCRIITORI ROMINI

EDITURA PENTRU LITERATURA

București 1964

D A N

I

Un ropot de aplauze, şi cortina de dril se lăsă * pe mica scenă acoperită de ramurile a doi salcîmi. Zgomotul de glasuri amestecate se înteţi. Mamele primeau felicitări pentru succesul dramatic al copilelor.

— Un adevărat talent... Cine-ar fi crezut ?

— Da' Titi, cum se grimase ; nici n-o mai cunoşteam.

Cîte un hohot de rîs, tînăr, gîdili'tor, se auzea ca o notă clară peste murmurul de vorbe. Şi-ncet lumea începu să se mişte spre cele două uşi deschise ale dormitorului de jos, prefăcut în salon de bal. Deja *Frau* Kunst, *„tapeur* **-ul pensionului", bătea-n clapele pianului un vals, pe cînd doi sublocotenenţi încercau, nerăbdători, lustrul parchetului. în mai puţin de cinci minute, salonul se umplu. Colegiani, îmbrăcaţi elegant, ţanţoşi, cu gesturi şi aere de oameni' în vîrstă, studenţi, ofiţeri, de-abia ieşiţi din şcoală, erau prezentaţi de surorile, de verişoarele lor la celelalte eleve.

Adesea, două domnişoare, cu cîte un tînăr de mină, se opreau faţă-n faţă:

— îţi prezint pe frate-meu...

— Văru-meu, Mavrodin.

Şi îndată cavalerii invitau la un vals pe nouăle lor cunoştinţi.

Multă lume rămăsese în grădină. Era răcoare. Cîteva felinare de hîrtie colorată, atîrnate de crengile copacilor, împrăştiau o lumină discretă.

* In ediţia 1896 : *se lăsa.*

** Aici cu sensul de acompaniator la pian (fr.).

Arendaşi, fabricanţi, negustori din provincie se întîlneau şi, fără să se cunoască, începeau a-şi vorbi unul altuia cu acea libertate şi lipsă de ceremonie a oamenilor de afaceri, şi după cîteva cuvinte se recomandau singuri, spui'ndu-şi, împreună cu numele, oraşul şi felul comerciului, după care urma alte indicări secundare : otelul la care trag întotdeauna, cîţi copii au şi ce calităţi mai de seamă au putut observa în unii din ei; apoi intrau în subiecte serioase, atunci figurile lor luau o înfăţişare gravă, fruntea li se încreţea, ochii arătau o concentrare de atenţie, o grijă parcă de a înţelege, şi afla tot, de a mai apuca vro idee nouă, privitoare la negoţ. Vorbeau de concurenţa pe care ne-o face America cu grînele ei, de seceta din Rusia, de împrumuturile statului, de ultimele falimente. Uneori li se părea că e cineva care-i ascultă, îi spionează, ş-atunci îşi scoborau glasul, gesturile deveneau mai iuţi, mai expresive, şi vorbele lor şoptite aveau ceva din fîşîitul biletelor ipoticare. Un,. toptangiu * din Călăraşi se găsise ceva rubedenie, după o soră vitregă a neveste-sei, cu un moşier din Ilfov. Ce bucurie pe ei ! Fetele lor erau în aceeaşi clasă. Oare ele ştiau că sunt rude ? „Ce de parale trebuie să facă asta cu şcoala ei!" Şi imediat începură a face socoteală : 120 de fete a o mie de lei; cît să cheltuiască ea ?... Şi calculau pe zi kilogramele de carne, rabatul de la o consumaţie aşa mare, şi după două ceasuri de preţăluiri şi operaţii aritmetice, rămaseră amîndoi, ca-n faţa unei crime, uitîndu-se unul la altul, cu ochii mari, holbaţi, în umbra compactă a nopţii : d-na Raspal cîştiga treizeci şi patru de mii de franci pe an... „închipui-ţi, nene Tănase !"

Mamele pe la ferestre priveau de afară cu dragoste la tinereţa dinlăuntru şi făceau haz de îmbulzeala, de fierberea şi zbuciumul acelei lumi nouă, însetată de viaţă. Erau copiii lor... cum au crescut de mari, ce iute a trecut vremea !... Erau copiii lor — fericiţi, frumoşi ca niciodată, cu obrajii rumeni, aprinşi, şi cu ochii scînteietori, îmbătaţi de plăcerea de a se găsi acolo împreună, de a se simţi, de a se pipăi şi strînge unii pe

* *Toptangin* — negustor care vinde cu toptanul; angrosist.

alţii în calda, pasionata îmbrăţişare a valsului. Şi ei nici nu-şi mai dedeau seamă, în ameţeala lor, cît erau de înghesuiţi şi cum se loveau unii pe alţii la fiecare mişcare. Se vedeau perechi învîrtindu-se tot timpul în loc, cu o cheltuială de graţii şi cu o expresie de mulţumire ce te făcea să zîmbeşti. De mai multe ori *Fraţi* Kunst îşi simţi coatele strînse de aproape între aceleaşi şolduri ce se frecau de ea cu o supărătoare stăruinţă. Un termometru, uitat în părete, deasupra pianului, arăta 28° R. Şi *Frâu* Kunst, încălzită de zbuciumul acestei' lumi, pe care ea, cu degetele ei, o agita ş-o amesteca în acelaşi vîrtej nebun, bătea în clape din ce în ce mai violent; o adevărată fanfară de sunete pornea pe uşile deschise, străbătea grădina adormită, dînd tremur frunzişului negru, apoi se umfla din nou într-un coridor întunecat din capătul clădirei, şi se înfunda în bucătărie, unde alimenta un ceardaş, pe care-I frămîntau de foc doi ungureni ş-o Kati, din personalul de serviciu al pensionului.

în faţă, cu ferestrele la stradă, e salonul de primire ; lămpi mari de bronz, cu globuri de porţelan, aruncă *o* lumină albă peste covoarele orientale, ce îmbracă aproape tot acest interior luxos, unde nu sunt două scaune la fel ; fiecare lucru îşi are forma şi coloarea lui deosebită — un amestec capriţios de mobile scumpe, dispuse într-o neorînduială intenţionată: în spiritul modei de azi, uniformitatea şi simetria denotă un gust ordinar. Doamna Raspal, directoarea, într-un cerc de intimi, povesteşte o mică întîmplare ce stă în legătură cu ultimul scandal al ^ capitalei.

în oraşele mari, se ştie, spiritul public e vecinie pus în mişcare de-o noutate emoţionantă. De zece zile, prin cafenele, pe stradă, în tren, n-auzeai vorbindu-se decît de Veronescu-Prisăcani: deputat şi membru în comisia de indigenate, el primise bani de la mai mulţi ovrei cari cereau împămîntenirea. Lucrul se aflase, şi un cerber din opoziţie, orator distins, luase cuvîntul în Cameră. Se ridica în numele moralităţii publice şi al prestigiului parlamentar. Dar o mulţime de împrejurări conspirau în contra dezbaterei pînă la sfîrşit a acestei alarmante afaceri. Era ultima şedinţă. Deputaţii erau

osteniţi şi plictisiţi de-o sesiune care-i ţinuse cu prelungirile pîn-în iunie. Era o căldură nesuferită în ziua aceea. Veronescu făcea parte dintre acei luptători de rasă cari sunt vecinie în tabăra guvernului. Intr-un moment dat glasul oratorului fu acoperit de un zgomot infernal. Majoritatea striga : „La ordine !... închiderea discuţiei!" Toţi băteau cu pumnii în pupitre.

în învălmăşală, Veronescu, congestionat, se năpusti asupra oratorului. O cocoană, în tribuna damelor, dădu un ţipăt de spaimă şi leşină. într-un tîrziu furtuna se potoli, şi primul-ministru, grav, solemn, senin, ca şi cînd nimic nu s-ar fi întîmplat, citi mesagiul de închidere. Dar ziarele opoziţiei se aşternură pe lucru. Toată viaţa lui Veronescu fu scotocită şi scoasă la iveală. Cu patru ani în urmă, cînd a fost ales deputat întîi, se publicase o notiţă prin care se arăta că acest mandatar fusese pe vremuri funcţionar la vama Prisăcani, de unde a dispărut, într-o bună dimineaţă, cu cîteva mii de lei din casa statului. Se afirma chiar că a fost prins şi închis, mai tîrziu. Dar el s-a grăbit a răspunde printr-o scrisoare că în viaţa lui n-a fost funcţionar şi că nici nu ştie că există o vamă Prisăcani, că e posibil să mai fie un Dumitru Veronescu şi, în fine, că va da în judecată pe „infamul calomniator". Aceasta se vede c-a pus pe gînduri pe „infamul calomniator", că lucrul a rămas atunci baltă. De astă dată însă un reporter a fost trimes la Prisăcani. Peste cîteva zile se publicau mărturisiri, autografe, fotografii, cari puneau într-o lumină zdrobitoare tot trecutul, plin de aventuri ruşinoase, toate umilinţile şi peripeţiile prin- cari trecuse omul acesta. Acum nimeni nu-i mai zicea decît Veronescu-Prisăcani, şi biografia lui era ştiută şi de copii. Se scriau cronici indiscrete asupra modului cum a ştiut să captiveze inima, prea simţitoare pentru vîrsta de 60 de ani, a unei văduve grase la trup şi la pungă şi să devie soţul iubit şi răsfăţat al acestei bătrîne senzuale, cu obrajii mari şi fardaţi, în braţele căreia muriseră trei bărbaţi legitimi.

Şi pe cînd tot oraşul fierbea de isprăvile lui şi-l arăta cu degetul, el, rumăn şi surîzător, se primbla în trăsura-i elegantă, asista la spectacole şi-şi purta pretutindeni acelaşi aer triumfător al parvenitului fericit, bogat şi invulnerabil faţă de codul penal.

Acesta era pe-atunci eroul de tristă celebritate al zilei.

Doamna Raspal e îmbrăcată simplu, într-o rochie neagră, pe figura ei brună se mai văd urme de frumuseţă, ochii şi gura au ceva bărbătesc, nasul subţire şi părul lins, de un negru-lucios ; pe la tîmple se zăresc cîteva fire albe. Ea stă la masă, pe un scaun de palisandru, exemplar unic, vorbeşte rar, liniştit, fără să afecteze, mînile-i albe şi slabe netezesc inconştient penele de struţ ale unui evantaliu cu plăselele de baga.

— Stăruisem la Cameră pentru pensia ce mi se cuvenea de la bărbatu-meu. Ba azi, ba mîni, trecuse doi ani şi nu se făcuse nimic. Mă rugam — cunoşteam o mulţime de deputaţi — toţi îmi făgăduiau, şi degeaba. Nu ştiam nici eu ce să mai fac. într-o zi, ce să mă pomenesc ? Cu d-nu Veronescu în persoană. Bucuria mea : ştiam că e în comisia pensiilor. Fercheş, amabil, începu să ceară scuze c-a îndrăznit să mă deranjeze, că el a cunoscut pe bărbatu-meu şi ştie că a fost un profesor distins, că dreptatea mea e strigătoare la cer ; în gîndu-meu : mai bine-ar fi strigătoare Ia Cameră ; dar... de la o vreme bag de seamă că parcă se cam jena... Vedeam eu că are ceva de spus... (Aici doamna Raspal închise puţin din ochiul stîng şi dete din cap, c-un zîmbet şiret, care se reproduse şi pe figura celorlalţi). „De, zic, domnule Veronescu, ce să mai fac ? M-am luat şi eu de gînduri..." Da' el, indignat grozav, şi dîndu-şi ochii peste cap : „O, doamnă, e teribil ce se petrece-n ţara asta ! Oameni pe cari-i credeam cinstiţi, la cari mă-nchinam ş-aş fi pus mîna-n foc pentru ei... ei bine! i-am văzut de-o venalitate, că mi-e ruşine numai cînd mă gîndesc. Ştiţi ce mi-au spus ieri doi colegi din comisia de pensii, pe cînd stăruiam pentru d-voastră ? Mi-au spus curat că nu vor să iscălească raportul pînă ce nu li' s-o da cîte o mie de franci, că d-voastră aveţi bani, ce mai umblaţi după pensie!"

— Şi nu l-aţi dat afară ? întrebă pripit un domn cu ochelari şi cu barbete blonde, sculîndu-se de pe scaun, ca sa se mai mişte.

— Eu am rămas înmărmurită...
— Şi i-aţi dat două mii de lei, sunt sigur.
— Da' ce era să fac ?
— Şi cu pensia cum a rămas ?
— într-o lună s-a regulat tot, fără să mă deranjez.

Şi nimeni nu băgă de seamă prin ce tranziţie d-na Raspal vorbea acum — nu cu acelaşi calm — despre un director de pension care în toţi anii păzeşte, în septembre, sosirea trenurilor :

— De dimineaţă, el şi nevasta lui sunt la gară, şi cum văd un părinte c-o fată, îl iau pe nerăsuflate. Aici doamna Raspal se sculă şi, lăsînd evantaliul, îşi ridică mîna ca un om care salută şi intră-n vorbă c-un necunoscut : „Dacă nu mă-nşel, domnul şi-a adus copila spre a o *plasa* într-un *pansion..."* Şi pe cînd bietul om umblă, zăpăcit, să-şi scoată bagajul, să-şi caute birjă, d-nul director, cu consoarta după el, nu-1 slăbeşte şi-i toacă la ureche : că-n cutare pension fetele mor de foame şi capătă reumatism din cauză că şcoala e umedă ca o pivniţă ; că la *m-me* X nu se-nvaţă nimic şi toată ziua stau fetele pe la fereşti şi fac bezele la băieţii de pe stradă, că ministerul a hotărît să-nchidă cutare pension... şi-1 ameţeşte cu vorba. Omul vrea să scape, spune c-a dat arvonă. „Nu face nimic, eu vă scad arvona, zic că mi-aţi dat-o mie, numai ca să vă scap copila din primejdie, nu de altă." Şi-1 apucă de haină, „întrebaţi, vă rog, întrebaţi pe toată lumea, să vă spună de pensionul meu." Şi-i ia geamandanul din mină : „Avem trăsura noastră, poftiţi, numai să ne vizitaţi şcoala, numai să vedeţi cum suntem instalaţi, în toată Europa nu veţi găsi o a doua instalaţie. Poftiţi, două minute, numai să vedeţi..." Şi bieţii provinciali, unii de naivitate, alţii de silă, cad în cursă. Anul trecut domnul acesta mi-a luat aşa de la gară opt fete cari erau înscrise la mine...

O doamnă bătrînă, care ascultase cu cea mai evlavioasă atenţie, făcu ochii mari şi întrebă cu o comică mirare :

— Da' bine, maică, omul ăsta ţine şi pension de fete ?

Se făcu un haz nespus. Bătrîna crezuse că tot de Veronescu-Prisăcani e vorba.

Domnul cu barbete avea de gînd să-şi manifeste indignarea, vecinica lui indignare, în contra a tot ce e necinste printr-o frază importantă şi cu oarecare filozofie la mijloc ; dar ce efect putea să mai aibă acum ? Atîta rîs pentr-un lucru de nimic... începea să-1 indispuie. Cîte un cuvînt frumos, sonor îl obseda, îi umbla prin gură, enervant ca un fir de păr. Făcu cîţiva paşi, mai apăsaţi, ar fi vrut să găsească pe cineva demn de fraza care-I punea în neastîmpăr.

Şi, cu mînile la spate, se opri în faţa unui tînăr ce sta deoparte, la o mescioară de nuc, şi desina un cavaler pe dosul unui program.

— Ce zici, poete, de lumea asta ?
— Nimic, domnule inspector, răspunse tînărul după un mic interval, fără a-şi ridica ochii de pe hîrtie.

Domnul cu barbete era inspector peste monumentele istorice, post creat pentru el, Mişu Razi, nu pentru monumente, îşi luă ochelarii şi, scoţîndu-şi batista, îi aburi, îi şterse şi-i puse : toate acestea, cu o cochetărie de mişcări în cari neapărat degetul cel mic îşi păstra cu graţie cunoscuta lui poziţie, ceva mai în sus, fireşte, şt mai depărtat de celelalte. Se plecă şi privi un moment chipul cavalerului, la care tînărul lucra-nainte c-un aer distras.

— Hm... da' d-ta ai toate talentele... toate talentele, braavo...

Şî asupra acestor apreţieri, la care nu i se răspundea nimic, se uită la ceas — erau aproape douăsprezece, lumea începea să se retragă; privi un moment în juru-i, ca un om care nu ştie ce caută,- apoi-îşi netezi barbetele şi salută ceremonios. Directoarea îl petrecu pînă la scară.

Tînărul trase cîteva linii îndesate peste figura cavalerului său şi, lăsînd creionul, se uiţă în salon — era singur. îi răsuna încă, supărător, în cap vorbele inspectorului, a cărui familiaritate îl enerva ; poate chiar cuvîntul *poet,* de care conştiinţa lui lega un şir de dureri sfinte, îi făcea rău, auzit aşa din gura omului acestuia, suficient, afectat şi pururea încîntat de sine.

O domnişoară intră grăbită.

— Domnule Dan, trebuie să joci cu noi un cadril, nu se poate să ne refuzi.

El zîmbi şi încercă să se scuze ; dar încă două eleve veniră şi, vesele, vorbăreţe, aprinse de joc, îl rugară frumos şi-1 înduplecară.

Dan era profesor de filozofie şi de limba romînă la clasele superioare.

Pentru el erau afişate pe păreţi, în cancelarie, atîtea programe oficiale, ca să nu se mai întindă la vorbă lungă, ca acum patru ani, cînd s-a pomenit în vară cu materia neisprăvită. Fetelor le plăceau orele lui de lecţie. Examina foarte rar, ş-atunci făcea mai mult o conversaţie, şi dădea note bune.

El căuta să pună pe eleve în curent cu mişcarea intelectuală a timpului, le învăţa să gîndească — lucru puţin obicinuit în şcoală pe vremea aceea, profesorii bizuindu-se mai mult pe memoria decît pe inteligenţa elevilor — le arăta cît e de preţios darul de a observa, de a analiza şi pricepe viaţa în toată însemnătatea şi frumuseţea ei. Vorbea limpede, corect, liniştit. Arareori se încălzea, într-un curent mai impetuos de gînduri. Ş-atunci se lumina la faţă ca un profet, fraza se deschidea, se lărgea, într-o bogăţie de cuvinte sonore, puternice, emoţionante ; privirea, gestul, glasul lui căpătau ceva particular de atrăgător, hipnotic aproape. Toată fiinţa lui respira o nemărginită bunătate. Adesea inteligenţa lui elastică, generoasă prin rezerva şi cumpănirea ei, făcea impresia acelor tablouri cu perspective mari, adînci, pierdute, ce par a nu mai avea sfîrşit.

Cînd intră în bal, elevele îl întîmpinară cu ovaţii zgomotoase. Lumea se rărise. Nu mai erau decît intimii. Un glas puternic strigă : *„En place, mesdemoiselles!"* * Era comanda profesorului de dans. Şi infatigabila ** *Frau* Kunst, călcînd pedala, porni cu brio primele tacturi de la figura-ntîi. Dan avea mişcările jenate şi nesigure. El păşea cu ezitare, luînd seama la ce fac alţii şi ascultînd instrucţiile perechei lui de joc, o blondă zveltă, care-1 lua de mînă şi-1 conducea, ca pe un copil,

* La loc domnişoarelor (fr.).
** *Infatigabil* — neobosit.

cu un aer de protecţie fermecător. Doamna Raspal făcea haz de stîngăciile lui. însăşi *Frau* Kunst întorcea capul, din cînd în cînd, să-1 vadă jucînd. Dar tocmai această jenă şi neîndemînare a lui îl făceau mai deosebit simpatic. Şi dacă s-ar fi uitat bine în faţa domnişoarei Racliş, ar fi văzut cîtă recunoştinţă şi nevinovată fericire era în ochii ei albaştri: sfiala, nedumerirea lui îi dădea prilej să-1 înveţe, să-1 ia de mînă şi, mlădioasă, triumfătoare, să-1 poarte şi să-1 domine, oareşicum, să se simtă şi ea pentru cîteva minute stăpînă, superioară în ceva, fostului ei profesor.

Şi cu ce cuvinte drăgălaşe 1-a certat la figura a şasea, fiindcă nu se prea lăsa să-1 ducă ea, cu toată puterea braţelor ei, în goana săritoare a galopului,

Nedeprins cu balurile, lui i se părea stranie, îl tulbura cu libertăţile ei copila aceasta neastîmpărată, inconştientă, care se vîra în sufletul lui, aproape îl îmbrăţişa, rîzătoare, luminoasă, de o diabolică frumuseţă în rochia ei de vară, albă.

Uneori se trăgea înapoi, parcă-i era frică de atingerea ei, cînd b vedea viind aşa nebună spre el, cu braţele întinse, cu gîtul gol, alb, marmorean, şi cu o privire caldă, umedă, ce-i surîdea cu toată francheţa şi farmecul ameţitor al nevinovăţiei celor şaptesprezece ani.

— Scăpaşi, domnule Dan, şi de corvada asta, îi zise ea rîzînd, pe cînd o conducea la loc.

Ce mai ocazie pentru un tînăr cavaler să protesteze aici, şi să-şi plaseze cele mai galante şi mai parfumate complimente, pe cari le au totdeauna fabricate gata tinerii cu educaţie de salon !

— Aş, nu-i vorba de corvadă, domnişoară... da' nu ştiu, răspunse Dan, cu un glas tărăgănat, avînd aerul de a se gîndi' aiurea.

II

Dan se defteptă tîrziu. în odaie era o căldură nesuferită. Şase ani de cînd era în Bucureşti; şi-ntotdeauna vara, după examene, îl apucau aceleaşi gînduri urîte : să nu s-aleagă şi el la sfîrşitul anului, cu cîteva sute de lei, ca să se poată urni, să se ducă undeva, la munte, să se mai răcorească ! Simţea în el o lene, o osteneală, ş-o nelinişte apăsătoare.

Era aşa de zdrobit şi de îndurerat fiziceşte, încît efortul de care avea nevoie ca să se scoale din pat i se înfăţişa ca o durere de care parcă-i era frică.

Şi ce de lume pleca din Bucureşti... Se gîndea la prietenii, la cunoscuţii lui, îi vedea în tren, veseli, fără griji, ducîndu-se departe, răcorindu-şi viaţa în alte impresii, trăind într-o lume nouă, fericiţi, îmbătaţi de farmecul şi surprizele călătoriei. Şi adesea starea asta a lui, de descurajare şi deprimare morală, căuta, ca I? toţi oamenii cari scriu, să se formuleze în fraze cumpănite, pe care el şi le rostea în gînd, îngrijindu-se de structura, ordinea şi ritmul lor, ca şi cînd le-ar fi scris.

„Iată trei generaţii de oameni fără noroc. Bunicu-meu,. încurcat în judecăţi, se zbuciumă douăzeci de ani sub prigonirea unui Margopulo, ca să-şi scape răzeşia, pierde tot, şi din gospodar de frunte, cînd se vede la sapă de lemn, desperat, ia parul şi, ziua-n amiaza mare, la arie, culcă pe grec dintr-o lovitură. Eu nu l-am apucat, dar am auzit că era o mîndreţă de om, vestit pe toată valea Similei[1], de cinste şi de vrednicie..

Bunicu-meu a murit în ocnă. Tata a luptat cu nevoile şi cu sărăcia toată viaţa. Şi eu..."

Servitoarea intră binişor şi-i puse cafeaua cu lapte pe masă. El se sculă, dete cu puţină apă pe obraz — apa era caldă, parc-o luase de la foc. Ceva mai rece era cafeaua cu lapte. O sorbi în neştire. Mintea lui era departe, cu atîţia ani în urmă : o căsuţă albă în Bîrlad[2], la mahala, într-o curte mare şi cu livadă-n fund — figura blîndă şi tristă a mă-sei, tată-său bolnav, venind ostenit de la cancelarie, într-una oftînd şi gemînd, •cele două surori mai mari, Aglaia şi Smărăndiţa, cîrpind la cîte-o treanţă, prefăcind vecinie o vechitură în ceva bun de purtat, făcînd să circule aceeaşi haina •de iarnă la toată familia, vînzînd o cruciuliţă de aur de la botez, pentru a-i cumpăra lui un autor latin, şi -cîte sacrificii, cîte greutăţi, cîte momente de spăimîntătoare lipsă, cînd în toată casa se făcea o tăcere şi o frică de numai se uitau unul la altul şi oftau. Nici un ajjator, nici o speranţă, de nicăiri !... Numai cine a tre •cut pe-aici poate să-şi închipuie ce putere de luptă îndelungată şi tristă, şi cîte acte de adevărat eroism se desfăşură zi cu zi, şi se pierd în întunerecul vieţei acestor sărmane familii, cinsitite şi mîndre în nenorocirea lor.

Şi cîte lucruri, neînţelese bine pe-atunci, i se desluşeau acum în minte. Vara plecau cu toţii afară, la un unchi al lor, care era vechil la Leonida, un grec bătrîn, burlac şi cam într-o ureche, care rîdea tare, vorbea pripit şi cepeleag *, şi spunea într-una că el, aşa bătrîn, dar tot s-ar însura dacă l-ar iubi o fetiţă nostimă şi frumuşică, aşa cum e Smărăndiţa, şi biata Smărăndiţa se făcea roşie ca sfecla, ceilalţi rîdeau ; în urmă se deprinsese cu prostiile grecului şi făcea şi ea haz. Şi ce frumos era acolo la Rădăeşti. Ca-ntr-o panoramă i se arăta acum satul răvărsat pe vale, ogoarele coapte în toiul căldurilor, şi iazul somnoros, şi pădurea întunecată, şi toate locurile pe unde hoinărea cu băieţii din sat, atît de veseli şi isteţi, cari ştiau cum se cheamă toate florile din şes şi tot felul de păsărele şi de gîndaci. Cum fuge vremea !... şi deodată îi apăru distinct

* *Cepeleag* — peltic.

figura şireată şi prefăcută a unchiului său, pe care el de mic, fără să-şi dea seamă pentru ce, nu-1 putea suferi. îşi aducea acum aminte cum, în iarna cînd era el în clasa a şaptea, venea pe la ei aproape în fiecare săptămînă şi cîteodată aducea şi pe Leonida, şi le dedea cofeturi şi gologani, şi steteau seara pînă tîrziu. Apoi, în primăvară, într-o duminecă, el citea un roman de Dickens. Smărăndiţa avea o rochie nouă, ş-a venit veselă lîngă el, i-a închis cartea şi i-a arătat un inel frumos de aur, dar nu voia să-i spuie cine i 1-a dat ş-au plecat amîndoi la primblare. Era o zi frumoasă, caldă. Străzile erau curate, şi casele, văruite de Paşti, străluceau în soare. Ea-1 întreba de pe la şcoală. El îi povestea cîte nimicuri toate...

...Ţi-aduci aminte, Smărăndiţo, cînd trăia bietu tata, la un Sfîntu Nicolai, eu i-am făcut de ziua lui o felicitare în versuri. Ce bine-i' părea, şi cum mă-ntreba mereu: „Spune drept, tu ai făcut-o, din capu tău ?" Şi seara, cînd a venit moşu, la masă, tata m-a pus să-i cetesc iar poezia, şi după ce-am cetit-o, tata m-arăta cu mîndrie : „Vezi tu, el a compus-o, din capul lui", şi mamei îi venea să plîngă de bucurie. Şi atunci moşu, ce om rău, numai' de ciudă, ca să strice bucuria mamei ş-a lui bietu tata, începu să rîdă : „Aş, cui spui fleacuri ? Asta am cetit-o într-un călindar, a copiat-o de acolo"... Ce om rău şi mincinos ! Nu pot să-1 sufăr.

Şi tot vorbind aşa, ba una, ba alta, au ieşit afară din oraş, ş-au trecut dincolo de grădină, departe, în cîmp larg. Ce verde era iarba, şi cum bătea soarele ! şi toate miroseau a vară. Ţipenie de om nu se afla, şi nici un zgomot nu mai răzbătea dinspre oraş. Un cîrd de cioare trecu croncănind pe deasupra lor, şi iar se făcu tăcere. El aştepta — avea o presimţire vagă că soră-sa are să-i spuie ceva în momentul acela.

Smărăndiţa îl privi ţintă-n ochi.

— Să-ţi spui ?

— Da, să-mi spui.

— Mă mărit... Cum semeni cu moşu cînd te uiţi aşa !... Serios, mă mărit... cu Leonida : nu-ţi faci idee ce om cumsecade e, şi ne mutăm cu toţii la ţară. Tu ai să te duci la Bucureşti. N-ai să mai duci greu deacum...

Ş-atunci el zbucni într-un hohot de plîns nestăpînit. Simţea că i se rupe inima de milă, de jale, şi-n capul lui buimăcit răsunau, ca un bocet, aceste două vorbe : „Biata Smărăndiţa !" Ş-au podidit-o şi pe ea lacrimile, ş-au plîns amîndoi, ca nişte copii pierduţi şi nenorociţi; era o descărcare de suferinţi inconştiente, pentru cari ei nu găseau cuvinte. Pe drum, la întoarcere, i-a povestit ea toată istoria, toate stăruinţile şi învîrtiturile unchiului pînă să înduplece pe mama lor, care nu voia nici s-audă de asta la început. Dar în atîtea rînduri Leonida îi împrumutase, la nevoi. Se făcuse la el o datorie de cîteva mii de lei. Cu ce s-o plătească ?... Şi biata copilă repeta mereu, ca şi cum ar fi vrut să se convingă mai mult pe ea : „Eu îl iubesc... De ce să nu-1 iubesc ? Un om bun, de treabă. Ne-a făcut atîta bine !" Şi s-a dus sărmana după acest om, care putea să-i fie bunic, el a cumpărat tinereţea ei, şi ea s-a vîndut şi s-a jertfit pentru toţi. Ce viaţă putea ea să aibă în casa acestui bătrîn zuliar * şi năbădăios ? La un an după asta mă-sa a murit. Soră-sa Aglaia, trăia cu unchiu-său. Iată ce s-a ales din toată familia lui. Şi de patru ani acum nu mai ştia nimic de ele. Au murit ? Mai trăiesc ? Cum se înstrăinase de toţi ! Ce s-a făcut cu inima lui de-atunci şi cu frumoasele lor visuri din copilărie ? Ce s-a făcut cu iubirea celor două surori, .aşa de bune, aşa de gingaşe, cu acea iubire delicată care i-a modelat primele gînduri, primele manifestări ale sufletului lui ! Cum îşi închipuia el pe atunci ca nu va putea trăi niciodată fără ele. Ce planuri îşi făceau împreună pentru viitor ! Şi acum... Atîta nestatornicie şi răsturnare de simţiri omeneşti îi ostenea mintea şi-1 umplea de-o nespusă melancolie.

Ca de-o viaţă trăită îşi aducea aminte de planurile ce îi treceau odinioară prin capul lui de copil. Ce de prostii frumoase gîndea el cînd era mic !... Noaptea, după ce sufla în lumînare, el nu dormea — atunci începea pentru el adevărata viaţă. Ş-atît de limpezi şi

* *Zuliar* — gelos.

fermecătoare i se arătau toate, ş-atît de curios de luminoase i se păreau propriele lui gînduri, că de multe ori se întreba : „Oare gîndesc şi alţi copii de vîrsta mea aşa ca mine ?" Era în clasa-ntîi gimnazială. Tată-său zăcea pe moarte. Ce jale era în toată casa ! Cînd venea de la şcoală, nimeni nu-1 mai săruta. Şi el simţea, cu acel dar de intuiţie precoce al copiilor nenorociţi, că trebuie să tacă, să nu ceară nimic, să ia şi el parte la durerile celorlalţi. Şi nu zicea nimic. Numai se gîndea şi ofta, cu inimioara lui de unsprezece ani. ^Seara îl punea mă-sa să se închine şi-1 culca. Atunci el îşi trăgea binişor plapoma peste cap şi, cu ochii deschişi, trăia în lumea lui de minuni. Se gîndea la Dumnezeu, adesea îl vedea : un popă frumos, cu barba albă, stînd liniştit într-un jîlţ mare, de aur, aşa cum văzuse pe Dayid în vechea psaltire a mă-sei, şi-mprejurul lui, sfinţi mulţi, cu chipuri de copii. Şi se gîndea aşa : Dumnezeu vede pe tata bolnav şi pe mama cît îi de necăjită. El poate toate, şi ştie toate. El ştie ce gîndesc eu acu. Şi cum stă aşa, o dată cheamă un înger şi-i spune : „Du-te pe pămînt la casa ceea, unde zace bolnav tatăl băiatului care se gîndeşte acum la mine, şi fă-1 sănătos. Na şi punga asta cu galbeni, s-o pui sub pernă, unde doarme băiatul, să fie a lui, şi banii să nu se mai isprăvească, din pungă oricît va cheltui..." Ce mai motiv de fantezii nesfîrşite ! Şi-n mintea lui încălzită, sufescitată de basme, începea să desfăşure, în tablouri vii, scene atingătoare, al căror erou era el, copilul binefăcător, trimesul lui Dumnezeu, mîngîierea şi sprijinul tuturor nenorociţilor. Se gîndea cum are să se scoale dimineaţa, ş-are să vadă. pe tată-său sănătos umblînd prin casă, şi pe mă-sa veselă, şi pe surori vesele, şi el n-are să le spuie nimic. Şi după ce se va îmbrăca, are să-şi ia punga de sub pernă, binişor, să nu-1 vadă nimeni. Ş-are să se_ duc-atunci cuminte la mă-sa, ş-are să-i spuie aşa : „Uite, mamă — şi inconştient buzele lui se mişcau de căldura şi tăria gîndului — acu s-a făcut tata bine... haidem cu toţii în tîrg, să ne cumpărăm haine frumoase, şi să cumpărăm smochine, ş-o cutie mare de halva... şi deseară să mergem la teatru". Iar biata mă-sa are să se uite cu ochi mari la el ş-are să-i zică : „Fă-ţi cruce, dragul mamei, se

vede că nu eşti în toată firea". Ş-atunci el — o dată să bage mîna-n buzunar şi, scoţînd punga cu galbeni, să-nceapă a număra, cîte unul, cîte unul, şi să dea întîi mă-sei, apoi lui tată-său, pe urmă la surori, şi să le dea mulţi, mulţi, pin' n-or mai încăpea grămezile pe masă... Ş-auzea desluşit întrebările lor, vedea atitudinile, gesturile, surpriza şi bucuria de pe figurile lor. Ce fericit adormea, ş-a doua zi se deştepta în aceeaşi privelişte dureroasă a vieţei lor, din cale-afară chinuită. De ce nu i se întîmplase niciodată, în atîta amar de vreme, nimic din cîte visase, nimic din cîte evocase, cu toată setea, cu tot focul gîndurilor lui, în nopţile copilăriei! Ce neam de oameni fără noroc !

Şi, îmbrăcîndu-se, începu să observe cu atenţie odaia, în care numai de cîteva zile se mutase. îşi schimba locuinţa des. Niciodată nu găsise o cameră să-i placă, să-i fie drag să stea acasă. Uneori zile-ntregi umbla prin străzi retrase. Cînd vedea cîte o căsuţă mică, albă, ascunsă în fundul unei curţi cu iarbă, şi straturi de flori, şi tufe de lilieci, se oprea în stradă şi privea lung, aşa undeva ar fi vrut să găsească el o odăiţă, întotdeauna se muta cu plăcere. Şi după o lună de şedere într-un loc, i se păreau vechi şi ursuze toate lucrurile din odaie. Se simţea străin, singur, şi, cînd intra, seara, îl apucau tot felul de gînduri triste şi nu putea nici să lucreze, nici să doarmă. I se părea că se lasă tavanul pe el şi pereţii se strîng, s-apropie, or să-1 înăbuşe. îl gonea urîtul. Odaia asta era ceva mai mare, mai veselă ; dar afară de portretele din părete, care-i erau necunoscute, toată mobila i se părea aceeaşi: acelaşi pat de spital, cu aceeaşi plapomă roşie, acelaşi lavoar de fier, cu ligheanul şi ibricul de tuci smălţuit, aceeaşi sticlă cu apă, cu paharul ei gros, şi masa ovală de nuc, şi sfeşnicul de alamă, şi oglinda din părete în rama ei veche şi simplă de lemn lustruit; şi-n ceasul acela i se păru că şase ani l-au urmărit pretutindeni aceste mobile de otel din provincie, şi tot aşa s-au aşezat, patul în fund, masa la fereastră, şi lavoarul lîngă sobă, în toate odăile pe unde a stat.

Se uită la cufăr, acolo era tot ce-avea el: un rînd de haine, schimburi, şi cărţi de literatură şi de filozofie.

De patru zile se ţinea să le scoată, şi tot amîna. Şi pe cînd îşi încheia vesta, cerceta cu ochii cele trei scaune de paie, unul la masă, unul lîngă pat, la căpătîi, şi altul lîngă cufăr. Erau la fel, şi îndată îi yeni în minte salonul doamnei Raspal, apoi balul, cadrilul lui, domnişoara Racliş...

De mult nu mai stătuse el înaintea unei oglinzi aşa aţintit... Şi oricît s-ar zice că noi nu ne putem da socoteală de propria noastră figură, dar cînd ne uităm în oglindă, cu gîndul de a cerceta ce impresie a putut să facă chipul nostru asupra unei anumite persoane, se întîmplă să descoperim în figura noastră trăsături şi particularităţi neobservate încă de noi, ca şi cînd am fi împrumutat, pentru a ne examina mai de aproape, ochii acelei persoane. Pentru Vasile Dan, care nu ştiu dacă şi-ar fi putut recunoaşte fotografia, fu aproape o surpriză să constate că era al lui acest cap cuminte din oglindă, ce dezvălea din păru-i negru şi des o figură blîndă, smeadă, pe care gîndurile îşi pusese deja marca lor de distincţie, acel reflex de frumuseţă interioară, acea curioasă bătaie de lumină ce dădea nu ştiu ce aer misterios ochilor lui căprii, mari, cu pleoapele ostenite, şi gurii lui puternice, umbrite de o mustaţă neagră, lăsată în jos.

...Dar cum i s-a încreţit pielea pe frunte, şi pe subt. ochi ! Şi aceste două crestături adînci pe amîndoi obrajii !... Parcă era mai alb şi mai întins la faţă.

Ce capete sclivisite aveau aseară unii giovini *. Erau fardaţi, se vede, prea semănau a manechini din vitrinele bărbierilor. Cum dracu nu văd oamenii aceştia cîţ sunt de uricioşi şi de ridiculi aşa linşi, înfrizuraţi şi lustruiţi ca păpuşele de porţelan ! Şi, cu puţin necaz, îşi înfipse pieptenele în păru-i aspru, ce nu părea de loc dispus a se supune încercării lui de a-şi alege o cărare în stînga, sfîrşi prin a-l da în sus cu mina, după obicei, îşi luă pălăria şi ieşi.

* *Giovini* — tineri.

In cămaşă, descheiat la gît, cu părul vîlvoi, foarte aprins şi năduşit la faţă, Cezar Priboianu stă la o masa, plecat pe un teanc de foi pătrate de hîrtie albastră, şi scrie zorit articolul de fond. E gras — adecă pare gras, pentru că-i aşa buhav la faţă, şi voluminos — ochii mici, verzi, duşi în fundul capului, fruntea congestionată, nasul gros şi puţin turtit la vîrf, o barbă roşcată şi neîngrijită îi acopere mai mult de jumătate figura. El e directorul şi primul-redactor al ziarului *Alarma*. Singurul copil la părinţi, fusese dat de mic într-un pension de fete, la Cîmpulung, unde tată-său avea o mică fabrică de apă gazoasă. Acolo şi-a făcut el cele patru clase primare. Mă-sa îl răsfăţa şi nu-l lăsa niciodată să se joace cu băieţi de seama lui, ca să nu ia apucături rele. Băiatul creştea ca o floare delicată într-o seră. Era drăguţ, cuminte, şi la expoziţia de lucru a pensionului, în toţi anii, avea şi el horbote împletite, dantele şi monograme cusute pe batiste de mînuşiţa lui. Adus la Bucureşti, fu pus într-un pension de băieţi de astă dată, cu toată părerea de rău a mă-sei, şi învăţă bine — cam sfiicios la început, dar s-a dat la brazdă. O dată l-au prins băieţii în dormitor lucrînd cu croşetul la o faţă mică de masă, ş-atîta l-au rîs, că l-au dezgustat pentru totdeauna de acest *talent*, care făcuse gloria copilăriei lui şi la care mă-sa ţinea aşa de mult. După ce-a trecut examenul de bacalaureat, s-a înscris la Drept. Dar acum era liber, şi viaţa de cafenea, ştrengăriile cu prietenii începură a-l atrage. La început

farmecul necunoscutului, nevoia de a-şi cheltui forţa înmagazinată a tinereţei lui virgine, în urmă deprinderea, lipsa de voinţă, discurajarea, acea opresiune a timpului pierdut care se lasă din ce în ce mai greu pe conştiinţa celor abătuţi din cale, un fel de silă distrugătoare şi de neîncredere în el l-au făcut să-şi piardă patru ani-fără să se poată hotărî a^trece un examen. Un prieten, corector la *Steaua Romîniei* *, l-a luat o dată la redacţie ca să-i ajute. Cînd s-a văzut stînd la un colţ de masă şi făcînd şi el ceva în cercul acesta de oameni importanţi, cari ţineau spiritul naţiunei în vîrful condeiului lor, ceva cald parcă i s-a ridicat de la inimă la cap ş-a simţit trezi'ndu-se în el un dor nedesluşit, o nelinişte, care îi dedea arsuri pe inimă, dorul de a fi şi el ceva în lumea asta, de a se apuca şi el de-o treabă.

Peste cîteva luni făcea parte din redacţie. Era cel mai entuziast, cel mai harnic şi nu cel mai puţin^ inteligent dintre tinerii care făceau, cum se zice, bucătăria gazetei : traduceri, informaţii, dări de seamă, cronici teatrale, din ce în ce mai bine scrise, ce nu poate un tînăr la douăzeci de ani, cînd s^aşterne cu dragoste şi cu entuziasm să facă ceva ?... îşi găsise vocaţia. Acum părăsise cu totul gîndul de a mai da pe la universitate. Pleca dimineaţa şi nu se mai întorcea acasă decît noaptea, de obicei foarte tîrziu şi rupt de oboseală. Cea mai mare parte din zi o petrecea la redacţie. Restul timpului, la birt, la cafenea, la berărie, şi seara, de două ori pe săptămînă, la teatru. în viaţa de ziarist adesea intră ca o parte necesară apucăturile acestea de boem.

Dar într-o dimineaţă, tocmai cînd se gătea să iasă, o birjă se opri la poartă, ş-o femeie naltă şi slabă îi apăru în prag pe neaşteptate — era mă-sa. A fost o scenă în adevăr sfîşietoare. O mamă care cade în genunchi înaintea copilului ei şi-l roagă plîngînd, este poate cel mai mare şi mai sfînt simbol de iubire, de jertfă şi de durere — şi nu s-a găsit încă suflet de om

* In ediţia de bază : *Steaua Romînă ;* în ediţia 1896, *Steaua^ Romîniei,* şi la pagina 28 a ediţiei noastre, în ambele ediţii antume, *Steaua Romîniei.*

să nu se cutremure şi să nu se ridice din cea mai cumplită cădere la glasul acestei divine rugăciuni.

A plîns, a plîns, bietul băiat, cele mai calde şi mai fecunde lacrimi ce i-au dat vrodată obrajii lui palizi, şi simţea că se duce cu ele tot întunericul de pe mintea lui, toată stricăciunea ce se depusese, în anii din urmă, peste inima lui bună, peste iubirea şi castitatea copilăriei lui. După trei ani, era licenţiat în drept, dar bieţii părinţi n-au avut parte să se bucure de succesele lui universitare. Mă-sa a murit la cîteva luni după acea dureroasă întîlnire, şi în acelaşi an a murit şi tată-său. îi rămîneau vro patruzeci de mii de franci. Ce şi-a zis el ? „Banu-i cu dracu... Cine ştie ce nebunie m-apucă într-o zi^ şi risipesc tot ce-a agonisit tata într-o viaţă de muncă. Să-mi iau mai bine un acaret." Şi şi-a cumpărat o casă în strada Fîntînii. A fost un an judecător de pace în capitală. într-un proces pentru restituire de salar, intentat de Ministerul de Justiţie unui magistrat destituit telegrafic, tînărul Priboianu, printr-o sentinţă foarte bine motivată, a respins acţiunea ministerului ca nefundată. Atîta independenţă de la un judecător de ocol merita o atenţie oficială, ca să servească de exemplu tinerilor magistraţi; şi i s-a dat: a doua zi a fost înlocuit. înscris între avocaţi, prin munca şi cinstea lui, şi-a asigurat o mică clientelă, care-i aducea cinci sute de lei pe lună. O, ar fi putut avea o clientelă mult mai numeroasă dacă s-ar fi lăsat de gazetărie. Dar aceasta era pasiunea lui — i se părea că se născuse cu ea, îi umplea viaţa, şi tot ce-auzea şi vedea pe stradă, la tribunal, între prieteni, pe el nu-l mişca, nu-l interesa decît ceea ce-ar fi putut constitui material pentru ziar. Gînduri'le, observaţiile lui i se formulau şi i se aşezau în cap pe coloane de gazetă,

„Mă, nu ştiu, spunea el o dată, după a treia halbă de bere, da' eu lumea asta o văd în şpalturi, mă, şi toată prostia omenească uite-aşa o văd, pe şpalt !..." Şi, desfăcîndu-şi braţul stîng, îşi fixa privirea în palma-i deschisă, cu aerul unui presbit care citeşte.

Acum îşi avea ziarul lui. în toate verile se ducea să petreacă două săptămîni la Cîmpulung. Un bun prietin al lui tată-său i-a propus într-o zi să-l însoare cu fiica unui proprietar de-acolo, şi pe cînd îi descria avanta-

jele unei asemenea căsătorii — educația, frumusețea, zestrea fetei, perspectiva de a fi ales deputat în localitate — el, dînd din cap, şi cu toată seriozitatea, îi tăie vorba : „Nu pot, nene Tache, degeaba mi le spui', eu sunt însurat... am nevastă şi copii."

Şi temîndu-se să nu-i vie rău lui nene-său Tache, care arăta o schimbare la față îngrijitoare, scoase din buzunarul de la piept ultimul număr din *Alarma* şi, bătîndu-1 binişor cu palma, ca şi cînd ar fi mîngîiat obrajii unui copil : „Uite, vezi ? asta-i familia mea, de acum... Fiecare om, nene Tache, cu slăbiciunile lui... aud?"

Şi-şi plecă urechea, ca şi cînd i s-ar fi făcut o obiecție pe care n-a auzit-o ; aceasta însemna „să pofteşti să-mi răspunzi aici dacă ai' ce".

Ziarul era în al cincilea an. Cu ce plăcere povestea el originea acestei întreprinderi!

„De la o vreme bag de seamă că d-1 director îmi aplica cenzura în toată regula. Nimic, nici o vorbă de rău, la adresa guvernului nu se mai putea publica în *Steaua Romîniei.* îmi tăia orice observație, orice aluzie la adresa aceloraşi oameni, despre cari, cu cîteva luni mai înainte, iubitul nostru director zicea în fiecare zi : «Să nu-i cruțați, băieți, sunt nişte canalii infecte». în sfîrşit, viu eu într-o dimineață c-un articol la care muncisem două zile... da-1 scrisesem, nu mă-ncurcasem. Mă rog, combăteam la cataramă ; înfieram infamiile guvernului, pentru că, vezi d-ta, aşa a lăsat Dumnezeu, pesemne, ca un guvern să nu poată fi decît infam. Se uită în fugă pe manuscris şi o dată-1 văd că se încruntă la mine şi-mi zice, apăsînd pe cuvinte, îngrijat oareşicum de încăpățînarea mea : «Domnule, nu-nțelegi că noi, în situația în care ne aflăm, au putem decît să sprijinim guvernul ?»

Da' eu vrusei să fac pe naivul : «Nu înțeleg, domnule director, guvernul nu s-a schimbat, oamenii sunt aceiaşi»...

«Ei, nene, dacă nu-nțelegi, n-am ce-ți face, d-ta crezi că politi'ca-i aşa...»

Şi fluturînd din mînă, îmi întoarse spatele necăjit, îmi iau frumuşel manuscrisul. «Vă salut, domnule director», în gîndul meu : politica dumitale... am înțeles-o.

Să-ți fie de bine. Se plictisise omul de-atîta opoziție. Tot aia şi iar aia...

Toate bune, da ce mă fac eu ? Unde mă înham ? Zece ani de gazetărie nu e glumă. Ş-apoi, la mine, asta-i o boală.

Mă, nu puteam să dorm. Mă gîndesc eu, mă gîndesc, în sfîrşit, zic : unde-o ieşi să iasă. Şi chem într-o seară la mine pe Iuraşcu, pe Pogonatu, pe Dan şi-ncă vro doi, şi le spui planul meu : o gazetă fără patron politic, fără zgardă ; cine-i de treabă-i de treabă, cine-i porc-de-cîine... dă-i la cap. Roş, alb, tricolor național, puțin ml importă, să fie romîn cumsecade, să facă şi el ceva-n țara asta, şi ce-o face, să facă bine şi cinstit, să nu-mi umble cu pungăşii. «Uite ce vreau eu : Să ne gîndim serios la chestia țărănească. Unde ne ducem noi cu oraşele noastre dacă lăsăm satele-n urmă ? Mă, sunt patru milioane de romîni, romîni' adevărați, cari sufăr, şi se chircesc de boale necăutate, de mîncare proastă, de ignoranță, de asupririle primarilor şi arendaşilor, şi noi întindem colea din buget, ne-mbătăm de palavre şi facem politică de procopseaiă. Asta nu poate să meargă mult aşa... Viitorul țărei nu e în coconaşul Guliță, care-mi vine de la Paris, izmenit, cu monoclu-n ochi, cu nasul zbîrciog*, parcă tot îi pute ceva, şi numaidecît îl vezi deputat, prefect... Şi, în sfîrşit, ce să mai lungesc vorba ? — le-am spus scurt : Mă băieți, Vreți voi să facem o gazetă ?... da' gazetă, să-ți fie drag s-o iei în mînă. Iată, eu pun la dispoziția talentelor voastre experiența, munca mea cea mai pasionată şi... douăsprezece mii de franci; veți lucra toți cu tragere de inimă să facem ceva ? Bine. Nu ?... O să-nchidem prăvălia şi... pace bună.» Şi ne-am învoit; am botezat-o, ş-am tras o cumetrie la «Caru cu bere» pînă-n ziuă. Ş-acum, slavă Domnului, avem patru mii de cititori; nu i-am adunat nici cu poliția, nici cu suprefecții..."

Cezar Priboianu n-are stil îngrijit, nici fraze de efect. Dar are ceva mai bun decît asta. în toate articulele lui se vede curajul şi francheța unui om drept şi adînc convins de ceea ce spune, care-şi toarnă, în primele

* *Cu nasul zbîrciog* — manifestînd neplăcere, dispreț.

vorbe ce i se prezintă, toată credinţa, toată căldura inimii lui.

Revistele de ordinar le face el. Stilistul redacţiei e Dan ; acesta conduce partea literară a gazetei. în ziua aceea Priboianu scria un articol privitor la scandalul Veronescu-Prisăcani şi încheia cu necesitatea tristă a guvernelor de a se sprijini pe tot ce e mai stricat şi mai odios în elementul romînesc, de a se încunjura de samsari şi de linguşitori ordinari, pentru ca, în urletele lor, să nu mai audă furtuna care se ridică, glasul celor patru milioane...

Tocmai isprăvise articolul, cînd intră Dan.

— A, bravo, mi-ai venit la pont, şezi colea ş-ascultă... dar ce ? parcă nu ţi-ar fi boii acasă... ce ai ?

Şi, fără a aştepta răspunsul acestuia, începu să-i citească. Asta era slăbiciunea lui Priboianu, să-şi citească articolul înainte de a-l trimete la tipar.

în faţa lor, la o masă lungă, acoperită c-un postav verde, pătat de cerneală, pe care se cunoşteau urmele halbelor de bere, Iuraşcu, un tînăr spînatic, lungăreţ la chip şi cam adus de spate, făcea corecturi; Pogonatu — d-nu doctor, cum îi ziceau băieţii — îşi trăgea cotletele *, şi, grav, cu mustăţile rase, în faţa unui maldăr de gazete străine, mari cît cearşaful, pufăia dintr-o havană şi regula politica exterioară ; îi plăceau grevele la nebunie, şi vai de cotletele lui cînd erau greve mari în Europa ; Armăşanu, un ardelean voinic, iredentist înfocat, lucra frumuşel cu foarfecă, înaintea lui erau răvăşite ziare din provincie şi din Transilvania, pe care le „perforase", cum zicea el, o sticlă cu gumă arabică ş-o halbă, fără bere : pe asta o „operase". Informatorul nu venise încă. în camera de alături papa Săndulescu, vecinie cu nasu-n registre, făcea socoteli. La o altă masă, în picioare, un băietan nalt şi pistruiat [...] pregătea benzile pentru expediţie. Era vremea dejunului. Pogonatu isprăvise.

— Papa Săndulescu, te-atac c-un pol.

— Bucuros ! (Cu trei o.) Cînd este, este.

* *Cotlete* — favoriţi.

Şi puindu-şi condeiul după ureche, trase sertarul, dete d-lui doctor o hîrtie de douăzeci de lei, îşi scarpină puţin barba căruntă şi-şi puse iar nasul în registru.

Dan ascultă cu plăcere articulul. El, care-şi migălea fiecare frază şi-şi tortura capul pentr-un epitet, simţea uneori o adevărată voluptate s-asculte proza lui Priboianu, cu fraze largi, pe une locuri oratorice, aruncate în goana condeiului, neîngrijite, barbare, dar pline de căldură şi păstrînd, pînă şi în disproporţia lor, acea cadenţă naturală, acea mlădiere de talaz pe care numai focul convingerei şi descărcarea liberă a emoţiunei pot s-o dea.

Dar Priboianu rîdea şi schimba vorba de cîte ori Dan voia să-şi arate admiraţia lui pentru acest mod fericit şi expeditiv de a spune ce gândeşti, de „a face fără dureri", cum zicea el.

— Dejunăm la Iordachi împreună, îi spuse-ncet Priboianu, puindu-şi cravata.

Uşa se deschise larg, şi junele Alfred Gamulea, ce-i mai zice *şi* Bimbirică, apăru. Nalt, cu părul negru, buclat la tîmple, cu jobenul pe ceafă, un baston gros la subţioară, de-un fir negru de mătase îi atîrnă monoclul pe vesta albă de pichet, jachetă cafenie, foarte lungă-n poale la spate, pantaloni largi, în coloarea oului de raţă, se crede frumos, deştept, irezistibil, şi pe figura lui vecinie oţărîtă se vede un dispreţ, un dizgust de toate cele, ca şi cînd ar zice mereu : „în ce lume infectă, Doamne, cu ce canalii sunt osîndit să trăiesc !" A făcut în şase ani trei clase gimnaziale la Craiova. Şi-a fabricat un certificat de şapte clase. A fost cîteva luni funcţionar la Regie, unde-şi crea peste leafă mici suplimente nu tocmai cinstite. A servit doi ani, ca spion, în poliţia secretă a capitalei, de unde a trecut de-a dreptul reporter la o gazetă guvernamentală subvenţionată (ce pleonasm !). Uşile tuturor înaltelor autorităţi îi erau deschise, la „Capsa" discuta politică cu mărimile — reporterul partidului — nu umbla pe jos decît la braţul unui ministru, ş-atunci muscalul lui „domnu Alfred" mîna la pas pe lîngă trotuar ; punea suprefecţi în slujbă, înlesnea furnituri, antreprize, tranzac-

ţii între stat şi particulari, deplasa voturi în Parlament... O, era teribil domnu Alfred în zilele lui de glorie. Dar s-a lăcomit din cale-afară ; ş-a făcut şi imprudenţi... într-o zi a publicat în „ziarul său" o informaţie, cam pripită : „Aflăm cu plăcere că simpaticul nostru amic şi confrate Alfred Gamulea se va logodi zilele acestea cu gentila d-şoară Ema Comino, fiica domnului colonel Comino. Felicităm etc...." A doua zi colonelul a tras două palme milităreşti simpaticului ginere. Lucrul a făcut zgomot. Tot pe atunci — căci aşa vin afurisitele de belele, cu grămada — cîţiva indiscreţi s-au plîns că domnul Alfred le-a luat bani ca să le dea slujbe, ş-au rămas pe drumuri... Dacă vă închipuiţi că tînărul Gamulea, în faţa atîtor scandale s-a dat afund, sau şi-a mai pierdut din aerele sale de erou, vă înşelaţi amar : nu-1 cunoaşteţi. E drept că, victimă acestor infame calomnii, s-a retras de la ziar. De astă dată informaţia începea aşa : „Anunţăm cu regret pe cititorii noştri că..." Dar acelaşi june galant, cu aceeaşi figură importantă şi despreţuitoare, se primbla pe Calea Victoriei (căci şi fără muscal te poţi primbla pe Calea Victoriei), îşi lua regulat obicinuita consumaţie la „Capsa", şi dacă miniştrii erau mîndri şi nu se mai primblau cu el la braţ, avea în schimb foarte mulţi deputaţi şi persoane de consideraţie cu cari era *per tu* şi cari s-ar fi dat în foc pentru „nostimul" lor Bimbirică. Ştia atîtea drăcii, făcea atîtea servicii... La franţuzeşte o cam codălghea * : se gîdila grozav cînd îi vorbeai limbă străină. Acum, de cîteva luni, era informator la *Alarma.*

— Cam tîrziu, logofete, îi zise Priboianu, uitîndu-se ia ceas, şi, luîndu-i foile, se aşeză la masă, c-un creion albastru, să le citească, căci — pentru motive ştiute — controla întotdeauna ştirile d-lui Alfred.

— Cica mai slăbeşte-ne, nene, cu „consiliele de miniştri!" „Aflăm din izvor sigur că mîine la orele 4 p.m. se va ţinea un consiliu de miniştri." Ei şi ?... Nu mai pune, dragă Bimbirică, informaţii de astea !

După ce mai tăia cu creionul cîteva ştiri bănuite, trimise foile la tipografie, îşi îndesă pe cap pălăria lui

* *A codălghi* — a o sfecli, a da de ruşine.

moale, foarte veche, despre care Dan zicea într-o zi privind-o cum sta pleoştită pe masă : „Domnule director, zău c-a-nceput să-ţi semene ca un frate pălăria asta, uite, mă uit la ea şi văd figura d-tale".

Erau douăsprezece.

— Hai, băieţi, daţi-i zor, să ieşim la două ! Hai, Dane.

Acesta scria o notiţă despre „Serata şcolară" a pensionului „Raspal".

Priboianu se impacienta.

— Sper că n-o faci în versuri.

Afară îl întrebă, privindu-1 în ochi cu o dragoste şi bunătate părintească :

— Tu poate vroiai ceva lei ?...

Dan se jena-ntotdeauna să ceară-nainte. Avea trei sute de lei pe lună, pentru două foiletoane pe săptămînă, avea şi de la pension 1.500 de lei pe an, dar era foarte nepractic şi nechibzuit în privinţa paralelor. Nu ştia nici el singur cum se face de e vecinie în deficit cu leafa pe-o lună.

— Aş vrea să mă duc pentru cîteva zile la Sinaia, zise plictisit şi evitînd de a răspunde direct la întrebare.

Priboianu îi dete un bilet de-o sută şi îi spuse zîmbind, ca unui copil:

— Bagă de seamă să n-o pierzi.

Era ceva din duioşia şi delicateţa unei mame în iubirea pe care-o avea Priboianu pentru Dan. Şi greu şi-ar fi închipuit cineva o aşa apropiere de sentimente între aceşti oameni. Priboianu, gros, vorbariţ, expansiv * cu toată lumea, zgomotos, iubitor de chefuri şi absolut străin de tot ce e artă. Dan, slăbuţ, blajin, sfiicios cu lumea, pururea gînditor, contemplativ, figură şi temperament de artist. Avea mult în el din resemnarea, evlavia şi melancolia mă-sei. Ş-adesea îi revenea în minte, ca un tablou, atitudinea ei de sfîntă şi de mar-» tiră, o revedea, stînd îngenuncheată ceasuri întregi la icoane, cu ochii în psaltire, cu buzele tremurînd de-o şoaptă, pe care numai Dumnezeu o auzea, şi toată figura ei tristă, scăldată într-o lumină stranie, ca la unii sfinţi din cărţile bisericeşti... De unde venea oare lumina

aceea misterioasă, ce cădea ca o mîngîiere divină pe capul blînd şi nefericit al mă-sei ?... El purta încă melancolia părinţilor ş-a copilăriei lui, pe cînd în Priboianu trăia nealterată veselia, francheţa şi spiritul de afaceri al fabricantului de la Cîmpulung. Dar amîndoi buni, cinstiţi şi plini de milă pentru durerile altora. Făcuse cunoştinţă la birt, acum şase ani. Priboianu era mai mare cu zece ani; dar nu pentru asta-i zicea *tu* şi *mă;* aşa zicea el din prima zi la toţi acei cu cari vroia să păstreze raporturi amicale. Dan, însă, cu toate protestările acestuia, nu-şi putuse deprinde limba să-i zică altfel decît *dumneata* şi *domnule director,* fără nici o intenţie de a limita familiaritatea.

La dejun Priboianu îl întrebă de ce nu s-apucă să fac-o carte didactică, o gramatică romînă, bunăoară, ar fi o afacere minunată.

Dan zîmbi. Il seduse o glumă.

— Domnule director, cred că asta nu-i în legătură cu suta noastră de adineoarea.

Apoi îi explică cum ar trebui schimbat întreg sistemul de învăţămînt ; azi şi programele, şi cărţile didactice, şi profesorii fac din şcoală o fabrică de spoială. De mic îl ia pe copil la *„substantive, prepoziţiuni, interjecţiuni",* şi el, sărăcuţul, se trudeşte, cu figura speriată, să le pronunţe, să-nveţe papagaliceşte ceea ce nici dascălul nu pricepe ; înlăuntru mintea lui doarme pentru şcoală, şi pe deasupra s-aşterne un lustru, o pojghiţă, care crapă şi cade cum dă de soare, şi de libertate, cum scapă de bidineaua dascălului. Şi bieţii băieţi trec prin şcoală ca printr-un loc de tortură. Desfătarea cu care la sfîrşitul anului, imediat după un examen, îşi aruncă şcolarul cărţile, caietele, tot ce-i mai aminteşte chinurile unei clase de care-a scăpat, este, poate, cea mai elocventă manifestare şi revoltă a conştiinţei lui în contra acestui sistem de a-l îndopa în silă şi pe nemestecate cu o hrană nepreparată pentru el şi imposibil de digerat. Cum să nu-i pară bine, cînd scapă de şcoală, că poate să uite, să-şi uşureze capul ostenit şi ameţit de-atîtea lucruri, pe cari nu le-a înţeles, nu le-a simţit intrînd în mintea şi-n viaţa lui, ca ceva cald şi sănătos care se topeşte, se amestecă cu sîngele lui şi-i face bine.

Dan se încălzea. Erau gînduri cari-l frămîntau pe el de mult, şi parcă simţea că i se limpezesc şi mai bine spuindu-le.

— O gramatică romînă ?... Dar aceasta ar trebui să răsară, să crească din mintea şi vorba copilului, cum îi cresc dinţii în gingii, iar nu s-aşternem cu lopata definiţii stupide şi forme goale, cari-l sperie şi-l zăpăcesc. O bună carte de lectură, cu explicări blînde, omeneşti, cari să-i arate înţelesul, funcţiunea şi viaţa fiecărei vorbe, să vadă copilul că limba e ceva viu, organic, să-i fie drag s-o înveţe, s-o priceapă bine în toate secretele dezvoltării ei; ...asta ar trebui mai întîi. Ce comoară de frumuseţi doarme îngropată în poeziile poporului nostru, şi bieţii băieţi habar n-au cîte cunoştinţi ar putea ieşi de-acolo ! Ei îşi cheltuiesc o bună parte din energia şi spontaneitatea minţei lor crude pe tipicurile pedante, pe formulele goale ale unei învăţături artificiale. Ce dragoste să mai simtă pentru limba romînească bietul şcolar, cînd dascălul moţăie cu nasu-n gramatică şi crede c-acolo-i toată pricopseala !...

Priboianu, cu coatele pe masă, se uita ţintă în ochii iui calzi, mobili, expresivi, îl asculta cu nesaţ.

Dan, uşurat ca de-o greutate ce-i apăsa mintea, respiră adînc şi faţa i se lumină într-un zîmbet ce părea că anunţă o glumă.

— E, domnule director, am şi eu utopiile mele, de mult visez o şcoală, un ideal de şcoală, unde băiatul să vie cu plăcere, să-i fie drag să-nveţe, nu pentru o diplomă, ci pentru a-şi satisface neliniştea, nevoia firească a minţii lui, o şcoală unde să nu fie examene, şi note, şi apel nominal, unde profesorul să fie un prieten bun al elevilor, pentru ca aceştia să-l iubească, să le fie dor de el cînd nu-i de faţă, să li se pară că-i aud mereu cuvîntul lui, blînd şi înţelept, toată viaţa să-şi aducă-aminte de ce-au învăţat cu el la şcoală... în sfîrşit, ce să-ţi mai spun ? Cînd vei fi ministru de culte, îţi voi expune pe larg planul meu de organizare !...[8]

Şi Dan sfîrşi c-un gest mare, exagerat, ca şi cum ar fi rîs de vorbele altuia.

IV

Dacă pleci din Bucureşti cu trenul care merge spre Predeal, după trei ceasuri de drum — bineînţeles accidentele nu intră-n socoteală — şi dacă lenea şi lipsa de dragoste pentru priveliştile naturei te ţin pironit pe bancheta ta plină de purici — să nu te plîngi, cititorule, că nu te-a prevenit nimeni — începi a vedea tot mai des nălucind pe la ferestre rampele podurilor, şi-n aceeaşi clipeală auzi vîjîind pe sub vagon o apă repede şi puternică, ce parcă numai cu acest vuiet al ei îţi dă o senzaţie de răcoare ; apoi, dealuri neregulate, din ce în ce mai strînse, mai apropiate, încep a se ivi pe la ferestre, ca nişte pumni monstruoşi, ameninţători, ce parc-ar voi să spargă geamul, să te provoace : scoală, călătorule, c-ai intrat în umbra îmbătătoare a Carpaţilor, scoală de vezi munţii cum se ridică nainte ca nişte domuri colosale în ruină, şi Prahova cum fuge, se îndoaie şi şuieră, ca un şarpe formidabil, sub roţile vagoanelor. Priveşte. S-a dus monotonia cîmpului ras. De-aci încolo, clipeşti, şi alt tablou, altă vedere ţi se deschide. Valea se îngustează, de o parte şi de alta maluri surpate, dealuri rupte, prăpăstioase, ca nişte animale fantastice, îşi arată pîntecele desfăcut, cu urme de rugină roşii ca sîngele, pe sus stînci urieşe, diforme, se încalecă, se-nghesuiesc, unele parc-au plecat, ş-o dată s-au răsgîndit, cîte un „in-folio" gigantic îţi dă închipuiri fabuloase. Trenul urcă mereu. Din cînd în cînd vezi şoseaua încingând ca un brîu puternic şoldurile munţilor. Pe albia-i neregulată, Prahova, verzuie, păstrând încă sălbătăcia şi răcoarea munţilor din cari-a ieşit, aci parcă se leneveşte, se-ntinde molatic, ca braţul ostenit al unei cadîne frumoase, aci spumegînd se repede cu furie şi strigă parcă de frica stîncilor ieşite din pămînt, ca nişte mîni schiloade ce vor s-o cuprindă. Deodată vezi înaintea trenului că drumul se închide, un munte năruit astupă valea de-a curmezişul; dar o gură neagră se cască in masa vînătă de piatră, toţi se reped la geamuri să le închidă, intri-n întuneric. E primul tunel apoi altul, şi valea se lărgeşte, codrii întunecaţi îmbracă înălţimele, se întind, se scoboară tot mai aproape, valea se îngustează iar, în dreapta un părete verde-închis — te miri cum stau copacii — dar în stînga începe să s-aşeze un platou la poalele brădişului, din care iese gol masivul Bucegiului *. Sus pe platou apar vile, din balcoane copii şi bone salută trenul cu stăruitoare fluturări de batistă. Şi ce curios răsună pe-aici, repercutat, huruitul roţilor şi gîfîitul greu, puternic al maşinei. Un şuier lung, speriat, aproape jalnic, trezeşte somnul codrilor, toată valea auieşte de-un ecou frumos, muzical... Sinaia.

E dimineaţă ; apele aburesc ; somnoroase, vilele încep a-şi deschide ferestrele, ţăranii cu cai pregătiţi de excursiune aşteaptă pe la porţi ; cîte un domn cu ochii împainjiniţi, în cămaşă de noapte, iese-n balcon şi, scărpinîndu-şi coastele, stă cîtva buimac, cu privirea dusă, uitită ** — copacii par osteniţi, asudaţi: clopotul din deal, de la mînăstire, răsună ca-n pădure, clar, tremurător, duios. Piscurile munţilor se auresc. Sinaia e în umbră. Copii veseli, aduşi la grădină de bone ce fac pe melancolicele, se joacă, aleargă, sub picioruşele lor sună prundul de pe aleele dispuse în amfiteatru, între cele două oteluri principale. începe lumea să iasă la plimblare. Jos, în parcul de sub ferestrele hote-

* In ambele ediţii antume : *Bugegiului.*
** *Uitit* — distrat, visător.

lului „Caraiman", s-a înfiinţat obicinuita partidă de crochet *. Mulţi tineri se opresc în loc să privească, nu că jocul în sine ar prezintă vreun interes pentru spectatori, dar între parteneri sunt cîteva domnişoare drăguţe, şi între acestea, în primul rînd, e cunoştinţa noastră de la pension, Ana Racliş. Şi, oricum, e o plăcere să te uiţi la o fată frumoasă. Dacă pe stradă, şi-ntorci capul după ea, şi parcă-ţi pare rău că trece aşa, inconştientă de ce fior îţi lasă ; dar cînd poţi ceasuri întregi să stai deoparte şi s-o priveşti cum umblă, cum rîde, cum îşi ridică braţele, cum îşi mlădie trupul... Cel puţin, aceasta trebuie să se petreacă în gîndul domnişorilor de pe de lături, cari de-o oră nu găsesc altăceva mai bun de făcut decît să se uite la un joc despre care sunt de acord cu toţii că e cît se poate [de] anost şi la care-ar fi foarte fericiţi să ia şi ei parte.

Ana, c-o pălărie mare de paie dată cam pe ceafă, într-o rochie de flanelă albă cu dungi albastre, umbla, legănîndu-şi capul şi trupul ca un copil răsfăţat, vorbea tare, rîdea de toate cele. Privirea, gesturile, toată fiinţa ei avea un aer ştrengăresc, care-o prindea de minune. Un ofiţer din roşiori iar îşi ciocni tocurile şi, drept ca-n faţa unui superior, nu ştiu ce-i mai spuse — ceva de haz, probabil, că ea începu să rîdă cu hohot şi, ridicîndu-şi capul, ca o vrabie care bea apă, o dată conteni din rîs şi făcu ochii mari ca de ceva neaşteptat...

— A, domnu Dan, bună dimineaţa, cînd ai venit ? Dă-te jos, c-am să-ţi spun ceva.

Şi toţi se uitară în sus, să vadă cu cine vorbeşte ; dar nu văzură nimic.

Dan se sculase pîn-a nu se lumina bine de ziuă. în otel dormeau toţi. Se-mbrăcă mai mult pe-ntuneric şi, deschizînd fereastra care dădea-n grădină, începu să privească cum se dezvălesc încet din umbră şi parcă cresc în desişuri negre de copaci vilele cochete ale acestui orăşel de munte, singurul adăpost răcoros mai aproape de capitală ; şi fantazia lui, pururea darnică, îi «puse să-şi aleagă una, care i-o plăcea ; şi el îşi alese)una micuţă — de-abia se zărea într-un boschet de brazi — pe dealul din faţă ; dar n-apuca să se instaleze bine, şi îi veneau o mulţime de prietini, şi nu-ncăpeau toţi, atunci îşi alegea una mai mare... ş-adecă de ce nu şi-ar lua-o pe cea mai bogată şi mai încăpătoare ?... să-şi aibă fiecare odaia lui, mobilată frumos ; pe lîngă asta, avea, bineînţeles, o bibliotecă frumoasă ş-un venit... ca să poată trăi şi iarna, să lucreze, să scrie, cu prietinii — să fie o întrecere între ei; fiecare să scrie în secret de ceilalţi, şi cînd va isprăvi, să-i adune pe toţi şi să le citească. Se gîndea la cele mai însemnate talente ale timpului său : poetul Stelian, care dăduse deja literaturei romîne un volum de poezii de cea mai mare originalitate ca adîncime de gîndiri şi ca tăietură de vers şi care era nevoit să-şi cheltuiască tot focul, toată splendoarea inteligenţii lui scriind articole politice la un ziar de partid, umplîndu-şi sufletul iui delicat şi visător de proza amară a unei vieţi de intrigi şi de lupte viclene şi meschine, din cari el, în orice caz, va ieşi învins şi nenorocit; dar bietul Graur, unul din cei mai buni nuvelişti romîni, lucrînd şapte ceasuri pe zi la contabilitatea Ministerului de Interne, unde toţi şefii de birou se cred mult mai deştepţi decît el, şi-şi fac semne cînd îl întreabă cîte ceva, şi glumesc pe socoteala hainelor lui cam vechi, a umbletului, a pieptănăturei şi a tot ce li se pare caraghios, fiindcă iese din sfera aşteptărei şi priceperei lor ; dar Petroni, scriitorul dramatic care a dat teatrului romînesc primele piese, pline de viaţă şi de talent, şi care ,se zbuciumă de atîţia ani în întreprinderi comerciale, pentru a căror reuşită se cere spirit practic şi o mulţime de alte însuşiri pe cari el nu vrea să se convingă că nu le are... * şi Dan îi lua pe toţi şi-i ducea cu el departe... acum nu mai vroia la Sinaia, îi ducea cu el la o moşie mare, unde fiecare-şi avea vila lui separată, înconjurată de arbori seculari, acolo scriau capodopere, moşia lor devenea centrul intelectual şi artistic al ţărei, vara plecau cu toţii în străinătate. Unde era el, cînd gălăgia de sub fereastră îl deşteptă. Se uită jos ; deocamdată

* *Crochet* — joc în aer liber, în care mai multe persoane lovesc, rînd pe rînd, cu un ciocan nişte bile mici de lemn, făcîndu-le să treacă, după anumite norme, printr-p serie de arcuri înfipte în pămînt.

nu cunoscu pe Ana, dar glasul şi rîsul ei îl asigurară imediat că sub pălăria aceea mare era ea.

De un ceas o privea cum se joacă, zglobie, veselă, ameţită, ca de un vin tare, de propria ei tinereţă şi sănătate. Şi toate gîndurile lui se abătură asupra acestei vieţi curate, pentru care lumea nu era încă decît vis şi lumină.

Rămasă fără mamă la vîrsta de nouă ani, Ana crescuse pînă la 16 ani în pensionul doamnei Raspal. Familia ei făcea parte din vechea aristocraţie a capitalei. Sora ei mai mare era măritată cu Nicu Lambrino, ministru de culte pe vremea aceea ; tată-său, un om fără multă învăţătură, dar bun şi plăcut la vorbă, venea mai în fiecare duminică c-o cutie mare de bomboane ; Ana aştepta, gătită ca de bal : avea rochii multe, de o eleganţă şi de o scumpete ce nu se potrivea de loc cu vîrsta ei. Tată-său o ducea la Şosea, la „Capsa", la teatru ; o dată a dus-o şi la club, dar copila, sastisită de-atîta lume străină, 1-a apucat de pulpana jachetei şi, gata să plîngă, 1-a rugat s-o ducă la pension. în şcoală învăţa numai ce-i plăcea ei şi intra în clasă cînd voia. Uneori o apucau toane de răutate : ţipa, spunea mici obrăznicii guvernantelor şi chiar directoarei ; altă dată se ducea c-o cutie plină de bomboane-n grădină, fetele se strîngeau în jurul ei, cele mici întindeau mînuţa, închizînd din ochi ca pisicele ; ea deschidea cutia şi, luînd cîte-o bomboană, o ridica în sus, se făcea c-o dă şi o scăpa jos, unde o strivea imediat cu piciorul, ş-o amesteca bine cu ţărna, ca şi cînd s-ar fi temut să nu adune cineva frimiturile; după ce le chirfosea * aşa pe toate, învineţind de răutate şi de pofta distrugerii, rupea cutia şi, aruncînd bucăţile, apucată de un hohot, jumătate rîs, jumătate plîns, fugea în odaie — avea odaia ei — unde se încuia cu cheia şi nu ieşea pînă seara. Cîteva zile nu mai vorbea cu nimeni. Apoi deodată — în timpul unei recreaţii — începea să îmbrăţişeze pe camaradele ei de clasă şi, deschizîndu-şi pupitrul, le împărţea bomboane, gravuri, cutii, creioane colorate şi tot ce avea acolo, tot tezaurul ei de nimicuri scumpe, pînă la piesele de aur, cari constituiau banii ei de buzunar, dedea tot; şi ochii îi scînteiau de bucurie, mînile-i tremurau ; era o criză nervoasă, o adevărată beţie de a risipi, de a-şi arăta toată vanitatea ei de fată bogată şi răsfăţată.

* *A chirfosi* — a strivi, a terciui.

Dan îşi aducea aminte ce rîs impertinent avea la început, la lecţiile lui, şi cum îl strîmba şi-i reproducea gesturile, pe cînd el vorbea ; din cînd în cînd o fixa» urmîndu-şi şirul, cu o privire blîndă, apoi cîte-o mică aluzie în cursul lecţiei, şi Ana, mai întîi agasată, în* urmă, învinsă şi oareşicum umilită de atîta răbdare şi bunătate pe care nu izbutise s-o tulbure, sfîrşi prin a înţelege ş-a se căi; după două luni îl rugă s-o asculte şi pe> ea, spunînd c-o adorabilă naivitate că-i place psicologiai şi literatura şi s-a hotărît să le înveţe serios. Directoarei nu-i venea să creadă, tot pensionul s-a crucit de această minune. Cînd a împlinit şaisprezece ani, n-a. mai vrut să stea în pension. Soră-sa o ducea în toate balurile. Din cînd în cînd venea încă pe la lecţiile luL Adesea o vedea la teatru, ş-atunci ochii lor, în mulţime, găseau parcă o plăcere nouă de a se întîlni, de a-şi căuta o linie de privire printre capetele care se mişcau şi de a-şi trimite gînduri de mulţumire, de ascunsă înţelegere,, de simpatie. în cursul săptămînii se vedeau la şcoală, ochii lor nu se mai priveau aşa ; ea părea că aduce în. creţii rochiei ei de mătase ceva din frivolitatea şi cochetăria balurilor în cari fusese.

Soarele era sus, şi Dan, cu coatele amorţite, tocmaE se ridica să plece, cînd Ana dădu cu ochii de el şi-1 strigă. El se roşi, se retrase iute de la fereastră. îi părea rău c-a stat atîta... Şi ea, ce idee să-1 strige aşa tare în faţa atîtor necunoscuţi! Un moment se gîndi să *nvu* se ducă, dar ar fi fost ridicul. îşi aprinse o ţigară şi,, îndesîndu-şi pălăria pe cap, ieşi cu un aer plictisit. Ea-K sări înainte, întinzîndu-i mîna de departe.

— Dă-mi voie să-ţi prezint pe nepotu-meu, Albert Lambrino ; dorea de mult să te cunoască. Vezi ce nepot mare am eu ?

Un tînăr nalt, alb la faţă şi frumuşel, cu părul blond*, scurt şi creţ, se apropie de Dan şi puţin jenat la început, îi spuse că învaţă literile la Berlin, unde studenţii ro-

mîni au fundat o societate literară, un cerc în care se citeşte cu dragoste şi se discută tot ce se produce în literatura noastră.

— Acolo numele d-voastră e cunoscut şi iubit de toţi.

în ochii tînărului se vedea dorinţa sinceră de a auzi, de a sorbi cuvintele lui Dan, ca să aibă ce duce camarazilor lui de la Berlin.

Nimic din fumurile şi strîmbăturile feciorilor de bani gata. De la cele dintîi vorbe ale acestuia, dispoziţia şi figura lui Dan se schimbă. Totdeauna în atenţia şi interesul pe care ni-1 arată un nou cunoscut, sufletul nostru găseşte o plăcere, o sete irezistibilă de a se dezvăli, de a-şi cuceri parcă o nouă simpatie, şi nu ştiu ce fior de virginitate încălzeşte şi cheamă afară cele mai intime gînduri ale noastre.

Ana îi privea cu un zîmbet de mulţumire cum steteau amîndoi deoparte şi-şi vorbeau, ca doi buni prieteni cari nu se văzuseră de mult. Crochetul se isprăvi. Ana veni lîngă ei.

— Haideţi de-aici, că bate soarele.

Şi tustrei porniră, păşind încet prin alee, pe unde mai era puţină umbră. Dan vorbea de cercurile literare din Bucureşti, de mişcarea intelectuală care se începe acum cu tinerimea care se ridică ; în linii repezi schiţa figurile scriitorilor mai însemnaţi şi felul lor de a înţelege arta.

în faţa otelului „Eduard" se opriră. Albert îl rugă să dejuneze împreună cu ei. în restaurant, bătrînul Racliş citea un ziar; era singur la o masă cu vro zece tacîmuri.

— Tocmai te citisem, domnule Dan, ia şezi colea... Ano, uite *Alarma,* e un articol de domnu Dan. Ştii cum citeşte ea ş-adună tot ce scrii ? Uite-aşa are-un teanc acasă.

Şi bătrînul îşi rîdică cît putu palma deasupra farfuriei. Apoi începu a se plînge de picioare şi de inimă, mai ales de inimă. Nu putea să umble mult pe jos. Avea numai cincizeci şi cinci de ani, dar era alb tot şi, cînd punea mîna pe ceva, îi tremurau degetele. In ziua aceea părea mai abătut, mai bătrîn.

Dan se sculă in picioare şi salută, puţin jenat. Era familia lui Racliş : ginerele şi fiica lui, ş-o fetiţă de vro nouă ani, cumnatu-său Peruianu, cu alţi doi copii...

Atît zîmbetul afabil al domnului ministru, cît şi imperceptibila închidere de ochi a doamnei păreau a spune : „Degeaba te emoţionezi, băiete, că noi nu te băgăm în seamă".

Dan, între Racliş şi Albert, vorbea încet despre călduri le şi starea sanitară a capitalei, pe cînd ceilalţi plănuiau pe franţuzeşte o excursiune la Peşteră.

Ana se aplecă spre Dan, pe la spatele tînărului Lambrino.

— Vii şi d-ta mîine cu noi.

Dan ezita. Dacă în acest *noi,* gîndea el, n-ar fi atîtea tnutre insuportabile...

— Dar nici nu mai încape vorbă, desigur că merge fi d-nul Dan cu noi.

Şi Albert îl rugă cu atîta insistenţă, că-1 înduplecă.

— Dacă n-ai fi mers d-ta, nici eu nu m-aş fi dus, zise Albert, cu ochii plini de mulţumire.

Ana îşi întoarse capul, puţin ironică.

— Bre, ce prietenie !

Dar imediat îşi luă seama şi, schimbînd tonul şi figura, cu o mobilitate de actriţă, se grăbi să repare impresia rea ce o făcuse amîndurora.

— Vezi Albert, trebui să-mi fii recunoscător, numai mie-mi datoreşti asta.

După masă Dan se duse să-şi scrie foiţa pentru jurnal, ca să fie liber a doua zi. Era cald. Lumea se retrăgea prin odăi. Pe-o bancă umbrită de brazi, Ana citi cu Albert articolul din *Alarma.* Eta o dare de seamă, asupra unei cărţi de curînd apărute în Franţa: *L'irreligion de l'avenir** de Guyau[5]. După ce expunea în scurt cuprinsul volumului, arăta influenţa binefăcătoare pe care o va exercita asupra tinerimei, filozoful modern ce deschidea, prin ideile lui generoase şi umanitare, un nou cîmp de cercetări şi de discuţii, un nou mod de a înţelege lumea şi viaţa. *„Veacul care vine,* sfîrşea articolul, *s-anunţă bine. Peste melancolia şi descurajarea pe care a împrăştiat-o în sufletele noastre, a*

* Lipsa de credinţă a viitorului (fr.).

tinerimii de azi, filozofia amară şi dizolvantă a lui Schopenhauer, glasul lui Guyau se ridică, mîntuitor, ca un cîntec profetic, divin, care cheamă la viaţă şi la simpatie."

— Ce cap distins, zise Albert gînditor, şi cum seamănă c-un profesor tînăr de la Berlin, Ering !

— Da' să vezi lecţii ce face la pension ! Noi rămîneam cîteodată extaziate, şi cînd ieşea din clasă, nici nu mai ştiam unde ne găsim.

— Păcat că nu-i tata altfel de om ; i-aş spune să facă cunoştinţă mai de-aproape cu el.

— Aş, n-ai idee ce sălbatic e. Eu m-am mirat grozav că vrea să meargă mîni cu noi... Uite Drăghici ! Uf, ce asomant * e !

Era ofiţerul de roşiori. îşi zornăi pintenii într-un salut milităresc.

— Ce-aţi hotărît, domnişoară, pe mîine ? Mergem la Peşteră ?

— Da, şi s-a mai mărit caravana, merge şi d-nu Dan.

— N-am onoarea. O fi tînărul balaoacheş de azi-dimineaţă...

— E profesorul meu, domnule Drăghici, şi unul din cei mai talentaţi scriitori. E de mirare că nu ştiţi încă.

— Scuzele mele, domnişoară ; vedeţi, noi, ăştia, militarii, nu prea suntem în curent cu literatura. Care va să zică, mîine dimineaţă... la drum !

— Şi sper că nu veţi mai dispreţui aşa pe noul nostru companion.

— A, dimpotrivă, voi prezintă omagiele mele cele mai sincere domnului... cum i-aţi zis, vă rog ?

Albert, roş, simţf că-i vîjîie sîngele-n urechi şi avu nevoie de-o rară stăpînire de nervi ca să poată spune, fără să tremure :

— Domnule locotenent, vă găsesc ironia cam... deplasată !

Drăghici se făcu alb ca hîrtia. în spaima lui de-un scandal cu fiul ministrului, se agăţă de prima scăpare, o minciună îi fulgeră prin minte şi-i readuse imediat sîngele-n obraz.

* *Asomant* — plictisitor, pisălog.

— Ei, vedeţi cum v-am mistificat *, eu ştiu foarte bine pe d-l Dan şi sunt unul din cei mai pasionaţi admiratori ai talentului lui... E adevărat că nu-l cunosc personal, dar am citit tot, l-am auzit şi la Ateneu — ce conferinţă... superbă, pe onoarea mea.

Şi Albert i-a făcut loc pe bancă, ş-au mai citit o dată articolul din *Alarma.*

în timpul acesta, tatăl Anei, în odaia sa de la otel „Eduard", făcea o penibilă siestă. Trebuia să plece în străinătate, să facă un consult pentru boala lui de inimă ; dar era în întîrziere cu trei rate la credit — nu-l mai puteau păsui ; erau şi alte datorii de plătit, moşia era scoasă in vînzare, avea un teanc de somaţii pe cap, nu putea să lese încurcătura asta în urma lui. Cine ştie, poate e nevoie de-o operaţie, poate moare. Şi cum rămîne Ana ? A, vedea el bine că de cîţiva ani se pierde-n datorii, se-nfundă **, ca-ntr-un pămînt moale, ce-l sorbea încet, pîn' la glezne, pîn' la genuchi, pîn' la brîu... Ştia, dar nu credea, c-o să vie aşa curînd... Şi mintea lui parcă se temea mai mult de cuvîntul „ruină" decît de efectele ei.

— întoarce, te rog, cheia... Aşa, să nu ne mai tulbure nimeni.

Avea ceva solemn bătrînul în liniştea lui. Ginere-său era agitat, posomorit şi respira zgomotos.

— Uite, dragă Nicule, cum stăm.

Şi scoţînd carnetul, întinse un creion ş-o foaie de hîrtie lui Lambrino şi-ncepu a-i dicta sumele datorate, cu indicarea dobînzii şi scadenţei lor.

După două ceasuri de socoteli, rezulta: vînzînd moşia, s-acopereau toate datoriile, cari se urcau la vro cinci sute de mii de franci. îi mai rămînea o casă în Calea Victoriei, pe care-i oferea Zissimo Avlami, bancherul, o sută optzeci de mii de franci;

Bătrînul tăcu. Aştepta un cuvînt de la ginere-său. Acesta era agitat; lăsă creionul pe masă şi oftă. Privirea bătrînului îl întreba, îi cerea un răspuns.

— Ce să faci ? Vinzi şi casa şi... ne-mplineşti nouă zestrea, dumneata ai cu ce trăi, ai pensia...

* *A mistifica* — a induce în eroare ; a înşela.
** în ediţia 1896 : *se cufundă.*

— A, nu-i vorba de mine, dragă Nicule, tu uiţi că mai am o fată ; Ana cum rămîne ?...

Şi ochii i se umeziră, glasul începea să-i tremure : bătrînul adora pe Ana.

Lambrino se impacienta.

— Cu Ana ? Ce sunt eu de vină ?... îi rămîn patruzeci de mii de franci, uite, mai renunţăm noi la zece mii din ce ni se cuvine ; cincizeci de mii... ce vrei să-i facem ?...

— Bine, dragă, nu te supăra... ai dreptate... ne-am înţeles, rămîne-aşa...

Lambrino ieşi; bătrînul încuie uşa după el. Cînd s-a însurat, avea patru moşii mari; ş-asupra împrejurărilor în care le-a vîndut, gîndurile lui se opreau acum ca la nişte date importante, ce-i împărţeau viaţa în epoce deosebite. Ana s-a născut... înainte de vînzarea Cristeştilor ; Caterina, nevastă-sa, a murit în anul în care a vîndut Sălcuţa, a treia moşie. Atîţia ani fusese prefect, apoi ambasador pe la curţile străine, fără să primească un ban de la stat. „Cine are avere e dator să-şi slujască ţara lui fără leafă ; destui lefegii are ţara asta." Aşa zicea el, şi, pe unde a fost, a lăsat amintiri de luxul şi de dărnicia lui de „boier mare". Dar acum îşi făcea mustrări, suferea, nu pentru dînsul, el a trăit... Cum nu s-a gîndit la Ana ? A fost slab, laş, fără voinţă. S-a lăsat dus de nas şi tras pe sfoară de toţi şarlatanii cari-l linguşeau ca să-l adoarmă; şi l-au adormit. Cum nu s-a deşteptat, cum nu s-a gîndit la copilul lui ? Un sentiment de groază, analog cu acel pe care-l avem cînd ne visăm căzînd de la înălţimi mari, îi strîngea inima ; i se părea că-nnebuneşte. Se vedea vinovat, neputincios, netrebnic în faţa unui ireparabil dezastru.

Ca o lumină tremurătoare de opaiţ, care aruncă pe păreţi în proiecţiuni mari, fantastice, umbra lucrurilor de nimic, conştiinţa lui slabă, nedeprinsă cu nevoile, apucată de o frică de sălbatic în faţa vieţii pe care n-o înţelegea, îi exagera toate în proporţii spăimîntătoare.

Pe cai de munte, mărunţi, puternici şi cuminţi, „caravana" urca la pas printr-o rărişte de mesteacăni. Peruianu cu Lambrino, înainte, discutau politică şi finanţe. Peruianu era un avocat mediocru, dar învîrtea afaceri cari nu mai erau mediocre. Foarte activ, totdeauna grav la faţă şi la vorbă, de o cinste exemplară în lucrurile mici, şi de o rară prudenţă în cele mari. Era de patruzeci şi cinci de ani şi-şi păstra curată reputaţia lui de om drept şi dezinteresat. De opt ani administra averea unei milionare bătrîne, care trăia la Paris. Lumea ştia că-i bogat, dar cît îi de bogat, asta el o ştia. Numai zestre luase aproape un milion. Nevasta lui, soră cu Racliş, o femeie limfatică, bolnăvicioasă, sta mai mult în casă şi-şi îngrijea de cei patru copii, doi băieţi mici, fetiţile mai mărişoare, frumuşei toţi ca nişte îngeraşi. îşi iubea bărbatul şi se uita la el ca la un om superior, impecabil, a cărui seriozitate, posomorîtă, aspră uneori, era pentru ea semnul exterior, îmbrăcămintea firească a forţei ş-a distincţiei lui. De altfel, ea ştia bine că nici în lume Mişu ei nu prea vorbeşte, şi zîmbetele lui sunt remarcate şi se ţin minte ca nişte evenimente.

Dar el muncise, muncise mult ca s-ajungă aci. Şi nu trebuie să se uite c-avea şi ceva stare de la părinţi cînd s-a însurat. Cine în adevăr se ridicase vertiginos de repede şi de sus era prietenul Lambrino. Fiul unui arhitect, care s-a sinucis în urma unei antreprize neno-

roche, se văzu la vîrsta de 20 de ani rămas fără nici un sprijin la Paris, unde-1 trimesese tată-său ca să facă arhitectura. Prietenii îl ajutară vro două luni, îl sfătuiau să se întoarcă în ţară, să facă Dreptul ; era băiat frumos, vioi şi seducător la vorbă. De două ori au făcut chetă studenţii pentru repatrierea nefericitului lor amic. Era în timpul expoziţiei *„celei mari"*. De-o lună toţi îl credeau dus — dispăruse. Dar într-o zi un prieten îl întîlni în expoziţie la braţul unei rumene negustoiese — se vedea după găteala ei zorzonată şi bătătoare la ochi — ceva mai în urmă, o fetiţă de vro paisprezece ani ameţea cu nesfîrşitele-i întrebări pe-un domn gras, cu figura plictisită, a cărui vestă albă se întindea la infinit pe-o burtă fenomenală. După un ceas îl întîlni iar, de astă dată domnul cu burtă lipsea. Mai tîrziu au aflat prietenii că Lambrino devenise inseparabilul doamnei şi domnişoarei Marcachi Spiridon, spre marea mulţumire a soţului, care numai astfel putea să-şi petreacă în linişte toată ziua la expoziţia de maşini şi industrie, singura secţie care interesa comerciul său ; căci el nu venise atîta drum ca să caşte gura la fleacuri şi la tablouri cari reprezintau femei despoiate; el venise să facă cumpărături şi comande pentru marile lui magazii de fierărie din Bucureşti. Patru ani după asta, Lambrino se însura cu domnişoara Marcachi. Lumea spunea că trecuse cam ostenit din braţele mamei în braţele fiicei; dar lumea spune multe ! Capitalul socrului îi asigură un colegiu* în capitală. în Cameră se distinse ca un orator de forţă. Citise cu pasiune biografiele oamenilor mari politici, discursurile lor le ştia pe dinafară ; ambiţios, fără scrupule, dar dulce la vorbă şi mlădios cu toată lumea, înţelegînd perfect jocul grupărilor politice ale zilei, el, în nerăbdarea lui juvenilă, se ilustră chiar din prima legislatură prin cîteva volte ** de o adresă şi agilitate în adevăr artistice. „E un băiat cu viitor mare", spuneau bătrînii. După trei ani avu durerea de a-şi pierde soţia. îi rămînea un singur copil, Albert. La un an se însura cu d-şoara Racliş. Era grăbit.

* Un loc în Camera deputaţilor, pe atunci împărţită în patru „colegii" după venitul alegătorilor.
** *Voltă* — trecere bruscă de la o concepţie la alta.

Viaţa-i scurtă. Cu această a doua zestre atingea milionul. De cînd îl visa el ! întărit, armat, se aşternu voiniceşte pe lucru, şi portofoliul ministerial, după ce-i trecuse pe la nas de vro două ori, veni într-o bună dimineaţă si i se aşeză frumuşel la subţioară, ca cel mai firesc lucru din lume.

Amîndoi călăreau alături, Peruianu — robust, puternic, sîngeros ; figura lui îşi ascundea trăsăturile subt o barbă neagră stufoasă, din care se vedea numai nasul, umerii feţei şi ochii, nişte ochi mici, şerpeşti, de o căutătură glacială ; Lambrino, zvelt, rîzător, părea cu mult mai tînăr decît Peruianu, deşi erau cam de aceeaşi vîrsta — o mustaţă blondă, pe figura lui de porţelan, un nas subţire, puţin coroietic, şi ochii, ochii lui dulci, fermecători la privire, îi păstrau încă toată vioiciunea şi frumuseţea, cari-au jucat un rol atît de însemnat în strălucita lui carieră. La vro douăzeci de paşi îndărătul lor veneau doamna Lambrino, Ana şi Drăghici, care spunea desigur nostimade şi ghiduşii de-ale lui, căci s-auzeau hohotele de rîs pînă la Dan, care era în urmă de tot, cu Albert. Trei ţărani, pe jos, duceau merindele, pardesiurile şi umbrelele. Un cuţulan de stînă, lăţos, cu urechile tăiate şi chior de-un ochi, mergea pe lîngă calul lui Dan ; uneori îşi ridica spre călăreţ ochiul lui trist şi blînd, rugător, parc-ar fi vrut să spună : „Cred că nu vă supăr că merg şi eu". îndărăt, dintr-o zare de codru, soarele răsărea încet pe-un cer de un albastru cald şi fără pic de nor. Albert vorbea de viaţa studenţilor de la Berlin, de profesorii de acolo, de mişcarea ideilor socialiste. Văzuse pe Lassalle şi-1 auzise vorbind la o întrunire de lucrători: un adevărat fascinator; ochii, glasul, convingerea cu care vorbea dădeau figurii lui frumoase ceva de apostol inspirat, de zeu, care creează numai cu farmecul cuvîntului. Din cînd în cînd îşi întorceau capetele şi priveau, peste vîrfurile copacilor, cari se lăsau în urma lor, se afundau ca-ntr-o prăpastie. O altă caravană zgomotoasă venea din urmă ; erau vro zece, cocoanele ţipau, toţi rîdeau şi-şi încurcau * caii la deal, lovindu-i

* *A-şi încurca.* — a-şi face caii să se întreacă alergînd.

mereu cu varga peste ochi şi cu călciiele-n pintece, ş-într-un strigăt ş-o gălăgie infernală trecură înainte, aproape la fugă.

— Ce bestii! zise Dan, arătînd cu dezgust spre ceata care se depărta, cu zbierate şi scălămbăieri de sălbatici.

Mai la deal ajunseră pe Ana, care se răzleţise şi-i aştepta subt un fag bătrîn, surîzîndu-le de departe, drăgălaşă sub pălăria ei de paie, ale cărei borduri largi onduiau la fiecare mişcare. Un voal alb, uşor înnodat sub bărbie, îi flutura pe sîn încet, de-o abureală de vînt — părea o chemare discretă, un semn delicat, timid, abia înţeles, ca tremurarea primului gînd amoros.

— Bine, n-aţi mai isprăvit ? Mai vorbiţi şi cu noi.

Dan surîse.

— Bag seamă, căpitanul şi-a isprăvit repertorul.

Ana se uită curios în ochii lui Albert.

Pădurea părea că nu mai are sfîrşit. Caii se ghemuiau pe tăpşanele repezi; cîte-un plescăit de copită răsuna ca-ntr-o catedrală. Ana, dreaptă şi zveltă în rochia ei albastră-închis, ale cărei poale acopereau de amîndouă părţile şaua şi coastele calului, pînă la scări, îşi mlădia trupul după mişcările calului : era o legănare de panteră, ceva indefinit, care se suia de la talie şi, cuprinzîndu-i sînul şi umerii rotunzi, îi şerpuia ca o undă de lumină pe la gît, prin părul ei blond ridicat la ceafă... era ceva misterios, care-ţi dedea fiori.

— Ba nu, zău, domnule Dan, de ce nu eşti gentil, să ne spui o poezie ?...

Şi ochii ei se închideau linguşitori, c-o înclinare de cap rugătoare şi graţioasă.

Albert insista şi el.

— Serios că nu ştiu nimic pe dinafară, cum credeţi că v-aş lăsa să mă rugaţi atîta ?

— Uite, ce frumos ar fi, pe-aici...

Acolo copacii, mai deşi, făceau ca un interior. Ea trebui să-şi plece capul, se tupila pe sub ramuri, cu mişcări de păsărică.

— Da, zise Dan, ce frumos ar răsuna un clavir aici !

Tustrei erau veseli, în una din acele stări de ebrietate sufletească cînd rîsul parcă e în aer şi te îmbată cu un

miros tare, de care strănuţi, cînd faci un haz copilăresc de toate nimicurile şi ai o poftă nebună de spus prostii.

Cu o fantazie de caricaturist dezvoltară gîndul lui Dan : un piano, dus în excursiune... apoi o idee americană : un cal, care ar fi şi piano, cu coardele-n burtă, cu clapele pe coamă şi cu pedalele-n scări, şi domnişoara Ana cîntînd *Pastorala* de Beethoven, şi cum calul Anei se tot prăftuia* de muscă fluturîndu-şi coada, altă toană de rîs : un *piano â quene* **... coada era deja, mai lipsea piano.

Apoi tăcură, ca şi cum ar fi ostenit de-atîta rîs. Un ţînc, de vro şapte ani, un ţăran în miniatură, scobora nişte capre devale, cuminte şi serios.

— Da' a cui îs caprele astea, băieţaş ? întrebă Albert, numai aşa, ca să-1 audă vorbind.

— Ale noastre, şi-şi ţinu drumul, convins că 1-a luminat deplin, fără să-şi ridice de pe ochi căciula mare cît el, ca să vadă cine 1-a întrebat.

Ana deveni serioasă, ca o umbră îi lunecă pe faţă. Dan o înfăşură într-o privire caldă, apoi îşi lăsă ochii în jos, caii lor se apropiară puţin, un moment piciorul lui îi atinse rochia.

Apoi, deodată, ea-şi întoarse faţa spre Dan, ca şi cînd ar continua o conversaţie.

— Grozav aş vrea să te văd cînd *** scrii...

Şi cum Dan se uita la ea cu aerul unui om care nu-nţelege, ea urmă :

— Să stau odată deoparte, fără să ştii că-s eu acolo, să văd cum eşti cînd scrii.

— Cum să fiu ? Ca şi-acu, doar c-atunci sunt plictisit. Ori dumneata-ţi închipui poate-o figură inspirată, cum 'ei fi citit prin cărţi...

Albert rămăsese puţin în urmă şi vorbea cu unul din ţărani. Gîndul c-ar putea fi o apropiere de sentimente între Ana şi Dan, că şi-ar putea spune cuvinte gingaşe în momentele acelea, îl încînta ca o idilă dulce ce se

* *A se prăftui* — a se feri cu coada, ca şi cu praftoriţa (unealtă cu care se aţîţă focul prin stropire).

** Pian cu coadă (fr.).

*** In ediţia 1896 : *cum*.

urzea subt ochii lui, sub discreta lui protecţie. Cum se înşela !...

Cînd se văzură singuri, călărind alături, se simţiră jenaţi amîndoi. Se făcu o tăcere penibilă, apăsătoare, ca şi cum un nou suflet s-ar fi pus între ei, ceva invizibil şi sever, de care ochii, gîndurile, bătăile inimei lor aveau o teamă neînţeleasă, mistică, şi în tăcerea asta conştiinţile lor se simţeau spionate şi sufereau ca de-o obsesiune. Fără să-şi spuie un cuvînt, evitîndu-şi privirile, amîndoi îşi opriră caii şi-şi întoarseră capetele spre Albert.

Ieşeau din pădure, înaintea* lor se ridica un munte chel ; nici un arbore ; pe jos iarba era păscută. Soarele ardea ; cei dinainte se opriră s-aştepte umbrelele. Acum mergeau toţi în grup ; cîinele-şi scosese limba, de osteneală şi de căldură, din cînd în cînd şi-o retrăgea iute, cu un clănţănit din dinţi, ca şi cum i-ar fi atras cineva atenţia că nu-i frumos să stea aşa.

Spre stînga, muntele, lepros, creştea într-o cupolă uriaşă, înaltă, înaltă, de parc-ameţeai uitîndu-te.

— Vîrful-cu-Dor, zise Drăghici, arătînd cu cravaşa într-acolo.

Şi călăreţii cîrmiră la dreapta. Mai era ca o jumătate de oră de urcat. Cărări, mîncate şi adîncite de şuvoaie, crăpături largi, căscate de uscăciune, făceau cam anevoios urcuşul. Acum caii mergeau înşiraţi, dibuind cu copita un loc sigur pe potecile neregulate; de o parte şi de alta pămîntul era prăbuşit la o adîncime de un stat de om. Se vedea viind din zarea muntelui ca nişte dihănii bizare, cu aripi lungi şi albe, ce se tîrîiau pe jos : erau trei cai, cari duceau scînduri. Locurile rele şi ponorîte au făcut pe cărăuşi să recurgă la un mod barbar de a transporta dulapii* din vatra cherestelei** la Sinaia. Iau scîndurile, în lungime obicinuită de patru metri, fac două maldăre de cîte zece bucăţi, le leagă la un capăt c-un curmei, alcătuind ca un jug, pe care doi oameni îl ţin ridicat, un al treilea

* *Dulap* — scîndură lată şi groasă.
** *Vatra cherestelei* — loc principal unde se lucrează cheresteaua.

introduce calul între cele două maldăre, îi vîră capul în jug şi-1 porneşte. Calul prin scofîlciturile muntelui tîrăşte astfel scîndurile, cari-i sfarîmă picioarele^ şi coastele : de la gît pînă-n copite e numai răni; cîteodată, împins la un scoborîş mai repede, cade grămadă sub povara lui, şi dacă bicele mai izbutesc să-1 scoale, minune e de-ajunge cu viaţă pînă-n Sinaia. După trei drumuri de acestea, nobilul tovarăş al omului, în pace şi-n război, cum zice Buffon, pierde, orice formă de cal şi rămîne un animal ciudat, ce pare a-şi căuta o nouă ordine în clasificarea zoologică.

— Staţi acolo! staţi acolo, domnilor, strigau cărăuşii de departe şi făceau semne cu mîna, ca să nu înainteze în strîmtoarea prin care se scoborau cei trei cai chinuiţi între aripele lor de scînduri.

Dar, fie că nu se-nţelegeau strigătele şi gesturile desperate ale ţăranilor, fie că o caravană în fruntea căreia se găsea un ministru nu se putea opri aşa lesne, călăreţii noştri cotiră şi înaintară în strîmtoare.

— La o parte ! Staţi! Păziţi!...

Strigăte confuze se amestecară cu un huruit uscat, de şandrama care se dărîmă, maldărele de scînduri, ducînd pe cai în hiolă*, îi repezi deyale printre călăreţii noştri. Calul doamnei Lambrino, lovit peste picioare, se dete iute-ntr-o parte, doamna îşi pierdu echilibrul şi căzu, fără nici o altă primejdie decît aceea de a-şi descoperi puţin din cerculeţele şi dantelele de pe dedesubt. La zece paşi, un cal din cei încărcaţi, trîntit pe spate, zugrumat de jug, se zbătea din picioare, ca un gîndac enorm, cu faţa-n sus. Şi pe cînd ţăranul se trudea să-1 scoale, odată se pomeni că-1 taie ceva ascuţit peste ochi, peste obraz, peste mîni. „Da' ce dai, domnule ?" atît apucă să zică, şi nu mai văzu nimic, orbit, zăpăcit de lovituri. Era bravul Drăghici, care îşi rupea cravaşa de faţa acestui nefericit; nu-1 mai puteau potoli, însuşi domnul ministru interveni, în franţuzeşte : se vede, ca să nu priceapă ţăranul :

— *Allons, mon cher, assez***

* *In hiolă* — tîrîş.
** Haide, dragul meu, de ajuns... (fr.).

Şi porniră. Doamna Lambrino rîdea de sperietura ei, explicînd cum a căzut. Deodată Ana şi Albert priviră în jurul lor îngrijaţi, şi amîndoi avură aceeaşi întrebare :

— Dar unde-i Dan ?

Marin — unul din ţărani — era călare, se apropie de ei şi le spuse că domnul Dan i-a dat cinci lei ş-a plecat înapoi pe jos — trebuie să fi ajuns departe. Albert descăleca, renunţa şi el la excursiune : rugă pe Ana să nu spună nimic celor dinainte ; aceasta făcu o grimasă de răutate şi de dispreţ.

— *Cest idiot* *, şi mînă-nainte cu necaz.

Albert se uită un moment după ea cu ochii trişti, plini dc o nespusă milă.

Şi porni iute la vale pe dîra proaspătă a scîndurilor.

El se simţea străin în familia lui. Rămas de mic fără mamă, crescuse pînă la paisprezece ani subt îngrijirea unei nemţoaice bătrîne, care-i umpluse capul de biblie şi de literatură romantică. Tată-său, vecinie absorbit de grijile politice, abia îşi lăsa din cînd în cînd mîna indiferentă pe părul blond şi ondulat al acestui copil sfiicios şi-i recomanda întotdeauna, cu acelaşi aer distras, să fie cuminte.

Trei ani de-a rîndul ieşise premiant întîi la liceul „Sfîntu Sava". Intr-o zi, doamna Lambrino îl certă pentru că-1 văzuse de mai multe ori stînd de vorba cu doi băieţi murdari şi sărcăcios îmbrăcaţi — erau cei mai buni prieteni şi camarazi de clasă ai lui Albert. Copilul se făcu roşu şi, strîngînd micii lui pumni într-un spasm de mînie, îi strigă în urechi:

— Nu eşti mama mea, să mă laşi în pace... îmi eşti urîtă, nu te pot suferi. Să ştii!

Peste-o săptămînă tată-său îl interna într-un colegiu privat la Berlin, unde atrăgea atenţia directorului mai ales asupra caracterului rău al băiatului lui şi se ruga să-1 ţie din scurt şi să fie foarte sever cu el. Bietul director, care s-aştepta să aibă de-a face c-un mic animal sălbatic, nu putea să-şi creadă ochilor văzînd cu ce seriozitate s-aşterne pe lucru din prima zi şi cu ce blîndeţă se poartă băiatul acesta. Din zi în zi aştepta o explozie. Albert se întreba şi el: „Ce-o fi avînd oare omul acesta de se uită aşa curios la mine ?" Acolo a terminat liceul cu distincţie şi s-a înscris la Litere. Tată-său îi trimetea cinci sute de lei pe lună. Sta în pensiune la un alămar, Danovski, polonez refugiat, care cunoştea toate ţările Europei şi-i plăcea grozav să povestească istorii extraordinare din viaţa eroilor patriei lui. Acesta avea cinci copii, nevasta-i murise ; Miba, fata lui cea mai mare, îngrijea de casă.

în anul al doilea de universitate, Albert zăcu şase săptămîni de tifos. într-o noapte tresări ca dintr-un vis urît şi deschise ochii mari, speriaţi. Miba veghea la căpătîiul lui.

— Mi-e sete.

Ea-i ridică puţin capul şi-i duse la gură paharul cu limonada. După aceea îl aşeză binişor, potrivindu-i perna sub cap şi vîrîndu-i plapoma pe sub coaste. El suspină, închise ochii, dar două lacrimi mari i se iviră pe pleoapele strînse ; şi pe cînd Miba i le ştergea încet cu batista, îşi simţi palma strînsă în palma lui arsă...

— Miba, eu n-am avut mamă... vru să mai zică ceva, dar îl înecă plînsul, şi ducînd mîna ei albă la gură, o acoperi de sărutări.

Ea-i şterse lacrimile, apoi îşi lunecă puţin palma pe fruntea lui înfierbîntată şi-1 rugă frumos să tacă, să-nchidă ochii şi să doarmă.

„Mă crede-n delir", şi-nchizînd ochii, o adoră-n gînd şi-şi umplu viaţa, ca de-o lumină nouă, de bunătatea şi iubirea acestui înger.

Zece zile după asta, era sănătos. într-o dimineaţă dueîndu-se la universitate, se întîlni cu Miba, ş-amîndoi se opriră în stradă, dar nu se-ntrebară ca alte daţi: unde te duci ? de unde vii ?...

El o privi în ochi misterios. Ea zîmbi. Oameni grăbiţi treceau pe lîngă ei.

— Mă iubeşti, Miba ?

— Da, de mult...

Şi strîngîndu-şi mînile, se despărţiră, simţind amîndoi — fără a fi nevoie să şi-o mai spună — că din

* Ce nerozie (fr.).

momentul acela sufletele lor erau legate pentru totdeauna.

în prima duminică, seara, cîţiva studenţi şi cîţiva meseriaşi erau strînşi la Danovski, împrejurul unei mese rotunde. Un samovar fierbea la o parte. Unii beau bere, neobicinuiţi cu ceaiul.

Miba, îmbrăcată în alb, vorbea încet cu două prietine ale ei; din cînd în cînd se scula să-şi servească musafirii. Nu era frumoasă ; dar cîtă nevinovăţie şi bunătate în chipul ei slav, alb, bucălat, cu ochii verzi, cu nasul mic ce-şi ridica nările in evidenţă deasupra gurii ei cărnoase, cu buza de sus răsfrîntă puţin afară ; şi cînd zîmbea, închidea din ochi şi făcea gropiţi drăgălaşe în obraz, în bărbie şi încă una în tîmpla stîngă, la coada sprincenei. Era naltă şi bine făcută. Albert o mînca din ochi, ea-i trimetea, pe furiş, cîte-o privire caldă, ca o sărutare. Ceasornicul din părete, sfîrîindu-şi lănţişoarele cu greutăţi, cîntă *cucu* de nouă ori.

Danovski-şi luă un aer solemn, clipi din ochi şi, scoţînd din buzunarul vestei două verigi de aur, chemă pe Miba şi pe Albert. Cu barba lui mare, roşcată, avea un aer de preot care oficiază. Toţi se sculară-n picioare, în tăcere, puse-o verigă în degetul Mibei, alta-n degetul lui Albert şi-i binecuvîntă. Amîndoi erau rumeni la faţă şi drăgălaşi în sfiala lor. Cînd le spuse s*. e îmbrăţişeze, se făcură şi mai rumeni şi mai sfiicioşi, toţi îi priveau cu lacrimi de bucurie în ochi — cum se vedea că se iubesc şi că aceasta-i prima lor sărutare !

Un student rosti o mică cuvîntare de ocazie. Un cizmar tînăr recită cu glas sonor un fragment liric din *Cîntecul clopotului* de Schiller. Apoi Miba se aşeză la vechea ei pianină şi-şi arătă talentul în cîteva bucăţi din Chopin şi din Schumann.

După aceea cîntară toţi în cor cîteva cîntece populare.

Si se retraseră liniştiţi, ca şi cînd ar fi ieşit dintr-un templu, ducînd fiecare în sufletul lui ceva sfînt şi pios, ca un parfum din simplitatea şi farmecul fericirei la care asistase.

Albert venise acum pentru a doua oară în ţară de cînd îl dusese tată-său la Berlin. în casă era privit ca un străin. Logodna lui era o nebunie, o ruşine ş-o nenorocire-n familie, de care nu trebuia să se mai vorbească. Tată-său îi zicea : „domnule", şi-1^ rugase,^ cît va sta, să-şi ascundă veriga din deget, că „îi face rău". Albert se supuse, dintr-un sentiment de respect... pentru verigă. Peste un an îşi lua doctoratul. Atunci se va căsători şi va veni în ţară. Tată-său se temea de un proces în viitor. Bătrînii Marcachi muriseră, şi toată averea lor, peste opt sute de mii de franci, îi venea lui Albert, singurul moştenitor. împreună cu zestrea de la mă-sa, i s-ar fi cuvenit la majoritate * o avere de care bunul lui părinte nu se-ndura, nu putea să se despartă pentru nimic în lume. De aceea, în privinţa banilor era de-o delicateţă extremă cu fiu-său. Acum îi da cîte-o mie de lei pe lună. într-o zi îi spuse că e dispus să-i asigure o sumă îndoită pentru toată viaţa, numai să nu-i vie-n ţară cu nemţoaica. Albert îi răspunse că se va gîndi la aceasta mai tîrziu. Şi tată-său crezu că în cuvintele lui nehotărîte se ascunde un plan, o ameninţare. Era — se vede — subt impresia acestei temeri cînd i-a spus bătrînului Racliş că el nu poate renunţa la restul ce i se mai cuvine după actul dotai, încheiat pe vremuri bune.

Albert îl găsi pe Dan în pădure. Sta jos, cu cei trei ţărani, cari scoseseră din traistă un hartan ** de mămăligă ş-un boţ de brînză de oi, ş-înfulicau cu foame, pe cînd caii lor, uşuraţi din jug, ronţăiau cîte-o buruiană şi pufăiau cu nările în frunzele uscate de pe jos.

Ţăranul, cînd s-aşază să mănînce, oriunde-ar fi, îşi ia mai întîi căciula din cap şi-şi face cruce, şi orice-ar avea pe suflet, la masă nu se cade să fie supărat; mînia şi necazurile să stea deoparte, cu căciula; el nu mănîncă niciodată culcat sau într-o rînă, ci în capul oaselor, „ca oamenii", şi e păcat să hulească şi să „spurce sfînta masă" cu vorbe urîte şi cu măscări, pentru că în timpul cît mănîncă el, Maica Domnului în cer

* Aici în sensul de „majorat".
** *Hartan* — bucată mare.

stă în genunchi şi se roagă pentru sufletul lui. Dar la glume şi la rîs, e toată dezlegarea: cu cît rîzi mai mult, cu-atît eşti mai bun.

— De, mă Radule, fu să te-ntîlneşti cu naşu-tău pe ziua de azi.

Pe faţa lui Radu erau crestături ca de cuţit, pe unde-i plesnise pielea de cravaşa, şi sîngele de-abia se zbicise.

Acesta îşi înghiţi bucătura şi răspunse cu un fel de *ia !* plictisit, din git, care nu se poate reprezintă prin scris.

— Auzi, mă, cică era cocoana ministrului aia de căzu după cal...

Dacă n-ar fi fost la mîncare, Radu ar fi spus o vorba de care-ar fi ţiuit un ceas urechea stîngă a doamnei ministrese.

— Poi de, Toadere, eu stric ? spune şi tu...

Dan şi Albert le făcură ţigări, cîte patru de fiecare. Ei voiau să afle dacă întîmplări de acestea lasă mînie mai îndelungată şi vrun gînd de răzbunare, sau se pierd iute în inima largă şi răbdătoare a ţăranului.

— Aş, domnule, zise Toader, înţelegînd întrebarea, cam pe departe, a lui Dan, apoi pe mine acum doi ani nu m-a umplut de sînge, tot aşa, un ciocoi de la Bucureşti, pentru că i-am spus să nu dea în iapă, că-i a făta ? Şi astă-vară ne scoboram pe Valea Cerbului, şi era *o* ploaie... să fi văzut pe cocoana cu fustele-n cap, şi ciocoiul meu nu ţine cărarea ? Vru s-o taie mai oblu, ş-o dată-1 aud strigînd: „Bade Toadere, bade Toadere..." şedea-n brînci deasupra unei prăpăstii şi tremura ca un căţel rebegit. I-am întins un băţ lung şi l-am tras în sus... să-i fi dat drumu, se ducea, de nu s-alegea nici pulberea. în vale, zic : „Boierule, ţi-aduci aminte amu un an... mă bătuşi pentru că nu te-am lăsat să-mi stîrpeşti iapa?" Da' boieru, şiret, se făcea c-a uitat.

— Aşa-i, Toadere, zise cel de-al treilea, da' iacă, nu-s toţi aşa. Apoi Iftimi a Saftii din Breaza n-a pus foc la casa grecului pentru o palmă ?

— Şi 1-a băgat la răcoare!...

— Hei, 1-a băgat, da' vorba-i, şi-a făcut cheful ?~

Şi tustrei îşi făcură cruce — isprăviseră de mîncat.

Albert şi Dan îşi luară ziua bună de la ei şi plecară iute-nainte — li-era foame.

— Ce interesanţi sunt ţăranii noştri, săracii, cînd îi cunoşti de-aproape !

— Tocmai la 'asta mă gîndeam şi eu^ zise Albert, cîte n-ai afla, să stai cu ei de vorbă ! Mă mir că literaţii noştri nu se ocupă mai cu dinadinsul... Eu nu cunosc nici-o scriere unde să se arate în adevăr sufletul şi starea ţăranului romîn.

Dan cugeta de mult la un roman tras din viaţa de la ţară. Avea subiectul şi ceva material adunat — luptele şi nenorocirile bunicului său i se desfăşurau adesea în închipuire, ca reminiscenţile vii ale unei drame petrecute subt ochii lui.

Şi mergînd îşi schiţa planul în linii mari, apoi se oprea la cîte-un amănunt, povestea o întîmplare pe care-atunci, în clipa aceea, o urzea în minte, şi se emoţiona ca şi cum ar vede-o. Dar pentru ca să poată seri, îi trebuia linişte şi cel puţin un an de trai între ţărani, în deosebitele părţi ale ţărei, ca să-şi poată da seamă bine de viaţa, obiceiurile, nevoile şi gîndurile lor ; pentru că el nu vroia să puie în romanul lui ţărani de ocazie şi de teatru, ca acei pe cari-i scot subprefecţii înaintea măriei-sale la zile de paradă, el voia să cerceteze, să afle şi să spuie tot adevărul, toată marea dramă socială care se pregăteşte în întunericul şi mizeria bordeielor, în cari sufăr „cei mai buni şi mai muncitori fraţi ai noştri". Albert făcu ochii mari; faţa i se luminase ca de-o revelaţie. în urma lor se auzea tărşîitul seîndurilor...

— Văzuşi obrazul lui Radu ?

— Da, zise Albert, dînd din cap ; e teribil ! ^

Şi amîndoi tăcură, simţind că au aceleaşi gînduri.

VI

Dan se întorcea de la redacţie pe-o căldură tropicală. Zgomotul trăsurilor, strigătele precupeţilor, vorbele trecătorilor pe stradă îi intrau în cap ca-n ceva gol, cu un răsunet neobicinuit. El îşi lăsă gîndurile leneşe să alunece peste impresiile din urmă, neizbutind să le fixeze pe ceva ; le simţea jucînd, împrăştiindu-se şi împărechindu-se bizar, ca nişte alice pe-o farfurie care se mişcă : confidenţile lui Albert, logodna cu Miba, raporturile lui curioase cu tată-său i se păreau un roman citit de curînd, în care se amestecau figuri misterioase de conspiratori poloni, faţa tăiată şi plină de sînge a ţăranului Radu, alături de chipul nobil, rumen şi-nveselitor al Anei; şi cele două surori ale lui, cu nedespărţitul unchi, îi reveneau mereu în minte, figurile lor se multiplicau, ca^ din reflectarea unor oglinzi paralele, şi un sentiment de nelinişte, de oboseală, de apăsare morală îl grăbea spre casă, ca pe-un om care simte că-i vine rău şi se teme să nu cadă-n stradă. Pe drum scoase iar scrisoarea şi citi, cu pofta chinuitoare pe care ne-o dau uneori lucrurile triste şi crude : „Grecul a murit în postul Sîmpetrului, şi noi stăm cu moşu, Aglaia de astă-iarnă e paralizată şi nu se dă jos din pat..." Mai citi o dată şi rupse scrisoarea, aruncînd în mersu-i bucăţică cu bucăţică — păreau nişte fluturaşi albi ce-i zboară din palmă şi se aşază osteniţi pe urmele lui. Acum cuvintele din scrisoare i se repetau obsedant în minte... „Grecul a murit..." Şi gîndul că s-ar putea ascunde o crimă subt acest mod brutal de a vesti moartea unui om cu care atîţia ani ai mîncat din acelaşi blid ş-ai dormit în acelaşi pat la început îi licări, şters şi tremurător ca într-o aţipire de somn, apoi i se roti tot mai strîns, tot mai înfierbîntat, pînă ce i se înfipse, ca un piron, în cap, şi-i rămase acolo cu forţa convingătoare a lucrului văzut. Şi pe cînd fantazia lui surescitată cerca să reconstituie drama în crudele ei amănunte, un văl de groază şi de ruşine simţea că se lasă peste cele mai scumpe şi cele mai duioase amintiri ale copilăriei lui.

— Unde mergi, poete, aşa gînditor ?

— Domnule Razi... te rog, nu-mi mai zice „poete".

— De ce ?

— Nu-mi place.

Razi îl luase de braţ ; mergeau în aceeaşi direcţie. Fusese pe urma lui Dan la Sinaia. Se dusese numai aşa, în primblare. Dar 1-a văzut ministrul şi 1-a poftit la masă ; i-a dat o misiune pe vară, să plece-n Elveţia, pentru a studia organizarea şcoalelor rurale.

— A, miniştri ca Lambrino n-a avut ţara... are să reformeze întregul nostru învăţămînt. Apropo... O domnişoară foarte frumoasă era supărată foc pe-un oarecare domn care-a dezertat de la o excursiune. *Traditore, traditore !* *...

Şi rotunjindu-şi gura pe o pronunţie afectată, declamatoare, îşi înecă vorbele din urmă într-un rîs artificial, din gît, ca şi cum l-ar fi gîdilit cineva la subsuori.

Dan îşi duse palma la gură spre a-şi ascunde un căscat. „Ce rîs nesuferit, şi cum mă anosteşte ** omul ăsta !" gîndi el.

— Nu pleci nicăiri vara asta ?

— Nu.

Dan simţea că se prosteşte, că i se strînge mintea, ca un arici speriat, în faţa omului acestuia care-1 ţinea de braţ cu o intimitate exasperantă.

Fecior de bani gata, Mitică Razi trecuse prin şcoală şi prin lume dus de mînă, ca un copil, de averea şi

* Trădător, trădător !... (It.)
** *A anosti* — a plictisi.

influenţa lui tată-său. Pînă la vîrsta de treizeci şi cinci de ani nu era cunoscut decît ca „băiatul lui Iorgu Razi", un bătrîn moşier, senator sub toate guvernele, vestit prin maniile lui de „cultivator agricol occidental", în toţi anii venea la moşie cu cîte o idee nouă din străinătate: schimba epocele semănăturilor, săpa de-a lungul ogoarelor canale de irigaţie, şi în urmă făcea sondaje zadarnice pentru a da de-un izvor mare, ce trebuia să fie undeva ascuns pe moşia lui ; încerca fel de fel de culturi nepotrivite cu clima şi locurile noastre, aducea guano * pentru îngrăşarea pămîntului, maşini electrice pentru a precipita fecundarea seminţilor. Zăpăcit de minunile văzute pe la expoziţii, ori trîmbiţate prin reclame, în tot timpul cît sta la ţară nu făcea decît experienţe : planta pomi cari se uscau, punea seminţi cari nu răsăreau, construia coteţe sistematice, în cari păsările slăbeau şi mureau sistematic ; ş-avea o credinţă de maniac în tot ce e maşină : maşini de clocit ouăle, de ales untul, şi ce triumf, ce fericire pe el cînd, după două mii de ouă pierdute, găsi o dată in *cuveoză* ** zece puişori de găină piuind somnoroşi sub ţuleiele lor umede : pasemite, i se făcuse milă de el babei din curte şi, luînd zece pui de sub cloşcă, îi pusese pe-ascuns în „afurisita aia de maşină".

Dar de la o vreme cultura asta sistematică îl înglodase cam rău în datorii. Boierul se luă pe gînduri.

— Mitică dragă, ia să te mai laşi de cavalcade. Sunt şase ani de cînd ai venit din străinătate. Eşti „doctor în ştiinţile politice". Apucă-te şi tu de-o treabă, că nu mai merge, fătul meu. Ţăranii s-au ticăloşit, îmi strică tot, mă fură, nu mă mai ascultă, stăm rău, cît se poate de rău.

Şi Mitică se gîndi la o însurătoare *bună.* „A se însura bine" înseamnă şi astăzi, ca ş-atunci, a lua zestre mare. Era băiat nostim, vedea asta după impresia ce făcea prin baluri. îşi susţinu încă vro trei ani toate aparenţile de om bogat. Trăia din reputaţia şi creditul

. * *Guano* — îngrăşămînt natural, existent pe insulele din apropierea coastei apusene a Americii de Sud.
** *Cuveoză* — parte a maşinii de clocit.

ce mai rămîne cîtva timp pe urma unei averi pierdute. Aşa lasă toate incendiile mari, după ce se sting, o provizie de căldură ascunsă, de care multă vreme mai fumegă zidurile arse.

Doamna Azpasia *de* Mavrichi, peţitoare nobilă, după multe încercări infructuoase, i-a spus şi ea într-o zi:

— E greu, domnule Razi, vezi d-ta, boierimea noastră a scăpătat, azi negustorimea se ridică în locul aristocraţiei. Şi negustorul, cînd îi vorba să-şi mărite fata, întreabă de ginere ca de-o marfă: de unde-i, şi cît produce, şi ce profit poate să-t* aducă. Trebuie neapărat să iei o slujbă, să te-alegi un deputat, ceva, altfel nu putem face nimic.

Fără a părăsi clubul, teatrurile şi felul lui de viaţă falşă, Mitică începu să se gîndească la o carieră. N-avea nici o pregătire, şi munca-i făcea oroare. în şcoală nu se distinsese decît ca un bun colector de timbre. E acesta un talent care să-ţi poată servi la ceva în viaţă ? Se întreba şi el, în neştiinţă de altă aptitudine pe care să şi-o fi descoperit pînă la vîrsta asta de treizeci şi cinci de ani. Dar dac-ar face o colecţie din toate articolele de gazetă cari laudă pe capul statului ?... Ce de discursuri, pe la inaugurări, pe la parăzi şi solemnităţi oficiale! Din toate banalităţile astea oare nu s-ar putea scoate ceva ?... A muncit bietul Razi. Şi peste doi ani apărea un volum elegant, inţituat *O pagină de istorie contimporană,* studii istorice de „Demetrie Razi", diplomat în ştiinţele politice de la Paris. Imediat 1 s-a dat medalia „Bene-merenti" clasa-ntîi, pentru „scrierile sale literare". în bugetul anului următor i s-a înfiinţat postul de „inspector al monumentelor istorice", pe care-1 ocupa cu toată cinstea şi demnitatea ce trebuie să aibă un autor de studii istorice. Erau trei ani de atunci şi se găsea tot în vînătoare de zestre. Vezi că şi pretenţiile lui crescuseră acum din cale-afară.

— Ce, aicea stai ?

— Da, răspunse Dan, c-un aer bolnav, trăgîndu-şi mîna de sub braţul lui Razi.

Acesta-1 luă amical de mînă.

— Cum arzi! Ar trebui să iei ceva... un gram de chinină. Se vede şi după faţă... Apropo, o să te rog ceva, domnule Dan : eu am scos luna trecută o broşură, *Regenerarea Romîniei,* nu ştiu dac-ai văzut-o, o să ţi-o trimet, aş dori mult să am părerea dumitale... cîteva rînduri. Ce zici, se poate ?

— Bine, domnule Razi, trimete-mi-o.

Dan, de cîte ori se simţea aşa abătut, se culca; la el depresiunile morale erau adesea însoţite de simptome de friguri: aceeaşi slăbiciune de nervi şi osteneală fizică, aceeaşi tnffire generală, şi furnicari ca de ace îi făceau dureri pe la încheieturi, îi amorţeau braţele şi-i muiau picioarele. Cînd se lungi în pat, închise ochii: o dulce odihnă, o pace binefăcătoare se lăsa asupra lui... Cîţi oameni trudiţi, bolnavi, cari n-au un pat, cari n-au voia să se culce ia vremea asta ! Şi-n mintea lui se desfăşurau tablouri: ogoare imense, lanuri de grîu şi mii de secerători cu capetele-n soare, cu piepturile goale, storcînd bogăţiile pămîntului cu mînile lor pîrlite şi zgîriete. Apoi vedea un lung convoi de soldaţi cu raniţile-n spate şi puştile pe umăr, trecînd în toiul căldurei, albiţi de praf şi rupţi de osteneală. Cît n-ar da un nefericit de aceştia pe-un ceas de umbră şi de odihnă !

Gîndul că el e liber îi răsări cu strălucirea vie, fulgerătoare a unei revelaţii, şi se simţi recreat ca de-un curent răcoritor. Da, era liber, nu datora nimănui nimic, nu depindea de nimeni. Munca lui era uşoară şi cîştiga foarte mult. Bietul tată-său scria toată ziua la primărie pentr-o sută cinzeci de lei pe lună, şi ce viaţă umilită, ce greutăţi şi nevoi, cari nu se mai isprăveau !... N-avea nimic de zis în contra soartei lui. Atîţia băieţi cu cari-nvăţase în şcoală au ajuns rău de tot: Duţulescu s-a făcut frate la schitul de la Durau, Macovei — un actoraş de provincie ; Nedelcu s-a ales un pungaş de rînd, acela de cînd era în şcoală fura de stîngea cînd intra într-o băcănie ; pe unii i-a stricat beţia, pe alţii lenea. Şi chiar dacă sunt cîţiva cari din punctul de vedere material au ajuns mai bine, dar nu e nimeni care sa se fi distins prin ceva, ca sa-1 ştie lumea ; pe

cînd el — slavă Domnului — trăieşte între cei mai inteligenţi tineri din ţară, şi-a făcut un nume destul de cunoscut numai prin munca şi meritele lui, neajutat de nimeni; cîteva poezii au fost foarte bine primite şi i-au marcat deja un loc printre tinerii de talent, începea să se găsească fericit. Cînd se gîndea c-ar fi putut rărnînea toată viaţa un biet scriitoraş ca tată-său, într-un orăşel de provincie, simţea un fior analog cu acel pe care ni-1 dă deşteptarea dintr-un vis urît; i se părea că trecuse pe lîngă o prăpastie pe care n-a fost văzut-o atunci, şi numai acum, cînd se uita în urmă, îşi da seamă de primejdia din care a scăpat ca prin urechile acului; un sentiment de lumină şi de siguranţă îi însenina viaţa. Apoi, un moment de neclintire... gîndurile lui parcă se opriră pe loc, ca şi cînd ar fi aşteptat ceva : în sufletul lui astfel pregătit, ca într-o linişte evlavioasă de templu, apăru, cu strălucirea fantastică a unui planet nou, Ana. Ş-atunci, printr-un fel de conştiinţă retrospectivă, văzu că ea era de mult acolo. Da, acum îşi aducea bine-aminte : îndărătul celor mai triste şi mai întunecate gînduri, el simţise întotdeauna vibrînd ceva luminos, şi cald, şi binefăcător, ca o mijire albă de soare într-un cer închis, acoperit de nori.

Acum o vedea bine. în ochii ei dulci tremura ceva din propriul lui suflet; erau atîtea gînduri semănate de el, ca nişte flori din altă climă, într-un pămînt rebel, şi toate răsărise... Mintea lui aluneca în urmă ca pe o proiecţie de lumină, căutînd paşii, atitudinile, privirile, sunetul glasului ei, atîtea licăriri de-o misterioasă fericire, ce l-au făcut adesea să simtă trecerea unui farmec necunoscut, a unei suflări nouă de viaţă peste inima lui ostenită, şi zile întregi să rămîie visător.

El, pe catedră, explică o lecţie de psihologie. Ea, cu coatele pe bancă, se uită ţintă-n ochii lui ş-ascultă. Din cînd în cînd privirea ei inteligentă parcă s-aprinde de căldura frazelor lui, faţa i se luminează ; o vede gesticulînd cu ochii ei limpezi şi vioi propriele lui gînduri, şi setea ei de a-1 asculta îl animează, dă minţii şi glasului lui o elasticitate ş-o vibrare particulară. El însuşi

se miră de lumina asta neobicinuită ce i se face în cap ; cuj> emanaţiune de putere uimitoare ea îi trimete, din ochii ei fascinatori, o acuitate de simţuri, o dilatare inexolicabilă a minţii, una din acele aprinderi şi clarificări repezi a tuturor gîndurilor pe care se zice c-o dă prima beţie de eter. E scăpărarea a două suflete emoţionate, misterioasa întâlnire a două raze de simpatie, forţa nouă pe care o descarcă întotdeauna căderea pe acelaşi ritm şi perfecta armonizare de vibraţii a două unde de energie, de viaţă.

Şi Dan avea atunci conştiinţa exactă a unui inestricabil echilibru de puteri intelectuale, se dedubla clar: în fuga vorbirii îşi vedea gîndurile înainte de a le rosti, cum răsar şi se înşiră, legîndu-se, urzind cuvintele şi construindu-se-n fraze, îşi da seama în acelaşi timp de sonoritatea şi modulaţiile glasului, de expresia figurei, de cumpătarea gestului şi de efectul fiecărei fraze: atîtea percepţii multiple ale momentului îşi găseau în el răsunetul şi atenţia cuvenită. îndărătul gîndurilor pe cari le spunea tare, un alt rînd de gînduri se ridicau, şi el parcă le auzea cum îi şoptesc mereu : „Vezi tu ce jocuri curioase de umbră şi de lumină trec pe faţa ei albă şi-n ochii ei albaştri, o vezi cum te-ascultă de cuminte şi cum te-nţelege ? în momentul acesta ea te iubeşte, fără să ştie: vorbele tale intră şi se aşază în sufletul ei ca. un ferment de lumină ; acum dorm în ea, la sunetul glasului tău, toate impresiile din lumea-n care-şi poartă rochiile de mătase şi micile ei vanităţi şi cochetării; nu te vede decît pe tine ; ea te cugetă, şi tot sufletul ei se pierde într-al tău..."

Apoi o vede pe stradă, la braţul unchiului ei Peruianu. Privirile lor se întîlnesc într-un salut jenat şi parcă-şi spun ceva pe fugă. îşi întoarce capul după ea, ca după o nălucire dintr-o altă lume ce-a trecut o clipă pe dinaintea lui, ca să-i dea prilej de visuri dulci şi zadarnice...

Ce figură ursuză şi posomorită are Peruianu! Şi mereu o vede cu el la primblare. Cum e cu putinţă să s-apropie şi să meargă alături două fiinţi atît de monstruos deosebite!

E la Ateneu ; prima lui conferinţă, sala geme de lume, se suie la tribună emoţionat, o salvă de aplauze îl întîmpină ; privirea lui o caută în mulţime, o vede lîngă tată-său, ochii lor se salută şi ea-i trimete un zîmbet discret de prietenie şi de încurajare. Vorbeşte despre: *Iubirea în poezia populară.* Glasul lui e cald, sonor, gestul liniştit, fraza corectă şi sigură. Publicul îl aplaudă des. El simte în sală un curent simpatic care-i aţîţă verva. Uneori aplauzele îl fac să se oprească ; ş-atunci, drept, cu un surîs copilăresc se uită în ochii ei umezi, scăpărători de bucurie, ca şi cînd deacolo ar sorbi toată puterea şi entuziasmul talentului lui. Ea rîde, ca prin vis, şi bate din palme... Şi la ieşire-1 aşteaptă-n uşă.

— Ce frumos ai vorbit, domnule Dan

Şi el duce în sufletul lui răsunetul acestor cuvinte şi umbra dulce a chipului ei, din care se exală un parfum de fericire peste toate impresiile şi gîndurile lui...

— Intră !

Şi se sculă, puţin necăjit, ca şi cum l-ar fi deşteptat dintr-un vis frumos.

Dar cînd văzu pe Albert, se bucură ; simţi în odaia lui ceva din prezenţa Anei.

O... şi fără asta, Dan îl iubea, de cînd era în secretele vieţii lui intime.

Albert venise în ziua aceea de la Sinaia, îl căutase pe la redacţie ; pleca la Berlin, de unde nu va mai veni in ţară — dacă va fi să mai vie — decît cu Miba lui.

Apoi, după o mică ezitare şi plecîndu-şi ochii distraşi pe un calendar, zise, ca-n treacăt: *

— Ştii că şi Ana se mărită...

— Da ? Cu cine ? şi Dan înţelese de ce nu se uită Albert la dînsul.

— Cu Drăghici.

Şi, ca şi cum ar fi simţit în tăcerea lui Dan sfărîmarea unei iluzii, începu să-i spuie, tot cu ochii pe călindar, cît de uşoară şi de frivolă i s-a părut Iui Ana, cum a primit de iute propunerea lui Drăghici, pe care cu două zile înainte îl găsea *asomant* şi nesuferit, cum numai faptul că acesta e bogat, graţie falimentelor

lui tată-său... Şi se opri, lăsîndu-şi fraza neisprăvită ; făcu un gest de silă şi de dizgust. Dan era liniştit: acum putea.să-1 privească-n faţă.

— Cînd pleci ?

— Desearǎ, şi tocmai voiam să te rog... să prînzim împreună...

— Cum nu ! Cu cea mai mare plăcere. Ş-am să te petrec şi la gară...

Dan simţi că pronunţase prea tare vorbele din urmă. Neliniştea, nevoia de a se mişca îl făcu să se uite la ceas: era aproape vremea mesei. Ieşiră, jenaţi că nu mai găsesc nimic să-şi spună, simţind că amîndoi se gîndesc la acelaşi lucru, de care se păzeau să vorbească : Albert, din discreţie, Dan, din mîndrie.

VII

Drăghici era fiul unui toptangiu de pînzeturi, Hagi Enachi din Iaşi, care-n adevăr dăduse două falimente, dar nu aşa mari după cum se zicea : tot să-i fi rămas bătrînului, din atîta zdruncen, zece mii de lire turceşti, că el aşa-şi socotea paralele; acum se retrăsese la moşia Iui în judeţul Vaslui, îşi măritase fetele, una după un doctor, alta după un avocat din Roman, băiatul îi ieşise printre cei dintîi din şcoala militară, bătrînul îi trimetea patru sute de lei pe lună, ca să aibă Nunuţul lui cu ce-şi ţinea *„granttt"* în lumea nobilă în care trăia.

Locotenentul era bine făcut, frumos, totdeauna vesel, excelent conducător de cotilioane, trecea de foarte bogat, croitorii îi făceau haine pe datorie, superiorii îl ocroteau, camarazii îl găseau de spirit, cocoanele începeau să rîdă cît îl vedeau. Era în garnizoană la Bucureşti. De trei săptămîni venise la Sinaia în congediu. Cu doamna Lambrino se cunoştea de mult. tntr-o zi îi spuse, între două glume, că e pe tabloul de înaintare, ş-o vorbă a domnului Lambrino i-ar pune imediat a treia tresă la chipiu. Ea îl tachina :

— Eşti prea tînăr, dac-ai fi încai însurat. Am auzit că ministrul va înainta întîi pe cei însuraţi. însoară-te, domnule Drăghici, dacă eşti nerăbdător să-ţi vezi tresa.

— Da' cu cine ? Spune-mi d-ta cu cine...

— Caută...

Şi Drăghici crezu c-a înţeles. Din ziua aceea Ana deveni punctul de asediu al viitorului căpitan. Ea nu

pricepea. Dimineaţa, cum se da jos în grădină, n-apuca să facă zece paşi, şi tunica roşie îi apărea ca din pămînt. Era o adevărată obsesiune, de care fetele — oricît s-ar plînge ele — sunt totdeauna bucuroase. (Mi-a spus o fată lucrul acesta, şi eu am crezut-o.)

tn ultima excursiune, de la care au dezertat Dan şi Albert, Drăghici băgă de seamă că de multe ori doamna Lambrino îşi găsea de vorbă cu soţul ei şi cu Peruianu, şi el rămînea ceva mai în urmă cu Ana. „Se vede cît de colo că e înadins, gîndi el, ca să ne vorbim în răgaz. Trebuie să încetez cu glumele şi să-mi iau un aer mai serios*'...

E curios cum găsesc oamenii ruşine pentr-o mulţime de lucruri absolut inocente, şi-n schimb spun atîtea necuviinţi ev cea mai perfectă linişte şi fără să se poată zice că nu sunt *binecrescuţi,* în înţelesul de salon al cuvîntului. E o politeţă, întotdeauna bine primită, să spui unei femei cinstite că are piciorul excepţional de mic, că-i şade foarte bine decoltată, că te miri cum soţul ei se-ndură să plece pentr-o săptămînă de lîngă ea, ş-o lasă să vie singură la bal... La teatru eşti în cel mai riguros bonton să te uiţi cu binoclu la braţele goale şi pieptul desfăcut al doamnelor, cari găsesc că tot pielea pudrată e cel mai elegant corsaj. Şi la băi de mare eşti un ursuz ş-un răucrescut dacă nu vii să priveşti în fiecare zi unde se scaldă „naiadele". Vorbeşti c-o domnişoară de-abia scăpată din pension ; şi cu chip că eşti hazliu, îi spui o mulţime de... *grosolănii fine,* ea rîde şi te găseşte nostim. Ia încearcă, presupuind că-ţi e dragă şi c-ai vedea posibilitatea să-i placi şi tu ei, încearcă să-i faci această întrebare francă şi absolut inocentă : „Domnişoară, pot să spun părinţilor d-voastră că vă iubesc ?..."

Ce neruşinare ! Copila se va rumeni toată. Vei fi tratat ca un nebun. Minune, dacă ea nu va spune părinţilor să te dea afară. E, pe cît se vede, ceva mai adîncă decît o simplă glumă anecdota pudicului june care, surprins în cămaşă de noapte, se descopere tot, ca să-şi ascundă gîtul, cerîndu-şi scuze, dezolat că-1 găseşti fără cravată.

Gînduri de acestea îi treceau vag şi lui Drăghici pan minte; dar nu se oprea mai cu dinadinsul asupra lor şi nu se hotăra la o întrebare desluşită şi francă din două puncte de vedere: întîi, ca toţi tinerii cari se cred irezistibili, era sigur că Ana îl iubeşte, şi n-avea nici un zor să-i ceară un răspuns pe care îl ştia mai dinainte ; ş-al doilea... al doilea, ţinea, şi el, mai mult la *cravată.*

Tăcu un moment şi încercă să-şi ia un aer melancolic ; dar lucrul era aşa de nepotrivit cu firea lui veselă, că renunţă numaidecît. Şi-ncepu a rîde mai dinainte de comica istorie pe care avea s-o spuie:

— Cunoaşteţi pe doamna Guran, a colonelului ?... Soldatul meu a fost ordonanţă la d-nul colonel. Cică i-o comedie cînd pleacă la un bal: aţi văzut ce groasă e, că nu-ncape pe uşă ; în ziua aceea nu mănîncă nimic, şi cînd se-mbracă, pune doi soldaţi să-i strîngă corsetul, cică-ntind de şnururi, bieţii soldaţi, de le iese sufletul, şi ea-i ocărăşte şi-i bate de necaz ; şi-ntr-o seară, tocmai cînd era mai furioasă că nu-şi putea realiza talia „de silfidă", iaca vine şi colonelul, în ţinută de bal, cu decoraţiile pe piept, să vadă ce s-a întîmplat de zăboveşte atîta, şi cum îi el tacticos şi moale : „Cica, lasă-te mai slobod, soro, că iar o să-ţi vie stenahorie*, ca la palat..." Dar ea o dată s-a repezit ca o leoaică şi, nici una, nici două, jap o palmă preaiubitului soţior... şi unde se-ncinge o bătaie, cică ţipa doamna şi striga ca din gură de şarpe: „Săriţi că mă omoară, Ioane, Achime, puneţi mîna, mizerabililor" ; da' soldaţii: „Nu putem, coconită, că ne trimete la ocnă pe viaţă! Cum să ne atingem noi de d-nu colonel!..."

Şi Drăghici îşi ilustra naraţiunea cu gesturi, strîmbături şi schimbări de glas caraghioase.

Ana rîdea mai mult de schimele lui decît de ce spunea. Şi apoi, la vîrsta ei e aşa de ieftin rîsul!... Dar, încurajat de succes, locotenentul începea să aibă haz în adevăr. Ştia atîtea istorii, -*şi* le spunea cu dichisul lor

* *Stenahorie* — greutate în respiraţie, năduf.

şi cu oarecari aptitudini de ventriloc *. De la veselia asta trebuie să recunoaştem că e cam greu să treci la o declaraţie de amor. Dar e şi acesta un mijloc de a seduce : rîsul e o creştere de energie, şi ori de unde ne-ar veni, îl plătim cu un echivalent din simpatia noastră- Toţi comicii sunt iubiţi.

La întoarcere, scoborau pe jos ; pe la cîte un lunecuş mai repede, el vroia s-o ajute, îi oferea braţul; ea refuza, c-un zîmbet de voinicie care sfidează. Acum erau înaintea celorlalţi; soarele în urmă se lăsa încet, copacii parcă se lungeau, se întindeau în sus ca nişte braţe nerăbdătoare să-1 apuce ; pădurile, munţii respirau o dulce linişte de seară. Ana se gîndea vag la privelişti de mare, la asfinţituri de soare citite prin cărţi, la melodii blînde, somnoroase, la depărtări nelămurite, la nimic... Ceva din umbra şi lenea apusului părea că-i şterge, îi topeşte conturul lucrurilor închipuite, şi gîndurile-ncep să doarmă.

Locotenentul povestea mereu ; rîdea — să leşine — de pretenţiile la frumuseţă şi de aerele şi gătelile doamnei Velisar. La un bal, astă-iarnă, îi cade o jaretieră, şi în focul valsului nu bagă de seamă ; un tînăr o ia ş-o strînge frumuşel în buzunar; după ce se isprăveşte valsul, o vede un moment singură deoparte şi se apropie de. ea, cam jenat; da' ea, tare :

— Ştiu ce vrei să-mi spui, mă adori...

— Nu, doamnă, v-aţi pierdut asta, zice tînărul naiv, dîndu-i jaretieră.

Şi Drăghici rîdea, rîdea de se prăpădea.

— Eşti un răutăcios, zise Ana distrasă, fără să ştie bine ce-i spusese acum în urmă şi rezumîndu-şi în aceste cuvinte mai mult impresia ei generală asupra atîtor palavre, cari-ncepeau s-o obosească.

Locotenentul crezu că e cea mai bună ocazie să vorbească de el, de copilăria, de viaţa, de cum e firea lui. El, *răutăcios ?* şi-i părea aşa de bine de epitetul acesta spus de Ana, că-1 repeta mereu, prefăcîndu-se că protestează — el, răutăcios ? dar tocmai c-avea inima prea bună... şi-şi aducea aminte de o mulţime de neajunsuri şi supărări provenite numai din această prea mare, nefericită bunătate a inimii lui; şi trăncănea-nainte, cu acea exasperantă vervă şi uitare de sine a oamenilor bolnavi de limbuţie cari se îmbată vorbind, şi nici nu vor să mai ştie dacă-i asculţi sau nu.

A treia zi pleca la Bucureşti. Ş-atunci, în tren, îi spuse lui Albert, care nu era să se mai întoarcă la Sinaia, că e pe cale de a se rudi cu el, că domnişoara Racliş era de mult visul lui, că, în sfîrşit, s-au înţeles, şi numai doamnei Lambrino datoreşte această fericire ; merge la Bucureşti să vadă pe d-nu Racliş şi să hotărască nunta, cît de curînd. Pentru Albert era neaşteptat, aproape de necrezut lucrul acesta. Şi nu-şi da seamă nici el pentru ce, ascultîndu-1, i se părea falşă toată bucuria şi expansiunea omului acestuia. Dar — fie sila de a-şi opri gîndurile la ceva cu totul displăcut, fie lipsa de o mai adîncă înţelegere a lucrurilor ş-a oamenilor — Albert sfîrşi prin a crede. După ce i-a spus lui Dan, i-a părut rău imediat, ar fi vrut să mai aducă vorba despre asta, şi tot timpul cît a mai stat cu el la birt, la gară, a fost mereu sub apăsarea acestui gînd.

Întâmplarea făcu ca tînărul Drăghici, înainte de a da ochi cu Racliş, să se-ntîlnească cu doamna Aspazia de Mavrichi, amica şi consiliera intimă a tuturor candidaţilor de-nsurătoare cari fac parte din *societate.* Cuvîntul acesta are încă o însemnare de *castă* între oamenii cu pretenţii de nobleţă : ca să faci parte din „societate", ţi se cer mai multe condiţii, între cari două par a fi mai de căpetenie : întîi, să n-ai nevoie să munceşti ca să-ţi cîştigi viaţa (munca e o înjosire) ; ş-al doilea, să cheltuieşti mai mult decît ai.

Drăghici vru să facă pe misteriosul, dar cu Aspazia nu merge, ea pricepe, miroase, uite, ea-şi pune capul că e ceva la mijloc... Şi tînărul îi spuse tot, se deschise ca o carte subt ochii mici, şireţi şi iscoditori ai doamnei de Mavrichi.

— Cîtă zestre crezi că poate să-ţi dea ?

— Ca şi lui Lambrino — trei sute de mii...

* *Ventriloc* — persoană care poate vorbi fără a mişca buzele şi fără a deschide gura, dînd impresia că vorbeşte din abdomea.

— Ca patruzeci de mii te mulţumeşti ? Atîta are.
Şi Drăghici boldi ochii mari.

Atunci Aspazia îi spuse toată istoria : cum a scăpătat Racliş, cum îşi desface ultima rămăşiţă din avere ca să-şi plătească datoriile, şi-i lămurea cu cifre exacte, ca si cînd ar fi fost de faţă la răfuiala financiară dintre Racliş şi Lambrino.

*— ^» înţeleg, dacă ţi-e dragă fata, felicitările mele. Un lucru să ştii însă: că Ana costă scump, costă foarte scump... să-ţi spun eu cum a fost crescută, şi risipa pe care a văzut-o-n casa lor. Ea nu ştie ce-i banul.

~ Dacă-i aşa...

•Şi Drăghici nu s-a mai întors la Sinaia.

VIII

Dan se sculă de dimineaţă, hotărît să stea în casă toată ziua şi să scrie. De mult nu mai scrisese versuri» şi parcă-1 apucase dorul, ca de-o fiinţă iubită, de-un vers cald, puternic şi sonor, în ritmul căruia să simtă bătăile propriei lui inimi. Era duminică, şi-i era dragă odăiţa asta curată şi liniştită, în care se mutase numai de două zile; era o casă albă, veche şi simplă, în mijlocul unei curţi largi, cu tufe mari de soc şi de lilieci în fată, şi-n fund copaci bătrîni; şi era toamnă, şi frunzele îngălbenite, cari se scuturau cu un fior misterios de regret, aveau ceva din melancolia sufletului lui.

Dan ridică transparentul. Afară era moină, cernea de sus o bură măruntă. Cînd deschise fereastra, un zgomot de trăsuri depărtate năvăli în odaie, ş-un miros plăcut de cîmp şi de pădure udă îl izbi în faţă.

„Totuşi, e dulce viaţa", ghidi el, şi-n răcoarea şi parfumul sănătos al acestei dimineţi de toamnă simţi că soarbe ceva din copilăria lui. întocmai aşa miroseau dimineţile la Bîrlad, pe la culesul viilor, cînd plecau duminica cu toţii la Crîng. Ş-un dor nemărginit îl ducea către acele vremi triste şi totuşi de un aspect fermecător acum, privite din depărtare. în mintea lui se lămurea ca-ntr-un tablou căsuţa din Cotu-Negru, tot aşa albă şi veche, într-o curte mare şi cu livadă-n fund...

Desigur, e un ritm în viaţa asta, e o putere ascunsă, neînţeleasă încă, ce face să revie periodic, subt ochii noştri, priveliştile de-odinioară, reînchegînd, pentr-o

clipă, o lume întreagă dispărută ; de-aici vine că noi avem uneori conştiinţa c-am mai trecut cîndva, demult, prin nişte împrejurări identice cu acelea în cari ne aflăm şi c-am auzit ş-atunci aceleaşi vorbe, spuse cu acelaşi ton, de aceiaşi oameni, ca şi cum complexul de senzaţii actuale ar deştepta din adîncimile unei vieţi anterioare un ecou depărtat, o stranie fulgerare de reminiscenţă, care ne face să ne-ntrebăm, uimiţi: „Oare unde am mai văzut eu toate astea, cînd am mai auzit eu perfect aceste cuvinte ş-am simţit întocmai tot ce simt în clipa asta ?"

Ce rău îmi pare că nu mi-am însemnat...

Dan ridică ochii şi rămase înmărmurit. La casa din faţă, îh pervazul unei ferestre deschise, Ana sta în picioare şi se uita la el. Ea-şi înclină capul c-un zîmbet. El se roşi... a salutat oare ? şi mai dete o dată din cap, zăpăcit, neîndrăznind s-o privească, neputînd să-şi ia ochii de la acea dulce, ameţitoare, fascinantă apariţiune.

O, acum înţelegea de ce-l atrăsese cu atîta farmec şi de unde-i venea acel sentiment vag, neobicinuit, ca o îresimţire de fericire, pe care-l avea în căsuţa asta cu lilieci la poartă ! Ochii Anei, peste aceşti lilieci, băteau în fereastra lui, ca o rază de soare în odaia unui bolnav.

Dar... aici şedea ea ? Cînd se mutase ? Casa lor era în Calea Victoriei. De ce nu se mai duce de la fereastră ?... Parc-a mai slăbit; se uită-n stradă. Ce-o fi gîndind ?...

O trăsură se oprise la poartă. Ana se pleacă, face-un semn şi dispare.

Cine-o fi venit ? Cu liliecii ăştia, nu se mai poate vedea nimic în stradă...

Ea se mai iveşte o clipă, cu pălăria-n cap, îi arunc-o privire neînţeleasă, parc-a vrut să spună ceva, parcă i-a arătat ceva, o carte...

Dan, gînditor, ascultă huruitul trăsurei cum se depărtează, s-amestecă cu alte zgomote, se stînge; de mult nu se mai auzea, şi lui i se părea că tot îl mai aude.

îşi punea o mulţime de-ntrebări, şi s-adîncea în presupuneri. Ce se mai întîmplase de-atunci ? Ce-a fost zvonul de astă-vară, ş-apoi deodată nu s-a mai auzit nimic ?... A, lui nu i-a părut rău cînd i-a spus Albert... Dar l-a suprins, fireşte. Ea să fi iubit pe Drăghici ? Prea bine... dar atunci n-ar mai fi fost Ana pe care-o ştia el. Ar fi fost o Ană cochetă, frivolă, nesimţitoare... foarte potrivită pentru un Drăghici... atît mai bine că se întîlnesc în drumul vieţii. Ana lui ? O, aceasta nu era o fiinţă de rînd, era un suflet mare, care înţelegea lumea şi viaţa aşa cum le-nţelegea el, care l-ar însufleţi la fapte mari şi l-ar susţinea, ca o providenţă, în toate gîndurile şi luptele lui — o fiinţă blîndă, superioară, făcută pentru iubire şi pentru jertfă. Era şi frumoasă, căci ce e frumuseţa dacă nu expresia şi întruparea exterioară a bunătăţii, a puterei şi armoniei dinlăuntru ? Da... i se păruse adesea că-n ochii aceia albaştri şi limpezi, ca un cer frumos de primăvară, întrevede un suflet care l-ar înţelege, copilăros, întunecat încă de mici vanităţi moştenite, dar cald, pasionat de lumină, însetat, parcă] de o viaţă nouă. De multe ori credea că surprinde pe figura aceea dulce, atentivă, un reflex de entuziasm, ca o tremurare a propriilor lui visuri... Şi atunci mintea lui o chema, o chema adînc, hipnotic. Şi se ducea cu ea în singurătăţi... ba nu, în lume, în agitaţiile vieţei, unde se cere forţă şi voinţă, unde bunătatea şi simpatia noastră are un scop ş-un cîmp larg de desfăşurare* unde sunt atîtea răni de vindecat şi lacrimi de şters şi unde omul simte pururea că are pentru ce trăi; şi amîndoi luptau, se îndemnau la muncă, îşi aduceau partea lor de energie în marea şi generoasa frămîntare a vieţii, vibrau de durerile altora, şi cu cît suferеau mai mult, cu atît se iubeau şi *se admirai** unul pe altul, pentru că adevărata iubire, vecinie tînără şi inalterabilă, nu trăieşte decît din admiraţie.

Altădată i se părea rece, mîndră de frumuseţa şi de rochiile ei, ş-atunci îşi aducea aminte de lumea deşartă în care trăia închisă, de viaţa ei artificială, de prejudiţiile* şi vanităţile ereditare de cari nu se mai putea desface, pentru că erau în sîngele ei. Simţea o depărtare enormă : altă fire, altă creştere, cu totul alte gîn-

* Aici cu sensul de prejudecăţi.

duri... Ş-apoi, ea e bogată. Cum de nu cugetase el la lucrul acesta mai întîi!...

Dan se mat uita mult la fereastra deschisa ; dar ni- *BOC* au se mai arăta în golul negru şi trist al acelei odăi, în care de aci înainte aveau să locuiască cele mai pasionate gînduri ale singurătăţii lui.

Luă o carte, citi de cîteva ori aceeaşi pagină ş-o lăsă. Se aşeză la masă şi-şi deschise caietul de versuri, vechiul lui caiet cu colţurile-ndoite, ale cărui scoarţe vinete, pătate de stearină, îi aduceau aminte nopţi de neodihnă, momente de discurajare, cînd, după ceasuri de muncă, adesea stearpă, ostenit ca de-o luptă c-un vrăjmaş invizibil, îşi lăsa caietul pe flacăra lumînării şi, ţntorcîndu-se cu faţa la părete, îşi continua, în întuneric, involuntar, căutarea unei forme ce i se părea c-o prinde, amăgitoare ca o himeră, vecinica alergare a minţii chinuite de setea perfecţiunei. Dan nu era poet. îi lipsea zborul, spontaneitatea, topirea şi turnarea repede a emoţiunei în tiparul limbei; îi lipsea — vedea «1 bine — acea fluiditate de gînduri ce par a-şi nimeri dintr-o dată forma proprie, fraza clară, cu sensul, ritmul şi sonorităţile cerute, cuvîntul predestinat, fix şi etern ca un adevăr. La el versul se urzea încet, c-o migăleală penibilă, c-o tortură de minte adesea exasperantă ; şi gîndirea lui se resimţea de această stoarcere dureroasă, purta, parcă, semnele forcepsului, marca unei scîrşniri, a unui chin de facere. Versul era corect, supărător de corect, de o limpeziciune de cristal, dar focul, emoţiunea, care se toarnă deodată ca bronzul cît e fluid, lipsea mai din toate poeziile lui. Şi totuşi avea *ceva.* curios de atrăgător aceste poezii în strălucirea lor rece de lună; te puneau pe gînduri ca o marmură antică, cum zicea Graur adesea, vorbind cu o prietenească admiraţie despre severitatea de factură şi tăietura scuiptură a versurilor lui Dan. El se deosebise, de cînd era în şcoală, printr-o neobicinuită sobrietate şi preciziune de stil; era în clasa a patra gimnazială cînd profesorul de romîneşte, care nu prea avea obiceiul să citească lucrările şcolarilor, i-a scris pe compoziţie : „Foarte frumoaşă, dar de unde-ai copiat-o ?" Nici nu se putea ua elogiu mai mare.

Citise mult şi cu pasiune. Admiraţia aproape «tătici de care îl umpleau operile marilor maeştri, ce i se înfăţişau ca nişte zei dintr-o altă lume, şi ambitia precoce de a însemna şi el ceva în viaţă îi aţîţau şi-i concentrau într-un singur gînd toate puterile lui sufleteşti. Şi cum a avut o copilărie săracă şi neliniştită, a contractat de mic un fel de reţinere, de ezitare şi de sfială în tot ce făcea ; de aci frica de a-şi descărca impresiile, de a-şi turna gîndurile în prima lor formă.

Dan îşi trase scaunul mai aproape: primul vers i se închegase. Şi cu slova lui măruntă, chinuită parcă şi ea, scrise încet, în fruntea paginei:

„Tot visul meu de-odinioară... In ceasuri de singurătate"...

şi răzemîndu-şi condeiul pe marginea caietului, îşi răsuci o ţigară, dibuind al doilea vers. Forma aceasta de vers încăpător, lung afară din obicei, i se impunea ca o necesitate de cîte ori lăsa să treacă prea multă vreme între o poezie şi alta ; ca şi cum, după atîta aşteptare, gîndurile lui ardeau de dorul de a se vedea strînse î» tiparul versului cu o îmbrăţişare mai lungă, mai caldă, mai plină de frenezie. Nu s-aşeza niciodată la scris; pînă cînd nu-şi avea în cap un subiect lămurit şi ceî puţin primul, vers. Rima, de obicei, nu-1 preocupa, era sigur că ea va răsări la sfîrşitul versului următor dir* însăşi încheierea frazei, va creşte ca o floare din dezvoltarea normală a ideii; totul era să înlăture cu luareaminte orice umplutură, să găsească cuvîntul precis ji să-1 planteze în lumina care-i trebuie ca să poată trăi. Un fir de zgură, o clătire de-o clipă în turnarea unui clopot, cine ştie dacă nu hotărăsc pentru totdeauna de claritatea sunetului...

Dan îşi rezuma astfel subiectul poeziei pe care-o începuse : „M-apropii de treizeci de ani, şi eu n-am trăit încă. Din tot ce-am gîndit, din tot ce-am încercat să iubesc, nu m-am ales decît cu visul; eu simţ că am în. mine un fond de bunătate şi de simpatie, şi nici pînă azi nu ştiu ce să fac cu el; cît am s-aştept ? cîţ am să stau cu braţele-ntinse spre ceva luminos, care-mi surîde

şi-mi spune mereu că vine, şi nu mai vine? Parc-aş începe ceva... parcă m-aş duce undeva... Şi mi-e frică, sunt aşa de singur... Unul, numai unul să mai fie, ce mare m-aş simţi în faţa vieţii ! Ah, un prietin, un suflet care să mă-nţeleagă, şi să deştepte tot ce am bun şi doarme în păcătoasa mea fire ; să-mi întindă mîna şi să-mi zică : «Am venit, haide !»..."

Gînduri de tînăr, agitat de nedreptăţile şi dezordinele vieţii, gînduri de visător* al unei lumi mai bune, pe care-o vede posibilă, şi nu pricepe cum de nu vine mai curînd. Dan le purta de mult, şi'le plămădea în el; acum i se păreau legate şi limpezite, aşteptau gata să s-aştearnă în poezie.

Şi pe cînd îşi isprăvea a doua ţigară, simţi că i s-alege, ca dintr-o negură, întreg, versul următor. Luă condeiul, stătu puţin, neclintit, în cumpănă ; apoi se hotărî şi scrise :

„Aceleaşi licăriri mă cheamă, ca nişte glasuri depărtate...*

Şterse *licăriri* şi puse *zări de foc;* dar nici aşa nu-i plăcea — se necăji şi şterse versul tot, îl înnegri bine, ca să nu se mai poată citi. Se gîndi, se gîndi... Curios ; cum i se păruse lui c-avea în cap, foarte lămurit, planul unei poezii ?... O vedea parcă desfăşurîndu-se şi curgînd agitată ca o apă mare de munte ; simţea vibrarea versurilor în gîndurile lui, le auzea, aici melancolice, tînguitoare, ca plînsul unui fluier depărtat într-un amurg de seară, aci răsunătoare, puternice ca strigătul de alarmă al trîmbiţilor într-o noapte de revoltă... Dar n-avea nimic : unde-i poezia ? Nici urmă de plan, nici o idee lămurită. Se-nşelase, ca acele femei obsedate de dorul maternităţei, cari au uneori toate simptomele unei sarcini, simt în ele copilul mişcînd, şi-n duioasa, divina lor aşteptare, pregătesc scutice pentr-o iluzie.

Dan şterse şi primul vers şi-nchise caietul.

Se uită la fereastra din faţă : acelaşi gol căscat ca o gură în întunericul odăiei. Se întrebă dacă nu cumva visase...

A doua zi Ana se arătă iar, timpul de a schimba un salut, un zîmbet, şi dispăru.

De-acum înainte Dan îşi petrecea în casă toate ceasurile lui libere. întotdeauna venea cu nerăbdare, ca şi cum s-ar fi ştiut aşteptat. Avea sentimentul că Ana a intrat în viaţa lui intimă, că-1 observă : cînd pleacă şi cînd vine, cît de dimineaţă se scoală, şi la cîte ceasuri, noaptea, îşi stînge luminarea.

Uneori n-o vedea cîte două zile. Atunci era trist, îngrijat, îşi făcea fel de fel de închipuiri. Se gîndea că « supărată pe el, ori că e bolnavă, ori că s-a dus şi n-are să mai vie. Şi mereu se uita acolo, neliniştit ca de nişte presimţiri urîte. Apoi odată, într-o dimineaţă, fereastra se deschidea, ş-o vedea iar, parcă mai veselă şi mai frumoasă decît totdeauna, ochii lui se extaziau ca de-o apoteoză, ca de-o explozie de lumină. Uneori ea-şi lua o carte şi citea. Din cînd în cînd îşi lungea spre el o privire vagă, ce părea că se duce departe, fără nici o ţintă, fără nici o dorinţă de a se opri pe •ceva ; şi Dan îşi punea la încercare tot talentul lui de premiant la desen, dar nu izbutea să-i prindă sub creion expresia blîndă, gînditoare, de o amoroasă melancolie, pe care-o avea ea cînd sta aşa la fereastră, cu ochii pierduţi şi adînciţi în deşert. Apoi iar nu se mai arăta cîteva zile. Dan se întreba mereu unde dispare, cu cine-o fi stînd acolo ; niciodată nu văzuse pe altcineva la fereastră ; de ce n-o mai fi venind pe la pension ?... Unde-o fi tată-său de nu se vede ? Altădată îl mai întîlnea pe stradă. Cum ar face el să afle ?... Are să pună pe Dinicu lui să cerceteze...

Dinu Poteraş era un fost ţigănaş, descendent dintr-o familie de robi, tovarăş de arşice cu Dan, odinioară ; făcuse oarecari studii — două clase primare — încercase cîteva cariere, pentru cari tată-său, un meşter potcovar, care se-mbăta regulat de şapte ori pe săptamînă, îşi da toată osteneala ca să-i dezvolte aptitudinile ; într-o zi dispăru şi nu se mai întoarse ; băieţii din mahala spuneau că s-a înecat, unii bănuiau c-ar fi plecat cu circul ; potcovarul mai vorbi de el o săptamînă, arătînd ciocanul ameninţător pentru-o eventuală în-

toarcere; cine-a suferit mai mult a fost Dan: singurul băiat de seama lui care-i arătase o dragoste mai atingătoare fusese Dinu ; de cîte ori seara, pe lună, cînd şedeau amîndoi în grădină, nu-şi croiau visuri copilăreşti, să plece în lume departe, printre străini... planuri de mici aventurieri, cari nu se sperie de nimic, şi pentru cari toate sunt posibile. Trecuse zece ani fără să mai audă nimic de el — îl uitase. Şi într-o dimineaţă iată că se pomeneşte la redacţie c-un tînăr nalt, brun şi foarte jenat de surtucul lui vechi şi larg. Era Dinicu-n persoană. O viaţă zbuciumată de om fără noroc şi fără căpătâi. Scăpat într-o noapte de groază din mînile lui tată-său, care voia să-1 omoare, rătăcise zece ani din loc în loc, slujind pe mîncarea ce rămînea de la cîini, bănuit, maltratat pentru c-avea — ziceau toţi — „mutră de potlogar", mai tîrziu hamal la Brăila la port; adesea se gîndea la d-nu Vasile, îşi închipuia mereu c-are să-1 vadă într-o zi printre călătorii unui vapor — acum în urmă ajunsese chelner la o cafenea în Buzău ; într-o zi, neavînd muşterii, s-a pus să citească un jurnal, *Alarma*; acolo a dat de numele lui „domnu Dan" şi 1-a apucat un dor de-a început să plîngă. A mai stat o lună, a făcut economie, ş-a venit la Bucureşti să-1 găsească şi să-i spuie... să facă ce-o vrea cu dînsul, că el de-acum nu se mai duce, vrea să rămîie toată viaţa pe lîngă „domnu Vasilică al lui".

A doua zi Priboianu îl înscria în bugetul redacţiei cu şaptezeci de lei pe lună şi, arătîndu-se încîntat de figura lui deşteaptă şi simpatică, îl bătu amical pe umăr:

— Să mi te porţi, Dinicule dragă !...

Trecuse trei ani de-atunci. Dinu era încasator în capitală, de-o îndemînare şi de o cinste cum „papa" Săndulescu spunea că n-a mai pomenit de cînd îi eL Dar ceea ce era în adevăr atingător era iubirea, adoraţia lui pentru Dan : o devotare de acelea cum numai prin cărţi se mai citesc. Toată suferinţa lui era că nu venea mai curînd o împrejurare în care să-şi poată arăta recunoştinţa, dragostea lui de a se jertfi, de a-şi da viaţa

pentru „domnu Vasile"... şi ce fericit era cînd avea de făcut un mic serviciu pentru Dan, şi cu ce discretă, supusă prietenie-1 privea, căuta să-i afle din ochi gîndurile, nevoile, supărările, pe cari el credea c-ar şti să le împrăştie; numai un cuvînt să-i spuie, ş-ar face orice : se simţea mare, atotputernic în umilita, nemărginita lui iubire.

— M-ai înţeles, Dinicule, nu-i grabă... cînd-ei putea... Nu vreau să ştie nimeni.

— Nici pămîntul, domnule Vasile, ştiu eu...

Şi Dan rămase singur în odaia lui tristă, din care privea zadarnic la fereastra din faţă. De-o lună n-o mai văzuse. Era iarnă : nopţi lungi, tăcute, de-o apăsare mortală. Fereastra Anei, vecinie îngheţată, îi făcea o impresie de pustiu. Numai alături, la două ferestre, se vedea seara lumină, ş-o umbră se purta mereu de colo-colo, era bătrînul, singur, care se primbla pînă tîrziu. Ce gînduri îl munceau ? Ce se petrecea în casa aceea ?...

IX

^ Racliş vînduse moşia şi casa, nu mai datora nimănui nimic ; achitase pe Lambrino pînă-ntr-o para, refuzînd, cu indignarea delicată a omului mîndru şi binecrescut, actul de generozitate al ginerelui său, darul de zece mii de franci pentru Ana.

Fusese o lună la Paris şi se-ntorsese ceva mai bine. Doctorii îi recomandaseră linişte şi foarte puţină mişcare. Inchiriase un mic apartament în strada Armaşului; aici sta cu Ana, căreia nu i se spusese nimic de toate aceste daraveri băneşti. Bătrînul şedea toată ziua în casă, făcea pasenţe şi era sigur că într-o zi are să se întîmple ceva — nu ştia ce — o minune, desigur, care-i va reface averea şi va pune lucrurile la cale din nou, aşa cum au fost. La ce dar să mai arate şi Anei un vis urît, prin care trec vremelnic, din care-or să iasă curînd, poate nu mai departe decît mîine ? Un zgomot de paşi pe scară, o vizită, o scrisoare dedeau mînilor lui slabe un tremurat supărător, imposibil de stăpînit, figura, ochii lui s-aprindeau de-o nerăbdare, de-o nelinişte care-i iuţea, într-un mod dureros, bătăile inimei.

„Ha ? Ce? Cine e ?"

Şi la fiecare mişcare ce se făcea în jurul lui, tresărea, i se părea că slugile, Ana vor să-i ascundă o surpriză ; se uita în ochii lor cu priviri cari-ntreabă, cu o expresie de rugăminte duioasă ce părea a spune : „Nu mă mai faceţi s-aştept, vedeţi că sunt bătrîn şi tremur, ştiu... suntem bogaţi iar..."

Avea peste tot o mie de lei pe lună; pentru el nu cheltuia mai nimic, se lăsase şi de fumat; uneori, se-ş încuia-n odaie şi-şi repara-n ascuns hainele, ştergîad pe-Ţ tele cu benzină, cusînd nasturii — fericit că are de lucru... Toate economiile — peste patru sute de lei pe fiecare lună — i le da Anei, să facă ce-o vrea, să-şi cumpere ce-i trebuie ; şi dacă-i mai trebuie, să-i spuie lui, să-i ceară oricît, oricît de mult...

Uneori seara, după masă, juca *ecarte** cu Ana, şi se lăsa să-1 bată : se prefăcea că se necăjeşte, mărea miza de la un leu la cinci, şi pierdea mereu. Ana rîdea; la sfîrşit vroia să-i dea banii înapoi.

„Nu, dragă Ninică, ăia sunt ai tăi; dacă vrei să mai joci... da-i tîrziu, lasă mîine seară."

Şi bătînd-o încet peste obraz cu degetele lui tremurătoare, o trimetea să se culce.

De cîtva timp soră-sa — doamna Peruianu — era mereu bolnavă. El nu putea să iasă, şi ruga pe Ana să se ducă s-o vadă şi să mai stea cu ea.

Peruianu îşi avea casa lui, în strada Griviţii; din prag simţeai că intri în locuinţa unui om sever: *o* sală mare, pătrată, cu pereţii ştucaţi** şi c-o lumină rece, mohorftă ; de o parte şi de alta se deschideau opt^uşi, cari dădeau în încăperile principale ; în fund, o scară de marmură urca la catul al doilea, unde era un vast salon de primire şi cîteva odăi laterale, deschise numai la baluri, de două ori pe an.

Mobila, pereţii, uşile, toate aveau un aspect sombru, ceva din interiorul bogat şi răcoros al castelelor» Şi-n toată casa, o disciplină, o tăcere — uşile se deschideau şi se închideau fără nici un zgomot, servitorii curaţi şi discreţi păşeau încet, cu un aer solemn ; nu se auzea ţipet de copil, căci şi copiii erau gravi, de-o seriozitate precoce, şi nu ieşeau din odaia lor decît însoţiţi de guvernantă şi la ceasuri hotărîte ; de altfel, toate se petreceau în casa asta după bătaia ceasornicului şi după o normă fixată ; fiecare servitor îşi avea atribuţiile şi pro-

* *Ecarte* — numele unui joc de cărţi.
** *Ştucat* — lucrat din stuc (amestec de ipsos, piatră şi clei, care imită marmura).

gramul lui de mişcări, pe minute, ca la drumul-de-fier. întregul aparat al casei funcţiona cu o regularitate şi precizie mecanică ; şi cu toate astea, cînd intra *domnu* pe poartă, toţi tresăreau, ca şi cum s-ar fi simţit vinovaţi de ceva ; nu-1 vedeau ; numai cît auzeau cunoscutul huruit oprindu-se la scară, ş-un fior rece, fulgerarea unui sentiment de reculegere, străbătea toată suflarea, de la doamna Peruianu, pînă la micul Bubi al bucătăresei, mult mai nefericit decît cînele Azor al soldatului căzut în bătaie, cel puţin acela putea să urle, să-şi manifesteze durerea pe mormîntul iubitului său stăpîn, pe cînd sărmanul Bubi n-avea voie să latre decît la două săptămîni o dată, cînd M scotea madama la primblare. Şi să nu se creadă cumva de aci că domnu era rău ; el nu certa niciodată pe nimeni — erau slugi vechi în casă cari nu-i ştiau încă glasul; dar ochii, ochii aceia mici şi întunecaţi, cu reflexe de oţel, dădeau nu ştiu ce fior de primejdie ascunsă, de ceva fatal şi necunoscut, ce-ţi inspiră o frică instinctivă, ca aprehensiunea morţii.

Inserează un amurg trist de toamnă. Afară e vînt, plopul din poartă fîşîie legănîndu-se, apropiindu-se şi depărtîndu-se de fereastră cu mişcarea molatică a unei draperii imense.

, Zoe Peruianu stă nemişcată îhtr-un fotoliu larg ; figura ei palidă, de o nespusă, suferitoare blîndeţă, îi dă un aer de sfîntă şi de martiră. Ana, îa mesiţa de lucru, lîngă fereastră, coase o rochie pentru păpuşa Marioarei.

De-o săptamînă casa îşi deschisese obloanele ei mari şi albe ; tăcerea şi întunericul în care stătuse toată vara părea că se impregnase în păreţi, era ceva din aerul unui interior în care s-a întîmplat o nenorocire, vecinicul urît al caselor mari, cu oameni puţini, tăcuţi, ce par a fi păzitorii unui castel părăsit.

— Ninico, sună s-aprindă.

. — Da-i lumină încă, tuşa...

— Ştiu, da-mi face rău. Nu-i bună pentru ochi lumina asta...

Şi ea căuta în minte cuvîntul „crepuscul" ; dar un huruit de trăsură se auzise pe sub ferestre, şi deodată parcă se făcu frig în toată casa.

La masă Ana se gîndi s-aduc-un subiect de conversa*" ţie. Numai ea-ndrăznea să spargă obicinuita tăcere a familiei; şi uneori izbutea să puie lumina unui zîrhbet pe figura aspră a lui Peruianu.

— In astă seară se dă *Popa Zăbavă*[6] la teatru.

— Ce-i asta ?

— Nu ştii ? Noua comedie a lui Petroni.

— A, da, am auzit... Mari, cum stai ?...

— Se spune că e o piesă de mare valoare.

— Aş, valoare !

— De ce ? Petroni e un talent...

— Da, de talent!

— Bine, unchiule, tu ai citit ceva de el ?

— Asta-i! C-o să m-apuc acuşi să citesc toate secăturile, că altă grijă n-am. Fugi, Ninico, cine ţi-a băgat în cap prostii de astea ? Ce, romînii ştiu să scrie literatură ? Maimuţăresc pe franceji, cică sunt şi ei naturalişti; şi scriu nişte fleacuri, nişte grosolănii de mahala şi de stradă... şi se extaziază unii de alţii!... Şarlatani, ascultă ce-ţi spun eu, toţi sunt şarlatani.

Zoe îl privea încîntată, de mult nu-1 mai auzise vorbind atîta, şi inconştient ea dădea din cap la fiecare pauză. Peruianu vorbea sentenţios, lăsînd tonul după fiecare propoziţiune, cu aerul unui om care-a spus tot ş-a dovedit mai mult decît se cerea. în cuvîntul şi privirea lui era întotdeauna siguranţa dispreţuitoare a învingătorului care nu mai are ce cuceri. Ana simţi vag că prin gura lui vorbeşte-o clasă-ntreagă de oameni, cei mai puternici, ajunşii... triumfătorii. Şi ca o mustrare îi yeni în minte figura blîndă şi luminoasă a lui Dan, şi parcă se puse între ea şi chipul sever şi-ntunecat al unchiului său.

— Dar tu n-ai nimic în bibliotecă din scrierile literaţilor de-acum. Sunt unii foarte talentaţi: cum e Stelian, cum e... Graur... (era să zică Dan, şi dintr-un sentiment de milă, parcă, nu-i veni să-1 numească) nici nu i-ai citit şi vorbeşti aşa... fără să ştii...

Zoe, guvernanta, cei doi copii mai mari şi feciorul plecară capetele-n jos, ţiindu-şi respirarea, ca şi cum s-ar fi aşteptat în clipa aceea la o detunătură grozavă, la o explozie care să-i arunce-n aer... dar nu s-auzea

nimic ; şi cînd îndrăzniră să ridice ochii, ramaseră uimiţi de-atîta lumină : Peruianu surîdea. Cine n-a observat cît farmec, cîtă strălucire se lasă pe figura oamenilor acestora cînd se hotărăsc şi ei — la un an o dată — să zîmbească ?

Peruianu, transfigurat, frumos, surîdea, cătînd ţintă în ochii Anei, care se simţea tulburată, fascinată de privirea lui.

— Vii mîine la noi ?

— Da, răspunse ea, neînţelegînd de ce-i face această întrebare.

— Alege ce-ai găsit tu mai frumos în scrierile acestora şi vino mîine de-mi citeşte. Vrei î

Şi după masă — Peruianu făcea totdeauna o mică primblare pe jos — o conduse pîn-acasă, fără să spuie-o vorbă pe drum. Ana tăcea şi ea ; mintea ei părea ostenită, fără să-şi dea seama * de ce. Din cînd în cînd vîntul îi umfla rochia, şi parcă vroia s-o smulgă de la braţul lui; ea-şi tupila atunci capul şi se înclina spre el, cu sentimentul că e subt apărarea unei' puteri mari, nebiruite.

Racliş aştepta în poartă.

— Cum te mai simţi ?

— Tot aşa... bătrîneţe ! Da' Zoe ce face ?

— E mai bine. Aşadar, Ninico, pe mîine ! Noapte bună.

Bătrînul luă încetişor pe Ana de mîna.

— Tu eşti bine ?

— Da, tată.

— Adineaoarea am ieşit şi eu, mi s-a părut c-am auzit un zgomot la uşa de la scară... Ce vînt! se lasă frig...

Şi intrară. Anr.-i spuse discuţia, de la masă, cu unchiu-său ; apoi îşi întinse fruntea să i-o sărute şi se retrase-n odaia ei.

De-un ceas stă la micul ei biurou de palisandru ** şi citeşte poeziile lui Stelian. Pentru ce uneori lucrurile cele mai frumoase, şi cari ne-au impresionat adînc alte daţi, par a se întuneca şi a se veşteji deodată ?... De unde ne

* In ediţia 1896 : *seamă.*

** *Palisandru* — lemn exotic, de culoare ?\iginie şi cu miros plăcut.

vin acele stări de indispoziţie sufletească, de neînţeleasă' răceală şi amorţire mintală, cari ne fac în unele momente să simţim în noi sleirea puterei de a admira, ca şi cînd ar fi zburat deodată tot sufletul şi sensul lucrurilor ce ne extaziau ? Sunt oameni închişi la orice sentiment de altruism, de admiraţie, naturi posomorite şi refractare» cari împrăştie în jurul lor ca o senzaţie de frig, al căror contact stinge orice entuziasm şi întunecă, împiedică vibrarea vieţii şi simpatiei noastre. Prezenţa acestor oameni exercită o influenţă de depresiune nervoasă, un act de sugestie nefericită, care abate şi scade energia noastră normală, ei ne dau ceva din răceala şi indiferenţa lor temperamentală ; în faţa lor suntem cuprinşi de-un sentiment de silă, de slăbiciune şi, dacă vorbim sau citim ceva, simţim că cele mai frumoase gînduri, cele mai emoţionante fraze mor în gura noastră ca sunetul unui clopoţel pe care-1 acoperi cu mîna.

„Curios, cugetă Ana, atîtea poezii pe cari le admiram ieri chiar, mi se par slabe, schimbate nu ştiu cum..."

Totuşi, cîteva bucăţi rămîn încă strălucitoare de frumuseţa, şi le înseamnă cu o bucurie ca şi cînd le-ar fi făcut ea. Nu punem oare ceva din noi în tot ce admirăm? De unde-ar veni altfel acea fericire pe care-o simţim de cîte ori facem pe cineva să admire cu noi un chip, un tablou, un pasaj frumos într-o carte, unde-am îndoit foaia ? Lucrurile frumoase sunt locuri de întîlnire de dragoste pentru sufletele noastre. Dante a descris admirabil această contopire de simpatii, unde arat£ cum au început să se iubească Francesca şi Paolo, citindamîndoi... : *„Noi leggevamo un giorno per diletto.."* *

Ana pune semn la o nuvelă din cartea lui Graur. Dan nu-şi avea un volum. Poeziile lui şi cîteva nuvele erau publicate prin reviste. Ana le are pe toate, tăiate cu foarfecă de pe unde le-a găsit şi lipite într-un caiet, pe a cărui scoarţă din faţă a scris, cu oarecari pretenţii de caligrafie: *Proză şi versuri* de *V. Dan.* Se uită prin ele frunzărind caietul... le ştie : toate sunt frumoase... Ce bine-i pare ! Pe acestea are să le citească la urmă. îşi face ordine pe biurou, îşi aşază-n teanc deoparte cele

* *„într-o zi ne desjătam citind..."* (It.)

două cărţi şi caietul, avînd grijă a pune deasupra un cub de cristal, ca şi cum s-ar teme să nu le-mprăştie vîntul peste noapte. Ia luminarea ş-o pune pe mesiţa de lîngă pat. In faţa patului e^un dulap cu oglindă. Ana, gînditcore, îşi descheie corsajul cu mişcări ostenite. Ea nu vede cît îi de frumoasă fata care se dezbracă în oglindă. Dar cînd se pleacă să-şi dezlege şnurul de la ghete, sirate-un fior prin spate, ca şi cum i-ar fi suflat cineva-n ceafă, ş-un zîmbet de surpriză rumeneşte puţin faţa ei distrasă : o aluniţă deasupra umărului stîng... ce curios lucru 1 Oare cînd i-a crescut ? Şi îndoindu-şi braţul, o pipăie cu degetul arătător, ş-o simte ca pe o insectă ce şi-a înfipt picioarele şi capul în pielea ei albă şi catifelata.

Se culcă, dar nu-i e somn şi nu stânge luminarea pentru că4 e frică să gîndească în întuneric... Ce-o fi avînd soră-sa de nu mai vine pe la ei ? S-o fi ameţit fumurile de ministreasa ?... E-n stare. Atîta pagubă. Cum a slăbit bietu tată-său ! Oare la ce se tot gîndeşte ? înainte era aşa de vesel. Cît n-ar da ea să-1 vadă fericit! De ce nu vrea să-i spună ei ce are pe suflet ? O crede tot copilă, se vede. Dar ea acum înţelege toate, cugetă ca orice om cuminte. Săptamînă viitoare e bal la soră-sa. N-are să se ducă. Haz ar face să n-o invite... dar nu se poate ! Biata mătuşă-sa, ce viaţă de martiră! Şi mereu bolnavă. E un om crud unchiu-său... De ce-o fi urînd el aşa pe literaţi ? Cică-s şarlatani... ce prostie! Dan — şarlatan ! De mult nu 1-a văzut. Cum ar vrea să se mai ducă fa pension să-1 audă... Sunt aşa de idioate fetele alea. Auzi, ce să le dea în gînd ? Să spuie pe acasă că ea iubeşte pe Dan... Ce neghiobie !...

Şi stîngînd luminarea, închide ochii; aude cum vîjîie vîntul afară, inconştient, repetă mereu în gînd două versuri din Dan :

„Toată vibrarea unui suflet sub sfinta artei stăpînire
E o întindere de braţe după o razi de iubire..."

„Toata vibrarea..." Ş^adoarme.

Dimineaţa ridică storul, ochii ei somnoroşi cată-n sus, cerul e închis din toate părţile, apoi îşi lasă privirea peste liliecii'uzi, un instinct îi atrage spre fereastra din faţă,

şi Ana tresare, cunoscînd pe Dan, ca şi cînd s-ar fi pomenit cu el în odaie. Ea se retrage iute, îşi freacă ochii şi se uită-n oglindă, îşi ridică o viţă de păr care-i atîrna la ceafă ; se-ntoarce iar la geam, şi gîndul ei îl strigă, îi cheamă privirea lui dusă, oarbă... Parcă i-ar fi necaz că n-o vede. „De ce nu se uită-ncoace ? Eu aş simţi cînd m-ar privi cineva aşa." Şi deschide fereastra, cu zgomot... ca s-audă; n-a auzit, dar desigur a trecut ceva prin aer, că Dan o dată şi-a ridicat ochii la Ana, ca şi cînd l-ar fi strigat cineva de-acolo. Ea-1 salută şi-i zîmbeşte.

„Aş fi curioasă să ştiu ce gîndeşte de mine. Parc-a mai slăbit. Ce jenat e ! Bine că suntem aproape : am să mă uit, pîn'i-oi sugera gîndul să-mi fac-o poezie... Şi el o să creadă, poate, că-1 iubesc. Atît mai bine."

O trăsură se opreşte în poartă : e guvernanta cu Marioara; au venit s-o ia. Ana îşi pune iute pălăria şi, luîndu-şi cărţile, i le arată lui Dan, de la fereastră, ca şi cînd i-ar spune : „Azi am nevoie să-mi amintesc de ce m-ai învăţat tu".

în biuroul lui Peruianu, după dejun : Ana citeşte rar şi foarte desluşit, ea împrumutase ceva din glasul şi respiraţia lui Dan; e o nuvelă tristă de Graur ; Zoe îşi duce din cînd în cînd batista la ochi şi oftează încet. Peruianu, îngreuiat şi moleşit ca toţi sîngeroşii după masă, stă cufundat în fotoliu, cu capul dat pe spate, şi fumează, el mai mult priveşte decît ascultă : printr-un nor de fum, cuprinde cu ochii bustul corect al Anei... „Ce iute-a crescut, şi ce frumoasă s-a făcut!" Şi el se uită la cele două vine albastre ce-i ies în tîmple, la creţii pe cari-i face uneori în frunte, la mişcările graţioase ale gurii, la expresia caldă a ochilor ei moi, lungi, cu gene mari şi clipiri dese, şi la tot ovalul figurei, care se-ncheie cu un farmec nespus în gropiţa aceea drăgălaşă din bărbie... Ana citeşte, şi pe unde crede ea că-i mai frumos, îi aruncă, pe fugă, cite-o privire ce caută efectul, «noţiunea frazei în figura lui: ea îl vede mulţumit, surîzător ca de-un vis. „îi place", cugetă ea, şi faţa ei se rumeneşte, s-aprinde de bucuria triumfului, glasul îi devine mai sigur, mai cald, şi ochii ei clipesc cuceritori, şi umezi de recunoştinţă. După unele fraze mai lungi, se odihneşte, îşi ia suflet, ş-atunci pieptul i se ridică puternic

în corset; ea zîmbeşte : i se pare că în momentul acesta converteşte un suflet rătăcit, îmblînzeşte o fiară, transformă o viaţă... „Cum a crescut, şi ce frumoasă s-a făcut V Şi strecurînd ultimul fum prin mustăţi, se uită la ea ca la o fiinţă străină, pe care n-a mai văzut-o : sub privirea lui curioasă, în care mijeşte licărirea unei patimi, chipul nevinovat al Anei parcă-i arată-nadins voluptăţi turburătoare, însuşiri neobservate pînă acum. Tocmai îi făcea în gînd socoteala exactă a anilor ; tresări ca din somn de-ntrebarea Anei, care isprăvise nuvela.

— Ce zici, unchiule ?

Peruianu o privi ţintă-n ochi, ş-o ţinu un moment, neliniştită, subt ezitarea sentinţii lui.

— Ce vrei să zic ?... E foarte frumos. Şi dacă n-ai ostenit, mai citeşte-ne ceva.

O, i-ar fi citit zile-ntregi fără să obosească. Cine se osteneşte vrodată de triumf ?

Şi i-a citit. Se hotărîse două zile pe săptamînă „pentru literatură". Uneori, seara, ieşeau amîndoi la primblare. Se duceau la Şosea pe jos. Toamna era pe sfîrşite ; se întuneca devreme; o melancolie, o dulce şi visătoare tristeţă părea că se desprinde din copaci şi tremură în aer.

— Ce liniştite sunt serile de toamnă ! Nu simţi şi tu, Ninico, în toată natura, ca un fel de osteneală, ca o pregătire de somn ?...

Ş-adesea omul acesta rece, în jurul căruia aceeaşi natură îşi înflorise şi-şi scuturase de-atîtea ori copacii fără să-1 atingă, părea încălzit de-o neaşteptată trezire de simpatie, ce dormise atîta vreme în el, ş-atunci căuta forme, cuvinte aduse de Ana în viaţa lui nepregătită, nedeprinsă să exprime astfel de sentimente.

Ş-apucîndu-i mîna, i-o strîngea cu dragoste, ca şi cînd i-ar fi mulţumit de-această comoară de simţiri necunoscute pe cari numai ea a ştiut să i le deştepte.

Ea se-mbăta de succes. începea să-i spună viaţa ei de la şcoală, cît era de proastă-nainte, şi cum numai Dan i-a deschis mintea la lucruri frumoase, la lumea asta de impresii fericite şi de gînduri mari şi generoase; şi-i vorbea de artă, de entuziasm, de ideal, îşi aducea aminte fragmente din lecţiile lui, glasul ei se emoţiona...

— Aşa-i, acum văd şi eu, Ninico dragă ; şi cînd mă gîndesc că dacă nu erai tu, aş fi murit fără să cunosc partea asta dulce a vieţii...

Şi-i strîngea mîna de i-o îndurera.

Cu ce naivă mîndrie, cu cîtă bucurie de copil triumfător spunea ea lui tată-său isprava aceasta a ei, de care şi bătrînul se minuna.

Şi dimineaţa, de la fereastră, trimetea lui Dan, în privirile ei calde, cuvinte dulci, pioase ca o rugăciune, cuvinte de recunoştinţă şi de admiraţie, pe cari le rostea în gînd, şi buzele i se mişcau încet, inconştient, paria şopteau, şi ea-şi închipuia că Dan, uitîndu-se în ochii ei, îi aude gîndul.

„O, îţi mulţumesc, şi-mi pari un sfînt cum mă priveşti de acolo cu ochii tăi aşa de blînzi, îţi mulţumesc că m-ai făcut să te-nţeleg şi c-am putut să dau şi altora din fericirea pe care mi-ai dat-o tu... Aşa, uită-te la mine şi vezi în chipul meu lumina şi seninătatea cuvintelor tale binefăcătoare, vezi că nu le-am uitat, şi le semăn şi eu la rîndul meu, şi fac dar din darul tău..."

Mătuşă-sa e bolnavă; Ana-i spune istorii ca s-o adoarmă. Afară viscoleşte, s-aude lovind în geamuri pulberea de zăpadă, vînturată de jos.

— Lungi mai sunt nopţile, Doamne... cîte ceasuri sunt ?

— Douăsprezece făr-un sfert.

— Ţi-o fi somn, Ninico, du-te de te culcă...

— A, nu, tuşă, mai stau...

Zoe închide ochii, şi Ana rămîne pe gînduri. De patru zile n-a mai fost pe-acasă, şi-i e dor de tată-său, de odaia, de lucrurile ei, de fereastră... Aici, camera în care se culcă e mare, e tristă, e izolată, parcă toată tăcerea şi urîtul casei s-ar fi retras acolo... Douăsprezece şi jumătate. O mînie de vifor zguduie ferestrele.

— Nu te-ai dus ?

— Nu, tuşă, mai stau.

— Auzi ce-i afară ? Cînd te gîndeşti că suntem de-abia-n octombre... Ce vreme...

Şi Zoe închide iar ochii. Ea pare moartă sub lumina alburie şi slabă a candelei. Ana-şi urmează gîndurile : cum s-a schimbat unchiu-său. Aşa-i de vesel şi de bun

acum... O, de-ar fi adormit. Ce rău îi face cînd îi apare-aşa, deodată, în sală, de cîte ori ea trece la culcare ! Ş-o conduce pînia uşa camerei ei, dar cu ce ochi curioşi o priveşte cînd îi spune: „Noapte bună", şi cum îi arde gura cînd o sărută pe frunte... Ce delicat o sărută tată-său £ unu aproape.

— Noapte bună, tuşă.

Doarme... desigur s-o fi culcat şi unchiu-său. Şi Ana iese încetişor; în sală mijeşte un bec de la policandrul de cristal; uşa de la biurou se deschide cu o frecare «todă de postav ; ea tresare şi cearcă să zîmbească, neînţelegînd de ce s-a speriat aşa. EI o apucă de mînă, şi parcă vrea să şoptească ceva şi nu poate...

— U, cum te uiţi, unchiule, mă sperii...

Şi păşeşte grăbit; în uşă-i întinde fruntea ; el o sărută pe amîndoi ochii şi, ţiind-o strîns de mînă, zăpăcit, fluiennd cuvintele într-o şoaptă spăimîntător de pasionată, bîlbîie :

— Să... să văd dacă-i cald... la tine...

E întuneric. Ana se simte strînsă-n braţele lui de fier şi cască gura să ţipe, să ţipe tare, să scoale casa, dar nu scoate decît un geamăt năbuşit, groaznic, ca ultimul suspin horcăit al unui asasinat; ea crede însă c-a ţipat, s-a auzit... şi tremurînd se zbate, ca într-un vis oribil, gura lui o arde, braţele lui o îndurerează...

— Lasă-mă... te rog... Mi-e frică... Ah !...

O moliciune subită îi discordează toţi nervii, crede că moare şi... nu mai ştie nimic.

Cînd Peruianu îşi revine-n fire, simte deodată toată oroarea faptei lui. Se cutremură; o frică de bestie, o păcătoasă laşitate îl goneşte din întunericul, din atmosfera aceasta a crimei, pe care nu-şi dă încă seamă cum de-a făeut-o... îşi muşcă buzele, vorbeşte singur :

— O, ce cădere, ce nebunie, ce teribilă nebunie !...

Şi-nchis în odaia lui, se primbla toată noaptea, cugetînd, în spaima oarbă a egoismului lui, nu atît la monstruozitatea faptei şi la nefericirea Anei, cît la răul ce-ar putea rezulta de aci pentru liniştea şi bunul lui trai.

Ana tresare, se scoală buimacă ş-aprinde lumînarea. în primul moment nu pricepe ce i s-a mtîmplat, îşi duce mînile la tîmple şi cearcă să-şi aduc-aminte... K arde şi-i huieşte capul, parc-a bătut-o cineva: tot trupul o doare; o taie, ca nişte cuţite, oasele de la corset; şi pe cînd se dezbracă, i se arată, ca la lumina unui fulger, groaznicul adevăr... Ce ruşine 1 Şi-şi acopere faţa-n palme, înmărmurită... Dar de ce n-a sărit nimeni la ţipătul ei ? Se vede că toţi au fost înţeleşi cu acel monstru, ca s-o piardă ! Odaia se tulbură, se-nvîrteşte cu ea... Pare-aude un zgomot; şi se repede Ia uşă de-ntoarce cheia. Tremură toată, i se pare că se scufundă parchetul unde calcă; ia lumînarea şi se uită în oglindă, pe subt ochi două dungi vinete taie chipul ei de ceară ; o ustură obrazul, şi-1 şterge cu scîrbă, parcă simte încă barba lui aspră, şi gura... uh, ce monstru ! şi se scutură, ca de fiorul unei năluci, o picătură fierbinte de stearină se varsă din luminare şi i se sleieşte pe mînă. Sufletul ei, zbuciumat ca o flacără-n vînt, are întunecări repezi de conştiinţă, clipiri de uitare şi deşteptări penibile, reverberaţii de groază. Şi mereu se întreabă dacă nu-i un vis tot ee vede, şi simte, şi gîndeşte. Nu mai poate de oboseală, se culcă, nu stinge lumînarea, căci ar muri de frică pe întuneric. închide ochii şi se gîndeşte la viaţa ei, la tată-său; şi, mai mult decît ruşinea, o umple o nulă ş-o scîrbă ş-o desperare sfîşietoare — se simte singuri şi cumplit de nenorocită ; cu faţa îngropată-n pernă, plînge pînă în ziuă, neavînd altă mîngîiere, altă zare de lumină, în noaptea şi deşertul vieţii ei devastate, decît gîndul, presimţirea c-are să moară... gîndul acesta binefăcător nu ştia nici ea cum i-a venit, dar îi umplea sufletul, îi acoperea durerea ca o speranţă de mîntuire apropiată.

— Ce e ? întreabă îngrijat bătrînul, văzînd-o aşa de dimineaţă, şi mîna stîngă începe să-i tremure.

— Nimic, tată, ce te sperii aşa ? Nu s-a întîmplat nimic.

— A murit Zoe ? spune... Ninico dragă, uite, sunt liniştit, spune-mi, te rog...

Şi bătrînul, privind-o fix ca un alucinat, s-aşază pe scaun, mîna stîngă-i tremura mai tare.

Ana-l asigură că nu-i nimic, absolut nimica : mă*-tuşă-sa e bine, e mult mai bine. Dac-a venit aşa de dimineaţă, e c-a visat un vis urît, şi s-a deşteptat c-un început de friguri; nici n-a mai spus la nimeni, pentru că n-ar fi lăsat-o să plece ; e ostenită şi vrea să se •culce puţin.

— Dar la tine-i frig... aşteaptă.

Şi se scoală să sune, cînd intră servitoarea :

— A venit Rosa de la coana Zoe, că cică întreabă de coniţa Ninica...

Racliş răsuflă, numai acum se convinge că nu s-a întîmplat nimic.

— Bine, Mărio, spune-i că-i bine... ori nu, spune că-i niţel bolnavă... Nu-i aşa, Ninico ?... şi să faci iute focu...

Dar iată că trec zile, trec săptămîni, şi Ana nu se mai duce pe la mătuşă-sa. Nu e bolnavă, n-are nimic, se supără cînd îi pomeneşte tată-său de doctor ; dacă n-are nimic !... e anemică, totdeauna a fost ea aşa pa-lidă ; o milă, o iubire din ce în ce mai adîncă pentru tată-său dă ochilor ei priviri de o nespusă duioşie, la fiecare ceas îl întreabă dacă e bine, dacă nu e supărat pe ea, şi-i spune mereu că de acum n-are să mai plece de lîngă el, că e aşa de fericită să stea în casă, să joace în toate serile *ecarte,* şi să-i citească jurnalul, şi să-i pregătească cu mîna ei în toate dimineţile cafeaua cu lapte...

Dar într-o seară, pe cînd îi citea, deodată încep să-i joace literile subt ochi, şi nu mai vede nimic ; o clipă crede c-are să leşine, şi-şi duce palma la ochi...

— Ninico, dragă, ce ai ? Să trimet după doctor.

Ea face un efort suprem şi se scoală, e albă ca mar-mura, cearcă să surîdă, şi ochii îi sticlesc straniu.

— O, nu, te rog, n-am nimic, uite, mi-a trecut.

Ar mai putea să citească, dar e ostenită, trebuie să fie tîrziu.

Ana-şi aprinde lumînarea-n odaie şi-ncuie uşa. Ideea c-ar putea aduce tată-său, fără voia ei, un doctor o înspăimîntă. De cîteva zile se simte slabă, la masă îi vine rău, are oroare de tot ce e mîncare, şi adesea oste-neala ce şi-o dă ca să se stăpînească îi asudă spatele ş-o moleşeşte. Atît se deprinsese cu gîndul morţii, că în tot

ce simte mai neobicinuit ea vede semne că i s-apropie sfîrşitul. Uneori o înspăimîntă închipuirea păcii şi golului etern ; o sfîşiere crudă şi fiziceşte dureroasă, o greutate de foc i se lasă atunci pe piept ş-o arde, i se pare că i-a dat cineva brînci într-un abis, şi cade, cade mereu în întuneric şi-n necunoscut.

Adesea noaptea, după ce stinge lumînarea, dă transperantul la o parte şi se uită la fereastra lui Dan, vede lumină pînă tîrziu şi cîteodată i se pare că se mişcă ceva acolo, o dor ochii, aţintindu-i, dar nu distinge nimic, şi totuşi, cînd se stinge lumina, îi trece un fior de o tristeţă neînţeleasă, parcă s-a rupt ceva din viaţa ei.

E dimineaţă. Racliş se primbla prin odaie, dă cu ochii de călindarul din părete şi-şi aduce aminte să-1 descarce de ziua de ieri: *marţi, 27 fevruarie* ; trece şi iarna asta; apoi îşi reia şirul gîndurilor: desigur bănuieşte Ninica, poate chiar ştie, şi de aceea nu vrea să vadă pe nimeni ; iată patru luni aproape de cînd nu se mai duce nicăieri şi, cum vine cineva s-o vadă, se-ncuie-n odaie. Şi cum a slăbit, mititica de ea. Ştie, trebuie să-i fi spus cineva — Peruianu, poate ; deşi se jură că nici n-a gîndit; dar atunci pentru ce s-a arătat dispus să mărească el zestrea Ninicăi ? — auzi obrăznicie, ca şi cînd Ninica ar fi orfană, ş-ar avea nevoie de pomana lui... Biata copilă ! Ea ştie... şi ce delicată e, nici o vorbă de mustrare, căci ar avea dreptul să-1 mustre, ca pe un părinte netrebnic ce a fost. Cu toate astea, are să-i spuie, da, are să-i spuie chiar astăzi, chiar acum, cînd o intra; să-şi ia o sarcină de pe suflet; uite-aşa are să-i zică... sau nu, mai scurt: „Nino, fata mea, copilul meu cel mai iubit, am fost un nebun, nu m-am gîndit..." Nu, nu, nici aşa... de-a dreptul mai bine : „Suntem săraci, am căutat să..."

— Tată, tată, sunt pierdută... omoară-mă... oh, ce ruşine !...

Şi Ana plînge, ascunzîndu-şi faţa la pieptul nefericitului bătrîn, care crede că această durere este deznodămîntul grăbit al gîndurilor lui ; şi pe cînd el bîlbîie cuvinte nedesluşite, de mîngîiere, ea, într-o criză sfîşietoare de nervi, ca în delir, îi spune tot, tot.

— Nu-nţeleg. Ce zici ?...

O, durerea de a spune înc-o dată asemenea orori î

Şi i-a spus din nou, îngenunchind la picioarele lui şi tremurînd ca varga...

De mult erau îmbrăţişaţi, şi plîngeau amîndoi, amuţiţi de durere, cînd uşa se deschide largă şi apare Zoe, vijelioasă.

— Ai spus *tu* să mă lase Mişu, ca să te ia pe tine ?

— Eu?

II<t

Peruianu, din ce în ce mai îngrijat de urmările acelui moment de pătimaşă orbire şi uitare de sine, venise mereu pe la cumnatu-său... Dar bine, să nu vadă pe Ana ?... şi se făcea că nu-nţelege ce însemnează sălbăticia ei de a se încuia în odaie şi a fugi aşa de toată lumea ; nici pe el nu vrea să-1 vadă ?-.. asta nu putea să fie decît o boală, o manie; altfel, nu-şi explica... Bătrînul îi descria indispoziţiile copilei, lipsa de poftă de mîncare, tînjirea, ameţelile, groaza ei de doctor... şi-şi arăta presupunerile lui:

— Ea a răcit probabil de-atunci dimineaţa, de cum a venit am văzut că nu-i e bine... i s-a stricat stomacu... şi asta i-a dat ca un fel de friguri, nu-i aşa că friguri trebui să fie ?...

— Friguri, nu mai încape vorbă...

Şi Peruianu întîi bănui, în urmă rămase convins că acele friguri ale Anei erau simptomele sarcinei. O bucurie feroce se amestecă în neliniştea lui... Cum e nevastă-sa slabă şi prăpădită, s-ar putea întîmpla să moară cînd ar auzi... dar şi fără asta ; el a suferit destul, a muncit ca un hamal, a strîns ban peste ban, de cîte plăceri nu s-a privat!... I se pare c-ar avea şi el dreptul la cîţiva ani de fericire în viata asta de pusnic şi de osîndit pe care-a dus-o pîn-acuma. Gîndul lui trecea de la Zoe la Ana, şi-i da senzaţia unei ieşiri la lumină dintr-o peşteră întunecoasă. Tinereţa, voluptăţile Anei îi desfăşurau perspective de un farmec tulburător : simţea că i se năTcă sîngele la cap.

Se hotărî să aibă o întrevedere cu Aspazia ; se şi cam rudeau prin Mavrichi; *ea* făcuse această casă nenorocită, *ea-i* legase viaţa de o femeie vecinie bolnavă.

Ce veselie diabolică avea Aspazia asta *. închipuiţi-vă, 1-a făcut să rîdă.

— A, ştrengarule, va să zică mi te-ai dat la lucru fraged !

Era grozav de intrigată să afle cum s-a petrecut lucrul... Şi-1 sili să-i descrie în toate amănuntele „momentul psicologic", cum zicea ea.

Cine i-ar fi auzit atunci ce glume crude şi pline de cinism spuneau şi cum se amuzau pe subiectul acesta ar fi rămas uimit si nu şi-ar fi putut explica cum, în faţa celor mai sfîşietoare dureri, pot unii oameni găsi atîta sinistră bucurie, atîta rîs nesimţitor.

— Ei, bată-te, Mişule, că mucalit ai mai fost...

Şi Aspazia-şi ştergea ochii; de mult nu mai rîsese-aşa, cu lacrimi.

— Ia lasă gluma, cum rămîne ?

— Asta-i! Ţi-am spus că fac — fac. Ce-ţi pasă ?

— Vezi de-o răsuceşte bine... Ai luat zece mii ca să-mi legi capul, o să iai douăzeci... ca să mi-1 dezlegi... Cine-mi mai eşti !...

Dar aci i s-a înfundat şi Aspaziei, cît era ea de meşteră. Zoe, în adevăr, a avut o criză de nervi îngrijitoare cînd i-a spus buna ei prietenă, Aspazia, toată infamia stricatului de Mişu,- care nu mai merita un ceas — după cele ce făcuse — să mai trăiască c-o soţie atît de bună, de iubită şi de respectată de toată lumea. Da* nici o clipă să nu mai stea la gînduri; s-o asculte pe ea, Aspaziţa, care-a iubit-o-ntotdeauna ca pe ochii din cap, să nu-i fie milă... da' de loc, na! ; ca la un cîine să-i dea cu piciorul. Slavă Domnului, de ce-avem divorţ, dacă nu pentru astfel de lucruri!

Auzi, Mişu !... A, dar ea, Aspazia, n-ar putea să mai mănînce la aceeaşi masă .c-o asemenea canalie pentru nimic în lume. Şi Zoe are averea ei. Se mai poate mărita. Chiar ea...

— A, destul, djjstul, te-am înţeles... Du-te, du-te-ţi zic... Ieşi, că chem feciorul să te dea afară !

Şi Zoe, îngrozitor de palidă, se rîdică în pat, cu părul în dezordine, cu ochii aprinşi de friguri şi de mînie : degetul ei, de schelet, întins spre uşă, nu tremura ; toată, în neclintirea ei teribilă, părea o marmură fantastică, o furie macabră.

Cum rămase singură, se sculă să se-mbrace; n-o mai durea capul, şi sfîrşala pe care-o simţea pîn-acum în tot trupul îi dispăruse. Ca acei paralitici cari, zguduiţi de spaimă într-o noapte de incendiu, se pomenesc alergînd, Zoe, fără să ştie cum, se simţi deodată voinică, gata de luptă. Ea, care se uita de-atîta timp ca la un dumnezeu la omul acesta care-o umilea, o strivea cu calităţile lui, cu severitatea perfecţiunei lui, ea, care se sfia şi de zgomotul paşilor lui de mult ce-1 respecta, acum, cînd îl ştia păcătos şi imoral, era nerăbdătoare să-1 vadă, să-i spuie-n faţă, cît mai curînd... Ce să-i spuie-n faţă ?... Un moment i se păru că-1 vede, tot aşa grav şi fioros... A, degeaba, poate să se-ncrunte cît o pofti, n-o mai intimidează de-acu. Să-i spuie curat că-i un mizerabil, că-1 dispreţuieşte şi că n-are să se despartă de el. Uite-aşa.

Sună : Roza rămase cu gura căscată.

— Domnu-i în biurou ?

— Da, dar... .

— Singur ?

— Ba-i... coconita care a fost la d-tră...

— Bine, du-te.

Zoe deschise, ca o furtună, uşa de la biurou. Peruianu şi Aspazia o priviră-nlemniţi. Apariţia unui mort nu i-ar fi zăpăcit mai tare.

Ea vru să zică ceva, dar, un moment, simţi că-i lipseşte glasul ; se rezimă de-un scaun şi-i acoperi pe-amîndoi într-o privire de ură.

— Zoe, ce-nsemnează asta ?

Aceeaşi privire groaznică, şi nici un cuvînt; apoi un rîs hidos, oribil.

Aspazia, crezînd că sunt spazmurile morţii, se ridică speriată.

— Gîndeşte-te, draga mea, că ţi-e nepoată, să-ţi fie jnilă...

— Nu mă atinge, nu mă atinge, scorpie, strigă Zoe, ferindu-se c-o mişcare de oroare; o să vorbim noi, domnule Mişu, acum vă las să complotaţi amîndoi... Mi-e scîrbă.

Şi ieşi, trîntind uşa după ea.

Rămaşi singuri, se uitară o clipă îngrijaţi unul la altul ; dar iute Aspazia îşi reluă veselia obicinuită.

— Las', că-i bine ; ascultă ce-ţi spun eu, din asta ori moare, ori înnebuneşte... De, Mişule, rozele au spinii lor, ce vrei ?...

Zoe se duse la frate-său. Ea credea pe Ana părtaşă, o vedea conspirînd cu Aspazia şi cu Mişu ca să-i strice casa. Şi cînd află că biata Ana nu era decît o victimă nenorocită, îşi descarcă inima într-un hohot lung de plîns, şi parcă se mai răcori.

A doua zi bătrînul pleca cu fata lui la Paris, amîndoi torturaţi de ideea că nu pot lua şi duce cu ei orice urmă, orice amintire despre existenţa lor...

O, ce pradă voluptoasă lăsau ei gurilor rele! De mult nu mai căzuse în clevetirea saloanelor din Bucureşti un subiect aşa de frumos şi de suculent.

— Ai auzit, soro... de scandalul lui Mişu Peruianu ?

— Da, dragă, închipui-ţi c-aseară a venit Roşasca la mine — încă era bolnavă, şi s-a sculat din pat cum a auzit — eu nu ştiam nimic, m-am crucit cînd mi-a spus ea... cică Mişu vrea să se despartă, i-adevărat ?

— Aş, i-a făcut Zoe un scandal, nu ştii c-a vrut s-o omoare...

— Ce spui ? Cum ?

— A bătut-o de-a lăsat-o leşinată.

Aici, fantazia doamnei intră în descrierea amănunţită a întîmplărei: ea ştie exact vorbele pe cari şi ie-au spus, gesturile, atitudinele, expresiile figurilor, pe cari ea le reproduce inconştient, ştie cu ce era-mbrăcată Zoe, şi anume asupra cărui cuvînt s-a început bătaia...

— Doamne, dragă, da' eu am auzit că el trăia de mult cu nepoată-sa.

— De patru ani, soro, apoi să-ţi spun eu... acum doi ani, cînd se zicea că-i bolnavă de tifos, ea avortase...

Aici din nou lucrează fantazia.

— Păcat, era frumuşică, săraca !...

— Şi vezi cum făcea pe sfînta ! Da' el... ai fi putut să juri...

Fiinţi cari nu se puteau suferi, cari erau certate de mult, cu ocazia aceasta se-mpacă, ochii le sticlesc de mulţumire, luni întregi au ce bîrfi, pe urmă or să se certe iar, desigur.

Cele două baluri tradiţionale, cari deschideau saloanele doamnei Peruianu, de obicei pe la sfîrşitul iernei, adunară şi de astă dată aceeaşi lume elegantă şi veselă, şi „cronica mondenă" a ziarului *Patria* dedea, cu acelaşi stil de buduar, cititorilor săi interesanta ştire că „amfitrionii, amabili, voioşi şi neobosiţi ca-ntotdeauna, au făcut onorurile somptuoasei lor case, pînă cînd aurora, cu degetele ei trandafirii... etc, etc".

Invitaţiile primului bal căzuseră tocmai în timpul cînd se paria mai cu furie şi se conta mai mult pe divorţul amfitrionilor. „*Quelle guigne!** ..."

Şi toate-au reintrat în matca lor obicinuită.

* Ce ghinion !... (Fr.)

Oare cînd o ființă care sufere se gîndește la noi, nu ne-o fi trimețînd, cu gîndurile, și o parte din suferința ei ? De cîte ori, mergînd pe stradă, sau stînd în odaia noastră, nu ne pomenim, deodată, cuprinși de-o grijă nedeslușită, de-o melancolie vagă, care nu știm de unde ne vine, ca un parfum de tristeță ce trece prin aer și s-abate asupra noastră ? Probabil că în momente de liniște, cînd propriile noastre patimi sunt potolite, și cînd se face puțină tăcere-n noi, auzim mai mult din gălăgia vieții care ne-ncunjoară ; conștiința noastră o fi tresărind, ca de niște strigăte depărtate, de răsunetul suspinelor, de ecoul durerii celor pe cari-i iubim, și sufăr, și se gîndesc la noi.

E cu putință ca ceea ce numim noi simpatie, în vecinica ondulație a vieții, să se întindă, mult mai larg și mai puternic, să aibă vibrații mult mai depărtate și mai străbătătoare decît cum le percepem noi cu simțurile și mintea noastră de azi. Oamenii înzestrați cu un sistem nervos excepțional de dezvoltat, naturile așa-numite senzitive au presimțiri și vederi la distanță în adevăr uimitoare : semne izolate cari ne dau o idee, de pe acum, de ce-or să fie oamenii viitorului.

Curios, Dan asculta pe Poteraș, și i se părea că tot ce-aude îi deșteaptă reminiscenți de fapte pe cari le știa. De multe ori gîndul lui mergea înainte și prevedea exact ce-are să-i spuie. Nu simțise el de-atîtea ori, în liniștea nopților lungi de iarnă, că se varsă-n sufletul lui valurile unei nemărginite suferinți î A, știa er bine de unde-i vin acele gînduri de o sfîșietoare tristeță ; un glas misterios îi spunea adesea că îndărătul acelei ferestre întunecate e.un suflet rănit de moarte, care tremură și se vaită, fără nici o mîngîiere și fără nici o speranță.

Acum i se părea că văzuse de mult în ochii lui Peruianu tot planul acestei drame, ca și cînd i l-ar fi spus; gîndurile lui asistaseră de mai înainte la urzirea și desfășurarea acestei nenorociri.

— Dar cum ai aflat tu, Dinicule, toate astea ?

— Apoi că *taman* vroiam să vă spun... (Dinicu ținea grozav la expresiile locale; de altfel, pentru dînsul nu fusese nici o greutate să-și asimileze imediat felul de a-vorbi al rominilor de dincoace de Milcov.\

Cînd s-a dus el întîi, cu chitanța de abonament, a dat cu ochii de Măria, și numaidecît și-a zis : „Diavolița asta trebuie să știe toate, să mă dau bine pe lîngă ea". în prima zi au schimbat cîteva vorbe: din ce loc sunt... dacă le trăiesc părinții...

De atunci în fiecare seară ducea el gazeta, ș-o dădea în mîna Măriei. într-o duminică după prînz, nici el nu știe cum, căci nu-și dăduseră întâlnire, s-au pomenit amîndoi pe-o bancă din Grădina Icoanii. Acolo și-au spus viața și primele cuvinte de dragoste.

Așa s-au întîlnit în fiecare duminică pe aceeași vreme. Acum, în urmă, fără s-o întrebe, ea singură a luat vorba și i-a spus tot ce se petrece în casă. E orfană, se iubesc și s-au hotărît să se cunune-n primăvară... El are ceva economii, vro mie de lei, ea e fată bună, și harnică, și pricepută la toate. Dacă „domnu Vasilică" ar vrea să le fie naș... n-are să cheltuiască nimic... ce fericire-ar fi pe ei...

— Bine, Dinicule, să știi că te cunun... Ia lasă... ce, ești nebun ?

Poteraș se repezise să-i sărute mîna: a trebuit să i-o dea, ca să scape.

Dan rămase singur. Un ceas se primbla prin odaie ; simțea că-i urlă capul, și mereu îi veneau în gînd vorbele acestea : „un amor aprins în umbra unei dureri"... „o floare pe-o ruină" ; îl enervau, și se hotărî

să le scrie ; se aşeză la masă, deschise caietul în care-şi nota el unele impresii — nu cel de versuri — şi scrise cu creionul: „Cum s-au cunoscut şi s-au iubit Dinu şi Măria lui", apoi, în paranteză, vorbele cari-1 obsedau. Cercă să cugete la Ana, la soarta ei, dar îşi simţi gîndurile ostenite şi risipite, ca nişte ostaşi învinşi după un măcel cumplit. Tot înţelesul şi noima vieţii i se răsturnau în minte ; şi-n lume vedea atîta nedreptate, atîta dezordine, că-i venea nebunie de disperare, scîrşnea de inutilitatea deşertei lui revolte. Un gol imens i se făcea-n viaţă, şi nu mai putea gîndi nimic. Era aproape miezul nopţii. Se culcă, şi cînd stinse lumînarea, băgă de seamă că era frig în odaie. Se ghemui în plapomă, atunci îşi aduse aminte iar de suferinţile şi iluziile copilăriei lui, şi, ca să-şi împrăştie vedeniile, începu să fluiere încet o arie din *Traviata;* adormi cu gîndul silnic că din toată viaţa lui n-are să s-aleagă nimic. Zilele treceau, şi Dan se gîndea tot mai rar la Ana. Uneori se întreba dacă-n adevăr a existat o fiinţă care-a trecut aşa, ca o lumină, prin existenţa lui, sau e numai o amintire mai vie din ce-a citit ori a visat odinioară ; alteori i se părea c-a murit. într-o dimineaţă, la redacţie, uitîndu-se distras peste hîrtiele răvăşite pe masa lui papa Săndulescu, dete cu ochii de slova Anei: era o cartă poştală din Paris* prin care cenea să se trimeată ziarul acolo.

— îţi mai trebuie asta, papa ?

— Nu, i-am luat adresa, rupe-o... răspunse „papa", fără să bage de seamă că Dan e puţin schimbat la faţă.

Apoi, tot în ziua aceea: Priboianu face cuvenitele amputaţii în foile lui Bimbirică, pe cînd acesta suflă greu pe nas şi-şi freacă un vîrf de mustaţă în degete ; el aşteaptă cu nerăbdare să i se citească ultima foaie : acolo e o ştire de senzaţie, la care ţine foarte mult, şi pe aceasta a redactat-o cu un stil... frumos de tot, e sigur c-are să-i placă şi directorului... în sfîrşit, iată c-o citeşte: „Un scandal în lumea mare: aflăm din sorginte cît se poate de autorizată că domnul avocat M.P., profitând cu abuz de poziţiunea d-sale de unchi al domnişoarei A.R...."

Priboianu rupe foaia bucăţele, le-aruncă şi, fără să se uite la capul lui Bimbirică, îşi scoate batista şi se şterge pe degete, cu dizgust, ca de ceva murdar. ,

— Domnule director, zice Bimbirică ofensat şi căutând să-şi ascundă emoţiunea, eu, zău, nu njai ştiu ce informaţii să v-aduc...

— Domnule Gamulea, turcul are-o vorbă... *passez â la caisse!* Papa Săndulescu! cum stă, te rog, d-1 Alfred Gamulea ?

în toată redacţia trece un fior de solemnitate, se face tăcere, nimeni nu văzuse pe Priboianu aşa de grav, nimeni nu-1 auzise zicînd „domnule" la „băieţii lui". De bună seamă, era supărat rău în ziua aceea.

— Domnul Gamulea : optzeci şi cinci lei avansaţi din chenzina viitoare.

Aşa vorbea papa cu d-1 director, scurt şi lămurit, în daraveri de administraţie.

— Domnule Gamulea, poftim încă cincisprezece franci, ca să fie suta, şi sper că m-ai înţeles.

Bimbirică lunecă o privire cu intenţie de dispreţ peste cele trei patace ** aruncate pe masă, şi mai mult lor le zice „adio", făcînd un salut stângaci şi ieşind, cu jobenul pe ceafă; dar trist şi, probabil, intrigat de „vorba turcului", pe care n-o înţelesese.

— Uf, nene, bine c-am isprăvit odată cu licheaua asta ! Şi Priboianu îşi desface braţele şi respiră mulţumit, îmi sta pe suflet... Ce speţă de pungaş detestabil !

Din ziua aceea Dan începe iar să se gîndească la Ana. Cînd îşi scrie foiletonul, parcă l-ar seri numai pentru ea, îşi citeşte fiecare rînd prin ochii şi mintea ei ; parcă ceva din iubirea lui bolnavă, din dorul lui adînc şi trist se strecoară în fiecare frază ; ca un om care, vorbind, se ascultă în altul, aşa se observă el în cugetul ei, îşi urmăreşte cu luare-aminte toate gîndurile cum străbat, cum vibrează şi răsună în ondulaţiile sufletului ei.

* Treceţi pe la casa !* (Fr.)
** *Patacă* — veche monedă.

într-o dare de seamă despre noul volum al lui Graur, *Schițe din trecut,* găseşte prilej să scrie: *„Asa e. Cele mai sfinte visuri ale noastre se sfarmă uneori de suflarea unei clipe. De la un cuvînt pe care nu l-am spus^a vreme, de la un pas întîrziat, de la un moment de nehotărîre atîrnă adesea fericirea noastră, direcția ți planul întregei noastre vieți..."'*

Altă dată, într-o poezie, *Dor de ducă,* îşi aşterne pe cele cinci coloane de foileton tot focul, toată neliniştea visurilor lui de o tristă, sfîşietoare nebunie: sunt strofe ce dau impresia unei căderi de brațe ostenite, a unei fatale renunțări la orice aşteptare, la orice licărire de speranță :

„Nu vezi c-aceleaşi căi s-astern
Deşertei tale alergări ?
Că vraja unui vis etern
Te soarbe-n şterse depărtări i...

Din umbra ce la piept o strîngi
In veci n-ai s-o-ntrupezi pe Ea !...
Apleacă-ți fața-n mîini si plîngi,
Nebun, înamorat de-d steat"

A venit primăvara. Acum stau la un loc Stelian, Graur, Petroni şi Dan, în casa lui Priboianu, din strada Fîntînii.

Petroni a avut o tipografie pe care-a vîndut-o şi-a rămas dator vro două mii de lei; acum e în căutarea unui mic capital pentru a întreprinde un nou negoț — de astă dată e sigur că s-ar îmbogăți, acum s-a învățat minte; o lăptărie la Şosea ar fi o afacere minunată, şi, pe cînd ceilalți îşi dau cu piciorul pe sub masă, el face socoteli şi dovedeşte, negru pe alb, că un capital de zece mii de franci ar aduce un venit anual net de cincisprezece mii de franci. Pînă una-alta, a primit un post de secretar la Teatru Național — două sute cincizeci de lei pe lună — din care s-a hotărît să puie deoparte o sută pe fiecare lună, o să dea banii lui Priboianu să-i capitalizeze; face jurămînt să nu ia o para din ei pînă cînd nu şi-o realiza,

i
'
*
e
'
/

suma cu care să-şi poată începe afacerea. Dar aceasta, bineînțeles, rămîne pe „luna viitoare".

Ei mănîncă-n casă; le găteşte Măria lui Poteraş. La zece mai, eveniment mare: nunta lui Poteraş: toți sunt solemni, în fracuri de-mprumut; cunună Dan, c-o mătuşă a lui Graur ; cîțiva profesori şi jurnalişti sunt invitați; de la biserică vin acasă, undezi aşteaptă un taraf de lăutari ş-o masă întinsă, cu mîncări reci şi băuturi şi mai reci; miiele şi mireasa, foarte jenați, stau în capul mesei, lîngă ei nunii, apoi ceilalți invitați: Stelian schimbă tacîmurile, Graur toarnă prin pahare ; Petroni a pregătit un mic discurs ; şi cînd, cu un gest tragic? arată spre miri şi zice cu glasul emoționat: „Aceşti doi orfani, cari s-au întîlnit in drumul vieții şi şi-au întins mîna cu iubire...", Măria izbucneşte într-un plîns cu hohot, Poteraş începe şi el să plîngă, şi oratorul, îngrijat de efectele jalnice ale discursului său, îşi lasă fraza neisprăvită şi strigă ridicînd paharul : „Hai noroc, noroc să vă dea Dumnezeu, că de alelalte..." şi glasul lui se pierde într-un „ura ! ura !" cu acompaniament de cobză şi de vioare. Un lăutar începe să cînte :

„Taci, mireasă, nu mai plînge,
Că la maică-ta te-oi duce
Cînd a face plopul pere
Şi răchita vişinele..."

Dar Priboianu-1 întrerupe: „Altu mai vesel!" Şi imediat o dă pe:

„Leleo cu scurteica verde"...

După masă se-ncinge-c\horă strămoşească, singurul joc la care se-nfig şi cei care nu ştiu juca.

Priboianu e mosafir în gospodăria acestor patru prietini. El şi-a oprit pe seama lui două odăi, cu intrare separată : toată ziua e ocupat la tribunal, la redacție, şi noaptea vine tîrziu acasă ; numai duminica mănîncă cu ei, ş-atunci de regulă le face morală şi le dă povețe să fie mai prevăzători, să facă economie, ei rid şi se pîrăsc unul pe altul, unde-i chip ? toți au

gusturi şi slăbiciuni costisitoare : Stelian — şampanie, Graur — birjile, Dan — icrele negre, numai dom' Petroni capitalizează... în bilete de loterie ; de neexplicat boala acestuia de a cheltui şi de a-şi face încurcături, din cari nu mai ştia cum să iasă ; şi vecinie afif *, şi vecinie furios pe ţară, pe timp şi pe multe alte lucruri concrete şi abstracte. Banul unuia e al tuturora ; dar s-a nimerit ca toţi să fie mînă spartă, şi de multe ori sunt»-zile cînd n-au ce da în piaţă ; noroc de Poteraş — domnu Itidant — care-ntotdeauna-i gata şi foarte fericit să-şi deschidă lădiţa cînd e vorba de „împrumuturi naţionale".

Adesea, seara, după o zi *le belşug şi de risipă, încep să facă planuri, Petroni adună toate cîştigurile cele mari de la loterie. E o sumă fabuloasă. Şi, fumînd ultimele ţigări, stau pînă-n ziuă şi schimbă faţa lumii.

Cel mai vesel între ei e Graur, adevărat e că el şi munceşte mai mult. La cancelarie, şeful lui e foarte mulţumit, doar în privinţa stilului e cam dificil : găseşte că Graur prea face conceptele scurte şi nu respectă cu stricteţă formulele consacrate; fără acest, cusur, ar fi un şef de biurou model ; la minister e îmbrăcat în hainele cele mai răblărite, şi are un aer de prostănac ; cum vine acasă-şi schimbă şi hainele, şi figura, e altul ; el e ceva mai glumeţ : se duce-n cîteva familii, unde din cînd în cînd e poftit la masă şi unde e foarte apreţiat ca băiat de talent şi ca bun cititor. Ceilalţi, neciopliţi şi sălbateci, găsesc în această notă de sociabilitate a lui Graur un nesleit izvor de glume şi de rîs. E destul ca unul să-nceapă : „Degeaba, puteţi voi să ziceţi orice, copistul e băiat de salon", şi şedinţa e deschisă.

— Vezi, mă, el introduce literatura noastră în înalta societate...

— Trebuie să băgăm de seamă la ce scrim de-acum, că ne citesc *boierii;* glumă e ?...

Puţină glorie începe să se strecoare în viaţa lor plină de nemulţumiri şi de revolte : ei văd că sunt nedreptăţiţi, excluşi de la o soartă mai bună, pe care

* *Afif* — lipsit de bani, lefter.

ar fi meritat-o; în jurul lor mediocritatea, neruşinarea, viclenia triumfă cu o statornicie exasperantă; alta era lumea pe care-o visaseră ei în şcoală; abătuţi moralmente şi enervaţi continuu de ceea ce văd, au ajuns să se creadă dezarmaţi în lupta pentru existenţă,; tot ce-i mai împacă şi le mai dă putere să lucreze e gîndul că ei pregătesc, cu munca lor cinstită şi demnă, o vreme mai bună pentru tinerii cari vor veni după ei. Fiecare e în ajunul de a seri ceva „cum n-a mai scris el"... eternul vis al operei definitive, care mereu s-anunţă, şi nu mai vine. Fac proiecte să-nceapă la toamnă o revistă literară, şi-şi iau ferma hotărîre ca, pînă atunci, să scrie cel puţin pentru trei numere de revistă. Dar zilele trec, şi ei îşi pierd adesea, fără să bage de seamă, cel mai preţios timp în planuri şi discuţii interminabile.

A venit vara; Petroni pleacă să-şi vadă părinţii, ţărani în judeţul Buzăului, Graur se duce la Piteşti, la un unchi sărac, „pe care are să-1 moştenească", Stelian la Mînăstirea Neamţului, unde-are să joace toată-vara* tabinet cu stariţul Gherassi. Dan iar rămîne singur, şi iar îl apucă gînduri urîte. Tot el mai nenorocit ! îi petrecuse pe cîte unul la gară, ş-acum i se părea c-a murit, că n-are să-i mai vadă. Casa, uliţile, sufletul lui, toate erau pustii. Priboianu îl întreba mereu ce are ; într-o zi îi zise cam în glumă.

— Mă, tu trebuie să fii amorezat!

Dan se roşi, pentru prima oară i se păru indiscret şi brutal „domnu director". Dac-ar fi atins mai delicat această rană ascunsă a sufletului lui, i-ar fi spus imediat, şi-ar fi deschis inima, pentru că de cîtva timp simţea în adevăr nevoia de a se destăinui unui prietin şi a-i cere sfaturi. Priboianu înţelese şi schimbă vorba, hotărît să revie, şi să-1 descoase, cu toată dragostea şi pregătirea de suflet necesară unui confesor.

De cînd Dan aflase că Ana e săracă, simţea c-o iubeşte în adevăr cu tot focul, cu toată setea de fericire, cu toată puterea de a spera a tinereţii lui.

Visurile tremurătoare -şi nehotărîte de odinioară încep să se desfacă din neguri şi să se lumineze, ca un peisaj frumos într-un răvărsat de ziuă ; atîtea do-

rinţi vagi şi sfiicioase, ce de-abia-i licăreau mai înainte, acum îi revin în conştiinţă cu tăria posibilităţii, cu obsesiunea poruncitoare a voinţii.

Seara, ceasuri întregi se primbla prin odaie şi cugeta la Ana, şi plănuieşte ; cîteodată s-aşază la masă, îşi razimă capul pe mînă, dar observă că, stînd jos, nu mai poate gîndi aşa de liber şi de clar, pare că o parte din energia covîrşitoare a gîndurilor lui' tinde să se reverse, să se transforme imediat în mişcare fizică ; şi ca un călător care are-un drum lung de făcut, se scoală grăbit şi deapănă kilometri între uşă şi fereastră... din cînd în cînd scoate din buzunar carta poştală de la • Ana, îi vede mîna în forma literilor, citeşte-n gînd fiecare vorbă şi i se pare c-o aude pe ea spuindu-le, îi urmăreşte mişcările gurei pe fiecare silabă... *Paris, Place de la Republique 15...* între cuvîntul Paris şi Place, el descoperise urmele unui gînd al Anei: P mare de la cuvîntul Place era făcut ca de tipar, întocmai cum îl face el; şi-1 observa cu un surîs de mîngîiere... desigur că s-a gîndit la dînsul cînd 1-a făcut. Apoi o vedea, palidă şi ostenită, la braţul lui tată-său, cutrierînd străzile Parisului — două suflete nenorocite, neştiute de nimeni în haosul acelui oraş mare; închipuirea lui i-o arăta desluşit: el o fixa cu privirea, îi cunoştea şi-i alegea mişcările, paşii, ca şi cum ar fi mers încet pe urma ei, o vedea oprindu-se pe la vitrine, întorcîndu-şi capul după un echipaj... O, cît trebuie să sufere ea acolo, în acel exil de ruşine şi de durere!... Ce-o să facă ea acum ?... Cum s-ar duce s-o vadă, să-i cadă-n genunchi şi să-i spună c-o adoră şi se închină la ea ca la o sfîntă, că niciodată n-a iubit-o cum o iubeşte-acum, să-i aştearnă la picioare viaţa, toate visurile lui...

— Ce, nu te-ai culcat încă ?

— M-ai speriat... E tîrziu ?

— Aproape două. Ascultă, Dane, vreau să-ţi vorbesc ; şezi colea puţin, că văd că nu ţi-i somn...

Şi Priboianu îl aşeză pe scaun ; părea un dantist ce se prepară să-i scoată o măsea ; cu mînile în buzunar, făcu cîţiva paşi prin odaie, apoi se opri în faţa lui Dan, îl privi c-o nespusă dragoste şi îi zise:

— Frate Dane, eu n-am avut vreme să iubesc... dar să nu-ţi închipui că viaţa asta de berărie şi de cafenea n-a mai lăsat nimic sfînt şi delicat în mine... dăunăzi ţi-am spus aşa o vorbă... în glumă, şi n-ai idee cît mi-a părut de rău cînd am văzut că nu era pentru tine un subiect de glumă... eu — de felul meu — nu sunt curios ; dacă nu mi-ai fi drag, dacă n-aş crede că ţi-aş putea fi de vrun ajutor în nevoile şi supărările cari te mistuie, nici prin gînd nu mi-ar trece să te-ntreb : ce ai ? ce te doare ? Dar îmi eşti drag, şi de aceea te rog să-mi spui... cum ai spune mamii tale. Iubeşti ?

— Da.

— Pe cine ?

— Pe... Ana Racliş.

— Domnişoara care...

Dan se roşi pînă-n albul ochilor şi, văzînd uimirea, mila şi jena cu care-1 priveşte Priboianu, făcu un efort, ca şi cum şi-ar fi smuls din carne vorbele pe cari avea să le spuie :

— Ştiu, dar ce-i ea de vină ? Dac-a avut un unchi mizerabil... e o nenorocire... dar ce vrei ? să judec cum judecă toată lumea, rea şi idioată, să arunc asupra ei ruşinea unei fapte murdare, de care nu-i întru nimic vinovată ? Poţi s-o plîngi, dar s-o faci răspunzătoare de... violenţa unei bestii ?...

— Bine, Dane, eu n-o acuz pe ea, să ne înţelegem ; a fost victima unui om mizerabil, brutal... tot ce vrei, nu zic ba; dar dacă — cum spune lumea — ea are să aibă un copil... te-ai gîndit la asta ?

— M-am gîndit, m-am gîndit la tot.

Şi fruntea lui Dan se broboni de sudoare.

— Vezi, trebuie să... mă rog, tu de cînd o iubeşti ? Cum aţi ajuns... ţi-e somn ?

— Nu, de loc.

— Atunci, spune-mi tot de la început.

Şi Dan spuse toată istoria acestui adînc şi dureros amor, care-i umplea viaţa : i se părea că se născuse cu el.

Privirile Anei erau atîtea momente de fericire şi de lumină, el îşi aducea aminte şi vorbea de ele ca de

nişte întâmplări însemnate, ca de singurile locuri de repaos în lunga, pasionata goană a dorului ş-a iluziilor lui. Nu-şi vorbiseră... dar câte nu-şi spuneau ei cînd se uitau aşa pierduţi unul la altul, înfioraţi de misterioasa atingere a sufletelor lor, simţind amîndoi din lumina ce răsărea deodată pe faţa lor, din focul şi duioşia cu care se priveau că în momentele acelea se înţeleg, vieţile lor se sorb şi se topesc într-un singur gînd, şi ei îşi dau bine seama că dacă stau aşa neclintiţi şi pătrunşi ca de-o evlavie sfîntă, e că-n existenţa lor se oficiază un act solemn, o taină mare, ceva care dă fiorul eternităţii!

Dan se încălzeşte, îl îmbată farmecul expansiunei, tăria gîndurilor atîta timp închise ; el îşi spune nopţile de visuri şi de nelinişte, credinţa lui că Ana e singurul suflet care l-ar înţelege, şi i-ar da putere şi entuziasm; o adoră, viaţa lui nu* mai respiră decît prin ea, o simte în cele mai secrete gînduri, şi temeri, şi speranţe ale sufletului lui: de cînd o ştie nenorocită, de cînd a aflat cum se-nchidea în odaia ei şi nu vroia să vadă pe nimeni, şi cum a plecat cu bietu tată-său ca să-şi ascundă durerea de ochii răi şi veninoşi ai lumei, de atunci parcă o iubeşte şi mai mult, gîndurile lui o caută, o urmăresc din ce în ce mai însetate şi mai bolnave de dorul ei. Acum parc-o vede mai bună, mai cuminte, mai mare în tristeţa ei... poate că e o nebunie, dar simte că viaţa lui ar fi deşartă şi n-ar mai însemna nimic fără neliniştea şi aşteptarea asta tristă, dureroasă, şi totuşi nespus de dulce; cînd se gîndeşte la ea, la viaţa pe care-ar duce-o ei împreună, o dată i se înseninează toate, parc-o altă lume i se deschide, aude glasul ei chemîndu-1 la fapte mari, şi, în farmecul iubirei ei, i se pare c-ar deveni atotputernic...

Lumînarea se trecuse toată, mucul sfîrîi în sfeşnic şi se stinse : afară era ziuă.

Priboianu avea ochii umezi, îşi întoarse faţa spre fereastră, geamurile erau asudate, parc-ar fi căzut brumă.

— în cîte-avem azi ?

— Azi... e miercuri... douăzeci...

— Mai sunt unsprezece zile pîn* la-ntîi sep*tembre... Cînd se-ncep lecţiile regulat ?

— De ce mă-ntrebi ?

— Trebui să pleci la Paris...

Dan simţi că se-nvîrteşte casa cu el ; în momentul acela văzu pe figura lui Priboianu o lumină extraordinară.

— Tu culcă-te să te odihneşti, eu azi îţi pregătesc tot, ca să poţi pleca diseară... Să n-ai grijă de nimic... Dormi liniştit...

Şi Priboianu ieşi : în urma lui parcă scăzu deodată lumina-n odaie.

Greu de hotărît care din doi era mai fericit.

„Ce om bun", gîndi Dan ; şi tot sensul vieţii parcă i se lămuri în acest gînd...

XII

Dan era de două săptămîni în Paris. Ce s-a ales din toate planurile pe cari şi le făcuse-n tren ? Bucuria cu care plecase, încrederea copilărească în iluziile lui, curajul cu care se vedea intrînd la Ana, vorbele ce gîndea să i le spuie unde erau ? Tot planul lui, atît de sigur şi de clar, rămăsese-n vagon.

A cincisprezecea zi de cînd bate acelaşi trotuar în *Place de la Republique.* L-or fi luat oamenii la ochi ; i se pare că unii trecători întorc capul după el şi-1 privesc bănuitor.

Din cînd în cînd îşi iuţeşte pasul şi trece cu aerul unui om zorit de afaceri, şi peste zece minute se întoarce, ca şi cînd ar fi uitat ceva. înălţimea edificiilor, mulţimea ferestrelor, bogăţiile vitrinilor îi ostenesc ochii, îi sperie gîndurile ; şi mereu se uită, fără să vrea, la colosala statuă din mijlocul pieţii. îl obsedează atitudinea neclintită, calmul figurii şi braţul rîdicat ai femeii-uriaş, cu sfînta creangă de măslin, pe care i-o întinde c-un gest solemn, de o eterna, exasperantă pacientă. Sufletul lui agitat se simte contrariat de imobilitatea lucrurilor dinafară. I se pare că statua Republicei înadins stă acolo, ca să-1 observe cu privirea ei fixă cum se poartă de colo-colo, fără astîmpăr ; se sfieşte de ea ca de-o fiinţă vie, indiscretă, care-1 spionează şi-i ia sama la toate mişcările lui. De cîte ori se apropie de casa în care stă Ana, simte că o durere surdă îi strînge inima şi-i taie respirarea, parcă-1 arde

ceva pe piept, picioarele i se moaie şi-1 umple o frică neînţeleasă, un sentiment penibil de laşitate, care-i discordează toţi nervii şi-1 prosteşte. A încercat adesea să-şi ia inima-n dinţi şi să intre, dar gîndul- că ar face o impresie rea vizita lui neaşteptată şi că ar fi o lipsă de respect pentru durerea acelor două suflete zdrobite să le turbure din liniştea şi izolarea în care s-au refugiat, gîndul acesta îi răsărea în minte şi-1 oprea brusc, ca şi cum i-ar fi intrat un glonţ în cap. Zadarnic, în toate serile pînă tîrziu îşi trudeşte ochii"Teăutînd să-i vadă umbra la vreuna din sutele de ferestre ale casei : inima lui bolnavă şi neliniştită tresare cu fiecare lumină ce se aprinde, năluciri şi iluzii se desprind din fiecare tremurare de perdea, dar nimic din ce caută el cu atîta neastîmpăr nu i se arată. într-o zi, pe la toacă, a văzut pe Racliş ieşind de-acasă, 1-a urmărit, de departe, şi inima-i bătea de-i îneca răsuflarea, i se părea că face o crimă : ochii, figura lui speriată avea ceva din expresia feroce a unui ucigaş care se duce să dea lovitura. Bătrînul mergea încet, zgrebulit ca de frig, cu capul plecat înainte, cu mînile-n buzunările pardesiului, ca pe nişte beţe îi jucau pantalonii largi pe picioarele lui slăbănoage, subţiri, apucă pe-o stradă la stînga şi intră într-o cafenea ; atunci Dan iuţi pasul şi, cînd ajunse în dreptul ferestrei, aruncă o privire piezişă, fricoasă şi trecu înainte, i s-a părut că 1-a zărit în profil, stînd singur la o masă ; la întoarcere, s-a uitat şi 1-a văzut bine : sorbea dintr-o ceaşcă, pe care o ţinea cu amîndouă mînile ; pe la celelalte mese erau tot capete albe ; probabil, o cafenea în care veneau mai mult bătrînii din cartier... în colţul străzii s-a oprit, hotărît să-1 aştepte pîn-o ieşi, ş-atunci... să fac-aşa ca şi cum l-ar întîlni din întîmplare, să s-arate surprins : *„A bon'jour,* domnule Racliş, ce mai faceţi ?" şi pe cînd urmărea în gînd o conversaţie închipuită, îl văzu viind ; curaj !... merse înaintea lui, simţea că-1 zugrumă o emoţiune stupidă, revoltătoare, îi părea rău şi-i venea să se-ntoarcă şi s-o ia la fugă, dar nu se mai putea, acum erau aproape — încă doi paşi, timid, zăpăcit, îşi duse mîna la pălărie... bătrînul, cu acea privire fixă, de somnambul, a omului aiurit de durere, trecu pe lîngă Dan fără să-1

vadă. Acesta, zăpăcit, înfiorat, ca şi cînd o fantomă ar fi lunecat pe dinaintea lui, rămase un moment ţintuit pe loc ; capul îi era deşert, un sentiment penibil de desperare şi de dureroasă osteneală îi îngreuia trupul şi mintea, i se părea că moare. îşi duse mîna la frunte, ca un om căruia îi vine rău, clipi tare din ochi şi, într-un efort suprem de gîndire, cercă să-şi dea seamă de locul şi starea sufletească în care se află, o putere hipnotică îl duse-n neştire pe urmele nefericitului bătrîn, din hainele căruia părea că se împrăştie un parfum de tristeţă şi de mister şi-i înconjoară fiinţa într-o atmosferă nestrăbătută. Racliş intră. Dan îi urmări cu gîndul, i se părea că-i aude paşii, respirarea, îl vedea cu mîna pe rampă, încovoiat, suind încet treptele unei scări obositoare ; sus, la al treilea, la al patrulea rînd, într-o sală lungă, cu puţină lumină, închipuirea lui, 0 dată cu bătrînul, deschidea o uşă ; atunci icoana Anei 1 se lămurea deplin şi-i rămînea în minte, nemişcată ca într-o ramă : o figură de sfîntă, palidă, frumoasă, o privire de o divină resemnare şi bunătate în ochii ei adînci, mari, albaştri, şi-n zîmbetul ei o blîndeţă, a melancolie duioasă, străbătătoare, pe care o simţea parcă cum vine de acolo şi se scoboară, cu o lunecare de lăcrămi, în inima lui torturată, în viaţa lui pierdută şi zbuciumată ca un vas naufragiat... „La ce-am venit aici ? Cît am să mai rătăcesc aşa, ca un nebun ?" Şi zilele treceau de o monotonie şi de o sterilitate exasperantă. Aceleaşi hotărîri în fiecare dimineaţă ş-aceleaşi mustrări amarnice în fiecare seară, cînd se ducea să se culce, tîrziu, rupt de osteneală, demoralizat, enervat de laşitatea lui, de apăsătoarea conştiinţă a timpului pierdut.

Dar astăzi — fie ce-o fi — are să se ducă s-o vadă. Trebuie să ia un sfîrşit acest turment *, mult mai crud şi mai chinuitor decît desperarea. „Două săptămîni... *affreux cauchemar* ! **... Ce s-o fi uitînd aşa la mine femeia asta ? Mi se pare c-am spus «*affreux cauchemar*» tare, o fi crezînd că sunt nebun... Un regiment

* *Turment* — chin, tortură.
** îngrozitor coşmar! (Fr.)

de husari... Frumoşi soldaţi!... Ce curios răsună trîmbiţele, parcă-i la teatru... Două şi jumătate ; mai aştept pînă la trei, poate să iasă el... de astă dată n-am sări mai las fără să-i vorbesc... dacă pînă la trei nu-1 văd, intru ; dar mai bine-ar fi să-1 văd şi să-i vorbesc întîi, în stradă, la cafenea... Iată-1." Şi Dan, pîndindu-i direcţia, se strecură printre trăsuri şi, convins că bătrînul se ducea tot acolo, alergă să-i apuce înainte ; sîngele-i vîjia-n urechi, şi inima-i bătea tare de spaima exagerată a hotărîrii lui. Cînd ajunse la uşa cafenelei, îşi aruncă ochii în urmă, cu frică, şi zări pe Racliş ivindu-se în colţul uliţii, intră, se aşeză la o masă din fund şi ceru o cafea, privi în juru-i şi văzu cu părere de bine că celelalte mese erau ocupate : bătrîni cu capete pleşuve, lustruite, cu ochelarii sprijiniţi pe vîrful nasului, citeau gazete ; în imobilitatea şi tăcerea lor păreau a fi de ipsos ; unii jucau şah, şi-ncremeniţi în atitudini meditative, cu coatele pe masă, cu ochii lungiţi într-o vagă nehotărîre, aveau aerul că stau acolo de la începutul lumei, fără să fi făcut vro mişcare. Erau şi tineri, cari vorbeau, dar aşa de încet, parcă se temeau să nu scoale pe cineva din somn. Curioasă întîlnire de oameni ! Cine-ar fi crezut să găsească în mijlocul celui mai agitat şi mai zgomotos oraş din lume cafeneaua aceasta, aşa tăcută, liniştită ca o biserică. Uşa se deschise încet — nimeni nu-ntoarse. capul să vadă cine intră. Dan simţea ca o arsură pe piept. Bătrînul înainta în fund, ochii lui sticloşi căutau un loc, instinctiv Dan se sculă, Racliş se uită la el, îl cunoscu şi-i întinse mîna, distras, ca şi cînd l-ar fi văzut acolo în toate zilele.

— Ce, nu mai scrii la *Alarma ?*

— Ba da, dar luna asta... mă mai odihnesc şi eu...

— Aşa ? De aceea nu mai vedeam nimic de d-ta. Noi credeam că te-ai retras.

Ceru o cafea. Dan luă chibritelniţa din mijlocul mesei ş-o dete ceva mai la o parte.

Adînca tristeţă de pe figura lui Racliş îl umplea de milă şi de respect.

— Domnişoara Ana-i bine ?

— Mulţumesc, e bine, e foarte bine. Mai stai pe-aci ?

— Poate vreo săptamînă...

Bătrînul apucă ceaşca cu amîndouă mîinile şi sorbi de mai multe ori tremurînd din cap. Rămase cîteva minute neclintit, cu privirea dusă ; apoi plăti.

— Mergem ?

— Da.

Şi ieşiră Jmpreună. Amîndoi, cu ochii în jos, păşeau încet, fără să-şi vorbească.

Aproape de casă, deodată, ca şi cînd gîndurile pasionate ale lui Dan s-ar fi introdus pe nesimţite în conştiinţa lui Racliş, acesta-1 întrebă :

— Vrei să vezi pe Ninica ?

— Eu nu-ndrăzneam...

Dan se roşi, crezu c-o vede în clipa aceea.

— S-a făcut grozav de ursuză, fuge de lume, nu vrea să vadă pe nimeni... Nu ştiu... m-am luat de gînduri. Pentru d-ta însă... are o particulară stimă de cînd era în şcoală, dac-ai putea să-i vorbeşti, cred că i-ar face bine asta, ar mai înveseli-o poate, e aşa de tristă, că mi-i în grijă de ea... Iată, aicea stăm noi; poftim...

Dan, urcînd scările, simţea că-şi pierde conştiinţa, *o* emoţiune distrugătoare îi încleşta fălcile, bătăile inimei îl sufocau ; se ţinu de rampă ca să nu cadă. Era de-o paloare de mort.

— Aşa-i c-ai ostenit ? Eu m-am obicinuit cu scările... Şezi puţin... Sau nu, vino ici, în odaie la mine, ş-aşteaptă... o să-i spun că... să vedem... pardon... un moment.

Şi bătrînul, zăpăcit, îi arătă un scaun şi ieşi.

Penibilă aşteptare ! De ce-şi închipuia Dan că soarta lui are să se hotărască în momentul acela ? De ce tremura ca un vinovat la gîndul c-âfe să vadă pe Ana ? Ea poate că-1 uitase de mult, poate că nu 1-a băgat în seamă niciodată, şi tot ce credea el era numai o iluzie, o nebunie a minţii lui bolnave... Dar ce zăbovesc atîta ? Desigur că nici nu vrea să-1 vadă. îşi pipăi cravata şi şi-o îndreptă, că era cam strîmbă. S-auzeau pe sală paşi, zgomot de uşi, cîte-o cheie răsucindu-se-n broască c-un scîrţîit metalic. I se părea că stă acolo de multă vreme, nu-şi mai dedea seamă de cînd. Avea clipe de uitare, întunecări subite, ca-ntr-o luptă cu somnul; inima-i era mai potolită : un sentiment mai mult de osteneală decît de nelinişte, toropirea şi moliciunea pe care-o lasă în organismele plăpînde o violentă zguduire de nervi. Se gîndi la Priboianu. îşi fixă ochii pe-o fotografie din părete, în care crezu că recunoaşte trăsăturile Anei, un moment se văzu la pensionul doamnei Raspal... figura repulsivă a lui Veronescu-Prisăcani îi lunecă prin minte. Jos, lîngă scaun, era un jurnal, se plecă să-1 ia. Auzi un fîşîit de rochie şi tresări ca din somn... Ana era în faţa lui; i se păru mult mai înaltă.

— Ce plăcere neaşteptată ! şi ea-i întinse mîna şi-1 privi în faţă cu o prietenie în care se vedea puţină jenă.

Dan, în picioare, tulburat, căta la ea c-un surîs vag, şi parcă nu se-ncredea c-o vede. Bătrînul nu-şi găsea astimpăr de bucurie, rîdea ca un copil.

— Vezi... Ninico, tu credeai că glumesc... Nu-ţi spuneam eu, domnule Dan, că de d-ta n-are să fugă, s-a făcut o sperioasă...

— Ei, acum lasă, tată... Să mergem dincolo...

Şi trecură în odaia de-alături, un salonaş cu mobile vechi, joase ; într-un colţ, o etajeră cu cărţi; la mijloc, o masă ovală, neagră, cu incrustaţii de alamă pe margini ; pe jos, un covor ; lîngă fereastră, care da în curte, o mesiţă de lucru, de care Ana apropie înc-un fotoliu.

— Şezi colea, domnule Dan ; de mult nu ne-am mai văzut...

— Un an aproape.

Bătrînul sta în picioare şi se uita la Ana cu nesaţ, ca şi cînd el era acela care n-o văzuse de-un an.

— Ştii, domnule Dan, că şi Ninica scrie ?

—*Da?

— Cum eşti şi tu, tată ?... şi faţa ei albă, întinsă, se rumeni puţin, ea privi zîmbitor la Dan. Dumneata crezi ?

— De ce să nu cred ? Eu sunt convins c-aţi seri bine...

— Vrei să rîzi de mine ; nu m-am gîndit niciodată la asta, şi ea căuta să şe descarce ca de-o vină. A glumit într-o zi cu tată-său : o tot întreba de ce stă vecinie

închisă-n casă, şi ea, ca să scape, i-a spus că scrie. I-ar plăcea în adevăr să poată seri; dar e aşa de proastă, niciodată nu şi-a putut fixa mintea la ceva...

Dan o contempla, o adora; sufletul lui găsea un farmec infinit în vorbele ei naive, în glasul ei curat, cu sonorităţi de cristal, în ochii ei dulci, moi, în mişcarea delicată a gurii, în îndoiturile rochiei; toată fiinţa ei i se părea un vis miraculos, fascinator ; seninătatea privirei, nevinovăţia chipului ei îl făcu să cugete c-ar putea fi o calomnie tot ce clevetise lumea pe socoteala ei. Cătă la ea, pios, ca la o sfîntă...

Un ţipăt strident, de copil mic, se auzi, năbuşit, din altă odaie.

Ana tăcu. Dan îşi plecă ochii în pămînt, dar un hohot de rîs, sinistru, nespus de îngrozitor, îi tăie auzul: Ana, cu capul pe spate, cu buzele uscate şi vinete, tremura de-un ns convulsiv, o vînă neagră îi diforma gîtul, degetele-i trosneau într-o crispaţie desperată, nebună.

— Ninico... pentru Dumnezeu... ce-i asta ?... E a treia oară...

Şi bătrînul, zăpăcit, tremurînd, o freca pe mîni, pe tîmple. Dan înlemnise de spaimă şi de durere. îi era ruşine, ca de-o crudă şi neiertată indiscreţie, de faptul că se găseşte martur la această scenă sfâşietoare, şi-şi întoarse faţa, ca să nu vadă. Bătrînul ieşise s-aducă un pahar cu apă. Dan simţi pe mîna lui o mînă rece ca gheaţa ; ş-un glas fantastic, ce părea că vine de departe, îl întrebă blînd :

— Te-ai speriat ?... Mai stai, te rog... te rog...

Ana surîdea ; un surîs straniu, ce da impresia fioroasă a unei agonii. Faţa ei avea un lustru de marmură, şi ochii umezi, gata să plîngă, străluceau ca-n friguri. Clipi, îşi muşcă buza de sus, îşi pipăi părul la tîmple, în creştet şi la ceafă. Dan căuta o vorbă indiferentă, străină de impresiile momentului, dar nu găsea, şi tăcerea fiecărei clipe îi apăsa conştiinţa cu greutatea unei remuşcări obsedante.

— Dumneata eşti de mult în Paris ?

— Eu ? de vro... două săptămîni.

— Mai stai ?

— Cîteva zile...

Bătrînul intră cu paharul de apă, pe care-l vărsase pe jumătate.

— Ştii ce zic eu, tată ? Să oprim pe domnu Dan să mănînce cu noi.

— E o idee minunată... Şi mie-mi venise... Bravo, Ninico, bravo... Dar unde-am pus eu pălăria?... am s-aduc ceva... bun de tot... nu vă spun... a, am găsit-o.

Rămaseră singuri. Ana se uită la Dan cu ochii ei de altădată.

— De ce eşti supărat ? îţi pare rău că te-am oprit?...

— Da' nu sunt de loc supărat...

— Atunci — spune-mi drept — la ce te gîndeşti acum ?

— Eu ? La ce mă gîndesc ?

Ana dete din cap, surîzînd. Dan rămase visător ; mulţime de gînduri îi fulgerară într-o clipă. Se hotărî să-i spuie ; şi căută o frază scurtă, presimţind c-are să-i tremure glasul. O privi ţintă-n ochi, avu senzaţia că se clatină casa cu el.

— N-ai să te superi ?

— O, poţi să-mi spui orice...

Atunci el simţi o rupere surdă în piept şi, ca un om care moare, şopti:

— Te iubesc.

— Pe mine ?

O roşaţă subită se aşternu; pe obrazul Anei.

— Ai spus că nu te superi, şi Dan avu un moment de cumplită căinţă.

— Dar d-ta se vede că nu ştii, nu ştii nimic...

Ea se uită sălbatic, fioros în păretele din faţă, ca şi cum ar fi voit să-l dea la o parte cu privirea. Dan se temu de un nou acces.

— Domnişoară — şi glasul lui tremura de-o implorare sfiicioasă — de ce nu vrei să vorbim în linişte, să ne spunem tot ce gîndim ? Poate că niciodată n-o să mai avem ocazia şi pornirea asta de sinceritate.

— Te ascult, domnule Dan, cînd ai şti cu ce plăcere te-ascult!... Un moment, te rog, s-aprind lampa.

Ea se sculă ; calmă, cu mişcări îndemînatice şi delicate, ridică globul, aburi sticla ş-o şterse, netezi fitilul cu chibritul aprins, potrivi lumina ; şi cînd se aşeză, avu un moment iluzia că e la pension.

— Aşa, acum ne vedem mai bine... putem vorbi.

Pregătirea aceasta scăzu curajul lui Dan; liniştea Anei u intimida, nu mai ştia cum să-nceapă. Ea înţelese şi-1 întrebă rîzînd :

— Vrei să luăm altă vorbă ?

— Nu, dar mă gîndeam la prea multe lucruri deodată... îmi trec prin minte dimineţile cînd ne uitam de la fereastră unul la altul... adică eu mă uitam, d-ta poate că nici nu băgai de seamă cum te priveam... Ţi-aduci aminte, într-o seară, era tot aşa pe vremea asta, d-ta citeai la fereastră...

Şi vorbele picurau încet; tablouri luminoase se desfăceau din negurile trecutului ca dintr-o viaţă depărtată. Sufletele lor se deschideau încălzite de farmecul aducerilor-aminte, se îmbătau de tăria gîndurilor tăinuite atîta vreme. Ana îi spuse torturile prin cari a trecut, nopţile lungi, pustii, în care aştepta din ceas în ceas să moară, oroarea care-a urmărit-o ca un vis urît, ş-o urmăreşte încă, momentele de dezolare în cari cugeta la Dan ca la un sfînt pe care nu 1-a înţeles, fiorul ei de fericire şi de suferinţă în acelaşi timp cînd citea ceva scris de el, şi i se părea că-1 vede, că-i simte gîndurile cum se apropie de ea şi trec, ca singurele raze de lumină, peste viaţa ei întunecată şi distrusă pentru totdeauna.

Dan îi povestise copilăria lui tristă, decepţiile şi osteneala care-i tăiase orice avînt, orice entuziasm, apoi speranţele, temerile, planurile nesfîrşite şi toate «noţiunile acestui amor care-i umplea viaţa.

Erau alături, plîngeau amîndoi, şi mînile lor se strîngeau, fierbinţi, pasionate : toată iubirea, toate gîndurile pe cari nu şi le mai spuneau se descărcau în fiorul acelei atingeri. Bătrînul intră» Dan cercă să-şi retragă mîna, dar Ana i-o ţinu strîns şi zîmbi.

— Ce nu ţi-e bine, Ninico ?

— Ba mi-e foarte bine. Da'... să te-ntreb ceva, tată: tu iubeşti pe domnu Dan?

— Vezi bine că-1 iubesc. Pentru ce mă întrebi ?

— Pentru, că... îl iubesc şi eu...

Şi amîndoi, aiuriţi de-atîta fericire, ţiindu-se de mînă, înaintară cu o legănare ritmică de mişcări, ce părea că se leagă inconştient cu cadrilul lor de la pension.

Bătrînul adusese stridii, unt proaspăt şi-o sticlă de „Sauterne". Dar mai ştiu ei ce mănîncă, ce beau, unde se găsesc ? Toate se petrec ca-ntr-un vis, din care li-i frică să nu-i deştepte.

Se fac tăceri dulci, sfinte, de o misterioasă voluptate. Ei stau alături, din cînd în cînd mînile lor se ating discret, ca şi cum ar voi să se asigure, să pipăie realitatea acestei fericiri. Ochii li-s încă uzi de lacrimi, lacrimi de bucurie, de extaz. Bătrînul îi priveşte lung„ suspină, rîde şi nu se-ncrede; spune mereu aceleaşi vorbe :

— Vezi, Ninico, cum a venit domnu Dan ?... Două săptămîni, frate, şi noi să nu ştim !... Cine-ar fi crezut, cînd ne suiam adineaorea pe scări... Da' osteniseşi, spune drept... Zău, bine-a zis cine-a zis că n-aduce anul ce-aduce ceasul... ,

După masă, compunerea telegramei: Ana aşteaptă să-i dicteze, a scris adresa ; ridică ochii albaştri şi rîzători la Dan, care stă-n picioare lîngă ea :

— Ei, pe urmă ?

Şi iar citeşte rar, apăsînd pe fiecare vorbă : „Cezar Priboianu, director *Alarma*, Bucureşti, Romînia". Dan se uită la părul ei blond, împletit într-o coadă groasă şi prins în creştet c-un pieptene de baga*, cîteva fire scăpate, mai scurte, tivesc cu o umbră delicată ceafa ei albă, rotundă. Ea-şi rîdică ochii şi-i spune să-şi lase mustaţa-n pace. Dan se aplecă, îi atinge mîna încetişor şi dictează : „Fericit, recunoscător. Trimete imediat Poteraş Bîrlad pentru actele necesare căsătoriei, Cununia . aici, legaţie. Aşteptăm nerăbdători. Dan."

* ***Baga*** — materie obţinută din carapacea broaştelor-ţestoase.

— Lasă să scriu şi numele meu aicea.

— Eu... nu-mi venea să zic...

— Aşa 1 Uite ce frumos sună : „Dan şi Ana".

Şi amîndoi se uită cu drag la numele lor alăturate, ei găsesc şi aci o notă de simetrie, ceva predestinat, care stă în acord cu perfecta armonie a sufletelor lor.

La plecare, Dan, cam jenat, dă a înţelege că el ar dori să vie cît de dimineaţă, şi asupra părerii lui că „domnişoara" n-ar prea avea aerul de a fi „matinală", ea-1 asigură că un logodnic mai puţin ceremonios, care i-ar zice *tu* şi *Ano* frumuşel, ar putea veni la şapte ceasuri să ia cafeaua împreună, dar dacă Dan al ei vrea să fie „domnu Dan", ea se sfieşte să-i iasă-nainte cu ochii cîrpiţi de somn. In prag mai stau de vorbă un sfert de ceas, în care fac primele încercări asupra întrebuinţărei pronumelui *tu.*

•— Aşadar, mîine la şapte... şi ochii lor se privesc adînc, adînc, îşi sorb cu lăcomie provizie de fericire pentru lungile, nenumăratele ceasuri ale nopţii.

Afară e răcoare. Dan pluteşte; instinctiv îşi ţine mîna dreaptă-nchisă, ca şi cum ar strînge în palma lui, caldă încă de impresia pe care i-o lăsaseră degetele subţiri ale Anei, toată senzaţia acelei dulci întîlniri, ceva palpabil din iubirea ei, şi s-ar teme să nu-i scape cînd ar deschide mîna. Stelele de sus, tăcerea nopţii, casele, aerul, luminile de la felinare, toate i se par solemne în momentul acesta. Sufletul lui creşte, un sentiment de infinit îi înfiora gîndurile : lumea palpită în ritmul vieţei lui.

XIII

— Da, înţeleg, e dureros să vorbim de asta, dar un moment de bună francheţă ne uşurează şi ne scapă adesea de cele mai crude turmente. Eu vreau, şi sunt sigur că pot, să te fac perfect liniştită asupra lucrului acestuia : mie-mi trebuie sufletul tău ; şi-1 vreau senin, ca să poată fi bun, şi ca să-1 pot avea *tot...* Nino, lasă-mă să-ţi rîdic obsesiunea asta de pe suflet. De ce dai din cap ?

— Pentru că... tu eşti un sfînt, şi nu vreau să te gîndeşti la orori...

Dan o privi ţintă-n ochi, ca şi cum ar fi vrut s-o sugestioneze.

— Ascultă, Ano, tu suferi mai mult din cauza modului tău de a gîndi: dacă în minutul ăsta ai avea toată încrederea pe care ar trebui s-o ai în iubirea mea, şi dac-ai fi o păsărică cuminte, cu totul superioară, cum te-am visat eu întotdeauna... ştii ce-ai face*?

— Ce?

— M-ai lua frumuşel de mînă şi m-ai duce... la leagănul copilului... nostru ; nu e al tău ? tu nu eşti a mea ?... Ano, cugeti tu cît te ador, cît eşti de necesară vieţii mele, aşa, cu încercările prin care-ai trecut şi cu tot ce se leagă de fiinţa ta ?... Tu nu ştii cît îmi pari de mare şi de sfîntă tocmai prin suferinţile tale... Haide, dă-mi o dovadă că mă iubeşti în adevăr, ca să fiu deplin fericit...

Tăcuţi, înfioraţi de-un sentiment misterios, privesc amîndoi mica figură rotundă şi grăsceană a copilaşului care doarme : guriţa, de jur împrejur asudată, pare o floare pe care-a căzut roua, e aşa de calm repausul divin al acestei gingaşe vieţi de-o lună şi jumătate,^că şi aerul din odaie are ceva tainic, evlavios, solemn, ca şi cum s-ar simţi acolo prezenţa unui înger, păzitor al somnului nevinovat; Dan se uită la copil cu o nespusă milă ; gropiţa pronunţată, pe care i-o descopere în bărbie, îl face să-şi ridice ochii la Ana ; ea e palidă şi cu privirea dusă. El îi zîmbeşte într-o căutătură de infinită adoraţie, buza lui tremură de şoapta unei întrebări sfiicioase :

— E băiat ?

Ana clatină din cap şi-şi întoarce faţa.

Din momentul acesta nimic nu mai tulbură gîndurile lor. De acum pot vorbi şi plănui în linişte, căci fetiţa a intrat în ca dVul vieţii şi visurilor senine ce li se desfăşură înainte, cu strălucirea şi farmecul uimitor al basmelor.

Racliş, întinerit, nu mai avea astîmpăr. De dimineaţă pînă seara era în ropotele pregătirii. într-o zi au ieşit tustrei; Ana la braţul lui Dan : discuţie care din doi e mai înalt — erau deopotrivă — se opreau în stradă, se măsurau, oglindindu-se în vitrine, lipindu-şi umerii... „Nu te-nălţa !" „Stai drept". „Tu ai tocurile mai înalte." Bătrînul rîdea. El susţinea că Ninica e cu două degete mai scurtă, „dar ea are să mai crească". Oamenii, -casele, uliţele, tot ce vedeau îi impresionau neobicinuit: iubirea lor răspîndea, pe unde călcau, un farmec de sărbătoare şi de neînchipuită frumuseţa. La întoarcere Dan îi arătă statua Republicei: „Cînd ai şti de cîte ori m-am uitat cu ciudă la cocoana asta de bronz, care-avea aerul că rîde de mine, uite-acu ce triumfător ne priveşte, şi ei îi pare bine că ne-am regăsit şi că ne iubim".

Unsprezece zile de cînd îşi pun viitorul la cale. Sunt singuri, la aceeaşi mesiţă de lucru la care şi-au făcut primele destăinuiri. Ana ascultă cu nesaţ: i se pare că intră într-o lume nouă, mare, plină de interes şi de

minuni. Dan evoacă figurile prietenilor lui, pe cari-i prezintă ca pe nişte eroi extraordinari, într-o proiecţiune de lumină uimitoare : viaţa lor mîndră, munca lor dezinteresată, fraternitatea lor de idei, de talent şi de suferinţi cari i-au apropiat, i-au strîns ca într-o castă şi i-au izolat de lume, visurile lor largi şi umanitare, apoi glumele, particularităţile şi figurile fiecăruia... Ana e sigură că i-ar recunoaşte cum i-ar vedea, şi parcă i-e dor de ei, ca de ceva care face parte din viaţa lui Dan.

El îi ia mîna şi i-o sărută ; cu o mişcare delicată, ea-şi lasă capul visător *pe* umărul lui, gurile lor se cheamă cu sete, se atrag, îşi sorb respirarea în sărutări lungi, fierbinţi, fioroase. O, dulcii, îmbătătorii ei ochi ce se închid şi tremură, atît de drăgălaş, subt apăsarea gurii lui arse de iubire !

— *Entrez !**

— E cineva jos care-ntreabă de domnu Dan.

Cine poate să fie ? Dan pleacă cu capul gol. Portarul strigă-n urma lui:

— *Prenez garde, tnonsieur, vom allez vom casser la tete"***.

Ana aşteaptă, neliniştită.

Peste cinci minute uşa se deschide largă. Un domn străin se înclină jenat. Dan, în extaz :

— Ghici cine e ?

Ana se gîndeşte o clipă, apoi surîde.

— Domnu Priboianu l

— Vezi că te-a cunoscut ?

îşi aduc aminte de noaptea-n care-au stat pînă-n ziuă. Găsesc o plăcere în rechemarea temerilor şi suferinţilor trecute. Priboianu schimbă vorba cînd i se pomeneşte de ce-a făcut el pentru fericirea aceasta... Ana se uită curios la barba lui stufoasă, la mînile lui mari şi păroase: rîsul, gesturile, glasul, vorbele cele mai neînsemnate i se par extraordinare, de. un înţeles adînc, mistic, ea crede că vede un om dintr-un alt planet, venit pe pămînt numai de dragul lui Dan al ei. Sub căutătura duioasă, părintească, a lui Priboianu,

* Intră ! (Fr.)

** Aveţi grijă, domnule, o să vă spargeţi capul (fr.).

mimile lor se simt ocrotite, tresar de-o fericire nouă, ei se privesc ca-ntr-o oglindă în sufletul lui bun„ şi parcă se iubesc şi mai mult.

— Iacă şi tata !...

Nouă explozie de bucurie, Bătrînul adusese verigile de logodnă. Ana trece în odaia de alături să-ncerce o rochie. Dan se scobori cu Priboianu să cumpere două sticle de şampanie: mai mult un pretext, ca să-i vorbească, să-i spuie de copil, de cum a ştiut el să introducă în sufletul plăpînd şi tulburat al Anei un mod mai larg şi mai uman <e a privi lucrurile şi de a înţelege viaţa... Inima bună şi generoasă a lui Priboianu tresare ca de triumful propriilor lui gînduri şi sentimente. Tot aşa ar fi făcut şi el.

— Primul-redactor de la *Alarma* să se cunune fără frac ? Asta n-o permit. E la mijloc onoarea jurnalului meu !

Dan sfîrşeşte prin a se lăsa, ca un copil, să facă ce-o vrea cu el. Priboianu îi cumpără rufărie, haine, tot ce se cade la un mire, îi dă o mie de franci, ca să aibă de cheltuială.

— Dar cînd o să mă pot eu plăti ?...

— Nu vorbi fleacuri... Voi unde-o să staţi la Bucureşti ? Ori nu v-aţi gîndit încă?

— Apoi, să vedem, Ana zice că să stăm deocamdată tot acolo, în strada Armaşu...

— Aşa? Va săzică ei tot mai ţineau apartamentul... de care-mi spuneai...

După dejun, logodna. La început, discuţie asupra punctelor cardinale. O mică busolă *„breloque"* * îi pune de acord. Dan şi Ana stau drepţi, alături, cu faţa la răsărit, şi sunt aşa de emoţionaţi, că de astă dată au uitat să vadă care-i mai înalt. Priboianu e vesel, vorbăreţ.

— Să nu vă temeţi, că nu tine mult... A, pardon... logodnica trebuie să stea în stingă. Vezi, aşa... Ori în dreapta... ce zici, boierule ?

* Podoabă de mică valoare, care se poartă la ceas, sau la brăţară (fr.).

Racliş e de părere că în dreapta; dar nici el nu ştie sigur, un moment se opreşte ginditor, într-o atitudine ceremonioasă, ca şi cînd ar căuta să-şi aducă aminte în care parte-a stat el cînd s-a logodit; conchide că aceasta n-are nici o importanţă, tuşeşte o dată uscat, din gît, şi apropiindu-se de „copiii lui", mişcat, tremurînd, le pune verigele-n degete. „Să trăiţi"... Vrea să mai spuie ceva, dar ochii i se umplu de lacrimi : sărută pe Dan, apoi pe Ana; i se pare că se desparte de ea şi n-are s-o mai vadă. Priboianu, cu o mişcare de scamator, trece lui Dan un buchet frumos, pe care-1 ţinuse ascuns, şi-i face semn să-1 dea Anei.

— Acum puteţi ieşi din front. Noroc...

Şampania sfîrîie în pahare. Planurile reîncep...

— Ba eu, frate Dane, ştii ce-aş zice ? Să laşi pensionul şi să te-apuci de avocatură. Ai licenţa... o să-ţi vie poate greu, un an cel mult, pîn' t-ei da la brazdă, pîn' t-ei deprinde cu chichiţele meseriei şi cu lumea. Tu vorbeşti admirabil — nu că eşti de faţă... şi logodit, da' ce-i al omului i-al omului, n-ai ce-i face. Pentru cei dintâi trei ani te iau eu în antrepriză, cu douăsprezece mii de franci pe an, vrei ?

— Ieşi la covrigi...

•— Mă rog, primeşti ? ţ

— Eu primesc, da' să nu te păcăleşti.

— Ce-ţi pasă ? Adă mîna... Taie, domnişoară !

Ana nu ştia cum şi ce să taie, şi trebui să-i explice datina poporului»' \

Două săptămîni trecură cu repeziciunea miraculoasă a întîmplărilor ce se alungă prin vis.

într-un compartiment din Sleeping-Car: Ana doarme ostenită de fericire — calmul somnului dă figurei ei frumoase expresia acelei mulţumiri indefinite, acelui surîs divin pe care-1 au copiii mici cînd dorm. Dan, în picioare, rezemat de brîul ferestrei, uimit ca de ceva magic, de prin basme, îşi stăpîneşte respirarea, ca să n-o deştepte. E a lui toată comoara asta de farmec şi de frumuseţa ? El o- contemplă cu un sentiment de nespusă adoraţie minte a'i se pierde şi gîndurile îl dor, se înfioară de frica vagă pe care o dau fericirile meri şi neaşteptate. Ii huiesc urechile de-un şuier depărtat,

neîntrerupt, obsedant. Sufletul lui arde : timpul, evenimentele, imaginile, toate se topesc în conştiinţa lui. Simte, ca prin somn, că e în tren : o impresie surdă de mişcare fără zgomot, fără zguduire. Jos, pe geamantan, se clatină, veşted, buchetul de nuntă. Dan îl vede şi se pleacă încet, îl aşază mai bine, să nu cadă... poate c-ar fi un semn rău ; şi-n clipa aceea, ca la lumina unui fulger, îi licăresc imagini, un amestec de amintiri: Ana, în rochie albă de matasă, pare-o zînă din poveşti, pe el îl strînge fracul la subsuori, Racliş are două decoraţii la piept, Priboianu, emoţionat, şi de-o solemnitate comică, îi şopteşte : „Dane, ia seama, tu te-ai zăpăcit". II ia de mînă şi-i dă poveţe pe cari el nu le înţelege. I se pare că toţi îl privesc îngrijaţi ; îl duc prin case necunoscute mereu de iscăleşte hîrtii ; oameni străini, pe cari nu i-a mai văzut niciodată, îi strîng mîna şi-i vorbesc cu dragoste ; în picioare, lîngă Ana ; cît au să-i mai ţie ?„. un domn scurt, chel, cu favorite albe, ş-o doamnă grasă, cu sprincenile-mbinate şi cu ochii încrucişaţi stau şi ei smirna de-o parte şi de alta, "cu cîte-o făclie aprinsă în mînă ; citanii lungi, nesfîrşite, descîntece superstiţioase, schime cabalistice, cari-i duc mintea într-o lume de farmece şi de farmazonii*. „Hi, hi, hi... Aţi văzut? Farcăşanu... am copilărit cu el... *ambasador...* cum s-a întîmplat... el a botezat pe Ninica, şi tot el a cununat-o..."

Şi, moleşită de extaz, mintea lui Dan apucă, de ici, de colo, cîte-o figură, cîte-o vorbă din vălmăşagul de impresii ce prin mulţimea şi tăria lor pare a fi lărgit timpul în care-au încăput; de aceea întîmplările din urmă îi scapără acum tulburi, deşirate, ca dintr-o imensă depărtare. Ana doarme. Viaţa, toate gîndurile lui, imobilizate, o savurează, îi păzesc somnul, îi ascultă respirarea... unde să se ducă din parfumul acestei fericiri ? Lumina intensă a momentului îi îngrădeşte vederea, împrăştie în întuneric pulberea de amintiri şi de speranţe, conştiinţa lui se izolează, se pierde în farmecul covîrşitor al clipelor cari curg. O staţie... Ce zgomot infernal ! Aude roţile vagoanelor din urmă răsunînd sub

* *Farmazonie* — vrajă.

loviturile unui ciocan de fier, bătăile se apropie tot mai tari, îl săgetează prin creieri şi-i dau tresăriri nervoase, cari-l dor.

Ana deschide ochii speriată, vede pe Dan şi-i zîmbeşte somnoros.

— Unde suntem ?

Amîndoi la fereastră caută să citească pe frontispiciul gării, dar e noapte şi nu se vede, capetele lor se alătură, îşi lipesc tîmplele ; s-aude şuietul unei ape mari, lumina felinarelor tremură pe stîlpii albi ai peronului, toată lumea se dă jos, e vama de la Vîrciorova.

Pe la amiază sosesc la Bucureşti. Ce curioase li se par străzile ! şi casele parcă s-au mai micşorat în lipsa lor. Pe Calea Victoriei, cîţiva cunoscuţi îi salută. Dan are sentimentul că zboară, Ana e ostenită ; pe chipul ei trec umbre de melancolie.

Acasă, în strada Armaşu ; lucrurile parcă se deşteaptă dintr-un somn lung, se deschid ferestrele şi odăile respiră. Dan se crede străin, parcă se jenează de mobile. Din odaia Anei se uită lung la fereastra căsuţei din faţă, unde-şi închipuie că se vede pe el, visător, timid, mai tînăr c-un an, şi toate cîte s-au petrecut de atunci îi sclipesc în fulgerarea unui gînd. Zilele dintăi trec ca nişte sărbători pline de surprize: primul lor dejun „acasă la ei", primii lor paşi pe stradă îi emoţionează şi li se întipăresc în minte cu forţa unor evenimente extraordinare, tot ce văd li se pare nou : simţurile lor au fiorul virgin şi frescheţa de senzaţii a copilăriei. Racliş pleacă la o vară a lui [...]. Dan pledează două procese şi le pierde : aceasta îl dizgustă pentru totdeauna de avocatură, căci era adînc convins că în amîndouă pricinele dreptatea fusese de partea lui... îşi reia lecţiile de la pension şi începe să se ocupe mai cu dinadinsul de literatură. Uneori, noaptea, după ce adoarme Ana, se scoală binişor şi scrie ceasuri întregi, îşi ascunde paginele chinuite, ca să nu afle ea cîtă osteneală îl costă fiecare rînd, apoi într-o seară se aşază la masă şi, deschizîndu-şi caietul, începe să-şi limpezească de-a bine) ea tot ce-a migălit în secret. Ana se apropie încet, se uită cu sfială peste umărul lui, el o simte ş-acopere cu mîna«ce-a scris, ca să nu citească ea ; dar nu-l rabdă

inima, şi-i citeşte cît a făcut, şi-i spune dinainte ce are să mai urmeze. Ea îl ascultă cu un sentiment de recunoştinţă şi de admiraţie care deşteaptă în Dan puteri necunoscute ; privirea ei îl înalţă, îi dă pasiunea muncii şi setea de glorie pe care niciodată n-a simţit-o ca acum.

Peste două luni apare volumul *încercări literare* de V. Dan. Erau poezii, nuvele şi cîteva **portante**, tot ce putuse s-aleagă din munca lui de zece ani. Gj£ ce emoţiune trece pe la vitrinile librăriilor, şi ce curios i se pare într-o zi cînd îşi vede cartea în mîna unui necunoscut ! Simte cum sufletul lui se răspîndeşte şi circulă în sufletele altora. Cartea se vinde, e un succes neobicinuit ; Ana e mîndră ; cînd nu-i Dan acasă, traduce doicii cîte-o nuvelă ; îi pare rău că fetiţa, neavînd decît patru luni, nu poate să guste şi ea operele lui Dan.

O masă prietenilor, din primii bani de pe literatură. Stelian găseşte şampania „magistrală" : la a doua sticlă zice ca destupă „nuvelele", la a treia, „portretele". Petroni întreabă mereu pe Graur: „Ce ai tu, de ce eşti aşa trist î* Era o glumă veche a lor, *„une scie"* * : într-o zi, Graur, vorbind de puterea sugestiei, le spusese că, pe el, cînd îl întreabă cineva de ce e supărat ? îl face imediat *sa.* se simtă supărat, aşa, fără nici un motiv, ca şi cînd privirea şi vorba celui care-1 întreabă ar arunca deodată în sufletul lui bine dispus o nelinişte, o presimţire de ceva rău. De-atunci ei îl necăjeau, ziceau că încearcă să-i sugereze melancolia. Priboianu, care se amesteca rar în copilăriile lor, de astă dată se simte şi el sedus. .

— Pa nu, zău, ce ai tu, Graure, de stai aşa... ca un ţap logodit ?

Acesta zîmbi, apoi îşi luă, în adevăr, şi poate involuntar, un aer gînditor... Un hohot general de rîs.

— E gata.

— Vezi, domnule, ce ţi-e şi cu sugestia ?

^ — Mititelul, mi 1-aţi necăjit, lăsaţi-mi băiatu-n pace.^ Şi Stelian dă să-1 sărute, Graur se fereşte ; altă toană de rîs.

* Repetare plictisitoare (fr.).

După masă Stelian citeşte un articol al lui despre cartea lui Dan ; acesta se uită în ochii Anei, ea străluceşte de frumuseţa şi de veselie. Fericirea lor capătă un aspect nou* se reîmprospătează sub privirile prietenilor ; inimele lor parcă se înţeleg mai bine şi se simt mai strîns legate în atmosfera asta de simpatie şi de solidaritate.

...Dar nici vorbă că trebuie să-şi pună cartea la Academie ! Cine-o să ia premiul anual de cinci mii de lei ? Anul acesta n-a apărut nimic vrednic de luare^aminte ; opera lui Dan se impune, originalitatea gîndirii ş-a darului de a exprima sare-n ochi...

E adevărat că „nemuritorii" sunt cam tari de ochi, şi au frumosul obicei de a se premia numai pe ei : aşa, ei au respins *Poeziile* lui Stelian, pentru a premia o broşurică cu „impresii de călătorie" a unui *confrate;* au respins *Nuvelele* lui Graur, pentru nişte dări de seamă şi rapoarte ministeriale intitulate *Opere literare* ale unui alt venerabil nemuritor, care, după o lungă şi eroică luptă cu bugetul ţării, îşi înfigea acum dinţii osteniţi în cozonacul Academiei, atît de bun şi de priincios pentru bătrîneţile *confraţilor* ; dar anul ^ăsta nu s-a văzut nimic scris de vrun academician, aşa încît vor fi siliţi să dea premiul cuiva de-afară ; desigur, o ^să ia doliu Academia, o să fie un scandal această sjSjrîiaats, a celor mai sfinte tradiţii, dar, în lipsă de gloanţe, trebuie să lase vînatul pe seama altora.

— Şi apoi, zi că te refuză, ce pierzi? Un bilet la loterie, nu-i aşa, Petroni ?...

— Aşa-i, numai că prea cîştigă mereu comitetul de tragere... pe sfoară.

A doua zi Dan şi-a depus cele douăsprezece exemplare ; dar cum niciodată n-avusese noroc la loterie, era la adăpost de orice iluzie.

Ana se înstrăinase cu totul de rude ; gîndul că soră-sa ar privi-o de sus ş-ar ofensa-o cu compătimirea ei îi înăsprea inima, o umplea de revoltă şi de răutate încă de cînd era la Paris ; oroarea de a vedea pe unchiu-său punea pentru totdeauna o prăpastie între ea şi familia ei. Nu ieşea din casă decît cu Dan, n-avea nici o prietenă. Adesea zilele i se păreau lungi, apăsătoare; sin-

gurătatea îi dădea gînduri urîte, o umplea de temeri neînţelese, superstiţioase ; ş-atunci s-aşeza la fereastră, ş-aştepta pe Dan cu nerăbdare.

Se simţea incapabilă de a face şi ea ceva ; seara, cînd trebuia să spuie bucătăresei ce să gătească, o apuca groaza ; uneori sta o jumătate de ceas să-şi aduc-aminte de vrun fel de bucate, îi venea să plîngă de necaz. Dan se însărcina să se ocupe el de menaj, făcea haz de supărările ei copilăreşti ş-o ruga să-i cînte ceva la piano, sfîrşeau^ întotdeauna prin a găsi un farmec particular, artistic în casa şi gospodăria lor dezordonată.

^într-o seară se-ntorceau de la Şosea pe jos, bătea vîntul şi ei închideau ochii şi se fereau de praf.

— Cînd o s-avem şi noi un cupeu ?...

Dan văzu în această întrebare un lung şir de păreri de rău ascunse în inima ei bolnavă.

— Ai vrea în adevăr ?...

7 O, am glumit. Ce idee ! Am spus aşa, o prostie, fără să mă gîndesc.

— Tu te aperi, ca şi cînd... n-ar fi o glumă...

Ea începu să rîdă. Dan rămase pe gînduri. îşi închipui o clipă c-o vede într-un cupeu trecînd, vertiginos, pe dinaintea lui şi depărtîndu-se pentru totdeauna, in lumea ei de altădată. Putea dar s-o piardă !... Şi el o strîngea în iubirea lui din ce în ce mai adîncă, mai pasionată, ca şi cum ar fi căutat s-o vindece de-această nostalgie nenorocită.

XIV

E dimineaţă. Afară ninge liniştit. Ei stau la fereastră şi privesc cum se cern de sus fulgii mari, uşori, într-o cădere leneşă, ostenită. Strada, coperişurile caselor sunt albe, de un aspect moale, vaporos, ce predispune la visuri. Un farmec nou, de care nu-şi dau seamă, străbate sufletele lor, şi ei se miră, li se pare că n-au mai văzut niciodată o zi de iarnă.

Ana surîde visător ; braţul lui Dan îi strînge încetinel mijlocul, şi ea, alintată, îşi razimă capul pe umărul lui. în sobă trosnesc lemnele prididite de para unui foc lacom.

— Cînd mă gîndesc că s-ar fi putut întîmpla să nu ne cunoaştem, parcă m-apucă groaza... Ţi-aduci aminte cînd ai venit întîi în clasă la mine, cum voiai să... mă necăjeşti...

— Ce nebună eram ! Da' pe urmă, cum te-ascultam, cu ce nerăbdare aşteptam lecţiile tale ! Parcă te văd... erai aşa cuminte, şi blînd, şi vorbeai încet, frumos ; o dată, ştii, ne-ai povestit ceva trist din viaţa lui Paganini; da' nu ştiu cum, parcă şi glasul şi figura ta aveau ceva misterios în ziua aceea, c-o dată am început toate să plîngem... ţi-aduci aminte ?

— Te gîndeai tu pe-atunci c-ai putea fi a mea ?

Şi Dan, surîzînd ca de farmecul unui vis, o strînge la sîn ş-o sărută dulce pe colţul gurii.

— Acum mi se pare că m-am gîndit întotdeauna, şi cred că n-aş fi putut trăi fără tine, dar atunci... Ştiu

«u ? Eram aşa de proastă... Tu ai spus doicii să mute patul de-acolo ?

— Eu, ea s-astupe uşa care dă-n coridor...

Fusese o ceartă intre slugi din cauza asta. Ea începe să-i înşire ce-a zis doica, ce-a zis bucătăreasa, fiecare-n limba ei, cum gesticulau şi ţipau una la alta, furioase că nu se pricep şi crezînd că, dacă strigă vorbele mai tare, or să se priceapă...

— Era nostim de tot, eu ascultam de aici şi muream de rîs.

Pe Dan îl dor aceste ruperi subite de idei : nu înţelege cum poate Ana să se smulgă cu atîta uşurinţă dintr-un curent de gînduri aşa de atrăgătoare, şi deodată, fără nici o noimă, să treacă la cîte o banalitate neaşteptată. De mai multe ori observase la ea lucrul acesta, şi i se părea straniu, îl tulbura ca o răsturnare violentă şi brutală a legilor minţii omeneşti; dar nici acum nu-i vine să-i spuie, se teme să n-o supere... Ar fi păcat; e aşa de veselă ! E un cap delicat, copilăros încă, îşi zice în gînd, ş-o priveşte iubitor, zîmbind inconştient de rîsul ei drăgălaş, captivant, pe cînd sufletul lui vibrează şi răsună încă de chemările duioase ale trecutului.

Ei sunt tot în luna de miere. Personalitatea lor doarme în legănarea iluziilor. Toate gîndurile, toate grijile, toate asperităţile firei lor se pierd, topite laolaltă, în focul unui amor nesfîrşit, şi sfînt, şi dulce, cum n-a mai fost pe lume, cum n-are să mai fie.

Ei se doresc cînd nu se văd cîteva ceasuri. Dan vine-ntotdeauna grăbit acasă ; pe drum îşi face fel de fel de idei : o fi bolnavă, s-o fi aprins casa... închipuirea lui îi înfăţoşează primejdii, tablouri fioroase, al căror aspect îi alarmează conştiinţa, ş-atunci, ca un copil gonit de spaima indefinită a întunericului, îşi iuţeşte pasul, inima-i bate speriată, ochii i se tulbură de soare ; ca să-şi mai distragă mintea, ascultă cum scîrţie zăpada sub tălpi. Ana-1 aşteaptă, îi sare-n gît şi-1 sărută, face nebunii, zice că e cuţu lui cel mic şi se gudură, îşi îndeasă faţa în hainele lui reci, cari aduc în odaie mirosul plăcut al iernei, al aerului sănătos de-afară.

— Ştii ca e posibil să luăm premiul de la Academie !

Se-ntîlnise cu Damaschin, un scriitor de mare valoare, deşi academician, şi acesta-1 asigurase că toată atenţia nemuritorilor şi toţi sorţii de izbmdă sunt pentru cartea lui Dan. . . „

Un nou tezaur de iluzii, la gura sobei: cinci mu de lei! Două prietenilor ; le rămîn trei: o călătorie în Orient... Cine-a spus că nopţile de iarnă sunt lungi? Ei se vedeau deja departe, pe mare, în larma străinilor din ţări deosebite, în zgomotul vaporului, auzeau roţile sfădindu-se cu apa şi, sub trompa de fum, vedeau coada alburie de clăbuci de-a curmezişul talazurilor.

— Mă iubeşti, Nino ? Nu-i aşa că suntem fericiţi ?...

Şi aceleaşi gînduri, aceleaşi vorbe revin cu alt parfum, ei cred că şi le spun pentru prima oară.

O scrisoare de la Racliş: e bine, [...] după Paşti are să vie pentru vro două săptămîni ; îi doreşte şi-i sărută cu drag. . „ . „

Se desprimăvărează, uliţele sunt murdare şi streşinile picură, toate casele parcă au guturai.

E duminică. Dan scrie; Ana îi face ţigări; bate cineva la uşă. E Stelian.

— Cum să te prepar ca să nu-ţi vie leşin ?

— M-a premiat!

— Nu, te-a ras.

— Ştiam, şi cui 1-a dat ?

— Lui domnu Razi...

— Fostul inspector...?

— Da, şi cînd ai şti istoria... Ascultă, mi-a spus-o Damaschin aseară. Cunoşti pe Curţius Borceanu ?

— N-am auzit de numele ăsta niciodată. Cine-i ?

— Ce dracu, Dane, e nepermis să nu ştii pe domnu Curţius Borceanu, mare academician de la descălecătoare ! Poate 1-ei fi văzut vrodată pe stradă, e un prichindel, scurt, ou nişte picioare subţiri şi strîmbe, şi are un barbişon roş, foarte nostim, mi se pare că pentru asta 1-a şi fi făcut academician; e el niţel cam hodorogit, şi cam aduce din picior... da' crai, lucru mare! Trăieşte cu una Măcăreasca, o văduvă cochetă, «are de multă vreme are-o fată de măritat... Nu-i aşa

că pîn-aici am aerul de a bate cîmpii ? Stăi să vezi: domnul Razi, de cînd a rămas fără slujbă, e vînător, vînător de lei... noi. Ştii că tată-său a murit, şi n-a lăsat decît datorii. De unde şi pînă unde, tînărul Razi — curtezan cum e de felul lui — se întroduce-n casa doamnei Măcărescu în calitate de viitor ginere. Măcăreasca — încîntată. Se face logodna. Domnu Curţius Borceanu, încîntat şi el că f se limpezeşte terenul. Razi are nevoie de cîteva mii de lei ca să poată intra în moştenire, zicea el. Măcăreasca nu dispune deocamdată, femeie cu minte. Ce-i de făcut ? Atunci el îi spune^c-a pus o carte la Academie: un ghiveci naţional întitulat: *Attgustii miri*, n-ai citit-o ? Am să ţi-o aduc, e grozavă, monumentală, are şi versuri ; să vezi, mă, linguşire greţoasă ; sunt ca vro sută de pagini, pe hîrtie groasă ; de la început pîn' la sfîrşit e o milogeală ţigănească, o înjosire de lichea flămîndă şi laşă, care tremură şi se tîrăşte pe brînci după un codru de pîine...

— Ei, ş-a premiat-o ?

— A premiat-o. Borceanu încălzise inimile colegilor, le spusese că-i chestie matrimonială la mijloc: „Faceţi această casă, pentru mine!... Sunt tineri şi se iubesc ca doi hulubaşi. Copiii lor or să vă binecuvinteze..." Academia a fost şi de astă dată la înălţimea ei.

— Mai bine ! Preferinţile Academiei au ajuns să fie compromiţătoare... Şi, totuşi, în fundul inimei lui se ascundea un sentiment vag de decepţie, umbra unei păreri de rău, pe care-i era ruşine s-o spuie.

Sosise primăvara. Copacii înfloriseră, păreau ninşi. Era în vacanţia Paştelui; Dan scria o dramă. într-o dimineaţă, Ana dormea încă, el se pregătea să iasă, ca să-i cumpere flori, servitoarea-i aduse o telegramă; o deschise, nervos, cu presimţirea unei nenorociri, şi rămase-nlemnit: murise Racliş. Tiptil, se strecură afară, ca să poată gîndi; i se părea că vorbele pe cari le citise se vor speria de sine în tăcerea casei şi vor îngrozi somnul liniştit al Anei. Se aşeză jos, pe scară, şi, sprijinindu-şi coatele pe genunchi, îşi lăsă capul în

mîini şi închise ochii. Văzu chipul uscat al bunului bătrîn în repausul spăimîntător al morţii, îi văzu degetele de ceară înţepenite pe piept... Mîine-1 îngroapă... Şi Ninica-,1 aşteaptă, ieri îi pregătea odaia, i-a aştamujt covor la pat... Oare cum să-i spuie ?... Mintea lui se pierdea, căutînd vorbe cari nu sunt. O ţigancă striga pe stradă : „Ghiocei frumoşi !" Un moment se gîndi să cumpere ; şi îndată-şi luă de seamă : „Ar fi un dar perfid"... Intră ostenit, abătut. Ana se pieptăna. Era veselă, îl privi fix, ţiindu-şi rîsul, apoi îl sărută.

— Şiretule, crezi că nu ştiu ?

— Ce?

— Vine tata, ai primit telegrama...

— Cine ţi-a spus ?

— lovita... da' ce ai ?... Mă sperii...

Dan era palid, simţi că vorbele-i scapă prin ochi; un moment i se păru c-a spus tare : „a murit" ; şi privi rătăcit, în lături, plecîndu-şi capul, ca sub groaza unei lovituri fatale. Ana-1 zgîlţîi şi-i răcni-n urechi:

— Spune, omule, ce e ?

Dan se uită cu tristeţă la ea. Sufletul lui delicat şi mîndru tresări ca de-o ofensă. Se hotărî să-i spuie, glasul îi tremură pe primele vorbe, cari nu erau acelea pe cari le gîndise...

— Nu-i nimic, Nino dragă, linişteşte-te.

— Spune drept, e tata bolnav ?...

El înclină încet din cap.

Ea se răsti, impacientată, mînioasă :

— Dă-mi telegrama... oh, cum mă torturi!

Şi ridicîndu-şi pumnii în dreptul obrazului, vru să-şi blesteme viaţa.

Dan o apucă în braţe, îngînînd cuvinte de iubire, de mîngîiere. Atunci, prin una din acele fulgerări de conştiinţă ce par a lumina în noi gîndurile altora, Ana înţelese şi căscă ochii mari, cu o expresie de teroare.

— A murit ?

El o învăli într-o căutătură de-o nespusă înduioşare.

— Nino... dar glasul i se înecă în lăcrămi, vru să-i sărute mîna ; c-un ţipăt de groază ea se smulse din braţele lui, ferindu-se ca de o atingere vinovată, ce

profana doliul ei sfînt; şi ca să nu mai vadă nimic, îşi îngropa capul în pernă, şi plînse, nebună de durefe. Dan, suspinînd, îi săruta părul despletit, gura lui arsă îi şoptea cuvinte de adoraţie, o implora să-şi întoarcă faţa spre el, să-i fie milă de viaţa, de inima lui bolnavă... Ea nu vroia să-1 asculte şi scutura din umeri ca s-o lase-n pace. El simţi un gol în suflet, ca o retragere bruscă a iubirei lui vexate.

N-aveau ei aceeaşi viaţă, aceleaşi dureri, aceleaşi gînduri ? De ce-1 gonea ca pe un străin, în loc să-şi plece capul pe sînul lui şi să plîngă cu el, căci şi eî era orfan, şi toată iubirea, toată viaţa lui era a ei! în momentul acela i se păru c-o vede la şcoală, răsfăţată, cochetă, fudulă de mînile ei albe şi de zgomotul pe care-1 făcea rochia ei de mătase.

_ Telegrama îi chema la înmormîntare. Au plecat în ziua^ aceea, Ana a plîns tot drumul, din cînd în cînd suspina, legănîndu-şi capul: „N-am să-1 mai văd, n-am săr*i* mai văd". Au sosit tocmai cînd îl aşezau în sicriu. Ana se aruncă desperată şi boci pe trupul încremenit al mortului, îl sărută pe obraz, pe mîini, pe haină ; abia au putut-o ridica de acolo : cum îşi încleştase mîinile, unghiile ei hîrşîiră c-un zgomot fioros pe chembrica* roşie ce îmbrăca sicriul. La cimitir vroia să s-arunce-n groapă. „Lăsaţi-mă, ce-aveţi cu mine !..." Glasul ei era răguşit, spart; cioclii traseră frînghiile, a căror frecare pe fundul cosciugului dete un sunet uscat, sinistru; şi toţi simţiră trecînd prin ei suflarea glacială a necunoscutului, misteriosul fior al veciniciei. Ana leşinase.

Vara lui Racliş era una din acele fiinţi în cari nenorocirile parcă trag la ţintă : bărbatu-său — internat într-o casă de nebuni; băiatul ei — exilat în Siberia, din cauza unui discurs entuziast la o întrunire de studenţi ; o fată cocoşată, cu picioarele moi, pe oare-o purta toată ziua într-un căruţ; aceştia îi mai rămăseseră ; bătrîna număra pe degete morţii familiei pe cari-i dusese, pe rînd, la cimitir în anii din urmă...

„Ce de dureri sunt în lumea asta", cugetă Dan. A • doua zi plecau. Ana era palidă, din cînd în cînd îşi

* *Chembrica* — ţesătură de bumbac vopsită, lucioasă.

ducea batista la ochi şi plîngea. Tăcerea ei, nepăsarea dp tot ce-o încunjoară, rochia ei cernită, crepul negru ce»i flutura din creştet pînă-n poale puneau in jurul fiinţiî ei o atmosferă rece, impenetrabilă. Dan o privea cu sfială, nu îndrăznea, nu ştia ce i-ar putea spune. Un sentiment de dureroasă izolare îi întuneca mintea, u discorda voinţa ; se simţea slab, laş, gonit din sfera propriei lui vieţi. Uneori avea clipiri de revoltă, de răutate. Pînă-n gît îi venea să-i spuie : „Ce va să zică asta ?... Parcă l-aş fi omorît eu..." I se părea că şi-a auzit glasul tremurînd pe cuvintele acestea. Ş-atunci tresărea ca dintr-un vis prăpăstios ; firea lui bună şi miloasă-1 dojenea pentru momentele acelea de rătăcire şi de egoism, în care el se alarma numai de sufarinţile lui; se uita pocăit, rugător la Ana şi, în gînd, îi cerea iertare de ce era să-i spuie, se ruşina de ce gîndise, ca de-un acces de nebunie prin care trecuse şi care-i umplea conştiinţa de-o spaimă retrospectivă.

Dar vremea vindecă toate durerile. Adu-ţi aminte, cititorule, de morţii pe cari i-ai plîns, de prima- încercare crudă ce te-a încremenit pe loc, de cele dîntîi momente de supremă sfîşiere şi desperare, pe cari ţi se părea că n-ai să le mai poţi uita niciodată, şi că va trebui să mori de durere... Cîţi ani sunt de-atunci ? Prin cîte încercări cumplite n-ai mai trecut, şi toate au încăput în inima ta largă, şi vremea le-a acoperit, ş-a potrivit locul unde le-a îngropat, ca să nu se mai cunoască, ş-a semănat pe deasupra flori, ca să nu mai ştie lumea, ca să nu mai ştii nici tu cîterai îndurat, cîte doliuri mari porţi în sufletul tău !

— Azi a fost Matilda pe-aici... de cînd nu mai e ministreasa, şi-a mai venit în fire, vorbeşte ca lumea, nu se mai strîmbă... Ştii că ne-a poftit pe mîine seară la masă...

— Ai spus că mergem ?

— Eu i-am spun că nu ştiu; să te-ntreb pe tine, nu mi-a venit să-i spun că nu vreau, dar după ce-a plecat, i-am scris că mîine avem şi noi lume la masă... Cum ai crede tu c-aş merge ? Mie-mi face rău şi cînd întîlnesc

1

pe stradă pe cîte cineva din familia mea... De ce te uiţi aşa ?...

— Pentru că... am eu un gînd, care mă tot urmăreşte de mult, şi nu ţi l-am spus, dar acum văd că şi ţie...

— Ce gînd?

— Să plecăm din Bucureşti. Să ne retragem...

— Unde ?

— Oriunde, la un tîrguşor, la vrun sat undeva, în linişte.

Ana fu apucată de-o bucurie copilărească ; nu mai avea astîmpăr, nu-i venea să creadă; se aşeză pe genuchii lui şi-1 luă de gît: ochii ei frumoşi scînteiau de fericire.

— Spune drept, s-ar putea ?

— Numai să vrei *tu.*

— O, de cîte ori nu m-am gîndit şi eu la asta ca la un vis irealizabil

închipuirea lor se pierdea în perspective de fericiri cu atît mai atrăgătoare ou cît erau mai nehotărîte. Bucureştii li se înfăţişau ca o Gomoră ; o lume stricată, capiştea* tuturor viţiilor, un aer greu, bolnav, impestat, în care nu se poate visa, nici iubi, în care inimele lor sufereau, tînjeau fără să ştie de ce ; erau nerăbdători să plece mai iute ; departe, o căsuţă albă, simplă, ascunsă de copaci, un adevărat cuib de fericire, şi cum or să se iubească, şi ce liniştiţi or să fie, retraşi, neştiuţi de nimeni, acolo o să-şi isprăvească el drama la care lucrează de atîta vreme fără nici un spor, acolo are să cugete în toată libertatea, ş-are să scrie pe fiecare an cîte-un volum, viaţa celor asupriţi, ticăloşiile oraşelor mari, triumful parveniţilor, toată dezordinea, toate nedreptăţile cari se petrec zilnic, şi nimeni nu le vede, şi nimeni nu le spune.

Era prin august. Mica Lori începea să facă primii paşi, împlinise anul. Doica plecase-n patrie, dîucînd cu ea convingerea nestrămutată că toate bucătăresele noastre sunt nişte „asasine", şi că fetiţa seamănă cu Dan, bucăţică tăiată.

* ***Capifte*** — templu sau altar dedicat zeităţilor antice

<

Fuseseră două săptămîni la Rădăeşti. Smărăndiţa se măritase c-un arendaş gras, apoplectic, un fel de goril, pe care Dan nu putea să-4 sufere. Aglaia şedea-n pat, şi toată ziua-şi căuta-n cărţi, nişte cărţi soioase, pe cari le-amesteca numai c-o mînă, ceealalta fiind paralizată. Unchiul lor îmbătrînise, de-abia mai umbla, vecinie cîrtitor şi răutăcios, ochii îi erau acoperiţi de-o ceaţă, nasul vînăt; avea o figură idioată, şi duhorea a rachiu ca o velniţă*. Pe Ana o interesau tipurile curioase şi viaţa asta, nouă pentru ea ; surorile lui Dan—îi erau dragi, îi plăcea să le-asculte, să le întrebe ; ele o admirau, îi dezmierdau mîinile, îi spuneau mereu cît îi de frumoasă, îi vorbeau de Vasile cînd era copil; ea ar fi mai stat bucuros, îl ruga s-o mai ducă pe la locurile pe unde se jucase el cu băieţii din sat, să-i arate urmele vieţii lui de-odinioară, s-o umple de amintirile lui, cari-i erau aşa de scumpe ; Dan însă suferea ; pe el îl prigonea gîndul că în casa asta trebuie să se fi petrecut 0 crimă; în ochii stinşi ai lui unchiu-său căuta umbra unei remuşcări, seara se uita cu frică în colţurile mai întunecate, ca şi cum s-ar fi aşteptat să vadă deodată, ieşind dintr-un părete, spectrul lui Leonida. Să fi mai stat, s-ar fi îmbolnăvit, desigur.

Ana e singură, la fereastră ; aşteaptă pe Dan. Nimic nu i se lămureşte-n minte. Gîndurile ei ostenesc cînd se întorc spre trecut. Unele întâmplări trăite de curînd 1 se par rămase departe, străine, ca şi cînd n-ar mai ţinea de viaţa ei; şi totuşi, cînd îşi aduoe-aminte de Peruianu, i se urcă sîngele-n obraz. L-a văzut într-o zi la Şosea, şi un fior, o durere surdă a simţit în tot trupul; Dan n-a băgat de seamă. O, ar vrea să plece, să plece mai curînd, i-e dor de locuri depărtate, necunoscute ; aici e într-o continuă nelinişte, o apasă privirile, gîndurile oamenilor, amintirile ei urîte, aerul, toate-i fac rău. Ce bun e Dan cu ea ; sufletul lui delicat o atinge, o înduioşează ; ea-şi aduce-aminte cu mustrare de momentele-n care l-a supărat; n-are să-1 mai supere niciodată... îşi priveşte mîinile cu atenţie,

* ***Velniţă*** — instalaţie unde se fabrică rachiu ; povarnă.

ca şi cînd nu le-ar fi văzut de mult: toate gîndurile ei adorm pe lustrul trandafiriu al unghiilor.

Dan intră vesel... „Poimîni plecăm... Ghici unde..." şi-i arată deoretul: era numit judecător de pace la Pungeşti.

A doua zi Poteraş ajuta la „împachetare". Un tapiţer ambala pianul, ale cărui coarde tresăreau într-un suspin jalnic la fiecare lovitură de ciocan : răsunetul acesta, zgomotul pe care-1 făcea bătutul ţintelor în lăzile de brad, huruitul mobilelor, dezordinea tuturor lucrurilor din casă dădeau Anii un sentiment de devastare; i se părea că toată viaţa ei se distruge; dar se silest să s-arate veselă, ca să nu-nţeleagă Dan. Priboianu venise, cu gîndul să mai încerce, doar le-o scoate din cap ideea asta nesocotită de a pleca pentru totdeauna din Bucureşti. La început crezuse că e o glumă, a rîs; în urmăj cînd a văzut că e serios, a căutat să-i convingă de prostia pe care vor s-o facă, de greutăţile neprevăzute la cari se expun aruncîndu-se în necunoscut, aşa, orbeşte, ameţiţi de iluzii copilăreşti; i-a arătat lui Dan răspunderea pe care şi-o ia ducînd pe Ana într-o lume de care şi el se va sătura peste cîteva luni. însăşi iubirea *lor* va suferi, de monotonia aceloraşi vorbe, aceloraşi impresii, pentru că toate se-nvechesc cu vremea ; şi-ntr-o bună dimineaţă or să se simtă străini, singuri, o să li se urască, ş-atunci or să vadă ce mare greşeală au făcut... Dar ei rîdeau: „Vezi, Nino» omul care n-a iubit ? El nu ştie ce-i asta".

Acum, ce să le mai spuie ? îşi luă un aer indiferent.

— Cînd plecaţi ?

— Mîine... Cum se vede că eşti supărat pe noi f

— Eu, de ce ?

Dan îl luă de braţ şi-1 rugă să-1 ierte că nu ţine seamă de sfaturile lui, îi rupea inima această despărţire, dar nu mai putea sta, se simţea ostenit, strivit de ce vedea, de ce auzea în jurul lui, îl sufoca aerul stricat al acestei societăţi, în care oameni ca Veronescu-Prisăcani triumfau, ieşeau din ce în ce mai în lumină cu o statornicie exasperantă, pe cînd cei buni şi cinstiţi rămîneau vecinic în umbră; spectacolul acesta îi zdruncina mintea, îl învenina peste măsură; nu mai putea gîndi,

cînd trecea pe stradă vedea atîţia trîntori fericiţi, atîtea lichele enervante, c-adesea îl coprindea o scîrbă imensă ; viaţa, mizeriile de afară îl năvăleau ca nişte valuri de mocirlă ; nu, nu mai putea respira în duhoarea asta; se duce să se răcorească, să scrie în linişte... are să-şi isprăvească mai întîi drama, şi pe urmă are să scrie un roman, îl poartă de mult în cap...

Priboianu se uită lung la Ana.

— Mă rog, dumneata ce zici de toate astea ?

— Eu zic c-o să fim foarte fericiţi. Şi vara ai şă vii să ne vezi, nu-i aşa ? Dan are să scrie... nu-ţi faci idee ce bine-mi pare că plecăm. «

Şi ea împrumuta inconştient frazele lui Dan ; vorbea de liniştea necesară unui artist, de potrivirea minunată a gîndurilor ş-a dorinţilor lor. Se iubeau aşa de mult, ce li se putea întîmpla ?

Ei tăcură. Tapiţerul bătea zorit în stinghiile de brad ; un zgomot lugubru se izbea de păreţii goi, tremura in ferestrele fără perdele; toată casa dădea o impresie de moarte şi de pustiu.

XV

Pe valea Racovei, la două ceasuri departe de Vaslui, e tîrguşorul Pungeşti. Nici o privelişte deosebită ; sunt locuri şterse prin cari treci, fără să le vezi, ca pe lîngă acei oameni după cari nimeni nu întoarce capul, nimeni nu întreabă cine sunt. Pe şesul din faţă, o coamă lungă de lozii şi de papură însamnă cotiturile unui pîrău, a cărui matcă e uscată pe vreme de arşiţă. Numai pe tăpşanul dinspre apus se vede un petic de dumbravă rară ; încolo stau măgurile dezvălite, mirişte şi^ imaşuri cît bate ochiul. In vatra înclinată a tîrgului, căsuţe albe, cu prispe înguste de jur împrejur ; la uliţă,N de o parte şi de alta, sunt înşirate dughene, multe din ele lipite subt acelaşi coperiş de şindrilă înnegrită de" vechime ; unele strîmbe, pleoştite şi vîrîte-n pămînt pîn-în fereşti, parcă rînjesc la trecători. Unde şi unde răsare cîte-o clădire mai de seamă : casa proprietarului, conacul subprefecturei, cazarma...

— *Aicea-s* Pungeştii ! Tragem la han ?

— Nu, la primărie !

Era pe la toacă ; tot drumul, ploaia bătuse darabana pe burduful întins al trăsurei. Fetiţa dormea-n braţele lui Dan. Ana plînsese ; o durea capul. Primăria era mai la deal: caii, rupţi de osteneală, de-abia se mai urneau. Plesnetele din bici, strigătele desperate ale birjarului, talanga legată la oişte umpleau aerul liniştit al orăşelului de-un zgomot alarmant: capete curioase se grămădeau pe la fereşti, copiii alergau pe lîngă roţi, se atîrnau

de arcurile de dinapoi, lăsate sub greutatea cufărului. Trăsura se opri în faţa primăriei. . *M,V*"

Notarul, crezînd că e domnul prefect, ieşi în poartă emoţionat, cu condeiul după ureche. Dan se dete jos, îi spuse cine e şi-1 întrebă unde-ar putea trage deocamdată. *

— Sunteţi familistru, văd ; aveţi încăpere destulă; iaca aici mai la vale-i casa d-voastră, poftim... ^ •

Şi cum Dan nu pricepea ce înseamnă „casa d-voastră", notarul îi explică : Moisi Singhel ţinea embaţicurile* tîrgului. El plătea lui Spano, proprietarul moşiei Pungeşti, două mii de galbeni pe an, şi încasa venitul tuturor acareturilor.

— El e stăpîn pe tot ce-i aicea... (Notarul ridică braţul şi-1 mişcă în aer ca şi cum ar fi adunat sub mîna lui toate bogăţiile tîrgului.) Şi fiindcă...

— A, înţeleg, îl întrerupse Dan impacientat, domnuj Singhel... are daraveri cu embaticarii şi... dă o casă pentru locuinţa judecătorului... Eu nu pot primi; voi să plătesc. Aiurea nu găsim ?

Notarul se gîndi un moment, i se păru cam iute noul judecător.

— Are popa Vasile ; da-i mică, numai două încăperi...

— E departe de-aici ?

— Iaca-i colea ; a treia casă. Poftim s-o vedeţi.

Popa-i văzu şi le ieşi înainte. Dintr-un cuvînt se-nvoiră: treizeci de lei pe lună.

Preuteasa alergă la trăsură. Se minună de frumuseţea Anei, luă fetiţa-n braţe. lovita se dete jos de pe capră, era udă bleaşcă**. Cîţiva curioşi se strînseseră-mprejurul trăsurei. Ana-şi simţea picioarele amorţite ; ea privea aiurită, ca un copil deşteptat din somn ; i se părea că visează; îşi frecă ochii, văzu figura simpatică a preutesei şi, ceva mai încolo, păreţii albi ai căsuţei, în care-şi aducea tinereţa, iubirea şi visurile ei.

* *Embatic* — formă de arendare pe termen lung, în care arendaşul se bucură de toate drepturile de proprietate.

** *Bleaşcă* — plin de apă, leoarcă.

întîia seară în Pungeşti: o luminare de ceară, înfipta într-un sfeşnic de alamă, bine frecat, împrăştie o lumină săracă; două paturi primitive, cu aşternuturi curate, pe mesiţa de la fereastră, o faţă de masă lucrată cu croşetul, în păretele dinspre răsărit, icoana Maicei Domnului, c-un%noc de busuioc pe policioara candelei, ş-o pană frumos împletită din spice de grîu; pe brîul sobei, de jur împrejur, sunt înşirate gutui, mere domneşti şi tărtăcuţe; e curat, e linişte şi miroase frumos a ţară ş-a fructe de toamnă. Pe jos e lipit; uşa e deschisă-n tindă şi sprijinită c-un pietroi ; dincolo doarme copila cu lovita.

— Aşa-i că-i drăguţ aici ?

— Ce fericită mă simt! parcă nu mă-ncred...

Ei privesc miraţi în toate părţile, se extaziază de toate nimicurile.

Aerul, lucrurile din odaie par sfinte; amintiri vagi din basme, din cărţi citite demult, dau impresiilor şi gîndurilor lor un fior indefinit de evlavie şi de mister ; ei se simt izolaţi de lume, tot ce-i înconjoară li se arată ca o răsfrîngere a închipuirei lor... Aşa, întocmai aşa au visat ei să fie. Sfeşnicul, horbota de la aşternut, icoana, soba, toate li^s dragi, fac parte din fericirea lor ; iubirea-i covîrşeşte şi se revarsă peste tot ce văd. Acuma începe adevărata lor viaţă! Pierduţi, nemaigîndind nimic, se strîng în îmbrăţişări lungi, pasionate ; buzele lor se ating cu setea şi înfiorarea primelor sărutări.

E dimineaţă. Dan răsfoieşte dosarele, pe cari i le-adusese de cu seară ajutorul, şi deschide mereu codul pe la locurile însemnate cu cîte-un peticei de hîrtie pu& între filele soioase, aşa de soioase, că se încleiau pe degete... era codul judecătoriei. Ana scoate cărţi, haine şi albituri dintr-un cufăr şi le aşază pe laviţă.

— Cam pe cînd crezi tu să ne vie lucrurile ?

Dan citea o hotărîre a predecesorului său; i se părea trasă de păr. Tocmai peste vro cîteva minute conştiinţa, lui tresări, ca şi cum în tăcerea odăii ar fi mai rămas un răsunet confuz din vorbele Anei.

— Ai zis ceva ?

— Eu? A, de mobile-ntrebam ; pe cînd crezi le-avem ? * ^

— Peste vro zece zile. >•••''

— Uite ce m-am gîndit eu... pianul să-1 punem dincolo... Aici am să-ţi aşez masa ta de lucru ; în colţul ăsta are să fie etajera...

Şi ea măsura şi tăia din ochi spaţiul pe care-1 va ocupa fiecare lucru.

Preuteasa veni să-i întrebe cum s-au odihnit. Era bătrînă, dar voinică, şi deşteaptă, şi vorbareţă. Un băiat au avut şi ei, era călăraş cu schimbul; ce mai mîndreţă de flăcău 1 Pentru el ridicase casa asta, să-1 gospodărească ; şi astă-iarnă, prin postul Crăciunului, s-au pomenit într-o seară cu Dumitrică al lor că intră pe uşă cu capul umflat, vînăt la faţă şi tremurînd ca varga. Cînd l-a dezbrăcat, tot trupul lui era negru; îl bătuse un afurisit de serjent de-1 stîlcise, nu l-ar mai răbda Dumnezeu cu zile, că mai bine nu i-ar zice. Patru zile şi patru nopţi a stat lungit pe spate, şi-ntr-una-şi legăna capul pe pernă şi se văita, de-ţi rupea inima : „Valeu, mămucuţă dragă, dă-mi ceva să mor mai degrabă". Zicea mereu că are un sfredel în cap ; şi pîn-a închis ochii a tot arătat cu degetul: „Uite-aicea, aicea-mi învîrteşte sfredelul"... Degeaba, cînd nu-i parte de sus, nu-i, şi pace bună !

Dar nici o lacrimă. Ea spunea această istorie cum ar fi povestit ceva din biblie.

Bătea soarele. Ieşiră afară. Ea le arătă bucătăria, pivniţa, fîntîna la doi paşi, şi pomii, puşi de mîna ei. Ana se uita la o găină nadoleancă*.

— Ea noastră, iaca, acolea suntem şi noi, doar gardul ne desparte; şi tot ce-aveţi trebuinţă... e ca la d-voastră... spuneţi.

Acum cerul părea spălat.

Era o căldură dulce, ş-o lumină albă, intensă, care lărgea orizonul şi lămurea vederea departe. Casa era pe deal; copacii, neclintiţi în aerul calm al dimineţii, păreau zugrăviţi. Un cocoş se sui pe gard, bătu din

* *Nadoleancă* — nadoleană, rasă originală din Anatolia, mai mare decît găinile obişnuite.

aripi şi cîntă. De departe, ca un ecou, îi răspunse un confrate, apoi altul. în liniştea şi simplicitatea acestui tablou de ţară, Ana strălucea ca o zînă fericită din poveşti. Preuteasa, într-o pornire de dragoste şi de admiraţie^ îi luă mînile şi i le sărută.

Dejunară devreme. Dan se duse la judecătorie. Intră emoţionat; priviri curioase, impaciente, îl fixau, îi studiau figura, hainile, mişcările. Cînd sună clopoţelul, i se păru un semnal solemn, care vestea mai mult decît deschiderea unei şedinţi obicinuite — era ceva care nu se petrece în toate zilele ; în momentul acela avu sentimentul că-ncepe-o viaţă nouă, şi ochii lui de necredincios se opriră cu o adîncă reculegere şi pietate pe figura blîndă şi resemnată a divinului martir ce-i sta_ în faţă, cu braţele întinse pe cruce, încununat cu spini.

Dan avea toate calităţile unui bun judecător ; asculta cu răbdare păsul fiecăruia, spiritul lui de scriitor urmărea cu o pasionată atenţie viaţa plină de interes care trecea subt atîtea forme pe dinaintea lui; unele expresii de figură, unele vorbe de-ale împricinaţilor parcă tăiau deodată o dungă de lumină în adîncimile întunecate şi atrăgătoare ale vieţii, ş-atunci el se uita cu lăcomia de-a vedea prin deschizătura aceea de perdea, se uita departe, ca într-o lume vastă şi necunoscută. Veneau oameni învrăjbiţi între'ei pentru lucruri de nimic, fraţi cari se trăgeau în judecată pentr-o baniţă de mălai, cari se urau, înveninaţi, înrăiţi inconştient de alte nevoi, de biruri, de asupriri, de muncă degeaba. Dan îi înţelegea ; el vedea bine că oamenii aceştia se înşală ; ei *crea* că se urăsc, şi nu bagă de seamă că sunt necăjiţi de altele ; şi cu-atîta milă le vorbea, atît de bine ştia ce vorbe să le spuie, ce coarde să atingă în inimile lor tulburate, că-ndată parcă le ridica o perdea de pe ochi, ei simţeau ca o năvălire de lumină în conştiinţă şi, îmbunaţi, căiţi parcă de vrăjmăşia lor nedreaptă, plecau capetele-n jos.

— Aşa-i, domnule judecător, noi n-avem nici o duşmănie...

O, mica Lori, ce drăgălaşă se făcea, şi cum umplea casa cu rîsul şi primele ei vorbe, ce dădeau senzaţia

unor sclipiri de lumină prin aer ! Dan se aşeza jos ş-o ţinea frumuşel de subţiori; la cîţiva paşi, Anivi bătea din palme ş-o chema; fetiţa se sălta pe loej ezita, calcula dificultăţile şi primejdiile unei călătorii aşa de lungi, voia să plece, şi-şi lua de seamă. Apoi o dată îşi încorda picioruşele şi, speriată, cu ochii mari, dădea fuga în braţele mă-sei. Uneori cădea; atunci zicea şi ea *„hopa!"* şi se scula cu o trudă şi cu o complicaţie de mişcări stîngace, şi se făcea un rîs ş-o veselie, la care ea nu lua parte pînă cînd nu-şi vedea echilibrul bine asigurat.

Venise Poteraş să le-aşeze mobila ; a stat trei zile ; a plîns cînd a plecat. Prezenţa lui lăsase în aer ceva din zgomotul şi agitaţia lumei pe care ei o uitaseră aproape, ş-acum, involuntar, se pomeneau mereu vorbind de prietini, de cunoscuţi, de cum li se făcea dor să plece, cînd erau în Bucureşti, să plece undeva, departe ; şi cum îi apucau uneori momente de nelinişte, de griji, de alarmări surde, inexplicabile, ca şi cînd o suflare de melancolie ar fi trecut deodată peste inimile lor. Cît de mult li se părea de atunci !

„Ce fericiţi suntem acum !... Nu-i aşa ?" Şi ei se întrebau mereu, c-un fel de frică de a nu-şi descoperi cumva umbra vreunei ascunse păreri de rău, încolţirea vreunei nenorociri, pe care n-o numeau, nu vroiau nici să cugete la ea... S-ar fi putut s-o evoace numai cu gîndul!

Uneori Dan venea acasă ostenit; în inima lui răsuna încă gîlcevile şi suferinţile celor pe cari-i judecase, el se simţea contaminat de rănile pe cari le atinsese. „O, ce de nefericiri sunt în viaţa asta!..." Şi mintea i se pierdea într-un adînc nesfîrşit de dureri omeneşti, ce i se păreau fatale, iremediabile. Ana îl înţelegea, îi săruta ochii posomoriţi şi-i certa pe cîte unul, le spunea să fie cuminţi, să nu mai vie la ea aşa urîţi şi supăraţi, că ea nu le-a făcut nimica. Ieşeau la primblare ; lumea se uita la ei cît de bine le şade; ei simţeau bine cum îi străbate, ca o emanaţiune de sim-

patie, acea influenţă secretă pe care o exercită asupra noastră privirile celor cari ne iubesc. Şi-n această atmosferă priincioasă de admiraţie Dan se simţea mai bun, Ana mai frumoasă.

Şi-amîndoi, ţiindu-se de mînă, ieşeau din tîrg, şi se duceau încet pe „şosea"... Erau ultimele zile ale toamnei, cîmpiile goale, aerul trist, pustiu ; crengile arborilor păreau nişte braţe întinse, încremenite în atitudini de o sfîntă, atingătoare resemnare; lumina scădea în apusuri din ce în ce mai reci, soarele părea că ia şi duce cu dînsul o parte de viaţă, pe care n-are s-o mai aducă niciodată. Şi ei păşeau, singuri, în această melancolie penetrantă a naturei; o greutate, o penibilă osteneală li se lăsa pe gînduri, cuvintele le-ngheţau pe buze... tăcerea îi inunda.

— Ne-ntoarcem ?

— Cum vrei tu...

într-o seară, pe la sfîrşitul lui noembre, se-ntorceau mai devreme; li-era frig şi veneau iute ; începuse-a fulgui ca din senin, alte dați auzeau din poartă gura Lorii; acum o găsiră tăcută, de o neobicinuită cuminţenie, lovita o înfăşurase într-un şal ş-o rezemase de pernă în patul Anei; şi mititica sta acolo, ca un huhurez, cu ochii mari, deschişi şi adînciţi de cine ştie ce gînduri. Capul şi mîinile-i ardeau. Veni doctorul.

— Să n-aveţi nici o grijă... puţine gîlci. Să nu mănînce nimic şi s-o păziţi de răceală. Acum îi dăm o linguriţă de revent, şi mîine... o să vedem.

Privirea blîndă, puţin distrasă a doctorului, şi mai ales vorba lui potolită, onestă avea ceva deosebit de atrăgător. Fu o dorinţă reciprocă de a se cunoaşte mai de aproape, de a-şi spune impresiile. Ana rămase cu fetiţa. Dan trecu cu doctorul în cealaltă odaie; ceaiul îi făcu şi mai comunicativi. După un ceas, li se părea c-au fost prieteni de mult, într-o altă viaţă, ş-acum se regăseau cu aceleaşi sentimente, cu acelaşi fel de a gîndi.

Anton Pravăţ scrisese şi el o carte : *Boalele ţi mizeria de la sate.* Dan n-o citise, dar din cîteva fragmente re-

produse prin ziare ştia că e o lucrare de seamă, care zugrăvea în tablouri de o înfiorătoare realitate. vi4ţa nefericiţilor ţărani. De paisprezece ani era doctor de plasă. Cunoştea aproape toată ţara ; nu trecuse niciodată graniţa. De-un an era la Pungeşti; ca-n toate părţile pe unde fusese, se izbea şi aici de nepăsarea aceleiaşi administraţii păcătoase, care n-are altă grijă decît căpătuiala şi gheşefturile. înşira greutăţile cu cari se luptă ca medic, ignoranţa şi superstiţiile poporului, mizeriile pe care el le vede zilnic. Dan îl asculta cu interes; dar de la o vreme începu a se îngriji de Ana: era singură, poate că-i era frică, poate că îşi făcea gînduri urite; ş-apoi era tîrziu; îl cuprinse un sentiment de nelinişte, de impacienţă. Doctorul, însă, se antrenase :

— Ieri, bunăoară, am avut tărăboi mare cu dommi Giurgea, subprefectul nostru. Jupînu Singhel, care ţine căsăpiile *, vroia să ne taie o vită, bolnavă şi slabă de nu se ţinea pe picioare ; zor că să-i dau bilet; zic : „Fugi cu mortăciunea asta, ce, vrei să îmbolnăveşti oamenii ?" Iaca şi subprefectul: „Da' ce are, doctore, vaca asta î Eu o văd foarte sănătoasă." M-am uitat lung la el... Eu nu sunt om violent, dar sunt mişei de ăştia cari-ţi ridică sîngele la cap...

Pravăţ era voinic, cu o musculatură de atlet; figura lui avea frumuseţea oamenilor puternici. Involuntar, îşi încruntă ochii, ş-o încreţitură adîncă îi crestă fruntea între sprîncene. Dan îl vedea acum departe, ca printr-un binoclu întors.

— începuse subprefectul să facă gălăgie. M-am apropiat de el şi i-am spus încet: „Ştiu că ai leafa de la Singhel, ştiu şi cît ai: cinci sute de lei pe lună ; a venit să-mi propuie şi mie, şi eu l-am dat afară., prin urmare, vezi ce deosebire e între noi; n-aş vrea să-ţi dovedesc ş-o altă deosebire, mai palpabilă". Ce crezi c-a făcut ? îţi închipui că s-a schimbat cîtuşi de puţin la faţă ? De loc. A întors-o la glumă : „Uite doctorul cum s-a su-

* *Căsăpie* — măcelărie.

parat". Ş-a spus ovreiului... Da' mi se pare că eu abuzez...

în adevăr, pe figura lui Dan era o suferinţă vădită. El îngînă un fel de *nu* care însemna altceva. Doctorul îi strmse mîna şi plecă încîntat; în uşă îi spuse că pînă-n seară vaca ovreiului a murit.

A doua zi Dan nu se duse la judecătorie. Afară viscolea a iarnă. De dimineaţă se făcuse foc, la început soba nu trăgea şi tot fumul ieşise în odaie.

A trebuit să deschidă uşa. Ana era dezolată.

•— Cum o să iernăm noi în casa asta ?

— Da' nu-i nimica, dragă ; aşa-i la început, pînă se încălzeşte bine soba... uite, deja a mai contenit...

— Pe tine se vede că nu te usturã ochii, eu nici nu mai văd...

— Să-i sărutăm, ş-o să le treacă.

Şi dete s-o ia în braţe ; ea se feri c-un gest de silă.

— Ia lasă, că tu...

— Nino dragă, de ce vrei să ne amărîm aşa pentru lucruri de nimic ?

— Apoi, la tine toate-s lucruri de nimic...

— Toate, afară de iubirea ta şi de chirăitul tău de păsărică moţată...

Şi el fu aşa de blînd, şi găsi atîtea vorbe de alintare, c-o îmbuna. îşi sărutară unul altuia ochii, şi le trecu. De bună seamă că nu mai ieşea fum ; Dan se uită vesel în aerul odăiei. „Vezi ?... s-a trecut!" Şi închise uşa; focul duduia în sobă, părea că se ceartă cu viscolul de afară. Lori sta frumuşel învelită în tartan *, ochii ei aveau o căutătură dulce, visătoare : lîngă ea, o păpuşe mică de porţelan, ciungă de o mînă, avea un aer de suferinţă, de resemnare, aerul trist pe care-1 au păpuşile copiilor bolnavi.

— Dar ce-aţi înfăşurat-o aşa, mititica ? zise doctorul după ce-o examina. Copila e bine, trebuie să se joace ; azi nu-i daţi decît puţin lapte, şi de mîine regimul obişnuit.

* *Tartan* — sal, pled.

Şi pe cînd Ana o despacheta, doctorul trase pe Dan deoparte.

— Bine, da' aseară... ceaiul dumitale m-a îmbătat, se vede : tocmai acasă mi-am venit în fire şi m-am gîndit ce idee urîtă trebuie să-ţi fi făcut de mine...

— De ce ? nu-nţeleg...

— Să te ţin pînă la miezul nopţii !... Nici nu mai ştiu ce ţi-oi fi spus, da' aşa-i cîteodată, te uiţi vorbind, şi nu-ţi mai dai seamă de ce se petrece în cel care t» ascultă...

Peste cîteva zile veni să-şi ia adio ; îl permutase : se aştepta la asta.

Ningea într-una, s-acopereau cărările ; zăpada creştea mereu, copacii, casele, toate se înecau într-o imensitate albă, neclintită, tristă. Timpul părea că nu mai curge ; suluri moi de fum se ridicau încet de pe case şi se risipeau. în aer era o tăcere fatală, apăsătoare ca o prevestire de moarte.

— Nino, pentru Dumnezeu, isprăveşte... nu pricepi că-mi faci rău ?

Lori suspina. Ana bătea din picior la ea şi ţipa furioasă : „Taci, afurisito, că iar te bat". Ochii fetiţii, în sforţarea de a-şi ţinea plînsul, căpătaseră o învăpăiere întunecată, stranie; frica, suferinţa îi micşorase şi-i vîrîse mai adînc în orbite. Ana şi Dan rămaseră înlemniţi, săgetaţi de acelaşi fior ; erau ochii lui Peruianu, era privirea lui posomorîtă, rece, cu reflexe de oţel, care răsărise deodată pe chipul Lorii; sîngele, speriat, îi arunca în faţă expresia severă şi încruntată a tatălui, marca profundă a paternităţii, la care secretele fiziologice adăogeau poate şi ceva din oroarea concepţiei.

Ca un val de umbră trecu pe chipul lui Dan.

— Las-o acu... nu vezi că s-a potolit ?

Ana era palidă ; ea se întoarse, fără să se uite la el, şi privi pe fereastră lung, distras : pentru prima oară blîndeţea şi bunătatea asta, fără margini, a lui Dan, o enerva ; i se părea o nesimţire, o laşitate.

El se apropie încet, iubitor. Ea se feri, să n-o atingă.

• — Te rog, lasă-mă.

— De ce ? Nu mă iubeşti ?...

— In momentul ăsta, *nu I*

Dan se retrase. Toată fiinţa lui părea că se stinge, se nimiceşte într-un sentiment de supremă oboseală şi descurajare. Se aşeză la masă, ochii lui căzură distraşi pe o scrisoare deschisă, la care nu răspunsese... o luă ş-o citi din nou, într-un fel de ameţeală, care făcea să-i joace conştiinţa pe înţelesul rîndurilor, cu o pîlpîire de flacără care se trece. „...Dar ce interesanţi sunt prietenii dumitale, de care-mi vorbeai la Sinaia ! Am fost şi i-am văzut în cenaclul lor din strada Fîntînii... Cînd ai şti cum te dorim aici cu toţii... Peste-o lună Miba-şi înţarca odorul... Ce-aţi zice să vă pomeniţi tntr-o zi că vă călcăm în sihăstria în care v-ascundeţi fericirea... îmi închipui ce frumoase lucruri trebuie să scrii acolo; cînd o- să vedem drama ?..."

Lori adormise. Ana se uita pe fereastră cum ninge: inconştient, i se urzea în cap o comparaţie între natura de-afară şi sufletul ei; ea punea ochii pe cîte-un fulg mai mare de zăpadă ; îl urmărea cum se lasă de-ncet... tot aşa de reci, tot aşa de ostenite cădeau şi gîndurile ci, ca dintr-o înălţime misterioasă, pierdută, dincolo de existenţa ei ; tot aşa simţea că se scufundă, se îneacă într-o vastă, nemărginită monotonie, toate iluziile, toată viaţa ei. Aspectul, aerul iernei intra în ea şi-i răscolea toate dorinţile şi vanităţile ei adormite, lucruri uitate de mult se dezgropau şi-i apăreau deodată în conştiinţă ; sufletul ei se umplea de farmecul unei vieţi depărtate ca de armonia unui cîntec frumos... Iarna, iarna-i aducea aminte de policandrele saloanelor cu parchetul lustruit, de splendoarea şi agitaţia balurilor, de eleganţa rochiilor, de nespusa, ameţitoarea voluptate a valsului !... O, cum tresăreau şi se deschideau acum, flămînde, toate simţurile ei: vedea figurile, cu zîmbetele, cu pieptănătura, cu ticurile lor nervoase; auzea muzica, foşnetul fustelor de mătase, şoptirile discrete ; simţea braţul, care-i înfăşoară talia ş-o strînge... aşa de-ncet, aşa de bine; şi aerul parfumat şi sorbetul * răcoritor pe care i-1 oferea cu atîta graţie mînuşa albă a unui

* *Sorbet* — băutură răcoritoare din apă, lămîie si zahăr, limonada.

cavaler surîzător şi binecrescut... Apoi nu mai gfMfa nimic ; un clinchet lung de clopoţei îi zuruia în urechi «K de la un şir de sănii cari se depărtau. Vru să se uite-4f| oglindă, şi cînd se întoarse, văzu pe Dan la masă, scriind : veni încetişor lîngă el, îi netezi părul şi-1 sărută

— Cui scrii ?

— Lui Albert.

Dan lăsă condeiul, o privi iubitor şi, luînd-o de mijloc, o aşeză pe genunchi ş-o dezmierdă ca pe-un copil.

— Răutăcioaso, de ce-ai vrut să mă necăjeşti ?

Ana uitase ; atîtea lucruri se petrecuse de atunci în sufletul ei! El îi spuse cît l-a făcut să sufere, şi ce gînduri îi dau unele vorbe şi priviri ale ei... dac-ar şti, i-ar fi milă de el şi nu l-ar mai supăra niciodată. Ana îl asculta, puţin distrasă, scăldîndu-şi degetele subţiri şi albe în părul lui lung ; el îi căuta privirea ; aştepta un cuvînt de părere de rău, de înduioşare...

— Dane dragă, trebui să te tunzi, uite ce plete-ai făcut, parcă eşti un cioban !

— Vezi, Nino, ce puţin te preocupă...

— Ştiu ce vrei să zici — îl întrerupse ea impacientată — nu pricep cum poţi tu să te gîndeşti mereu la o vorbă, la o prostie pe care-am spus-o aşa, fără să cuget.

— Da' eu nu te-nţeleg pe tine cum treci de la una la alta cu cea mai mare uşurinţă... pe tine gîndurile se vede că nu te-ating, nu te mişcă... o coardă lovită într-un clavir, şi tot vibrează mai mult.

— Mai ales dacă pui şi pedala... Ce vrei ? Eu aşa sînt... n-ai zis tu că am cap de păsărică ?

Ea rîdea ; el o privea trist.

— Ce te uiţi aşa ? Nu-i păcat să-şi piardă cineva vremea şi mintea gîndindu-se mereu la un lucru de nimic ?

— Nu-i păcat, Nino; eu un an de zile m-am gîndit la o vorbă a ta ; ş^aceea mi-a dat curaj, vorba aceea...

— Care vorbă ?

— Ţi-aduci aminte, la Sinaia, cînd ne suiam călări spre Vîrful-cu-Dor, tu poate că mi-ai spus aşa, fără să-ţi dai socoteală, c-ai vrea să fii odată deoparte şi să mă vezi cînd scriu... Cîte visuri frumoase n-am visat eu pe vorba aceea ! De cîte ori, cînd scriam, nu mi se părea că te simt cum te apropii tiptil şi-ţi întinzi capul peste umărul meu ca să vezi ce scriu, ş-atunci puneam o grijă ^deosebită în alegerea cuvintelor, în forma literilor... îmi închipuiam că toate trec pe subt ochii tăi şi le judeci.

El tăcu. Ana îi înfăşurase braţele pe după gît şi-1 strîngea, îi apăsa capul pe inima ei, ca şi cum ar fi vrut să nu-1 mai audă, să nu se mai gîndească la trecut, nici el, nici ea. Valuri de regrete surde o năvăleau din toate părţile. Sufletul i se umplea de întuneric, ochii de lacrimi.

XVI

Cocoanele mai ales erau furioase. Slava Domnului, aveau şi ele casă, relaţii cu lumea, făceau „suarele" *... şi mese mari la zile onomastice. Adecă ce ? nu catadicsea domnu judecător şi „madama dumisale" să vie!... măcar o dată, la un Sfîntu Dumitru, patronul lui *Mitu* (subprefectul), la un Sfîntu Mihail, patronul căpitanului... Ce ? Se ţineau mîndri ?... Atîta pagubă ! Şi regulat, pînă să-nceapă ghiordumul **, îşi vărsau paraponul pe aceste... „persoane fără nici o creştere... de cari nici nu face să se mai ocupe cineva..." La început erau foarte intrigate: cine-or fi, din ce familie, cum trăiesc ?...

— Ia vezi, Nataliţo, zău, pune-te pe-atîta şi află-ne ce hram ţin şi de unde i-a adus vîntu pe ici ?

— Asta află, că-i calu dracilor... una-i Ioneasca, sireaca ! Acu să te vedem...

Şi s-a pus Ioneasca pe-atîta, ş-a aflat: el era ^ un fecior de popă ; ea era fata unui crîşmar. Şi de-aci-ncolo, las' pe Nataliţa, să ţi le ticluiască ea...

Bărbaţii, oameni serioşi, aveau alte griji: în fiecare seară se strîngeau la Mihăiţă Dimcea, comandantul companiei, şi-şi făceau stosişorul *** obicinuit, care ţinea pînă în ziuă: Mitu Giurgea, subprefectul, Costachi Stoica, vechilul lui Spano, Adlef spiţerul, ăştia

* *Soarea* — serată.
** *Ghiordum* — numele unui joc de cărţi.
*** *Stosifor* — diminutiv de la *stos* (joc de cărţi).

erau stâlpii „sinodului" — ei de multe ori lucrau ca tovarăşi cînd le cădea-n palmă cîte-o gîscă de jumulit, toată noaptea era masă-ntinsă şi băutură la discreţie... aici îşi aduceau recolta boierănaşii de pe Racova, şi de multe ori îşi lăsau caii şi trăsura, ceasornicul de la biîu, puşca de vînătoare; aici îşi depunea primarul „economiile", directorul şcolii leafa, şi cei opt *avocaţi* — ciupelile lor de peste zi. Ce băieţi de ispravă erau toţi!... gura nu le-o auzeai. Un singur scandal a fost într-o seară cu. doctorul Pravăţ; tăia el o bancă de stos, şi Dimcea, care-i ştiut că n-are niciodată noroc la pontat, se-ncăpăţinează cu „dama de caro" şi pierde trei sute de leuşori; ajunsese la tibişir, datora vro două sute... şi tocmai cînd vroia să facă un „quinze-leva" de zece», doctorul pune cărţile frumuşel pe masă şi spune că nu mai joacă.

— De ce?

— Pentru că nu mai am gust...

— Dacă-i aşa, zice Dimcea furios, nici eu nu-ţi plătesc datoria...

— Chiar să vrei să mi-o dai, că nu ţi-aş lua-o... Cît ai mai pierdut la mine ? Trei sute de lei ? Na-ţi-i !... Asta-i pîinea bieţilor soldaţi...

— Mizerabile !...

Intr-o secundă masa fu răsturnată... şi, zău, cît era de iute Dimcea şi de inimos, dacă n-ar fi sărit ceilalţi imediat să-1 scoată din mîinile doctorului, nu se ştie ce i s-a/ fi întâmplat. „Te pui cu nebunul ?..." Dar fie, că i-a venit Mitu de hac ! Iute-iute l-a mătrăşit. [...]

Deasupra acestei lumi, Temistocle Spano trăia ca un prinţ. Tată-său fusese chelar la un boier mare, Iordachi Balş, şi... făcuse economii: la moartea lui lăsa celor doi băieţi cîte-un milion; cel mai mare s-a dus la Atena, Temistocle a cumpărat PungeştiL. s-a însurat c-o armeanca frumoasă şi bogată, şi pînă cînd nu s-a văzut stăpîn încă pe trei moşii ale lui Iordachi Balş, nu s-a lăsat. Acum era omul cel mai cu greutate din tot judeţul, şi-n opt oraşe se vorbea de caii, de trăsurile şi de bucătarul lui Spano. Băiatul lui, student la Paris, avea coroană pe batiste şi pe cărţile de

vizită; fata se-ntorsese numai de cîteva luni 8e fa Dresda.

Era prin fevruar. Dan venise de la judecătorie bolnav : îl durea capul; Ana fierbea la sobă apa pentru ceai; Lori făcea conversaţie cu păpuşa.

— Ce-o fi durerea asta de cap la tine, nu pricep... înainte n-o aveai.

— E aerul închis acolo, şi miroase uneori aşa greu...

— Cine te-a pus să te faci judecător? Şi ce, toată viaţa ai de gînd să te chinuieşti aici ?...

— Nino, cum găseşti tu totdeauna ocazie să mă amărăşti ? Mă vezi că sunt bolnav, şi-n loc s-aud şi eu o vorbă bună de la tine...

— Ia lasă-mă, că m-am săturat... nu-mi mai face morală, te rog!

— Oh, cum mă torturi!

— D-apoi tu !... cînd ai şti...

în momentul acela Dan simţi că i se distruge toată viaţa. Ei se priviră cu ură, cu o sălbatică poftă de a-şi spune cuvinte grele, veninoase, ireparabile. O sanie se opri la poartă. Ana se uită pe fereastră...

— Cine dracu or fi astea ?

Era doamna Spano, cu domnişoara. Veneau *ele-adi * Cu acea familiaritate pe care o dă bogăţia, doamna Spano începu de la uşă:

— Da' bine, se poate, de-atâta vreme-aicea, şi să nu ne cunoaştem măcar ?...

Apoi dete cu ochii de fetiţă, o luă în braţe şi-ncepu s-o sărute şi să-i spuie şi ei că „tata" şi „mama" erau nişte uricioşi, cari trebuiau bătuţi... Domnişoara citise cartea lui Dan, numai de două zile aflase de la o amică a ei din Vaslui că autorul acelor „frumuseţi admirabile" era aci, aproape; ş-atunci... şi-a luat curajul să vie. Peste două săptămîni aveau să dea un bal, şi ea îi ruga frumos, lua mîna Anei ş-o strîngea cu iubire : „Nu-i aşa c-o să veniţi ?..." Ana se uita la Dan, ei nu ştiau ce să răspundă. Doamna Spano îi luă cu răpedea:

— Da' cine vă mai întreabă ? Nici nu mai vorbim de asta. Diseară să ştiţi că vă trimetem sania să veniţi

la masă; suntem numai noi — aduceţi şi pe *„duduia"...*

Nu vroia sa creadă pe Dan că-1 doare capul.

— Bine, atunci mîine... negreşit!

La ieşire îi recomandă din nou să-şi puie numaidecît un muştar la ceafă, la moment are să-i treacă.

Ana era veselă. Se uită în oglindă şi-şi potrivi puţin părul...

— Tu cum zici ? să mergem la bal ?

— Dacă vrei tu.

El sta nemişcat, cu coatele pe masă şi-şi strîngea-n palme fruntea fierbinte: din cînd în cînd îşi apăsa degetul cel mare la o parte, deasupra ochiului stîng ; acolo simţea o durere surdă, adîncă, neîntreruptă. Nu se putea gîndi la nimic. Lori alerga prin casă după un pisoi care zburda ş-o făcea să rida. Ana-şi aduse-aminte... dar ei îi trecuse acum mînia ; îi părea rău de ce spusese.

— Lorico, ai să cazi...

Veni încetişor lîngă Dan.

— Eşti supărat pe mine ?

Şi-1 rugă s-o ierte, îi spuse că-1 adoră.

Dan îi deschise braţele; ea-şi lăsă capul pe pieptul lui, şi pe-amîndoi îi înecă plînsul.

A doua zi pe la toacă sania îi aştepta la poartă. Domnişoara Elvira scria Anei: „Văzînd vremea aşa frumoasă, m-am gîndit că nu v-ar displăcea să faceţi o mică primblare pîn' la ora mesei ; dacă vreţi să vă-ntovărăşesc, treceţi să mă luaţi şi pe mine". Era soare, linişte, strălucirea zăpezii făcea lumina zilei mai intensă, mai transparentă. Elvira îi văzu de departe şi le făcu semn cu batista. Spano, vesel, amabil, ii întîmpină cu dragoste.

— Bine că v-am prins... acu am să mă răzbun...

îşi puse mănuşile şi se sui pe capră să mîie el. Elvira se aşeză lîngă Ana, Dan la spatele săniei, în picioare. Spano plesni din bici, caii plecară sforăind; cînd ieşi la drum, le dete un chiot, şi caii îşi luară vînt; zburau. Spano se întoarse rîzînd : „Să ştiţi că am să vă răstorn". Ana zicea că nu i-e frică, iuţeala îi tăia respirarea şi-i dădea fioruri dulci; i se părea că pluteşte, ochii ei clipeau de voluptate, aerul avea

o coloare de foc. La o răspîntie Spano întoarsei Mic din fugă ; sania se hartui *... două ţipete, apoî JUR hohot general de rîs: Elvira şi Ana erau culcatei zăpadă.

— V-a plăcut ?... Ce zici, domnule Dan, nu-i aşa că asta a fost o figură... artistică ?

Şi toată seara Spano a făcut haz de „figura aceea".

Ana se-mprietenise cu Elvira, erau cam de aceeaşi vîrsta şi se potriveau şi la statură, şi la mişcări, şi le şedea bine, amîndouă frumoase, sprintene, fericite. îşi' vorbeau în secret, din cînd în cînd chicoteau de rîs. Dan le privea cu un sentiment de nedesluşită mulţumire, inima lui părea că ia ceva din parfumul şi frescheţa prieteniei lor. Ana i se părea o fiinţă nouă: dragostea Elvirei pentru ea i-o făcea mai scumpă, i-o transfigura, nici el nu-şi putea explica de ce apropierea, intimitatea acestor două suflete îl fermeca atîta: în atingerea şi simpatia lor el simţea ca o extensiune a propriei lui iubiri.

După masă, doamna Spano i-a adus cartea şi l-a rugat să citească ceva. Niciodată n-a citit Dan aşa frumos ca-n seara aceea. Toţi erau mişcaţi şi ascultau cu o vădită admiraţie, numai Ana păstra un aer indiferent, aproape plictisit...

Acum le trimetea sania în toate zilele. Elvira adusese o croitoreasă de la Iaşi.

Ana era într-o fierbere continuă, pregătirile acestui bal o umpleau de griji, de bucurii şi de impacienţi neobicinuite. Uneori pleca de dimineaţă şi rămînea cu prietina ei toată ziua. Dan nu zicea nimic... dar ce rău făcea ea că-1 lăsa singur atîta vreme! Pentru că, în ceasurile acelea, se abăteau asupra lui tot felul de gînduri urîte. Atunci, se făceau în sufletul lui ca nişte spărturi largi prin cari-i năvăleau în conştiinţă toate grijile, toate suferinţile latente cari se făuriseră cu-ncetul în umbra vieţii lui, şi pe cari, fără să ştie, le purta de mult în el, ca pe germenii unei boale ascunse.

Oare în ce profunzimi întunecate se retrăgea atunci blîndeţa, şi mila, şi nemărginita bunătate a naturii

* *A se hartoi* — a se răsuci, a se întoarce brusc.

lui ? De ce nu vroia să se joace cu biata Lori, care se uita la el aşa de drăgălaş cu ochii ei mari, cuminţi, rugători ? X2e gînduri negre îl rodeau, de umbla cu-âtîta neastîmpăr de colo-colo,_ torturîndu-şi mustaţa şi nemaivăzînd nimic înaintea lui ?... O, cît de sinistru era glasul care se deştepta în el, şi cum îl mustra, şi cum îl umplea de spaimă I De unde-i veneau vorbele acestea, întunecate, fatale, pe cari i se părea că i le spune cineva de-afară ? „Nu vezi că eşti un om pierdut, că toată viaţa ta ai alergat după o himeră, şi că nimic n-are să s-aleagă din tot ce-ai crezut, din tot ce-ai visat!... De ce ţi-ai legat existenţa de-o fiinţă pe care n-ai înţeles-o şi care nu te poate-nţelege ? Nu vezi cîtă depărtare e între sufletul tău şi al ei ? Priveşte cum s-au deşteptat în ea toate gusturile, toate vanităţile şi poftele frivole cari dospeau în sîngele ei, cari lucrau înlăuntru ca o otravă lentă, pe cînd tu o înălţai cu mintea aşa de sus I N-ai observat cu ce ochi aprinşi se uită uneori în oglindă, cum îşi admiră chipul, umerii, braţele, talia ? ea se iubeşte, se vede frumoasă, în zîmbetul ei, în gropiţa din bărbie, în genele ei lungi, în şuviţa de păr care-i tremură pe frunte!... Nu-nţelegi tu că acestea sunt darurile^ ei, *talentele ei,* şi că e foarte natural să ardă de dorinţa de a şi le arăta î AtSta are. Ce ? tu ai visat o iubire care să renască în fiecare dimineaţă, să dea vieţii voastre acelaşi parfum, aceeaşi tinereţe^ de_ impresii, aceeaşi intensitate de fericire pe care aţi simţit-o la început ? Dar uită-te bine în fundul inimei tale şi vezi cum a început să s-aşeze, fără să bagi de seamă, ca o pătură de cenuşă peste emoţiunile şi entuziasmul tău de altădată. Unde mai sunt momentele acelea de extaz, îmbătătoarele fioruri ale primelor sărutări? Aţi fugit de lume, şi v-aţi ascuns aici ca să vă iubiţi ? Dar nu vedeţi că îmbrăţişările voastre sunt din ce în ce mai reci, că vorbele voastre de dezmierdare nu mai au farmecul şi înţelesul lor de odineoară ? Nu simţiţi, din felul cum vă priviţi, din lenea şi indiferenţa atingerilor voastre, că între voi se redeschide vechea prăpastie, pe care nu mai aveţi cu ce s-o acoperiţi ? Ce-a rămas din planurile voastre? Urîtul, urîtul şi sila..."

—? Bine c-ai venit, dragai

— Da* ce e ? Ce s-a întâmplat ? *-;}V;

— Nimic; dar îmi face aşa de râu cînd sune: singur...

— Ei, asta e, parc-ai fi copil mic. Mîncăm acolo. Hai, îmbracă-te, că ne-aşteaptă sania.

— Cum să mă-mbrac ?

— Ce, aşa ai să mergi ?... Ai uitat ? In astă seară-i balul...

Dan, în frac, pentru a doua oară: se simte prost, umilit, ridicul, parcă nu mai e în pielea lui.

— Ţine-te mai drept... ce te cocoşezi aşa, parcă eşti un pui de bodaprosti...

— Nino dragă, ai putea să-mi vorbeşti mai cuviincios.

— Te-ai şi supărat ? Da' iute-ţi mai sare ţandăra!

Dan o privi lung, indecis : tot drumul nu mai vorbiră nimic.

După masă Ana se duse cu Elvira sa se îmbrace. Mulţi din invitaţi veniseră mai devreme. Prefectul, un tînăr de vro douăzeci şi cinci de ani, frumuşel, jenat puţin de lumea care se uita numai la el, îşi pipăia mereu cărarea, vîrful nasului şi panglicuţa de la butonieră, şi la fiecare două minute întreba pe nevastă-sa dacă se simte bine; figura lui lua atunci un aer îngrijat,

— Ţi-e bine, draga ? ¡Spune drept...

Ea clipea din ochi, şi c-un semn graţios din cap îl asigura din nou că n-are nimic.

O cocoană voinică, al cărei sîn deborda, în toată puterea cuvîntului, din corsajul unei rochii de mătasă stacojie, îşi duse batista la gură şi, apleeîndu-se la urechea d-nei Giurgea, îi şopti cam tărişor:

— E în poziţie.

— Cine ?

— Madam Costin.

— A prefectului ?... Vai, sărăcuţa, i-o copilă...

Din cînd în cînd se auzeau plesnete de bici; zăpada scîrţîia sub tălpile săniilor, caii îşi scuturau zurgălăii. Lumea se aduna mereu : fanţi de provincie, cu figura năclăiată în pomadă de dafin, moşieri, strînşi să ples-

nească în redingota lor încheiată la şase nasturi, cu colţul batistei puţin scos din buzunarul de la piept, cu pantalonii scurţi, salutând în toate părţile, sastisiţi, neştiind ce să facă cu mîinele; cocoane înţepate, c-un zîmbet pregătit de-acasă, în rochii de atlaz, cu fel de fel de zorzoane, mirosind a paciulie * cale de-o poştă, făcînd mişcări şi gesturi anume pentru a-şi arăta mai bine_ bijuteriile. Era şi puţină lume mai deosebită, mai subţire, dar se pierdea în gloata de megieşi, cărora Spano le-ar fi făcut trai rău în casă şi i-ar fi avut vrăjmaşi pe viaţă dacă nu i-ar fi poftit.

Deodată un fior străbate-n mulţime, toţi se dau la o parte: trece Ana, mlădioasă, elegantă, strălucitoare de frumuseţa; ea pare o mireasă de prin basme, un vis ce pluteşte în aer, atît e de uşoară, atît e de vaporoasă în rochia ei albă de mătasă. Ochii, gîtul, braţele ei goale... toată fiinţa ei împrăştie lumină, şi nu ştiu ce fluid captivant, tulburător. Elvira, la cîţiva paşi în urmă, o admiră, a uitat că şi ea e frumoasă; ochii ei sclipitori de triumf parcă spune lumei: priviţi-o cît îi de superbă I Muzica porneşte c-o izbucnire de ţimbale şi de clarinete care zguduie ferestrele. Valsul începe, legănător, molatic, în ezitarea graţioasă a primilor paşi. Un moment Ana a căutat cu ochii pe Dan, l-a zărit într-un colţ, i-a zîmbit şi-n urmă nu s-a mai ocupat de el.

...Doamne, dar cine-o fi bătrînul care împuiază urechile lui bietul Dan cu atîtea istorii ce nu mai au sfîrşit ? O, ce luptă penibilă s-asculţi două glasuri cari-ţi vorbesc, în acelaşi timp, lucruri deosebite !... „O vezi cît îi de cochetă, o vezi cum se îmbată de privirile cari-o admiră, de braţele cari-i cuprind talia ş-o poartă în vîrtejul valsului, de şoaptele măgulitoare pe cari le aude în jurul ei!... Tu nu ştii să joci, şi chiar dac-ai şti, atingerile tale n-o mai impresionează, sunt vechi, cunoscute; cu nimic tu nu mai poţi face să tresară nervii ei osteniţi, săturaţi de fiinţa ta..."

* *Paciulie* — plantă originară din regiunile tropicale, din care se extrage un ulei eteric folosit în parfumerie.

— De mirare să nu cunoşti dumneata pe băiatul meu ! Mă rog, ai stat chiar în Bucureşti ? •'•••„ *

— Da.

— Curios, foarte curios ! El... iacă, acu, la paisprezece april, se-mplinesc şase ani de cînd e în Bucureşti. Păcat că nu-1 cunoşti... a, nu că-i băiatul meu, da* să-ţi spun drept, e o comoară; las* că-i frumos... da' hazul lui, mă-nţelegi, e ceva rar, nu te mai saturi. Apoi, mai acum vro trei ani, la Sinaia, nu-şi pusese ocnii pe el fata ministrului ?... cum dracu-i zice... care-a fost la Culte, el... un nume... Lambrino !... Cică şi fata era de toată frumuseţa, şi-nvăţată ; îi plăcea şi lui, şi toată familia umbla după el... Ei, da' ce folos ? lipsea principalul ... nu-i dedea zestre decît vro cincizeci de mii de franci... o bagatelă; Nunuţu meu e deprins să trăiască bine... Mîine-poimîne-1 face maior... Ce-i pasă lui ? Toate cucoanele din Bucureşti mor, se prăpădesc după el.

Dan se uită la bătrîn cu aerul unui om care se deşteaptă din somn.

— Apoi, boierule, Lambrino n-are fată de măritat...

— N-are ? Atunci... o sor-a lui... ori soră cu nevasta lui, nu-mi aduc bine aminte.

Ana joacă cu prefectul... cum îşi lasă capul pe umărul lui şi cum închide din ochi!... Oare ce se petrece în mintea ei cînd se simte în braţele unui om străin, cînd respirarea lui... ? O, ce gust depravat, să-ţi despoi gîtul, şi braţele, şi pieptul! Pentru ce ? Pentru ce ? Ca să le-arăţi cît simt de corecte, de pline, de apetisante?... Dar atunci... Va să zică, asta lucra Ana pe ascuns !... îşi tăia rochia de mireasă... ^

— Douăzeci de milioane a luat! Zestre, nu glumă !

— Cine ?

— Costin... a, e o istorie de scris! Ăsta-i băiatul lui Şerban Costin, care zice că-i nepot de domn, da' scăpătase rău toată familia ; nu mai avea nimic; decît, * ştii cum sunt nobilii, făceau lux pe datorie ; ş-au pus ochii pe un bulgar, Fotachi, putred de bogat, ş-aU le-* gat prieteşug cu el, la cataramă... bulgarul, cam prostănac, nu i-a dat în gînd ; îi murise nevasta, ş-avea o fetiţă de vro opt ani, se prăpădea după ea coana

Săftica, mama băiatului... vezi dumneata ce de departe-a luat lucrurile ! Fotachi nu-şi vedea capul de trebi, alerga pe la moşii, bucuria lui că are cine să-i îngrijască de fată. Coana Săftica o lua la ea acasă, o cocolea toată ziua, nu se mai putea despărţi de ea, şi i-a băgat bulgarului în cap că se prăpădeşte fata dac-o da-o la şcoală, să i-o lase ei, c-o creşte ea, o învaţă franţuzeşte, *pian,* de toate, şi cînd s-a făcut fată de măritat, de-abia ştia să citească ; dar mirele era gata, lucrurile erau puse de mult la cale, şi Fotachi n-a avut ce zice ; anu trecut i-a cununat! băiatul, însă, un stricat, cartofor, crai, făcea datorii în toate părţile, şi socru-său plătea mereu, şi vedea că nu se mai isprăveşte ; cînd a deschis ochii, era prea tîrziu ; astă-vară era bolnav, se dusese la băi, la Mehadia, cînd se pomeneşte cu ginere-său că iar vine să-i ceară parale; atunci Fotachi îi arată socoteala : în cinci luni îi dăduse peste-o sută de mii de franci, şi muţunachi ăsta cică i-a spus curat: „Da' ce-ai crezut, că ţi-am luat fata pentru ochii ei şi-ai dumitale ? Ai vrut ginere nobil ? Plăteşte..." Peste cîteya zile am auzit c-a murit bietul Fotachi. Ş-a intrat viţa domnească în *douăzeci de milioane* /... Uită-te la el... ni l-a trimes prefect acu de curînd... chip să-i facă şcoală, pe socoteala noastră. Vezi d-ta, banul, domnule, ce face ! Mîine^poimîne-î ministru! şi d-ta, care...

Dan se sculă ameţit, năuc.

— Aş bea un pahar cu apă...

Şi se strecură prin mulţime: aerul salonului se încărcase de-un miros greu, acru, pe care nu-1 mai simţeau decît cei cari veneau de-afară.

Bufetul era ticsit de consumatori, cari se instalaseră la mese pentru toată noaptea ; în odaia de-alături se juca stos. Dan cunoscuse şi el frigurile jocului de cărţi pe vremea cînd era student. Acum îi plăcea să privească ; bancherul avea noroc, grămada de bani creştea dinaintea lui, pontatorii erau fierţi: nimic nu dă o expresie mai proastă figurii omeneşti ca o *goană* * continuă la cărţi; din cînd în cînd se ridica, palid, cîte

* *Goană.* — ghinion, nenoroc la jocul de cărţi.

un mofluzit * şi începea să se caute cu gesturi tremurătoare, pripite, prin toate buzunările : ochii lui arătau o nelinişte, o spaimă, o zăpăceală de om^prădat. „Ce ? te-a ras ?" „înc-un boier *supărat 1"* „Treci la bufet", şi altul îi lua locul; era îmbulzeală ; se auzea cîte un *ah!* de revoltă, unii scrîşneau din dinţi şi rupeau cu necaz cărţile cu cari pontau. Bancherul cîştiga mereu, el era senin, îi domina pe toţi, îi ţinea smirna subt ochii lui mici şi foarte mobili, cărţile păreau că se mistifică în degetele lui de scamator; cînd isprăvea *talia***, îşi făcea mîna greblă ş-aduna mizele-n banc e-o mişcare graţioasă, rotundă. Un pontator, la spatele căruia şedea Dan în picioare, rupse asul care fusese rău de unsprezece ori: „Parcă-s balamute... eu n-am mai văzut aşa goană. (Apoi, întorcîndu-se spre Dan, cu un aer dezolat:) Mai du-te, te rog, domnule, din spinarea mea... pentru Dumnezeu !..."

Afară era ziuă ; lumea începea să plece; muzica tăcuse ; figuri palide, ostenite, buimace se mişcau de colo-colo cu un aer de nehotărîre, glasurile răsunau spart, toate rochiile păreau vechi, spălăcite. Ana căuta pe Dan ; îl găsi în bufet, stînd la o masă-ntr-un colt şi ascultînd la socotelile şi teoriile pe care şi le făceau cu un aer foarte serios doi decavaţi; ochii lui micşoraţi de somn, aţintiţi în gol, căutau a drum. Ea-i puse încetişor mîna pe umăr.

— Mergem, dragă ?

— Dacă vrei...

Elvira îi aduse o haină blănită, ca să nu răcească, ş-un pled să puie pe picioare; îi părea rău că pleac-aşa „devreme"... Pe drum, Ana, zgrebulită de frig» clănţănea din dinţi şi se-nghesuia, se lipea de Dan.

— Ştiu că te-ai anostit toată seara...

— Eu ? De ce ?

Şi nu mai vorbiră nimic. Dan se mira cum nu pricepe ea ce se petrece în sufletul lui, aştepta să-1 întrebe,, să s-arate neliniştită, îngrijată de ce simte, de ce gîn-

* *Mofluzit* •— care a pierdut toţi banii.
** *Talie* — timpul cît durează împărţirea cărţilor de joc.

deşte el în momentele acelea şi, ca să-i forţeze atenţia, crezînd că-i va sugera prin tăcere o parte din reflecţiile lui, îşi impunea un aer indiferent, distras : era sigur că tăcerea asta, pe care înadins o lăsa să se prelungească, va apăsa ca o greutate pe conştiinţa ei şi va trebui, în cele din urmă, s-o impacienteze ; ş-o observa cu gîndul; uneori i se p*ărea, fără să se uite la ea, c-o simte cum se întoarce spre el ca să-i vorbească, ş-atunci inima lui tresărea, ca de spaimă... Ana se gîndea pe rînd la tinerii pe cari-i cunoscuse ea la Bucureşti, şi căuta s-aleagă dintre ei un soţ potrivit pentru Elvira: închipuirea ei o mărita pentru .a zecea oară, cînd sania se opri.

— U, ce răcoare e în *apartamentele* noastre !

Şi ea se dezbrăcă pe fugă, tremurînd, se ghemui în pat şi imediat adormi. Dan trecu în cealaltă odaie. Lori se sculase şi se juca cu pisoiul. Ioviţa-i pregătea laptele la gura sobei. El se uită la ceas, erau nouă. îşi schimbă hainele, luă o cafea cu lapte şi plecă la judecătorie^ Servitoarea se uită lung după el: niciodată nu-1 văzuse aşa tras la faţă şi cu privirea rătăcită. In capul lui se făceau întunecimi şi fulgerări subite, izbucniri de gînduri rupte, amestecate; în aceeaşi clipă îl năpădea un torent de imagini: rudele Anei, prietenii lui, doamna Raspal, şi Drăghici, şi Razi, şi camarazi de şcoală pe cari nu-i mai văzuse şi la cari nu se mai gîndise de ani întregi... Toate aceste chipuri îi apăreau simultan, în scăpărări ciudate de lumină, cari dedeau conştiinţii Iul fioruri de-o spaimă neexplicabilă, îl umpleau de-o nelinişte şi de-o durere surdă. Figura aspră a lui Peruianu predomina ; îl vedea brutal, nebun, aruncîndu-se asupra Anei, ca o fiară hemesită ; şi toată scena, despre care el avuse delicateţa să nu-ntrebe niciodată, i se închega în închipuire, cu- o cruzime de detalii cari dădeau cărnii lui o cutremurare de scîrbă, de supremă oroare. Apoi deodată i se deschidea iar ca o prăpastie în suflet; şi nu mai gîndea nimic. Conştiinţa lui tresărea, din aceste aţipiri, speriată ca de-o bruscă ciocnire de tipsii, ş-o gălăgie confuză, asurzitoare i se făcea în cap : ochii i se tulburau.

Pe la trei se întoarse acasă, abătut, zdrobit; simţurile lui erau amorţite, bolnave de neodihnă. Ana se sculase, îşi încreţea un volan, era cald în casă, Lori suspina, pusă la colţ, cu faţa la părete. Ce. mult i se părea lui Dan de azi-dimineaţă !...

Ea îl privi liniştită.

— Tu n-ai dormit de loc ?

— Nu.

— Da' ce, eşti supărat ? Ce ai ?

— ...Nimic, sunt ostenit.

Dar ochii lor se întîlniră în una din acele căutături indecise, profund agitate, cari cer numaidecît o explicare.

— Mă sperii... cum te uiţi !

— Ano dragă, vrei tr* să m-asculţi un moment ? Vezi, eu nu ştiu cum să răzbat la conştiinţa ta... de cîte ori îţi spui cîte ceva, tu-ncepi să te superi, zici că-ţi fac morală ; cum vrei atunci să ne mai înţelegem, să ne mai deschidem inimele unul altuia ?... M-asculţi ?

Pe Ana o apucase un sentiment de frică.

— Te-ascult, da' lasă-mă să iau pe Lori în braţe...

Fetiţa trebui să-şi ceară-ntîi *pardon* — de ce ?... nu prea avea multă memorie, sărăcuţa ; se cuibări în poala mâ-sei şi-şi lipi frumuşel obrazul de sînul ei.

Dan îşi aprinse o ţigară. Mîndria lui făcea o cenzură despotică, dezastruoasă în ce vroia să spuie iubire» lui rănită : nici o aluzie la impresiile balului, la grija ce pusese Ana de a se arăta în toată strălucirea frumuseţii ei, la privirile lubrice ce se abăteau pe umerii rotunzi, pe braţele ei goale... nimic din ce-ar putea trăda umbra unui început de gelozie nu trebuia să spuie. Ş-apoi, gelos... de ce ? de cine ? Şi tocmai pentru că nu-şi putea da un răspuns, era torturat şi de veninul, şi de ruşinea acestui sentiment; inima lui gemea în secret de-o gelozie surdă, pasivă, umilitoare. E oare cu putinţă să pătrundă cineva complexul de cauze cari hotărăsc desprinderea şi formularea unui gînd într-un moment dat ? Deschizi gura să spui ceva şi... un obiect pe care ţi-a căzut ochii în clipa aceea,

un zgomot depărtat, o vibrare imperceptibilă în aer imediat ţi-a furat gîndul şi ţi-a pus altu-n loc.

— Acum spune-mi.

Dan o privi duios: dinaintea lui era o mamă care-şi ţinea copilul în braţe ; nu mai avea de-a face cu femeia decoltată şi cochetă de la bal. Ce bună, şi adorabilă, şi sfîntă i se păru Ana în momentul acela ! Şi cît de blînd şi emoţionat s-a aşezat el lîngă dînsa, şi cum i-a luat mîna, şi eum i-a sărutat-o de mai multe ori !...

— Nino, nu-i aşa că noi ne iubim încă ? ne iubim mult...

Şi ochii lui înotau în lăcrîmi, o căldură dulce, odihnitoare, divină simţea că i se împrăştie, de la inimă, în tot trupul.

— Dar tu ştii bine că te .ador...

Şi Ana plîngînd îşi lăsă capul pe umărul lui. Lori îi privea nedumerită cu ochii ei mari, serioşi, contemplativi...

XVII

E o noapte de primăvară. Ana doarme cu Lori în patul din fund ; pe canapeaua de la fereastră doarme Dan. El a scris la drama lui pînă tîrziu, şi cînd a stîns lumînarea, i s-a părut c-a auzit un ţipet în curte... a stat puţin ş-a ascultat... nimic ; a dat perdeaua la o parte : afară era lună, ş-o tăcere de pustietate ; se culcă şi-ncepu să se gîndească dacă n-ar fi mai bine să s-apuce de roman... dar acum doarme dus. Ana aude prin somn un zgomot în sală şi se deşteaptă... un fîşiit de hîrtii, apoi paşi nesiguri... o mînă bîjbîia la uşă. Ana, înlemnită de frică, începe să tremure şi, c-un glas zugrumat, înăbuşit, strigă pe Dan :

— Dragă ? dragă !

— Ce e?

— Scoală, că e cineva în casă.

El sare buimăcit, aprinde lumînarea şi caută speriat în juru-i.

— Unde ?

în momentul acela s-aude un bocănit la dulapul din sală. Dan se repede la uşă, cu lumînarea în mînă, ţiind de clanţă din toate puterile, întreabă, c-un glas alterat de spaimă : „Cine e ?... Cine-i acolo ?..." Nu se mai aude nimic. Ei ascultă, stăpînindu-şi respirarea, îngheţaţi de groaza, de aşteptarea necunoscutului. Ce livizi sunt la faţă ! Ochii lor se privesc cu o disperare laşă.

Deodat-aud... un miorlăit. „E pisica!" Dan, cu o mişcare eroică, deschise uşa, mare ; pisica intră mior-

lăind încet, încovrigîndu-şi coada, în semn de : bine v-am găsit. Ei rîd.

— Ce prostie t Să nu ne dea în gînd I...

Frica le-a lăsat ca o amorţeală în nervi, dar se simt uşuraţi, veseli, le-a pierit somnul.

S-aud cocoşii cîntînd. Ana cască.

— Cîte ceasuri or fi ?

Erau aproape patru. Ea se scoală şi pune de ceai, la spirt, Dan îi citeşte ultimele pagini din drama lui: e foarte emoţionat, pentru că nu mai scrisese nimic de-atîta vreme, şi vede că pe faţa Anei nu se mai arată bucuria şi admiraţia de odineoară; dar recunoaşte şi el, cu o ascunsă părere de rău, că „toată scena asta" e slabă, lipsită de orice interes ; şi, luînd condeiul, începu să Şteargă tot ce-a făcut în urmă : el suferă în fundul inimii lui că Ana nu zice nimic ; ar fi vrut ca ea să aibă mai multă milă, şi mai mult respect de munca lui, să preţuiască tot ce vine de la el; i-ar fi plăcut ca ea să-1 găsească superior pînă şi în cele mai neînsemnate lucruri; dar ea n-a zis decît atît, şi-n treacăt: „De ce ştergi ?..." şi Dan se gîndeşte mult, şi trist, la indiferenţa acestei întrebări...

în răcoarea umedă a zorilor, ei urcă-ncet dealul din spatele tîrgului. în urma lor, departe, s-aude cîte-un lătrat de cîine : stelele albesc pe cer, şi luna pare încremenită într-o depărtare extraordinară. La răsărit se lărgeşte, se întinde în roată, abureala zilei ca o respirare de lumină ce spală cerul şi limpezeşte aerul ; pale de ceaţă se tîrăsc molatec peste dumbravă.

— Ştii ce-mi aduce-aminte lumina asta ?

— Ce?

— Cînd ne-ntorceam de la Paris... tu dormeai, şi eu m-am sculat, ş-am stat în picioare la fereastră... tot aşa se revărsa de ziuă, şi... nu ştiu cum mi se părea *c-atunci* se urzeşte lumea, subt ochii mei... Şi cînd mă uitam la tine cum dormeai de liniştit şi de frumos, parcă nu mă-ncredeam că te văd...

Ana-1 asculta visătoare.

— Ce mult îmi pare c-a trecut de-atunci!... Dane, oare de ce nu ne mai simţim aşa de fericiţi acum ?

Nu găseşti şi tu o schimbare ?... Poate-am făcut rău c-am venit aicea... Ce zici ?

— Ce să zic ? Ştiu eu dac-aiurea ar fi fost mai bine ?

— Cît o să mai stăm noi aici ?

— Da' unde să ne ducem ?

— Cum, toată viaţa ai să rămîi judecător de pace ?

Ce înţeles trist, sfîşietor capătă unele vorbe cîteodată ! *„Toată viaţa f* în sufletul lui Dan aceste cuvinte cad cu un răsunet lugubru şi-1 umplu de-o neînchipuită jale şi disperare. Şi el e aşa de nervos şi de iritabil de cîtva timp, şi luptă să se stăpînească : asta-1 face şi mai nervos. „Cum găseşte fiinţa asta întotdeauna prilej să-mi strice inima ?... dar să m-arăt bun şi liniştit, să văd înadins pînă unde-are să meargă." Dan îşi ia un aer smerit şi-şi face glasul dulce.

— De, dragă, poate că, cu vremea, are să mă-nainteze şi pe mine...

Ea întreabă, cu un aer distras, ascultînd cum scîrţiia în vale cumpăna unei fîntîni:

— Cînd, cu vremea ?

— Peste vro doi, trei ani, s-ar putea să mă facă substitut * la Vaslui... Acolo e teatru, iarna se dau baluri... şi se petrece admirabil!

Dar Ana nu mai e de loc supărată; îi spune-n treacăt c-ar fi bine să scrie lui Priboianu ; ea crede că, cu puţină stăruinţă, ar căpăta înaintarea mai curînd. Dan simte o plăcere răutăcioasă de a se umili ; în el se zvîrcoleşte ca un demon, care caută ceartă: în momentul acela ar vrea ca Ana să fie rea.

— Priboianu, nu; dar am cunoscut eu un samsar de slujbe, unu... Alfred Gamulea, amicul tuturor miniştrilor — am să-i scriu, am să-1 rog foarte mult să mă ia sub protecţia lui, să stăruie el să mă înainteze...

Ea nu se mai gîndeşte la asta, şi nici n-a luat seama la ce i-a spus acum, în urmă. Ochii ei mari se umplu de pace şi de lumină; ca o debordare de frumuseţa internă i se aşterne pe figură.

— Ah, ce frumos e!

* *Substitut* — primul grad în vechea ierarhie judecătorească a parchetului.

Dan, instinctiv, se întoarce : în adevăr era frumos î Un punct se aprinsese pe muchea dealului opus ; o mijire de foc... dar cum creşte, şi cum radiază de puternic ; e departe, şi se văd aşa de bine bulgării din arătura proaspătă, parcă se roşesc şi tremură în zarea dogorită, incendiată, şi discul de foc iese încet, rotund, mai mare, acum drept la jumătate, şi se ridică... se desface... încă niţel, o geană a mai rămas, lipită de pămînt... s-a desprins !

— Ce splendoare !

Şi Ana se lipeşte de Dan, apucîndu-1 de braţ, şi-şi razimă capul de umărul lui. Amîndoi privesc duşi pe gîmduri, li se pare ceva solemn şi misterios revărsarea asta de lumină şi de viaţă ; dealurile arate, copacii dezvăliţi, pajiştea crudă din şes, toate palpită de-o mulţumire şi de-o putere nouă, pe care-o sorb cu lăcomie din razele soarelui, ce se înalţă maiestos, triumfător, fericit parca de veselia şi spornica viaţă pe care-o aruncă-n lume cu-atîta dărnicie. Pămîntul bea căldura ; din toate se exală un parfum sănătos, indefinit... în aer se simte ca o respirare de amor, cerul e de-un albastru clar, străveziu.

— Ziceai tu adineaorea că nu mai suntem aşa fericiţi ca la-nceput... eu cred că dacă ne-am iubi cum ne iubeam atuncea...

— Dar eu te iubesc, dragă... Ce om curios eşti tu !

— De ce curios ?

. — Că-ţi pui aşa cîte ceva în cap, şi te gîndeşti mereu, zile-ntregi, săptămîni întregi, tot aia şi tot aia ! Uite, de cînd suntem aici, tu n-ai mai scris nimic... cînd ai să te-apuci de roman ? Mai linişte ce avem...

Şi ei se scoborau încet, ţiindu-se de mînă. Dan simţea mai demult mustrarea aceasta a timpului pierdut, şi-ntotdeauna îşi zicea : „Mîine, de mîine-ncolo m-apuc de lucru". Acum, cînd Ana îl dojenea ca pe-un copil, conştiinţa lui vinovată căuta să se apere, se pierdea în subtilităţi, cari trăgeau afară o mulţime de nemulţumiri surde, neformulate încă, de cari inima lui suferea în tăcere.

...Să scrii. Lesne-i a zice. Dar cîte nu-i trebuie unui suflet pentru a se putea aşterne cu tot dinadinsul la

o „lucrare vastă" ca aceea pe care vroia el s-o înceapă. Pentru că nu-i vorba aici să ai numai liniştea de azi;_ trebuie să vezi neted înaintea ta, departe; să simţi ^ odihna şi echilibrul perfect pe care ţi-1 dă siguranţa că eşti la adăpost de orice griji, că nimic nu te ameninţă ; ...să ai sentimentul de armonie şi de lumină neîntreruptă, în care mintea ta să poată lucra izolată, retrasă pentru multă vreme din zbuciumul şi gălăgia vieţii de toate zilele.

— Uite, vrei să-ţi dau un exemplu ? Cîteodată mă hotărăsc... să-ncep. Şi mă-ntreb : e oare statornicită pe deplin pacea şi iubirea noastră ? Nimic nu se clatină în jurul nostru, sub noi ?... Ş-atunci mă uit la tine, şi te văd gînditoare, şi-mi zic că tu poate suferi, poate că altă viaţă ai visat să trăieşti cu mine ; şi-mi aduc aminte de unele vorbe-ale tale, de unele căutături de reproş... o, eu înţeleg foarte bine că nu-i acesta un ideal de viaţă, şi că mai ales pentru tine trebuie să fie un supliciu strîmtorarea şi pustietatea asta în care te-am adus ; de multe ori mi s-a părut că văd pe faţa ta un regret... cine ştie ce dorinţi te rod în ascuns, şi nu mi le mai spui, pentru că vezi şi tu că n-avem nici un chip !... Ce, crezi că eu nu-mi închipui ce se petrece-n inima ta ?... şi nu sufăr şi eu destul ? dar ce să fac ?

— Dane, ce fericit ai fi fost tu dacă nu m-ai fi cunoscut pe mine l

— De ce ?... Eu cred că dacă ne-am iubi, toate ni s-ar părea frumoase ; ...să fiu eu sigur că tu eşti mulţumită în căsuţa asta, cu ce-avem, şi că mă iubeşti ?... da, nu mi-ar mai trebui nimic, m-aş simţi cel mai fericit om din lume ! Ţi-aduci aminte cum ne făceam noi planuri cînd eram la Bucureşti, să trăim retraşi, retraşi, să nu ne ştie nime !

— Poi, mai retraşi ce suntem !

— Da, însă tu suferi...

— Eu ? vezi cum te-nşeli !

— Şi intimitatea asta cu Spano ne strică liniştea... ei sunt bogaţi şi...

— Dar ei se duc de-aicea... nu ţi-am spus, pleacă cu totul la Galaţi, săptamînă asta chiar ; n-are să ne mai tulbure nimeni... şi eu am să fiu cuminte, ş-am să te

iubesc mult, mult, şi tu ai să scrii, ş-o să fim fericiţi, nu-i aşa ?

Erau aproape de casă ; o barză trecu pe deasupra capetelor lor fîlfîind liniştit din aripele-i mari: picioarele ei lungi, roşii, culcate-ndărăt, arătau, în întinderea lor, senzaţia de voluptate pe care-o dă plutirea. Preuteasa zvîrlea grăunţe la păsări. Ea păru foarte mirată cînd îi văzu.

— Da' harnici aţi mai fost azi, v-aţi sculat cu noaptea-n cap !

Ana făcea haz de lăcomia şi iuţeala cu care se repezeau cocoşii, mai voinici, şi furau grăunţele de dinaintea găinilor, cari se zăpăceau şi n-apucau mai nimic...

— Vezi, zise ea rîzînd, tot găinile mai proaste i

Şi ei intrară, veseli, renăscuţi parcă, de viaţa asta puternică şi vastă, care se trezea de pretutindeni şi-i inunda. Sub streaşina lor, deasupra uşii, două rîndunele îşi regăsiseră cuibul de anul trecut: era o bucurie pe ele ş-un neastâmpăr, ş-un chiräit, de credeai că-i un stol... şi erau numai două. Ana scoase pe Lori afară, ca şă vadă şi ea cum se joacă de frumos rîndunelele. lovita punea masa subt un zarzăr înflorit. Dan meşterea cu briceagul un cărucior pentru fetiţă ; soarele bătea căldicel pe prispă.

— Ce proastă eram... dar unde-am putea fi mai bine ca aici ?

Dan o privi cu o infinită duioşie şi recunoştinţă ; ea zîmbi răsfăţat şi, închizînd ochii, îi trimese o sărutare, cu una din acele mişcări graţioase ale gurii care dau senzaţia delicată a unei sărutări imateriale ; amîndoi simţeau cum trec prin aer valuri de lumină, de tinereţă şi de iubire.

Şi, după prînz, cînd se întoarse Dan de la judecătorie, găsi bătut în părete un program în care erau hotărâte ceasurile de somn, de lucru şi de recreaţie, ca la pension : ea îi făcuse ordine pe biurou, călimara de cristal era spălată frumos; pe coperta unui caiet nou scrisese cu litere ca de tipar : O VIAŢĂ PIERDUTĂ de V. DAN.

— Îţi place ţie titlul ăsta ?

— Tu mi l-ai spus...

— Da, însă-acum, cînd îl văd scris.... O *viaţa pierdută de V. Dan"* ?... nu merge ; am să caut altul...

Apoi citi înc-o dată programul, îl găsea perfect. Aceasta era-ntr-o vineri; se hotărî să-nceapă de luni.. A doua zi primi o scrisoare de la Priboianu.

„Frate Dane, vei fi aflat din gazete ce tărăboi am avut noi pe-aici cu alegerile ; deşi ştiu că pe tine politica nu te interesează, totuşi, întrucît se leagă cu unii din prietenii şi cunoscuţii tăi, şi fiindcă mi-i plin capul numai de asta, vei fi silit s-o înghiţi de astă dată. Eu m-am ales ca *independent,* ş-am luptat din toată inima ca să-1 scoatem pe Stelian în locul lui Veronescu-Prisăcani, dar a fost imposibil, cu tot ajutorul pe care ni l-au dat prietenii din localitate ; a ştiut onorabilul să se facă util şi actualului guvern... se zice că prefectul a luat din afacerea asta opt mii de franci; dar şi-i scoate el, Veronescu ! Şi cînd te gîndeşti că bietul Stelian a luptat şase ani, ş-a scris, ş-a ţinut discursuri, ş-a fost topor de oase, ba s-a bătut şi-n duel pentru domnul *«Glaston»* al său ! Cum îl mai iubeau cînd erau în opoziţie d-nii X. şi Y., îl găseau genial, cîte nu-i făgăduiau ! şi azi, cînd sunt miniştri, nici nu vor să-1 mai ştie. Aşa că vorba noastră s-a împlinit din nenorocire : Stelian a rămas păcălit. Pîn-acum nu ştie nici el de ce să s-apuce, eu i-am spus că *Alarma* îl aşteaptă cu entuziasm. Petroni îi tot bate capul să facă cu el o revistă literară. Graur s-a mutat la mătuşă-sa, nu l-am mai văzut de mult; mi se pare, după cît am auzit, că e în dîrdora însurătorii... c-o profesoară de la Şcoala centrală (d-şoara Mironescu), o fată foarte instruită şi frumuşică, mi s-a spus. Am cunoscut pe tînărul Lambrino, e un băiat de ispravă ; luna viitoare concurează pentr-o catedră la universitatea de aici; dar se zice că dascălii noştri au de gînd să-1 radă, fiindc-au aflat că-i socialist. Lambrino tatăl, care nu

seamănă de loc cu fiul, de-aceea poate nici nu se iubesc amîndoi, e în căutarea unui portofoliu ministerial... probabil c-are să-1 găsească, dar nu aşa curînd, fiind încă nou şi puţin deochiat în partid. Ce-ai zis cînd ai văzut şi pe Razi ales deputat ? Ştii că după ce-a luat premiul de la Academie, nici n-a mai dat pe la Măcăreasca. Bietul Borceanu ! că pe logodnică n-o plîng. Nu-i aşa că sunt în bună companie? Dar să mai vezi ce tipuri împodobesc Camera asta ! Avem şi unul despre care şe zice că-i femeie ; te miri de unde î-a mai scos. Ghici cine mai lipseşte ?... Nepreţuitul Bimbirică! Păcat, Gamulea e menit să fie deputat, şi va fi... s-a mulţumit deocamdată c-un post de subprefect ; frumoasă *administraţie* trebuie să facă el pe-acolo, ce zici ?...

Dar tu cum o mai duci, ce mai scrii ? Mult "o să mai staţi acolo ? Primiţi gazeta regulat ? Că de citit, nu vă mai întreb. Sper să ne vedem la vară. Mi-e dor de tine, şi-ţi strîng mîna în gînd.

C. Priboianu"

9

După o lună, Dan, emoţionat, citea Anei primul capitol din roman: se-ncepea c-un tablou de la sat; o horă în ziua de Paşti, scrînciobul din bătătura circiumei, lăutarii, chiotele şi veselia celor tineri, oala cu vin pe care cei mai în vîrsta şi-o treceau unul altuia, şi sfatul femeilor, şi jocurile copiilor ; ceva mai la o parte, un flăcău slab, cu faţa şi mînile ca de ceară, şedea trist lîngă mă-sa şi privea la horă ; asupra acestuia se îndrepta simpatia şi interesul autorului, el era destinat să fie eroul romanului.

— Ce zici ?

Şi Dan se uita în ochii Anei cu atîta frică, încît ea, numai de milă, îi spuse că-i place. Dar a doua zi, luînd iar vorba despre roman şi văzînd că nici el nu era tocmai mulţumit de ce scrisese, îi spuse drept: părerea ei era că din viaţa unor *oameni de rînd* nu se poate trage un subiect frumos de roman ; ţăranul trăieşte aproape ca un animal; ce sentimente, ce gîndiri ?...

Dan îi arătă, cu o tristă blîndeţă, cît de mult se înşeală ea, şi cît de rău îi face s-o audă vorbind astfel; el îi dovedea că aceşti oameni de jos sunt cu mult superiori şi, din toate punctele de vedere, mai interesanţi decît acei nobili paraziţi din pătura zisă aristocratică... Ea-1 întrerupse cu un aer plictisit:

— Le ştiu astea, ni le spuneai şi la şcoală... te-nşeli grozav !

El tăcu. Suficienţa şi dispreţul cu care-i vorbea Ana îi deştepta o mulţime de reflecţii penibile... Va să zică, nimic nu se prinsese în mintea ei din ce semănase el!... toată dragostea lui, toate silinţile lui de a-i sugera idei mai generoase, de a o face să gîndească şi să simtă ca el fuseseră zadarnice ! în momentul acela Ana i se înfăţişa ca o fiinţă perversă, care îi amăgise, îi furase iubirea şi cele mai sfinte credinţi ale lui, ca să-şi rîdă de ele. Ea aducea în viaţa lui deşertăciunea oarbă şi lipsa de orice entuziasm a atîtor generaţii de trîntori, deprinşi să aibă toate de-a gata şi să urască munca...

Şi toată ziua nu-şi mai vorbiră. Dar după masă Dan reluă discuţia. Atunci se încinse o ceartă crudă, înveninată. Sufletele lor tremurau de ură; o poftă bestială de a se sfîşia îi apucase pe amîndoi; în ochii, în cuvintele lor deborda ca o duşmănie veche, întunecată ; şi nemaiştiind ce să-şi spuie, cum să se lovească mai dureros şi mai adînc, îşi aruncau unul altuia păcatele neamurilor, noroiul şi umilinţele familiei; atîtea intimităţi pe cari şi le spuseseră în ceasurile lor de iubire alimentau acum răutatea, setea lor de a se răni, de a se înjosi cît mai mult unul pe altul. Şi fiindcă Dan avea totuşi aerul unui luptător mărinimos care-ar putea să dea o lovitură supremă, mortală, dar nu vrea s-o dea, Ana, furioasă, nebună, prin una din acele neaşteptate pervertiri de simţuri şi vijelii morale cari tulbură şi răstoarnă toată economia unui suflet, se pomeni spumd cu voluptate lucruri oribile... Ea pronunţă numele lui Peruianu ; şi-şi făcea un bici din propria ei ruşine, un bici cu care pedepsea amarnic pe nefericitul Dan. în be-

ţia ei de a tortura, de a da lovituri ireparabile, îi spuse că unchiu-său e un om superior şi că ea l-a iubit, şi că-1 iubeşte încă... Dan se ridică şi făcu un pas spre ea. Ana dete un ţipăt de groază. Lori începu să plîngă. El simţi o rupere bruscă, o discordare dureroasă în tot trupul, şi, în conştiinţa lui, ca într-o vălvătaie de incendiu, îi tremurară deodată toate gîndurile...

— Nu te speria, că nu-ţi fac nimic...

Îşi luă pălăria şi ieşi.

Cu mîinele la spate, fluierînd în neştire una şi aceeaşi frază dintr-un cîntec uitat, el mergea încet în liniştea şi răcoarea nopţei. Şi ce limpezi şi uşoare i se păreau gîndurile ; atîta doar că-i lunecau prea repede ; din cînd în cînd el se oprea în Ioc, atunci nu mai fluiera, şi nici gîndurile nu mai năvăleau aşa iute ; privea la pilcurile de stele de pe cer şi parcă se mira că nu le-aude cum fîşîie prin aer, atît era de adîncă tăcerea din jurul lui, ş-atît îi erau de rafinate şi de atente toate simţurile, dar mai ales auzul; şi mereu se observa, vroia să-şi dea seamă perfect de tot ce simte : mai întîi, o mulţumire generală, care provenea din faptul că s-a stăpînit, şi că n-a lovit-o — s-ar fi mustrat toată viaţa de o asemenea brutalitate; apoi îşi amintea vorbele lui, vorbele ei... şi căuta să se lepede de orice ură, ca să poată judeca senin ; dar tot calmul acesta pe care şi-1 impunea era factice : aşa, bunăoară, el nu era în stare să deosebească bine cît adevăr putea rămînea din vorbele Anei dînd mînia la o parte, el nu pricepea că-n beţia ei de a face rău spusese mţnciuni, îşi defăimase propria ei viaţă, cu pofta cu care unii furioşi îşi smulg părul şi se bat cu pumnii în cap. El credea că e foarte liniştit şi judecă rece cînd îşi propunea să-i spuie : „Doamnă, fiindcă iubeşti aşa de mult pe scumpul dumitale unchi, fă bunătate şi du-te de trăieşte cu el!" Şi parc-o şi vedea plecînd cu sluga, cu Lori şi cu tot ce era al ei. Lui nu-i păsa. Se gîndi un moment la ce are să zică lumea... prietenii lui. Ridicul ?... de ce să fie ridicul î Cîţi nu^Se^despart! Din., moment ce nu se mai înţeleg... în clipa aceea îi fulgeri, un gînd straniu, înfiorător: „Ana s-a sinucis". El tresări şi-şi întoarse capul... i s-a părut c-a auzit un glas strigîndu-1 din urmă. Luna se ascunsese după un nor. Dan fugea spre casă, îngrozit de tabloul pe care jiu şi-1 mai putea şterge din închipuire. în odaie era întuneric, intră binişor, picioarele îi tremurau de spaimă, trase-un chibrit... Ana dormea, lîngă Lori, cu faţa spre perete.

XVIII

— De-acu nu mai e nici un pericol, dar putea s-o pățească rău...

— Bine, din ce ?... nu pricep.

— A luat ceva, probabil; o persoană așa de bine constituită nu avortează dintr-un lucru de nimic... acu-i vară... ca să presupui c-a răcit, e greu, nu-i așa ? Să stea liniștită-n pat; mai trec eu mîine pe aici... noapte bună !

Ana, culcată pe spate, cu mîinile-ntinse pe plapomă, privește fix în podele. Ca perna e de albă fața ei visătoare, cu părul dat la o parte de pe frunte, cu ochii tăiați, măriți de slăbiciune. Dan se apropie cu sfială de pat. Ea clatină încetișor din cap.

— Nu dorm, stau așa.

Și-i întinde mîna să i-o răcorească.

— Ce ți-a spus doctorul ? .

— A zis că... să stai liniștită. Te mai doare ?

— Nu, puțin... Mă iubești ?

— De ce mă-ntrebi ?... Tu știi bine că te iubesc.

Dan își pleacă gura pe mîna ei fierbinte. Ana închide ochii ș-adoarme. în odaie e un miros cald de sînge ; luna plină bate-n fereastră, un grier chirăie după sobă. In picioare, la căpătîiul Anei, Dan, cu brațele încrucișate pe piept, stă ș-o privește mult, atentiv, ca și cînd ar căuta, în repausul figurii ei, secretele, alcătuirea acelei naturi ciudate, pe care de doi ani o studia și n-o putea pricepe. Ce nu i-a spus ? în cîte chipuri n-a încercat

să-i sugereze gîndurile, și dorințile, și entuziasmul *luiH.* De cîte ori, cu ochii înecați de lacrimi, nu și-a răzămat capul pe genunchii ei, și n-a implorat-o să-i fie milă de, viața fui, să-1 iubească, să fie bună cu el, să-1 înțeleagă: Ș-atunci ea deschidea ochii mari, o, ce frumoși, ce dulci ochi avea atuncea, și cu ce glas încîntător îi spunea : „Dar te-nțeleg, te-nțeleg și te ador J" Și el îi săruta mînile cu recunoștință... cîteva zile inimile lor se simțeau aproape, gîndurile lor erau aceleași; ș-apoi deodată li se strica iar toată fericirea ; Ana nu mai era a lui, o simțea cum îi lunecă din brațe, ca ceva fluid, impalpabil, iar o pierdea. Ce de iluzii, ce de viață stricată ! O, cît de puternic l-ar fi făcut, cîtă lumină și intensitate ar fi dat minții lui, și cît de sus l-ar fi ridicat dacă l-ar fi înțeles și l-ar fi iubit, așa cum visa el odinioară !... „Ano, Ano, unde-i sufletul tău, pe care-1 caut de atîta timp și nu-1 găsesc ? Oare nu s-ar putea de-aci-nainte..." Rămase pe-ntuneric, se trecuse toată lumînarea. El dete perdeaua la o parte, luna arunca-n odaie o lumină fantastică, de vis. Lui nu-i era somn. „Să fie Ana bine, gîndi el, ce frumoasă primblare-am face *V*

în momentul acela își aduse-aminte de noaptea-n care i-a spus lui Priboianu amorul lui, era tot așa, prin august... Se culcă și-nchise ochii de voluptatea odihnei ce i se răspîndea încet în tot trupul; numai atunci își dete el seamă cît era de ostenit. Cîteva minute nu gîndi nimic. Ana respira liniștit. Și el, ca s-adoarmă, asculta în tăcere suflarea ei cadențată; apoi își închipuia că e într-o barcă, pe-o apă liniștită, nemărginită... un sentiment vag de lunecare-n întuneric... era la pragul somnului, cînd o tresărire violentă îi zgudui tot trupul, una din acele tresăriri ce par o smucire bruscă a vieții speriate de atingerea morții; gîndurile începură a da năvală în conștiința lui alarmată, aducînd cu ele suferinți ascunse, scoțînd în lumină deodată amărăciuni necunoscute, cari i se strecuraseră în suflet, pe nesimțite, ca o otravă lentă. Niciodată nu i se lămurise așa de bine viața lui nenorocită. îi reveneau unele fraze, unele atitudini și priviri de-ale Anei, pe cari numai

acum le-nţelegea, şi parcă simţea o plăcere de a le analiza, de a stoarce şi de a distila în el tot veninul, toată durerea ce se ascundea în sensul lor... „Un copil? dar aş prefera să mor... Ce oroare \" A, ştia el acum cu ce se legau vorbele acestea în sufletul Anei! Nu era strigătul unei amintiri de groază şi de ruşine care se deştepta în ea... altceva o făcea să aibă oroarea unei sarcini: era femeia cochetă, amorezată de frumuseţa trupului ei; gîndul de a-şi vedea talia groasă, şoldurile diformate şi rumeneala retrasă din obrajii ei pentru cîtva timp, numai gîndul acesta omora în ea instinctul sfînt al maternităţii. Şi Dan îşi aducea aminte de toate certurile lor, de toate greutăţile şi nevoile prin cari trecuseră amîndoi, şi-n faţa cărora ea se arătase pururea enervată, laşă, incapabilă de a găsi pentru el un cuvînt, o căutătură care să-1 consoleze, să-i dea curaj, să-i dea puterea de a spera şi de a lupta. O, ce glacială, şi mută, şi exasperantă tristeţă vedea pe faţa ei în momentele acelea de strîmtorare şi de lipsă!... Se gîndi la Albert, care venise cu Miba şî cu fetiţa lui; ce fericiţi erau, ce aer blînd şi discret, de femeie cuminte şi superioară, avea ea, şi cum se-nţelegeau de bine unul pe altul! Ce frumoase zile-au petrecut împreună! Cîtă bucurie simţea el cînd vedea pe Ana vorbind cu Miba; seara ieşeau cu toţii la primblare; soarele ^se scobora încet după deal, umbra curgea pe şes, se împînzea ca o apă, un parfum de iarbă cosită îmbălsăma aerul, şi ele mergeau la braţ înainte, ei rămîneau înadins mai în urmă, uneori se ascundeau în dosul unei căpiţi, ca să le sperie. Ca un vis au trecut cele patru zile cît au stat împreună. Albert era profesor la universitate; el era iubit, fericit, sigur de viaţa lui... Miba îl adora! C-o săptamînă înaintea lor fusese Priboianu; acelaşi suflet bun, vesel, entuziast, aceeaşi tinereţă şi seninătate de gînduri... Toţi prietenii lui munceau, aveau un ideal! Toţi mergeau înainte, numai el îşi pierdea vremea, îşi sleia toate puterile minţii pe certuri, şi neînţelegeri, şi griji cari nu se mai isprăveau. Şi ei îl cred fericit, sunt siguri că el scrie şi că într-o zi are să dea la lumină opere mari, uimitoare...

— Nino! dragă!

£1 sări speriat. Ana gemea; o durere surdă îi curma respirarea, fruntea-i era brobonită de sudoare. Afară se lumina de ziuă. Dan se-mbrăcă iute şi alergă după doctor.

Peste-o săptamînă Ana era bine. Cu ce dragoste o purta de mînă, ca pe-un copil, în primele zile de întremare! Şi ce sfîntă i se părea figura ei palidă, şi mişcările ei încete, delicate, şi glasul ei dulce, de o blîndeţă fermecătoare. Toată fiinţa ei i se părea schimbată, regenerată.

— Dane, tu n-ai mai scris de mult...

Şi făceau proiecte. în ţară se pornise de cîtva timp un curent sănătos, idei generoase însufleţeau tinerimea care se ridica, lumea începea să citească şi să distingă lucrările de adevărat talent, din toate părţile sufla ca o viaţă nouă, ca un vînt de primăvară, care-aducea speranţe mari, şi dor de muncă, şi entuziasm.

Da, are să scrie; la iarnă are să-şi publice romanul. Şi ei făceau socoteală: cinci mii de exemplare, a patru lei... se vînd desigur într-un an!... produceau net zece mii de lei; dar să nu ia banii cu ţîrîita, că nu-nţeleg nimic aşa; să roage pe Priboianu să-i strîngă, grămadă... şi-n vremea aceea el are să scrie al doilea roman, ş-atunci au să se mute la Bucureşti, o să fie liber... de cînd visa el lucrul acesta!... să-şi poată asigura viaţa aşa, să scrie cîte un volum pe fiecare an... cu ce drag ar lucra! are-atîtea-n cap... le vede, doar să le-aştearnă pe hîrtie. Ana va traduce romanele în franţuzeşte. Ce fericiţi or să fie! în toţi anii or să plece pentru cîteva luni în străinătate... Şi amîndoi, în momentele acelea, credeau, vedeau aievea desfăşurîndu-se înaintea lor fericirile de cari vorbeau.

Era o noapte urîtă, pe la sfîrşitul lui octombre. Afară ploua mărunt, şi urla un vînt amarnic, cîte un vîrtej se repezea cu mînie în ferestre, de parcă se clătina casa. Ana dormea. Dan scria, adică se chinuia să scrie, căci pagina pe care-o începuse de cu seară era de-abia la jumătate... şi ce de ştersături! ce rînduri încîlcite, indescifrabile, şi cum arătau de bine dezordinea

din sufletul lui! De două săptămîni avea o durere de cap distrugătoare, şi se forţa să scrie, şi nu putea, şi asta-1 făcea nervos, iritabil, îl îmbolnăvea şi mai rău ; din cînd în cînd îl apuca un sentiment de covîrşitoare revoltă, scrîşnea din dinţi şi rupea condeiul, descărcîndu-şi mînia într-un „ah !" de o profundă disperare ; ş-atunci holba ochii şi se uita speriat în juru-i... în faţa Anei se arăta liniştit, vesel; dar uneori îi trecea cîte-un junghi mai ascuţit prin creieri, şi figura lui lua o expresie de suferinţă pe care nu şi-o mai putea ascunde. „Ţi-e rău ?" îl întreba Ana. „Nu, mi-e foarte bine..." şi lua altă vorbă. Ana se îngrija dacă-n adevăr s-ar putea vinde cinci mii de exemplare ! aceasta o preocupa pe ea mai cu deosebire ; Dan o asigura mereu; dar numai el ştia ce era în sufletul lui... O, ce rău îi făcea în noaptea asta vijelia de-afară : el auzea în vuietul vîntului glasuri omeneşti, gemete confuze, depărtate, şi-n închipuirea lui bolnavă lunecat tablouri spăimîntătoare, nemărginite pustietăţi de mare, corăbii cari se scufundau in valuri... şi vîntul, vîntul acesta sinistru i se părea c-a adunat de pe oceane ţipetele desperate ale naufragiaţilor şi le poartă prin lume. Era tîrziu, aproape două... se culcă. Cercă să-şi alunge vedeniile urîte cari-1 năpădeau ; deschise ochii în întuneric ; un sentiment de apăsare, de lipsă de aer îl făcea să caşte gura şi să respire lacom. îşi aduse aminte de ultima ceartă cu Ana : venise vorba de Drăghici; Dan, cu oarecare sfială, o întrebă dacă a fost ceva adevărat în zvonul care se făcuse odată la Sinaia... Ana nu ştia nimic. Şi din cea mai liniştită discuţie, se pomeniră, pe nesimţite, încăieraţi la sfadă. Ana zicea că Drăghici ar fi făcut-o fericită. Dan, într-un moment de revoltă, şi ca s-o umilească, îi spuse că Drăghici n-ar fi luat-o, pentru că era *săracă.* In urmă, el s-a căit amar, ş-a rugat-o să-1 ierte, şi s-au împăcat... dar cîte cuvinte înveninate nu-şi aruncaseră unul altuia, de cîte răni profunde, iremediabile nu tremurau sufletele lor, pe cînd ei se îmbrăţişau în frenezia împăcării !

Din ziua aceea Dan rămase pe deplin convins că între el şi Ana e o prăpastie, un gol imens, pe care cu

nimic nu-1 mai poate astupa. Gîndul că el n-a fost în stare s-o facă fericită, că inima ei tînjeşte de dorinţi pe cari el nu i le poate-mplini, că toate aspiraţiile lui de a se face folositor lumii, printr-o muncă pacientă * şi dezinteresată, pe ea n-o mişcă şi n-o încălzesc de ioc, gîndul acesta îl umplea de-o desperare întunecată, laşă, zdrobitoare. Va să zică, ea nu preţuia talentul lui decît ca pe un mijloc de a „cîştiga parale" ! Mîndria, înălţarea morală, divina seninătate pe care ţi-o dă conştiinţa c-ai făcut bine, şi că n-ai trăit degeaba, mulţumirea intensă, farmecul nespus pe care-1 simţi în expansiunea generoasă a propriei tale vieţi, amorul sfînt pentr-un ideal, jertfa, gloria... toate acestea pentru ea erau vorbe goale, aiurări de om bolnav! Şi se hotărî să nu mai vorbească cu Ana decît de lucrurile cari o interesau pe ea.

Dan închise ochii, nu-i venea somn ; fruntea-i ardea ; simţea între tîmple o durere apăsătoare, înfundată, cu zvîcnituri cari-i răspundeau în ceafă, gura-i era uscată, amară, stomacul leşuit, şi pafcă-i alergau furnici în tot trupul. Imagini rupte, învălmăşite îi treceau cu o iuţeală vertiginoasă prin conştiinţă. Vîntul şuiera în străşini, şi iar îi aducea privelişti îngrozitoare, corăbii înecate, oameni disperaţi cari se agăţau de valuri... deodată simţi o mînă rece pe călcîi şi-şi trase iute piciorul; un moment rămase îngheţat de spaimă... „Ce prostie! mi s-a părut", şi instinctiv îşi duse mîna la călcîiul stîng şi se pipăi, ca şi cum ar fi căutat să-şi reproducă impresia. Cercă să-şi închipuie un om aplecat pe brînci la picioarele patului: atunci văzu bine în întuneric un cap necunoscut, hidos, care s-apropia încet, se înclina cu ochii holbaţi la el... u, ce figură de sălbatic ! şi deschise ochii ca să n-o mai vadă; apoi îşi întinse piciorul, şi-nadins şi-1 aşeză exact în poziţia pe care-o avea la început... „Să vedem dac-am să mai simt o dată mîna aceea rece..." şi el aştepta, cu o concentrare de atenţie, ca şi cum toată simţirea i s-ar fi îngrămădit în călcîi... nimic ; conştiinţa lui, în luptă cu somnul, slăbea, se întuneca... deodată dete un stri-

* *Pacient* — răbdător.

găt de groază; mîna rece, evocată de propria lui închipuire, venise...

— Ce eî întrebă Ana, speriată.

— Aprinde, te rog, lumînarea...

Ea se sculă, bîjbîi pe masă ; în odaie era cam frig, şi mînile ei tremurau ; trase un chibrit şi clipi tare, ca să-şi scuture ochii de zăpăceala somnului; cu lumînarea-n mînă se îndreptă spre Dan, dar o dată se opri înmărmurită ca-n faţa unui spectru. Atunci el crezu că Ana a văzut în adevăr pe cineva-n odaie.

— Dane, ce ai ? Mă sperii... Unde te uiţi aşa ?

Zgrebulit în colţul patului, Dan tremura ca varga şi căta cu spaimă în toate părţile. Ea tuse lumînarea pe masă şi se aşeză lîngă el; îi luă mîna rece şi i-o strînse cu dragoste, şi-i vorbi blînd, milos :

— Linişteşte-te, pentru Dumnezeu ! şi spune-mi, ce e ? Ce-ai visat ?

Dan îşi veni în fire, şi durerea de cap, întreruptă de emoţiune, iar îl apucă.

El îi spuse că n-a putut dorini de loc, că zgomotul vîntului de afară îl enervează şi-i dă alucinaţii... Ana nu se mai duse în patul ei; ei adormiră îmbrăţişaţi, ca-n vremile cele bune.

i

XIX

Dan e din ce în ce mai nervos. împricinaţii nu mai găsesc în el pe judecătorul calm şi bun de odinioară. Prezidentul tribunalului din Vaslui i-a atras atenţia, printr-o scrisoare foarte amicală, asupra cîtorva hotărîri „date cam în pripă". Subprefectul îl săpa. Viaţa cu Ana ajunsese un supliciu. Ea nu putea pricepe cum atîţia oameni, cu mai puţin talent şi cu mai puţină învăţătură decît Dan, au ştiut să-şi croiască o cale cu mult mai bună, ş-au mers înainte... pe cînd el tot „neprocopsit" a rămas. Şi pe subiectul acesta se hărţuiau vecinie.

— Aş mai înţelege să fie cineva mîndru cînd are cu ce; dar aşa...

— Şi ce-ai pofti dumneata ? Să fac ode miniştrilor ? Să linguşesc pe vodă, ca să-şi facă pomană cu mine ? Asta ai vrea ?...

— Fireşte j dacă nu poţi să trăieşti altfel... de ce nu ? Alţii cum fac ? şi li-i bine. Nu te vezi în ce hal eşti şi-n ce hal m-ai adus şi pe mine ?... Dac-aş fi ştiut că toată viaţa ai să mă chinuieşti aşa...

— _Nenorocito, în ce noroi mă împingi?... Fugi, că mi-e scîrbă cînd te-aud... Uf, ce femeie ordinară !...

Dan trînteşte uşa furios şi se duce în cealaltă odaie. Ana rămîne plîngînd şi blestemîndu-şi ceasul în care s-a născut.

— Tăticule, ce eşti tu aşa supărat ?... că nu te-a iubit mama ? da ?... că n-a fost mama cuminte şi gigea cu rine ? da ?... Spune, că-ţi dau bomboană... spune...

că tu eşti fetiţa mea care te iubesc şi-ţi dau prăjitură... ia stai... să te pup...

Şi Lori întinde mânuţele după el să-l prindă, îi aţine calea, s-atîrnă de haina lui. Dan se poartă, aiurit, din colţ în colţ, el n-aude, nu vede, nu simte. „Doamne, cum m-am înşălat... cît sunt de nenorocit!" Vorbele astea îi revin mereu în minte, ca un refren al gîndurilor lui triste, neînchipuit de triste. Unde mai sunt visurile frumoase ale tinereţei ? Ce s-a făcut cu iubirea şi cu entuziasmul inimei lui ? Nimic din ce-a sperat!... toate i-au ieşit pe dos... „Ce neam de oameni fără noroc !" Şi nu e nimeni să-l înţeleagă ! Cît era el de bun... şi ce dar are femeia asta de-a-l scoate din fire şi de-a-l face rău !... Oh, cum ar vrea s-adoarmă, s-adoarmă, şi să nu se mai deştepte.

— Tăticule dragă, nu mai fugi aşa, stai, să te pup !

Ce dulce-l ruga biata Lori, şi cît de graţios îşi ridica faţa şi-i căuta privirea, şi cum tropăiau prin casă drăgălaşele ei picioruşe !...

— Astîmpără-te odată şi lasă-mă-n pace... pleacă de-aici !

Şi fetiţa se retrăgea deoparte, cuminte, şi-l privea lung cu ochii ei mari şi supăraţi.

Scene de astea se repetau mai la fiecare două zile.

Cînd pleca la judecătorie, pe drum se pipăia speriat, crezînd că poate şi-a uitat pălăria, sau cravata... într-o dimineaţă, era pe la sfîrşitul lui marte, Ana-i spuse hotărît că s-a săturat „de mizeria asta" şi că se duce la soră-sa.

— Fă ce ştii, îi răspunse Dan, cu o supremă disperare, şi ieşi.

La primărie cisluiau *, pe prispă, cîţiva consilieri şi notarul, care îşi avea, despre toate cele, ideile şi reflecţiile lui personale. Dan îi salută distras şi trecu-nainte.

— Ia, aista om fericit, zise notarul, diştept, învăţat şi ce cocoană frumoasă are, şi cum se iubesc amîndoi.,. halal de ei! Ce le pasă ?...

* *A cislui* — a sta de vorbă, a se sfătui.

Era în şedinţă şi pronunţa o hotărîre... la mijlocul unei fraze i se făcu deodată întuneric în minte şi pierdu şirul, faţa i se crispa într-o penibilă sforţare de reculegere; el gîngăvi de cîteva ori aceeaşi vorbă, ochii i se umpleau de grijă, de spaimă, obrajii şi urechile îi ardeau; puse coatele pe masă şi-şi lăsă capul în mîini. Cînd îşi ridică faţa, era alb ca hîrtia. Rugă pe ajutor să continue şi plecă.

Din ziua aceea conştiinţa lui Dan se puse la pîndă cu tot dinadinsul. Vorbea rar, încet şi evita orice discuţie cu Ana. Ochii lui păreau a privi mai mult înlăuntru. îşi cumpănea mersul, glasul, cele mai mici gesturi. La fiecare moment căuta să-şi dea bine seamă de tot ce face şi de tot ce se petrece-n el. Adesea lucruri de nimic îl impresionau puternic, cuvinte neînsemnate, întîmplări obicinuite se exagerau în atenţia lui de maniac, luau proporţii şi înţelesuri de evenimente extraordinare, ş-atunci inima-ncepea să-i bată tare, aşa de tare, că el îşi auzea sîngele cum îi zvîcneşte-n cap, şi tot sufletul lui vibra năucit ca de-o nenorocire fatală, ireparabilă. Cîteodată-şi deschidea ochii mari şi privea curios la lucrurile de primprejur, ca un om ameţit, care vrea să-şi dea seamă de locul în care se află. Glasul i se schimbase, căpătase un răsunet profund, misterios ; o melancolie dulce, de copil bolnav, i se fixase de figură.

— Ce ai tu, Dane, de eşti aşa... fără chef ?

— Eu ? N-am nimic ; ce să am ?

De cîtva timp nu mai scria, nu-i venea să s-apuce de nimic, ceasuri întregi sta uitit şi nu scotea o vorbă ; la scrisorile prietenilor nu mai răspundea. într-o zi Ana cercă să-i aduc-aminte de roman, de planurile lor... dar el îi spuse că ştie, are el grijă... ş-o rugă aşa de blînd să-l lase-n pace, să nu-l mai întrebe de asta, ea oftă şi nu mai zise nimic.

Nopţile erau îngrozitoare. De cum îşi punea capul pe pernă, gîndurile îl năvăleau în dezordine, şi conştiinţa lui lupta ca să se desfacă din vălmăşag, din valurile cari-o acopereau, şi să iasă la lumină. Simţea în tot trupul o căldură ş-o tulburare penibilă, deschidea gura şi trăgea aer mult, ca să-şi umple golul pe care-l

avea-nlăuntru ; cerca să prindă cîte-o imagină deslușită, să-și fixeze gîndul pe ceva, și nu putea. Toate i se rupeau și i se amestecau confuz în minte. Figurile cunoscute, pe cari vroia să și le reprezinte, apăreau diforme în închipuirea lui, ca-ntr-o oglindă stricată. Căuta să dea membrelor lui atitudini comode, odihnitoare, și peste cîteva minute, trebuința de a se întoarce i se impunea cu o putere imperioasă, obsedantă, împotriva căreia voința lui slabă cerea să lupte, se întindea în sforțări dureroase, ș-odată se discorda, atunci-l cuprindea un sentiment de silă, de discurajare, i se părea c-a plesnit un resort în el — ca o putere ocultă, străină de voința lui, îi împingea trupul greu și moleșit, și da brațelor și picioarelor lui alte atitudini. Așa se canonea pînă despre ziuă. Uneori îl fura somnul, și o dată simțea că se mișcă patul cu el... tresărea speriat! ca un fier ars îi trecea prin inimă,- îl umplea de-o neliniște năbușitoare; și iar începea să se observe, să se spioneze, cu un sentiment de spaimă superstițioasă, în fiecare impresie, în fiecare licărire de gînd. Dimineața avea amețeli; de obicei, cînd se pleca să se spele, simțea o întunecare subită a conștiinții, o clipă își pierdea echilibrul, trupul lui. pornea să cadă-nainte, ș-o dată se oprea, și se retrăgea ca de pe marginea unei prăpăstii. El băgase de seamă că direcția în care i se lăsa capul, în acele clipe de amețeală, venea cam spre stînga ; și-și aducea aminte că tot în partea aceea, sub tîmpîă, i se localiza mai adesea durerea de cap. Intrase la griji. Și controlul, examenul acesta, pe care și-l făcea la fiecare moment, îi ostenea și-i intimida mintea, neutraliza o parte din spontaneitatea emoțiunilor, din libera funcționare a puterilor lui sufletești. Ca un om care-și pierde întrucâtva cumpătul, mersul și mișcările lui naturale cînd știe că-l observăm, tot așa gîndurile, caracterul și toate apucăturile lui Dan se alterau, încetul cu încetul, sub privigherea continuă, obsedantă a ochiului aceluia neadormit, tulburător, care se căsca, din ce în ce mai mare și mai speriat, în conștiința lui. O clipă de distracție, uitarea unui nume îi dădeau fioruri de spaimă,

și toată figura lui lua o expresie de neliniște șt de alarmare, ca-n fața unei mari primejdii.

Ana îl vedea în toate zilele, nu-și putea da seamă de schimbarea care se făcea în el. Neîntrerupt preocupată de ființa ei, de dorințile, de regretele și de soarta ei, ea se uita la Dan cu ochi din ce în ce mai osteniți, aproape indiferenți, ca la un om cu care s-a obicinuit și-n care nu mai descopere nimic nou. Se mira ea singură de admirația și de entuziasmul pe care i-l inspira odată omul acesta, de influența pe care-o exercitau asupra ei vorbele, gesturile, privirea lui, tot ce emana de la el. Cum a putut fi oare atît de naivă... și de proastă, căci e o curată prostie să te extaziezi așa de-un om... *ca toți oamenii I* Gîndurile ei treceau cu o nespusă jale de la iluziile pe cari și le făcea în pension la viața ei de-acum, atît de sarbădă și de nenorocită...Qrcurios cum Ana niciodată nu se încercase să-și dea socoteală de împrejurările în cari Dan a venit s-acopere.^ cu imaculata lui iubire, durerea și rușinea de care sîngera încă inima ei. Ș-adesea, seara, cînd se dezbrăca și-și vedea în oglindă umerii goi, brațele albe,. rotunde, perfecta alcătuire a figurii ș-a trupului ei, o cuprindea mila de-atîta frumusețe, condamnată să se stingă^ în închisoarea asta mizerabilă, în pusnicia și sălbăticia asta, unde nimeni n-o admira, nimeni nu-i mai știa de știre. își aducea aminte de rochiile elegante pe care le purtase, de balurile-n care strălucise, în toată splendoarea frumuseții ei, și de cuvintele dulci, șoptite, neînțelese încă pe vremea aceea, și de privirile calde, pasionate, pe cari ea parcă le simțea, ca pe-o suflare gîdilitoare, cum îi lunecau pe la ceafă, pe sub bărbie, și-i înfiorau umerii și sînul ei de fecioară, o umpleau de-o senzație necunoscută, de-o moliciune tulburătoare, dar yoluptuoasă, de care sufletul ei tremura, nedumerit și visător, ceasuri întregi, după fiecare bal.
în ce umilitoare mizerie o azvîrlise soarta iJCum și-a pierdut ea mințile, de și-a legat existența c-Oh om așa de ursuz și de-maniac, care găsește-o cinste în a rămînea sărac și smerit toată viața ? Și mereu se gîndea la Titi, o prietenă a ei din pension, care se măritase c-un stropșit, cu unu... Amilcar Ciuhureanu, *poet*

simbolist, un grandoman ridicul, pe care ea îl credea un geniu neînţeles şi prigonit de invidioşi, şi care", tot aşa, o tîra în cea mai neagră mizerie, şi ea îl adora, zicea că-i fericită, şi era convinsă că Amilcar al ei are să triumfe într-o zi. Ce s-o mai fi făcînd sărmana Titi cu „geniul" ei, de care nu se mai auzea nimic ? Ana îşi aducea aminte, cu milă, de încrederea oarbă şi devotarea naivă a acelei fiinţi rooite de-o himeră ; şi-şi făcea un merit, o superioritate de judecată din faptul că ea nu mai admira pe Dan. Conştiinţa ei era vecinie îngrădită în impresia momentului: sentimentul *de acum* i se părea definitiv, pentru toată viaţa, într-o zi de mînie scrisese soră-sei că e nenorocită şi-i vine să ia cîmpii; şi, c-o poftă înveninată de a se umili, o ruga să se îndure de ea şi s-o primească... se oferea să-i fie slugă, să-i frece parchetele, să stea la bucătărie şi să-i muncească toată viaţa, numai să-şi facă milă şi s-o ia... Peste patru zile primi răspuns : Ema o aştepta, îi scria cu lăcrimile-n ochi, ş-o „conjura", cu toată iubirea şi durerea ei de soră, să vie numaidecît. Şi Ana plînse ca o nebună şi se căi amar de ce făcuse... Trecură cîteva zile liniştite. Era vară, pe la-nceputul lui mai. într-o dimineaţă Dan se primbla prin casă şi ofta. Ana se uita la el cu sfială, simţea că i se rupe inima, fără să ştie de ce...

— Dane, tu nu mă mai iubeşti ! De ce nu mai vorbeşti cu mine ?

El o privi lung, nedumerit... apoi îşi lăsă ochii în jos şi iar începu să se primble, răsucindu-şi mustaţa, dus pe gînduri. Ea crezu c-o dispreţuieşte, şi, palidă de mînie, c-un gest solemn, îi întinse scrisoarea. Dan o citi, i-o dete înapoi şi, c-un aer distras, indiferent, îi zise : „Du-te". Pe Ana o podidi plînsul. El îşi luă pălăria şi ieşi liniştit. De vro zece. zile nu mai dase pe la judecătorie. Cînd era să iasă pe poartă, simţi răcoare la picioare şi băgă de seamă că era în papuci; se-ntoarse să-şi ia ghetele; un vătăjel îl strigă din urmă: „Domnule judecător!..." şi-i dete-un plic galben ; Dan îl deschise : pe ziua de 1 mai era înlocuit. Curios, toate i se răsfrîngeau ca într-un vis urît, obsedant, din care parcă vroia să se deştepte şi nu putea.

El strigă tare: „Ioviţo ! Ioviţo! ţi-am spus să-mi tncălzeşti apa pentru baie, vezi să fie fierbinte ca atunci!" lovita îl privi speriată : „Nu nri-aţi spus nimic... da' ce e asta ?..." Dan, cu paşi largi, gesticulînd solemn, se primbla prin livadă şi declama „versuri" :

„Gunicttnda sade strimbă pe spetezele rutinei,
*Cine stoarce două lacrimi din priporul * golic'iunei i*
Adormiră-n întuneric desfătările durerii,
Numai florile din arbori umplu noaptea de mizerii!..."

— Dane, pentru numele lui Dumnezeu, taci, că te-aude lumea... te rog...

El, fără a se întrerupe, o privi cu ochi mari şi blînzi, cari nu mai vedeau realitatea. Ana nu se dumerea ; îl ruga să-nceteze şi să n-o mai privească aşa, că-i face frică ; îl luă de braţ şi-1 duse-n casă ; ea era palidă şi tremura toată, el gesticula cu cealaltă mînă şi improviza mereu, uneori nu mai găsea vorbe, şi-atunci continua ritmul într-un *„tam-ta-ra-ra, tam-ta-ra-ra"* pe care-1 repeta de sute de ori cu o linişte imperturbabilă... Ana se uită la el fix, deodată ochii i se umplură de spaimă, tot adevărul i se dezlegă în fulgerarea "unui gînd ; c-un răcnet sfîşietor, ea fugi din odaie, ca de groaza unui ucigaş.

— Doamne, coconită, da' de ce te temi aşa ? Ia lasă, c-are să-i treacă, nu-ţi strica inima...

La dejun Dan înfulica bucături mari şi clefăia repede, c-o lăcomie de bestie. lovita îl întreba mereu dacă-s bune bucatele, el, în neştire, cu gura plină, zicea *da.* Ana nu se mai putu stăpîni şi-ncepu să plîngă cu hohot. lovita îi făcea semne să tacă. Dan îşi vedea de mîncare, străin de tot ce se petrecea-n jurul lui. După masă îşi aprinse o ţigară şi, c-un aer timid, se aşeză pe un scaun, deoparte. Afară ploua.. Ana veni lîngă el, duioasă, rugătoare, îi luă mîna rece şi i-o netezi. „Dragă, de ce nu te uiţi la mine ? Ce ţi-am făcut eu de nu mă mai iubeşti ?... Fie-ţi milă de mine,

* *Pripor* — povîrnis.

Dane..." îi jura că-1 adoră, îl îmbrățișa, nu știa ce să-i mai spuie. Glasul îi tremura, ochii i se umplură de lacrimi. Dan fuma tacticos, privind fix înaintea lui. Ea aștepta, pierdută, un cuvînt, o căutătură... El se sculă, foarte preocupat, și, primblîndu-se cu pași agitați de colo-colo, începu :

„Duceți cînteccle mele în păduri de palisandri...
Smulgeți aștrii din deserturi... tam-ta-ra-ra, tam-ta-ra-ra..."

Și gesticula teatral, cu amîndouă mîinile.

Ana își îngropase capul în pernă, ca să nu mai vadă, și se bocea desperată. Fetița alerga prin casă, sărea-naintea lui, rîdea și zicea și ea : „Tam-ta-ra-ra, tam-ta-ra-ra..." Ea nu mai putea de bucurie că „tăticu face prostii" și se joacă cu dînsa. Asupra acestei scene sosi Priboianu, cu Poteraș : el aflase in ajun despre destituirea lui Dan și venea vesel, să-1 ia la București. Servitoarea-i ieși-nainte și-1 preveni; el nu înțelegea bine ; cînd intră, rămase înlemnit. Dan îl cunoscu; cum îi văzu, îi ceru b țigară, îi spuse cu bucurie c-a făcut un *poem* și-ncepu sâ-i declame... „Tam-ta-ra-ra, tam-ta-ra-ra..."

Au plecat fox aceeași zi. Tot drumul Dan n-a ieșit din poemul lui. Ana plîngea, se ruga de Priboianu să nu i-1 ia, zicea că vrea să-1 îngrijască ea singură, că numai iubirea ei are să-1 facă bine. O ploaie torențială inunda ulițele capitalei.

...Două trăsuri plecau de la casa de sănătate a doctorului Șuțu : în una, Albert și Miba țineau între ei pe Ana, leșinată; în alta era Priboianu, zdrobit de oboseală și năuc de ce văzuse; în Calea Victoriei, vizitiul, nemaiștiind încotro să-ntoarcă, opri și-1 întrebă unde să-1 ducă ; atunci băgă de seamă că e în birjă, se uită la ceas : erau trei... „La Cameră !" De-o săptamînă se discuta darea în judecată a guvernului trecut.

în vestibul îl aștepta un alegător... „Nu mă mai cunoașteți", și-ncepu să-și spuie păsul... Priboianu se uita la el și da din cap, dar nu-1 asculta. Din cînH fa cînd, ușa de la sala de ședinți se deschidea„ și se auzeau atunci aplauze, crîmpeie de fraze... „Moralitatea, domnilor, nu se poate despărți"... „omului politic mai ales eu îi cer să fie moral nu numai în societate, în vaza lumii, ci și între ai lui, în sînul familiei lui, cu..." ...„Acel care nu știe mai întîi să respecte cinstea și sfințenia casei lui..."

Un ușier trecea zorit. Priboianu îl opri.

— Mă rog, cine vorbește ?

— Domnu Peruianu !

— A... Eram sigur.

ROMÎNIA   PITOREASCĂ

t

PE DUNĂRE

De la Orşova la Sulina

PORŢILE DE FIER

Soarele scăpată spre asfinţit. Crestele munţilor par aprinse. încet, se desfac şi s-aştern pe văi perdele de umbră.

înaintea noastră, pe luciul plumburiu al apei, se iveşte-n curmeziş mai întîi o dungă, o coamă gălbuie şi creaţă. Ne apropiem de pragul gherdapurilor *. Dunărea începe să vijîie mînioasă, — e un zbucium ş-un clocot de valuri dintr-un mal în altul. Peste-adîncimi se fac ochiuri mari, cari rotesc în loc. Ici apa se scufundă, bolborosind, ca suptă de gura unei vîltori, colo se umflă, se burduşeşte şi urlă făcînd clăbuci, bătîndu-se de stînci cari nu se văd.

Vaporul merge mai încet, mai cu pază. Patru oameni stau la roata de la cîrmă ; amîndoi comandanţii sînt pe punte, în picioare, cu ochii aţintiţi înainte: trecem printre gherdapuri. Dunărea mugeşte mai tare. Cu ochii închişi, te-ai crede într-un codru pe-o vijelie cumplită. Din fundul ei se-ntind, pe sub valuri, nenumărate braţe de piatră, gata s-apuce vasul şi să-1 farme-n bucăţi la cea mai mică nebăgare de seamă. Aici, sub volbura asta de valuri, e încheietura Balcanilor cu Car-

* *Gherdap* — loc stîncos *şi* strimt, înttlnit de cursul unei ape între doi munţi.

păţii. Peste pumnii lor încleştaţi, Dunărea se aruncă furioasă, rupind cu zgomot cele din urmă stăvilare ce i se mai ridică-n cale. Şi în vălmăşagul acestei ciocniri de titani, fiecare val pare că strigă, fiecare stîncă pare că se mişcă. Deodată apa lunecă de pe zăgazul colţuros şi se întinde ca o pînză. Lupta, năprasnica luptă dintre cei doi uriaşi, cari de aci încolo au a purta străjile Romîniei, s-a încheiat. Munţii, învinşi, se dau la o parte. Zarea se deschide. Din stînga, de sub curmătura unui deal, vine rîul Bahna să întîmpine, să salute sosirea marelui fluviu la pragul ţării, cu al cărei pămînt şi destin se leagă pentru totdeauna. Din ce depărtări scoboară şi cît a luptat Dunărea ca să străbată-ncoace ! A trebuit să spintece munţii, să-şi sape albia în piatră de-a curmezişul Carpaţilor. A bătut, şi *„Porţile de Fier"* s-au deschis în faţa puterii eterne a valurilor ei.

Acum vuietul conteneşte — biruitoare, apa s-aşază între maluri, potolită, netedă ca o oglindă. Carpaţii îşi împing spre miazănoapte înălţimile învălite în codru. Cîteva stînci curioase îşi mai ridică, din desişul verde, capetele pleşuve, ca şi cum ar vrea să mai privească o dată la potopul acesta călător, căruia nimic nu i-a putut sta împotrivă.

TURN U-SEVERIN

De la Vîrciorova malurile se pleacă şi se netezesc, întinse ogoare de porumb înverzesc zariştea. Linia ferată tiveşte drept, ca un chenar regulat, marginea apei pană la Turnu-Severin, care s-arată-n asfinţitul soarelui ca-ntr-un decor de teatru. Dunărea, lărgită, taie o curbă-n ţărmul romînesc şi-mpinge oraşul pe-o înălţime acoperită de arbori, din desişul cărora ies la iveală, tot mai sus, tot mai mari, case albe-nvălite cu

olane roşii. Fumuri groase, negre clăbucesc din coşurile fabricilor. De departe s-aud bocănind în şantiere ciocanele de fier. Pe mal, la schelă furnică mulţimea, ca la bîlci.

E plin locul acesta de amintiri străvechi. Pe-aici au curs, acum optsprezece veacuri, legiunile romane, menite-a răsădi un popor nou în cîmpiile pustiite ale Daciei. Aici şi-a întemeiat mai tîrziu Septimiu Sever straja răsăriteană a împărăţiei lui, „Castrele Severiane", din cari se mai văd şi astăzi urme (Turnul lui Sever) în grădina publică a oraşului, aşezată deasupra portului, pe-o terasă-naltă, de unde se deschide una din cele mai frumoase privelişti pe Dunăre. Aici a fost odată capitala Olteniei, scaunul vestiţilor bani ai Severinului, a căror obîrşie se pierde în adîncimea vremii, dincolo de descălecătoare. Săpăturile ce se fac prin împrejurimi descopăr ziduri antice, chipuri de piatră, scule şi monede romane — răzleţe amintiri dintr-o lume de neasemănaţi viteji, cari-au adus ş-au împînzit în cîmpiile Dunării lumina, graiul şi falnica putere a celei mai mari şi mai slăvite împărăţii din cîte-au stat sub soare.

Ce urme de uriaşi au lăsat legionarii lui Traian pe unde-au trecut ! Paşii lor se cunosc prin desfundăturile munţilor. Toate li s-au supus. Stîncile s-au dat la o parte şi le-au făcut loc, apele s-au plecat speriate de umbra şi zgomotul celor dintăi poduri ce le-au încălecat. Dunărea, însăşi măreaţa şi năprasnica Dunăre, s-a îmblînzit şi s-a dat învinsă în mîinile lor. Se văd şi astăzi căpătăile podului care-a făcut nepieritor numele lui Apolodor din Damasc, ieşind din valuri, ca două braţe de gigant întinse spre cer.

Aici, pe pămîntul acesta, sfinţit de jertfe mari şi de preţioase amintiri, se ridică azi Turnu-Severin, unul din cele mai însemnate porturi ale Romîniei, oraş apusan, cu clădiri frumoase, cu şcoli mărete, cu uliţi largi şi drepte — cetate întărită odinioară, apărată de-un

* *Schelă* — oort pe malul unui fluviu ; debarcader.

şanţ adînc pe care, la vreme de primejdie, îl umplea într-o clipală Dunărea, puind-o astfel subt o pavăză de apă din toate părţile, strîngînd-o la sîn, ca pe-un copil iubit, sub braţul ei ocrotitor. [...]

CORBUL. HINOVA

Vaporul spintecă netezişui apei, aurit de cele din urmă raze ale soarelui. îndărăt, oraşul se pleacă, se cufundă-n valuri. Departe, spre miazănoapte şi apus, munţii, într-un nor de pulbere albastră, îşi ondulează coama pe poalele rubinii ale cerului. Malurile ies din apă într-o înclinare dulce, desfăşurînd lanuri de grîu în limpezişul zărilor. Peste toate-o moliciune, o pace dumnezeiască se lasă de sus.

Un deal din Serbia se culcă drept în calea Dunării. Ea, liniştită, coteşte pe la capul dealului, bate-o bucată bună spre răsărit şi se-ndoaie-n formă de potcoavă în ţărmul romînesc. în fundul acestei potcoave e Ostrovul Corbului, în care un război între ruşi şi turci, spun localnicii, ar fi lăsat corbilor de mîncare leşuri pentru trei ani de zile.

Un chiot lung sparge tăcerea amurgului. Pe malul stîng, căsuţe albe se ivesc dintre copaci. Turme de vite se scoboară la adăpat. în faţa pichetului Hinova, grănicerul nostru, cu arma la umăr, pare o statuie de bronz. Livezile satului se oglindesc în valuri. Cumpăna unei fîntîni se pleacă şi se înalţă ca un cocostîrc care bea apă. Orizontul se deschide, se lărgeşte din ce în ce. Ochiul străbate adînc în plaiurile ţării, pe lîngă dunga fumurie trasă de „Valul lui Traian", care, pornind din coasta Hinovii şi tăind spre răsărit dealul Stîrminii şi viile Oreviţii, se-nfundă, dincolo de Padina, în inima Olteniei. Soarele-a asfinţit. Aerul miroase a pămînt ars, stropit de-o bură de ploaie. Drumuri albe se pleacă din sat, legînd viaţa de pe pămînt cu drumul mişcător ai apei. Copacii, casele fug, se şterg ca nişte năluci în urma noastră. Farmecul nopţii se-ntinde ş-astîmpără toate zgomotele pămîntului. Malurile s-apropie, ca şi cum ar vrea să-şi şoptească ceva. Pe marmura vînăt-a apei luna cerne o pulbere de argint. Toate parcă se pregătesc să treacă din lumea realităţii în lumea basmelor.

OSTROVUL MARE. RUINI

E noapte, — o noapte caldă, adîncă, liniştită. Nu se mai aude decît respirarea puternică a maşinei şi fîşiitul somnoros al apei. Luminile întîrziate ale satelor clipesc, ca nişte licurici, printre crengile copacilor. Trecem pe lîngă Ostrovul Mare. în bătaia lunei, turla bisericii, satul, viile, pădurea, toate au înfăţişarea fantastică a lucrurilor văzute-n vis.

Or fi ştiind oare pacinicii locuitori de pe acest ostrov din ce vremi de vijelie au rămas zidurile năruite, valurile de pămînt şi cele patru metereze din preajma satului ? Or fi bănuind ei vrodată că, de pe monedele pe cari le găsesc, cînd îşi sapă via sau ogorul, îi priveşte chipul unui împărat roman şi că, sub vechile ruini, pe cari-şi întind năvoadele la soare, dorm atîtea scumpe amintiri din istoria neamului lor ?

De la Severin pană dincolo de Galaţi, mai toate satele şi oraşele noastre de pe malul Dunării sînt ridicate pe ruini de acestea sfinte — ziduri surpate şi mormane de moloz — rămase de pe urma întinsei şi glorioasei împărăţii, ai cărei legionari au vînzolit limanurile mărilor ş-ascunzătorile munţilor, zguduind pămîntul sub tropotul cailor lor. Ţăranii dunăreni — plugari, păscari, împletitori de rogojini — îşi întăresc temeliile caselor cu cărămizi scoase din vechile zidiri romane [...].

LA CALAFAT

Din vale de Gruia, în dreptul satului Pristolu, o lamă sclipitoare de oţel se-mplîntă-n malul drept. E rîul Timocului. Serbia rămîne la apus. Dunărea de-aci încolo pune în faţa Romîniei o nouă vecină — Bulgaria. Pe-o depărtare de patruzeci de kilometri malurile nisipoase bat spre răsărit, pană la satul Cetatea, pe unde se îndoaie iarăşi un cot mare în ţărmul din stînga, scobit de valuri, până-n şesul Maglavitului.

E miezul nopţii. Slabe, tremurătoare licăriri clipesc, ca nişte ochi somnoroşi, pe amîndouă malurile. Un muget lung, răsunător, dă ecou dumbrăvilor de pe ostroave : vaporul se opreşte la Calafat. Oraşul doarme sub straja lunii. Casele-nşirate pe costişa prăvălită spre Dunăre îşi aştern umbrele negre pe uliţile largi, tăcute, pustii. Schelă de grîne în timp de linişte, cetate de apărare-n război — Calafatul îşi are de mult paginile lui de suferinţi şi de glorie în istoria ţării. în zidurile caselor vechi se cunosc şi azi urmele bombelor, — aşa rămîn pe trupul ostaşilor bătrîni semnele războaielor în cari-au dat vitejeşte piept cu moartea. Asupra acestui oraş s-au aruncat cele dintâi obuze turceşti în primăvara anului 1877, cînd războiul nu era încă deschis, cînd Romînia — liniştită în faţa furtunii ce se pregătea — nu făcea decît să-şi asigure paza graniţelor ei dunărene. Dar la glasul tunurilor din Vidin, ca la un cîntec bătrînesc, deşteptător de amintiri măreţe, un dor adînc de luptă şi de biruinţă tresări în inimile ostaşilor din tabăra Calafatului. [...]

DESA

Vaporul lunecă-ntre malurile joase, acoperite de sălcii. Văpaia lunii se farmă de muchile valurilor ; ici şi colo pe luciul apei tremură stropi de lumină. De la

Calafat, Dunărea-şi abate cursul spre apus, tăind o curbă adîncă în ţărmul Bulgariei până-n faţa satului Desa, de unde iarăşi se-ndreaptă spre răsărit. Gorgane * rotunde, depărtate unele de altele, se înşiră ca nişte străji în largul zariştei deschise. Noaptea e limpede, luminoasă, ş-atîta linişte e-n aer, că frunzele nemişcate-ale sălciilor îţi par înmărmurite ca de-o vrajă. Aici, pe măgurile Desei şi-au întins corturile, în vara anului 1877, escadroanele Olteniei, în aşteptarea războiului. Nici nu se putea alege un loc mai nemerit pentru a pregăti la fapte vitejeşti inimile acelora cari, peste două luni, aveau să se arunce cu pieptul deschis în foc şi-n grindină de gloanţe pentru mîntuirea şi-nălţarea patriei lor. De jos, din marginea satului, ruinile unei cetăţi romane le spuneau din ce viţă strălucită-şi trag neamul; iar în faţa lor, peste zăvoaiele de plopi şi sălcii de pe malul Dunării, se întindea cîmpia pe care, cu trei sute de ani înainte, Mihai Viteazu, spărgînd duiumul oştilor turceşti şi, ca o vijelie năprasnică, spulberînd steagurile verzi de pe pămîntul ţării lui, gonea dîra de sînge şi de turbane risipite până-n văgăunele Balcanilor.

GURA JIULUI. BECHETUL. CELEIUL

Se crapă de ziuă. Negurile Dunării împiedică vederea malurilor. Privirile ostenesc căutînd în deşert un punct de sprijin dincolo de zările apei, — pare c-am pluti în largul mării. Dar iată că dinspre răsărit un ţanc se aprinde, şi-n juru-i se desface-un rotocol de lumină alburie. Ceaţa se rupe-n pale argintii. încet, de o parte şi de alta, se dezvălesc malurile plecate sub păduri de sălcii. Stoluri de raţe sălbatece îşi fîlfîie aripele greoaie pe deasupra apei. Un brîu de oţel, sclipitor în bătaia soarelui, taie lanurile din stînga. Este Jiul, copilul zburdalnic al munţilor, care-şi goneşte undele limpezi peste

* *Gorgan* — movilă.

şesurile Olteniei, se prăbuşeşte urlînd în săritoarea de la Zăval, şi de aci, părăsindu-şi vechea albie potmolită de nisip, îşi sapă alta nouă până-n faţa ostrovului Copaniţa, unde intră şi se mistuie în valurile tulburi ale Dunării.

Ne-apropiem de Bechet. Căsuţele albe, luminoase, ale satului se ivesc una cîte una de după perdelele de sălcii. Ele par a fugi din marginea apei, gonite de amintirile războaielor, speriate încă de viforul morţii, care de-atîtea ori şi-a făcut pod de gloanţe între cele două ţărmuri. în faţă, pe malul drept, e Rahova — port bulgăresc — odineoară cetate turcească, pe zidurile căreia de două ori au fîlfîit biruitoare steagurile luptătorilor romîni [...].

Razele soarelui bat pieziş, împrăştiind solzi de aur pe-ncreţiturile apei. Vaporul lasă-n urmă o cărare de spumă verzuie. Malul stîng se culcă, deschizînd ochiului privelişti adînci în şesurile Romanaţilor. Iată întinsa şi strălucitoarea balt-a Potelului, vestită pentru mulţimea şi varietatea peştilor ei. Iată Celeiul — vechea Malva, capitala Daciei Malvenze. Aici sînt ruinile celui mai mare şi mai însemnat oraş din perioada tracică ; sub zidurile acestea zac scuticile poporului romîn de azi. Vase, statui şi monede romane, dezgropate de sub paraginile Malvei, dînd la o parte negurile timpului, vin şi urzesc, cu mărturiile lor preţioase, începutul istoriei neamului nostru. Aici, la Celei, se văd urmele podului pe care l-a durat Constantin cel Mare peste Dunăre, pentru a pune în legătură Dacia cu Moesia. De-aici, din valea Malvei, purcede „drumul lui Traian", drum larg de piatră, care trece prin Romula şi se-nfundă-n munţi. Pe calea asta veche, povestesc ţăranii din Celei, se purta *Craiul de rouă* noaptea, pe lună, între Dunăre şi munte; ş-odată, pe cînd se-ntorcea devale, apucîndu-l ziua pe la locul unde-i acum satul Potopinu, cic-a întins soarele, care de mult îl căuta, numai o raz-asupra lui şi l-a băut dintr-o sorbitură. Ş-atunci „Uriaşii", cari hălăduiau în Malva, au pornit, ca stolurile de cocori, şi s-au dus pe alte tărîmuri, şi-n urma lor s-au năruit, de la sine, zidurile cetăţii, şi toate s-au irosit, ca şi cînd n-ar fi mai fost..»

Cine ştie dacă, în această închipuire a poporului, nu e răsunetul depărtat al pustiitoarelor invazii, în faţa cărora împăratul Aurelian, gingaşul „Crai de rouă", a găsit că-i mai înţelept să-şi retragă legiunile din Dacia!

SILIŞTIOARA

Zăvoaie de sălcii prind iarăşi să îmbrace malurile, păn-aci dezvălite. în stînga, pe-o terasă verde, se văd liniile drumului-de-fier. Mai departe, o biserică îşi ridică peste copaci turlele-i nalte şi strălucitoare. Iată-ne-n dreptul orăşelului Corabia, sentinelă dunăreană aşezată-ntre măguri, port însemnat, legat de inima ţării printr-o linie ferată. Ceva mai la vale e satul Siliştioara, în faţa căruia s-a aşternut peste Dunăre podul de vase pe care-a trecut armata romînă în cîmpiile Bulgariei în ziua de 20 august 1877. Mare, de-a pururea vrednic de aducere-aminte va rămînea momentul acela în viaţa neamului nostru. Solemne şi pline de bărbătească hotărîre erau chipurile pîrlite de soare ale ostaşilor înşiraţi drept, umăr la umăr, pe şesul Siliştioarei. Ei simţeau că asupra lor, în clipa aceea, stau aţintite privirile duioase şi încrezătoare ale unui popor. Ei ştiau că în cutele drapelului lor duc mîndria, şi grijile, şi speranţele unei ţări. (Norod mult din toate părţile, şi preoţi de prin sate, şi fruntaşi din Bucureşti veniseră să-i vadă şi să-i binecuvînteze. [...] De mult Dunărea nu mai văzuse fluturînd peste valurile ei steagurile acestei ţări. Ea tresare la cîntecele soldaţilor ca o mamă duioasă la glasul celui mai ales şi mai iubit copil al ei. Mulţimea se uită cu drag pe urma lor, pînă cînd nu se mai vede decît un nor de praf — simbol al neliniştii care-n clipele acelea învăluia destinele ţării.

Soarele e sus. Tot cerul e de-un albastru strălucitor. Ostroavele — grădini plutitoare — îşi răsfrîng în yaluri răchitele argintii. Din lunci răsună tălăngi, fluiere s-aud doinind. In aerul căldicel e un miros dulce de fîneaţă şi de sulcină. Pe "dealuri, departe, tarlalele-nguste par nişte velinţi întinse la soare. De-a lungul ţărmului stîng se-nşiră satele în lanţ : case mici, tupilate, bordeie acoperite cu şovar *, şi-n toate — un aer de umilinţă, de frică, parcă stau gata s-o rupă de fugă. Nimic din măreţia uimitoare a vechilor castele de pe malurile Rinului. Pe-acolo veacuri de linişte şi de siguranţă au îngăduit omului să-şi lege temeinic viaţa lui ş-a urmaşilor lui de aceeaşi vatră, de-acelaşi colţ de ămînt. Aici, pe valea Dunării, mereu au bîntuit războaiele şi năvălirile de barbari. Sute de ani au bătut în părţile acestea vijeliile noroadelor flămînde şi pustiitoare, în urma cărora doar grămezile de cenuşă mai arătau pe unde au stat gospodării şi sate. Cine să cugete la clădiri nepieritoare pe-un pămînt aşa de nesigur ! Abia acum începe să s-aşeze o viaţă mai statornică de-a lungul acestui ţărm al Dunării, atît de des încercat cînd de foc, cînd de apă, cînd de înecul talazurilor de nisip purtate de vînturi.

Trecem prin faţa Islazului, sat mare, frumos, aproape un orăşel, aşezat la vărsarea Oltului în Dunăre. Aici s-au sfinţit steagurile revoluţiei de la 1848. Aici s-au strîns întîi ş-au cuvîntat în faţa poporului conducătorii mişcării: Eliade, Magheru, Tel, Goleştii. Afară, în Cîmpia lui Traian, numită de-atunci „Cîmpia Regenerării", pe pristolul** încunjurat de făclii aprinse, străluceau crucea şi evanghelia — simbol de jertfă şi de mîntuire. Norodul îngenuncheat, cîntecele preoţilor îmbrăcaţi în odăjdii, lumina tremurătoare a făcliilor în razele soarelui, zornăitul cădelniţelor, fumul de tămîie

* *Şovar* — papură ; rogoz.
** *Pristol* — roasa pe care se ţin obiectele necesare oficierii liturghiei.

ce se ridica în aer, toate dădeau clipelor acelora o măreţie deosebit de sfîntă şi de mişcătoare. Inimile băteau mai tare. Un sentiment nou, înălţător, de evlavie, de încredere, străbătea mulţimea. Se simţeau toţi mai buni, mai tari, gata de orice jertfă, înfrăţiţi întru acelaşi cuget. Un alt soare răsărise pe cer în ziua aceea de 9 iuniu. Frumoase şi de neuitat sînt cuvintele inspirate pe care le-a rostit atunci, în ascultarea cuvioasă a norodului, preotul Şapcă din Celei :

„Dumnezeule al puterei şi al dreptăţii, priveşte pe poporul tău îngenuncheat înaintea evangheliei şi crucii tale. El nu vrea alta decît dreptatea ta ; ascultă şi binecuvînteâză rugăciunea sa. Dă putere braţului său, şi duşmanii tăi vor pieri. Varsă în sînul lui curajul, în inima sa încrederea, şi orînduiala în spiritul său. Dumnezeule al luminilor, tu, ce ai pus odinioară stîlpul de foc povăţuitor lui Moise în pustiu, porunceşte şi acum îngerului tău să se coboare în mijlociri nostru şi să ne povăţuiască întru căile tale. Binecuvînteâză din înaltul cerurilor stindardele noastre, încoronate de cră-cea mult iubitului tău fiu, fă-le a se desfăşura pe drumul bunei orînduieli şi al adevăratei glorii"...

Numele acestui preot mare la suflet şi iubitor de neam a rămas legat de reînvietoarea mişcare de la '48, şi ţăranii din Islaz îl pomenesc cu drag în cîntecele lor :

„Să trăiască popa Şapcă,
C-a scăpat ţara de clacă,
Şi Goleftii cîtetrei,
Că ne-au dat cîte-un bordei."

Tot aşa a rămas de-a pururea legat de biruinţile lui Mihai Viteazu numele unui alt preot oltean, popa Stoica din Fărcaş, pe care iarăşi îl cîntă poporul:

„Cîntă ciocîrlia-n vie,
Eu credeam că-mi cîntă mie.
Cîntă lui popa Farcaş,
Care sare şapte păţi,
Ce iese din leturghie,
Taie la turci cîte-o mie."

Şi la toate cumpenele, în toate întîmplările mari, găsim statornic în istoria poporului nostru amestecul acesta al celor sfinte cu cele lumeşti — adînca, nestrămutata legătură dintre cruce şi spadă.

TURNU-MAGURELE

încep să se desfăşure bogatele holde, nesfîrşitele lanuri din Teleorman, unul din cele mai mănoase ţinuturi ale ţării. O lină suflare de vînt adie peste grînele coapte. întinsa pădure de spice se-ndoaie în valuri sclipitoare. Dinspre miazănoapte, de subt un desiş de sălcii, apare Oltul. El vine-ncet, greoi, tăcut. în faţa Dunării se desface-n două braţe, ca şi cum ar vrea să se mai razime-o clipă pe pieptul celui din urmă ostrov înainte de a intra în marele fluviu. De partea ceealaltă, din codrii Balcanilor, vine Osma. în răspîntia asta de ape, ţi se pare că Oltul, despicînd voiniceşte torentele Dunării, a străbătut dincolo, pe ţărmul pietros al Bulgariei, şi trece-nainte pe sub zidurile Nicopolii.

Sîntem în faţa portului Turnu-Măgurele. Oraşul e retras mai deoparte, pe podişul luncii deschise între Dunăre şi Olt. în lunca aceasta a fost vechiul oraş Turris, de unde se cărau in sus, pe apa Oltului, proviziile armatei pe care cuceritorul Daciei o împînzise dincolo de meterezile Carpaţilor. Din „Turnul lui Traian" nu se mai vede azi decît o movilă de pămînt. Pe-aici şi-au făcut vad ostile turceşti, al căror şuvoi cotropitor sute de ani s-a izbit, ca de un zid neclintit, de piepturile oţelite ale romînilor. Locurile acestea au văzut la luptă pe cei mai mari şi mai slăviţi voivozi ai noştri: pe Mircea cel Mare, pe Vlad Ţepeş, pe Radu de la Afumaţi şi pe Mihai Viteazu, care-aştepta pîn' ce iarna-i aşternea pod de gheaţă peste Dunăre ca să şe răpadă ca o vijelie în ostile turceşti şi, învălmăşindu-le mai mult cu iuţeala decît cu puterea, să

bată şi să supuie toate cetăţile lor din smîrcurile Osmii pînă în talazurile mării. Ş-acum douăzeci de ani, tot pe-aici, prin locurile acestea de-atîtea ori stropite cu sînge, s-au întors ostaşii noştri biruitori din cîmpiile Bulgariei. Rărite erau rîndurile, şi steagurile zdrenţuite de gloanţe, dar pe chipurile uscate şi pline de praf ale acelor viteji cari văzuseră moartea aşa de-aproape strălucea ca o lumină dumnezeiască ; toată lumea se descoperea cu respect înaintea lor — pe străzile oraşului flori li s-aruncau din balcoane, şi ochii se umezeau de lacrimi priyindu-i, Jăcrimi de iubire, de recunoştinţă, de admiraţie. Ei aduceau cu dînşii, din tăbiile * Griviţii şi ale Plevnei, cele mai mari şi mai scumpe trofee cu cari s-a putut vrodată mîndri o armată victorioasă — slava şi neatârnarea patriei lor.

ZIMNICEA

E cald — aerul fierbe de zăpuşală. Roata vaporului vîntură pietre scumpe în dogoreala soarelui. Fug îndărăt malurile verzi; ostroavele parcă se învîrtesc în loc. în dreptul insulei Bîrzina se-ntinde pe ţărmul stîng marele iezer Suhaia, care porneşte din stuhărişul satului Vînătorii şi ţine mai bine de o poştă, pînă în platoul pe care-i aşezat orăşelul Zimnicea — veche şi bogată schelă de grîne — capitala ţinutului Teleorman acum şaizeci de ani, cfnd, pentru paza şi carantinele ţării, se orînduise ca oraşele de pe marginea Dunării să fie reşedinţi de judeţe. Pe şesul ce se aşterne înspre apus, pînă în Rusca Lungă, a fost vechea cetate-a Zimnicii, din care nu se mai văd azi decît şanţurile de apărare. Aici se găsesc în pămînt urne de lut pline cu cenuşă şi sfărămături de oase, scule şi rămăşiţi de podoabe femeieşti de pe vremea dacilor.

* *Tabie* — redută, cetate întărită cu fortificaţii.

Locul acesta — cel mai însemnat cimitir antic din cîte s-au descoperit la noi — se numeşte şi azi de ţărani: „Cîmpul morţilor". Mai departe, pe măguri uşor înclinate, de-a lungul malului se desfăşură în soare galbene lanuri de grîu şi inişti albastre. Pe ţărmul din dreapta, înalt, rîpos şi uscat, e Şiştovul, orăşel şi port bulgăresc. Case mici, vechi, sprijinite una de alta, povîrnite sub coperişuri de olane, au aerul unor moşnegi ce povestesc întâmplări pline de groază şi de jale. Dunărea se lărgeşte. în stînga ţărmul se lasă, deschizînd privelişti nemărginite peste ogoarele şi suhaturile * ţinutului Vlaşca. Satele fug din calea răvărsărilor şi s-aşază pe dealurile depărtate. Apele aburesc de căldură. Din desişuri întunecoase de sălcii ies lişiţi şi gîşte sălbatice, momite de soare. Sitarii vineţi şi becaţele cu cioc alb şi subţire se primbla fără frică pe lîngă vapor. încet vîslesc din aripi pe deasupra noastră guşaţii pelicani. Departe-nainte se văd, între cer şi apă, minaretele din Rusciuc — mai demult cetate turcească, azi oraş însemnat al Bulgariei — împins în Dunăre pe-o limbă de mal.

GIURGIU. CĂLUGĂRENII

Sosim în faţa oraşului Giurgiu. Ţărmurile se depărtează. Din coşurile înalte ale fabricilor gîlgîie rotocoale negre de fum ce se risipesc molatic în zarea nesfîrşită. Dunărea liniştită, largă are aspectul unui lac frumos, poleit de razele soarelui. Un şes neted, verde, răsare în mijlocul apei. E ostrovul *San-Giorgio,* pe care-a stat odinioară un falnic castel, zidit de genovezi — stăpînitorii mărilor Se-acum o mie de ani. în dreptul acestei insule se-ntinde, pe cîmpia din stînga, Giurgiul — sentinela capitalei la Dunăre — vechea şi zbuciumata cetate, stăpînită cînd de romîni, cînd de turci, bătută şi pusă-n flăcări cînd de unii, cînd de alţii, neştiind pană pe la începutul acestui veac cărui dumnezeu să se închine, şi cui, şi-n ce limbă să-şi spuie durerile. în cinci sute de ani şi-a văzut de paisprezece ori bisericile prefăcute în geamii: creştinii trebuiau să s-ascundă prin beciuri ca să se poată închina în legea lor.

Pe aici şi-a întins pod peste Dunăre acum trei sute de ani bătrînul şi nebiruitul Sinan-paşa — spaima creştinătăţii. El venea cu oaste multă şi cu vîlvă * mare, hotărît să sfarme — o dată pentru totdeauna — stăvilarele romîne din poalele Carpaţilor, cuibul acesta de viteji, cari de-atîta timp stăteau străji neadormite la porţile Europei apusene şi nu lăsau puterea Semilunii să-şi întindă mai departe valurile-i cotropitoare. Pentru fericirea neamului nostru, pe vremea aceea domn în Ţara Romînească era Mihai Viteazu, una din cele -mai eroice figuri în istoria omenirei. Văzînd el ce potop de oaste vine asupră-i şi cugetînd că o luptă în cîmp deschis nu e cu putinţă, se retrase la cîteva ceasuri departe de Giurgiu, pe valea Neajlovului, la locul numit Vadul Călugărenilor. Aici, drumul spre Bucureşti trecea printre două dealuri acoperite de păduri. Valea era îngustă şi mlăştinoasă. La intrare era un pod lung de lemn peste băltoacele Neajlovului. Mihai trecu podul şi se aşeză în strîmtoarea aceasta ca-ntr-o cetate. Puţini erau la număr ostaşii lui, dar inimoşi, încercaţi în lupte, cu multă iubire de ţară, şi hotărîţi cu toţii a-şi da scump viaţa, împărţiţi în cete, aşteptau pe vrăjmaş şi-şi plănuiau lovirile. A patra zi, pe la nămiezi, pîndarii de pe măguri zăriră dinspre Giurgiu un nor mare de praf întunecînd văzduhul. Pe la toacă, oastea marelui vizir, de zece ori mai numeroasă decît a lui Mihai, era împînzită la gura vadului, dincolo de pod. Din înfundăturile codrului, romînii îşi măsurau vrăjmaşul cu care-aveau să dea piept a doua zi. Noaptea şi-o petrecură sfătuind împre-

* *Sabat* — loc de păşune.

* *Vîlvă* — alai, pompă.

jurul focurilor*. Cînd se lumina de ziuă, toţi erau în picioare, nerăbdători, gata de luptă.

Mărimea primejdiei îi înfierbîntă. Mihai se primbla printre ei. Privirea şi vorba lui dau sufletelor încredere şi braţelor tărie. „Cu inimă, copii, şi nu pierdeţi nici o mişcare. Gîndiţi-vă că în cumpăna bărbăţiei voastre atîrnă azi destinele ţării, mîndria şi viitorul neamului nostru!..."

Cumplită a fost lupta, şi mult sînge s-a mai vărsat pană să se hotărască biruinţa acelei zile. De trei ori s-au izbit, din ce în ce mai îndîrjite şi mai furioase, cele două armate. De trei ori nenfricoşatele şiruri ale lui Mihai se răpăd dincolo de pod şi-şi despică drum cu paloşele-n gloatele adînci şi dese ale lui Sinan. înăbuşiţi însă de covîrşitoarea mulţime a duşmanului, care părea că de ce-o tai, de ce spbreşte, romînii se retrag, încet şi cu rînduială, în strîmtoarea în care turcii nu-ndrăznesc încă să se adîncească. Se lasă soarele spre asfinţit. Printre copaci se văd ostaşi legîndu-şi rănile-n pripă, nerăbdători de a-şi jertfi patriei cea din urmă picătură de sînge. în vale viermuiesc turbanele. Sinan-paşa se pregăteşte să treacă podul şi să înainteze cu toată armata. încep clipele marilor griji. în vremea asta, iată că soseşte în tabăra romînilor o ceată de trei sute de puşcaşi ardeleni. Ajutorul acesta, venit la timp, e primit ca un semn dumnezeiesc. Acum nu mai e un mo-, ment de pierdut. Mihai îşi întocmeşte iute rîndurile, s-aşază-n fruntea călăreţilor şi, smulgînd o secure din mîna unui soldat, îşi face cruce şi dă pinteni calului. Un freamăt lung, ca de stîrnirea unui vînt, cutremură pădurea. Turcii apucaseră a-şi trece o frunte de oaste dincoace de pod. Mihai se răpede voiniceşte-n ea şi-nvîrtejindu-se îşi face loc cu calul şi cu braţul în mulţimea-nspăimîntată, ratează dintr-o lovitură de stîngaci capul lui Caraiman-paşa şi-nvălmăşeşte cu ai săi şirurile rupte şi zăpăcite de iuţeala izbirii. Sinan, fierbînd de mînie, îşi ridică grosul armatei şi trece podul. Mihai se face că se retrage şi-1 lasă să-nainteze puţin în strîm-

* In ediţia 1908 : *focului.*

toare, unde mulţimea, neputîndu-şi desfăşura rîndurile, nu mai era aşa de primejdioasă. Turcii încep să se creadă biruitori, cînd deodată se trezesc izbiţi în faţă de oastea învăpăiată a lui Mihai. Puterea, şi mai ales iuţeala atacului neaşteptat îi opreşte-n loc ; loviturile, cari curg ca grindina, le ia văzul. Ţipetele celor dinainte aruncă groază-n sufletele celor din urmă. Măcelul se-nfierbîntă. Luptătorii sînt piept la piept. Ochii scapără, şi inimile se-ndîrjesc de-o parte şi de alta. Adînc străbate în gloată fulgerătorul voivod, lăsînd dîră de morţi pe uride trece ; ostaşii lui ucid cu mînerul cînd li se rupe spada. Ei înaintează mereu, spărgînd şir după şir, împrăştiind spaima şi neorînduiala în oastea păgînă, care-ncepe să dea-ndărăt şi să se-nvălmăşască. Cei din urmă, văzîndu-se-mpinşi spre pod, o iau la fugă. Sinan se răpede să-i întoarcă. El răcneşte, blestemă şi bate-n mişei cu ghioga-i de fier. Dar strigătul morţii răsună mai tare. Oastea vizirului se tulbură toată, năpădită ca de-o furtună. Romînii lovesc orbeşte. Piepturi şi capete trosnesc sfărîmate sub copitele cailor. Mulţimea, nebună de groază, îşi caută scăparea-n fugă. Fricoşii tîrăsc pe eroi. La pod se înghesuiesc să treacă deodată cai, oameni şi tunuri. Se face-o larmă ş-un învălmăşag de nu mai ştiu încotro să se mişte. Toţi poruncesc, şi nimeni n-ascultă. Unii mor striviţi de-mbulzeală, alţii s-azvîrl în mocirlă. Sinan, îmbrîncit, cade de pe pod şi-şi rupe dinţii, — un supus îl ia-n spate şi-1 scapă. Soldaţi şi paşi fug laolaltă, lăsînd şi arme şi steaguri în mînile romînilor, cari-i gonesc, lovindu-i de zor, pană cînd noaptea ia subt ocrotirea întunericului ei sfărmăturile ce mai rămăseseră din marea oaste-a lui Sinan.

Mihai se-ntoarce-ncărcat de trofee. Stelele clipesc peste bălţile de sînge. Bătrînul, cruntul vizir, boceşte-n cortu-i, rupîndu-şi hainele de pe el. Năuc, nepricepînd ce-i asta, aiurit de durere, geme clătinînd din cap : „Alah, Alah !..." Şi pe cînd spahiii lui tremură tupilaţi prin bălării, din tabăra romînilor se-nalţă-n liniştea nopţii cîntece de biruinţă.

INTRE ȚĂRMURILE NOASTRE

De la Giurgiu în jos trecem printr-o largă alee de răcniți. Dunărea-și croiește matca drept, pare c-ar fi canalizată. Pe lîngă mal se mișcă-ncet șlepuri mari încărcate cu lemne. Nori albi, scămoșați, plutesc în albastrul cerului. Amurgește. Din stînga, în zidul de sălcii, se deschide-o poartă prin care intră, liniștit, Argeșul. Aici, în unghiul acesta de ape, pe ruinile Constanțiolei, veche cetate zidită de Constantin cel Mare, e tîrgușorul Oltenița — schela de grîne a județului Ilfov. Malurile se teșesc. De-o parte și de alta pămîntul se așterne pustiu și neted ca o apă. în depărtare, spre miazăzi, se pierd într-o lumină roșietică înălțimile Balcanilor. Ne oprim cîteva minute la Silistra, port bulgăresc. De-aici, din fața vechiului fort Arab-Tabia, amîndouă țărmurile ni-s deopotrivă de scumpe. în dreapta încep să se desfășure șesurile ondulate ale Dobrogei, — în stînga, nesfîrșitul cîmp al Bărăganului, câre-a văzut pe Alexandru Machedon, gonindu-și falangele pe urmele geților înspăimîntați, și pe Mircea cel Mare, biruitorul de la Rovine, alungînd de pe hotarele Romîniei oastea, sfărîmată a trufașului sultan Baiazid-Fulgerul. De-aici pornește marele braț al Dunării — canalul Borcea — care trece prin fața orașului Călărași și, bătînd spre miazănoapte, curge cale de cinci poște între deșertul pururea-nsetat al Bărăganului și suhaturile mlăștinoase ale ostrovului Balta.

Noaptea se lasă tăcută, vastă, solemnă. Luceferi mulți răsar din fundul apei și tremură pe valuri. Sub tainica mîngîiere a lunei, Dunărea, culcată-ntre păduri, cari-i aduc aminte de izvoarele-i depărtate, pare că visează.

Cîte-a mai văzut, Doamne, și cîte mai știe Dunărea asta a noastră, — cînd ar sta ea să le povestească pe toate !... încă din vremurile tulburi, de pe cînd pămîntul nu-și așezase încă neamurile-n granițí hotărîte, roiau popoarele pe malurile ei atrăgătoare. Și n-a fost împărat mare să nu-și poarte pe-aici doru-i de cucerire. N-a fost colț de lume în care să nu fi străbătut faima „Frumosului Istros", fermecătoarele legende ale acestui minunat fluviu, la care se-nchinau atîtea noroade ș-a cărui apă — scrie Sofbcle — avea, în credințile celor vechi, darul de a spăla de păcate. De-a lungul acestui măreț torent, care spintecă Europa în două, au curs puhoaiele de barbari, oajrdele sălbatice ale pustietăților [...] — popoare vechi s-au risipit, iar altele au odrăslit și s-au ridicat pe sfarmăturile lor, și crai din toate părțile lumii și-au năpustit pe-aici ostile în războaie, din strășnicia cărora s-au dezlegat și lămurit cele mai mari evenimente în istoria omenirei. Rămîi uimit cînd stai să cugeti ce de noroade s-au vînturat pe malurile Dunării [...).

Pe drumu-i lung, de trei mii de kilometri, Dunărea spală trei împărății, șase regate și două principate, dă viață la 30 de orașe, din cari trei sînt capitale, soarbe 120 de rîuri, sparge două șiruri de munți, și în falnicu-i mers spre mare își ascultă gloria cîntată-n șase limbi; dar doina, adînc mișcătoarea doin-a Romîniei, o farmecă într-atîta, că-și dă acestei țări cea mai frumoasă și mai bogată jumătate din stăpînirea valurilor ei. [...]

PODUL DE PESTE DUNĂRE

Ne apropiem de Cernavoda. înaintea noastră se-nalță, alb, strălucitor în bătaia lunei, podul [...]. în liniștea nopții, sub cerul limpede și înstelat, frumuseța și măreția acestei puternice întrupări a geniului romînesc ne dau împresia că sîntem într-o lume de vrăji, în fața unuia din acele minunate poduri de argint de cari ne vorbeau poveștile-n copilărie. Picioarele de sprijin, zidite-n piatră, sînt așa de departe unele de altele ș-atît de înalte, încît toată uriașa împletitură de fier, pe care aleargă zguduitoarele trenuri, pare că plutește în aer, ușoară ca o danteiă. Acum cele două maluri se

împreună pentru totdeauna sub măiestria acestui nepieritor arc de triumf, «închinat bătrînului Danubiu de poporul care-^atîtea veacuri a luptat alăturea cu el şi de-atîtea ori şţ,-a amestecat sîngele-n undele lui pentru ocrotirea civilizaţiei apusene. Dobrogia, vechea noastră Dobrogie, al cărei pămînt e o comoară nesecată de amintiri istorice, după un somn de cinci sute de ani sub jugul străin, se deşteaptă la o nouă viaţă. [...] Acum România întinde asupra ei puternice braţe de fier peste valurile Dunării, şi cu drag strîngînd-o la sînu-i, mîndră, încrezătoare, priveşte înainte-i deschise largi porţile răsăritului şi calea nesfîrşită a mărilor.

Ne oprim cîteva minute la Cernavodă, port aşezat în scobitura malului drept, pe marginea vechei albii, prin care, cu mii de ani în urmă, îşi tăia Dunărea un drum mai scurt la mare. Noaptea-i aşa de luminoasă, parcă-i ziuă. Sclipitoare, tăcute, valurile se împing încet unele pe altele. Deasupra, Calea lactee, Calea lui Traian, cum îi zice poporul, albă, stropită de stele, pare-o răsfrîngere a Dunării pe cer. De pe puntea vasului privesc visător în urmă spre dorobanţul de bronz, păzitor etern la căpătâiul podului dinspre mare. Intre cele două maluri, peste bătrînul fluviu, îndrăzneţele arcuri de fier se-nalţă ca nişte aripi gigantice într-o falnică pregătire de zbor, ce pare a înfăţoşa închipuirii avîntul şi speranţele ţării noastre.

BRĂILA

Se luminează de ziuă. Copacii sparg perdelele de ceaţă. Pămîntul se desface ca din scutice şi-şi dişterne priveliştile din ce în ce mai limpezi, din ce în ce mai largi. în faţa portului Hîrşova, aşezat pe malul drept, la poalele dealului Ciobanu, se împreună cele două

Casa profesorului Bulbuc unde a locuit Vlahuţă la Bîrlad în tin.pul primului război mondial.

braţe ale Dunării. Puţin mai înainte, din vale de ostrovul Gîsca Mare, despicînd ogoarele, îşi aduce Ialomiţa dinspre apus undele-i galbene şi liniştite, — a patra solie din împărăţia Carpaţilor noştri. La sosirea ei, Dunărea se tulbură, ajunsă ca de-un dor adînc... Ce tînără şi falnică era cînd se bătea* cu stîncile ca să-şi facă loc în lume ! Ce dulce-i cînta freamătul codrilor întunecaţi! Un popor de amintiri o strigă din urmă. Apele ei se răzleţesc şi se-mprăştie ca viţele unei funii despletite : unele apucă înspre răsărit, spre măgurile Dobrogiei îmbrobodite-n negură, altele se-ndoaie spre apus, spre straşina Carpaţilor, ca şi cum, dornice de înălţimi, ar căţa să mai întîlnească-n cale munţii aceia frumoşi, cu cari s-au luptat odinioară şi pe cari i-au lăsat învinşi.

O luncă mare, scrijălată de privaluri * şi spartă de bălţi, s-aşterne-ntre aceste braţe, cari străbat astfel răşchirate o depărtare de trei poşte. Stufişuri de papură-naltă, deasă ca peria, astupă viroagele. Soarele răsare-ncet de după dealurile Măcinului. Văile fumegă în depărtare. în urma noastră, pe luciul apei, tremură vine albastre şi roşii. Păduri seculare de sălcii întunecă malurile. Intrăm într-un canal drept. De-o parte şi de alta, copacii, înşiraţi ca pe-o alee, se văd răsturnaţi în apă. Stoluri de grauri se vîntură-n aer ca o pulbere vînătă. încet, perdeaua de arbori se trage la o parte, deschizînd ochilor una din cele mai încîntătoai«e privelişti, în fund, pe-o colină ridicată în faţa înălţimilor fumurii ale Dobrogiei, se desfăşură, în toată măreţia ei, Brăila, vechea Proilava, unul din cele mai frumoase oraşe ale ţării noastre. Turlele bisericilor strălucesc în razele dimineţii ca nişte globuri de cristal. Aici orizontul se lărgeşte, se luminează din toate părţile. Avem impresia că sîntem pe Bosfor, la intrarea în Constantinopoli. Dunărea-şi împreună braţele cu zgomot. Va-

* *Privai* — albie, gîrlă care face legătura între un lac sau o baltă şi o apă curgătoare.

lurile, stîrnite de roata vaporului, fug speriate în urma noastră şi se izbesc de maluri. De pretutindeni s-aud fluiere, sute de steaguri fîlfîie-n aer, în faţa portului se-nalţă o adevărată pădure de catarguri. De-a lungul cheului, şlepuri înşirate încarcă şi descarcă. Mii de braţe se mişcă în zorul de muncă al dimineţii. Movili de porumb se dau la lopată. Cărbuni, piatră, baloturi grele de mărfuri s-azvîrl huruind pe jgheaburi de lemn. Deasupra acestui furnicar de muncitori, pe dealul culcat de-a lungul Dunării, se ridică oraşul cu străzile lui largi şi drepte, cu grădini frumoase şi clădiri mărețe, cari-i dau înfăţişarea unei capitale apusene. Ca la o bătaie de puşcă, cum ieşi pe bariera dinspre miazăzi, dai de parcul „Monumentului", o adevărată pădure, în mijlocul căreia se înalţă pe o movilă, între patru tunuri, o piramidă de piatră, ale cărei inscripţii amintesc că la 1828 fortăreaţa Brăila a fost luată de sub stăpînirea turcilor şi redată pentru totdeauna Romîniei. Puţin mai înainte sînt vestitele băi de la Lacul-Sărat. Cu treizeci de ani în urmă era cîmp pustiu pe aici, doar bivolii se răcoreau pe arşiţă în mlaştinile sărate ale acestor bălţi. Acum s-a ridicat un orăşel, cu grădini, oteluri şi băi, în mijlocul acestei cîmpii nisipoase, lîngă lacul al cărui nămol negru — un adevărat izvor de tămăduire — atrage vara mii de bolnavi din toate unghiurile ţării.

Prin multe focuri şi prin mari greutăţi a trecut şi Brăila pe vremuri. Pusă aici, în pragul cel mai bîntuit de primejdii şi mai greu de apărat al ţării, a trebuit şi ea, ca mai toate oraşele noastre dunărene, să-şi vadă adesea porţile sparte de ghiulele turceşti, bisericile-n flăcări, şi steagurile verzi ale Semilunii fîlfîind pe zidurile stropite de sîngele vitejilor ei fii. Azi, după lupte şi suferinţi de veacuri, o altă Brăila, liberă, mîndră şi strălucitoare, se ridică pe vechile-i ruini, — un oraş nou, însufleţit de o nouă putere de viaţă, îşi înalţă-n cer uriaşele-i coşuri de fabrici — stindarde de pace, de muncă şi de propăşire.

Pornim. Malurile drepte şi uscate fug îndărăt. O pulbere măruntă de aur pluteşte sub cerul albastru în zariştea-necată de soare. Departe, la răsărit, dealurile goale, rumene ale Măcinului par aprinse. Un val de pămînt, aşternut de-a curmezişul înaintea noastră, ascunde vederea Galaţilor. Din stînga, despicînd malul plecat şi gol, intră liniştit bogatul Şiret, mănunchiul puternic în care se împreună toate apele curgătoare ale Moldovii. Nici unul din rîurile cari străbat ţara noastră nu soarbe atîţia afluenţi în undele lui. Privit pe hartă, Şiretul pare-un copac uriaş, culcat de-a lungul Moldovii, cu rădăcina-n Dunăre şi cu crengile răşchirate, înfipte prin crăpăturile munţilor. Cărăuş neobosit, el aduce corăbiilor catarguri şi umple schelele Dunării de avuţiile codrilor depărtaţi. Zi şi noapte răsună vara frumoasele-i văi de doinele plutaşilor.

Acum ni s-a deschis întreagă strălucitoarea privelişte a Galaţilor. Lunecăm încet pe dinaintea cazărmilor. In port stau sute de vase. Ne credem într-un oraş pe apă.

Pe tot brîul cheiului e îmbulzeală, fierbere, amestec de limbi.

Ciudată impresie îmi dau primii paşi pe uscat după atîta plutire. Mi se pare că pămîntul se mişcă, se leagănă cu mine.

Aici, în partea aceasta de jos a oraşului, se vîntură bogăţiile şi marele negoţ al portului. Aici sînt fabricile, gările, pescăriile şi docurile, cu largul lor bazen încunjurat de magazii de grîne şi de mărfuri, la uşa cărora trag corăbiile din Dunăre, ca o trăsură la scară. Aceasta-i vatra Galaţilor vechi, vestita schelă a Moldovii, „Veneţia Mării Negre", cum îi ziceau odinioară scriitorii străini. Pe-aici se întorceau domnii noştri cu pitacul * împărătesc de la Ţarigrad. De aici şi din limanul Brăilii, porneau în Răsărit corăbiile turcilor, în-

* *Pitac* — poruncă scrisă.

cărcate cu zaherele * strînse cu hapca de pe mănoasele noastre ţinuturi, pe vremea cînd firmanele lor numeau Moldova şi Valahia „hambarele sultanului".

Fruntea oraşului, partea liniştită, curată şi luminoasă a Galaţilor, se desfăşură-n sus, pe podişul ridicat între Şiret şi Prut. Nimic nu-ţi mai aminteşte timpurile de groază şi de jaf prin cari-a trecut oraşul acesta mare şi plin de viaţă. In centru se grămădesc clădiri înalte, rîzătoare, oteluri, prăvălii bogate, cari te cheamă de pe drum. Mai pe de mărgini, în curţi largi, între copaci, case vechi, cu ziduri groase şi drepte, văruite pe dinafară, cu obloane la ferestre şi cu balcoane ruginite de cari atîrnă vrejuri uscate de iederă, au aerul unor bătrîni gospodari cari-şi păstrează portul, firea şi datinile strămoşeşti neatinse de prefacerile vremii. Rătăcesc singur prin străzile largi, tăcute şi pline de soare ale oraşului, pe cînd gîndurile mele mă poartă cu veacuri în urmă. Văd republica înfloritoare a Galaţilor, înainte de Dragoş-Vodă, descărcînd pe pieţele ei bogăţiile Răsăritului şi ale Apusului, în zarva negustorilor adunaţi din toate politiile ** lumii. Văd pe Alexandru cel Bun petrecînd pe Ioan, fiul lui Ioan Paleologu, împăratul Bizanţului; alai mare, şi muzici, şi călăreţi însoţesc pîn* la corabie pe tînărul mosafir, care, mai tîrziu, ajungînd împărat, îşi aduce aminte de frumoasa ospitalitate a ţării noastre şi trimete voivodului Moldovii titlul de rege şi coroană imperială, iar mitropolitului, mitră de patriarh. Văd pe Petru Rareş, cu pletele pe umeri, cu cămaşa desfăcută la piept, îngenunchind pe marginea Brateşului şi-ncordîndu-şi braţele vînjoase pe măjile ***-ncărcate cu peşte : de unde să-i treacă prin cuget că, pe cînd el asudă trăgînd la năvod, crainici trimeşi prin ţară îl caută de zor să-i spuie că sfetnicii Moldovii s-au strîns la Iaşi şi l-au ales domn !... Văd apoi tătari şi turci gonind pe uliţi mulţimea orbită de spaimă, călcînd femei, copii şi bătrîni în copitele cailor, dînd foc caselor părăsite, prefăcînd bisericile-n

* *Zakarea* — provizii (pentru armată).
** *Politie* — oraş, cetate.
*** *Majă* — aici : plasă (prin apropiere de *mreajă).*

grajduri şi înfigîndu-şi suliţele ude de sînge în ochii sfinţilor de pe icoane. De sub nori groşi de fum zbucnesc lungi, sfîşietoare ţipete de groază şi de jale. Şi iarăşi zarea se limpezeşte. S-aşază zile de pace şi de muncă. Pribegii se-ntorc pe la vetrele lor. Oraşul prinde a se înfiripa. O nouă viaţă se urzeşte sub cîrmuirea pîrcălabilor înţelepţi şi harnici. Şi cînd, de pe cele două maluri ale Milcovului, pornesc glasuri * de fraţi să cînte :

„Hai să dăm mînă cu mînă
Cei cu inima romînă",

Galaţii ni dau pe Costachi Negri, unul din cei mai învăpăiaţi apostoli ai Unirii; iar cînd cele două principate ridică-n mînile lor o singură coroană şi cer un domn pămîntean, Galaţii le dau pe Alexandru Ioan Cuza.

TULCEA

„Varda !" * — şi punţile se trag cu zgomot. Roata izbeşte puternic în valuri, începe malul sa fugă dinaintea noastră — casele parcă se-nvîrtesc. Tot mai în fund, tot mai departe, se văd pe cheul plin de lume fluturînd batistele, ca nişte aripi de porumbei. în stînga ne desparte de nemărginita oglindă a iacului Brateş un val de pămînt clisos şi fără vegetaţie, de-a lungul căruia se aşterne albă vechea şosea a Prutului [...]. în dreapta învălesc malul desişuri de lozii şi de trestie. De după munţii Dobrogiei soarele s-arată, în ceaţa dimineţii, ca o ghiulea de foc. Dunărea s-abate din drum, ca şi cum ar vrea să mai arunce-o privire — cea din urmă — înspre cîmpiile Moldovii, şi-n larga îndoitură pe care-o face-n ţărmul Dobrogiei, ne pomenim din nou trecînd prin faţa Galaţilor. De astă dată vedem

* *Varda* — strigăt de avertizare al marinarilor pentru a face pc cineva să se dea 1?. o parte.

pe deal tot oraşul ca într-o panoramă. Un vînt rece suflă dinspre miazănoapte — e crivăţul Rusiei. Dintre maluri umbrite de sălcii iese Prutul, tulbure şi mîlos, cea din urmă solie pe care-o mai primeşte Dunărea de la Carpaţi. [...] Ne-apropiem de munţii Isaccei. Vîrfurile lor vinete, pleşuve trag linii colţuroase pe albastrul cerului, brîiele sînt îmbrăcate-n codru, iar jos, pe poale, se-ntind semănături, imaşuri şi livezi. Un braţ mic se rupe din Dunăre. Pe malu-i trăgănat se vede orăşelul Isaccea, vechiul Noviodunum, încunjurat de lanuri de grîu, şi mai în jos, fortăreaţa Eschi-cale, în preajma căreia au avut turcii, pe vremuri, multe războaie cu ruşii, cari năvăleau aici uşor prin vadul Isaccea. Tot prin vadul acesta a fost venit şi Dariu împotriva sciţilor, cu cinci sute de ani înainte de Cristos; dar cum a venit, aşa s-a întors, căci sciţii s-au retras departe spre munţi, şi Dariu şi-a ostenit oastea zadarnic căutîndu-i.

Ceva mai la vale, la furca Ciatalului, Dunărea se desface-n două mari braţe, cari, încovoindu-se pe după o rarişte de sălcii, se depărtează, pentru a nu se mai întîlni niciodată. Braţul Chilia, rîpos şi sălbatec, fuge la stînga şi spală hotarul nostru dinspre Rusia pînă la mare, unde-şi descarcă apele prin şapte guri. Noi apucăm la dreapta pe braţul Sulina, şi peste-o jumătate de ceas sîntem în faţa portului Tulcea. Aici Dunărea face o curbă largă spre miazăzi şi-mpinge oraşul între două dealuri uscate, pietroase, pe spinarea cărora morile de vînt, puse la rînd, se arată în zarea albastră a cerului ca nişte cerşetori gîrboviţi, cu braţele-ntinse. E o căldură năbuşitoare. Pe cheul încins de soare, oamenii, caii de la trăsuri au o înfăţişare tristă, obosită şi de-abia se mişcă. în tot oraşul e o tăcere, o linişte de noapte. Casele dorm cu perdelele lăsate. Negustorii se-ntind şi cască în fundul prăvăliilor fără muşterii. Mă primblu pe ulicioarele înguste ce se ridică din piaţă şi nu văd decît zaplazuri înalte, şi porţi închise, înnegrite de ploi şi de vechime. Mi se pare că mă aflu într-o mănăstire. Pe deasupra coperişurilor de şindrilă răsar mari şi rotunde turlele verzi ale bisericilor. Şi-n

aerul acesta cald, încropit, mă urmăreşte pretutindeni un miros de muşeţel şi de piele rusească. Lungi, nespus de lungi îmi par cele trei ceasuri pe cari le petrec aici.

SULINA

Pe la toacă ne urcăm pe un vapor mai mic şi plecăm înainte. De-abia am pierdut din ochi morile de vînt de pe dealurile Ţuicii, şi iată că din ramul Sulinii se desparte un al treilea braţ — Sfîntul Gheorghe — a cărui linie albă se-ndoaie spre dreapta şi se-nfundă-n stufăriş. în această rupere şi împrăştiere de valuri peste delta Dobrogiei, Dunărea pare c-ar încerca să s-ascundă, să fugă de puterea covîrşitoare a mării, care o atrage, o cheamă de departe cu strigătul talazurilor ei. De jur împrejur, cît bate ochiul, e o luncă mlăştinoasă, acoperită de papură şi de sălcii. Braţul Sulina, în mare parte canalizat, cu malurile pietruite, s-aşterne drept şi alb ca o trîmbă peste netezişul acesta verde, pustiu, nemărginit. Unde şi unde vezi pe mal cîte-un conac de pescari, o hrubă lungă învălită cu malduri de stuh. Cîte o barcă, cu pînzele-ntinse, se iveşte, ca o pasere din alte lumi, în dunga argintie a apei. Cai slobozi, cu coame lungi, ies din desişuri, scutură din cap şi se uită ţintă la noi cu un aer mirat, întrebător. Pustietatea, sălbătăcia acestor locuri neumblate, întinsele păduri de trestii cari-şi leagănă în vînt vîrfurile arămii, tăcerea aceasta adîncă, stăpînitoare pe-ntregul cuprins, toate fac să te crezi departe de pămînt, într-o planetă nelocuită.

Cătră seară zărim înaintea noastră, mai întîi, cîteva suluri de fum risipindu-se molatic în albastrul limpede, străveziu, al cerului, apoi catarguri ascuţite, din ce în ce mai multe, din vîrful cărora atîrnă reţele de frînghii ca nişte pînze de păiajin, apoi coşuri înalte, turnuri de biserici, coperişuri de case, — un oraş care iese

din apă şi se ridică-ncet, încet, atras în vază * ca de puterea unei vrăji. Este Sulina, limanul fericit în faţa căruia trag corăbiile mării şi ale Dunării — poarta largă prin care trec bogăţiile tuturor continentelor, purtate de la un capăt la altul al lumii pe drumul neted şi fără pulbere al apelor.

De-a lungul cheului sînt înşirate, cu privirea spre mare, otelurile, agenţiile, palatul Comisiunei dunărene şi toate clădirile mai de frunte ale oraşului. Două diguri largi de piatră călăuzesc valurile canalului înlăuntrul mării. Aici se sfirşeşte lunga şi glorioasa călătorie a bătrînului Istru. Aici mîndria şi puterea fluviului-rege se iarmă^de talazurile grele ale mării, învălmăşind în vuietul" acestei izbiri undele şi strigătele întregului popor de rîuri pe cari le-a smuls din coapsele munţilor. Şi în sfada aceasta de ape neliniştite, deasupra volburei aceştia îngrozitoare, se leagănă pururea un clopot, a cărui bătaie dă de ştire marinarilor, pe vreme de ceaţă, să fie cu luare-aminte.

E noapte. Sub cerul negru, fără stele, oraşul doarme. Ascult plescăitul somnoros al valurilor — vecinica şi deşartă frămîntare a mării. Departe, cele două faruri de la capetele digurilor licăresc în întuneric ca două candele-ntr-un cimitir. Din cînd în cînd mi se pare că aud glasuri tînguitoare bocindu-se pe valuri. Dangătul clopotului răsună rar, înduioşat, în fioroasa împărăţie-a nopţii. [...]

* *In vază* — în cîmpul vizual, în vedere.

PE MAREA NEAGRĂ

CONSTANŢA

Aşa liniştită şi blîndă s-arăta marea cînd am plecat din Sulina ! Şi cît ne-a prins în larg, a şi-nceput a se posomori şi, din ce în ce mai cu mînie, a-şi ridica oştirile-i de valuri înaintea noastră. Soarele a asfinţit. Pămîntul nu se mai vede. Un întuneric greu, ameninţător, se lasă din cerul înnorat, fără stele. De pretutindeni, mugind, talazurile negre vin ca nişte matahale vii şi se izbesc de coastele vaporului, care, gîfîind greoi, se luptă cu nămeţii de apă şi-şi taie cale dreaptă pe marea învolburată. Şuieră-n vînt frînghiile întinse de catarguri. Legănarea neregulată a vasului mă ameţeşte. O căldură năbuşitoare îmi învăluie capul. Culcat pe spate, în aerul greu al cabinei, îmi încopcesc*. mîinile sub ceafă, închid ochii şi încerc să cuget ; dar vijelia de-afară pare că împrăştie şi gîndurile mele. E o larmă, un zgomot înfiorător de^ scaune răsturnate, de uşi trîntite. Aud paşi repezi pe punte, strigăte nedesluşite. C-un vîjîit năprasnic se-nalţă valurile aruncîndu-se pe podelele vaporului, şi-n hîrtoapele ce se deschid, vasul scăpătînd se pleacă într-o parte, păreţii trosnesc, strînşi între mişcătoarele dealuri de apă. O amăgire a simţurilor zăpăcite de spaimă : mi se pare că în loc să-naintăm, ne lăsăm în jos,

* *A încopcia* — a împreuna-

ne scufundăm încet în adîncul mării. Mă uit la uşă, — pe-acolo are să năvălească apa, pe-acolo are sa vie ^ moartea. O aştept. învălmăşit şi răpede, ca la lumina unui fulger, îmi apar icoane din copilărie, stoluri de amintiri vechi, nechemate, tresar deodată în scăpărarea unei clipe ; cuvinte, şi lucruri, şi întîmplări la cari nu m-am mai gîndit de mult vin acum, stârnite din depărtările vieţii, aduse valvîrtej ca de suflarea unei vijelii. Măsor cu gîndul întinderea mării: peste talazurile-i furioase văd vasul nostru — o jucărie, o coajă de nucă, pe care iscusinţa omului o cumpăneşte ş-o poartă totuşi pe mări, înfruntînd mînia furtunilor. In luptele-i de veacuri cu-atîtea primejdii şi greutăţi ce-i stau în cale, omul îmi apare ca acel voinic năzdrăvan din poveşti pe care nimic nu-1 înspăimîntă. Cine poate prevedea pînă unde-şi va întinde într-o zi hotarele puterilor lui cuceritorul acesta îndrăzneţ şi neobosit!

în albul zorilor ies pe punte. Furtuna s-a potolit. Marea e liniştită, — ostenită parcă de-atîta frămîntare în deşert. Un oraş frumos străluceşte înaintea noastră : Constanţa — farul Romîniei, aprins la porţile Răsăritului, în pragul apelor nestăpînite. O, pămînt binecuvîntat!

Oraşul e răvărsat pe-o ieşitură de mal împlîntată-n valuri.

Prin cîte-a mai trecut, Doamne, şi colţişorul acesta de lume!... La început au aruncat ancorele şi şi-au aşezat liman aci fenicienii, cei dintîi colindători ai mărilor. După ei au venit grecii, cu puternicile lor corăbii. Apoi a început năvala noroadelor de pe uscat. Şi aşa, neamuri pe neamuri s-au împins în căutarea „berbecului cu lîna de aur" de la gurile Istrului; vieţi peste vieţi s-au aşternut în trei mii de ani pe ţărmul acesta, şi vijelii după vijelii au bîntuit şi-au spulberat aşezările lor din temelie.

Constanţa de azi — chemată să devie peste cîţiva ani unul din cele mai măreţe şi mai însemnate porturi din lume — stă pe mormîntul vechiului oraş TomL

a cărui întemeiere e învăluită în negura unei triste şi crude poveşti : „Frumoasa Medeea, fiica lui Aetes, regele Colchidiei, fuge de la părinţi, luînd cu ea şi pe micu-i frăţior Absirt. Furios, Aetes o urmăreşte pe mare. Iată-1, e gata s-o ajungă. Nebună de spaimă, Medeea, ca să scape de corabia prigonitoare, ale cărei pînze se văd tot mai aproape,(ucide pe Absirt şi, sferticîndu-i trupul, i-aruncă bucăţile pe valuri. Nefericitul părinte opreşte mereu corabia, s-adune de^ pe apă^bucăţele-nsîngerate ale iubitului său copil, şi, cînd le strînge pe toate, pîîngînd de durere, trage la ţărm să le-ngroape. Limanul acesta, cu oraşul care s-a ridicat apoi aci, s-a numit Torni (de la cuvîntul grecesc ToţiT) = bucată)."

De pe atunci au trebuit să fie îmbelşugate şi atrăgătoare locurile acestea pentru ca să roiască şi să s-aşeze pe-aici popoare venite din depărtări aşa de mari. Inscripţii vechi, stîlpi de marmură dăltuiţi cu măiestrie, atîtea ruini de case, de temple şi de băi ce se dezgroapă de sub malurile acestea arată starea înfloritoare la care ajunsese Torni odinioară. O viaţă puternică, civilizată încolţise aci, şi cine ştie unde-ăr fi ajuns azi dac-ar fi fost lăsată-n pace. Dar s-au pornit de la o vreme şuvoaiele de barbari, şi au curs, au curs încoace năprasnice şi pustiitoare, spărgînd întăriturile romane, culcînd cetăţile la pămînt şi prefăcînd în pulbere munca de veacuri a atîtor neamuri. Din năruita Tomi s-a ridicat, sub Constantin cel Mare, Constanţa, căreia mai tîrziu genovezii i-au redat, pentru cîtva timp, vechea strălucire şi însemnătate comercială. Apoi a căzut sub stăpînirea turcească : cheul şi digurile de apărare, lăsate în grija vremii, s-au stricat, frumoasele clădiri ale^ portului s-au părăduit, toată mişcarea şi viaţa oraşului a început a tînji — un somn îndelungat şi greu, ca o robie, s-a întins peste întreaga Dobrogie. Valurile mării boceau stingerea unei lumi.

Dar iată că dinspre Dunărea se-naltă deodată, ca un freamăt reînvietor, cîntecele de biruinţă ale romînilor ; stindarde ciuruite de gloanţe flutură-n vînt, şi aceleaşi braţe vînjoase cari-au sămănat moartea în cîmpiile Bulgariei vin acum să împrăştie viaţă, putere şi lumină în cîmpiile şi oraşele Dobrogiei.

Astăzi, în portul Constanţei, sirenele vapoarelor româneşti cheamă vijelioasele trenuri^HirT depărtările Apusului : măreţul pod de la Cernavoda leagă pentru totdeauna căile uscatului cu ale mărilor, deschizînd Europei drumul cel mai scurt înspre bogatele ţărmuri ale Gangelui. Din malul împodobit de vile strălucitoare pornesc diguri uriaşe, puternice braţe de piatră, cari înfrînează furia talazurilor şi dau liman liniştit corăbiilor. Azi Constanţa, renăscută, priveşte cu mîndrie peste nesfîrşita împărăţie a mării. Pe schelele ei curg avuţii din toate climele ; iar vara lume de pe lume se adună pe plajele ei calde.

Soarele asfinţeşte, lungind pe mare umbrele oraşului. E o seară frumoasă, liniştită, una din acele dulci seri de vară în care simţi o adevărată fericire să te laşi în voia visurilor. Valurile, cu vîjîitul lor legănător, ţin ison orhestrei de pe mal, a cărei fanfară se-mprăştie lin în largul mării. Pe cer se aprind candelabre de stele. De pe terasa otelului [...] îmi lunec ochii pe sclipitoarea cîmpie a mării şi cuget la vremile-ndepărtate, la cîte întîmplări şi prefaceri au curs după ele. Mă gîndesc la blîndul şi nefericitul Ovidiu... Aici şi-a plîns amărăciunile surghiunului gingaşul poet al Romei. Străin, bolnav, neînţeles de nimeni, ei nu găseşte, în sufletu-i abătut, un cuvînt de laudă nici pentru locul, nici pentru poporul în mijlocul căruia e osîndit să trăiască. In versul lui urlă crivăţul iernelor grozave cari-ngheţau mâreâ, pe lira lui suspină dorul de soţie, de prieteni, de patria lui pururea frumoasă şi surîzătoare, din care-a fost gonit şi pe care n-avea s-o mai vadă niciodată.

Au trecut de-atunci nouăsprezece veacuri.

Azi, poete, nu te-ai mai simţi aşa de străin în locurile acestea. N-ai mai vedea chipuri fioroase de barbari îmbrăcaţi în cojoace, nici marea prefăcută-n pod sunător de gheaţă. Sciţii s-au dus, şi Tomi s-a dărăpănat, şi toate s-au schimbat de-atunci. Patria ta, neamul tău a răzbătut încoace, şi o lume nouă a răsărit aici, pe pămîntul acesta stropit de lacrimile tale ; un nou oraş s-a ridicat din valurile Pontului, subt un cer tot aşa de albastru şi de cald ca şi al frumoasei Italii. Din mijlocul acestui oraş, statua ta de bronz priveşte visătoare peste cîmpia acoperită de ruinile cetăţilor şi lagărelor romane, sub zidurile cărora zac oasele compatrioţilor tăi. Azi te-ai primbla pe uliţi romane, printre vechi monumente, pe ale căror lespezi de marmură ai citi nume cunoscute şi scumpe inimii tale ; pe scutul legionarilor de piatră ai revedea pe cei doi prunci aplecaţi la sînul lupoaicei, şi ai căuta cu noi în adîncimea vremii obîrşia îndepărtată a gloriosului tău neam. Azi nu s-ar mai tîngui aşa de jalnic lira ta, căci ai trăi aci în mijlocul unui popor care ţi-âr fi drag, între oameni al căror chip ţi-ar aminti trăsăturile mîndre ale cetăţenilor romani şi-n a căror limbă — mlădioasă şi sonoră ca şi versurile tale — ai regăsi, cu atîta sfinţenie păstrate, urmele vii din graiul stîns de mult al poporului tău.

ÎN MUNȚII NOȘTRI

PE COLIBAȘI

De mînecate ieșim din Turnu-Severin pe șoseaua care-o ia pe sub Munții Mehedinților și merge la Tîrgu-Jiu. Valea în care scăpătăm de pe podișul orașului se umple și răsună toată de zuruitul zurgălăilor și de tropotul uscat al cailor. Dorm încă vietățile cuprinsului. Numai ciocîrlanii, mai harnici, pășesc mărunțel pe marginea șanțului. De jur împrejur nu vezi decît holde și livezi, înaintea noastră drumul se așterne alb, neted, pe sub colnice. în aer e o răcoare dulce ș-un miros sănătos de cîmp și de pădure. Nici un zgomot, nici o mișcare, nici o adiere de vînt nu se simte. Copacii, cu frunza neclintită, par zugrăviți. Brobonit de rouă, pămîntul doarme încă în lumina umedă și nehotărîtă a dimineții. Peste-un ceas începem să urcăm dealul Colibași. Sub noi zarea se lărgește. înainte, spre răsărit, cerul se dogorește ca de bătaia unei flăcări; o pulbere fină de aur se ridică din spatele codrului și se împrăștie în sus ca și cum ar sufla-o gura unui vulcan. Cîțiva nori zgrunțuiți, ce plutesc în albastrul cerului, prind a se rumeni pe margini. Deodată, o suliță de foc străpunge perdeaua de arbori. Porțile zilei se deschid, și, în valuri, curge lumina pe văi. Pămîntul tresare din somn, vesel și plin de viață, sub calda binecuvîntare a soarelui.

Pe culmea Colibașilor oprim, să răsufle caii. Priveliști largi, fermecătoare ni se desfășură din toate, părțile. Lanuri și pajiști s-aștern în răzoare pe coaste de grinduri ușor trăgănate. Casele albe ale satelor, răvărsate pe tăpșane, strălucesc printre livezile de pruni. Pe ogașele* verzi ale văilor pătate de umbră gîrlele trag dungi tremurate, vinete și sclipitoare ca oțelul. Departe, într-un albastru-fumuriu, se încalecă, încrețindu-se în valuri neregulate, din ce în ce mai dese, spinările mătăhăloase ale dealurilor acoperite de păduri.

Vizitiul — un țăran chipeș și deștept din podgoriile Oreviții — îmi arată cu biciul, ca pe hartă, munții, plaiurile și apele Mehedinților și îmi povestește, cu șart, legendele pe cari le-a auzit și el de la bătrîni.

„Muntele Babelor... l-am lăsat în urmă, se vede bine din șosea, cum vii de la Vîrciorova, pe lîngă Schela Cladovii... nu-i așa-nalt, da-i priporos grozav. Pe el și-a lepădat Dochia cojoacele. Cică era baba asta o zgripțoroaică urîtă, și bătăioasă, și rea, de mama focului, — ș-avea un fecior, Dragomir, care se-nsurase c-o fată frumoasă, și harnică, și cuminte, de_ nu mai avea pereche ; da* baba n-o putea suferi și nu știa cum s-o mai canonească, doar o face-o _sâ-și ia lumea-n cap. într-o zi îi dă un caier de lînă neagră să-1 spele pană l-o albi. Și pe cînd zolea ** la fîntina și plîngea biata nevastă de-nduioșa pietrele, iacă vine un moșneag, c-o barbă albă păn' la brîu, ș-o întreabă blînd că de ce plînge; ea-i spune cum o prigonește ș-o hainește *** soacră-sa și cum tot la munci grele și fără spor o mînă, ca s-o pîrască pe urmă la Dragomir că nu-i nici de-o treabă și s-o izgonească din casă. Auzind una ca asta, moșneagu — care era chiar Dumnezeu — dintr-o vorbă-i nălbește caierul și-i dă ș-o chită **** de ghiocei înfloriți, să-i ducă babei. Cum vede baba ghioceii, crede c-a și venit primăvara și strigă : «Dragomire mamă, să ne pregătim de-amu să suim oile la munte, c-au prins a se ridica zăpezile...» A doua zi mînă pe noră-sa c-un

* *Ogas* — urmă săpată în pămînt de ape.
** *A zoii* — a spăla (lîna).
*** *A haini* — a urî.
**** *Chită* — mănunchi, buchet.

caier alb să-1 spele pan' l-o face negru. Şi iar trece Dumnezeu pe la fîntînă, şi făcîndu-i-se milă dc biata nevastă, blagosloveşte încet cu dreapta, şi caierul, din alb, se face deodată negru ca pămîntul în desprimăvărat; apoi îi întinde o chită de fragi coapte şi-i zice : «Na, să le dai babei şi să-i spui că le-ai cules de pe cîmp». Cînd a văzut Dochia fragele, roşii ca sîngele, nici n-a mai stat la gînduri: iute s-a încotoşmănat în cele nouă cojoace, a luat pe Dragomir ş-au pornit cu turmele la munte. Ş-a dat Dumnezeu întăi trei zile de vară, şi pe urm-o moină ş-o ploaie caldă, c-a început baba să-şi lepede cojoacele, ude leoarcă şi grele de nu le mai putea duce, păn-a rămas numai cu unul. Şi atunci s-a lăsat deodat-un ger, ş-o lapoviţă, ş-un îngheţ de crăpau pietrele. Şi umblînd baba de colo-colo, rebegită de frig, vede pe fecioru-său răză'mat cu şalel» de-o stîncă şi prinde-a-i grăi: «Aba*, Dragomire maică, lumea se prăpădeşte de frig, şi tu stai şi cînţi din fluier !»... Da' el era mort, — înţepenise-acolo prididit de zloată, c-un ciubuc de gheaţă la gură. Ş-aşa, au îngheţat sloi şi baba, şi oile, şi s-au prefăcut toate-n stană de piatră, de se cunosc şi azi momîile lor albe, risipite ca o turmă, pe muntele care de-atunci se cheamă Babele."

Ascultîndu-1, mă gîndeam că tot legenda asta, cu puţine schimbări, mi-a povestit-o un cioban de pe muntele Ceahlău, arătîndu-mi o turmă de stînci împrăştiate pe prispa verde ce se-ntinde la picioarele Panaghiei.

LA UMBRA

Pe la amiază conăcim în Broşteni, sat mare şi frumos, răvărsat pe valea rîului Motru. Vrednici, şi cuminţi, şi buni gospodari trebuie să fie oamenii prin

* *Aba* — exclamaţie care exprimă mirarea sau cu care se atrage atenţia cuiva cînd i se vorbeşte.

părţile acestea. Văd căsuţele lor vesele şi curate, livezile îngrădite, curţile pline de păsări, fînul strîns cu îngrijire şi aşezat în pătuiace *, vitele grase, femeile bine îmbrăcate şi copiii rumeni la faţă. Mă dau în vorbă c-un moşneag care-mpleteşte Ia un coşer de nuiele.

„Sînt, ce e dreptul, şi «pămînturi'le bune pe-aici, îmi spune bătrînul, dar ş-ai noştri s-au ales tot oameni harnici şi de ispravă. Noi pe la tîrg mai mult vindem decît cumpărăm, c-avem aici, slavă Domnului, tot ce ne trebuie. De-ale îmbrăcămintei lucrează nevestele în casă ; opinci şi căciuli ne facem noi; şi de-ale gurii ne dă Cel-de-sus de-ajuns şi de rămas. Uite-o cum stă podoabă pe dealuri hrana noastră, din belşug : numai sănătoşi să fim şi zile s-avem s-o mîncăm. Vezi dumneata, noi avem în comuna noastră, de şapte sute -*de* suflete, patru biserici şi numai două cîrcime. De aceea nici nu s-aud pe-aici gîlceve, ori bătăi, ori furtişaguri, cum sînt, de-o pildă, pe la Ponoare, unde sînt pruni mulţi şi unde oamenii beau ţuică şi-n loc de aghiazmă la Bobotează. Acolo cic-ar fi vrut odată sfîntul Nicodim să le facă şi lor o biserică, şi ei, ticăloşii, ca să scape de sfînt, s-au apucat şi i-au vîrît pe-ascuns un miel in traistă, ş-apoi au sărit să-1 bată zicînd că le-a furat mielul, ş-a plecat sfîntul în lume blestemîndu-i să nu mai aibă biserică-n sat, ci numai .de cimpoieri şi de toboşari să le facă Dumnezeu parte. Şi multă vreme cic-au rămas fără biserică. Acuma au, nu-i vorba, rs-a milostivit Cel-de-sus cu ei, dar ce folos că tot cîrcima li-i mai dragă !... Urît lucru mai e, Doamne, şi hăutura asta. Lasă c-aduce şi pagubă, şi te sărăceşte de te lasă pe drumuri, da-ţi strică şi minte, şi sănătate, şi viaţă, şi tot, de-ajungi din om neom. Eu — mulţumesc lui Dumnezeu — iacă, sînt aproape de nouăzeci de ani, şi muncesc cît şi feciorii mei, şi nu ştiu ce-i boala. Cînd mi-i sete, mă duc colea la şipot, îi trag un gît bun de apă rece şi parcă-ntineresc..."

Mă uit la figura blîndă şi luminoasă a moşneagului, ascult cu drag vorba lui aşezată şi cuminte şi mă gîn-

* *Pătuiac* — podea improvizată din scînduri, crengi etc, aşezată pe furci sau în copaci, pe care se clădeşte nutreţul pentru vite.

dese că în el sînt întrupate toate bunele însuşiri ale poporului romîn. Cîtă înţelepciune, ce de comori nu zac ascunse în sufletele acestea cinstite şi senine cari-au trecut de-atîtea ori prin cumpene mari, prin greutăţi şi nevoi cumplite, ş-au înfruntat cu bărbăţie vijeliile vieţii, ş-au ştiut pururea să-şi păstreze credinţa lor în bine şi-n dreptatea Celui-de-sus !

Multe şi nepreţuite frumuseţi ar descoperi acel care-ar putea străbate în sufletul acestui popor ales ş-atît de bine înzestrat de fire în adîncimile tăinuite ale inimii lui bune şi răbdătoare, unde s-au păstrat cu atîta sfinţenie credinţile, datinile, graiul şi virtuţile neamului nostru şi de unde-a izvorît cel mai cald şi mai duios cîntec din cîte vrodată s-au spus pe lume — dulcea şi fermecătoarea doină, în a cărei largă mlădiere pare că freamătă toţi codrii şi plîng toate izvoarele ţării.

La plecare strîng cu iubire şi cu adîncă recunoştinţă mîna aspră şi noduroasă a lui moş Dumitru. Cugetul meu îmi spune că cea mai mare parte din bunurile şi fericirile de cari mă bucur le datoresc acestei mîini harnice, cojite de soare şi de muncă.

VALEA MOTRULUI

Mergem o bucată bună pe marginea Motrului, ale cărui unde verzui, pripite se sparg de bolovani. Apoi urcăm pe-un podiş larg şi luminos. Miresme dulci, îmbătătoare, de sulcină şi de dumbravnic, se împrăştie în aer de pe fîneţele bătute de soare. Un vînt căldicel adie, şi grînele coapte îşi leagănă spicele ca de vraja unui cîntec. In depărtare se pierd liniile încîlcite ale dealurilor întunecate de desimea codrilor. Lanurile sînt împînzite de secerători. Cîrduri de fete în cămăşi albe şi vîlnice* roşii se pleacă muncii şi-şi mişcă braţele-n tactul unei doine. Dulce răsună valea de glasurile lor.

* *Vîlnic* — fotă lucrată ca o fustă încreţită si despicată în faţă.

Pe mirişti şi pe şesuri alunecă-ncet umbrele călătoare ale norilor. In urma noastră, Motrul, tolănit în spintecătura dealurilor ca un balaur ostenit, îşi tremură solzii sclipitori în soare. Copacii bătrîni s-apleacă pe undele lui sfătoase, să le-asculte poveştile. El scoboară de sus, dinspre „Culmea frumoasă", de la poalele muntelui Osîea, unde-a stat în vechime încolăcit năprasnicul şarpe cu nouă ochi, de groaza căruia se cutremura toată valea Dunării, pînă cînd într-o zi iată c-a sosit acolo Iorgovan, voinicul fără seamăn, şi s-a aşezat într-O groapă, cu calu-i năzdrăvan şi cu tolba-i de săgeţi, şi, cînd şarpele, flămînd, a ridicat capul să-nfulice-o turmă de vite ce păştea pe vale, Iorgovan, întinzînd arcul, l-a izbit c-o săgeată şi i-a scos un ochi, iar muntele s-a zguduit din ţîţîni de zvîrcolirile dihăniei. Şi tot aşa l-a pîndit şi l-a săgetat, pană cînd şarpele, rămîind numai c-un ochi, a rupt-o de fugă pe la Furca Alunului, pe unde se vede şi azi dîra lui, căreia îi mai zic unii şi „brazda lui Novac". Iorgovan s-a luat călare după el, şi unde-l ajungea, îi şi hărtănea cu paloşul o bucată din trup ; la apa Cernei însă voinicul a stat locului, fermecat de cîntecul unei zîne, iar capul şarpelui a trecut Dunărea pe la Cazane şi s-a ascuns în peştera neagră, de unde iese vara musca cea rea, care bîntuie vitele de prin meleaguri.

Departe, hăt, Motrul scapă-n luminiş, şi după ce soarbe undele Coşuştei, se îndoaie pe la capătul dealului Colibaşi şi trece, domolit şi gînditor, pe sub zidurile mînăstirei Strihaia, unde-a văzut într-o noapte "pe Mihai Viteazu viind ostenit de război şi grăbindu-se să rîdice pînă-n ziuă, pe ruinele castelului părintesc, o biserică, pe care, de zor mare ce-a avut, a greşit ş-a zidit-o cu altarul spre miazăzi. De-acolo, bătînd spre răsărit, se lasă molatic pe şes deschis, printre imaşuri şi sămănături, pînă-n mînăstirea Gura Motrului, unde-şi descarcă undele-n Jiu. Mînăstirea, împrejmuită cu ziduri groase, sparte de vremi, e aşezată pe poalele unui deal. Acolo odihnesc oasele cuviosului patriot Eufrosin Poteca, unul din cei mai harnici apostoli şi lu-

minatori ai neamului nostru pe la începutul secolului al XlX-lea. Pe porţile de fier de la intrare, mîncate de rugină, se cunosc încă urmele gloanţelor repezite din flintele pandurilor lui Tudor la 1821, cînd, de frica lui, boierii greci se închiseseră acolo, ca într-o cetate, cu averi, arme şi arnăuţi. Pe toată valea Motrului ş-a Jiului, pornind din cîmpia Padeşului, de pe plaiul Cloşani, unde s-a ridicat întîi steagul libertăţii în mîntuitoarea răscoală de la 1821, şi pană în şesurile Dunării, prin toate satele Olteniei auzi vorbindu-se de „Domnul Tudor", ca şi cum ieri ar fi trecut pe-acolo, în fruntea puşcaşilor săi, aşa viu, şi mare, şi întreg a rămas în mintea tuturora „viteazul răzbunător" al poporului, eroul legendar care îmbrăcase „cămaşa morţii" pentru mîntuirea neamului său.

MÎNĂSTIREA TISMANA

De pe Culmea Frumoasă, din codrul de fagi bătrîni, în desişul cărora e pururea noapte, scăpătăm în valea largă şi luminoasă a Tismanei. Aerul fierbe de zăpuşală. Cerul pare că arde deasupra noastră. Pe lanuri zoresc muncitorii, desculţi, cu frunze de brusturi pe cap, cu mînecile cămăşii de pînză aspră sumese pînă-n supţiori. Trecem prin satul Tismana, aşezat la poalele munţilor, între două vâlcele, de-o parte şi de aha a rîului Tismana. Stîrniţi de clingătul zurgălăilor, copii? aleargă de pretutindeni, se urcă pe garduri, zburdalnici, veseli, gălăgioşi. Cînii îşi amestecă lătratul în chiotele lor. Din sat ieşim într-o pajişte frumoasă, aşternută pe-o vale care se îngustează din ce în ce. în fund se deschide înaintea noastră ca o poartă în tainica şi întunecata domnie a codrului. Prin spintecătura aceasta a munţilor, drumul, şerpuind pe marginea rîului Tismana, se adînceşte într-un desiş de castani seculari. Umbra ne învăluie din toate părţile. Un dulce miros de fîneaţă pluteşte în aerul răcoros. în liniştea sfîntă

a codrului, în măreţia şi sălbătăcia acestor locuri, şopotul somnoros al apei, uşoara clătinare a frunzelor, stropii de lumină ce picură din straşina de ramuri, toate te farmecă ; inima-ţi bate de-un fior neînţeles, ca şi cum ai fi intrat într-0*1ume de închipuiri, de basme. La o cotitură a drumului, crengile se desfac — o ferestruie se deschide-n păretele de verdeaţă, din fund răsare, peste vîrfurile copacilor» unturn înalt şi galben. De-abia l-ai zărit însă — şi bolta de ramuri se-nchide din nou. Dintr-acolo s-aude tot mai tare, tot mai aproape un vuiet ca de moară, ş-un răpăit, un plesnet de apă care cade pe lespezi. Deodată, ca la un semn, perdeaua de arbori se dă la o parte sus, pe vîrful unei stînci fioroase, îţi apare, în toată fantastica ei măreţie, mănăstirea Tismana, cu zidurile ei îndrăzneţe, cu turnurile ei înalte de castel din timpurile vechi. Te uiţi înmărmurit, ca la o minune, şi nu ştii bine de-i aieve, ori e-n vis, cînd iată că o nouă privelişte te cheamă : torentul Gurniei, repezit de sus, de sub talpa mînăstirii, s-aruncă vîjîind şi cade de la o înălţime ameţitoare peste-o grămadă de stînci dărîmate, unde sulul de apă se sparge şi se preface într-o spumă fumurie, pe care-o ia ş-o duce-n undele-i repezi rîul Tismana.

Drumul ocoleşte-n larg ca să facă urcuşul lin. Trecem un podeţ şi suim pe-un tăpşan, între două ziduri vechi, dărăpănate. în poarta mînăstirei ne iese-nainte „piticul Tismanei", un călugăr mic, spîn, cu faţa zbîrcită ca un hrib, o mogîldeaţă de om, cu glas de copil, cu ochi şi mişcări de maimuţă. Arătarea aceasta ciudată se potriveşte de minune cu sălbătăcia locului în care ne aflăm. Intrăm, pe sub bolta înaltei clopotniţi, în curtea largă, tăcută, a frumoasei mînăstiri. în mijloc e biserica, plină de scule şi odoare vechi; pe uşile-i de stejar sînt săpate cu multa măiestrie iconiţe şi înfloriturі migăloase, fine ca o horbotă. în stînga, spre săritoarea Gurniei, se-nşiră, de-a lungul zidului împrejmuitor, încăperile stareţiei, şi chiliile cu două rînduri, în fund — arhondaricul. Aripa dreaptă e un morman de ruini arse, acoperite de bălării. Patru turnuri înalte, cu ferestrui înguste, străjuiesc, din cele patru colţuri ale

curţii, liniştita şi măreaţa lavră *, ridicată aci, în locul acesta ascuns, acum şase sute de ani, de părintele Nicodim, cu ajutorul milostivilor Basarabi de pe acele vremuri. Spre miazăzi vederea e astupată de-o stîncă uriaşă, în al cărei părete drept se văd două spărturi negre, tăiate în chip de ferestre la o înălţime fioroasă deasupra peşterei, din care iese urlînd şuvoiul Gurniei şi trece printr-un canal pe dedesubtul mînăstiri'i. „Acolo» sus, îmi spune piticul c-un glas piţigăiat ce n-are nimic din glasul omenesc, în chilioara aceea scobită-n piatră se retrăgea sfîntul Nicodim, şi zile, săptămîni întregi se ruga în taină la Dumnezeu pentru păcatele oamenilor. El a venit de peste Dunăre, trimes încoace de-un înger care i s-a arătat în vis şi i-a spus şi locul anume unde să ridice mînăstirea. Ş-a umblat, ş-a rătăcit mult sfîntul păn-a dat de săritoarea Gurniei. Erau ponoare pe-acolea şi-ntunecime mare, sălbătăcie şi desiş nestrăbătut. Şi el, singur, a curăţit ş-a netezit locul, şi-ntăi a făcut aici în faţa peşterei o bisericuţă dintr-un tis bătrîn, ş-a potrivit să fie pristolul chiar pe rădăcina tisului. Pentru credinţa lui cea mare îl dăruise Dumnezeu cu putere făcătoare de minuni. Şi oricine venea* pătimaş de boală trupească ori sufletească, aici îndată-şi găsea alinare, cît se lăţise vîlva-n lumea-ntreagă de bunătatea şi harul cel mîntuitor al sfîntului. Ş-a venit pe vremea aceea din depărtările Apusului ş-un împărat păgîn ce-i zicea Jigmond şi care avea o fecioară bolnavă rău, «bîntuită de duhul cel necurat», şi cum au ajuns aici, s-a şi-ndreptat fata. Apoi, într-o zi, cică primind împăratul plocon nişte purceluşi, i-a dat bucătarului să-i gătească într-ascuns şi să-i aducă la masă într-un blid acoperit; şi vrînd el să cerce puterea sfîntului, i-a zis: «Blagosloveşte, părinte, aceşti păstrăvi». Iar sfîntul blagoslovind, cînd s-a descoperit blidul, s-au găsit într-adevăr păstrăvi în loc de purcei. «Văd că este mare puterea ta, i-a zis împăratul, uimit, şi de aceea vreau să-mi mai faci o minune : dacă vei putea trece nevătămat prin foc, să ştii că eu cu toţi ai mei ne vom boteza în legea ta.» Atunci sfîntul cic-a

* *Lavră* — mînăstire mare.

poruncit de i-au adus lemne multe şi vreascuri din pădure, ş-a aprins un foc mare în faţa bisericei, şi-mbrăcînd odăjdiile preoţeşti, a luat crucea şi evanghelia, şi-ncet a trecut de trei ori prin mijlocul flăcărilor. Iar cînd a ieşit neatins din văpăi, împăratul cu toţi ai lui, spăimîntaţi, i s-au închinat ş-au cerut grabnic taina botezului."

TÎRGU-JIU

Pe la toacă plecăm spre Tîrgu-Jiu. Cîţiva nori fumurii călătoresc încet pe bolta albastră a cerului. Şoseaua dreaptă, bătută ca-n palmă, taie întinsa cîmpie ce se desfăşură înaintea noastră. La răsărit se văd peste şirul de dealuri verzi înălţimile Vulcanului cari, impreunîndu-se pe la cheia Jiului cu măgurile cenuşii ale Parîngului, alcătuiesc cununa muntoasă a judeţului Gorj şi graniţa Romîniei dinspre Transilvania. După un ceas de drum pe şes deschis, intrăm într-o pădure mare şi frumoasă de stejari seculari. Ne adîncim în ea ca-ntr-o lume tăinuită, plină de vrăji. Din desişul ramurilor se cerne întuneric. Treptat, aerul se răcoreşte. Crengile încep să se mişte, frunzele foşnesc de vînt. Fulgere dese, orbitoare, spintecă cerul din ce în ce mai posomorit, şi tunete prelungi se aud bubuind în depărtare. Cînd ieşim în limpeziş, vedem ploaia, ca o perdea de suliţi, dreaptă şi întunecoasă, viind dinspre munţi şi cotropind cîmpiile c-un ropot de oştire îngrozitoare, năprasnică. Tunetele se-nteţesc, şi peste~cîteva minute un adevărat potop s-abate vijelios asupra noastră. Nu mai vedem nimic. Caii aleargă îndemnaţi de ţipetele vizitiului, speriaţi de răpăitul stropilor cari cad, repezi şi grei, ca o grindină de gloanţe. într-un sfert de ceas toată cîmpia e o mare. Cu chiu, cu vai ajungem la Brădiceni, unde ne adăpostim subt umbrarul unei cîrcime *. Ţăranii desculţi, cu iţarii sumeşi pană deasupra genunchilor, cu braţele goale încrucişate pe piept, stau

* In ediţia 1908 : *circiume,* însă întîlnim şi forma: *cîrcimi,*

în picioare, neclintiţi, şi privesc cu jale la ogoarele-necate, la căpiţele risipite, la snopii desfăcuţi şi luaţi de puhoaie, la munca şi speranţele lor nimicite într-o clipală. Şi nimeni nu scoate-o vorbă, nimeni nu se tînguie.. E în liniştea aceasta a lor o măreţie de eroi de prin cărţi, o înţelepciune antică, înălţătoare, care mă umple de respect. Pe chipurile lor uscate e întipărită răbdarea sfintă a rommului, tăria legendară a neamului acestuia oţelit în dureri, care-a văzut ş-a îndurat atîtea, că nimic nu-1 mai poate îngrozi. încerc să mă dau în vorbă cu ei. Duşi pe gînduri, cu privirea pierdută-n văzduh, îmi răspund scurt şi silnic. De obicei ţăranul nostru vorbeşte puţin; nouă, mai ales, celor de la oraşe, foarte cu greu îşi deschide inima lui largă şi răbdătoare...

Pornim. Ploaia a mai contenit. Satul e pe jumătate în apă. Femei cu pruncii în braţe aleargă, ţipînd, de-a lungul şanţului prefăcut în gîrlă, pe care plutesc împrăştiate copai, ţoale şi perine luate de şivoi.

La asfinţitul soarelui intrăm în Tîrgu-Jiu. Oraşul este aşezat într-o vîlcea pe marginea Jiului. Un zăvoi mare de plopi şi de anini seculari umbreşte malurile frumosului rîu. Străzile sînt largi şi drepte. E linişte ca la ţară ; şi ce aer de bătrîni gînditori au unele case vechi, boiereşti, tupilate-n fundul curţii, în desişul lor de arbori!

Se-nserează. Singur mă primblu prin aleile tăcute ale parcului. Unde şi unde, cîte un felinar clipeşte-n frunzişul umed. Spre miazănoapte, Munţii Gorjului îşi cresteaza, pe albastrul-închis al cerului, vîrfurile lor înalte, negre, neregulate. Şi-n tăcerea acestei nopţi de vară, freamătul plopilor, şuietul Jiului par glasuri omeneşti ce-mi povestesc întîmplări, amintiri dureroase din vremile de demult... Aici, în oraşul acesta retras, îşi căutau scăparea la 1802 boierii Craiovii, goniţi de groaza lui Pasvantoglu, paşa Vidinului; ş-au năvălit atunci peste ei cîrjalîii lui Manaf Ibraim, după ce-au spart bîlciul Clanovului ş-au prădat case, ş-au dat foc bisericilor, ş-au tăiat bătrîni şi femei, şi prunci nevinovaţi. Pe aşa cumplite vremi s-a născut aici, în casa

logofătului Broşteanu, George Bibescu, care peste patruzeci de ani avea 'să fie ales domn de boierii pămînteni din Obşteasca Adunare, moment însemnat în istoria noastră : de-un veac şi jumătate nu se mai rostise glasul ţării pentru alegerea domnului ei.

Aici amintirile istorice sînt vii, strînse cu pricepută grijă şi păstrate cu sfinţenie. Nicăiri n-am găsit atîta iubire de ţară, atîta respect pentru trecutul neamului nostru ca-n oraşul acesta liniştit, unde toate parcă te îndeamnă la gînduri frumoase şi la fapte bune. Statua lui Tudor Vladimirescu — aşa de potrivit aşezată în faţa gimnaziului — această nepieritoare întrupare a vitejiei şi a jertfii, este şi va fi pururea cea mai minunată lecţie de patriotism pentru fragedele generaţii ce se vor perinda pe dinaintea ei.

PE VALEA JIULUI

De dimineaţă o luăm în sus pe şoseaua care duce, prin Bumbeşti, la graniţă. Drumul s-aşterne drept, între două rînduri de arbori, pe malul stîng al Jiului, tăind valea-mbelşugată ce pleacă de sub poalele munţilor şi se-mpînzeşte spre miazăzi, netedă ca o apă. Trecem prin Vădeni, sat vechi, harnic şi coprins, care-şi înşiră gospodăriile frumoase de o parte şi de alta a şoselei. In spatele caselor vesele se-ntind livezi mari de pomi roditori; de-a lungul prispelor atîrnă pe culmi veliriţi vărgate, cămăşi înflorite, scurteici şi zăvelci* cusute cu fluturi. în picioare, la umbra duzilor, femei înalte, rumene la faţă, curat îmbrăcate, întind pe rîşchitor ** firele galbene de borangic. Fetele nălbesc pînze mai devale între sălcii. De departe s-audc în răstimpuri ţipetul ascuţit şi răsunător al unui hierăstrău. Soarele, de-abia

* *Zăvelcă* — fiecare din cele două fote dreptunghiulare, cu dungi sau brodate cu flori, care se poartă la ţară cu fustă.

** *Rîşchitor* — unealtă pe care se deapănă tortul de pe fus sau de pe ghem, pentru a-1 face scul sau jurubiţă.

răsărit, cerne peste codrii munţilor ca o pulbere fină, albăstrie. Drumul, cărările, casele, copacii, toate par mai vesele şi mai frumoase, gătite ca de sărbătoare, in lumina dulce a acestei dimineţi senine de vară.

După două ceasuri de drum în cîmp deschis printre ogoarele şi fîneţele spălate de ploaia de ieri, sosim în Bumbeşti, aşezare de moşneni muncitori şi cu dare de mînă, sat întins şi bogat, care-şi desfăşură livezile şi viile aproape pe-ntreg plaiul Jiului şi-şi poartă vitele şi turmele în imaşuri pană pe sub codrii Sadului. Aici, în coasta dinspre Jiu a Bumbeştilor, s-au descoperit, adîncite în pămînt, rămăşiţile unei cetăţi dărăpănate, de pe vremea luptelor lui Traian cu dacii, Ceva mai sus, dincolo de schitul Lainici, se văd urmele unor băi romane ş-ale unui drum de piatră tot de pe vremile acelea.

Cum ieşim din vatra satului, cotim la stînga şi intrăm, pe spintecătura Jiului, în strîmtoarea munţilor. E de o frumuseţe negrăită drumul acesta pană sus, la Polatiştea. Nicăiri n-am văzut desfăşurate cu atîta măiestrie, în acelaşi cadru, cele trei mari podoabe ale pămîntului — munţii, pădurile şi apa — ca în trecătoarea aceasta spre Petroşani. Şoseaua, o prispă netedă scobită-n brîul stîncos al muntelui, largă de două care şi lungă de 29 de kilometri, merge şerpuind pe marginea Jiului, care-şi taie voiniceşte albia-n piatră. Codrul răsună de vuietul undelor călătoare. De o parte şi de alta se desfac, în felurite îndoituri, înălţimile sălbatice ale Carpaţilor, unele goale, colţuroase — prăbuşituri deschise ca nişte răni în mijlocul desişurilor verzi — altele rotunde, acoperite de păduri mari, întunecoase, nestrăbătute încă de pas omenesc. Pe une locuri ne uităm cufrică-n sus la stîncile ieşite din zid, gata să se rupă şi să se prăvale peste noi. Privelişti neaşteptate,_uimitoare, pururea altele, se dezvălesc la fiecare cotitură a drumului... Dar ce zgomot se aude-naintea noastră ? Par urletele unei vijelii năprasnice, ş-ameştec de glasuri, şi bubuituri de tunuri. Ai crede că-i pieirea lumii. Este Jiul, puternicul Jiu, care se zbate şi strigă, zugrumat între două stînci uriaşe, ce vor să-i aţie calea. Undele lui colcotă, sfărmate de

bolovani, ş-azvîrl în aer clăbuci albi, bulgări de zăpadă ; curcubeie subţiri tremură în pulberea străvezie a stropilor bătuţi de soare. Voinicul, frumosul rîu se smulge din braţele monştrilor şi pleacă hăulind devale. Iată-1 tolănit într-un larg boschet de plute. Apa lui, limpede şi potolită, pare-o oglindă culcată-n ramă de verdeaţă. Şi-n tăcerea adîncă a codrului, biruitorul doarme — o aţipire de-o clipă — sub grija bătăliilor viitoare. Din cînd în cînd îi vin ajutoare ; pîraie repezi, desfundate din văgăuni întunecoase, gonesc curmăturile munţilor, şi-1 caută, îl strigă de departe, şi Jiul le-aude, le cheamă şi le soarbe lacom în undele lui.

Uneori, păreţii nalţi de pe de lături se desfac, deschizînd deodată ca o spărtură largă în orizont. Toată valea se umple de lumină. Privirile noastre se pierd, uimite, peste mormanele depărtate, cari se urcă mereu, fac scară la cer, încălecîndu-se unele pe altele. Apoi iar se lasă perdeaua, şi umbra ne-nvăluie subt îngusta făşie de cer întinsă pe grebenii * munţilor.

După un ceas de drum vedem deschizîndu-se în dreapta noastră o poiană frumoasă, în mijlocul căreia e aşezat schitul Lainici — o bisericuţă şi cîteva chilii împrejmuite cu leaturi de brad, unde-şi fac mătania opt călugări bătrîni [...].

E soarele-amiazi. Codrii aburesc ca după ploaie. Nesfîrşite se desfăşoară-n zarea înaltă încovăierile munţilor, cu coamele-n lumină, cu brîie de umbră pe la încheieturi. Înaintea noastră, dunga vînătă a drumului, uşor trăgănată în suiş, se-ncolăceşte pe grumajii măreţelor stînci, spărgînd desişurile de fagi, şi merge una cu Jiul, nedespărţit, ca şi cum ar vrea să-i arate că mintea, şi stăruinţa, şi braţele omeneşti sînt tot aşa de puternice şi de străbătătoare ca şi undele lui nebiruite. Nici nu ştii unde să te mai uiţi. Din toate părţile te cheamă privelişti cari de cari mai fantastice. Ar fi de-ajuns frumuseţile şi minunăţiile acestei yăi^să le poţi dişterne în larg peste-ntreg cuprinsul unei ţări pentru ca să faci

* *Greabăn* — partea mai ridicată din lira spinării, la împreunarea spetelor (aici, figurat).

din ea una din cele mai mîndre şi mai fermecătoare podoabe ale pămîntului.

De la cotul stîncos ce-i zice „Cîrligul Caprii", mergem o bucată pe jos. Pe lespezile calde de pe marginea şoselei, şopîrle aurii, culcate la soare, clipesc somnoros din ochi, ascultînd şuietul adormitor al apei şi cîntecul privighetorilor. Deodată valea se îngustează şi se-ntunecă. Doi munţi înalţi de piatră îşi apropie deasupra noastră vîrfurile lor colţuroase. între ei se deschide ca o poartă uriaşă, pe subt arcadele căreia Jiul trece maiestos, sunîndu-şi nahlapii de stînci c-un zgomot de fanfară ce ăuie prelung prin bolţile acestui castel din basme.

Ne oprim la Păiuş, la vamă. Mai sînt şapte kilometri de-aici pană la graniţă. E aşa de îngustă valea, că pe toată distanţa asta nu s-a putut găsi un loc aşezat pe care să se poată zidi o casă de vamă mai aproape de hotar. După prînz înaintăm prin strîmtoarea aceasta întunecoasă, pe fundul căreia Jiul curge ca pe un jgheab scobit în stînci. Poduri frumoase, tăiate ca-n marmură, aruncă şoseaua de pe-un mal pe altul.

La graniţă, Polatiştea vine limpede şi grăbită dinspre răsărit, spintecînd făgetul unei văi, şi se azvîrle-n Jiu, sub podul de piatră care leagă malurile a două ţări.

Seara vameşul ne ospătează cu păstrăvi proaspeţi şi cu erunci.

După masă ne primblăm pe şosea. în liniştea nopţii Jiul vuieşte mai tare. Mii de licurici zburători răsar din întunecimile codrului, stropesc aerul cu luminile lor albăstrii şi trec în roiuri de pe un mal pe altul, ţesînd peste luciul apei punţi străvezii de jerbii fine şi tremurătoare. De departe se văd printre ramuri liniile albe ale podului aşternut între două stînci, deasupra unei prăbuşiri zgomotoase a Jiului. Apa lovită de muchile stîncilor se sfarmă în bulgări sclipitori ; din clocotul undelor pripite, fuioare de argint se desfac în bătaia lunei. Şi toate-ţi par vedenii dintr-o lume fermecată, în înălţimea zărilor munţii îşi taie pe albastrul cerului coamele lor neregulate. Pădurile dorm în şuietul izvoarelor. Stelele clipesc, scuturînd pe ape pulberea luminii lor.

De la Păiuş pană la Novaci facem o jumătate de zi. Şoseaua e largă, dreaptă, netedă. Mai pe toată întinderea ei, începînd de la Bumbeşti încolo, sînt înşiraţi de o parte şi de alta pomi roditori, cari-şi apleacă drumeţilor crengile lor încărcate de fructe răcoritoare, Cică binefacerea aceasta se datoreşte unui duhovnic de la Polovraci, care, în loc de mătănii, acatiste şi zile de post pentru iertarea păcatelor, hotăra fiecărui credincios să sădească un număr de pomi pe marginea drumului mare, şi vorba lui a fost lege.

Pe la prînz intrăm în Novaci — un sat lung, de nu se mai sfîrşeşte, aşezat la poalele munţilor, în frumoasa vale a Gilortului. Casele albe, învălite cu draniţă *, răsar ici-colo, prefirate pe tăpşanele cuprinse de livezi. Prin mijlocul satului trece Gilortul, puind în mişcare, cu undele-i harnice, mori, pive ** şi joagăre, de-al căror vuiet răsună zăvoiul de anini, ce se-ntinde de-a lungul rîului. De cu seară năimim cai, şi ne pregătim merinde pentru trei zile.

în zori pornim. Satul rămîne-n ceaţă. După un ceas de drum printr-o pădure de fagi şi de goruni ieşim în luminiş. Pe dealul sterp, acoperit de-o iarbă măruntă si crăpat de arşiţă, caii, gîfîind sub noi, iau pripoarele în piept. Doi plăieşi înalţi şi trupeşi merg pe lîngă cai. Ei calcă uşor şi lin, ca şi cum ar pluti. Un drumeac îngust, săpat cu multă greutate, pleacă din coasta Novacilor şi urcă, şerpuind printre surpături şi vîrtoape mîncate de şuvoaie, pană la Titvele. Aici descălecăm, după cinci ceasuri de drum, şi intrăm în răcoroasa pădure de brazi ce acoperă ca o căciulă vîrful ţuguiat al muntelui, în mijlocul acestei păduri, străbătută de izvoare, sînt cîteva case de lemn — locuinţi de vară pentru iubitorii de linişte, de aer curat şi de natură frumoasă. Gustăm şi noi, două ceasuri, farmecul acestui colţ de

* *Draniţă* — şindrilă mai lungă.

** *Pivă* — instalaţie pentru împîslirea într-un mediu cald şi umed a fibrelor din ţesăturile de lină.

rai şi pornim mai departe. Cum ieşim din pădure, apucăm la dreapta, şi — după un ceas de suiş anevoios — ne oprim pe vîrful Păpuşii, munte gol şi singuratic, înfipt ^deasupra Titvelor ca o căpăţînă de zaăr. De-aici, în zarea largă ce se deschide în jurul nostru, vedem limpede coamele munţilor cum se înşiră în depărtări : spre miazănoapte şi apus ne îngrădesc piscurile pleşuve ale Vulcanului, cari pornesc din fund, cin coastele Oslii, şi vin, în clocotişuri, pînă-n spintecătura Jiului, de unde-ncep să se ridice şi să se înlănţuie gheburile din ce în ce mai mari ale Parîngului, falnicul munte acoperit odineoară de gheţuri, din a «ăror înceată topire i-au rămas pe zănoagele de la Găuri turme de stînci albe, rotunjite de frecarea apelor, iar printre ele, lacuri albastre şi minunate căderi de izvoare, cari fac din acest munte una din cele mai frumoase podoabe ale Carpaţilor noştri. în fund, de la apus spre răsărit, se înşiră ca nişte sentinele uriaşele vîrvare * : Comanda Prisloapelor, Grivele, Mîndra, care se ridică la o înălţime de peste 2.500 de metri, Gruiu, Pîclişa, Piatra Tăiată, Coasta lui Rusu. Din spatele Mohorului, grebenii Parîngului se despart în două şiruri, şi apucînd între ei undele Lotrului de la obîrşie, le împreună mai încolo cu ale Lotriţii şi le duc în hiolă, devale, clăbucindu-le de stînci pană dincolo de Brezoiu, unde Lotrul se varsă în Olt. Numai spre miazăzi privirea scapă şi se adînceşte în limpezişul văilor-^Pe strângă aceasta de lumină, departe, în fundul zării, vedem cuibărite la un loc cîteva pete argintii, sclipitoare, ca nişte cioburi de oglindă în bătaia soarelui. Acolo-i Tîrgu-Jiu.

Ne scoborîm pe partea ceealaltă a Păpuşii şi scăpătăm pe-o tarniţă** întinsă, acoperită de o iarbă subţire, uscată şi lunecoasă.

Pînă pe la toacă mergem tot pe locuri deschise. De .jur împrejur avem măreaţa panoramă a munţilor. Unde şi unde vedem turme de oi presărate pe limpezişul plaiurilor; izvoare cu sclipiri de oţel tivesc

* *Vîrvar* — vîrf de munte.
** *Tarniţă* — coamă de munte în formă de sa.

poalele codrilor. Şi nici un zgomot nu s-aude ; nicî un fum nu se ridică în larga pustietate a zărilor. Cei doi plăieşi se uită mereu la soare — ceasornicul şi călăuza lor prin coclaurile acestea fără drum şi fără adăpost. Ne lăsăm în vale şi mergem o bucată pe matca boloyănoasă a unui pîrău. Apoi facem la stînga şi intrăm într-o pădure de molifţi. Pădurea-i deasă şi pripoarele rîpoase. Ne dăm pe jos şi, cu caii de frîu, urcăm, urcăm din greu pe cărările încîlcite şi întunecoase, printre stînci prăbuşite, peste copaci doborîţi de trăsnete, Jungiţi în neorînduială ca nişte leşuri de uriaşi după un război năprasnic. începe să se-ntunece, şi noi horbăcăim mereu. în desişul nemărginit ochii noştri caută cu dor o zare de lumină. Tăcerea plăieşilor ne pune pe gînduri.

— Nu ne-om fi rătăcit, nea Gheorghe...

— Aş, că doar am ajuns.

De sus, de departe, s-aude un cîine lătrind, apoi alţii. înaintea noastră albeşte, ca o ferestruie, o^geană de lumină, la marginea codrului. Mai suim un dîmb şi ieşim într-o poiană largă pe vîrful Mohorului, unde ne adăpostim pe noapte la stîna lui Iordache.

PE COAMA MOHORULUI

Se crapă de ziuă. Bacii îşi pregătesc găleţile pentru mulsoare. Oile behăiesc, înghesuindu-se la strungă. Văile sînt înecate de ceaţă. Pădurile, vîrfurile munţilor parcă plutesc în aer. Departe, dinspre curmătura Olteţului slomneşte* pe poalele cerului lumina albă a zorilor, şi norii argintii prind a se rumeni pe margini, într-acolo zarea se limpezeşte, şi măgurile par dogorite ca de bătaia unei flăcări. O geană roşie se aprinde la îngemănarea pămîntului cu cerul. încet se saltă soarele, rotund şi scînteietor. Negurile se risipesc. Plaiurile verzi, brobonite de rouă, par bătute cu diamante.

* *A domni* — aici cu sensul de se ivi, a miji.

Incălecăm s-o luăm înainte, pe coama Mohorului, spre Piatra Tăiată. Ca-ntr-o minunată panoramă ni se arată acum, de jur împrejur, îndoiturile Carpaţilor, cu crestele încununate de raze, cu văile adînci şi întunecoase, spintecate de izvoare repezi şi umbrite de păduri seculare. Mă uit uimit la vîrfurile acestea stîncoase ce se înalţă-n cer ca nişte falnice turnuri de cetăţi, şi gîndul mă duce cu sute de ani în urmă, în trecutul viforos al neamului nostru. Din cîte primejdii nu ne-au scăpat pe vremuri munţii şi codrii aceştia ! Aici, în întăriturile acestea zidite de Dumnezeu, au stat adăpostiţi aproape o mie de ani strămoşii noştri, cînd, prin şesurile Dunării, curgeau puhoaiele de barbari, cînd [...] se năpusteau cu duiumul, împingîndu-se unele pe altele asupra Europei, jăfuind oraşele şi pustiind pămîntul pe unde treceau. în munţii aceştia s-a închegat tăria şi unitatea neamului romînesc. Ei au fost ocrotirea şi scăparea noastră în zilele de groază, cetatea sfîntă în care s-au păstrat aşa de curate credinţele, şi limba, şi datinile poporului nostru. în locurile acestea tăinuite, pe veci îngrădite de străjile Carpaţilor, plutesc umbrele strămoşilor noştri de-nainte de descălecătoare. Aici, în şoptitul izvoarelor şi în freamătul codrilor, a răsunat pentru întâia oară frumoasa noastră doină, şi nu e pîrău, nici plai de care să nu fie legată o amintire scumpă sufletului nostru, nu e vîrf de munte, în tot cuprinsul acesta, care să nu-şi aibă povestea şi cîntecul lui.

Mai tîrziu, după ce-au contenit năvălirile şi s-au scoborît ai noştri iar la şesuri, de cîte ori o primejdie mare ne-a ameninţat, munţii ne-au chemat în adăposturile lor, şi vai de duşmanul care ne-a urmărit în întăriturile cetăţii noastre ! Cînd Carol Robert, trufaşul rege al Ungariei, şi-a împins ostile în cîmpiile Olteniei şi, la sfatul de pace al blîndului nostru voivod Alexandru Basarab, i-a răspuns semeţ că „el e păstorul oilor sale şi-1 va scoate de barbă din vizuina-lui", romînii îl atraseră cu încetul într-o vale strimtă şi întunecoasă din munţii Gorjului, şi deodată, ca prin farmec, cu bubuiri asurzitoare, stîncile începură a se rostogoli din înălţimi, şi toată falnica lui oaste, învălmăşită şi zdrobită sub grindina de bolovani, pieri în fundul acelei rîpi. Şi-n sutele de ani cari-au mai curs de atunci, cîte n-au văzut, Doamne, munţii aceştia, de cîte ori n-au răsunat codrii şi văile acestea de buciumul vitejilor noştri plăieşi !

ÎN NOVACI

Sîntem la Piatra Tăiată, la o înălţime de peste 2.200 de metri. în depărtare, munţii rotunzi se văd ca nişte muşuroaie, pe ei pădurile de brazi par pete de cerneală. Un vînt rece, cu lapoviţă, bate dinspre miazănoapte şi culcă pe jnepi palele albe de nori. Şi cum se schimbă de răpede vremea ! Aci e soare, aci se-ntunecă. Se războiesc stihiile ca-n zilele babei. Tăcerea şi pustietatea în care ne aflăm, văile prăpăstioase prin cari am trecut, priveliştile uimitoare ş-atît de felurite ce ne-au lunecat pe dinaintea ochilor fac să nî se pară foarte depărtată lumea din care am plecat, ş-un sentiment de nelinişte, de grijă, pare că-nvăluie dorul şi nerăbdarea noastră de a ne vedea mai curînd în Novaci.

Ne lăsăm devale pe făgaşele puhoaielor, şi după vro două ceasuri de scoborîş prin ponoare şi desişuri, ce păreau că nu mai au sfîrşit, sosim la obîrşia Gilortului, sub Coasta Pietroasă, ş-o luăm oblu * printre stînci pe matca prăpăstioasă a rîului.

Seara, tîrziu, ajungem osteniţi în Novaci.

A doua zi, duminică, e horă mare la cîrcima din mijlocul satului. Ce chipuri rumene şi frumoase au novăcenii, şi ce curat se poartă, şi cită cuviinţă e în vorba, în privirea, în mişcările lor ! Pe aici n-au putut răzbate nici dresurile, nici stămburile oraşelor. Cămăşile albe, cusute cu arnici şi cu fluturi, maramele-nvîrstate de borangic, scurteicile-nflorite şi sumăieşele cu ciucuri, vîlnicele de lînă negre, vărgate cu roşu, betele-nguste,

* *Oblu* — drept, în linie dreaptă.

cusute cu mărgele, iţarii de dimie albă — toate sînt ţesute şi lucrate-n casă. Şi ce bine-l prinde pe romîn portul acesta al lui, aşa de curat, aşa de simplu şi de frumos !

Nevestele se piaptănă cu conci şi se-mbrobodesc cu ştergare lungi. De obicei ele nu joacă, ci stau deoparte, în picioare, şi privesc. Fetele-şi împletesc în cozi pangli-cuţe şi flori de cîmp, la gît poartă şiraguri de mărgele colorate, şi la brîu busuioc — floarea dragostii.

în picioare, doi ţărani tineri, novăceni, zic unul din scripcă şi altul din cobză. în jurul lor, în roată largă, se mişcă încet, în dulce legănare, strămoşasca horă, joc potolit, tacticos, în care se prind şi oameni mai în vîrsta, uneori moşi cu barba albă, ca să-şi mai aduc-aminte de cînd erau şi ei tineri. La ţară *hora* e temeiul jocului. Ea înfăţişează, în închipuirea poporului, ca şi în cîntecele poeţilor, împăcarea, frăţia, unirea tuturora într-un singur cuget, — e veche, de la întemeierea neamului nostru, ş-aceeaşi a rămas în toate părţile locuite de romîni. Celelalte jocuri (brîul, sîrba, căzăceasca, ţîitura, joiana, bătuta, învîrtita, ca la Breaza ş.a.) se mai amestecă, se mai schimbă după locuri. Unele sînt vijelioase, cu mişcări repezi şi smîncite, cu încleştări de braţe şi-nvîrtejiri ameţitoare, ce parc-ar da să-nchipuie o luptă, o răpire, o rupere de fugă.

Un farmec deosebit au „chiotele" sau „strigătele" pe cari le rostesc, în tactul jocului, cu glas trăgănat, jumătate vorbă, jumătate cîntec, flăcăii cei mai deştepţi din sat.

Aici, la joc, îşi spun tare dorul şi păsul inimii lor, în versuri scurte, făcute sau numai potrivite de ei, duioase şi gingaşe, pentr-o logodnică iubită :

„Sucă-mi-te, suveicuţă,
Dacă ştii că-mi efti drăguţă;
Sucă-mi-te, suveicea,
Dacă ftii că efti a mea;
Şi te sucă-ntr-un picior
Dacă ftii toarce fuior,
Şi te sucă-ntr-amîndouă
De ftii ţese pînză nouă!"

glumeţe şi pilduitoare în pofida fetelor cari n-au rost la treabă :

„Fetele dintre Vălcele
Spală iile-n ulcele,
Şi le-ntinde pe zăbrele,
Şi latră cîinii la ele.
Le ridică mai în sus —
Latră cîinii ca la urs."

înţepătoare şi fără îndurare cu cele cari se ţin numai de petreceri şi nu-şi văd de casă:

„La argea nu ştiu să ţes,
La horă mă-ndes, mă-ndes !"

sau :

„La drăguţa jucăuţă
Stă gunoiul după uşă ;
La drăguţa-n joc voinică
Spală oala tu, pisică !"

MÎNĂSTIREA ŞI PEŞTERA POLOVRACI

Pe la toacă plecăm spre Polovraci, peste dealurile ce se culcă pe lîngă poalele munţilor. Vremea-i frumoasă şi drumul bun. După vrun ceas de urcuşuri şi scoborişuri, printre porumbişti, dăm în satul Baia-de-Fier, aşezat pe-o costişă clisoasă, spartă de gropniţi — băi din cari se scotea odinioară fier pentru trebuinţele ţării. De-aici ne lăsăm în valea adîncă a Olteţului şi mergem puţin în sus, pe matcă. Rîul curge repede şi zgomotos printr-o rarişte de anini subţiri şi zvelţi, ale căror ramuri se-ndoaie ş-acopăr drumul cu bolţi de frunziş. Trecem prin vad şi urcăm pieziş malul înalt şi rîpos din stînga. Deasupra ieşim într-un şes larg şi neted pe care e aşezat satul Polovraci. Mînăstirea, unde ne găzduim pe noapte, e retrasă mai în fund, într-o margine

de crîng, la ieşirea Olteţului din munţi. Un zid vechi de piatră amestecată cu cărămidă împrejmuieşte acest adăpost liniştit, în care pusnicesc şapte călugări. O curte îngustă, acoperită de iarbă, în mijloc bisericuţa, zidită la 1704 de jupîn Danciu Părăianu ; în tindă, pe păretele din faţă e zugrăvit iadul — spaima păcătoşilor ; lîngă uşă, pe uşorul din dreapta, stă scris cu slove vechi de mîna lui Tudor Vladimirescu : „Am venit şi eu, robul lui Dumnezeu, la această sfîntă şi dumnezeiască mînăstire pe vremea de la 821 maiu 28 în zilele lui Alexandru Ipsilant V. V. Sluger Vladimirescu." De jur împrejur, chilii vechi, joase — unele părăsite şi dărăpănate ; aripa dinspre Olteţ, mai înaltă, mai arătoasă, îşi înşiră în lungul pridvorului odăile arhondaricului şi ale stareţiei, ale căror ferestre mici privesc ca nişte ochi bătrîneşti la cei doi molifţi înalţi şi falnici din faţa bisericii: puternici şi nepăsători de anii cari trec, ei îşi ridică în slăvi bogata lor podoabă de cetini pururea verzi, pe cînd în jurul lor toate se învechesc şi se părăduiesc.

A doua zi de dimineaţă plecăm la Peşteră. Mergem din vatra mînăstirei ca o jumătate de ceas în sus, pe spintecătura Olteţului. O cărăruie sucită ne duce prin crăpăturile păretelui din stînga ; ne urcăm pe brîie înguste de piatră, pe mărgini de prăpăstii, pe unde de-abia trecem agăţîndu-ne uneori cu mîinile de colţurile stîncilor ; jos, sub noi, la adîncimi ameţitoare, urlă vîltorile Olteţului. Intrarea peşterei e largă şi se aseamănă cu tinda unei biserici mari, scobită-n piatră. Călugărul care ne însoţeşte aprinde-o luminare de ceară şi păşeşte încet-naintea noastră. La slaba lumină ce joacă pe păreţii umezi şi întunecoşi ai peşterii vedem o bogăţie uimitoare de stalactite şi stalagmite — ciucuri mari de piatră atîrnaţi de tavan, ca nişte ţurţuri de gheaţă, gata să se împreune cu alţii ce cresc de jos în sus — plăzmuirea minunată a picăturii de apă care, strecurjndu-se prin steiuri, în mii şi mii de ani de stăruinţă, ciopleşte stîncile, topeşte piatra şi face din ea ce vrea. înaintăm mai bine de o jumătate de ceas în uriaşa hrubă, ale cărei bolţi răsună fioros de

paşii şi de glasurile noastre şi de pe ai cărei păreţi întunecoşi par gata să se desprindă tot felul de vedenii fantastice : balauri încolăciţi pe stînci năruite, trupuri trunchiate, braţe întinse-n întuneric, animale diforme, monştri ce te privesc ameninţător din firidele lor negre, chipuri omeneşti învălite-n zăbranice de piatră.

— Mai ţine mult aşa, părinte ?

— Ehei, domnişorilor, zile-ntregi să mergem, şi nu-i dăm de capăt. Am auzit şi eu din vechi că sparge pe dedesubt două şiruri de munţi şi răspunde tocmai în Transilvania.

Gîndul că ne-am putea rătăci, c-am putea rămînea fără pic de lumină în boştura * aceasta umedă şi fioroasă, ne taie pofta de a merge mai departe.

Şi lung, îngrijitor de lung ni se pare drumul la întoarcere. Călugărul ne spune că-n vechime a fost aici capiştea păgînilor, şi — ca şi cum le-ar fi văzut aievea — ne povesteşte cum a trăit în tainiţa asta Zamolxe, zeul dacilor, cum o dată din bătrîn s-a făcut tînăr ş-a mers de-a îmbărbătat poporul la luptă, cum, în sfîrşit, după ce-au răzbătut pe-aici romanii şi s-au măsurat viteaz cu viteaz, ş-a văzut el prăpădul şi risipa norodului lui, de jalea înfrîngerii a închis ochii şi s-a făcut duh, şi-n clipa aceea s-a dezlegat, aşa, din senin, o vijelie cumplită, şi s-au răscolit stihiile toate, cît, din învălmăşagul lor, pămîntul s-a lămurit cu altă faţă, cu alte neamuri şi cu alte legi, şi de-atunci ne tragem noi, romînii, suflet nou şi-nvăpăiat, trezit în zile de vifor din zăngănit de paveze şi zbîrnîit de săgeţi... iar stropii ce. se preling şi picură şi azi din steiurile-acestea sînt lacrimile lui Zamolxe...

în sfîrşit"... Cînd ne-am văzut iar la lumină, ni s-a părut c-am înviat din morţi. Afară era soare. Codrii abureau. Un dulce miros de răşină îmbălsăma aerul căldicel. în vale răsuna, ca un tropot de cai, goana năprasnică a Olteţului. Sus de tot, în limpezişul cerului albastru, se învîrtea încet, în roate largi, tot mai largi, un vultur cu aripele întinse.

* *Boştură* — scorbură, văgăună.

Pe la nămiezi pornim înainte pe şoseaua netedă, care taie de-a curmezişul dealurile ce se lasă din poalele Parîngului şi se-ntind buziş * între Olteţ şi Olt până-n cîmpiile Romanaţilor. Văi şi coline sînt înecate de soarele arzător de iuliu, şi nici o abureală de vînt. Iarba şi tufele prăfuite de pe marginea drumului pălesc, ca bătute de pară. în depărtare, miriştile scînteiază. Pe imaşurile dezvălite, oile stau grămadă, cu botul în pămînt, înghesuite una într-alta, ca să-şi ţie umbră. Crîmpei de nor nu se zăreşte, — tot cerul pare că arde deasupra noastră. Aerul tremură de zăpuşală, şi ochii ne dor de-atîta lumină. într-un nor de praf, şi urmăriţi de o droaie de cîini cari ne asurzesc, străbatem satul Fometeşti, aşezat la curmătura dealului Gurguiata, în spatele muntelui Slătioara ; şi pe la toacă ajungem în tîrguşorul Horez, aşternut pe opcina Ursanilor, cu dughenile lui mici înşirate de o parte şi de alta pe-o singură uliţă. Mai mergem o jumătate de ceas printre dealuri acoperite de păduri şi sosim la mînăstirea Horez, întemeiată de familia Brîncovenilor către sfîrşitul veacului al şaptesprezecelea.

Aici sîntem în mijlocul judeţului Vîlcea, podoaba mîndrei Oltenii şi unul din cele mai frumoase ţinuturi ale ţării. Multe şi minunate lucruri are de văzut călătorul în Vîlcea. Numai cînd îi străbaţi văile ei încîntătoare, umbrite de livezi, spintecate de izvoare repezi ş-acoperite de lanuri îmbelşugate, înţelegi şi grija cea mare cu care-şi zideau locuinţile şi sfînta dragoste de pămînt a vechilor moşneni, cari se întăreau, ca în nişte cetăţui, în culele lor înalte, şi în zile de nelinişte şi de năvăliri trăgeau plugul sub şopron, zăvorau uşile de fier şi s^aşezau cu flintele la metereze. S-au împărţit gospodăriile de odinioară, moşiile s-au dumicat pe mulţimea gurilor, multe din averi s-au înstrăinat, şi culele — micile castele ale Vîlcenilor — s-au părăginit.

* *Buziş* — unul după altul, în şir.

Astăzi, urmaşul vechiului moşnean, stăpîn pe-o palmă de loc — „boier încins cu tei", îşi pune drobul de mămăligă-n sîn şi-ncalecă pe deşelata o umbră de cal; dar de supus nu-l supune nevoia, oricît de sărac ar fi, el slugă nu se bagă, şi cînd îl întrebi de unde-i, îşi dă căciula pe ceafă şi-ţi răspunde semeţ : „Sînt vîlcean", ca şi cînd tot judeţul ar fi al lui. Şi are într-adevăr de ce să fie mîndru. Acestei bogate făşii de pămînt, ce se lasă din culmea Plătăneştilor ca O perdea lungă şi grea, cu falduri largi, natura i-a dat cu amîndouă mîinile din toate frumuseţile şi din toate comorile cu cari-i înzestrată ţara romînească. Pîinea şi sarea — simbolul strămoşesc al îndestulării şi al ospitalităţii patriei noastre — se găsesc în Vîlcea să saturi un popor. Pe valea Oltului, de la Ocne-n jos, vezi numai lanuri de grîu, fîneţe şi întinse ogoare de porumb. La miazăzi, chiar în pragul judeţului, cum vii dinspre Romanaţi, ai în faţă dealul viilor, vestitele podgorii de la Drăgăşani ; păduri de nuci seculari şi de pruni împodobesc colinile cît vezi cu ochii; de la gura Cernişoarii în sus, între Olteţ şi Olt, Vîlcea e o livadă încîntătoare, cu văi străbătute de ape limpezi, cu pajişti înflorite pe sub poalele codrilor, cu sate vesele pe marginea rîurilor, cu drumuri albe şi netede, ce s-aştern ca nişte dungi de lumină pe brîiele verzi ale dealurilor. Şi bogăţia aceasta de privelişti atrăgătoare, darurile şi frumuseţile acestui pămînt binecuvîntat au croit o fire mai deosebită ţăranului de aici. în privirea lui deşteaptă, în portul lui îngrijit, în umbletul lui semeţ, cu pieptul înainte şi cu fruntea sus, în vorba lui cumpănită şi dezgheţată şi-n felul cum te întîmpină şi te ospătează în cei patru pereţi ai lui are ceva din măreţia blîndă a naturii care-l încunjoară, din dărnicia largă a pămîntului pe care trăieşte, din aerul curat şi sănătos pe care-l respiră. De la cea dintâi vorbă, de cum îţi zice „bună ziua", simţi că ai de-a face c-un om de ispravă, gata să-ţi dea un sfat bun, o mînă de ajutor, dacă e nevoie, şi asta fără socoteli negustoreşti, fără nici un gînd de răsplată, mulţumit că i-ai adus prilej să facă şi el un bine. Şi cîtă plăcere simţi să vezi cum îşi iubeşte ţăranul vîlcean toate lucrişoarele gos-

podăriei lui, cum caută să le înfrumusețeze, şi în tot ce face să puie ceva din sufletul lui, din gustul şi priceperea lui, din darul mîinilor lui meştere şi răbdătoare. Mă oprisem la o casă ţărănească de pe valea Gernei şi mă uitam cu drag la poarta ogrăzii — o poartă grea de stejar, lucrată toată în sculpturi migăloase, cum se lucrau în vremile vechi şi bune uşile sfintelor biserici.

— De cine e făcută poarta asta aşa frumoasă ? întreb pe tînărul gospodar care ne ruga cu stăruinţă să poftim înăuntru.

— A, e de mult, a fost la casa bătrînească... e făcută de-un unchi al tatei, Ilie Rotaru-i zicea lui.

— Azi nu se mai fac lucruri de astea...

— Ba pe-aici se fac. Lucrăm şi noi, aşa, cît ne taie capu.

Şi ne-a dus în casă, şi ne-a arătat un război de ţesut, ş-un gherghef, ş-o furcă de tors, şi multe alte scule de-ale casei, lucrate toate de mîna lui, împodobite cu tot felul de înflorituri săpate în lemn ca de cel mai iscusit meşter.

Şi ce simplu, ce frumos ne spunea, zîmbind de mirarea noastră:

— Astea iarna le lucrăm, cînd nu prea avem ce face... Stăm la vatră şi ciopîrţim şi noi ba una, ba alta, ca să nu şedem degeaba şi ca să mai treacă ziua. Nu-i vorbă, tot atîta se toarce şi c-o furcă mai aşa, dar parcă-ţi umblă mîna mai uşor pe-o sculă frumoasă, şi, nu ştiu cum, iese şi lucru mai curat. Şi pe urmă rămîne la feciori, şi-şi aduc şi ei aminte, cum pomenim şi noi, bunăoară, pe unchiu tatei. De cîte ori ne uităm la poarta lui, parcă-1 vedem pe el...

Grija aceasta de a-şi lega viaţa de-un lucrişor care va rămînea pe urma lui, la care se vor uita feciorii cu drag cînd el nu va mai fi, această duioasă întindere de braţe a celui care se duce spre cei cari or să vie este semnul unei simţiri alese ş-al unei bunătăţi largi, înălţătoare, pe care ţăranul vîlcean pare c-o respiră cu aerul sănătos al văilor şi al pădurilor cari-1 încunjoară.

De la mînăstirea Horez în sus, locurile se sălbătăcesc, văile-s tot mai înguste şi mai rîpoase, dealurile acoperite de păduri se-ncolăcesc, se-ncalecă şi închid zarea din toată părţile. E aşa de adîncă şi de sfîntă tăcerea, că înaintezi cu grijă, pare că ţi-e frică să nu deştepţi, cu zgomotul trecerei tale, cine ştie ce fiinţi legendare adormite de mii de ani în liniştea acestor pustietăţi. După vrun ceas de drum cotit prin strîmtori şi desişuri întunecoase, auzi un vuiet, o gîlgîire de izvoare, ca şi cum o stavilă s-ar fi abătut deodată din calea undelor nerăbdătoare, valea se deschide, codrii se trag la o parte, o privelişte neaşteptată, negrăit de mîndră, se înfăţişează ochilor. Sus, pe brîul muntelui din faţă, răsar dintre copaci turnuleţele mînăstirei Annota, sfînt lăcaş în care se odihnesc oasele bunului şi milostivului nostru domn Matei Basarab. Jos, la poalele muntelui, pe malul drept al Bistriţei, s-aşterne o poiană de toată frumuseţa, în mijlocul ei se ridică zidurile cenuşii ale mînăstirei Bistriţa, clădire mare, arătoasă, întemeiată acum patru sute de ani de Barbu Craioveanul, ban al Craiovei, unul din stîlpii vechei şi puternicei familii a Pîrvuleştilor, cu care domnii de pe vremuri căutau să se-nrudească pentru mai buna pază şi îngrădire a tronului.

De aici încolo mu mai poţi răzbate decît cu piciorul. Chiar din spatele mînăstirii intri în cheia Bistriţei, în lumea prăpăstiilor şi-a vîltorilor : tot muntele e crăpat de sus şi pană jos, şi pe fundul acestei tăieturi, între înalţii păreţi de piatră, s-azvîrle Bistriţa, vijelios bătîndu-şi nahlapii * de stînci, c-un zgomot asurzitor. în paretele din dreapta, la o înălţime ameţitoare deasupra torentului, se deschide peştera Sfîntului Grigore. O potecuţă cu trepte scobite în piatră te duce de-a lungul cheiei, pe sub creasta muntelui, la gura unei vizuini înguste, prin care de-abia te strecori şi mergi tîrîş prin în-

* *Nahlap* — undă.

tuneric ca vro zece paşi pană dai subt o boltă înaltă care primeşte puţină lumină de afară prin crăpăturile păretelui din dreapta ; apoi te cobori pe sfărmături de pietre în tinda peşterei, la paraclisul sfîntului Grigore; de aici se despart două hrube adînci, întunecoase ; una, „a liliecilor", unde într-adevăr huzuresc aceşti zburători ai nopţii ca în propria lor domnie, alta, „a chiliei", care te suie prin fel de fel de cotituri la o chilioară părăsită, cu icoane şterse, cu pereţii afumaţi, acoperiţi de vechi pisanii — urmele pusnicilor cari, retraşi din lume, şi-au fost închis viaţa de bunăvoie în tainiţile acestea umede şi întunecoase.

Toţi munţii de prin părţile acestea sînt sparţi şi scorboroşiţi * de ape. Cărări înguste şi primejdioase te poartă pe mărgini de prăpăstii în adîncul cărora ţi-e frică să te uiţi. Pe une locuri pămîntul sună sub picior ca o boltă. Pe sus vezi stînci uriaşe scoase din zid, gata să se prăbuşească. Copaci chirciţi, schilozi, cu ramuri strîmbe, ies de prin crăpăturile părerilor de piatră. Te crezi într-o lume dărăpănată, pustiită în urma unui mare dezastru. Doar glasul apelor zbuciumate răsună ca un bocet în tăcerea şi neclintirea atîtor ruini.

RIMNICU-VILCII. VALEA OLTULUI

De la obîrşia Bistriţei, de sub curmătura Văleanului, " mergi mai bine de trei ceasuri spre răsărit, pe sub codrii ce se lasă din culmea Parîngului, şi dai de cheia Recei, în pragul căreia se deschide fantastica peşteră Stogu. Te sui anevoie pe-o lungă scară de grohotiş pană la intrarea ei largă, triunghiulară, din vîrful căreia atîrnă o stalactită de mărimea unui om aproape, podoabă uimitoare, ce pare că înadins stă spînzurată acolo ca să te vestească de ce minunăţii ai să vezi mai

* *Scorborojit* — găunos, scobit.

departe. într-adevăr, de-abia faci vro douăzeci de paşi în gîrliciul peşterei, şi te găseşti înlăuntrul unei bolţi uriaşe, din tavanul şi de pe păreţii căreia atîrnă mii de stalactite lucii şi străvezii, candelabre, potire acoperite cu năframe de piatră, ciucuri mari şi perdele horbotate, din încreţiturile cărora se preling şi cad picături de apă („lapte de piatră") pe creştetele stalagmitelor de jos, ce cresc în felurite forme, înălţîndu-se spre podoabele de sus. Mai în fund găseşti tidve de urşi, oase risipite de cine ştie cîte mii de ani ; pe sub păretele din dreapta, un izvor lunecă încet, cu sclipiri argintii, răsfirîndu-şi apa limpede ca o pînză de lumină pe lespezi netede de alabastru ; hrube înguste se deschid pe de lături, tainiţi încîlcite se scoboară în adîncimile întunecoase ale muntelui, în cari înaintezi orbăcăind, şi de la o vreme păşeşti tot mai încet, tot mai cu grijă — temeri nedesluşite te năvălesc, începi s-asculţi tăcerea pustiului, ca un copil lăsat singur în întuneric — dorul de lumina soarelui te cheamă îndărăt.

Pe sub seară scoborîm în satul Olăneşti, vestit prin băile lui de ape minerale şi prin marmura care se găseşte în munte. A doua zi dimineaţă sîntem în Rîmnicu-Vîlcii. Oraşul se urcă pe un tăpşan trăgănat pe malul drept al Oltului. Biserici multe îşi înalţă turnurile strălucitoare dintre copaci; case vechi, tupilate sub coperişuri mari, înnegrite de ploi, par adîncite în amintirea bunelor vremuri de demult. în fund, dealul Capela îngrădeşte vederea spre muriţi; în partea dinspre miazănoapte-i Episcopia, aşezată aici de pe la jumătatea veacului al paisprezecelea ; dincolo, spre miazăzi, se-ntinde „zăvoiul" — grădina publică a oraşului. Cum ieşi din Rîmnic pe şoseaua ce suie spre Rîul-Vadului, vezi în stînga „Cetăţuia", un schituleţ înfipt în vîrful unui deal înalt şi ţuguiet, loc de strajă şi de apărare în zilele de viforoase-nvăluiri. Aici a fost prins Radu de la Afumaţi şi ucis, împreună cu fiul său, Vlad, de boierii ţării răsculaţi sub Neagoe Vor-

nicul şi Drăgan Postelnicul la 1529. în faţa Cetăţuei, de partea cealaltă a oraşului, se ridică, tot aşa în formă de stog, dealul Troian, pe vîrful căruia generalul Magheru îşi aşezase tabăra de panduri gata de luptă în mişcarea de la 1848. Toată Valea Oltului, această mare cetate ocrotitoare a romîtnilor în zile de primejdie, este plină de amintiri istorice. Nu e zidire veche, ruină, movilă de pămînt de care să nu fie legat un cîntec, o legendă, un nume de viteaz. Pe-aici au străbătut romanii în inima Daciei, lăsînd lagăre întărite la *Pons Aluti,* la *Buridava* şi la *Praetorium.* Sfinte ni-s văile şi măgurile acestea, — ele au văzut aievea chipul măreţ al lui Traian, codrii lor au răsunat de tropotul cailor cari duceau la biruinţă pe cei mai mari şi mai îndrăzneţi cuceritori ai lumei; sfînt ni-i rîul acesta, cu apa învolburată şi cu nisip de aur, în undele lui s-au oglindit lucitoarele scuturi cu cei doi prunci cari sug la lupoaică — ostaşii secerători de pe columna lui Traian sînt legionarii cari acum optsprezece veacuri, în drumul lor spre Sarmisegetuza, s-au oprit în holdele părăsite de pe Valea Oltului ş-au secerat un lan de grîu ca să-şi facă provizie.

Drumul larg şi neted şerpuieşte pe malul drept al Oltului. Lungi s-aştern peste luncă umbrele plopilor înşiraţi pe marginea şoselii; sclipesc în soare ca nişte bănuţi de argint frunzele sălciilor aplecate pe apă, şi e linişte, n-auzi decît şuietul Oltului, în aer e un miros de fîn şi de pădure, peste dealurile verzi ce se înşiră înaintea noastră se rîdică uriaş muntele Cozia, cu creştetul pleşuv în soare. După un ceas şi jumătate de drum sosim în Călimăneşti, sat cuprins şi frumos aşezat pe malul drept al Oltului. în marginea de sus sînt băile şi marele otel, în care vara e atîta lume, şi zarvă, şi mişcare, că te crezi în mijlocul unui oraş. Ceva mai încolo, la zece minute cu piciorul, sînt binefăcătoarele izvoare — vestitele ape minerale de la Căciulata. în faţa otelului e un ostrov cu fîneaţă şi drumuri printre copaci, — în mijlocul ostrovului e o bisericuţă veche, zidită de Ion Neagoe-voivod pe la începutul veacului

al şaisprezecelea. Sus, pe malul celălalt, e satul Jiblea ; pe acolo trece noua cale ferată, care desfundă munţii şi răzbate prin strunga de la Turnu-Roşu în Transilvania, între Jiblea şi Călimăneşti e un pod umblător. De-aici valea începe să se mai strîmteze, codrii se lasă. din înălţimi pînă-n matca Oltului, şoseaua _ pe unc locuri e scobită-n stînci. Puţin mai în sus de izvoarele Căciulatei răsar din Olt sfintele .ziduri ale mînăstirii Cozia. Clădită de Mircea-voivod aici, în spintecătura Carpaţilor, această mînăstire istorică a fost nu numai un loc de retragere şi de rugăciune pentru cei cuvioşi, ci şi o cetate de pază şi de ocrotire în zile de primejdie. Vechile încăperi s-au schimbat, s-au refăcut, un tuni întreg din aripa stînga s-a desprins şi s-a prăbuşit în apă, numai zidul de-afară, în care bat valurile Oltului de mai bine de cinci sute de ani, şi biserica din mijlocul curţii au înfruntat puterea stricătoare a vremii. înlăuntrul acestei biserici, cu frumoasa-i catapiteazmă ce pare o horbotă de marmură, cu păreţii afumaţi, cu jilţuri de piatră lustruite de vechime, la puţina lumină ce străbate prin ferestrele-i înguste, nespus de triste ţi-apar chipurile sfinţilor, ciopîrţite de suliţile păgîneşti, — din ochii lor zgîrîaţi pare că vezi lacrimi curgînd. Aici, subt o lespede cu slove şterse, odihnesc oasele marelui voivod Mircea, şi tot aici e îngropată familia lui Mihai Viteazu : maica Teofana, doamna Florica şi Nicolae-vodă. Un călugăr bătrîn ne spune că de lîngă strana din stînga altarului se face-o hrubă-n jos care merge pe subt albia Oltului şi răspunde dincolo pe celălalt mal : pe-aici a scăpat Mircea-ntr-o dimineaţă, cînd au năvălit turcii pe neaşteptate, de-au spart zidurile mînăstirii,^ au jăfuit-o şi i-au dat foc, iar stînca pe care-a stat şi-a ospătat bătrînul voivod în ziua aceea, o stîncă singuratică sub care urlă vîltorile Oltului, se cheamă şi azi „Masa lui Mircea". în dreptul mînăstirii, pe malul stîng, e locul numit Bivolari, unde s-au descoperit ruini de băi romane, un izvor cald şi urmele unui drum vechi, ce se pierde printre stînci. Sus, pe brîul muntelui, ascuns în

codru, e un metoh al Coziei, schitul Turnu; în apropiere, pe-o stîncă înaltă se văd paraginile unei zidiri îndrăzneţe — vro strajă romană pe Olt — călugării îi zic „Turnu lui Traian".

De la Cozia-n sus şoseaua urcă şerpuind prin spintecătura din ce în ce mai strimtă şi mai prăpăstioasă a munţilor. Izvoare limpezi, cu sclipiri de oţel, s-azvîrl printre stînci în valurile grele, tulburi, gălbui ale măreţului Olt. Freamătă codrii de vuietul apelor. Departe, pe zările-nalte, vezi, peste pădurile posomorite, cîte-o poiană verde, bătută de soare. Drumul se dă după îndoiturile Oltului, schimbînd priveliştile ca într-o panoramă, aşa că nici nu bagi de seamă cum trec cele cinci ore pe cari ie faci cu trăsura de la Rîmnic pînă la graniţă. Cam pe la jumătatea acestui drum, cum scapeţi de după un morman de stînci năruite, deodată munţii se dau la o parte, o luncă veselă, luminoasă se deschide jos la poalele codrilor, vezi înainte un pod alb, mai departe drumul urcă iar şi, cotind pe după o coastă, se pierde ca o dungă de fum. în stînga se desface o vale largă, cu livezi şi ogoare de porumb aşternute la soare. Din fundul acestei văi s-aude viind un vuiet, ca un ropot de ploaie — e Lotrul, vijeliosul Lotru, care, izvorînd din depărtatele steiuri ale Parîngului, taie de-a curmezişul partea de miazănoapte a Vîlcii, deschide plaiuri frumoase, holde neaşteptate şi vetre de gospodari în ascunzişurile munţilor, mişcă mori, pive şi hierăstraie, şi vine mîndru să-şi verse în Olt undele-i limpezi, ce parc-aduc cu ele coloarea pajiştilor, răcoarea şi freamătul codrilor prin cari-au trecut. De pe podul înalt, aşternut pe gura Lotrului, ne uităm cum undele verzui ale ajcestui rîu învîrstează pînza lată a Oltului, întinzînd pe lîngă malul din dreapta o făşie luminoasă, ca şi cum apele celor două rîuri împreunate n-ar vrea să se amestece.

La cîteva minute de-aici, pe valea Lotrului, într-un adevărat colţ de rai, e aşezat satul Brezoiu. Mulţi orăşeni iubitori de natură, de linişte şi de aer curat vin să-şi petreacă vara aici. în faţa satului, dincolo de Lotru, se

înalţă ca un foişor Ţurţudanul, de pe al cărui creştet pleşuv şi ascuţit se deschid privelişti măreţe în depărtarea zărilor, peste spinările vinete ale munţilor şi pe văile înnoptate de codri, pe fermecătoarele văi, prin cari şerpuiesc, luminoase, cele două rîuri. în spatele Ţurţudanului se văd la rînd trei munţi golaşi, trei namile de stînci ce se rotunjesc în sus ca nişte turle uriaşe : oamenii de pe-aici le-au. dat numele sfinţilor Mihail, Gavril şi Vasile. Tot pe Lotru, dar în fund de tot, dincolo de meterezele Parîngului, e Voineasa, sat mare şi bogat, tăinuit în mijlocul codrilor silhui, într-un luminiş adăpostit, unde iernele sînt dulci şi verele răcoroase, şi unde viaţa retrasă şi tihnită a acelui cuib de romîni ne aminteşte aşa de bine veacurile petrecute de strămoşii noştri în asounzătorile Carpaţilor, pe cînd curgeau pe şesurile Dunării puhoaiele de barbari.

De la gura Lotrului în sus şoseaua se îndoaie în urcuşuri trăgănate prin adînca deschizătură a Oltului, al cărui torent, rupînd stăvilarele munţilor, aci, strîns între ziduri de stînci, goneşte devale cu zgomot de vijelie, aci, întins la poalele unui codru, se odihneşte molcom şi străveziu pe largi aşternuturi de nisip. Drumul nostru pe Valea Oltului se încheie la graniţa ţării, din sus de Rîul-Vadului, la strunga de la Turnu-Roşu, care, în vechime, întărită de romani, purta măreţul nume de *„Poarta lui Traian".* Aici Oltul desfundă munţii, spintecîndu-i din creştet până-n temelie, şi-şi deschide drum larg în văile noastre. Pe undele lui ne vin cîntece duioase din Ardeal, glasuri de dor din Ţara Bîrsei, tânguitoare doine din cîmpiile Făgăraşului, pe undele lui ne vin amintiri sfinte din Avrig, din satul care ne-a dat pe cel dintâi dascăl romîn, pe nemuritorul Gheorghe Lazăr. De-aici ne uităm şi cu drag, şi cu durere în sus, pe albia Oltului... Dincolo de munţii aceştia sînt fraţi de-ai noştri, ş-acolo e o parte însemnată din istoria noastră. Cîte steaguri n-au fluturat pe-aici, cîte oşti n-au curs prin strunga aceasta în multele şi sîngeroasele războaie pe cari au avut a le purta strămoşii noştri cu neamurile megieşe !

LA CIINENI

Ne-ntoarcem devale-n Cîineni, sat mare, aşezat de-o parte şi de alta a Oltului ca la o fugă de cal din pragul ţării. Aici e răspîntia vechilor drumuri de şleau cari leagă Oltenia şi Valahia mare cu Transilvania, aici e întâiul popas al chervanelor ce vin de dincolo-ncărcate cu mărfuri şi umplu bătătura cîrcimelor, toamna mai ales, pe vremea iarmarocului de la Rîureni. Trecem de partea cealaltă a Oltului pe-un pod plutitor.

Soarele scapătă-n asfinţit, puind cununi de aur pe creştetele codrilor. Acum, de pe ţărmul stîng, în pacea amurgului, aruncăm cea din urmă privire dincolo, pe pămîntul Olteniei, în acea grădină frumoasă, plină de podoabe, de cîntece şi de legende, pe acel pămînt binecuvîntat în care rîurile curg pe nisip de aur, munţii, înväliţi de codri nemăsuraţi, ascund în sînul lor comori necunoscute, dealurile sînt acoperite de vii şi de livezi, cîmpiile — de holde îmbelşugate. în Oltenia şi-au înfipt romanii cele dintăi steaguri cuceritoare, şi tot în Oltenia am avut cel dintîi voivodat ; iar la zile grele Oltenia ne-a dat pe Mihai Viteazu, pe fraţii Buzeşti, pe Tudor Vladimirescu, atîtea suflete mari, atîtea pagini frumoase şi înălţătoare în istoria neamului, nostru.

închisă între Carpaţi, Dunăre şi Olt, partea aceasta arţarii, păzită chiar de hotarele ei, a fost mai puţin bîntuită de năvălirile barbarilor şi mai apărată de amestecul _ popoarelor străine. în ea s-au păstrat neatinse şi firea, şi graiul, şi portul romînesc. Casele, livezile, drumurile în Oltenia sînt mai îngrijite decît în alte părţi, şi oamenii sînt mai dezgheţaţi, mai iubitori de ţară, mai cu credinţă în Dumnezeu. Pe marginea şoselelor, pe la fîntîni şi pe la răspîntii, adesea vezi cruci zugrăvite, icoane aşezate prin copaci, sfinte semne de credinţă, cari amintesc că pretutindeni e casa^ Domnului — în faţa lor drumeţul se opreşte, îşi ia căciula în mîna stînga, îşi pleacă fruntea cu evlavie şi se închină.

Păstor în munţi, plutaş pe Olt, plugar Ia cîmp, sau precupeţ la tîrg, băştinaşul mîndrei Oltenii e pretutindenea „cruce de voinic", romîn deştept şi^ vrednic, făcut să ţie piept nevoilor, pururea semeţ, încrezător în el, gata să lupte morţiş pentru ceea ce i s-o părea lui că-i sfînta dreptate, — în firea lui aprigă şi zvăpăiată, în pornirea lui caldă la visuri mari şi la fapte îndrăzneţe are ceva din popa Farcaş, şi ceva din banul Mărăcine. Tinereţea aceasta înflăcărată, prisosul acesta de viaţă au făcut să se zică despre olteni că au *„două'-zeci şi patru de măsele".*

PE ARGEŞ. CURTEA-DE-ARGEŞ

De mînecate pornim călări din Cîineni pe drumul neted ce se lasă, şerpuind printre colinele plaiului Loviştea, în valea mîndră şi bogată a Topologului. Trecem prin şirul de sate ce-şi aştern livezile şi holdele^ pe poalele trăgănate ale muntelui Cozia, şi pe la amiază scoborîm în Sălătruc, sat de cherestigii şi drăniceri, aşezat între păduri de brad pe apa Topologului, ce izvorăşte de sub pripoarele Făgăraşului, taie-n lung toată partea muntoasă a judeţului Argeş pînă-n măgurile Pleşoiului şi se varsă în Olt, puţin mai sus de^gura Luncavăţului. Pe valea asta, în satul Bălceşti, s-a născut, acum optzeci de ani, Nicolae Bălceseu, unul din cei mai mari scriitori ai noştri, înflăcăratul patriot de la '48 şi neîntrecutul povestitor al celor mai glorioase zile din viaţa neamului nostru.

De la Sălătruc lăsăm drumul mare ş-o luăm oblu, pe cărări de codru şi pe scursuri de puhoaie, peste culmea Comarnicului, care se desface din muntele Negoiu, cel mai înalt vîrf al Carpaţilor noştri (2.547 m.), şi-şi întinde spinarea ca un zid despărţitor între cele două văi frumoase şi rodnice ale acestui judeţ : valea Topologului şi valea Argeşului. Pe la toacă sosim în satul Căpăţineni. O dulce boare adie dinspre miazănoapte. Cîţiva nori albi îşi lunecă umbrele pe desişul verde al codrilor.

Freamătă valea de vuietul morilor şi-al hierăstraielor.. în apropierea acestui sat, între doi munţi păduroşi, pe vîrful unei stînci uriaşe deasupra rîului Argeş, stă singuratică, pustie şi dărăpănată „Cetatea lui Vlad Ţepeş", la_ zidurile căreia se zice c-au muncit, ca salahori, boierii tîrgovişteni, răzvrătiţi împotriva cruntului domn. Tot pe valea asta, puţin mai jos, în dreptul satului Poenarii, se văd dărîmăturile palatului domnesc zidit de Ţepeş-vodă cu aceiaşi salahori. Pe vremile acelea de bîntuire şi de jaf, aici, în locurile acestea depărtate şi sălbatice, în ascunzătorile acestea păzite de întunecoasa desime a codrilor, îşi închidea vajnicul voivod soţia şi averile, iar el se lăsa cu oastea la cîmp şi sta vitejeşte în calea vrăjmaşilor ce ne călcau hotarele.

în amurgit sosim la Curtea-de-Argeş. Cine-ar mai zice azi că acest orăşel retras, liniştit, cu căsuţele lui joase, împrăştiate pe coasta unui deal, a fost odinioară capitala ţării ! Nimic — nici măcar ruinele nu i-au mai rămas din vechea-i mărire. în jurul Bisericei Domneşti, unde se odihnesc oasele primului nostru voivod, Radu Negru, de-abia se mai văd din bălării urmele vechiului palat al Basarabilor. Şi, totuşi, călători din toate părţile lumii se abat cu drag prin părţile acestea. Ei vin să vadă minunata zidire care întrupează visul voivodului-artist de-acum patru sute de ani. în mijlocul unei lunci, ce se aşterne puţin mai în sus pe malul stîng al Argeşului, la poalele Carpaţilor, ca din vrăjirea unor basme, răsare uimitor de frumoasă, cu turlele ei zvelte aurite, încinsă de brîie albe sculptate în piatră, strălucitoare ca un juvaier, mîndra biserică a Curţii-de-Argeş. Ridicată pe la începutul veacului al şaisprezecelea de înţeleptul şi cuviosul domn Neagoe Basarab, stricată apoi de vreme, de foc şi de cutremure, ea a fost din nou întemeiată şi împodobită după vechile^ izvoade [...]. Zidită toată în piatră, îmbrăcată ca într-o reţea de sculpturi migălite cu o rară măiestrie, clădirea întreagă pare c-ar fi dintr-o singură bucată, şi, ori din ce parte-o priveşti, îţi înfăţişează o desăvîrşită armonie de linii şi de proporţii. E fără îndoială una din cele mai frumoase biserici ale Răsăritului creştin. Vechea legendă spune că meşterul Manole, pentru ca s-o poată isprăvi, a trebuit să-ngroape de vie în zidurile ei pe buna şi scumpa lui soţie, vrînd înţelepciunea poporului să ne arate cu aceasta cîtă jertfă şi tărie de suflet se cere unui om ca să poată duce pană la sfîrşit o aşa de grea, o aşa de măreaţă şi de minunată lucrare. în faţa bisericii, pe partea cealaltă a drumului, e vestita şi binecuvîntata cişmea, numită „Fîntîna lui Manole".

Puţin mai la deal, în marginea luncii, e aşezat palatul episcopiei de Argeş, reînnoit o dată cu biserica. De la una din ferestrele acestui palat îmi las privirea-n jos, pe valea adormită sub farmecul lunei. Noaptea e limpede şi răcoroasă. Peste toate domneşte o linişte care te-ndeamnă la visuri. Numai Argeşul, călător fără odihnă, trece hăulind pe spintecătura văilor, şi undele lui vorbesc într-una, cînd mai tare, cind mai încet. Vorbesc undele lui de măreţia şi frumseţile Negoiului, din coapsa căruia au izvorît, de_,codrii lui deşi, adînci, nestrăbătuţi, unde fiarele şed fără frică^ tolănite-n luminişuri ş-ascultă ca omul cîntecul privighetorilor, unde muşchiul e moale ca perna de puf, şi izvoarele, albe ca spuma laptelui, şi brazii aşa de-nalţi, că-ţi cade căciula din cap cînd stai să te uiţi în vîrful lor. Vorbesc undele Argeşului de străşnicia stîncilor de la Chei, pe cari le-au biruit şi le-au lăsat în urmă ca pe nişte cetăţi dărăpănate, vorbesc de comorile pămîntului acestuia îngrăşat cu sîngele atîtor viteji, de mîndreţea plaiurilor, de rodnicia păşunilor şi holdelor pe cari le scaldă, de turmele pe cari le-au adăpat, de chiotele ciobanilor şi de tînguirea dulce-a doinelor, pe cari le-au ascultat cu drag în lunga şi zbuciumata lor călătorie. Trece bătrînul Argeş devale, îndoindu-şi albia spre răsărit, pe lîngă oraşul Piteşti, [...] de-aici, din ce în ce mai potolit, se lasă în largul neteziş al cîmpiilor, şi, după ce-şi trage în matca-i nisipoasă din stînga Neajlovul şi Glavaciocul, din dreapta Vîlsanul, Rîul Doamnei, Sabarul şi Dîmboviţa, abate spre miazăzi, taie şesul Ilfovului şi merge de se toarnă-n Dunăre, în dreptul Olteniţii.

CÎMPULUNG

De la Curtea-de-Argeş o luăm de-a dreptul peste muscele şi, după şase ceasuri de umblet mai mult prin pădure, sosim pe la prînzul cel mare în Cîmpulung. Oraşul se întinde pe-o vale răcoroasă la poalele munţilor. Dealuri acoperite de livezi îl adăpostesc de vînturi. Rîul Tîrgului îl spală şi-1 înveseleşte cu undele lui limpezi şi gălăgioase. Străzile sînt drepte, curate, umbrite de arbori — mai toate casele au grădină ; unde te uiţi, vezi numai flori, răzoare de flori pe lîngă ostreţe *, glastre de flori în cerdacuri şi pe la ferestre — oraşul tot e împodobit cu flori.

Aici, la locul acesta liniştit, retras, a descălecat acum şase sute de ani primul nostru voivod, Radu Negru, care s-a scoborît din Făgăraş pe matca Dîmboviţii ş-a venit să întemeieze „ţară nouă" dincoace de Carpaţi. Aici s-a aşezat cea dintâi capitală a Romîniei — cuibul de scurtă odihnă al legendarului vultur menit să despice atîtea vijelii cu zboru-i îndrăzneţ — aici s-a ridicat de norocosul descălecător cea dintîi *biserica domnească,* în amintirea acelor zile mari şi însemnate de la cari un alt drum ni se deschide şi începe o nouă istorie pentru neamul nostru.

_ Mă opresc gînditor în faţa chipului de bronz al falnicului Basarab — păstor cuminte, care şi-a tras turma din bătaia fiarelor. Cum să nu te simţi mîndru că eşti romîn şi cum să nu rămîi uimit de tăria neamului tău şi să nu-1 slăveşti, cînd cugeti la cîte s-au petrecut deatunci... la cîte primejdii au învăluit mîna aceasta de oameni, sămănată pe brîiele Carpaţilor — şase veacuri de lupte şi de zbucium, şase veacuri de neadormită şi dîrză împotrivire la năvala atîtor vrăjmaşi, cari-aduceau în ţara asta blîndă urgia şi jaful războiului cu toate cruzimile lui : stricarea gospodăriilor şi sălbăticirea oamenilor, izvoarele munţilor roşite de sînge, oraşele-n flăcări, femei desculţe, cu prunci în braţe, alergînd pe lanurile pustiite, sute de leşuri zăcînd nengropate pe

* *Ostreţ* — gard, îngrăditură de pari, de sipci, de zăbrele.

marginea drumurilor !... Şi ce de viteji şi-au pus zilele lor punte biruinţii, pană să răsară şi pentru noi mult aşteptata zi de mîntuire şi de linişte ! N-a fost pe lume un neam mai încercat ca al nostru. N-a fost popor care să-şi fi plătit mai scump dreptul de a trăi în ţara şi-n legea lui, popor pe care să-1 fi împins la jertfe mai mari adînca dragoste de moşie şi dorul de neatîrnare.

RUCĂR. DIMBOVICIOARA

De la Cîmpulung plecăm la Rucăr pe frumoasa şosea care s-aşterne ca o prispă netedă pe vîrful^ Mateiaşului, de unde-n largi şerpuiri trăgănate se lasă-n valea Dîmboviţii, ascultă şuietul apelor şi zgomotul morilor şi joagărelor de la Dragoslave şi de la Rucăr, apoi o rătează-n sus peste măgurile umbrite de brazi şi trece, prin strunga de la Pajera, dincolo, în Ţara Bîrsei. Ne oprim cîteva minute la Nămăeşti, la mînăstirea de călugăriţe, adăpostită-ntre copaci, cu vestita bisericuţă scobită în inima unei stînci, pe coasta verde a unui deal, de pe care se vede-n jos, ca-ntr-o panoramă, oraşul Cîmpulung, cu mîndrele-i împrejurimi. După două ceasuri de drum intrăm în Rucăr, sat mare, aproape un orăşel, aşezat sub straşina Carpaţilor, la răspîntia a două ape, în una din cele mai încîntătoare văi ale judeţului Muscel. Toate te-nveselesc aici : aerul curat, freamătul pădurii, şuietul apelor, casele albe presărate printre copaci, înfăţişarea mîndră şi voinicească a gospodarilor, chipul rumăn şi luminos al rucărencelor, şi portul lor adevărat romînesc, ţesut, lucrat şi înflorit de mîna lor c-o măiestrie pe care nu ştiu singure de unde-au învăţat-o. în jurul acestui cuib fericit munţii îşi desfăşură podoabele lor de o măreţie sălbatecă, tancuri ascuţite ies vinete din întunecimile pădurilor de brazi şi stau înşirate, ca nişte străji de veci, pe graniţile zării, la îngînarea pămîntului cu cerul. Deasupra tuturora, în fund, spre miazănoapte, îşi ridică Pă-

puşa creştetu-i înalt, rotund ca o turlă de biserică. De-acolo, din coapsele Păpuşii, zbucneşte Rîuşorul, şivoi puternic, care spajee meterezele de stînci ce-i stau în cale, soarbe izvoarele codrilor, şi-n goana-i nebună strigă, se ceartă, se bate cu grămezile de bolovani ce vor să-i astupe matca — învolburat şi alb de spumă soseşte-n Rucăr, şi rucărenii, cum îl văd, îl pun la treabă : ei au porumb de măcinat, sumane de bătut, buşteni de retezat şi de-nfeliat în scînduri, şi Rîuşorul, sprinten şi harnic, se înhamă la toate, pe toate le face cu drag, iar cînd îşi isprăveşte de lucru, voios se duce de se culcă în patul larg al Dîmboviţii, rîul norocos care-a călăuzit paşii celui dintâi voivod al Munteniei şi care străbate capitala [...].

Din Rucăr plecăm călări la Dîmbovicioara. Şoseaua se urcă-n cotituri mari, trăgănate, peste grebenii stîricoşi ai Scărişoarii, avînd în stînga zidul de piatră al muntelui, în dreapta desfăşurarea văilor, aci repezi, adînci, prăpăstioase, aci larg deschise în tăpşane regulate, acoperite unele de fîneaţă, altele de păduri răcoroase. De la Podul-Dîmboviţii, lăsăm şoseaua şi cîrmim la stînga pe drumeagul pietros ce merge-n sus pe lîngă hierăstraiele Dîmbovicioarei. Dar iată că în faţa noastră se rîdică un munte înalt şi drept ca un zid năprasnic, de crezi c-aici e sfîrşitul lumii. Ne-apropiem, şi deodată, la o cotitură, ni se deschide, printre două stînci colţuroase, intrarea înlăuntrul muntelui, cheia adîncă şi îngustă a Dîmbovicioarei. E răcoare, şi vuietul apei răsună aşa de tare, că nu-ţi mai auzi glasul. De pe fundul acestei prăpăstii ne uităm cu groază-n sus la namilele de stînci aninate de păreţii cheii ca nişte dihănii ce stau la pîndă, gata să se prăbuşească peste noi.

Deasupra noastră se zăreşte un petecuţ de cer sprijinit, ca un capac albastru, pe crestele ascuţite ale înaltelor ziduri ce ne îngrădesc în umbra lor veşnică. Pe sus vezi cîte un brad ieşind strîmb şi chircit din crăpătura unei stînci, mirat şi el de fioroasa singurătate în care se găseşte, întinzîndu-şi cetenele-i triste, în aşteptarea zadarnică a unei raze de soare. Mergem aşa, in sus, pe matca întortocheată a rîului, vreo jumătate de ceas, şi deodată cheia se lărgeşte: în păretele din dreapta, deasupra unei prispe de piatră, se deschide gura neagră a „Peşterei", în hăul căreia intrăm cu luminări aprinse. E un întuneric rece, umed, apăsător, din cînd în cînd auzi cîte-un strop picurînd din tavanul scund, şi-n jocul slabei noastre lumini, pe păreţii umezi şi scofîlciţi ai hrubei se-nşiră tot felul de vedenii urîte. Mă cred într-o lume din basme. Un glas bătrînesc pare că vine de departe, din adîncul beznei, şi-mi spune: „în văgăunele acestea au trăit, fără foc, fără lumină, goi, slabi şi-nfricoşaţi, cei dintăi oameni — 'strămoşii voştri ai tuturora — din fundul acestor tainiţi au izvorît încetul cu încetul miile de popoare ce-au împînzit pămîntul... Măsoară drumul pe care l-a străbătut, numără stepenele pe cari le-a suit omenirea de la sălbăticia şi întunecimea acestor vizuini pană la puterea şi strălucirea ei de azi, şi vezi din ce depărtată obîrşie te tragi, şi cîtă muncă i-a trebuit vieţii ca să se desfacă din noaptea ce-o învăluia la început şi să iasă tot mai în larg, tot mai în lumină..."

„Mai in larg, mai în lumină..." înţelesul acestor cuvinte capătă aici o deosebită însemnare, şi mereu mi le rostesc în gînd, nerăbdător de a ieşi mai curînd din peşteră ; mereu îmi revin pe buze, tot timpul cît scobor lunga strîmtoare a cheiei. Mi-e aşa de dor de cer, de soare, de arbori — un vac de om mi se pare de cînd n-am mai văzut pămînt întins şi verde înaintea mea.

TIRGOVIŞTEA. RUINILE

Dormim noaptea la Podul-Dîmboviţii, un sat cuibărit în fundul unei văi adînci, închis din toate părţile, ca o căldare. Pe creasta zidului de stînci dinspre miază-

noapte se văd rămăşiţele unui vechi castel. Nu se ştie al cui a fost. Bătrînii spun c-aşa l-au apucat. Mulţi au căutat comori pe sub ziduri, căci mereu se zărea noaptea jucînd o pară albastră, acolo, la „Ruina Pustie", cum îi zic ei. Ceva mai în jos, dincoace de ruinile cetăţii lui Negru-vodă, pe malul drept al Dîmboviţii, e satul Stoeneşti, unde s-a retras Mihai Viteazu, acum trei sute de ani aproape, să-şi odihnească mica lui oaste în urma strălucitei biruinţi de la Călugăreni.

De la Podul-Dîmboviţii o luăm spre răsărit, pe cărări de turme, peste muscele; prin codri de brad şi de fag suim din greu muntele Leaota, care se desface din culmea Bîrsei şi se lasă-n podişuri trăgănate' pănă-n măgurile de var şi de cărbune de la Şotînga. Mînem la o stînă pe vîrful Leaotii. A doua zi ne scoborîm în valea Ialomicioarei, şi pe Ia asfinţitul soarelui sosim la Tîrgoviştea. Oraşul e aşternut în limpeziş, pe malul drept al Ialomiţii. Un lung şir de coline, acoperite cu vii, îngrădesc zarea spre răsărit, iar în mijlocul acestor coline, pe vîrful cel mai înalt, se vede rîdicîndu-se falnică dintre copaci Mînăstirea Dealului; întreagă, strălucitoare, stă mîndră în faţa oraşului, ca şi cum vremea ar fi adormit la pragul ei. Acolo, în tinda bisericei, într-o raclă de sticlă se păstrează capul lui Radu cel Mare, întemeietorul mînăstirei (acum patru sute de ani) şi capul lui Mihai Viteazu, pe-a cărui frunte a strălucit, în fulgerarea unei clipe de noroc, cea mai glorioasă coroană la care-a ţintit vreodată visul de mărire şi de dreptate al neamului romînesc.

Aici, în Tîrgoviştea, şi-a aşezat Mircea-vodă scaunul domniei către sfîrşitul veacului al paisprezecelea, şi, fiind lunca deschisă şi fără apărare, a făcut şanţuri şi ziduri tari împrejurul cetăţii, şi 333 de ani a rămas aici capitala ţării. în vremea asta oraşul a fost adesea bîntuit de ostile turceşti, şi cu toate nenorocirile cari l-au învăluit, a mers înainte, s-a ridicat şi s-a îmbogăţit mereu. Domni după domni l-au înfrumuseţat şi l-au dăruit cu mitropolie, cu biserici, cu tipografie; subt înţeleaptă şi blînda stăpînire a lui Matei Basarab, mulţimea norodului ajunsese la 60.000 de suflete.

Ce viaţă, ce zarvă trebuie să fi fost odinioară pe uliţile acestea, astăzi aşa de liniştite, aproape triste ! Aici bătea inima ţării, cu toate grijile şi bucuriile ei. Aici veneau negustorii din Veneţia, din Genova şi de la Ţarigrad. Ei aduceau în acest „Damasc al Romîniei" scule şi covoare scumpe, mătăsuri cusute cu fir de aur, haine şi podoabe pentru mitropoliţii şi gospodarii ţării, pentru domniţile şi bogatele jupînese de pe vremuri. Şi de-aici porneau, pe cele patru porţi ale cetăţii, chervanele-ncărcate cu lînă, cu miere, cu sare şi cu zaherele, ce-mprăştiau vestea despre dărnicia şi-mbelşugarea pămîntului nostru pănă-n cele mai depărtate schele ale Europii.

Acum Tîrgoviştea e un oraş de amintiri. Zidurile cetăţii s-au năruit, şanţurile s-au astupat, pe unde se-ntindeau palatele şi edecurile Mitropoliei, astăzi e obor de vite, iar curţile domneşti, mîndrele curţi de pe malul Ialomiţii, înlăuntrul cărora s-a urzit o parte aşa de însemnată din istoria patriei noastre, au rămas părăginite, — un morman de ruini înecate de bălării, bolţi surpate, grămezi de moloz sprijinind cîteva ziduri afumate, în cari se văd ca nişte răni spărturile ferestrelor, lărgite de ploi. O singură odaie îşi mai păstrează cei patru păreţi lăturalnici: din mijlocul ei se-nalţă doi salcîmi.' în toate părţile se-ntind desişuri mari de bozii şi de urzici, de jur împrejur pămîntul creşte, ca şi cum ar vrea să năpădească şi să înghită şi aceste biete rămăşiţi din ceea ce-a fost odată fala şi podoaba Tîrgoviştii. Ce păcat că nu ni s-a putut păstra măcar palatul acesta, ca o mărturie scumpă a vremilor trecute ! Am fi venit aici din toate unghiurile ţării, am fi alergat aici, ca la o şcoală înălţătoare, să ascultăm şoapta zidurilor sfinte şi să trăim o parte vie din istoria neamului nostru. Am fi păşit cucernici prin sălile largi şi tăcute ale bătrînilor voivozi, ş-am fi putut zice: pe uşa asta a intrat marele Mircea cînd s-a întors biruitor de la Rovine, de la fereastra asta se uita cruntul Ţepeş peste oraşul lui domolit şi spălat de fărădelegi ; în jilţul acesta a stat viteazul Mihai, pe cînd în mintea lui cutezătoare se împînzea un vis măreţ — o ţară întinsă, puternică şi glorioasă, toată suflarea romînească subt

un singur sceptru. Dar a bătut nemilos viforul vremii, mai aprig decît războaiele şi decît focul, ş-a pustiit mîndrele curţi, ş-a surpat zidurile falnicului palat, în încăperile căruia n-a stat nici un domn fanariot. Numai biserica a rămas, cu sfinţii ei zgîriaţi de suliţile turcilor, şi înaltul turn al Chindiei, unde vegheau străjile şi unde bătea meterhaneaua * cînd s-aşezau domnii la masă.

Doarme bătrîna Tîrgovişte, cetatea atîtor glorioase amintiri. Un moment de tresărire a avut pe la începutul veacului trecut, ş-a dat atuncea ţării trei poeţi însemnaţi, aproape în acelaşi timp : pe Eliade, pe Alexandrescu şi pe Cîrlova. Dar la sunetele harfei lor pietrele nu s-au mai mişcat, să reînvie cetatea moartă, ca-n bunele vremuri de demult la cîntecele lui Orfeu.

PE IALOMIŢA. DE LA TÎRGOVIŞTE LA PETROŞIŢA

Şoseaua care se ridică din Tîrgovişte spre munţi merge pe stînga Ialomiţii, de-a lungul văii ce se deschide ca o albie între două şiruri de dealuri din ce în ce mai înalte, din ce în ce mai repezi şi mai împoncişate **. Eo dimineaţă senină şi răcoroasă de pe la sfîrşitul lui august. Trecem pe sub viile şi livezile aşternute pe costişa din dreapta. De sus, de pe măgura cea mai înaltă, ne priveşte Mînăstirea Dealului. Puţin mai în fund, pe un alt vîrf de măgură, stă mînăstirea Golgota, întemeiată de Pătraşcu-vodă, tatăl lui Mihai Viteazu, iar mai jos, la curmătura dealului, ferită de privala lumii, e Viforîta, mînăstire de călugăriţe.

Dulce miroase în aerul dimineţii fînul de pe luncă, şi-i aşa linişte — nu se aude decît tropotul cailor pe drumul neted şi uscat. în urma noastră, Tîrgoviştea s-afundă, se şterg una cîte una turlele numeroaselor ei biserici. Un farmec deosebit dă acestei văi priveliştea

* *Meterhanea* — muzică militară, fanfară.
** *Imponcisat* — aşezat ponciş, încrucişat.

căsuţelor albe ce se ivesc dintre pomii încărcaţi de rod ; sate mari, îndestulate, îşi întind gospodăriile de o parte şi de alta a rîului pănă-n negura munţilor. Printre ele trece calea ferată la băile Pucioasa. Iată Doiceştii, sat vechi, care-şi are şi el istoria şi ruinile lui de întăriri şi de palate : se spune din bătrîni c-aici se trimiteau doicile cu pruncii domneşti cînd era război în ţară. Mai încolo, după un crîng de aluniş, Şotînga îşi dişterne livezile de pruni şi ogoarele de porumb pe malul drept al Ialomiţii, pe trăgănatele tăpşane ce-ascund în sînul lor bogate straturi de cărbune. Iată Lăculeţele : în stînga, o fabrică mare — pulberăria statului, în dreapta, pe măgura ce se-nalţă chiar din marginea şoselii, sînt presărate vile frumoase, vesele, cu grădiniţi în faţă, cu drumuri prunduite ce se deapănă pe sus, în rotocoale largi, de la uşă la uşă — ai zice că un oraş nou stă să răsară, împins de comorile dinlauntrul pămîntului. De-aici încep Glodenii, satul norocos sub care gîlgîie izvoarele de păcură : o sută de guri sorb afară bogăţia aceasta minunată, stoarsă din nămolul gras al vechilor mări, adunată picătură cu picătură în mii şi mii de veacuri, gonită din cine ştie ce depărtări, pe jgheaburi întunecoase, de uriaşele frămîntări ale globului şi strînsă aici, ca de o mînă prevăzătoare, în tăinuitele cisterne ale adîncului. Un miros care nu e de loc plăcut ne vesteşte c-am intrat în Pucioasa, aşezare frumoasă, într-o vale deschisă, pe rîul Ialomiţa, de o parte şi de alta dealuri uşor trăgănate, în fund, priveliştea munţilor acoperiţi de codri; dincolo de rîu, de subt o ruptură de mal, ţîşnesc binefăcătoarele izvoare de pucioasă şi de fier. Peste deal, spre apus, sînt băile de iod de la Vîlcana. Un izvor de pucioasă mai e şi la Bezdead, cel mai întins şi mai bogat sat din munţii Dîmboviţii. Acolo, în marginea de sus a satului, e un zid înalt de stînci foioase, numit — pentru ecoul răspicat şi puternic pe care-1 dă —' „Malul-de-răsună".

De la Moţăeni în sus valea începe să se strîmteze; şoseaua ţine mereu şerpuirile Ialomiţii, care de-aci încolo prinde-a lua glas: tot mai limpezi şi mai repezi s-azvîrl undele ei printre bolovani, îmbrîncind pe unii cu mînie,

mîngîind pe alţii şi puindu-le pe creştet rotunde coifuri de oţel. Intrăm pe la amiază în Petroşiţa, sat mare cu mai multe cătune frumos revărsate pe brîiele plaiului — de jur împrejur case albe, din ce în ce mai rari, se urcă pe coastele dealurilor, ca şi cum s-ar fi luat la întrecere: care să privească mai de sus — în lungul apei, hierăstraie, mori, pive şi dîrsţe, zorite, se strigă unele pe altele pană, hăt, în capătul de sus al Moroenilor, de unde-ncepe înalta pustietate a munţilor, măreaţa şi liniştita împărăţie a Bucegilor.

PRIN CHEIA TĂTARULUI LA SCHITUL PEŞTERA

De la Moroeni părăsim şoseaua, care, încovăindu-se pe sub poalele unui munte frumos cu nume urît, răzbate prin bezna codrilor de brad în valea Izvorului, la Sinaia, şi-naintăm pe jos, călăuziţi de-un pădurar, pe năprasnica spintecătură a Ialomiţii. Trecem anevoie peste prăbuşituri de stînci, chemînd uneori şi braţele-n ajutor ; urletul apei ne sileşte să vorbim tare.

— Nu ne-om rătăci, bade Stane, să-nnoptăm pe-aici ?!

Pădurarul se uită liniştit la noi şi zîmbeşte ; apoi, ridicînd mîna, ne-arată la stînga-n fund, printre cheiile munţilor, un ţugui mai depărtat, aurit de razele soarelui.

— Stă soarele pe Zănoaga... avem destulă vreme. Acolo să vedeţi mîndreţe. Sus de tot, chiar pe vîrful Zănoagei, s-aşterne-o pajişte frumoasă, care se cheamă „Podu-cu-florile", că-i numa flori toată, şi la mijloc e un fee aşa cît faţa unei arii de mare, şi-i limpede, limpede apa ca lacrima, iar împrejurul pajiştii, pe margini, sute de stînci înalte şi colţuroase stau înşirate, parcă-s puse s-o păzească. Povestesc bătrînii că s-au fost ascuns odată acolo nişte domniţe pe cari le fugăreau tătarii, şi cînd le-au dat păgînii de urmă, ele s-au suit sărăcuţele pe stînci şi s-au azvîrht în prăpastie, unde-au pierit...

Trecem printr-o rarişte de fagi şi ieşim la „Cheia Tătarului". Aici Ialomiţa deschide vitejeşte porţile Bucegilor şi se aruncă peste sfărîmăturile stăvilarelor, prin adînca desfundătură a muntelui, ce răsună, ca un gang uriaş, de vuietul nahlapilor. Păşim cu^grijă^ printre stînci prăbuşite, subt îngusta făşie de cer întinsă, trîmbă de lumin-albastră pe crestele celor două ziduri de piatră ce se ridică, drepte, înalte, năprasnice, de-o parte şi de alta.

Dar ce frumoasă şi veselă privelişte ni se deschide la ieşirea din cheie ! Deodată valea se lărgeşte, desfăşurînd în dreapta podişuri întinse, verzi, descoperite, pe legănarea cărora te uiţi ca pe valuri în sus, pînă-n cătarea Vîrfului-cu-Dor, la stînga se-nalţă trăgănat muntele Padina, în crestătura căruia se vede-o căsuţă albă, singură-ntre stînci — vama de la Strunga ; în fund, în faţa noastră, peste dungile de brădet ce se diştern pe vale ca nişte grădini, se ridică, vinete şi prăpăstioase, meterezele Obîrşiei. Aerul dulce, răcoros, miroase-a pajişte şi-a pădure. Soarele scăpată după muchea Padinei. Y ³ ^ " de umbră îneacă valea. Trecem pe lîng-un Herăstrău părăsit, peste grămezi de leaturi şi de scînduri înnegrite de ploi. Nu se aude decît şuietul potolit al apei, ce pare că stă s-adoarmă, culcată între răzoare de flori. Şi toate ni se par sfinte în singurătatea şi în măreţia acestui cuprins. înaintăm tăcuţi, ca-ntr-un templu, în adînca. linişte-a-nserării. Un călugăr ne iese-nainte şi ne urcă pe-o potecuţă tăiată-n brîul muntelui din stînga. Sîntem la schitul „Peştera".

Pe-un prag ridicat deasupra vîltorilor Ialomiţii, o spărtură largă se deschide, boltindu-se în coasta stîncoasă a muntelui Bătrîna. La intrare, sub tavanul ei înalt, scobit ca un fund de corabie, e o bisericuţă, pe de lături, pe lîngă păreţii umezi şi-nnegriţi de fum, cîteva chilii scunde, întunecoase, adăpostesc vro doi-trei călugări, ale căror chipuri au împrumutat ceva din sălbătăcia peşterei. Un izvoraş limpede lunecă pe sub zidul din stînga. în fund tavanul se pleacă şi păreţii se apropie, ca şi cum ar vrea să-ţi închidă trecerea. Multă vreme nu s-a ştiut ce e mai departe. Mîna îndrăzneaţă şi scotocitoare a

omului a spart în sfîrşit şi încuietorile acestor tainiţi. Acum vestita peşteră te lasă să întri în toate cămările ei, să străbaţi departe în fioroasele-i adîncuri, s-auzi şopotul izvoarelor ascunse şi plescăitul răsunător al cascadei — o ploaie de pietre scumpe la lumina torţiilor — să vezi cele două lacuri ce dorm, limpezi, albastre, fără nici o-ncreţitură, sub mîndre pologuri de piatră, din vîrful cărora atîrnă felurimi de ciucuri albi şi lucii ca de marmură, şi de-aici să te urci în marele dom al peşterei, subt uriaşa boltă împodobită cu stalactite, — în minunatul palat unde-au împărăţit odinioară „urşii speluncilor", ale căror oase zac, de cine ştie cîte mii de ani, risipite pe lîngă păreţi. în fund de tot este o altă încăpere largă — cea din urmă — care, pentru frumuseţea şi bogăţia stalactitelor ei lungi şi sclipitoare, s-ar putea numi „sala coloanelor de marmură".

PE OBÎRŞIA. LA OMUL. PE VALEA CERBULUI

E frig ; încă n-a răsărit soarele, şi noi de mult urcăm pe coastele uscate şi priporoase ale Obîrşiei. Schitul a rămas departe-n urmă ; la stînga, în jos, de-abia se mai zăresc, dincolo de spintecătura Ialomiţii, cîteva pete negre de codru, tot mai largă şi mai adînca se cască năprasnica vale de sub noi; în dreapta se-naltă surele metereze ale Bucegilor, turme de stane se-nşiră pe creste, pale de ceaţă se mişcă molatec pe dinaintea lor. Unde te-ntorci, nu vezi decît spinări goale de munţi, întinsa domnie-a prăpăstiilor ş-a pustietăţilor de piatră, — nici un copac, nici un izvor, nici un petecuţ de verdeaţă pe care să-ţi odihneşti privirea. De-asupra „Babelor" o lumină albă se-mprăştie pe cer, un pisc înalt s-aprinde de cealaltă parte, apoi altul, — perdeaua de ceaţă se rupe, ş-un snop de raze, lungi suliţi luminoase, săgetează văile. încă două ceasuri de urcuş, şi sîntem pe vîrful cel mai înalt al Bucegilor, pe creştetul pleşuv al „Omului".

Cînd te vezi aici, întăi te încearcă un fel de neastîmpăr, o dulce nelinişte, parc-ai fi gata să zbori. E în cuprins ceva aşa de măreţ şi de sărbătoresc, că uiţi deodată şi osteneală, şi foame, şi sete, şi nu te mai înduri să stai jos — priveşti uimit în toate părţile, respiri din adînc aerul acesta proaspăt, răcoros, ce pare că miroase-a zăpadă, ochii tăi sorb cu nesaţ depărtările, şi nu ştiu ce sentiment de voioşie, de copilărească semeţie te face să-ţi rîdici fruntea şi să cauţi falnic în juruTtău, ca şi cum ai fi lucrat şi tu la aşezarea atîtor podoabe, ca şi cum, în clipa asta, anume pentru tine se-naltă-n slăvi de pretutindeni popoarele de munţi...

Ne oprim la picioarele celor trei namile de stînci înfipte în creştetul Omului — cea din mijloc, privită mai de departe, are într-adevăr ceva din chipul omenesc, în spatele lor e o colibă de piatră, unde te poţi adăposti pe vreme rea. De jur împrejur bolovani risipiţi, — te-ai crede pe ruinile unei cetăţi fantastice. Şi-i linişte, nici o adiere de vînt, nici o pasere în aer, soarele scînteie pe muchile Coştilei, ce-şi sprijine spinarea de cei doi uriaşi bătrîni : Morarul, pe culmea căruia poţi sţa c-un picior în Romînia şi cu altul în Transilvania, şi Caraimanul, cu tancuri ascuţite, pe brîiele cărora cresc friguroasele steluţe de munte — „Floarea reginei". Şi vîrfuri multe, nenumărate, răsar din toate părţile, unele din altele, se pleacă şi se-naltă în limpezişul zărilor, ca şi cum ar da să spargă cu zimţii lor bolta albastră 'a cerului. Printre ele privirile coboară pe stepene de codri în depărtările văilor ; unde şi unde se zăresc în pîlcuri locuinţile omeneşti, sţrqpituri albe pe fundul adîncului, unele sclipitoare ca nişte cioburi de oglindă... Aşa trebuie să vadă vulturii oraşele noastre din mîndra lor împărăţie.

De pe Omul, „o tulim o ţîră" — cum spune badea Stan — pe şeaua ce se-ndoaie spre Caraiman, şi după ce scoborîm cîteva sute de paşi pe iarba lunecoasă, crescută-n fuioare, aşa de potrivit numită „barba-caprii", facem la stînga şi intrăm în Valea Cerbului, în uriaşa spintecătura a Bucegilor, ce ţine din străjile Obîrşiei pană jos, în matca Prahovei. Păreţii crăpaţi, stîncoşi, sînt aşa de înalţi şi de repezi, poteca aşa de îngusta şi fără sprijin, că uneori te opreşti cu frică pe cîte-un colţişor de

piatră la mijlocul prăpastiei, te uiţi în jos şi parcă ţi se taie picioarele cînd vezi cîtă adîncime e sub tine. în fund, pe trepte de stînci, s-azvîrle pîrăul Cerbului în sărituri mari, ce recheamă în închipuirea poporului goana speriată a unui cerb. Din cînd în cînd te uiţi înapoi şi ţi se pare că munţii se pornesc şi vin după tine. Şi mergi prin prăpastia asta mai bine de trei ceasuri; iar cine-a pierdut cărarea poate să rătăcească şi-o zi-ntreagă pană să-i dea de capăt. Devale malurile se pleacă. Intrăm într-un codru de brazi. Acum păşim fără grijă pe cărarea largă, umbrită, brazde noi de muşchi ne îmbie să ne mai odihnim, izvoarele freamătă în toate părţile, ici-colo cîte o rază piezişă de soare tremură prin cetini; de jos vine tot mai tare un sunet de clopot — ne-apropiem de Buşteni ; încet, sufletele noastre încep să se reculeagă : priveliştea nemărginită din vîrful Bucegilor, înălţimile acelea ameţitoare, nenumăratele castele ce despicau zările cu turlele lor albe şi neregulate, Valea Cerbului, cu fioroasa ei măreţie, toate frumuseţile şi minunăţiile pe cari le-am văzut, acum, cînd ne revin în minte, pare că au ceva din farmecul lucrurilor visate.

PE VALEA PRAHOVEI : PREDEAL, AZUGA, BUŞTENI, SINAIA

Pe sub coastele Bucegilor, pe dinaintea celor mai înalte şi mai frumoase vîrfuri, se deschide de la miazănoapte spre miazăzi Valea Prahovei — pustietăţi şi întunecimi de codru acum două sute de ani —r astăzi valea cea mai locuită şi mai bogată din ţară. Porneşte de la hotar, din dîmbul Predealului, şi se lasă-n cotituri trăgănate printre munţi pană dincolo de Cîmpina, unde-şi topeşte malurile în largul neteziş al *şesului.*

Cum întri din Transilvania, pe frumoasa şosea ce s-aşterne pe vale, ai, în stînga, clădirile mari ale gării ş-ale vămii, în dreapta — o cascadă de vile ce se revarsă pe sub poalele codrului în jos pe tăpşanul verde, întins

ca un covor la soare. Aici e Predealul, sat mare, aşezat în curmătura munţilor pe unul din cele mai înalte podişuri din marginea ţării. De-aici ţîşnesc de pe sub maluri izvoarele cari, mai la vale, se adună într-o singură albie şi dau fiinţă Prahovii. Şoseaua se lasă pe sub Clăbucetul Taurului, pe lîngă schitul Predeal, taie satul Azuga, căruia îi dau o înfăţişare de oraş numeroasele fabrici ce-şi înşiră înaltele coşuri, înnegrite de fum, de sub coasta muntelui Sorica pană în matca Prahovei. Păduri nesfîrşite se ridică de o parte şi de alta. In lungul apei aleargă zgomotoasele trenuri, unele gîfîind la deal, altele, repezite la vale, în goană ameţitoare, desfundînd munţii şi-nfiorînd codrii cu şuierul maşinilor şi cu uruitul. asurzitor al roţilor. ,

Din Azuga şoseaua face o îndoitură largă spre dreapta, încunjură tunelul drumului-de-fier şi dă în Buşteni. Aici valea se mai deschide. Poieni întinse, stropite cu flori, s-aştern între izvoare. Case frumoase, vesele — un adevărat orăşel de munte — se răsfaţă Ia soare pe tăpşanul din stînga, în fund codru de brazi, iar din întunericul codrului se rîdică, vinete şi prăpăstioase, crestele Bucegilor, cu brîie albe de zăpadă şi cu tancuri ascuţite, pe cari numai vulturii şi norii le ating. De nicăiri nu se văd aşa de bine şi de aproape uriaşii gemeni din faţa Zamorii, stîncoşii Jepi ce stau ca două străji la meterezele Bucegilor. Sub poalele Jepilor, din deal de Poiana-Ţapului, e frumoasa cădere de apă, vestita Urlătoare, unde pîrăul se aruncă de sus, de pe o prispă de piatră, şi cade drept, de la o înălţime de 15 metri — un sul lucitor de cristal, ce se sparge cu zgomot în volbura de jos.

La şapte kilometri din Buşteni, tot pe partea dreaptă a Prahovei, e Sinaia — capitala de vară a ţării. Acum două sute şi mai bine de ani erau pustietăţi pe aici. Muntele Molomoţ (Furnica) era acoperit de păduri, un singur schituleţ era ascuns într-un luminiş, pe brîul muntelui, unde pusniceau cîţiva călugări. Povestea spune că-n noaptea de Sfîntă Mărie îngrijitorul schitului, ieşind de la utrină, ar fi stat puţin să se odihnească pe culmea dealului sub care e astăzi mînăstirea Sinaia, şi, fiind ostenit, ar fi aţipit, şi un vis preafrumos i s-ar fi arătat

în somn. I se părea că din vale cîntări îngereşti s-auzeau înălţîndu-se în slăvi, iar jos, pe o poeniţă, se făcea parcă o „lumină mare ca ziua, şi două cete de tineri îmbrăcaţi în alb, cu luminări aprinse, cîntau troparul adormirii, şi cum au încetat cîntările, s-a pus iarăşi întunericul nopţii". Mai tîrziu, auzind despre asta spătarul Mihai Cantacuzino, şi aducîndu-şi aminte că, pe cînd se afla ascuns de prigonirile turcilor în muntele Sinai din Arabia, cugeta că, de se va mai întoarce cu zile în ţară, să facă o biserică, a pus de-a zidit o mînăstire pe poeniţa aceea, din vale de schitul Molomoţ, şi i-a zis *Sinaia,* „după asemănarea Sinăei cei mari". Şi-a stat această mînăstire aproape două veacuri pitită în pustietatea codrului. [...] Stau astăzi bătrînii, vechii cărăuşi, care de pe la Oraţii pînă la „Slonul de piatră" de sub Zamora umblau cu chervanele numai prin pustietăţi, stau şi se uită ca la o minune la atîta sodom * de case, care de care mai mîndre, căţărate pe brîiele muntelui, şi parcă tot nu le vine să-şi creadă ochilor... Iar noaptea, noaptea, cînd tot oraşul străluceşte la lumina lămpilor electrice, cînd cele mai frumoase stele parcă s-au scoborît din cer ca să dea farmec văii aceştia, Sinaia pare o vedenie de prin alte lumi — Bucegii se-nalţă şi o privesc înmărmuriţi — un mîndru colţ de rai aninat pe poalele lor. [...]

De jos, din marginea parcului, o luăm încet pe şoseaua ce urcă trăgănat la deal, trecem prin curtea mînăstirii şi scoborîm pe valea Peleşului. [...]

CIMPINA. VALEA DOFTANEI. SLĂNICUL-PRAHOVEI

De la Sinaia şoseaua se-ndoaie puţin pe vale, apoi coteşte la stînga, trece Prahova şi, amăgind dealul, se urcă tiptil pe brîiele-i încîlcite, dă stîncile la o parte,

* *Sodom* — mulţime, sumedenie.

aşterne pod înalt peste Oraţii şi iese în luminişul de la Posada. De-aici se deschide cea mai largă şi mai frumoasă vedere pe Valea Prahovei în jos. Se trag perdelile munţilor în lături, şi-n depărtare, cît bate ochiul, vezi lunga şerpuire-a apei presărînd pete de argint din ce în ce mai mici, din ce în ce mai dese pe prundul alb, între malurile-i rupte, din ce în ce mai plecate, din ce în ce mai strîmte — o lumină dulce, odihnitoare, limpezeşte valea, dealurile sure se topesc în adîncimea zărilor. De pe la Oraţii şoseaua e tăiată-n munte, din marginea ei se prăbuşesc în jos teancuri de lespezi uriaşe, cărţi răscolite, pe filele cărora a scris vremea istoria zbuciumată a pămîntului. Jos vîjîie Prahova, codrii clocotesc de zgomotul trenurilor. Pe la Comarnic valea se mai lărgeşte, şoseaua trece de partea cealaltă, pe dealul din stînga, străbate Breaza şi se lasă trăgănat în jos, între malurile sparte şi-nnegrite de păcură de sub podişul Cîmpinei. De aici încolo Prahova iese-n larg, soarbe undele Teleajenului din jos de Ploieşti, şi la hotarul judeţului se toarnă-n Ialomiţa, care duce Dunării toate apele Bucegilor.

Părăsim şoseaua, urcăm dealul din stînga şi intrăm în Cîmpina — un orăşel liniştit, aşternut la pragul munţilor pe-o colină dezvălită, bogată-n izvoare de petrol. Aici trăieşte într-o căsuţă retrasă, departe de zgomotul lumii, cel mai mare artist al neamului nostru — pictorul Grigorescu. în ce lumină fermecătoare ni se arată frumuseţile ţării pe pînzele acestui maestru ! Sub ceruri albastre, calde, pe-ntinse răvărsări de plaiuri, pasc turme de oi ; un cioban stă răzemat în bîtă pe o muche de deal ; păduri ruginite de toamnă îşi scutură frunza, nori albi, uşori se mişcă pe deasupra lor ; pe văi depărtate sclipesc rîuri de argint; căsuţe albe, vesele, se ivesc dintre copaci; de pe colnice coboară-ncet, alene, boi înjugaţi la care încărcate cu fîn, într-un nor de praf trece pe drum o laie de ţigani ; o ţărancă-naltă, zveltă, păşeşte agale şi toarce, ducînd la păscut un cîrd de viţei... Şi nu ştiu ce aer de bunătate, de linişte şi de curată şi înălţătoare iubire pluteşte în jurul acestei lumi ieşite din mîna artistului, — o lume sănătoasă, în care toate trăiesc : un colţişor de pajişte, o tufă subţire şi albă de mesteacăn, o gingaşă floare de cîmp, vii te privesc din

tablou, îţi surîd, îţi vorbesc cu drag, şi ce de lucruri frumoase-ţi spun de ţara ta !

Ieşim înseninaţi din casa maestrului, ca dintr-o biserică în care ne-am rugat. Ni-s plini încă ochii de atîta lumină, şi cînd, după un ceas de urcuş prin pădure, scoborîm în valea deschisă a Doftanii, ni se pare că luncile verzi, şi casele albe de pe poalele măgurilor, şi vitele ce pasc, şi cîrcima de la drum, şi malurile rupte ce se depărtează în susul văii spre Teşila sînt podoabe desprinse de pe pînzele artistului.

In stînga Doftanei se arată, pe încheietura colinelor, satul Telega, cu bogata-i ocnă de sare, la gura căreia vine, peste dealul Cîmpinei, o ramură de drum-de-fier. Mai în sus, spre miazănoapte, într-o frumoasă deschidere de şes, e vechea mînăstire Brebu, îngrădită cu ziduri înalte, ca o cetate. Aici a stat odată, îngrijată, şi-a bătut mătănii pentru mîntuirea ţării milostiva domniţa Elena, soţia lui Matei Basarab, pe cînd domnul, în lupta de la Finta, roşea lunca şi undele Ialomiţei cu sîngele vărsat în deşert al bieţilor romîni, — crîncen şi nelegiuit război, care-a lăsat una din cele mai dureroase pagini din istoria neamului nostru. De la Brebu o retezăm călări peste culmea Negraşului, şi după un drum greu de patru ceasuri, ne lăsăm, printre huceaguri, pe plaiul Vărbilăului, la Slănicul din Prahova. Satul e aşezat pe vale, străbătut de apa Slănicului, în care se preling izvoraşele ce mijesc de pe sub dealuri şi lasă pe iarba uscată cărări albe de sare. în dreapta sînt băile, ceva mai sus sînt clădirile mari ale ocnei. Ne scoborîm „cu hîrzobul" pe gura strîmtă şi întunecoasă a ocnei : de jos vine răcoare ş-un năbuşitor miros de petrol, apoi s-aud ciocanele zingănind din ce în ce mai tare, deodată o lumină albă, scînteietoare, ne-mpresoară din toate părţile — am ajuns. Sîntem aievea pe alte tărîmuri, în unul din acele palate de cristal cu cari ne minunau basmele copilăriei. In uriaşele galerii deschise la o adîncime de aproape o sută de metri, sub lumina vie a lămpilor electrice, spărgătorii ce viermuiesc pe lîngă pereţii înalţi şi strălucitori ai bolţilor par nişte pitici cari se joacă. Nimic nu se mai aseamănă cu ce ştim noi. Şi sunetele sînt altfel aici. Izbesc ciocanele-nteţit în sticloasele ziduri, blocuri mari, tăiate regulat, se răstoarnă greoaie în cărucioare, bubuie adîncul tot de zgomotele muncii. Sîntem în una din cele mai bogate saline din lume ; sute de ani am putea îndestula pămîntul numai cu sarea de-aici. Ne ridicăm ; c-un fior de nelinişte simţim golul crescînd sub noi, tot mai departe şi mai înfundat auzim zingănitul topoarelor... Iată-ne iar la buna lumină a soarelui. Puţin mai la deal e ocna părăsită, hăul fioros şi răsunător, în fundul căruia nu te poţi uita. Alături se-nalţă, cît o biserică, o stană albă de sare, răbufnită din sînul pămîntului, — scapără-n soare muchile-i lucii şi străvezii, pe sus ploile au împodobit-o cu „arabescuri".

VALEA TELEAJENULUI

Prin frînturi de măguri, subt arşiţa soarelui, tăiem spre răsărit meleagurile pustii, scrijelate de izvoare sărate ce usucă iarba pe unde trec, şi ne lăsăm pe surpătura Runcului în valea Teleajenului. Ne oprim puţin în Vălenii-de-Munte, orăşel vechi de peste şase sute de ani, aşternut-, între izlazuri şi livezi de pruni, pe rîuşorul Văleanca. Pe spintecătura asta se vede că şi-au făcut vad gloatele tătarilor cînd s-au năpustit încoace, pentru că toate satele de pe Teleajen, pînă-n cheia Bratocii, păstrează amintiri — doine, legende, nume de locuri — de pe vremile acelea de groază. De-aici o luăm pe apa Teleajenului, pe lîngă Drajna-de-sus, unde s-au descoperit de curînd, pe culmea dealului Grădiştea, urmele unui însemnat lagăr roman, şi după un drum de patru ceasuri, peste dealuri sparte de viiturile şuvoaielor, printre hîrtoape prăpăstioase, ieşim la mînăstirea Suzana, aşezată-ntr-o poiană frumoasă, pe-o frunte de dîmb, sub care se azvîrl în Teleajen pîrăul Stanca din dreapta şi Epuraşul din stînga, tăind pe branıştea * văii o cruce de argint. [...]

* *Branişte* — pădure din care e oprit să se taie lemne, pădure cu tufiş des.

De la Suzana-n sus drumul se leagănă între dealuri îmbrăcate-n codru, pe-ndoiturile Teleajenului. Unde şi unde se desfac luminişuri verzi, răcorite de izvoare limpezi. Urcăm un tăpşan, şi deodată, ca şi cum s-ar fi tras răpede o perdea, înaintea noastră se face larg, ş-o privelişte neaşteptată ni se deschide. în fund un şir de munţi îmbrăţişează zarea ; din desimea codrilor, ce-i învălesc pān'la brîu, falnic îşi înalţă grebenii colţuroşi, albi, ca sideful, desfăşuraţi în arc pe albastrul cerului; iar jos, în mijlocul acestei mîndre îngrădiri de codri şi de munţi, o încîntătoare poiană s-aşterne pe malul stîng al Teleajenului, pe ea sînt presărate cîteva case de ţară, mai la o parte-nspre pădure-i mînăstirea Cheia, dincolo, la suişul drumului, vama Bratocea. Descălecăm în pragul acestui rai, ascuns în pîlnia celor mai frumoşi munţi din Şirul Tătarului. Deasupra noastră tancurile zimţuite ale Tigăilor, aprinse de cele din urmă raze ale soarelui, par o cunună de flăcări. Amurgul iese din codri. Pe vale e pace, răcoare, ş-un dulce miros de fîneaţă.

IN MUNŢII BUZĂULUI. SIRIU

De pe culmea Tătarului, unde se răzoresc * hotarele noastre cu ale Ardealului, ne luăm rămas bun de la mîndreţele ţinutului Prahova şi cătăm_ spre răsărit, peste clocotişul plaiurilor, la munţii cei plini de comori — la Carpaţii blînzi şi darnici ai Buzăului. în jurul nostru, în lumina limpede a zorilor, se înalţă mii de catedrale. Soarele răsare din spatele Siriului. Turlele ascuţite prind a se rumeni. Sub noi ceaţa se risipeşte, pale fumurii plutesc pe creştetele codrilor, încep apele să se lămurească pe spintecătura văilor.

De-aici pornesc şi se desfac în raze spinările răşchirate ale munţilor — ca printre degetele unui pumn uriaş ţîşnesc din toate părţile rîuri furioase ce trag în matca lor şuviţele despletite ale pîraielor ş-arunc-o plasă de

* *A se răzori* — a se mărgini, a se învecina.

argint peste podoabele Buzăului. în depărtare, cît gonesc ochii, se desfac podişuri verzi, plaiuri luminoase ce se lasă în cascade pe stepenele munţilor, cătră satele răzleţite pe văi, tîrle de oi se zăresc pe sub poalele codrilor, mori şi hierăstraie de-a lungul apelor. Intrăm în trecătoarea de la curmătura Crasnei, scoborîm în valea Tătăruţului şi ieşim la cărare bătută de turme în mîndra pădure de molift aşternută pe coastele muntelui Siriu ; urcăm din uşor, pe sub bolţi de cetini, printre înaltele ferigi iubitoare de umbră; calde, sfiicioase mîngîieri de soare tremură pe trunchii arămii; în stînga se deschid luminişuri — din pragul lor cătăm în larg, spre miazăzi; departe în zări se desluşesc cătunele împrăştiate pe încheieturile măgurilor, întinsele obraţii * ale Chiojdului-din-Bîsca, sat mare de moşneni cuprinşi, ale căror livezi şi izlazuri pornesc din pajerea hotarului şi merg una pană hăt în pripoarele Nehoiului, aproape de apa Buzăului. După două ceasuri de suiş trăgănat ieşim deasupra, în înalta şi luminoasa pustietate de pe „Feţele Siriului". Ne odihnim la capătul podişului, pe una din stîncele ce împrejmuiesc încîntătorul lac al Siriului. Stă soarele la nămezi. Peste vrăjitul cuprins domneşte o linişte dumnezeiască. Uimiţi, ne uităm în apa lucie, în adîncul albastru al acestui crîmpei de cer încopcit în stînci, la picioarele noastre. Ş-o clipă trăim în basme. Aici pun ciobanii că vin vulturii, primăvara, de beau apă ca să-ntinerească, aici îşi învaţă puii să zboare, deasupra acestei oglinzi fermecate mijesc de somn, cu aripele-ntinse, trufaşii regi ai înălţimilor.

Ne lăsăm în jos pe pîrăul Mreaja, care-şi trage izvorul din apele lacului, trecem prin locuri rîpoase, peste grumaji de stînci, ca să dăm *mai de-a dreptul,* ceea ce-i pururea drumul cel mai lung, cum spune-aşa de bine înţeleptul nostru popor. Iată-ne în sfîrşit pe frumoasa vale a Siriului, deschisă-ntre păduri de brad şi plaiuri vesele, cu întinse fîneţe ce-ţi odihnesc ochii şi te-mbată de mireasma florilor. Pe valea asta, aproape de apa Buzăului, ne-ntîlnim c-un tînăr învăţat francez, care umblă

* *Obraţie* — loc îngrădit, plantat cu pomi, la poalele unui deal cu văi.

să afle vacul şi tainile pămîntului în cartea necercetată încă a munţilor noştri. Frumuseţile naturii, ca şi ale artei, împrietenesc pe oameni uşor. El vine tot din Prahova, pe altă vale însă, pe Bîsca Chiojdului, a văzut cam aceleaşi locuri pe cari le-am văzut şi noi, şi de aci încolo facem o bună parte din drum împreună.

MELEDIC

După mai multe zile de călărie şi de zdruncen, şi nopţi de nesomn pe la stîne, să stai răsturnat într-un jilţ moale, pe-o limpede seară de vară, în liniştea solemnă a munţilor, subt un cer învăpăiat de stele, şi s-asculţi pe un străin deştept care a umblat şi a văzut lume multă, să-1 asculţi vorbindu-ţi cu uimire de ţara ta, de frumuseţile şi de bogăţiile ei, iată o fericire din acelea carî-ţi lasă-n viaţă dungi neşterse de lumină, cărări de-a lungul cărora îţi porţi cu drag aducerile-aminte.

Sîntem la Meledic, una din cele mai largi deschizături din Carpaţii Buzăului. Măgura pe care stăm — un vîrf înalt de unde privim toată valea Meledicului şi munţii depărtaţi cari-o încunjoară — se cheamă „Gruiul Haiducilor". Un mîndru castel se ridică pe marginea lacului, flori ne-mpresoară, stelele tremură-n lac, lin clincătă pe vale apele Slănicului.

— Doamne, frumoasă ţară mai aveţi... Pămîntul d-voastră e într-adevăr o mamă care vă răsfaţă : el vă dă, aproape de-a gata — şi asta nu este totdeauna un bine — vă dă cu mînă largă fructele cele mai gustoase., grînele cele mai căutate în Europa şi vinuri despre cari noi, la Paris, vorbim ca de lucruri din poveşti. în alte părţi va să munceşti şi s-asuzi din greu, să te lupţi piept la piept cu pămîntul ca să smulgi şi tu ceva din bogăţiile lui, fără să mai vorbim de ţările friguroase unde glia e săracă şi unde oamenii sînt nevoiţi să ceară mărilor hrana pe care nu le-o poate da pămîntul. Aici am văzut păşuni întinse rămase nepăscute, păduri nemărginite ce par a fi crescut numai pentru podoaba munţilor şi adăpostul fiarelor, gorgane de sare şi rîuri

de păcură ce de sine au izbucnit din adîncuri, nerăbdătoare, viind *ele* la d-voastră. Eu am rămas pe gînduri ieri, la Lopătari, cînd am văzut pe deal limbile acelea de flăcări, străvezii, tremurătoare în bătaia soarelui — îmi închipuiam... poţi oare să nu visezi într-o ţară ca a d-tale ?... îmi închipuiam că pe dealul acela al Smoleanului s-ar rîdica un or-aş care s-ar încălzi şi s-ar lumina c-un gaz aşa de curat, strecurat cu atîta grijă şi împărţit cu atîta dărnicie de bunul d-voastră pămînt, şi că toţi munţii aceştia — frumoşii munţi ai Buzăului, cari au lacuri, şi chihlimbar, şi aur — şi-ar deschide deodată ascunsele lor comori şi le-ar răvărsa asupra acelui oraş, asupra ţării întregi... Ce noapte divină, şi cum te îndeamnă la vorbă şi la vedenii !... Spune drept dacă patria d-voastră — pe care-mi închipui cît trebuie s-o iubiţi — nu vă dă adesea visuri de acestea, dintr-o mie şi una de nopţi. în orice caz, mărturiseşte că sînteţi un popor fericit.

— Ar trebui să fim. îţi spuneam însă ce istorie zbuciumată am avut, o luptă a fost aproape toată viaţa noastră, şi un cîmp de jaf şi de măcel — pămîntul ţării. Şi azi găsesc plugarii noştri săgeţi pe unde ară, şi pinteni şi zăbale ruginite, şi oase de cai cu oase de viteji amestecate. Pe cînd d-voastră munceaţi în linişte, şi rîdicaţi altarele luminii apusene, noi păzeam — străji credincioase şi neadormite — la porţile Carpaţilor, noi ne luptam, sărmanii, neştiuţi şi neajutaţi de nimeni, şi apăram cu sîngeie nostru sfînta şi rodnica d-voastră pace... Gardă care moare — cum ziceţi în mîndra d-voastră limbă — moare, dar nu se predă. *Noi* am fost garda aceea ! Vedeţi dar că nu vă sîntem tocmai străini, şi că am pus şi noi ceva — de departe — la lumina asta mare, spre care de-abia acum, de cîţiva ani, putem să ne întoarcem faţa şi să ne adăpăm, la strălucirea ei, sufletele noastre aşa de-nsetate, de veacuri însetate. Poporul nostru e încă sub spaima primejdiilor prin cari a trecut. El nu-i strîngător, pentru că a strîns de mii de ori, şi de mii de ori a fost jăfuit; el nu-i încrezător în dreptatea şi rînduiala omenească, pentru că mereu s-a încrezut, şi mereu a fost înşelat, şi de oameni, şi de soartă. El e acum, bietul, ca un copil bătut, un

copil bun, blînd, înzestrat cu cele mai alese însuşiri — comori ascunse dorm încă în sufletul lui, ca şi în pămîntul pe care trăieşte — şi în ziua cînd, înseninat şi trezit la adevărata viaţă, va fi chemat să şi le arate, nu va fi popor pe lume mai cuminte, mai generos şi mai de ispravă ca poporul romînesc.

Şi atunci, scumpul meu domn, frumosul d-tale vis, visul nostru al tuturora, nu va mai fi un vis...

MUNTELE PENTELEU. MÎNĂSTIREA GĂVANU

Soarele e de trei suliţi pe cer, spune moş Gheorghe, la noi sînt zece ore, şi cînd am plecat, nu se zărea vîrf de suliţă. Departe a rămas în urma noastră valea Meledicului, cu băile ei, cu mîndru-i castel şi strălucitoarele-i lacuri, cu vechea mînăstire şi posomoritele ruine ale Cetăţii lui Vintilă-vodă de pe malul Slănicului. Numai legendele, minunatele legende ale Meledicului, merg cu noi pe plaiuri. Le poartă moş Gheorghe în tolbă. Şi cum le spune !...

— De unde le ştii aşa, moş Gheorghe, că d-ta nu eşti de pe-aici ?...

— Ei, apoi au mai venit *ele* pe la noi...

Vorbeşte rar şi aşezat. Din cînd în cînd îşi dă puţin capul pe spate, surîde pe sub mustaţă, ş-atunci toată faţa i se luminează.

Un trup mijlociu, vînos, sprinten la mişcări; piciorul strîns bine în opincă, iţari de dimie, o cureluşă peste cămaşa de cînepă, scurtă-n poale, strîmtă în mînici, — un chip uscăţiv, fără vîrsta, ars de soare, ochii vii, mustaţa roşcovană, tunsă puţin pe buze, chica retezată, şi o căciulă cît toate zilele, pe care o dă moş Gheorghe — la anume vorbe — cînd pe ochi, cînd pe ceafă, cînd pe-o ureche. E pîndar în Jitia şi-i zice lumea *moş* de cînd era mic, pentru că vorbea „în tîlcuri" şi tot cu oamenii mari îi plăcea să stea. Are un frate în Bucureşti, învăţat, însurat, procopsit acolo : de zece ani n-a mai venit în satul lui şi nu mai vrea să ştie de cei cari şi-au luat mămăliga de la gură ca să-1 dea la carte.

— S-a făcut boier... Săracu !

— De ce sărac, moş Gheorghe, ca zici c-a ajuns bine ?

— Hm... bine să-i dea Dumnezeu. Da' eu ştiu o vorbă ţărănească de-a noastră, şi mi-i dragă, ş-o spun şi la copii acasă :

„Decît să-nting în unt
Şi să mă uit în pămînt,
Mai bine să-nting în sare
Şi să mă uit la soare !"

Frumos şi-a dat căciula pe ceafă şi s-a uitat în sus, iar mie mi s-a părut că văd în el — în scăpărarea acelei clipe — toată mîndria neamului romînesc.

Tăiem în lung înaltul dezvăliş de pe „Podul Calului", în jurul nostru, ieşind din văi, . codrii de brazi s-agaţă de stînci. Pe deasupra lor ochii scapără * departe, în largul zărilor. Spre miazănoapte s-alungă şiruj nesfîrşit de măguri, ca valurile unei mări. Falnic şi luminos se- rîdică-n fund blîndul rege al atîtor înălţimi, vestitul Penteleu, cu cele mai grase păşuni, cu cele mai încîntătoare şi mai bogate plaiuri din tot cuprinsul Carpaţilor noştri. Din podişuri moi, trăgănate, pare că-1 vezi cum creşte, cum se desface-n sus, puternic şi singur, lămurindu-şi fruntea boltită pe albastrul cerului, împingîndu-şi spinarea rotundă, gigantică, spre munţii Ardealului. Din trunchiul lui pornesc, răşchirate, ca degetele unei mîini, cele cinci ramuri mari, descoperite : Cernatul, Miclăuşul, Piciorul Caprii, Vîforîtul şi Zănoaga. Pete de umbră se poartă pe codri şi pe luminişuri, întunecat, în manta-i de brazi, se-nalţă-n faţa' noastră muntele Cireşu.

Cărarea intră-n desiş. Răsună sub picior pămîntul uscat şi vînăt ca cenuşa. Tufe mărunte de afine se întind pe lîngă arborii doborîţi de bătrîneţă.

— Mai avem mult, moş Gheorghe, păn' la Găvan ?

— Mai e niţel. Aşa, ca o fugă de iapă... pană crapă.

Urcăm din greu tihăraiele ** umbrite ale Cireşului, maluri de sigă sparte de puhoaie, brazi de înălţimi uimitoare, fagi stufoşi cu ramurile încărcate de jir, pe

* în ediţia 1901 : *scăpată.*
** *Tihăraie* — povîrniş repede.

dîmburi deschise mesteacăni albi, cu frunza măruntă, uşoară — o ploaie de bănuţi în aer; jos, în vale, s-aruncă vîjîind undele zbuciumate ale Jgheabului. Un cerb speriat trece-n goană pe dinaintea noastră, cu botul înainte, cu coarnele lăsate pe spate, ca o săgeată spintecă desişul, lung freamătă pădurea în lungul lui. C* luăm pe hăţaşe la stînga şi scoborîm în Găvan. Descălecăm în curtea verde, tăcută, tristă a mînăstirii.

— Uf, că greu a mai fost, zic eu, şchiopătînd puţin de osteneală.

Da' moş Gheorghe, care-a venit pe jos tot drumul, şi cu merindele în spinare, clatină din cap, surîde pe sub mustaţă şi mă priveşte lung.

— Asta-i curat vorba aia : „în loc să geamă boii, scîrţie caru".

Mînăstirea este ascunsă într-o poieniţă sub tăietura dreaptă, prăpăstioasă a muntelui Găvanu : o bisericuţă de lemn în mijlocul curţii, pe de lături cîteva chilii vechi, unele-n ruină, în fund, un izvor, de la care pleacă în deal o cărăruie ce duce printre stînci la o cocioabă, adevărată vizuină, unde trăieşte singur — de optzeci de ani *singur* în această pustietate — schimnicul Sofronie. Ne-a întrebat „cine mai domneşte pe ţară şi ce mai e pe lume". Acum un veac a fost cătană subt Ipsilante-vodă pe vremea pasvangiilor. Ne-a spus că, înainte de-a veni aici, a fost călugăr la „Poiana Mărului". Ne-a vorbit cu dor de „curţile" şi biserica de acolo, ş-a dat să plîngă, dar ochii lui nu mai aveau Jăcrămi — a oftat adînc şi cu multă jale-a zis : „Cîntă cucu la Poiana Mărului !"

IN RIMNICU-SĂRAT

Din codrii Găvanelor ieşim pe-ntinsoare de plaiuri, spre răsărit, pe sub „Gropile de aur" din muntele Bisoca — Abrudul Buzăului — lăsăm în urmă sate, împrăştiate pe văi, şi lacuri cu ostroave plutitoare, şi

izvoare sărate ce-aştern, pe unde trec, cărări de zăpadă, şi, după vro trei ceasuri de umblet tot pe locuri învălurate şi pe sub frînturi de dealuri descoperite, cotim la stînga şi dăm în măreaţa spintecătură a Rîmnicului. Valea se deschide ca o carte, pe malurile-i răvărsate, de-o uimitoare înălţime, se-nfig gospodării, căsuţe rari, fîneţe-ngrădite cu leaturi, fîşioare de livezi prinse pe clinuri înguste, gata parcă să se pornească şi să curgă toate de rîpă. Aici, la capătul Bisocei, e schitul Poiana Mărului, ascuns în mijlocul pădurii ce-mbracă pană jos malul drept al Rîmnicului. Ne scoborîm în adîncul prăpăstios al văii şi trecem rîul prin vad. Soarele asfinţeşte, în fund, pe Bisoca, norii aprinşi se farmă, bulgări de jăratic se-mprăştie pe cer — înaltul mal din faţa noastră e rumenit ca de bătaia unei flăcări. Urcăm pe cărări piezişe pripoarele descoperite — umbra-nserării ne-ajunge din urmă, şi intrăm cu ea în satul Jitia. De aici încep să se ridice grebenii munţilor ce-ncunună partea dinspre miazănoapte a Rîmnicului-Sărat.

A doua zi dimineaţă o luăm în sus, cătră strunga de zare ce se deschide printre „Piatra Vînătă" şi ţuguiul păduros al „Stejicului". Ne lăsăm pe pîrăul Cerbului — aceeaşi tăietură de maluri, acelaşi pămînt scrupos *, uscat, plesnit în toate părţile.

— Nu ţi-e cald, moş Gheorghe, cu căciula aia mare ?...

— Nu, că-s deprins. Şi-mi mai ţin răcoare ţidulele de bir, pe care le păstrez în fund, şi pacul de tutun... că ziua mi-i geantă, şi noaptea mi-i căpătai, cînd dorm în ţarnă, pe pămîntul gol. Iar cînd sînt singur, şi mi-i urît, şi-mi urlă capul de nevoi, îmi pun căciula lîngă mine şi stau cu ea de vorbă, cum ai sta d-ta c-un prieten... Hei, cîte sfaturi bune n-am avut eu de la căciula asta !

Abatem la stînga şi urcăm pe podişuri verzi, înecate de soare. Căsuţe albe, rari, încep să se ivească pe trîmba de fîneaţă uşor înclinată pe spatele rotund al muntelui. De sus, bisericuţa de lemn priveşte în vale peste micile

* *Scrupos* — sfărîmicios.

gospodării împrăştiate pe-ntinsul tăpşan. E satul Niculele, aşternut în lumină, în zarişte largă şi-n miros de flori. Ieşim din sat şi trecem pe lîngă două stînci mari ce răsar, ca din senin, în mijlocul pajiştii. Sînt „Pietrele Fetei". Moş Gheorghe ne-arată, spre stînga, vîrful înalt şi colţuros al muntelui...

— Iaca acolo şedeau şi se jucau, odată, doi copii de uriaş — o fată şi un băiat — şi cătînd încoace, pe plaiul Niculelor, au făcut rămăşag între ei: care-o zvîrli mai departe, ş-au luat fiecare cîte-o stîncă din tancul muntelui, cum am lua noi o pietricică, ş-a aruncat întăi băiatul, şi piatra lui... uite-o lîngă rîpă, iar cînd a zvîrlit fata, a zbîrnîit stînca-n văzduh, ca scăpată din praştie, şi tocmai aici a căzut; ş-atunci băiatul, de necaz c-a rămas de ruşine, s-a repezit de sus şi numai o dată a izbit cu baltagu-n piatră ş-a despicat-o-n două, cum o vedeţi, iar fata s-a pus pe un rîs de-au clocotit văile şi codrii pănă-n coclaurile Vrancii. Astea erau pe vremea „Jidovilor", cari păşeau pe munţi ca pe muşuroaie şi uscau rîurile dintr-o sorbitură... Ce lume-o fi fost pe-atunci, că cică tot aşa un copil de uriaş, purtîndu-se pe meleagurile astea, a găsit într-o vale un sat de-ale noastre şi l-a strîns cu case cu tor, în poala cămăşuţii ş-a dat fuga la mă-sa, bucuros : „Urte, mamă, ce-am găsit eu". Şi mă-sa, plecîndu-se pe micile gîngănii ce furnicau în poala ţîncului, s-a uitat cu luare-aminte şi i-a spus : „Du-i la loc, dragul mamii, că ăştia-s oameni, şi *ei or* să stăpînească pămîntul".

Străbatem codrul de brazi aşternut pe poalele muntelui Piatra şi ieşim iarăşi în luminiş. Ne ridicăm pe trepte largi de pajişte, valea se deschide din ce în ce mai mîndră-n urma noastră, trecem un tăpşan, apoi altul, şi iată-ne sus, pe vîrful Muntiorului.

Aici sîntem în pragul Moldovii. Din coapsa acestui munte zbucnesc, bolborosind, şi se împing spre răsărit undele Milcovului, cari pentru multă şi amară vreme au curmat în două pămîntul ţării şi istoria neamului nostru. O dungă neagră aşterne Milcovul peste trecutjiL patriei noastre. Numele lui recheamă atîtea amintiri dureroase : războaie crîncene între Ştefan cel Mare şi Radu cel Frumos, între Tomşa şi Petru Şchiopul, între

Mihai Viteazul şi Simion Movilă... aproape patru veacuri de luptă vrăjmaşă între fraţi! Şi nu e apă pe albia acestui rîu cît sînge şi cîte lacrimi s-au vărsat pe malurile lui.

O iarbă subţire, culcată de vînturi, s-aşterne ca un covor pe largul, înaltul creştet al Muntiorului. Privirile noastre, însetate de spaţiu, zboară peste munţii a trei ţinuturi. Sute de piscuri răsar de pretutindeni, se desfac unele din altele, zimţuind zarea pană în albastrul depărtărilor. Numai spre răsărit, în strunga ce se deschide pe lîngă Zboina Frumoasă, s-astîmpără clocotul pămîntului, şi măgurile se pleacă, dînd goană vederei pe valea netedă, fumurie a Şiretului.

ÎN VRANCEA

Ne lăsăm spre miazănoapte, pe plaiurile umbrite ale munţilor, în „Ţara Vrancii". Departe-naintea noastră se văd printre munţi şerpuirile apelor, şi-n lungul văilor albe, cu sclipiri de argint, se lămuresc satele ca-ntr-o panoramă, presărate *pe* sub frînturi de codru. Soarele scăpată cătră asfinţit, fuioare de nori izvorăsc din adîncuri, un vultur pluteşte, cu aripele-ntinse, în creştetul zării — pe coaste răsună tălăngi, şi glasuri de ape, şi doine din fluier. în tot cuprinsul e un farmec care ne spune c-am păşit pe pragul unei alte lumi. Descălecăm şi tăiem pripoarele de-a dreptul ; străbatem pădurea de brazi ce acopere poalele muntelui şi, pe la aprinsul stelelor, ieşim în larg, pe valea Zăbalii, la satul Nereju.

într-adevăr, Vrancea e o altă lume. De aici s-abat Carpaţii, împingîndu-şi culmile spre miazănoapte. Din îndoitura lor se rup lungi şiruri de munţi: Giurgiul, Alunişul, Lapoşul, Culmea Neagră, Soveja, Zăbrăuţii, Lepşa, puternice braţe ce se desfac şi prind în arcurile lor mîndrul plai al Vrancii, îngrădindu-i codrii, satele

şi izvoarele ca-ntr-o cetate uriaşă. O armată-n Vrancea s-ar bate c-o lume.

„Era o babă văduvă, ş-avea şapte feciori..." Aşa-şi încep vrîncenii frumoasa Jor legendă. „Şi cum sta bătrîna pe prispă şi torcea, către un amurg de seară, iată că tresare de-un tropot venit de pe deal, un călăreţ se opreşte-n faţa ei, trudit, cu calul în spume.

— Sînt Ştefan, turcii ne-au călcat ţara, viu din război, oastea mi-i spartă... şi-s singur.

— Dumnezeu te-a îndreptat, stăpîne, la uşa mea. Am şapte feciori, frumoşi şi voinici, şi mi-s dragi ca lumina ochilor... ai tăi sînt, doamne.

în zori sunau din corn, pe munţii Moldovii, cei şapte voinici. Curgeau plăieşii roiuri de pe sub poalele codrilor. Oaste nouă ieşi ca din pămînt. Ş-a pornit domnul cu ea, într-un ceas bun, şi s-a lăsat pe neaşteptate asupra turcilor, cari se credeau stăpîni pe ţară. Atunci a văzut Ştefan ce pot flăcăii Vrîncioaiei! Cădeau turbanele sub braţele lor ca spicele sub secere. De dimineaţă pănă-n noapte a ţinut lupta, ş-atîta măcel a fost, ş-atîţia păgîni au pierit, cît s-au cruntat * apele de sîngele lor. Iar cînd s-a întors marele voivod, biruitor, în cuibul lui de vultur, la Cetatea Neamţului, a chemat cu drag pe cei şapte voinici şi le-a zis :

— Voi sînteţi şapte fraţi, îrr Vrancea sînt şapte munţi, ai voştri să fie de veci, şi neam de neamul vostru să-i stăpînească-n pace !...

Şi multă vreme răzeşii Vrancii bir n-au plătit, podvadă n-au făcut, singuri şi-au fost stăpîni." [...]

închişi în munţi, departe de zbuciumul oraşelor, sănătoşi, deştepţi şi harnici, vrîncenii sînt, cu adevărat, mîndri — mîndri de nobleţea lor militărească, de graiul şi de portul lor romînesc, de doinele şi de legendele lor, de sculele, scoarţele şi alesăturile ce fac podoaba casei şi pe cari nu "ţi le-ar vinde pentru nimic în lume, mîndri pană şi de numele plaiului lor, voinicesc şi sonor ca un strigăt de trîmbiţă. Şi ce frumos s-au luptat vrîncenii în războiul de la '77 ! Cu pieptul deschis se duceau la moarte. [...]

* *A se crunta* — a se umple de sînge, a se roşi.

De dimineaţă ne scoală morile şi fierăstraiele Nerejului. încălecăm, s-o luăm în jos, pe Zăbala. Valea_ e-n ceaţă, munţii fumegă. înaintăm în pasul calului pe cotiturile apei, trecem prin satele Spulberul, Paltinul, împrăştiate de o parte şi de alta pe poalele munţilor, şi pe-aproape de nămiezi coborîm îh Năruja, cea mai cuprinsă aşezare de pe valea asta, aşternută sub măguri de sare, la răscrucea apelor, unde s-aruncă pîrăul Năruja în matca Zăbalii. E soarte şi linişte. Vitele rumegă pe prund. Gospodarii robotesc pe lîngă casă, în aşteptarea mămăligii. Numai drîstele* şi pivele toacă pe pîrău.

' Rupte şi prăpăstioase se-nalţă-n zări spinările munţilor. Pe une'locuri se văd ca nişte răni urmele vechilor codri. Valea se pleacă. Apele spumegă, din ce în ce mai zorite, sfărîmindu-se de stînci în bulgări de cristal. Sosim la gura Zăbalii, în satul Prisaca. De-aici o luăm la stînga, pe spintecătura noduroasă a Putnei. Alte privelişti încep, şi toate parcă-s mai măreţe. Acum urcăm în susul apei. Din cînd în cînd munţii se dau la o parte, ca să facă loc satelor. Ogoare şi livezi s-aştern pe podişuri întinse. Se-mbracă ponoarele-n păduri. Trecem prin Bîrseşti, prin Tulnici — sate vesele, primitoare, în larg răspîndite pe prispe de verdeaţă — şi ne oprim în prăbuşitura stîncilor de la „Săritoarea Putnei". Aici munţii s-apropie, se strîng, să zugrume rîul în zidurile lor de piatră ; şi Putna se zbate, se smulge biruitoare din încleştarea lor ; pe lespezi mari, culcate, coboară praguri-praguri, se toarnă toată-n copci adînci, şi fierbe de mînie, şi iar dau munţii s-o prindă, şi iar îi răpune ; lung freamătă codrii de strigătele ei, — din cînd în cînd se lasă-n culcuşuri largi, odihnitoare, şi pare c-aţipeşte-o clipă pe căpătâiul stîncilor învinse.

Urcăm prin strîmtoare, cărarea-i teşoasă **, caii trudiţi, şi valea se-neacă de umbră. Dormim noaptea la un conac de hierăstraie, pe Lepşa. A doua zi ne lăsăm, prin rarişti de codru, pe albia Şuşiţii, şi pe la amiază

* *Dîrstă* — piuă rudimentară, fixată la o apă curgătoare.
** *Teşos* — înclinat, povîrnit.

sosim în Soveja, în dulcea Soveja, aşternută pe o luminoasă deschidere de plai, în mijlocul munţilor, între păduri de brad, la porţile Vrancii. Albe, curate, se saltă căsuţele dintre livezi, şi toate-ţi surîd şi te cheamă cu drag. Un tăpşan acoperit cu molifţi desparte cele două cătune : Rucărenii şi Dragoslovenii. Pe-ncheieturile măgurilor, de pretutindeni, izvoare limpezi vin să s-arunce în matca Şuşiţii. Pe sus, cărări ispititoare strătaie * poienile şi s-adîncesc în desişuri. în fund munţii îşi rotunjesc gheburile tărcate de soare. Sub straşina Zboinii, deasupra pîrăului Dragomira, dorm rămăşiţele vechei mînăstiri Soveja, unde Matei Basarab, domnul Munteniei, a zidit acum două veacuri şi jumătate o biserică mare, „afară de hotarele ţării *lui,* în locul moldovenesc al Vrancii", pe cînd domnul Moldovii, Vasile Lupu, înălţa în Tîrgoviştea biserica Stelea, voind astfel cei doi voivozi să sfinţească pacea încheiată-ntre ei după atîta hainie** şi vărsare de sînge.

Inserează. Valea răsună de mugete. în aer e un miros răcoritor de brad şi de fîneaţă. Şi parcă n-ai mai intra-n casă, şi parcă n-ai mai pleca de-aici...

IN MUNŢII BACĂULUI

^ De pe larga tăietură a Şuşiţii, o luăm pe la Cîmpuri *m* sus, pe pîrăul Negru, urcăm spre miazănoapte, pe sub coastele Tihăraielor, prin păduri brăcuite***, prin^ meleaguri pustii, scrijelate de rovine, şi ieşim, după două ceasuri de suiş, pe culmea Tempei, de unde ne lăsăm, ţiind matca Haloşului, la mînăstirea Caşin. De-aici începe lanţul frumoaselor sate de mocani, înşirate^pe spintecătura Caşinului, până-n Trotuş. Vechea mînăstire s-a' dărăpănat. Acum două sute cincizeci de ani se rîdicau pe măgura asta, încunjurată de codri,

* *A strâtăia* — a întretăia.
** *Hainie* — răutate, duşmănie.
*** *Brăcuit* — distrus, stricat, devastat.

curţile domnului Gheorghe Ştefan, întărite cu ziduri, ca o cetate — au bătut vijeliile vremii şi le-au amestecat cu pămîntul. Din toată strălucirea de odinioară n-a mai rămas decît stema Moldovii săpată-n chenarul de marmură de la gîrliciul tainiţii, prin care-au ieşit într-o noapte domnul şi curtenii de-au scăpat teferi sub pavăza codrului, pe cînd turcii, în gloată mare, trosnind din sineţe *, spărgeau porţile cetăţii.

Ne scoborîm pe valea Caşinului în satul Oneşti, veche aşezare de răzeşi, pe-un şes aşternut între dealuri, la răspîntia celor mai sălbatice ape ce se prăbuşesc din munţii Bacăului. Aici soarbe Trotuşul, din dreapta, undele Oituzului şi ale Caşinului, din stînga, şioiul zbuciumat al Tazlăului şi, tîrîndu-le peste bolovani, le scoate la 'luncă, unde le primeşte, în patu-i larg şi nisipos. Şiretul — Dunărea Moldovii. Pe-aici trece linia ferată care, ureînd în sus pe strîmtoarea Trotuşului, despică munţii şi răzbate-n Ardeal prin strunga de la Palanca. Din vatra Oneştilor facem un ceas, cu trăsura, până-n Tîrgu-Ocna — un orăşel drăguţ, cuibărit pe apa Trotuşului, între măguri acoperite cu vii şi cu livezi. Lăsăm în dreapta gorganul vînăt, cu vestitele-i ocne, cari din timpurile cele mai îndepărtate şi-au deschis ţării nesfîrşitele lor bogăţii de sare, ş-o luăm către apus, pe drumul uscat şi colburos al Slănicului. Soarele se apropie de codri. în urma noastră, cu faţa spre lunca Trotuşului, rămîne, singuratică, înfiptă-ntr-un mal, casa bătrînească a nemuritorului Negri. Nc uităm cu respect la zidurile acelea albe ce de-abia se văd dintre copaci — acolo a trăit, acolo a visat, acolo a muncit pentru binele şi fericirea noastră blîndul preot al Unirei, omul pentru care iubirea de ţară şi de neam a fost o adevărată religie. Treptat, zarea se închide. Drumul îngust şerpuieşte pe sub stînci, pe marginea Slănicului, ale cărui unde repezi vîjîie clăbucite de pietre. Sosim, după un ceas, la vechiul „Cerdac" — două căsuţe, între cari s-aşterne, peste volbura apei, un umbrar de seînduri, mîzgălit de iscălituri. De-aici-n-

* *Sîneaţă* — puşcă primitivă, cu cremene.

colo se mai lărgeşte puţin : începe satul; mergem încă vrun^ ceas printre casele rari, înşirate de-a lungui pîrăului, cotim la stînga, pe după o perdea de fagi, urcăm un dîmb, şi deodată înaintea noastră se descopăr, luminoase-n rama lor de codru, Băile Slănic — Sinaia Moldovii.

Aici valea se-nchide din toate părţile : o horă de munţi o prind la mijloc, şi apele colcotă grămădite ca-ntr-o pîlnie. Pe fundul văii, de-o parte şi de alta a^ Slănicului, se înalţă oteluri mari, vile atrăgătoare răsar dintre copaci, drumuri albe, netede se-ndoaie molatic peste tăpşanele verzi, cărări pietruite se caţără pe brîiele măgurilor, pe sub bolţi de ramuri ; chioşcuri neaşteptate-ţi ies în cale; de sus te strigă vîrfurile munţilor Cerbul, Puful, să-ţi arate poienele »lor înflorite, şi largile lor privelişti, peste clocotişul codrilor, înspre Poiana Sărată de la trecătoarea Oituzului şi-nspre Poarta Vînturilor de la Nemira-Mare. Zbucnesc din stînci izvoarele binefăcătoare, descoperite acum o sută de ani de serdarul Mihalachi Spiridon, care^ vîna cerbi şi urşi pe unde ne primblăm noi azi în cîntecul muzicei. înaintăm, pe lîngă băi, pe şoseaua ce şerpuieşte spre graniţă. Tot mai tare s-aude-naintea noastră vuietul apei. Sîntem la cascadă. O punte s-aşterne peste Slănic — de pe ea ne uităm, pe după o perdea de brazi, la valul sclipitor ce se aruncă de pe ^pragul unei stînci şi cade plescăind pe-o lespede lată de piatră. Soarele aprinde curcubeie în norul de pulbere ce se rîdică, împrăştiind în aer o răcoare dulce, — pădurea răsună ca de-o fanfară.

Din Slănic pornim de dimineaţă pe cărăruia de codru ce suie-n pripoarele munţilor spre miazănoapte, trecem pe la obîrşia izvoarelor sărate, peste vîrtoapele sălbatice ale Nemirei şi ne lăsăm, după cinci ore de umblet prin pustietăţi, în cătunul Poiana de pe pîrăul Uzului. De-aici ţinem spre răsărit şleaul apei şi ieşim, pe la Dărmăneşti, în mîndra şi bogata vale a Trotuşului — Prahova Bacăului. Gonit din steiurile Solului, din Transilvania, Trotuşul sparge pe la Palanca meterezele Tarcăului şi, dînd stîncile lâ o parte, deschide

văi largi şi roditoare pe poalele munţilor şi le împodobeşte cu sate, cu fabrici, cu minunate castele şi parcuri, aşterne drum-de-fier, desfundă izvoare de păcură, mine de cărbuni şi cariere de piatră, mişcă sute de fierăstraie, cară plutele devale şi, strîngînd pîraiele codrilor, se lasă voios la luncă, unde, tolănit pe nisip, ascultă fluierile doinaşilor şi-şi joacă solzii de argint în razele soarelui.

Ne urcăm la Comăneşti, sat mare, frumos aşezat între munţi, pe tăpşane deschise, uşor înclinat spre apa Trotuşului. Vuieşte valea de zgomotul morilor ş-al herăstraielor. în toate părţile e mişcare, zarvă — freamătul muncii. Sute de braţe harnice desfundă comorile pămîntului. Din cînd în cînd auzi, ca nişte vaiete prelungi, strigătele acelea de glasuri unite cu cari obicinuiesc muncitorii a se îndemna la ridicarea greutăţilor mari; tăcut priveşte de pe podişul din stînga măreţul castel, care-şi întinde-n fund, spre codri, parcu-i întunecos, cu drumuri tăinuite, cu bărci pe lacuri, cu punţi peste cascade şi cu boschete de portocali.

Pe-nserate sosim la Moineşti, cea mai bogată schelă de petrol din Moldova. A doua zi luăm în sus calea Tăzlăului Sărat şi, după trei ceasuri de^urcuş printre stînci, cîrmim la stînga, pe sub Runcu Stînelor, străbatem codrii de brazi ce se lasă ca nişte plete pe umerii Goşmanului şi intrăm în sălbatica, prăpăstioasa spintecătura a Tarcăului.

ÎN MUNŢII NEAMŢULUI

Ne lăsăm în jos pe la schitul Tarcău, pitit într-o poieniţă la gura Bolohănişului; păduri nestrăbătute atîrnă pe laturile stîncoase ale văii. Un nor se opreşte deasupra noastră ; din creştetul cerului soarele-1 săgetează şi-1 sparge ; şi alţi nori se rîdică, tot mai posomoriţi, de prin văgăunile munţilor ; în aer se face răcoare, frunzele încep să tremure, un pod de-ntuneric s-aşterne în văzduh, şi cîteva minute nu se aude decît foşnetul

pădurii; deodată, ca un şarpe de foc se zvîrcoleşte în nori, ş-un tunet groaznic zguduie cuprinsul; ne uităm îngrijaţi în urmă, ploaia vine perdea spre noi, şi toată valea se umple de ropot. într-o clipă potopul ne-ajunge, fulger după fulger spintecă tăria, şi tunetele se-nteţesc. Ne-adăpostim subt un fag — în credinţa poporului nostru fagul e un copac sfînt, apărat de trăsnet. Urlă Tarcăul în vale, umflat de puhoaie ; din ce în ce mai tare s-aud grohotind * bolovanii tîrîţi în valurile-i posomorite, şi ploaia cade, cade vijelioasă, neostoită, răpăitoare ca o grindină, de crezi că se dărăpănă munţii. Peste vrun ceas se răzbună, bolta se limpezeşte, pădurile-ncropite de soare încep să aburească. Ne lăsăm la conacul hierăstraielor, de unde se-ntinde, pe malul drept al Tarcăului, o linie ferată pentru căratul lemnelor în vale. Jos, pîrăul s-azvîrle învolburat pe scările de lespezi. De-o parte şi de alta se-naltă pripoare îmbrăcate-n codru ; încet picură ploaia de pe ramuri, rari licăriri de soare tremură-n frunzişul umed, şopîrlele gonite din culcuşurile lor de năvala apei tînjesc pe lîngă drum. O strungă luminoasă se deschide-n faţa noastră — ieşim în valea Bistriţii.

A doua zi plecăm cu trăsura de la Gura-Tarcăului în sus, pe frumoasa şosea ce se aşterne ca o prispă lată de-a lungul Bistriţii, pe sub poalele codrilor. Multe rîuri s-aruncă din strîmtorile Carpaţilor în roditoarele noastre cîmpii, nici unul însă nu deschide în băteliştea munţilor o vale mai luminoasă şi mai fermecătoare ca Bistriţa Moldovii. Ea întruneşte-n întinsa-i domnie sălbăticia Jiului, măreţia Oltului şi bogăţiile Prahovei. Călătorii străini cari-au străbătut-o pe plute, din Dorna până-n Piatra, o pun, cu drept cuvînt, printre cele mai frumoase ape din lume. în vechime curgea pe prund de aur şi purta numele de „Aurar". Drum larg despică printre măguri valurile-i repezi, şi falnic îi e mersul. Se-naltă codrii s-o privească, sprinţare-i sar pîraiele-n cale, plutaşii îi cîntă doine, satele huzuresc pe mîndrele-i maluri: pădurile au căprioare, izvoarele păstrăvi, şi Bistriţa — lostriţi. Trecem Bicazul, Buhalniţa, Han-

* *A groboti* — a face zgomot rostogolindu-se.

gul, şi de la Răpciuni, lăsăm şoseaua ş-apucăm la stînga, pe pîrăul Schitului, pe lîngă jgheabul de scînduri, prin care-o lungă şuviţă de apă cară ghile * şi dulapi din herăstraiele munţilor în schela Bistriţii. Urcăm un tăpşan întunecat de brazi şi ieşim în luminiş, în larga fîneaţă de pe poalele Ceahlăului, la schitul Durau. Toaca răsună limpede în pacea cuprinsului, Soarele scăpată spre asfinţit. Pete de aur se aprindţ pe coamele codrilor. Şuietele izvoarelor s-aud bolborosind, ca nişte glasuri pe sub pămînt. Măreţ, fantastic se rîdică-n faţa noastră, ca un dom ** uriaş, Pionul — bătrînul rege al Carpaţilor Moldovii.

Pornim, şir lung de călăreţi, pe cărarea ce taie la deal poiana schitului. Turlele Ceahlăului stau îmbrobodite-n ceaţă. Şi-i linişte, o linişte sfîntă, care face să te crezi pe alt tărîm. Miresme dulci plutesc în aerul răcoros al dimineţii. De pe zarea colnicului o luăm la stînga şi intrăm în pădure. Cale de-un ceas, pană la „Fîntîna Măcărescului", urcuşul e trăgănat, şi strunga ce spintecă desişul pare-o alee. Din deal de fîntînă se dezvăleşte din codru un tăpşan verde, de pe care privirile scapă în zarişte largă — vezi în depărtare şerpuirile Bistriţii, şi satele împrăştiete pe poalele măgurilor ; la apus, „Pietrele Roşii" par ruinile unui castel, la miazănoapte, munţii Călimanului îşi rotunjesc spinările goale, fumurii, pe bolta albastră a cerului. Deasupra noastră, Ceahlăul iese din neguri, soarele pune hlămizi de argint pe umerii stîncilor. Cărarea urcă-n cotituri prin beznă de codru, brazi lungi, doborîţi de bătrîneţe, zac pe pat de cetină, acoperiţi de muşchi ; unii, în picioare, putreziţi, întind braţe negre, schiloade, cerşind parcă ajutor de la tovarăşii cari îi încunjoară voinici, zvelţi, plini de viaţă. De pe Curmătura Arşiţii se deschide iarăşi privelişte largă spre munţi. Jos, sub brădişul atîrnat de tancuri, se vede schitul Durăului, cuibărit ca în fundul unei prăpăstii. înaintăm pe podişul descoperit, lăsînd în stînga turma de stane albe — „Caprele", c-o mogîldeaţă mai răsărită-n mijlocul lor — „Ciobanul", şi

* *Chilă* — trunchi de lemn din toată lungimea unui copac.
** *Dom* — catedrală, cupolă.

din dreapta, „Scaunele" — o stîncă-naltă, singuratică, tăiată-n muchi regulate. Din nou ne adîncim în pădure, caii mărunți și inimoși se grapșină * pe scări de bolovani, ne plecăm pe sub scobitura „Malului pestriț", un părete zidit din pietre rotunde, albe, vinete, roșietice ; _ înaintea noastră lumina începe să se cearnă prin rariștea de brazi, mai urcăm un pripor, și iată-ne sus, pe zarea Ceahlăului. Din jnepenii culcați de vînturi se înalță de pretutindeni stînci uriașe, ale căror forme ciudate au toate nume și înțelesuri potrivite în închipuirea poporului : Dochia, Tabăra Vulturilor, Turnu Sihastrului, Căciula Dorobanțului, Masa Ciobanului, de unde ai cea mai frumoasă vedere pe Valea Bistriții, Gardul Stînelor, ridicat pe pragul unei prăpăstii înfiorătoare^ și-n mijlocul acestei salbe de stînci se-nalță Panaghia, un sul măreț de piatră, serijelat de ploi, înfipt ca un corn în creștetul pleșuv al Ceahlăului. Soarele e la nămiezi. In depărtări, o pulbere ^albastră plutește peste talazuri de codri. Spre răsărit, în limpezișul cerului, se vede luna ca o secere de argint. Trecem, printre jnepeni, lunga tarniță ce-ndoaie culmea de la Toacă până-n măgura Lespezilor și ne lăsăm la Fîntîna Rece. Aici ne odihnim pe mușuroaiele de iarbă din preajma șipotului, a cărui apă te taie la dinți, atîta-i de rece. In fața noastră se deschide în coasta muntelui o adînca spintecătura, care se aseamănă foarte mult cu Valea Cerbului din Bucegi. De-aici încolo nu mai e cărare ; lumea, de obicei, se întoarce la Durau tot pe unde a venit. Pe noi însă ne momește farmecul necunoscutului și, deși nici unul din țăranii cu cari am venit nu se-nduplecă să ne întovărășească, trimetem caii îndărăt și încercăm, într-un noroc, o nouă scoborîre de pe Ceahlău. E ora două după prînz. Cerul e senin, și în tot cuprinsul e o lumină și o tăcere ca-n vis. Mergem înainte pe podina descoperită ce ține zarea din movila de lespezi, pe la spatele cișmelei, și ne lăsăm pe vale în codrul brăcuit de sub Piciorul Șchiopului. Printre copaci trîntiți, printre hîrtoape și bolovani, scoborîm, scoborîm mereu, ca-n

* *A se grăpjina* — a se cățăra.

adîncul unei prăpăstii. Pe ferestruiele ce se deschid în coperișul de ramuri ne uităm în sus la stanele albe de pe vîrful Ceahlăului : ele-s călăuza noastră. Peste două ceasuri începem s-auzim, tot mai deslușit, tot mai aproape, freamătul sălbatecelor ape. Treptat, valea se-ngustează. Din stînga se răpede pe crăpătura unui zid de piatră un izvoraș, lungă șuviță de argint, ce cade făcîndu-se pulbere la picioarele noastre. Dar de unde vine-atîta vuiet ?... Ne-ntoarcem privirile la dreapta și rămînem uimiți. O pînză lată de apă, albă ca laptele, desfășurîndu-se ca de pe un sul, s-aruncă de la o înălțime amețitoare într-o copcă de piatră, care o prinde^ la vreo zece metri mai sus de albie, ș-apoi o toarnă-n jos, răsfirînd-o ca o coadă de păun, peste pieptul rotund al unei stînci. De la Duruitoarea ne lăsăm pe matca pîrăului, și după două ceasuri ieșim, printr-o rariște de mesteacăni, în cărarea bătută ce taie poienile Slatinei. Pe-nnoptate sosim la Durau, unde lumea-ncepuse a se neliniști de întîrzierea noastră.

A doua zi ne scoborîm în Răpciuni și ținem în sus drumul de șleau ce se așterne pe malul drept al Bistriții pană la gura Bistricioarei; de-aici ispititoarea șosea cîrmește pe brîul unei măguri și străbate, pe la vama Prisăcani, dincolo, în valea Mureșului, iar noi apucăm drumeacul spart de puhoaie ce duce în Vatra Călugărenilor, trecem podul de la Gura-Largului, și spunem Bistriții: „La revedere..." Acum, înaintea noastră se deschide o vale pietroasă, pustie — de o parte și de alta dealuri descoperite, uscate, din coastele cărora ies pe une locuri lespezi foioase, teancuri de plăci negre și bulgări de cărbune ; un pîrăuaș curge risipit, tăcut, printre bolovanii arși de soare. Pe la nămezi ajungem la înfundătura văii, în codrul de brazi și de fagi ce-mbracă de sus pană jos muntele Patru-Vodă, pe care-a stat de s-a odihnit, într-o zi de cumplită-nvăluire-a sorții, semețul Rareș, biruitorul de la Feldioara. în șerpuiri lărgit pe sub bolți de ramuri, șoseaua se-nalță trăgănat pe brîiele munților. Din zare ne uităm în urmă și vedem, ca-ntr-o panoramă, toată măreața zidire a Ceahlăului, lămurindu-și coroana-i de stînci pe albastrul cerului. Coborîm în Plotun : cîteva căsuțe presărate pe-ncheietura

măgurilor de-a lungul pîrăului ce se azvîrle din Pătru-Vodă, desfundîndu-şi calea printre rupturi de lespezi; ici-colo, cîte-un petecuţ de fineaţă aşternut, ca un lăvicer, pe sub poalele brădetului; drumul se lasă-n hopuri pe malul înalt al Plotunului. Pe la toacă sosim în Pipirig. E duminică. Tot satu-i strîns la horă, în bătătura cîrcimei de pe prund. Tineretul joacă de răpăie pămîntul. Bătrînii cinstesc pe prispă. Nevestele stau mai la o parte, tăinind de-ale lor. încet, soarele scăpată în dosul Cotnărelului. în fund, pe Luciori, şi în faţa satului, pe rotunzişul pleşuv al Bompei, treptat se micşorează, pană se şterg, cele din Urmă pale de lumină. Hora se sparge. în pîlcuri, mulţimea se-mparte pe cărări ; tot mai deasă-i umbra pe vale, tot mai rari şi mai depărtate răsună în dulcea linişte a-nserării chiotele flăcăilor. Vin vacile la muls, cu mugete lungi îşi strigă viţeii. încep să s-aprindă luminile pe la case, şi stelele pe cer.

Drumul se-ndoaie pe la capătul muntelui Bompa, pe pîrăul Pipirigului, hrănit de undele Dolilor ş-ale Plotunului, străbate printre stîncile de la Dumesnic într-o luncă deschisă, din ce în ce mai largă ; fîneţe bogate şi ogoare de porumb s-aştern între cele două dealuri acoperite de păduri de fag. Mergem ca vrun ceas pe valea aceasta fermecătoare şi, lăsînd drumul neted, apucăm la dreapta pe matca pietroasă a unui pîrăuaş, ş-ajungem într-o înfundătură de codru, la mînăstirea Secu, zidită acum patru sute de ani de vornicul Nestor Ureche. Un călugăr bătrîn ne poartă prin sălile mari, tăcute ale arhondaricului, prin tainiţile întunecoase şi turnurile de apărare cu ferestrui înguste, ne-arată vechile odoare bisericeşti, frumosul *„aer"* cusut de Mitrofana, soţia lui Nestor Ureche, candele, potiruri şi cruci de argint împodobite cu pietre scumpe, ne spune prin cîte valuri cumplite a trecut locaşul acesta pe vremuri, de cîte ori a fost bîntuit de turci, de tătari, de Ieşi, cari dărîmau zidurile şi răscoleau şi cenuşa din vatră, căutînd bogăţii ascunse, dezbrăcînd icoanele, răpind tot ce era de preţ, arzînd ce nu puteau lua... în una din chiliile acestei mînăstiri a murit, acum vro zece ani, cel din urmă călău, Gavril Buzatu, care, pentru ispăşirea

păcatelor lui, a venit pe jos de la Iaşi şi s-a făcut călugăr.

De la Secu ne-ntoarcem pe aceeaşi rovină în drumul pe care-1 lăsasem, suim un tăpşan şi intrăm într-o frumoasă pădure de stejari : o ploaie de lumină argintie se cerne printre frunze, falnici şi drepţi se înalţă trunchii seculari, despletindu-şi în sus podoaba lor de ramuri, bolţi largi, tăcute, stropite de soare, fac să te crezi înlăuntrul unui templu măreţ. Abatem la stînga. Din marginea dumbrăvii se deschide ca o poartă, şi în fund, printre crăngi, se văd strălucitoare turlele bisericilor de la Mînăstirea Neamţului. Scoborîm pe lîngă cişmea în valea-mpestriţată de flori, culcată-ntre păduri de brad ; o bună fugă de cal, şi iată-ne sub lungile cerdacuri ale celei mai bogate aşezări de monahi din tot cuprinsul ţării. Mînăstirea asta ţine minte de demult : ea era veche cînd a venit Ştefan cel Mare de-a zidit Biserica înălţării Domnului, după ce-a învins pe craiul Albert ş-a pus pe poloni să are şi să semene ghindă în ţelina îngrăşată.cu sîngele lor. Şi domni după domni au înzestrat-o. De avuţiile-i de odinioară vorbesc bătrînii ca de lucruri de pe alte lumi : se-ntindeau moşiile şi codrii mînăstirii din zările Grinţieşului pană în cele mai depărtate ţinuturi [...], cirezile şi hergheliile umblau slobode pe imaşuri, ca în vremile de sălbătăcie, şi galbenii se măsurau cu baniţa la răzătoare... Curgeau din cînd în cînd puhoaiele păgîne, îi spărgeau zidurile, o prădau ş-o pustiiau, şi, cum se potolea urgia, se ridicau toate la loc : biserici, şcoli, spitale, fabrici, tipografie, biblioteci — un centru de lumină, de muncă şi de bogăţie, iată ce-a fost în Moldova Mînăstirea Neamţului aproape cinci sute de ani. Azi e linişte peste tot. Dorm largile-i încăperi, îngrădite-n ziduri de cetate, dorm căsuţele albe presărate pe tăpşanul deschis între păduri de brad, cum doarme dus şi lacul de pe luncă, acoperit de mătreaţă verde.

Dăm iar în şoseaua ce trece prin dumbrava de stejari şi, de la Coverga, ne lăsăm la dreapta pe valea Nemţişorului în satul Vînători şi ne oprim pe prundul Ozanei, sub malul rîpos, înalt, pe fruntea căruia stă,

A

ca o coroană, fantastica ruină a Cetăţii Neamţului. Urcăm pe jos, prin strîmtoarea uscată, spartă de puhoaie, cărarea ce taie păretele din stînga, şi-ntr-un sfert ^ de oră sîntem deasupra, la „porţile cetăţii". Se văd încă urmele şanţului de apărare ce ocolea zidurile pe dinafară. între cei patru stîlpi de la intrare se-ntindea ziua, ^peste şanţ, un pod „de piele de bivol", noaptea^ se strîngea, şi rămînea castelul încins c-un brîu de apă. Deasupra porţii şi pe la colţuri se ridicau turnuri înalte, cu ferestrui înguste, pe cari cătau în vale ochii şi sineţele străjerilor. Trufaşa clădire-şi rînduia-ncăperile în patru aripi mari, lăsînd între ele o curte, în mijlocul curţii o bisericuţă, din altarul căreia pornea pe sub pămînt tainiţa scăpării, o hrubă boltită, ce răspundea departe, afară din cetate. Puternic înfipt în creştetul unui grind stîncos, avînd în spate întunecime de codru, în faţă prăpastie sub metereze-nalte, şi vedere largă pe toată valea, cuibul acesta de vulturi, cum îl numesc legendele, a înfruntat adesea c-o mînă de voinici oştiri năvălitoare, şi-n şase veacuri de nepătată mîndrie, o singură dată şi-a deschis porţile fără de luptă, ş-atuncea nu unui cuceritor străin, ci falnicului domn al tuturor romînilor — Mihai Viteazu. Pustii şi sparte de vremi, se mai înalţă cîteva ziduri peste mormanul de ruini prăbuşite-n curtea cetăţii, pe ai cărei păreţi au strălucit odinioară armurile grele ale cavalerilor din Malta.

Închid ochii şi revăd cecatea-ntreagă. O pagină sfîntă mi se lămureşte, ca şi cum toate cîte-au fost s-ar smulge pentr-o clipă din umbrele trecutului ş-ar îmbrăca din nou viaţa de atunci. E noapte, şi-i linişte. Deodată, pe vale s-aude un tropot de cal. în turn străjerul sună din corn. Bate cineva la poartă. De sus se deschide-o fereastră şi întreabă doamna-ngrijată : „Cine-i?" „Sînt eu, răspunde-un glas ostenit, sînt eu, Ştefan, singur, rănit, învins..." Tresare sărmana doamnă ; i se frînge inima de durere şi de milă, că-i fiul ei cel care-i vorbeşte ; ci cugetă că-i romîncă şi fiul ei e cel mai slăvit voivod al ţării, şi, năbuşindu-şi plînsul ce stă s-o podidească, îl roagă frumos să plece-ndărăt, să buciume-n munţi, să-şi strîngă plăieşii risipiţi şi s-arate duşmanului cum* ştiu să moară, cînd nu pot birui, stăpînii şi apărătorii pămîntului acestuia. Ce popor are în istoria lui o pildă mai mare şi mai înălţătoare de jerftă şi de iubire de patrie?... îmbărbătat, se-ntoarce Ştefan să-şi reînchege oastea-i sfărîmată. Nici ostenit nu se mai simte, nici rana nu-l mai doare. Din nou se strîng arcaşii în jurul viteazului, şi, pe cînd turcii îşi socotesc pleanul *, ca un stol de vulturi se lasă asupra lor, un vaiet de moarte înfioară valea, şi cerul se întunecă tot de atîta grozăvie.

E a şaptea noapte de cînd domniţile se roagă-n genunchi, le picură lacrimile pe covor, şi chipurile lor par umbre sub slaba licărire-a candelei. Se roagă neadormite, mama pentru fecior, soţia pentru soţ, şi amîndouă pentru ţară. Şi iată că de pe luncă un freamăt se rîdică în tăcerea nopţii. Tot mai aproape, tot mai lămurit s-aud sunete de corn ^ şi cîntece de biruinţă, şi tunete de glasuri s-aud strigînd : „Trăiască Ştefan !" Ca de-un vis frumos se-nviorează domniţile, şi scoală pruncii din somn, şi-şi umplu mîinile cu flori, ş-aleargă la poartă, şi plîng de bucurie primind în braţele lor fragede pe marele Ştefan, lumina, mîndria, odorul sufletului lor. Cu ce drag îl ştrîng la piept, şi cum se uită la faţa lui senină, în ochii lui mari şi frumoşi, şi cum nu se-ncred că-l văd, şi, neputînd spune-o vorbă, îi sărută fruntea, mîinile, colbul de pe haine. Tîrziu se sting luminile-n castel. E linişte-acum, şi fericire-n tot cuprinsul. Şoptesc încă domniţile-n iatac, mărită pare lumina candelei de subt icoane. în odaia de alături doarme ostenit biruitorul, temutul Ştefan, gloria Moldovii.

Ce de lucruri n-ar şti să povestească de-ar avea grai ruinile acestea ! Cînd te gîndeşti c-a fost atîta vieaţ-aici... inimi cari s-au iubit, ochi cari-au plîns, viteji cari şi-au vărsat sîngele pe zidurile acestea ! ^La porţile acestei cetăţi s-a strîns norodul răzvrătit, cerînd lui Lăpuşneanu capul lui Motoc. Pe meterezele ei^au stat dîrzi în faţa lui Sobieţchi cei 19 plăieşi, luptînd c-o oaste-ntreagă, preţuindu-şi fiecare glonţ, ochind în

* *Plean* — pradă de război.

căpetenii şi făcînd pe poloni să creadă că-i o armată-n cetate.

Din drumul ce se desparte la dreapta-nspre Agapia, ne uităm în urmă la zidurile cetăţii, măreaţă pană şi-n ruina ei, şi, de la depărtarea asta, în forma pe care i-a cioplit-o vremea, ni se pare că vedem coroana lui Ştefan cel Mare.

Mînăstirea Agapia e vîrîtă-n munţi, pitită-ntr-un ungher de văi, aşa că n-o vezi decît cînd intri-n ea. Dinspre miazănoapte o păzeşte de crivăţ o măgură-naltă, descoperită — „Muncelul cu Flori" ; la apus se ridică zid întunecat de codru, şi-n faţă iarăşi pădure de brazi, străbătută de cărări ce te scot în luminişuri neaşteptate — „Poiana Mitropolitului", „Poiana Stariţii", iar mai sus, prin bungete* de fagi, deasupra opcinei înalte, în fermecătoarea privelişte de pe „Ciungi", de unde vezi jos mînăstirea Văraticului, în dreapta băile Bălţăteşti, în stînga Cetatea şi Tîrgu-Neamţului, în faţă larga, nemărginita vale-a Moldovii.

Stă soarele pe strunga de la „Cruce". Din cerdacul arhondaricului îmi răcoresc privirea pe ierbuliţa verde ce-acopere curtea pătrată, îngrădită de toate părţile de încăperile albe, curate, tăcute ale mînăstirii. Din mijlocul curţii se-nalţă strălucitoare „biserica cea mare", zugrăvită pe dinlăuntru de maestrul nostru Grigorescu. [...]

ÎN MUNŢII SUCEVII

Pe la-ngînarea zorilor ieşim din cotlonul mînăstirii, pe poarta pîrăului Agapia, în largul luncii aburite de brumă, trecem prin Tîrgu-Neamţului, printre dughenile ce-ncep a-şi rîdica obloanele, deschizînd ochi somnoroşi în uliţa pustie, urcăm dealul Oglinzilor, din zarea căruia vedem la stînga „Băile Oglinzi", sub poalele codru-

* *Bunget* — pădure deasă şi întunecoasă.

lui, şi dăm pe la satul Boroaia în frumoasa şi îmbelşugata vale a Moldovii. în dreapta noastră, legendarul rîu, care-a chemat 'pe Dragoş descălecătorul din poghiazurile Maramureşului să-i urzească-o ţară nouă, se-ndoaie liniştit pe sub dealul învîrstat de lanuri, tăindu-şi printre fîneţe şi huceaguri o albie cu mult mai lată decît îi trebuie. în stînga, pe marginile luncii, în falduri largi îşi lasă Carpaţii găteala lor de codri. Sîntem în Suceava, în cel din urmă ţinut de munte al ţării. Cerul e de un albastru limpede, străveziu, cîţiva noruleţi, prigoriţi* de razele soarelui, se frîng încet în bulgări de rubin şi se topesc. Şoseaua, netedă şi albă, abate printr-o alee de sălcii, trece podul Moldovii şi urcă trăgănat dealul Spătăreştilor, de unde se lasă-n Fălticeni; iar noi ţinem înainte drumul Bogdăneştilor, pe sub poalele munţilor, dăm pe la Mînăstirea Rîşca, pusă subt o sprinceană de branişte, la marginea şesului, întemeiată de episcopul Macarie al Romanului în zilele lui Petru Rareş, care-a înzestrat-o c-o biserică şi cu opt chilii. Ne oprim la Baia, sat harnic şi bogat, oraş de frunte pe vremea lui Dragoş-vodă, pămînt frămîntat în sînge [...]... S-a sculat craiul Ungariei, Matei Corvin, care nu mai putea dormi de vîlva lui Ştefan cel Mare, şi, rîdicîndu-şi toată oastea, a răzbătut încoace prin pasul Oituzului, prădînd satele în cale; s-a oprit şapte zile la Roman, apoi i-a dat foc ş-a purces spre Suceava. înserînd pe valea asta şi fiind vreme de iarnă şi vifor, s-a tras cu oastea la adăpost ş-a tăbărît în Baia, să stea pînă s-o mai lumina de sus. Iar domnul nostru, care-1 aştepta la porţile Sucevei, văzînd zăbava craiului, n-a mai stat la gînduri, ci iute şi-a luat o mînă de sprintenaşi ** şi, gonind dealurile, s-a lăsat, în puterea nopţii, ca o vijelie, în lagărul ungurilor, şi-atîta i-a izbit de năprasnic şi fără de veste, încît toată falnica oştire a lui Mateiaş, învălmăşită de spaima întunericului şi de grindina săgeţilor ce-o împroşcau de pretutindeni, a fost în mai puţin de-un ceas sfărîmată şi pusă pe fugă. Cic-a fost aşa măcel, că urla valea de

* *A prtgori* — a expune la dogoarea soarelui.
** *Sprintenaş* — ostaş cu arme uşoare.

vaiete, armele scăpărau fulgere-n beznă, pilcuri întregi se abăteau stropşite-n picioarele cailor, şi oriîncotro fugeau bieţii unguri, tot de Ştefan dădeau. Praful s-a ales până-n ziuă din oastea cea grozavă. Iar trufaşul rege, care venise să cucerească Moldova, de-abia a scăpat, rănit de-o săgeată şi dus pe targa prin cărările munţilor. Pentru amintirea acelei biruinţi, Ştefan a rîdicat în Baia Biserica Albă — la ruinele ei, ţăranii cu dare de mînă, păzitori unei sfinte datine strămoşeşti, duc în toţi anii, în ziua de Sfîntu Gheorghe, mîncări, băuturi, în vase nouă, împodobite cu flori, şi fac praznice pentru săraci. Ce oameni aleşi, şi ce gospodării frumoase sînt prin părţile astea ale Sucevei! Pe lunca Moldovii şi pe vîlcelele Şomuzului sparte de iazuri se-nşiră ca o salbă în jurul Fălticenilor mîndreţe de sate, aşezări de moşneni, cari păstrează cu sfinţenie portul, legendele şi bunele obiceiuri ale vremurilor de demult: Baia, Bogata, cu urmele vechilor mine de aur desfundate de romani, Sasca, Rădăşenii, cu vestitile-i livezi de meri, Brădăţelul, cu minunata-i pădure, în care doarme un lac albastru, încunjurat de brazi, izvoare zgomotoase se prăbuşesc printre stînci — o bucăţică de munte, ruptă din Carpaţi şi răsădită aici, ca de-o putere dumnezeiască, să stea podoabă satului... Şi pe toate văile astea găseşti amintiri preţioase din trecutul neamului nostru, biserici vechi, durate de Alexandru cel Bun, de Ştefan cel Mare, de Petru Rareş... [...]

PE PLUTĂ DE LA DORNA LA PIATRA

— Dă-i drumu !

Comandă moş Vasile de la cîrmă, şi Toader, desprinzînd gînjul * din pociumb **, sprinten s-aruncă pe

* *Gînj* — împletitură de nuiele sau din scoarţă de tei, asemănătoare cu funia şi întrebuinţată în locul acesteia.
** *Pociumb* — ţăruş sau par bătut în pămînt.

plută, îşi face cruce şi-nfige şi el lopata-n valuri. Un dulce fior ne străbate, codrii fug îndărăt, pe obraz simţim, ca o adiere de vînt, suflarea răcoroasă a mişcării. Nici nu ştim cînd s-a şters, în urma noastră, Dorna cea mîndră, cu schela de la Gura-Arinului. Departe, înainte, răsar din neguri de brădet „Pietrele Doamnei", turle de castele, scînteietoare în lumina rumănă a dimineţii; înalt şi întunecat, malul din dreapta ne astupă vederea. Cu pălăria dată pe ceafă, cu braţele ţncordate pe coada lungă a lopeţii, adus puţin de spate sub cojocelu-i fără mîneci, moş Vasile, cîrmaci vestit, pe care-1 cunoaşte Bistriţa de patruzeci de ani, cumpăneşte pluta în dunga nahlapilor, strigînd lui Toader, „dălcăuşul" * (care poartă cîrma dindărăt) : „La pădure!" cînd e s-abată la dreapta ; „La cîmp !" cînd e să ţie spre stînga. Iar la cotituri ne vesteşte locurile pe unde trecem, şi strigătul lui, răsunător în pustiul apei, pare că porunceşte schimbarea priveliştilor.

— Colţu Ortoaia !

Deodată perdeaua de codru se dă la o parte : căsuţe vesele se ivesc pe podişul din dreapta, zăvoaie şi ceiruri ** străbătute de cărări; spumegînd, cu vuiet spărgîndu-se de bolovani, undele Ortoaei s-azvîrl în Bistriţa, pe mal vedem femei torcînd, înalte, zvelte, cu faţa luminoasă, ca .într-un tablou de Grigorescu, catrinţe negre, strînse pe şolduri, cămăşi cusute cu arnici, pe cap broboade albe. o

Uşor alunecăm la stînga şi scăpătăm în genunea de sub „piatra Zmîculesei". Plutaşii lasă „condeiele" din mîini şi privesc pe dealuri, nepăsători; apa e lină, adînca, tăcută ; cîteva minute înaintăm încet, aşa de încet, că nici nu simţim că mergem. Dar iată că malul din dreapta purcede spre noi, rîul se deşteaptă, cîrmaciul înşfacă vîsla ş-o împlîntă pieptiş în propta torentului...

— Osoiu !

Ş-în foşnet de valuri trecem ca o săgeată prin lunca de arini, fuge tăpşanul cu satu-n spinare, fug ostile

* *Dălcăus* — ajutor al cîrmaciului unei plute.
** *Ceair* — loc de păşune.

de arbori şi stîncile speriate — o goană nebună, fantastică, ameţitoare. Ca pe fus, munţii se învirtesc, macină izvoare şi le toarnă în Bistriţa. în vremea asta plutaşii luptă : în mişcarea braţelor lor, în toată voiniceasca şi puternica încordare a picioarelor ş-a trupului lor vînjos au ceva din măreţia statuielor antice ale gladiatorilor romani. Apa se domoleşte... Vîslaşii îşi dau bineţuri cu oamenii de pe mal, se întreabă de-ale lor, iar bolţile pădurilor parcă vorbesc şi ele...

— Gura Sunătorii!

Sunînd din unde s-aruncă pîrăul pe praguri de stînci, o clipă se vede deasupra-i sătucul risipit pe poalele Palmeşului, ş-o nouă privelişte ni se deschide înainte. Pietrosul înalt, cu gheburile-i de cămilă, pare că stă în drum să ne-aştepte.

— De ce i-or fi tancurile aşa roşcate, moş Vasile ?

— Acolo sus, în frig, sînt numa tîrşi * uscaţi de vînturi, şi-i cetina lor aşa.

în şerpuiri largi se îndoaie strălucitorul rîu printre munţii întunecaţi de codru. [...] Din jos de Călineşti, o lungă dîră de grohotiş, năruit din coastele Pietrosului, împinge Bistriţa, strîmtînd-o, înghesuind-o în malul din stînga. înaintea noastră, la cotul Căpriţii, apa se iuţeşte şi se învolburează, iar jocul valurilor albe, de departe, îţi pare-un cîrd de gîşte cari bat din aripi; peste clocotul lor repede alunecă pluta, hartuindu-se ** ca o sanie. Scăpătăm iar într-o genune — oglindă-n care vezi copacii cu vîrful în jos. Moş Vasile bate cu muchea toporului în cuiele de la jug, apoi înfige tăiuşul în grindă, îşi leapădă cojocelul, scuipă-n palme şi apucă lopata.

— Colţu Acrii !

Ca printr-un farmec tabloul se schimbă, se trag pădurile-n lături, ş-un minunat decor de stînci se înalţă-n faţa noastră. Mugeşte Bistriţa toată, năpustindu-şi valurile-n năprasnicile ziduri, şi dă să le spargă, din ce în ce mai-nverşunată, dar stîncile se joacă cu ea, o resping, o cheamă, o răsucesc în loc, buimăcită se-ncolăceşte ca un şarpe, şi, după un sfert de ceas, se pomeneşte

* Ttr; — arbust pipernicit, tufă.
** *A bartoi* — a da la o parte, a cîrmi din drum.

bătînd, din spate, în acelaşi zid de care s-a izbit întâi, ca şi cum ar cerca, lovindu-1 din amîndouă părţile, să-1 desfunde mai curînd şi să, deschidă cale dreaptă valurilor viitoare. Sus, deasupra noastră, îşi tremură frunzuliţa cîţiva mesteacăni subţiri, .crescuţi pe vîrfurile stîncilor. Din cotul Colbului intrăm în strîmtoarea fioroasă de la Chei — gherdapurile Bistriţii. în huietul valurilor, luptînd din răsputeri, moş Vasile mai găseşte timp să-mi strige numele locurilor... „Scara" : din fruntea unei scăfîrlii de piatră un brad îşi întinde ramurile-n jos ca nişte braţe, de ele s-atîrnă plutaşii şi scapă cînd li se sparg plutele de stînci. în păretele din stînga, „Coiful" îşi vîrfuieşte* turla-i vînătă pe gangul unei văgăuni. Sus, pe Zănoaga din dreapta, arde „comoara de argint" a Bogolinului, un ţugui ascuţit ce luminează ca o flacără albă, şi de subt el, dintr-o spintecătura de stînci, s-aruncă-n jos, înspumată, frumoasa cascadă numită „Moara Dracului". Şi toate minunăţiile acestea trec pe dinaintea noastră cu repeziciunea lucrurilor văzute-n vis. Ieşim din prăbuşiturile Cheilor. Bistriţa se odihneşte. Moş Vasile îşi şterge fruntea de sudoare. Toată figura lui e luminată de mulţumirea omului care-a luptat cu moartea ş-a biruit-o. Stă soarele-n răscruce. Lunecăm în linişte printre păduri, pe sus se desfac poiene verzi, rarişti de mesteacăni albi ca făcliile. La cîrjoiul ** Dohotăriei malul din dreapta se pleacă dezvălind prispe largi de pajişte sub poalele brădişului atîrnat de coastele Pietrosului, în urmă, peste norodul de măguri, în trei arcuri 'mari, îşi taie spinările pe cer Munţii Călimanului, cari-ncheie Carpaţii Moldovii.

— Balta Fagului!

Un grind întunecos s-abate la dreapta, şi iată-ne-n lumină. Suliţi de aur tremură pe pînza lată, lucie, a rîului. Vîjîind vine pe-o rîpă stîncoasă Pîrăul Arămii, — hotar, pe stînga Bistriţii, între codrii Bucovinei ş-ai noştri. Trecem viitoarea de la gura Piscului şi strunga ostroavelor de la Cojoci, de unde se rîdică un drumeac spre schitul Rarău, şi de-acolo, prin pădure, spre mi-

* *A-fi vîrfui* — a-şi înălţa, a-şi ridica, a-şi profila vîrful.
** *Cir joi* — cot.

ritmatul podiş înflorit de la Pietrele Doamnei — trei turle ascuţite înfipte sus, în creasta cea mai înaltă a muntelui Rarău, pe care-a stat şi s-a adăpostit odinioară voivodul Rareş, cu domniţa lui, Elena. Un deal rotund, îmbrăcat în brazi, se culcă-n faţa apei. Bistriţa, cuminte, îl ocoleşte, făcînd un cot larg în dreapta pe sub coama vînătă, zimţuită a Pietrosului, se lasă molcom, strîngîndu-şi undele-ntre două ziduri de codru, şi iese-n luminiş la cotul Liţului.

— Căldarea !

O horă de măguri dezvălite prind Bistriţa la mijloc. O clipă rîul floarme tolănit la soare, în miros de fîneaţă. încet, încet, ne soarbe brădişul din fund, cotim în umbră pe la gura Pîrăului Rău, apa scade răsfirîndu-se-n larg pe matca-i bolovănoasă, grinzile-ncep să joace sub noi, se hîrşcîie pe colţii stîncilor, şi stăm. Foşnesc valurile de jur împrejur, un clocot e rîul.

— Am pus-o de mămăligă, zice moş Vasile, scărpinîndu-se în cap... Dă păru, Toadere, să săltăm grinzile...

Dar iată c-o plută ne-ajunge din urmă. Dălcăuşul îşi scoate iute cîrma, să nu i-o rupă. Fără să vrem, închidem ochii. Un trosnet ş-o zguduitură puternică. Am pornit. Pluta care ne-a izbit rămîne înţepenită pe-aceleaşi stînci.

— Dîmbul Colacului!

Un ir.unte-nvălit se-nalţă stog în faţa noastră, Bistriţa se îndoaie frumos pe sub codri, încovrigîndu-se în jurul lui ca un şarpe ce vrea să-şi muşte coada. Zarea se-nchide, se întunecă din toate părţile. Numai în urma noastră se rupe-o strungă în negura de cetini r prin ea se văd în fund, măreţ încondeiate pe albastrul cerului, Pietrele Doamnei, încinse de soare.

— La Cruce !

Intrăm într-o genune largă. Munţii se descopăr. Privirile se odihnesc pe-nalte poiene scăldate-n lumină. Din stînga, de sub Tarniţa golaşă, vine spumegînd Pîrăul Crucii, din dreapta, Bărnărelul — sclipitoare fişie de argint. Trecem pe sub podul de lemn ce leagă cele două maluri, pe cari stau presărate căsuţele unui sat. Lunecăm pe sub dealul Ursului şi iar năvălesc măguri din toate părţile, se muşuroiesc în

jurul nostru greoaie şi mătăhăloase. Din clocotişul lor se-naltă la dreapta mîndrul Barnar, în stînga, Bîtca lui Tîrsînă. Pîraie răpezi s-azvîrl of* vuiet în Bistriţa. Stînci mari, fioroase, îşi scot gîturile din întunericul codrilor şi s-apleacă în jos ca nişte cămile ce vor să bea apă.

— Balta Cînelui!

Rîul face-un vîrtej spre stînga, ş-amuţindu-şi valurile, ce rotesc în ochiuri, adoarme subt un mal înalt de piatră. Pluta pare că stă locului, atît de-ncet se mişcă. Moş Vasile mai bocăneşte-n chingi, cearcă tăria cîrmei şi spune lui Toader să bage de seamă la cot. în mişcările, în vorba şi pe figura lui se vede reculegerea, grija omului care va să stea în faţa unei. {primejdii mari şi care-şi adună toate puterile pentr-o luptă hotărîtoare. Şi-n adînca, fioroasa tăcere a cuprinsului, ne uităm la munţii îmbrăcaţi în codru, la soare, la cerul albastru, ca şi cum am căuta un semn, o prevestire de sus a soartei care ne-aşteaptă. Alunecăm din ce în ce mai repede. Scîrţie vîslele-n juguri. Un grind înalt, ţuguiat stă drept înaintea noastră, din spatele lui se rîdică două tancuri vinete, ascuţite. Tot mai aproape, tot mai puternic s-aude într-acolo mugetul apei.

— Toancele l

Pluta izbeşte-ntr-un peş * dunga şuvoiului şi, repezindu-se-n hart, şterge din fugă taraşii ** apărători de sub „Piatra lui Toader", trece săgeată prin cotul arcuit spre stînga şi intră voiniceşte în groaznica strîmtoare de la Toance. Un popor de stînci se rîdică din fundul rîului clocotitor şi sfîşie-n zdrenţe toată pînza apei. Ca-n bolţi răsună urletul valurilor între înaltele maluri de piatră. De pretutindeni, şi tot mai multe şi mai ameninţătoare, se năpustesc dihăniile-n calea noastră. Moş Vasile pare că le-mbrînceşte-n lături cu lopata, aşa de voiniceşte, aşa de falnic îşi taie strungă printre ele, şi-n ameţitoarea iuţeală cu care trecem colţii şi pragurile strîmtorii, bătrînul şi meşterul cîr-

* *Într-un peş* — pe o coastă, într-o latură.

** *Tarac* — stîlp bătut în pămînt pentru a feri platele de lovire.

maci pare-o făptură din basme, un năzdrăvan care a luat pluta-n tălpi şi zboară cu ea peste stînci. Gonim la stînga. Dtfodată valurile tac, se-ntinde Bistriţa-ntre codri. îşi întoarce moş Vasile faţa-i luminată, se uită-n urmă la tancurile Toancelor şi, prujind * a rîs, clatină din cap.

— Hm! dihăniile naibii... să ne răpuie, şi mai multe nu.

Lunecă pluta uşor pe la gura Căpriţii, în stînga se înalţă Holda descoperită, în dreapta cade perdeaua de brazi până-n marginea apei. în urma noastră soarele se lasă pe zarea Barnarului. Lungi cărări de văpaie tremură pe trîmba de oţel a Bistriţii. Pale de umbră se lăţesc pe măguri; focuri clipesc în depărtări. Dălcăuşul îşi aprinde luleaua şi-ngînă-ncetişor o doină haiducească...

„Sub poale de codru verde
Mititel foc mi se vede,
Mititel fi potolit,
Tot de voinici ocolit"...

Ieşim în larg. Gîrmaciul împlîntă adînc lopata-n valuri: se-ntoarce pluta-n loc şi prinde la mal, în vatra Broştenilor.

A doua zi plecăm păn-a nu răsări soarele. Trecem pe sub pod şi scăpătăm în arcul ce se îndoaie la stînga. Pe sus tiveşte poalele Hărăoaiei şoseaua care duce, peste muntele Scărişoara, la Fălticeni. De-o parte şi de alta a rîului se întinde mîndra aşezare a satului Broşteni. De-aci încolo Bistriţa se îmblînzeşte. De trei ori şi-au rîdicat Carpaţii falangele de stînci împotriva ei, de trei ori puternicele-i valuri au trecut biruitoare, în sunete de fanfară, peste prăbuşiturile uriaşelor zăgazuri. Falnică s-aşterne acum între bogatele-i maluri, împodobite de sate. De pretutindeni vin apele văilor să i se închine. Tot mai largă şi mai liniştită se lasă devale. Printre păduri tace, ca s-asculte cîntecul privighetorilor. în luminişuri cheamă casele fruntaşilor la prund şi, noaptea pe lună, le spune poveşti.

* *A pruji* glumi.

Din jos de Cărpiniş, Bistriţa-şi taie calea dreaptă până-n livezile Mădeiului. Soarele răsare punînd cununi de aur pe creştetele codrilor. în urma noastră, pe măgurile depărtate, se văd bungetele de brădet înnegrind zarea ca o arătură proaspătă. Privelişti fermecătoare, cari nu se pot spune cu vorbe, se deschid de pretutindeni, şi fug, alunecă fantastic îndărătul nostru, şi altele vin, şi cele cari vin ni se par şi mai fermecătoare. De pe plută, din goană, ochii noştri beau cu nesaţ frumuseţile acestea, cari curg şi nu se mai sfîrşesc, şi ne pare rău că nu le putem lua, să le ducem cu noi şi să le arătăm lumii, aşa cum le vedem acum, în lumina, în măreţia şi-n liniştea asta dumnezeiască, şi să spunem celor cari nu le cunosc şi nu ne ştiu: „Iată ţara noastră !..." Atunci ar înţelege deodată — ca bătrînii de pe zidurile Troiei la vederea frumoasei Elena — de ce s-au dat atîtea lupte ş-atîta sînge s-a vărsat pentru „bucăţica asta de pămînt".

Pe o largă deschizătură în munţii din dreapta îşi aşterne Borca mîndrele-i gospodării. Din fund aleargă pîrâul, sărind peste înalte zăgazuri de stînci, s-aducă Bistriţii stăpîne prinosu-i de unde. în stînga se-ntinde Sabasa între două dealuri descoperite, o linie ferată cară buştenii din codru. Pe maluri sînt schele de plute, ş-un pod peste rîu. Din*' vale de Fărcaşa, între Bîtca Frumosului şi Runcu Popeştilor, Bistriţa o ratează de fugă, aruncă pluta peste praguri, pleşnind-o de apă, şi astfel, în jocuri şi cîntece de valuri, intră în ţinutul Neamţului; leit în zale de oţel zoreşte Dreptul pe sub coastele Zahornii: zburlindu-şi coama-i de argint s-azvîrle Calul peste scările Cernegurii, şi-i ies în cale la hotar. Se bat nahlapii de grinzi, în tact scîrţie cîrma de la spate ; ca o suveică alunecă pluta pe sub bolţi de mesteacăni. Pe malul drept, în vatra Călugărenilor, se-nalţă o namilă de stîncă — „Piatra Teiului". Cic-a vrut dracu odată să iezească

Bistriţa şi, rupînd un hartan diii Ceahlău, l-a luat de-î fedeleşu * şi s-a pogorît cu el în puterea nopţii, dar pe vale l-a prins cîntarea cocoşilor ş-a zbughit-o Aghiuţă, lăsînd stana-n bătătură, de s-au crucit oamenii cînd au văzut-o a doua zi. Cotim la dreapta pe sub podul de la Gura Largului, şi deodată ni se deschide înainte minunata privelişte a Ceahlăului. Singur şi posomorit, trufaş stăpînitor peste-un popor de munţi, ce par pe lîngă dînsul muşuroaie, înălţîndu-şi creştetu-n cer, scărmănînd norii în raghila ** de stînci înfipte pe fruntea-i pleşuvă, mîndrul uriaş farmecă rîul cu puterea măreţiei lui şi-1 face să-şi uite drumul şi dorul de cîmpie. De pe la nămiezi pănă-n scăpătatul soarelui ne poartă Bistriţa tot pe lîngă el — pleacă ea uneori, hotărîtă să nu se mai întoarcă, şi iar se răzgîndeşte, şi vine mai aproape, aciură vrăjită pe sub poalele lui, rotindu-se-n loc, scuturîndu-şi platoşa-i strălucitoare, aci suspinînd din adînc, aci privindu-1 lung, strigîndu-1, dînd freamăt pădurilor cu glasu-i de valuri. într-un tîrziu îşi ia de seamă şi pleacă mînioasă, vorbeşte singură, se bate de maluri, urlînd s-aruncă toată, cît îi de lată, peste înaltele praguri de la Bicaz şi de la Lunca Strîmbului. Nălucesc pe tăpşane căsuţele satelor, prin văi herăstraie, din întunecimi de codru răsar mareţe vechile mînăstiri: Pîngăraţii, Bisericanii, castel fantastic pe vîrful unei măguri, şi mai în vale, Bistriţa, după o perdea de plopi, înainte, Bîtca Doamnei s-abate la stînga şi ne-arată oraşul — cel mai frumos oraş de munte al Moldovii — culcat între două străji înalte : Pietricica şi Cozia.

La asfinţitul soarelui sîntem în Piatra. Pămîntul umblă cu noi. Ceahlăul, rîdicîndu-şi falnic fruntea peste grinduri, ne priveşte încă din negurile depărtării.

* *De-a fedeleşn* — ca pe un *fedeleş* (butoiaş mic de forme diferite, fn care ţăranii îşi duc apa la cîmp) ; la subţioară.

** *Raghilă* — unealtă formată dintr-o scîndură în care sînt înfipţi dinţi de fier şi prin care se trage cînepa sau inul meliţat ca să se aleagă partea cea mai fină.

VALEA PRUTULUI

[...] Frumosul oraş, care-a fost, timp de trei veacuri, capitala Moldovii, se-ntinde pe coastele răvărsate spre miazăzi ale dealurilor „Copoul" şi „Şorogarii". în spate, un arc de măguri acoperite de codru se înalţă din lunca " Prutului şi-1 apără de crivăţ. în faţă, peste valea Bahluiului ş-a Nicolinii, se rîdică un alt şir de măguri, unele-mpodobite cu vii şi cu grădini, altele dezvălite, odihnind vederea pe pajiştea lor verde, întinsă, luminoasă. Pe costişele lor răsar vechile mînăstiri : Cetăţuia, Galata, Frumoasa, Bîrnova, cu ruini de palate, sub zidurile cărora dorm atîtea amintiri de glorie şi de suferinţă din învăluitul şi mult zbuciumatul trecut al Iaşilor. Cuprins cu ochii de sus, de pe Răpedea, oraşul îţi înfăţişează una din cele mai frumoase privelişti. Biserici, case, străzi curg toate devale, nălbind, cu minunata lor cascadă, răvărsarea celor două dealuri, din creştet pînă-n poale. Ce păcat că nu-i, în locul Bahluiului, o apă mai mare !... Să treacă Bistriţa pe-aici, n-ar fi pe lume-o aşezare de oraş mai mîndră şi mai fermecătoare, încep umbrele să se lungească. Soarele-şi împrăştie cele din urmă raze pe turlele bisericilor. Mă scobor încet pe strada largă, liniştită, ce spintecă oraşul din zarea Copoului pană în valea Socolii. Trec pe lîngă grădina publică, aşternută-n stînga pe podişul măgurii, şi pe lîngă măreţul palat al universităţii, de-o parte şi de alta, în mijlocul curţilor cu parcuri în fund, se-nalţă case mari, bătrîneşti, a căror vechime şi strămoşască simplitate îţi duc gîndurile departe, în lumea care-a

strălucit odinioară, la viaţa povestită prin cronici. Parcă te aştepţi să vezi ieşind, pe balcoanele-mbrăcate-n iederă, chipuri de voivozi cu barbă albă, domniţe palide, visătoare, în rochii lungi de matasă, şi logofeţi, şi vornici, cîrmuitorii ţării de pe vremuri. In vale, lîngă mitropolie, se rîdică, reînnoită de curînd, biserica sfinţilor Trei Ierarhi, durată de Vasile Lupu. Zidită toată-n piatră, cu zyeltele-i turle, în minunata-i horbotă de sculpturi, aminteşte mîndra podoabă a Curţii-de-Argeş.

Mă opresc în faţa statuiei lui Ştefan cel Mare. Soarele-a asfinţit. încep să se aprindă felinarele. Treptat, zgomotele oraşului se depărtează, se sting. în evlavia acestei linişti, falnicul voivod, călare, cu coroana pe cap şi sceptrul întins, cum trage frîul cu stînga ş-apasă piciorul-n scară, desfăcîndu-şi pieptul de sub manta-i de bronz, pare că s-a oprit dinaintea palatului, în răstimpul^ a două bătălii, să cuvînteze sfetnicilor ţării. în ţinuta," pe chipul şi-n gestul lui e mîndria gravă a domnului, care cumpăneşte-n mînă-i soarta unui neam, şi seninătatea biruitorului, care-a stat în lupte mari ş-a răpus vrăjmaşi ce îngrozeau lumea cu vîlva puterii lor. [...}

TARA. POPORUL

Dunărea, Marea, Carpaţii şi Prutul — iată cele patru liotare cari-ngrădesc pămîntul Ţării Romîneşti. [...]

Aduşi în Dacia de împăratul Traian, rămaşi aici, în urma celei mai vajnice lupte ce-au văzut timpurile vechi, am păstrat în sîngele nostru vitejia acelor două popoare mari din cari ne tragem. [...] De-atunci au trecut aproape două mii de ani. Multe războaie am avut şi multe nenorociri ne-au călcat în vremea asta. Vijelii cumplite-au trecut peste noi, la toate-am ţinut piept, şi nu ne-am dat, ş-aici am stat. Ca trestia ne-am îndoit sub vînt, dar nu ne-am rupt.

Şi-am rămas stăpîni pe moşioara noastră. Ştie numai bunul Dumnezeu cu cît sînge ne-am plătit noi pămîntul acesta, scump tuturor rominilor, scump pentru frumuseţile şi bogăţiile lui, scump pentru faptele mărețe şi înălţătoare cari s-au petrecut pe el.

Odihnească-n pace gloriosul Ştefan, că n-au fost spuse în deşert cuvintele mîndre şi-nţelepte pe cari ni le-a lăsat cu limbă de moarte: „Dacă duşmanul vostru ar cere legăminte ruşinoase de la voi, atunci mai bine muriţi prin sabia lui decît să fiţi privitori împilării şi ticăloşiei ţării voastre. Domnul părinţilor voştri, însă, se va îndura de lacrimile slugilor sale şi va rîdică dintre voi pe cineva carele va aşeza iarăşi pe urmaşii voştri în voinicia şi puterea de mai înainte."

Din straşina munţilor ce-nalţă marginea ţării de la Severin pană la Dorohoi, rîuri frumoase, dătătoare de

viaţă, şi nenumărate pîraie se despletesc, în cărări de argint, peste-ntinsele şesuri ale Valahiei şi printre dealurile blînde ale Moldovii. Singură cîmpia Ialomiţei s-aşterne tăcută, netedă, uscată — vast ostrov însetat, în mijlocul atîtor ape ce-mpodobesc pămîntul Romîniei. Doarme sub şuierul vînturilor deşertul larg, nemărginit al Bărăganului. De mii de ani visează rîuri limpezi şi lacuri sclipitoare : în zilele senine de vară visu-i se răsfrînge-n undele aerului şi-ngînă peste lanurile şi bălăriile uscate ale pustiului acele ape vrăjite, amăgitoare ale „mirajelor", aşa de frumos numite de popor „apa morţilor".

Călătorii străini cari-au străbătut văile Romîniei pe drumuri hrintuite, în căruţele de poştă de-acum patruzeci de ani, cu greu ar mai cunoaşte astăzi locurile pe unde-au umblat. Li s-ar părea că altă ţară s-a pus între Carpaţi şi Mare. Şi-ntr-adevăr, o ţară nouă s-a ridicat de-atunci în răsăritul Europii. Moşia lui Mircea ş-a lui Ştefan, libera şi mîndra Romînie de azi nemaicrescînd în lături, a trebuit să crească-n sus, şi saltă zi cu zi — o saltă puterea tinereţii şi setea de lumină 1 Din hotar în hotar, în lung şi-n lat, o prind acum, ca-ntr-o reţea, şosele netede, pietruite, şi linii ferate, înşirînd pe firele lor oraşele-nfloritoare şi sutele de fabrici ce scot la lumină bogăţiile ţării.

Astăzi, capitala noastră, care-a stat pitită prin munţi atîtea veacuri, sporeşte — sigură şi puternică — în mijlocul cîmpiei dunărene, rîdicînd palat lîngă palat, pe unde-şi păştea odinioară turmele legendarul Bucur. Şi largi îşi deschid acum porţile altarele luminii — treptat poporul se înviorează, se deşteaptă, la o viaţă de pace şi de muncă roditoare.

In faţa scundelor şi sărăcăcioaselor chilii, unde-acum optzeci de ani dascălul Lazăr punea în mîna copiilor cea dîntăi carte romînească, se-nalţă falnic palatul universităţii, iar pe locul acela sfînt s-au aşezat trei statui: Eliade, Mihai Viteazu, Gheorghe Lazăr — poetul, eroul şi apostolul.

Două mari bulevarde taie-n cruciş oraşul. Dîmboviţa se minunează de strălucirea şi mîndreţa-n care se desfac malurile ei, ascunse pînă mai dăunăzi sub rădiuri* de sălcii.

De-aici, din mijlocul capitalei zgomotoase, îmi întorn gîndurile pe unde am umblat. Multe din locurile frumoase pe cari le-am văzut îmi revin acum, învăluite în farmecul depărtării, şi parcă mă dojenesc, unele că n-am spus destul, altele că n-am spus nimic de ele. Multe vor fi iarăşi pe cari nu le-am văzut încă. Dar ceea ce se rîdică mai luminos şi mai sfînt în mijlocul amintirilor mele, podoaba cea mai aleasă şi mai mîndră-ntre podoabele ţării, este poporul romînesc. în sufletu-i larg, nespus de duios, lămurit în focul atîtor suferind, am găsit izvorul curat al frumoaselor lui cîntece şi înţelesul istoric al trăiniciei şi stăruinţii noastre pe acest pămînt. în marea lui putere de muncă, de luptă şi de răbdare, în mintea lui trează şi-n inima lui caldă am găsit sprijinul speranţelor noastre şi dezlegarea înaltei chemări a neamului nostru. îl urmăresc cu gîndul de-a lungul veacurilor, îl văd cu pieptul dezvălit în zloată şi-n bătălii, muncind ca să plătească dările ţării, luptînd ca să-şi apere pămîntul, căzînd şi rîdicîndu-se iar, mu- \ în şes şi renăscînd în munţi, pururea tînăr, pururea mîndru, cu toate nevoile ce-au dat să-1 răpuie, şi mă-ntreb : ce popor a avut pe lume o soartă mai aprigă şi mai zbuciumată, ce neam de oameni a stat mai viteaz şi mai întreg în faţa atîtor dureri !

Unde-ar fi ajuns el astăzi dac-ar fi fost lăsat în pace !...

„O lacrîmă-i tremură-n glas, şi graiul lui e un suspin", zice Michelet vorbind de poporul romîn.

în adevăr, suferinţile acestea au pus o blîndeţă divină pe figura ţăranului nostru. Inima lui e plină de milă pentru cei nenorociţi, şi limba lui e dulce şi plină de mîngîieri.

* *Rediu* — pădurice

Cîtă gingăşie e în cîntecul cu care-şi adorm ţărancele copiii:

„Nani, nani, puişor'...

Şi cu ce vorbe sfîşietoare, adinei ca şi durerea din care-au izvorît, îşi petrec morţii la groapă :

,J3ragile mamei sprincene,
Cum o să fiţi buruiene I
Dragii mamii ochitori,
Cum o să vă faceţi flori l"...

Intr-o ţară aşa de frumoasă, c-un trecut aşa de glorios, în mijlocul unui popor atît de deştept, cum să nu fie o adevărată religie iubirea de patrie, şi cum să nu-ţi rîdici fruntea, ca falnicii strămoşi de odinioară, mîndru că poţi spune : „Sînt romîn 1" »

PICTORUL N. I. GRIGORESCU

I. UN SOL AL NEAMULUI

„In zile ca acestea, cînd vechile credinţi, cu sau fără părerea noastră de rău, se dărăpănează, poate c-ar trebui să păstrăm un loc de cinste şi un adăpost respectat artei, cea din urmă dintre religiile omenirii."

BERNARD PERHTZ

Popoarele vorbesc rar. E un anume grad de căldura care lămureşte cugetarea lor şi-i dă glas. Şi atunci vorbesc tare — în auzul veacurilor. Ele îşi au, pentru aceasta, interpreţii şi împuterniciţii lor — crainicii gîndului lor. Prin ei, marele suflet înfierbîntat al mulţimii se dezvăleşte, în zăstîmpuri depărtate, cum se dezvăleşte jarul pămîntului prin gura vulcanilor. Aprins şi luminos întotdeauna, cîteodată spăimîntător.

Neamul nostru, din firea lui, vorbeşte puţin. Strămoşii noştri — oameni de război — erau tăcuţi. Apoi, şi fără asta, valurile grele prin cari am trecut, atîtea veacuri de griji, de zbucium, de luptă pe viaţă şi pe moarte nu ne-au îngăduit reculegerea, concentrarea prisosului aceluia de puteri disponibile cari ard parcă de nerăbdarea de a se descărca, de a se turna în formele trainice ale artei.

Mai ales pictura cere linişte şi siguranţă, îndestulare materială, zidiri spaţioase, cu ferestre largi — o viaţă înfloritoare şi liberă, primitoare de acea înaltă aristocraţie sufletească pe care arta ar putea-o numi aerul ei. Noi n-am avut nimic din toate acestea. Cîte vijelii

au trecut peste viaţa şi peste aşezările noastre ar fi risipit fără de urmă, cum au şi risipit atîtea, orice înfiripare de artă plastică ce-am fi putut şi noi porni. In multe din bisericile cari ne-au mai rămas de pe vremuri se văd şi astăzi resturi de icoane arse, ziduri sparte de ghiulele, sfinţi cu ochii scoşi de suliţile turcilor. Căci mai ales împotriva acestor vrăjmaşi ai tuturor creştinilor am luptat noi aici, neajutaţi de nimeni, atîta amar de vreme. Cîmp de război ne-a fost ţara, de la Mircea pînă la Mihai Viteazul. Pictorii noştri, artiştii noştri, toţi aleşii neamului nostru au pierit in bătăliile cu turcii. Deschideţi istoria, şi vedeţi ce era aici, la gurile Dunării, în veacul de aur al artei creştine !

Din aceeaşi rasă de oameni mari au fost desigur şi Ştefan al Moldovei, ca şi Leonardo da Vinci al Italiei. Şi în aceeaşi vreme au strălucit, fiecare aducîndu-şi partea lui de bine pe lume. înaintea lui "Dumnezeu, în adîncimile tainice ale destinelor omeneşti, cine ştie dacă nu e o legătură între paloşul de la Războieni şi penelul de la Florenţa !

Sufletul artist al poporului s-a destăinuit adesea, în şoaptă de grijă şi de dor, pe minunatele cusături şi alesături ale ţărăncilor noastre, în măiestria cu care îşi ciopleau voinicii ghioaga de luptă, plugul de arat şi fluierul de doinit, în felul cum ştiau toţi la ţară să-şi împodobească portul, casa şi viaţa lor. Ai zice că pe fiecare lucrişor mijeşte geana de lumină a unui răsărit care întîrzie. în ce vi£or am trăit noi, e de mirare că mai avem şi ce-avem. Mă gîndesc la cît sînge s-a vărsat pe bucăţica asta de pămînt, şi, pentru prima oară, bag de seamă că în limba noastră instrumentul de ţesut se cheamă *„război"*.

Cîntece însă, cîntece de vitejie şi de dor, avem cum nici un alt neam de pe pămînt nu cred să mai fi avut vrodată. E aproape singura artă ce ne-a rămas întreagă din zilele acelea. Binecuvîntată, mîntuitoare doină, numai sufletul nostru te înţelege !

Siint insule cari răsar deodată din valuri, în urma unei uriaşe zguduiri telurice. Aşa am ieşit noi în vază,

<lupă marile zguduiri politice de la începutul veacului al nouăsprezecilea. Şi ca într-o tabără, cînd sună goarna deşteptării, un freamăt şi un zor de pregătire a fost viaţa noastră de la un capăt la altul al ţării. Din această proaspătă înviorare de puteri, aproape sălbatice în izbucnirea lor, din acest clocot de viaţă frenetică au răsărit eroii mîntuirii noastre — oameni de-aceia unici, aproape divini, a căror apariţie în mijlocul unui popor înalţă stîlpi de lumină în istoria universală şi despre cari cu drept cuvînt se zice că n-au înaintaşi, nici urmaşi. Un astfel de om a fost pictorul Grigorescu.[1]

înainte de venirea lui — în afară de acea veche, amestecată şi risipită pictură bisericească, la care nu se prea uitau cei cari mergeau să se închine, pe care foarte puţini ştiau s-o preţuiască şi din care nimeni nu învăţa ce era de învăţat — nici o cărare, nici un semn luminos nu se arăta sufletului artist care ar fi vrut să afle încotro e adevărul. Atingerea cu Apusul aşternea doar o poleială, o îngînare de artă şi de cultură la suprafaţa vieţii noastre. Şi noi aveam nevoie de un glas care din adîncul *acestei* vieţi să. se ridice şi despre *această* viaţă să ne vorbească. Un asemenea glas am avut în Grigorescu. Cum a vorbit el, în limba formelor şi a colorilor, despre ţara şi despre neamul lui, a fost mai mult decît îndeplinirea unei chemări de artist. Un apărător înflăcărat, un sol neadormit al geniului nostru, în faţa lumii care nu ne cunoştea şi m faţa veacurilor viitoare, iată ce-a fost omul acesta pentru noi. Ce-a fost pentru cealaltă lume, ce noutăţi a spus el artei universale şi *cum* le-a spus, şi întrucît le-a spus în chip deosebit de ceilalţi — aceasta se va lămuri deplin de către cei cari, uitîndu-se îndărăt, la lucrurile timpului nostru, vor putea îmbrăţişa cu o privire mai senină, în orice caz mai pregătită, vederea largă pe care o deschide ochiului o anume depărtare.

n. VIAȚA PICTORULUI

Viața lui Grigorescu o povestesc operele lui. O viață simplă, tăcută, ordonată, puternică, închinată toată artei lui. în afară de artă nimic nu exista pentru el. Acolo şi-a pus adînca lui iubire de natură, de podoabele şi de tainele ei, minunate pretutindeni, dar mai ales în țara şi în făptura neamului lui; acolo iubirea de *bine,* de *adevăr* şi de *frumos* — „treimea cea de o ființă şi nedespărțită" a credinții lui, a singurei lui religii.

O copilărie de sfînt. S-ar părea uneori că soarta, în înțelegere cu natura, de la început alege, înseamnă şi ia subt ocrotirea ei pe cei care au de spus vreo veste din cer pămîntului nostru.

Nicolai Grigorescu s-a născut în satul Pitaru * din județul Dîmbovița în ziua de 15 mai 1838, într-o casă

** „Conacul moşiei unde locuiau părinții lui Grigorescu ți unde s-a născut pictorul s-a dărîmat acum. Se cunoaşte însă locul pe care era aşezat, în satul Strîmbeanu, pe marginea apei Suta, care se varsă mai departe în Răstoacă. Şi azi localitatea aceea poartă numele de Pitaru. Oficial, însă, comuna a încetat de a se mai numi astfel de pe la 1860, timp cînd Filip Lenş şi-a măritat o fată a sa după un Costache Văcărescu, dîndu-i moşia de zestre. S-a numit de atunci Văcăreştii-de-Răstoacă, după numele noului proprietar zestraş şi după numele apei care trece prin apropiere, şt aceasta spre deosebire de altă comună, Văcăreşti, aşezată lîngă Tirgovtşțe, locul de naştere şi proprietate a marilor Văcăreşti.*

*La biserica din sat, unde se găsesc multe odoare dăruite de t?J'. t\nd *»Hialele F.L., se află şi azi o icoană bine păstrată mjațişind pe sf. împărați Constantin şi Elena, care poartă \os*

fără noroc, plină de griji, unde sosirea acestui al şaselea copil de bună seamă că n-o fi fost vro bucurie.
O nouă gură de hrănit — iată ce însemna pentru bieții părinți şi acest nou-venit, care putea foarte bine să nu mai vie ! Văzute de aici, privite *post-factum,* lucrurile acelea toate au pentru noi ceva din îndeplinirea unei scripturi. Şi anii de secetă'cari au trecut pustiitori peste bucățica de pămînt în care oamenii aceia îşi puneau munca şi speranțele lor, din ce în ce mai ostenite, şi tristețea acelei case fără noroc, şi spuza de copii mici, şi moartea neaşteptată a celui ce era sprijinul şi lumina atîtor vieți, toate parcă au trebuit să fie şi să se întîmple aşa cum s-au întîmplat, pentru ca să avem, în felul cum l-am avut, pe marele nostru Grigorescu.

Gîndul nostru se îndreaptă cu recunoştință spre ființa divină care a fost mama pictorului.

E toamnă pe sfîrşite, o ploaie măruntă şi rece, un amurg trist, fără cer, din anul 1843. într-o căruță de țară, încărcată ca de băjenie, o vedem slabă, istovită de plîns, cu şapte copilaşi palizi, zgriburiți în juru-i, dintre cari cel mai mare n-are încă doisprezece ani; după un drum de două zile, soseşte, cu chiu, cu vai, la Bucureşti. în urmă — din atîta viață irosită pe meleagurile acelea, unde neam de neamul ei n-avea să se mai întoarcă — nu mai rămînea decît un nume, crestat pe-o cruce de lemn, în cimitirul satului : „Ion Grigorescu". înainte... se făcea parcă şi mai pustiu, şi mai întuneric. Trăia în Bucureşti, în mahalaua Cărămidarilor, o mătuşă a ei, văduvă — femeie vrednică, bună, curată, ştiind să-şi ție casa pahar şi zilele cinstite numai cu munca mîinilor ei. La portița acelei căsuțe albe cu vechi coperiş de şindrilă au poposit cele opt vieți rămase fără nici un căpătîi.

— Tu eşti, Ruxando ?

Şi două brațe se deschid, cu drag, să-i cuprindă pe toți. (

semnătura Ghiță Grigorescu şi leatul 1853. Cei din sat pretind £i ea se datoreşte lui Ghiță Grigorescu, unchiul marelui pictor, care era şi el zugrav de biserici."

(Dintr-o scrisoare)

Ce încăpătoare sunt casele săracilor!

Copiii parcă s-au trezit acolo de cînd lumea. Cu veselia, cu strigătele, cu jocurile lor au pus numaidecît stăpînire pe casă, pe curte, pe uliţă. Numai Nicu sta totdeauna retras. Gălăgia celorlalţi îl speria. Mişcările lor violenţe "îl făceau să se depărteze, înfricoşat ca de o ^primejdie. Era un copil tăcut, timid, străin pe pămînt. El se uita la oameni şi la lucruri cu o privire întrebătoare, neliniştită, pururea minunată, ca şi cum atunci s-ar fi deschis pentru întîia oară marii lui ochi fulgerători. Poate că şi unde-1 vedea aşa plăpînd îl iubea mama lui mai mult decît pe ceilalţi. într-o zi, cînd i-au adus mort pe unul din copii, călcat de o trăsură, şi cum faţa bietului copilaş, plină de praf şi de sînge, nu se mai cunoştea, cel dintîi strigăt al ei a fost: „Unde-i Nicu ?..." Cine ştie ce presimţire, ce tainică vedere în viitor striga astfel din întunericul acelei spaime, din adîncimile acelei dureri ?

De-acolo, din căsuţa aceea primitoare a mătuşii Măria,, porneau cele dintâi amintiri ale pictorului :

„Cu acul ne-a crescut biata mama. Şi o data n-am auzit-o plîngîndu-se, ori blestemînd, ori spunînd vreo-vorbă rea. S-a trudit, sărăcuţa de ea, ş-a învăţat singură să citească şi să scrie, ca să ne poată învăţa şi pe noi puţină carte. Că ce şcoli erau pe vremea aia De dimineaţă pînă în noapte muncea şi ne îngrijea s-avem de toate. Surorile începeau să coasă şi ele. Un frate mai mare intrase ucenic la un unchi al mamei, zugrav «de biserici... Se vede că era în neamul nostru, că mult îmi mai plăceau şi mie icoanele cînd eram mic. Pentru mine, sfinţii erau vii: stam cu sfială înaintea lor, şi eram încredinţat că şi ei se uită la mine, mă aşteptam să-i aud vorbind, să-i văd mişcîndu-se, ridicînd mina să mă binecuvînteze. La zece ani am intrat şi eu la un iconar. Da' era un om sucit, Dumnezeu să-l ierte, şi rar auzeai o vorbă cumsecade din gura lui. Mă punea să mătur, să-i legăn copilul, şi cînd vroiam să mă uit şi eu cum zugrăveşte, mă lua la goană. Numai cîteodată, cînd îi frecam colorile, se mai îmbuna şi mă lăsa pe lîngă el — atunci eram în culmea fericirii; îmi vorbea blînd, îmi arăta cum se fac sfinţii, îi sorbeam vorbele şi mă uitam la el ca la un dumnezeu. După doi ani m-am întors acasă, ş-am început să fac singur iconiţe. Era vară. Duminica mă duceam la obor. îmi aşterneam hăinuţa jos, îmi întindeam marfa pe ea şi-mi aşteptam muşterii, ca orice negustor. Treceau femei sărace, oameni de la ţară, mă întrebau cine le-a zugrăvit, le spuneam că eu... şi cumpărau, bieţii oameni, ziceau că-s icoane cu noroc, de la copil nevinovat. Doamne, cu ce bucurie am venit eu acasă după cea dintîi afacere a mea! Făcusem vreo zece sorcoveţi, şi cînd i-am pus mamei în mînă, s-a uitat la bani, apoi la mine, şi m-a întrebat îngrijată de unde-s — că^ eu lucrasem pe ascuns icoanele. Cînd i-am spus, m-a sărutat, a dat să zică ceva, şi s-a întors repede cu faţa spre fereastră, că-i venea să plîngă. Aceea a fost, poate, cea mai fericită zi din viaţa mea. Eram mare — aduceam parale în casă, bucurie la ai mei,* eu, *cu munca mîinilor mele... Cine mai era ca mine.'"*

Din umbra aceasta, din cuibuşorul acesta ascuns în fundul unei mahalale din marginea Bucureştilor, s-a ridicat marele Grigorescu... Singur s-a ridicat. Era un copil delicat, sfios, care se uita în juru-i cu ochii oururea proaspeţi ai nevinovăţiei, ai acelei naivităţi divine care a fost farmecul puterii lui şi care niciodată nu 1-a părăsit. Şi aşa fraged şi puţintel cum era, ardea de neastîmpăr, de setea de a zbura, de a pleca în lume, de a lupta, de a ispiti necunoscutul, vraja şi primejdiile depărtărilor, tăcut şi încrezător în el, ca prîslea cel năzdrăvan din basme. Cine ştie dacă nu au într-adevăr presimţirea chemării lor pe lume copiii aceştia predestinaţi, în sufletul cărora, ca floarea în mugur, se pregăteşte să înflorească sufletul unui popor ! Altfel, cum să înţelegi siguranţa cu care se duc năzdrăvanii aceştia drept la ţinta lor, cu toate şi peste toate greutăţile ce li se pun în cale ?

Copil sărac, fără nici un sprijin, cu două clase primare, la vîrsta de paisprezece ani Grigorescu îşi pune

* *Sorcovit* — veche monedă de argint.

.>

în gînd să plece la Paris. Lucrează de zor la icoane, pe cari acum le iscăleşte, într-un colţişor, cu litere ca de tipar : NICU. începe să strîngă ban cu ban din produsul micilor vînzări. învaţă singur franţuzeşte. îşi atrage, cu o icoană frumoasă, înalta luare-aminte a domnului. Se prezintă la un concurs al Eforiei Şcoalelor, pentru o bursă de pictură în străinătate[3] : i se recunoaşte talentul ; dar e respins, pentru că n-avea nu ştiu cîte clase umanioare *, pe cari le-a avut un altul... mai fericit. Rămîne, tăcut şi răbdător, la iconiţele lui. Se mîngîie cu gîndul că „toată piedica-i spre bine", şi plin de încredere în biruinţa de la urmă a dreptăţii, munceşte, munceşte înainte, cu din ce în ce mai multă însufleţire. Face un tablou istoric mare, *Mihai scăpînd stindardul,* pe care-1 pune în fereastra unui zugrav, unde, văzîndu-1 aga ** de pe atunci, beizadea Mitică (Ghica), şi minunîndu-se de frumuseţea lui, îl ia şH duce domnitorului Barbu Ştirbei, care-1 cumpără cu o sută de galbeni.[4]

Un şir de izbînzi : cîteva icoane la Căldăruşani, între cari *Izvorul tămăduirii,* ce împodobeşte aghesmatarul din curtea mînăstirii, pun pe „meşterul Nicu* printre cei mai căutaţi zugravi de biserici. Se lămurea uneori în contractele zugravilor : *„Iară chipurile de la catapeteasmă să fie de meşterul* Mc»". Lucrează aproape doi ani la mînăstirea Zamfira din Prahova.

O duioasă amintire din vremea aceea:

„Eram de cincisprezece ani cînd meşterul care zugrăvea biserica de la Zamfira m-a luat cu el să-i fac sfinţii de la catapeteasmă. Acolo am cunoscut o fetică tot aşa cam de vîrsta mea. Foarte frumoasă. Avea nişte ochi mari albaştri, şi-n toată figura o expresie dulce, de-o cuminţenie îngerească. Şi, nu ştiu cum, că ne-am pomenit prieteni. Seara, cînd isprăveam de lucru, ne-ntîlneam în grădina bisericii. Era vară, linişte, frumos ca în vis. Şi ne primblam alături, ţiindu-ne de mînă, şi nu ne spuneam nimic. Da' eram aşa de fericiţi, cum numai la vîrsta aceea poţi fi. Cînd ne despărţeam, ne strîngeam de mînă, ne şopteam încetişor: «Noapte bună», şi ne dam întîlnire pe a doua zi, tot la ceasul şi în locul acela... Ea era pentru mine tot ce făcuse-Dumnezeu mai frumos pe lume. Şi nici nu mai puteam gîndi altceva. Odată, plecase zugravul, la tîrg, şi se vede că se-ncurcase la vrun chef, c-a lipsit două zile.. Ajunsese cu lucrul la turla cea mare din mijlocul bise-^ ricii, unde mai rămăsese de făcut un setaiim în creştetul bolţii. îmi isprăvesc eu ce-aveam de isprăvit şi mă urc pe schele, mă cocoţez pe un scaun, ca s-ajung, şi cît oi fi lucrat eu acolo nu ştiu, da' cînd dau să mă depărtez puţin ca să văd ce făcusem, o dată aud, de la spatele meu, glasul jupînului: «Bravo, mă băiete, să trăieşti! E cel mai frumos înger pe care l-ai făcut tu. Leită Mariuca popii, da' parcă-i şi mai frumoasă aici.» Fără să vreau, făcusem chipul de care tot sufletul meu era plin..."

Acolo cunoaşte Grigorescu pe călugărul Isaia, un bătrîn foarte deştept, şi om purtat, care povestea frumos tot felul de minunăţii de prin ţările pe unde umblase. Bănuia oare povestitorul ce suflet îl asculta î Plănuiesc să plece amîndoi la Paris. Şi încep să se pregătească. De astă dată se pare că nu mai e nici o piedică. Se duc mai întîi la M-rea Neamţului, locul de mătanie al călugărului Isaia. Acolo bătrînul se îmbolnăvi. Aşteptîndu-i vindecarea, meşterul Nicu zugrăvea icoane. Şi ce icoane făcea el acum !... Una din aceste minuni ajunge în mîinile stariţii de la mînăstirea Agapia, maica Tavefta Ursachi, „o femeie care ar fi guvernat o ţară", cum spunea pictorul. De mult căuta maica Ursachi un zugrav pentru biserica cea mare a mînăstirii. Locurile erau frumoase, călugărul Isaia nu se mai îndrepta, şi trei mii de galbeni erau pe atunci o avere. Tînărul zugrav îşi tîrgui din Iaşi ce-i trebuia, ridică schelele şi s-apucă de lucru. Parisul era din nou amînat* Norocul Agapiei !

* *Umanioare* — totalitatea studiilor considerate ca bază a culturii unui om.

** *Agă* — sef al agiei, avînd atribuţiile prefectului de poliţie de mai tîrziu.

III. AGAPIA

Trei ani frumoşi în acest loc retras, al cărui nume înseamnă *iubire.* Toată întîrzierea, toată vremea asta de aşteptare, petrecută în ruga cea mai curată a muncii, s-ar zice că e un *noviciat* * — o pregătire a sufletului pentru a putea intra în tainele artei.

Pentru istoricul picturii noastre bisericeşti — cînd se va scrie odată această istorie — biserica Sfinţii Voivozi de la Agapia va fi ca un larg şi luminos limpeziş de cîmp, după o îndelungată rătăcire prin codru. Un curent de aer sănătos străbate şi în arta noastră religioasă.

Sfinţii lui Grigorescu sînt vii, omeneşte vii, şi destul de sfinţi prin expresia de bunătate, de îndurare şi de evlavie pe care pictorul a ştiut să le-o dea, fără să-i desfigureze, fără să-i bizantinizeze prea mult, înţelegînd instinctiv că un sentiment ceresc nu poate decît *înfrumuseţa* o figură omenească. De altfel, încă de pe atunci el nu lucra decît avînd înaintea lui un model viu, care să-i dea figura şi atitudinea cerută. Pentru sfîntul Gheorghe de pe una din dverele ** altarului i-a pozat profesorul de la Iaşi, Miltiade Toni — un tip de frumuseţe ; pentru Maica Domnului, cutare femeie din Filioara ; băieţaşul unui dulgher — pentru copilul Isus ; iar cutare măicuţă, uitată de vremi, slabă, cocoşată şi zbîrcită ca un hrib, cată azi cu jale la sfînta Varvara,

* *Noviciat* — ucenicie.
** *Dveră* — iconostas.

îşi vede tinereţea ei acolo, aidoma gura şi pchii ei de-acum cincizeci de ani, şi zice oftînd : „Mare dar ş-aista, Doamne. Eu am să fiu oale şi ulcele, ş-aici... tot aşa am să stau."

Cu ce drag îşi aducea el aminte de anii aceia de aprigă încordare la o muncă îndrăzneaţă, uriaşă pentru vîrsta lui fragedă, dar nu şi pentru puterile lui, cari în adevăr erau supraomeneşti!

„Toată noaptea visam numai îngeri si scene religioase. Erau zile cînd tot ce făceam, tot ce făcusem mi se părea trist, fără viaţă, fără armonie, si atunci îmi venea să las toate baltă şi să plec în lume. Intra o rază de soare, şi deodată se lumina şi biserica, şi sufletul meu.

~ Pe-atunci noi n-aveam nici un fel de orientare în artă. Era o carte veche, cu slove chirilice, care ne da reţete de la Muntele Athos pentru prepararea colorilor şi cîteva lămuriri despre vîrsta, îmbrăcămintea, viaţa şi însuşirile fiecărui sfînt. Atît. încolo, făceam fiecare cum ne tăia capul. Şi-n meşteşugul ăsta al nostru, cînd stai şi migăleşti mult, mult la un lucru, de la o vreme nu mai ştii ce faci. Nu mai vezi. *De aceea, uneori lăsam* bidinelele, *ş-o luam razna peste munţi, cu puşca la spinare. Umblam aşa cîte-o zi-ntreagă ; şi cînd m-apucam a doua zi de lucru, parcă eram alt om.*

*într-o dimineaţă ne vine vestea că s-a ales Cuza domnitor în amîndouă capitalele. Am lăsat tot, am pus şaua pe cal, şi fuga la tîrg. Atunci am văzut eu ce va să zică bucuria unui popor. Cîntece, ioduri, chiote în toate părţile. îţi ieşeau oamenii în drum cu oala plină cu vin ; care cum se întîlneau luau vorba de Cuza, de unire, se îmbrăţişau şi încingeau horă în mijlocul drumului. Şi era un ger de crăpau pietrele. Da unde mai sta cineva în casă ? Am văzut bătrîni cari plîngeau de bucurie. Vro săptămînă n-am mai putut lucra. Trimiteam la tîrg de'două ori pe zi după veşti. Plăteam cîte trei şi cîte patru sfanţi * pe-o gazetă, şi ne strîngeam toţi s-ascultăm noutăţi — «novitale», cum*

* *Sfanţ* — veche monedă de argint.

se zicea pe atunci. Nici nu era chip să ne mai gîndim la altceva. Mi-aduc aminte că stam seara pînă tîrziu fi făceam desenuri alegorice despre Unirea Principatelor... Vremi de credinţă erau acelea! Era mai multă iubire între oameni, şi mai multă cinste."

Pictura de la Agapia — pictură murală în ulei — aminteşte, prin moliciunea liniei şi prin căldura coloritului, factura maiştrilor italieni ai Renaşterii, despre ale căror opere Grigorescu doar din auzite şi din palide reproduceri de va fi ştiut ceva la vremea aceea. Dar cu siguranţă că era înrudit cu ei. Da, între Grigorescu al nostru şi între Tiziano, Leonardo da Vinci sau Andrea del Sarto erau legături de suflet, cari sunt mai puternice decît cele de sînge. Prin sentimentul *adevărului,* care trebuie să fie acelaşi în toate timpurile şi la toate popoarele, prin farmecul spontaneităţii, prin revelaţia pe care o dă împărtăşirea directă cu natura, prin credinţa adînca, aproape mistică, în puterea *darului* ce vine mai de departe şi merge mai departe decît hotarele unei biete vieţi omeneşti, prin acestea şi prin multe alte neştiute legături, Grigorescu era frate cu uriaşii aceia fără de asemănare din veacul de aur al artei creştine.

Cum intri în biserică, e în dreapta un sfînt Vlasie, în picioare, aşteptînd parcă un cuvînt, un semn, o minune de la Dumnezeu, gînditor, senin gînditor, în atitudinea lui cuvioasă de schivnic, pe care nici o bucurie lumească nu-1 mai ispiteşte şi nici o suferinţă nu-1 mai tulbură. E atîta viaţă cucernică în figura şi în toată fiinţa acestui bătrîn, de-o uimitoare putere de adevăr, de armonie şi de unitate în cele mai mici amănunte, încît, dacă n-ai şti, dacă nu ţi-ar spune pisania bisericii de cine şi cînd e zugrăvit, greu ţi-ar veni să crezi că e opera unui tînăr de douăzeci de ani, care nu făcuse nici o şcoală, care n-a văzut un muzeu, care, în afară de vechea carte a zugravilor, nici un fel de dumerire n-a avut de la nimeni. Şi în toată pictura

acelei biserici se vede aceeaşi deplină înţelegere a lucrului, aceeaşi hotărîtă personalitate în factură. Partea omenească a sfinţilor i-au dat-o ţăranii din sat — adevărate documente de figuri ale neamului nostru — iar partea divină i-a dat-o sufletul lui. întocmai ca maiştrii cei vechi a muncit el acolo, în biserica aceea, închinîndu-se fiecărei clipe, puind o rugăciune în fiecare urmă de pensulă — şoapta de foc a neliniştii, a frigurilor, a tuturor îndoielilor ş-a tuturor speranţelor tinereţii lui, neştiutoare de ce-i pe lume.

O călugăriţă i-a pozat pentru mucenica Varvara. Recunoscător, pictorul i-a făcut o icoană : în mijlocul unei lumini de foc — un fel de vînăt-auriu, care ar fi coloarea eternităţii — stă Maica Domnului în nori, cu mîna dreaptă pe glob, cu stînga ţiind în braţe pe pruncul Isus, care, sprijinindu-şi cotul pe glob, ridică mînuţa dreaptă însemn de binecuvîntare ; şi ea, şi copilul privesc în^tiîut; deoparte şi de alta doi serafimi, în adorare, cu braţele încrucişate pe piept; de jur împrejur, o ghirlandă de heruvimi, blonde capete întraripate, ce se pierd, cu cît se ridică mai sus, în zările înălţimii; jos, în margine, cîteva pete albastre ne spun că ceea ce vedem acolo e cu adevărat „în împărăţia cerului". Dar ce studiate sunt toate în cele mai migăloase amănunte, figuri, mîini, stofe... şi ce sărbătoare de colori, ce roşu-vioriu în bogata draperie care, după ce încadrează ca o maramă chipul duios al Preacuratei, se revarsă în falduri largi peste tunica de un albastru de smalţ, întinzîndu-se luminos pe genuchiul stîng şi căzînd întunecat în cute adunate la picioare. Dar verdele-sclipitor de pe tunica serafimului din dreapta! Dar albastrul-sjins de pe haina serafimului din stînga f... Şi reflexul tuturor acestor colori, cald jucînd, ca bătaia unei flăcări, pe cămeşuţa încreţită la gît a pruncului divin... Un prodigios cîntec de colori. Ce pot vorbele să spuie despre frumuseţea unui cîntec î

După trei ani, Agapia, în sărbătoare, îşi sfinţea podoaba, de care cu drept cuvînt se poate mîndri. Din cîte biserici avem în ţară, nici una nu închide o aşa de aleasă comoară artistică, atîta bogăţie de viaţă ce-

rească, exprimată aşa de frumos, aşa de curat şi cu atîta putere... „Parcă nu mai e de mînă omenească !" Aşa se minunau maicile clătinînd din cap. Acolo rămîne un muzeu şi o şcoală de pictură bisericească. Lucrarea . k Agapia, sfîrşită în anul 1861, încheie prima perioadă din uriaşa activitate artistică a lui Grigorescu — primul capitol din istoria vieţii lui, care ar putea fi intitulat: *„Meşterul Nicu".* Un sfînt şi el — intrase in artă pe poarta cea sfîntă.

IV. LA BARBIZON

Ş-acum toate gîndurile lui, ca scăpate din lanţuri, se îndreaptă spre Paris. E liber, e aproape bogat — Kogălniceanu îl cunoscuse la Agapia, rămăsese şi el uimit de darul acestui tînăr zugrav şi-i înscrisese o bursă în bugetul Moldovei — nimic nu-1 mai poate opri.[5] Vine în Bucureşti, lasă familiei o bună parte din bani. îşi regulează toate cu acel spirit de ordine care a fost una din puterile de căpetenie ale fecundei lui vieţi, şi — în sfirşit! — pleacă. Fără tovarăş — bătrînul Isaia, simţind că i s-apropie ceasul, se retrăsese la Sfîntul Munte — pleacă din Galaţi cu vaporul pe Dunăre.. E o dulce dimineaţă de toamnă. Satele de pe mal, cu* smeritele lor bordeie acoperite cu stuf, cumpenele de fîntînă, şirurile de care pe drumurile cenuşii, turmele de pe şesuri, pădurile rumenite, toate mîndrele privelişti ale ţării lui parcă-1 strigă din urmă, parcă spun duios ochilor lui însetaţi de lumină şi încărcaţi de visuri : „Ochilor, ochilor, să nu ne uitaţi"... Nu, nu, n-au să vă uite !

Parisul. Ce era oraşul acesta pentru tinerii noştri de pe-atunci! Pentru Grigorescu, Parisul e o şcoală. Aici se poate învăţa. Aici vechii dascăli spun taine mari celui chemat să le audă şi să se pătrundă de puterea lor. Pînzele de la Luxemburg, minunile de la Luvru, atelierele pictorilor, astea-s Parisul lui. Toate celelalte ademeniri ale fermecătorului oraş îi rămîn necunoscute. Şi e de douăzeci şi trei de ani. Lucrează cîteva luni

în atelierul lui *Cornu.* Un concurs la Bele-arte; se prezintă şi el între cei mulţi chemaţi. Subiectul — cu ce haz ne scanda pictorul acest juvaer al academismului în floare pe vremea aceea ! — „O luptă antică între doi păstori, la stînga, în primul plan, un stejar bătrîn, la dreapta, o apă curgătoare, în fund, munţii"... Reuşeşte printre cei zece cari, după opt zile, trebuiau să treacă, în loji separate, proba hotărîtoare — *„Le concours de l'arbre".* Pleacă să facă studii de copaci la Fontainebleau ; şi vasta pădure seculară îl prinde şi-1 ţine în lumea ei de mistere... trei ani. Aici sufletul tînărului zugrav de icoane primeşte marele botez al artei, aici, în mijlocul pădurii sfinte, care a fost şcoala şi templul celor dintăi peizagişti şi celor mai glorioşi pictori ai Franţei. Pe vremea aceea de curată şi profundă adorare a Frumosului, se vedeau închinătorii artei pornind de mînecate, din satul Barbizon, cu sar--cina la spinare, răznindu-se *, fiecare pe cărăruia lui, pe subt uriaşele bolţi de umbră, spre locul lui de întîlflire cu natura, în căutarea clipei eterne. Şi drumeţii aceia simpli, în bluză albastră de lucrător, se numeau : Troyon, Diaz, Rousseau, Corot, Millet, Daubigny, Courbet... Seara numai se întîlneau la o pipă şi la un pahar de bere, îşi aveau colţul lor, masa lor^tiută, acolo schimbau impresii, discutau . artă, aruncmîfc uneori !n tunete de glas, cu gesturi largi, gînduri proaspete, repezi, aprinse — adevărate revelaţii — scăpărări de acelea ce nu se găsesc prin cărţi. Tînărul cu ochii scînteietori, necunoscutul ce se aşeza cu respect, aproape cu teamă, într-un colţişor, la măsuţa cea mai dosită, era Grigorescu. După admiraţia cu care se uita la înţelepţii aceia, după evlavia cu care asculta fiecare vorbă, lesne s-ar fi putut vedea în străinul acela tăcut, pururea dus pe gînduri, cel mai harnic, cel mai însetat de a învăţa ucenic al lor.

Iată care a fost şcoala, şi iată cine au fost — fără ştirea lor — cei mai buni dascăli de la cari şi-a învăţat Grigorescu secretele artei lui. Ziua îi vorbea natura, seara îi vorbeau tălmacii ei. Şi în sufletul lui pururea

* *A se răzni* — a se izola.

în friguri, noaptea, dospeau vedenii şi vorbe, şi tot alte înţelesuri, şi tot alte puteri izvorau în el, împinse din adîncimile necunoscute ale unei vieţi ce parcă nu mai era a lui, ce de bună seamă că nu era *numai* a lui.

În zori, cel care pornea înaintea tuturor la lucru era Grigorescu. De multe ori pleca pentru mai multe zile. „Afurisit stăpîn, cum îl încarcă pe bietul băiat!" îl căina într-o zi un pădurar bătrîn, uitîndu-se cu milă după el, cum ducea în spate o sarcină prea mare pe seama unui trupşor micuţ şi delicat ca al lui.

O mînă de om era, însă vrednic şi inimos, lucru mare, şi iute la treabă, şi toate le făcea cu acel farmec al puterii ascunse care dă precizia şi eleganţa mişcării.

Trei ani — ce repede trec zilele cînd munceşti ! — trei ani n-a mai ştiut nimic din ce se petrece pe lume. Ca un pusnic a trăit acolo, ş-a lucrat, a luptat cu toată aprinderea, cu toată frenezia, cu toată setea de a birui a celor douăzeci şi trei de ani. Au tăcut în el şi dragostea de ai lui, şi dorul de ţară, şi toate celelalte griji de viaţa lui, de sănătatea lui, de ce viitor îl aşteaptă, toate au stat adormite, subt încordarea, sub frigurile acelor zile muncă pasionată. Frigurile erau în sîngele lui! De pe atunci trebuie să fie copia aceea puternică după tabloul de la Luvru al lui Prud'hon : *La jusîice et la vengeance divines poursuivant le crime,* pe care Grigorescu a trimis-o pinacotecei noastre, şi care, pusă alături cu originalul, ar putea, cu foarte bună dreptate, să ridice întrebarea : „Unde-i mai multă «noţiune ?"

Dar vremea trece, şi melancolia străinătăţii, a depărtării începe să aştearnă ca un fel de umbră de amurg pe lucrurile cari-1 înconjoară.

De trei ani nu mai auzise o vorbă romînească.

În vara anului 1864 vine în ţară şi — dintr-un sentiment de datorie, căci fusese bursierul statului — se pune la dispoziţia Ministerului de Culte. Ministrul îi spune :

— N-avem nevoie de d-ta.

— Atunci ?
— Atunci, nimic. Să-ți vezi de treabă.

Şi şi-a văzut de treabă. Şi-a luat pe pînză cîte o fărîmă de suflet, de pămînt şi de cer, podoabe din podoabele patriei care n-avea încă un locşor pentru el, şi s-a întors iar la şcoala şi la maiştrii lui de la Barbizon.

Natura-i frumoasă pretutindeni. O lume nouă la fiecare pas. Şi Grigorescu se simțea din ce în ce mai atras, mai *învăluit* în misterul acestor frumuseți. Era un suflet în ele. Dincolo de forma, de colbarea şi de structura lor era un suflet. Îl presimțise el, aşa vag de tot, în unele zile de hoinăreală pe muncelele Agapiei. Acum însă îl *simțea.* Îl simțea cu nelinişte, aproape cu frică. Da, era acolo, în tăcerea pămîntului, în norul ce luneca încet pe albastrul cerului, îndărătul frunzei care tremură, în vibrarea aerului, sub scoarța copacilor şi sub muşchiul stîncilor, pretutindeni şoptind lucruri adînci şi neînțelese, de pretutindeni chemîndu-l, privindu-l mereu, mereu vorbindu-i prin semne, prin jocul petelor de umbră şi de lumină, ca o ființă de departe, din alte văzduhuri. Şi el se lupta să priceapă. O luptă straşnică era viața lui. Fiecare dimineață îi aducea o speranță nouă, şi fiecare seară o nouă disperare. Veşnic nemulțumit de lucrul lui, răzînd de cîte zece ori o pînză, plecînd şi întorcîndu-se de cîte zece ori în acelaşi colțişor de natură, care mereu tot altceva-i spunea din marele mister, şi el mereu întrebînd, simțind că, dincolo de liniile şi de colorile cari se văd, mai e ceva care nu se vede, şi care totuşi trebuie să se vadă. *Trebuie.* Că aceasta şi *este* chemarea unui artist pe lume — să te facă să vezi *în vecii vecilor* ceea ce natura nu arată decît *o dată,* la fulgerarea unei clipe, o singură dată, în toată necuprinsa şi ispăimîntătoarea veşnicie a vremii.

Multe lucruri bune, prinse din fugă, trebuie să fi şters Grigorescu, pentru că *lui,* dintr-un punct sau altul de vedere, nu-i mai plăceau. Dar din cîte a păstrat, ce de minuni, de cari, odată ş-odată, se va vorbi cu acea definitivă admirație universală pe care operele *eterne* au toată răbdarea s-o aştepte !

Ochi visători, frumoşi ochi nevinovați, cari au plîns fără să ştie de ce, suflete sfioase, neînțelese, cari se

ascund îndărătul feței cum se ascund unele gînduri îndărătul cuvintelor.

Curate dimineți de vară, în a căror limpede lumină toate par gătite ca de sărbătoare.

Robuşti jitari *, aspri la căutătură, cari, înainte de a porni în țarină, îşi cercetează arma, ce n-are altă menire decît doar aceea de a spune şi ea o vorbă... inofensivă, atunci cînd glasul gros şi mustățile lor fioroase nu vor fi de ajuns pentru a vîrî groaza în delicvenți ;

Interioruri de pădure, cu încremenirea aceea ca de vrajă, cu aerul acela de sfințenie al singurătății grandioase şi al lucrurilor eterne, cu răcoarea umedă a stîncilor acoperite de muşchi şi cu nu ştiu ce amestec de basme, de duhuri ascunse, de tăcere care aşteaptă ceva ;

Apusuri de soare, cu întunecări de codru în fund, sub dogoreala din ce în ce mai scăzută a cerului, cu tăpşane ce se revarsă în umbră de sub poalele codrului, cu păstori ce şi-aduc oile la strungă şi cu pregătirea aceea de odihnă, cu învăluirea aceea dulce, în taina înserării, a tuturor formelor, ce parcă-s de abur şi se topesc ;

Fagi bătrîni, uriaşi, cu pete ca de păcură pe trunchiul vînăt-închis, ce se înalță dintre stînci drept şi puternic, despletindu-se în sus într-o pădure de ramuri;

Şi văi larg deschise, luminoase, vesele, ce parcă te îmbie să te tăvăleşti pe pajiştea moale, stropită cu flori, încălzită de soare ;

Şi pale albe de nori pe ceruri albastre, şi dealuri fumurii, departe, în adîncimea zărilor ;

Şi crînguri ruginite de toamnă, cu frunze spulberate de vînt;

Frumuseți proaspete, nemaivăzute parcă, minuni de forme şi de colori, cu nu ştiu ce delicatețe de vis în frăgezimea şi armonia lor, şi totuşi foarte adevărate, una cîte una s-au dezvălit ca din neguri sub puterea privirii creatoare ; şi, astfel pregătite pentru taina vieții de veci, trecînd prin sufletul mare şi curat al artistului, mari şi curate au înviat pe pînzele lui...

* Jitar — păzitor, pîndar.

Dar Grigorescu, nici vorbă, nu-i mulţumit. Cum să fii mulţumit cînd vezi cum îţi scapă printre degete, şi se pierde, pentru toţi şi pentru totdeauna, cea mai bună parte din comoara pe care *tu* ai descoperit-o !... O vezi — e la dispoziţia ta — şi n-o poţi lua...

Caută încă, mereu caută, pururea neliniştit, /sorbind puteri nouă din înseşi izvoarele nemulţumirii lui. Prietenii, admiratorii lui de-abia îi pot smulge cîteva bucăţi pentru o expoziţie a tinerilor pictori de la Fontainebleau, în toamna anului 1866. împăratul Napoleon III, vizitînd expoziţia, cumpără din lucrările lui Grigorescu o creangă de măr înflorit şi un studiu (un cap de femeie). A doua zi toate bucăţile lui erau vîndute. Lumea se-ntreba: Cine-i ?... Cel care a aflat mai tîrziu noutatea asta, şi cel care a uitat-o mai curînd a fost Grigorescu.

în vara anului 1867 iar îl încinge dorul de ţară.

— De ce nu rămîi la noi ?... Ascultă, rămîi la noi. Ai să fii înţeles aici, şi iubit, şi sărbătorit de toţi...

El clătina din cap, visător :

— De-aţi şti voi ce frumoasă-i ţara mea !...

: 0

ÎN ŢARĂ

îşi ia o parte din lucruri, lasă restul în 'seama unui prieten, şi pleacă. Ciudat, ce Ischimbată-i "pare lumea de cînd n-a mai ieşit din pădurea lui !

Vine prin Galiţia. Ce nerăbdător trebuie să fie de a-şi revedea ţara lui, de care nu-1 mai desparte acum decît o zi de drum ! Şi iată că mulţimea de note interesante ce-1 împresoară de pretutindeni, pitorescul acelei paragini de Iunie, în faţa căreia ochii lui neliniştiţi se aprind ca de farmecul unei descoperiri, îl fac să-şi întrerupă călătoria pentru cîteva zile. Se opreşte la Lemberg. îl opresc străzile vechi, tăcute, triste, ca orice început de moarte, hanurile mari adormite ^şub greu coperiş de olane [...].

A doua zi, Grigorescu deschidea ochii pe mîndrele dealuri ale Moldovei.

Acum vede el ce rai dumnezeiesc e ţara lui.'/Străbate valea Şiretului, oprindu-se mereu, privind în toate părţile cu uimire, cu lacrimi de iubire în ochi, căci toate-i surîd, ţoate-1 cunosc şi toate-1 cheamă duios — ape şi dealuri, păduri şi şesuri, oameni şi lucruri — toate-1 krigă pe nume. O adîncă, fecundă prietenie se lămureşte între sufletul lui şi natura ţării lui.

Se poate zice că de pe atunci începe Grigorescu să hotărnicească pămîntul şi cerul patriei lui. Da, /* cerul.

Un deosebit farmec şi nu ştiu ce notă de bătrînească cinste şi cuviinţă găseşte el în satele Moldovei,

în tăcutele sate ale Moldovei, cu bordeie smerite, cu ţărani blînzi cari păşesc uşor şi vorbesc încet, cu strîmbe coşere de nuiele, cu vechea bisericuţă de pe deal şi cu toată pacea sfîntă care învăluie cuibuleţele acelea de viaţă cuminte, plină de îndurare şi de evlavie. [...] Drumul lui e o preţioasă recoltă de studii. Note şi schiţe prinse din fugă, din fuga vieţii lui pururea grăbite : ratişe la drum, chervane, vite la adăpat, bîlciuri, ţigani cu şatra, o cumpănă de fîntînă într-un fund de zare, un călăreţ pe coama unui deal, o geană de lumină în spatele unui huceag, şi-n toate, din ce în ce mai lămurit, simte aerul, lumina, sufletul ţării lui.

Acum e pregătit. Taine pe cari de-abia le bănuia, una din alta încep să i se deschidă. La Bucureşti se înfăţişează iar Ministerului de Culte şi cere un loc de profesor la Şcoala de bele-arte.

Multe se/ schimbase-n ţară în aceşti trei ani din urmă : domnitor nou, legi şi aşezări nouă, miniştri noi, numai răspunsul fu pentru Grigorescu acelaşi: „Nu-i nici un loc vacant".

„Dacă nu-i, nu trebuie." îşi ia pînze şi colori şi pleacă în ţară. Căldăruşanii, Tîrgoviştea, Cîmpulung şi Rucărul sunt cele patru popasuri mai însemnate ale acestei rodnice campanii. La Căldăruşani îşi revede *Izvorul tămăduirii,* care împodobeşte tavanul aghesmatarului de lîngă biserică — o icoană din copilărie. Şi, ca şi cum ar fi vrut să-şi arate sieşi cît drum a făcut de-atunci, în după prînzul unei zile senine de pe la sfîrşitul lui iuliu,' îşi pregăteşte paleta şi, pînă să (scapete soarele spre asfinţit, veşniceşte pe pînză scara de la arhondaric : jos, curtea mînăstirii, cu ierbuliţa ei uscată, de un verde-prăfuit; dintr-o margine mijeşte, ca o şuviţă de fum, trîmba cărării, în mijloc, acoperind tot largul tabloului, se desface, în linii de o măreaţă simplitate, intrarea arhondaricului ; în stînga, din capătul cărării, se ridică, pe lîngă

zidul alb, o scară dreaptă de lemn, care dă într-un larg pridvor deschis şi scos mai afară din masivul clădirii, deasupra strămoşescului gîrlici de pivniţă, care în vechea noastră arhitectură era o notă aşa de frumoasă şi de caracteristică sub ceardacul primitor al casei; un călugăr se urcă-ncet pe scară ; sus, pe pazia * pridvorului, rezemat cu [spatele de ştîlp, un alt călugăr tînăr stă şi citeşte într-o carte mare, pe care-o ţine deschisă pe genunchi. în păretele din fund, înecat în umbră, se văd printre stîlpii ceardacului uşile arhondaricului; o lumină caldă, din ce în ce mai potolită, se înalţă din spatele clădirii, nu vedem soarele, dar îl simţim că e acolo, arzînd ca un foc mare în dosul mînăstirii, îl simţim în aerul dogorit, în rumenirea coperişului înfierbîntat şi a coşului din stînga, pe care bat pieziş razele soarelui, cu un tremur de flacără. Umbra creşte. De prin bolţile tăcute, din fundul cerdacului, de pe sub străşini parcă vezi cum izvorăsc undele-nserării şi se împrăştie în pale cenuşii pe albul păreţilor. Din ce în ce mai întunecat se desinează pe adîncul luminos al cerului acoperişul mînăstirii, care de la stînga spre dreapta coboară frumos într-o gamă de linii ritmice. Deasupra, aer care vibrează, nemărginire fără coloare, o dumnezeiască împăcare între umbra care se cerne de sus şi lumina ce, tot mai slabă, se înalţă de jos. Şi toată clădirea parcă se pregăteşte de somn, învăluită, ca-n farmecul unei poveşti, în acel suflet misterios al lucrurilor, pe care nici unul din marii constructori cu pensula nu l-a înţeles mai bine ca Grigorescu.

O pictură sobră, liniştită, puternică, plină de religie, pătrunsă de atmosfera sfîntă în care a văzut lumina. Jos, în stînga, lîngă iscălitură, pictorul a însemnat şi data : 1867. Ceea ce nu făcea de obicei.

Un ochi nou se deschidea în lumea formelor de aci înainte.

Din acelaşi timp şi de aceeaşi viguroasă factură sunt : *Bărăţia de la Cîmpu-Lung,* cu zarva şi clo-

* *Pizie* —^scîndură aşezată vertical la marginea unei streşini, în capetele căpriorilor, pentru a-i ascunde vederii.

coteala unei zile de tîrg ; *Vatra de la Rucăr,* cu o linişte de biserică înlăuntrul Uărăcăcioasei căsuțe de țară, unde nevasta, aşteptîndu-şi omul de la muncă, ,stă lîngă vatră şi-şi adoarme copilul ; *Ciobanul,* cu sarica dacică pînă în pămînt, ce-i dă nu ştiu ce aer ae uriaş al munților... Şi tot de pe atunci e şi acel interior de şatră, învăluit într-o lumină tainică, făcută din umbră, ca în tablourile iui Rembrandt: în fund, sub cortul afumat, bătrînul zice din şcripcă un cîntec de jale ; înaintea lui, o țigancă tînără, culcată cu fața în jos, cu spinarea goală, arsă de soarele zilelor de secere, cu tălpile picioarelor albe de praful drumului fără sfîrşit al pribegiei; în stînga, danciul în pielea goală, cu brațele înlănțuite peste genunchii ridicați pînă în dreptul bărbiei ; el, foarte atent, asculta cu gîndul de a învăța ; ea tînjeşte de dor : fără să-i vedem fața, simțim că ascultă şi visează: E ceva antic în atitudinea ei nostalgică, în felul cum îşi ține fața îngropată în moliciunea brațului, în pînza aceea albă — un alb din draperiile vechilor tablouri flamande — aruncată frumos peste şoldurile ei mari şi puternice, în toate e un sentiment de melancolie care te cucereşte — parcă şi borfele lor, aşa de cald şi de armonios colorate, iau parte la cîntecul bătrînului.

Din acelaşi an, din aceeaşi vară chiar, e *Bâtrîna de la Chailly.* Cu totul alt subiect, altă țară, altă lumină. Şi cum se vede că e acelaşi fel de a înțelege sufletul formelor, şi acelaşi fel de a-1 exprima ! E o zi caldă, într-o grădină ; rufe albe întinse pe frînghie la \ soare, jos o balie * rezemată de zid ; pe prispa de pămînt de lîngă scară stă o bătrînică legată la cap turceşte, stă frumos la soare, şi coase, cîrpeşte ; cum îşi ține ochii plecați pe lucru, înclinarea capului adună sub bărbie aceleaşi piei zbîrcite ca şi la bătrînul din cort. Aceeaşi expresie de melancolie pe față, acelaşi : suspin după cele duse pentru totdeauna ; aceeaşi bătrîneţe gîndind aceleaşi gînduri, aceeaşi mînă uscată încordînd, pe ac sau pe arcuş, aceleaşi degete ciolănoase. în umbră, sau în soare — acelaşi asfințit sufletesc.

* ***Balie*** — albie *de* spălat rufe.

Neastîrhpărat şi neobosit, prins ca într-un vîrtej ameţitor in mulțimea de frumuseți ispititoare ce-1 strigau de pretutindeni, pururi cu sufletul la pîndă, ca un vînător pătimaş, pururi în" comunicare cu natura, care din ce în ce i se arătă mai prietenă, absorbit la fiecare pas de lucrul lui, de tainele artei lui, Grigorescu nici n-â ştiut cum a trecut vremea. Toată vara, şi toamna pînă tîrziu — căci sunt nespus de frumoase toamnele noastre — i s-a părut o primblare într-un cîmp de flori. Şi-a făcut un buchet mare din cele mai alese flori ale țării lui şi, luîndu-1 cu el, s-a întors iar în Franța.

„Nu m-am mai dus la Barbizon, îmi povestea odată pictorul, c-o umbră de melancolie. începuse, să-mi fie dragă una din fetele lui Millet şi — cine ştie ? — poate că... nici eu nu i-aş fi fost indiferent dacă mai rămîneam pe-acolo. Dar mă gîndeam că ea e fata unui artist mare, că eu n-am încă nici un rost pe lume, că nu se ştie dacă-1 voi avea vreodată, şi-mi ziceam c-ar fi o faptă de om necinstit s-o fac şi pe ea să îndure nevoile şi păcatele mele. M-am vindecat muncind. Ea n-a ştiut niciodată c-am iubit-o, şi nimeni n-a bănuit ce-a fost în inima mea."

De data asta se aşează la Marlotte, aproape de Barbizon. Peisaje, boi şi viței, flori, portrete, muncitori şi ciobani... femei nevoiaşe ce de-abia păşesc sub sarcina de iarbă, pe care-o aşteaptă flămînde lighioanele de-acasă, atîtea şi-atîtea subiecte din lumea celor [simpli şi buni trec în fugă pe pînzele lui — zic *trec,* pentru că foarte rar e mulțumit de ceea ce face. Sunt pînze cari ar putea să povestească amintiri pline de interes despre feluritele tablouri ce au lunecat pe ele. Aceeaşi nelinişte, aceeaşi căutare pasionată a celui mai mare înțeles în cel mai mic semn, aceeaşi muncă de dimineață pînă seara. Cînd se aşternea pe lucru, nu

mai ştia de nimic. Nici osteneală, nici foame, nici frig — era cu totul absorbit de marea taină pe care 1-0 şoptea natura. în una din aceste zile de adînca uitare in rugăciunea muncii n-a băgat de seamă că vremea se răcoreşte — era o zi umedă de toamnă — l-a pătruns răceala, şi cînd s-a sculat de la lucru, a ^simțit că-1 ține un junghi în spate. Dar ce vrea să ştie tinerețea şi arta, mai ales — o tinerețe şi ea — de astfel de lucruri ?...

VI. PRIMA EXPOZIȚIE

De pretutindeni se întunecă a vijelie. Sufletele se încarcă de griji — încep pregătirile războiului de la 1870. în Franţa, pe pămîntul ei generos şi ospitalier, nu mai e loc decît sub steag. E frumos, e nobil, e o glorie să moară cineva [sub steagul Franţei. Dar Grigorescu prea e artist şi prea e romîn. Viaţa lui nu-i a lui, şi nici n-o trăieşte pentru el.

Se întoarce în ţară. Osteneala drumului şi o nouă răceală îl silesc de data asta să asculte sfatul doctorului şi să stea cîteva zile în pat. Aceste cîteva zile se fac vreo trei săptămîni, ceea ce pentru Grigorescu e un chin aproape intolerabil. Se frămîntă ca un leu în cuşcă, dar n-are încotro. Trebuie să se supuie. Mai mult decît boala, mai mult decît groaza de doctor şi de doctorii, îl face să sufere apăsarea timpului pierdut. Ce bucurie de copil cînd se vede liberat!

Dăm aci prima pagină dintr-o scrisoare — ilustrată în goana condeiului, cum obişnuia să trimeată prietenilor acest pasionat gînditor prin forme şi hotărît vrăjmaş al slovelor — scrisoare prin care îşi arată părerea de bine c-a'scăpat de doctorii...*

Acum e om de treizeci de ani — în plină dezvoltare a talentului, în plină putere. E [stăpîn pe arta Iui. Dar arta lui e o cheltuitoare : călătorii, atelier, mo-

* *„Ducă-se dracului şi leacuri şi boalăDe cînd nu mai iau nimic, mă simt foarte bine, şi dacă mai ţine astfel, cum trag nădejde, am s-ajung uite-aşa. Trăiască sănătatea şi prietenii. Acum zic şi eu că sunt vesel..."* (n.a.).

dele, colori... şi pictorul n-are nimic din ceea ce se cheamă „simţul practic" al vieţii. E nevoit să-şi puie pînzele în rame şi să facă o expoziţie — „să deschidă prăvălie", cum zicea el cu înfiorare, „ scuturîndu-se ca de o băutură amară. într-o sală din Calea Victoriei, colţ cu Ştirbei-Vodă, bucureştenii au văzut în anul 1873 cea dintăi expoziţie a lui Grigorescu.[6] Un public pregătit pentru înţelegerea imediată a lucrurilor acestora în toată adîncimea lor, un public în adevăr cunoscător şi iubitor de artă nu era, cum nu e nici azi la noi, şi cum nici în capitalele Apusului nu e întotdeauna. Dar s-au găsit cîţiva „amatori" — fericiţi amatori ! Şi unii simţind, alţii presimţind adevărul şi viaţa, viaţa aceea pururea nouă a operei de artă, au cumpărat. Erau flori, flori de răsură şi de inişor, mănunchiuri de flori de cîmp în ulcele de lut; erau luminişuri de pădure, fagi şi mesteceni, case, biserici şi tipuri din împrejurimile Parisului; erau ciobani din Moldova şi ţărănci de la Rucăr ; erau vaste limpezişuri 'de cîmp, tîrle de oi, vite la păşune, pluguri pe brazdă, bordeie şi livezi sub poale de dealuri; erau ceruri minunate, strălucitoare dimineţi de primăvară şi dulci amurguri de toamnă... şi toate trăiau, în toate era suflet, aer, lumină şi o tinereţe care te înveselea şi-ţi făcea dragă viaţa — ceva curat şi proaspăt în fiecare £trop de coloare. [...]

Nimic zgomotos, nimic aspru în opera lui Grigorescu. Nici o violenţă, nici un strigăt. Toate vorbesc încet, limpede, prieteneşte, cu o căldură şi-cu o graţie fermecătoare. în peisajele lui nu bate vîntul. Rar o adiere leagănă cîte-o frunzuliţă scuturată de toamnă, sau de-abia mişcă, pe albastrul cerului, albi, strălucitori nori de argint. Şi ce aer de sărbătoare au toate pînzele lui Grigorescu, aşa de curate, aşa de armonioase ! Visezi, gîndeşti în faţa lor. Cele mai mici lucruri îţi şoptesc vorbe de o adînca putere de evocare, în florile lui e frăgezimea şi respirarea umedă a vieţii, ele surîd cu strălucirea lor de-o clipă şi cu ceva din privirea ochilor omeneşti, te-aştepţi să se scuture, te-aştepţi să le vezi ofilite, moarte peste cîteva minute — atîta gingăşie, atîta proaspătă lumină tremură în

fiecare petală. Te gîndeşti, admirîndu-le : ce curat trebuie să fie sufletul artistului, pentru ca, trecînd prin el, spre a intra în eternitate, florile acestea de-o clipă să nu-şi fi pierdut nimic din farmecul vremelniciei lor !

De pe acum începe Grigorescu să studieze cu dragoste, cu pasionată luare-aminte boul, acest tovarăş de muncă şi de îndurare al ţăranului, boul, despre care /spunea şi la bătrîneţe că încă nu-l cunoaşte destul ;încep de pe acum să coboare pe luncă, în praful drumului de vară, pitoreştile şiruri de care, foarte rar încărcate, vechile care, ce merg parcă şi ele, ca toate ale noastre, în ritmul doinei Strămoşeşti. Se pregăteşte pentru marele peisaj al ţării.

Sforţarea, brutalitatea, (şcîrşnirile durerii şi ale răutăţii fac linii aspre, urîte, distrug orice armonie, şi artistul trebuie să fie preocupat nu numai de tăria, ci şi de calitatea impresiei pe care o produce cu opera lui.

în linişte e nobleţea şi trăinicia lucrurilor pămînteşti. în linişte — partea divină a puterii, graţia formelor, taina cea de la fund a vieţii, şi cea mai greu de aflat. Sufletul delicat, bun şi duios pînă la suferinţă al lui Grigorescu nu putea Işervi în altarul Frumosului decît aşa cum a servit pînă în ceasul din urmă: încredinţînd artei numai lamura vieţii. N-a „înfrumuseţat" natura. Se poate gîndi un artist la o asemenea absurditate ? Dar şi-a ales întotdeauna ceea ce-i era drag, ceea ce *cînta* poruncitor inimii lui. Era un omagiu pe care îl aducea lucrului aceluia puindu-l pe pînză — un fel al lui de a-şi exprima admiraţia şi recunoştinţa acelei clipe de fericire, de cucernică închinare în faţa Frumosului. Niciodată nu s-a preocupat de gustul publicului. Niciodată nu s-a gîndit că *rugăciunea* aceea a lui poate fi expusă în vitrină, discutată şi vîndută.

Păstoriţele lui, cu mişcări de o eleganţă antică, şi ciobanii, şi plugarii lui au, în blîndeţea privirii, în zîmbetul gînditor, în toată înfăţişarea lor nu ştiu ce aer de cuviinţă şi de omenie, în jurul figurii lor, nu ştiu ce aureolă de sfinţenie, care îţi spune că oamenii aceia au fost priviţi nu numai cu înţelegere adînca, dar cu multă iubire şi cu mult respect.

Nimeni n-a j scris, în colori mai armonioase, pagini mai limpezi, mai calde şi mai profund adevărate despre ţara lui. >

Un rapsod al pămîntului nostru a fost Grigorescu. Al pămîntului şi al neamului nostru. Un poet mare, adînc şi adevărat ca însăşi natura care i-a fost model, prieten şi povăţuitor, un poet care-a adus un cîntec nou pe lume, şi 1-a cîntat cu glas proaspăt, cald, inspirat — glasul sincerităţii care nu se ascultă şi care nu se ştie ascultată. Prin aceasta mai ales, prin acest farmec irezistibil al sincerităţii, lucrurile lui Grigorescu au plăcut, de la început, chiar şi acelor cari nu prea ştiau ce să vadă în ele.

Din vreo trei sute şi mai bine de bucăţi, s-au vîndut aproape jumătate. Acum pictorul are, la dispoziţia artei lui, peste treizeci de mii de lei. O avere. Aripi, deci.

VII. ÎN LARG...

Marii artişti ai lumii alcătuiesc între ei ca un fel de familie a lor, nobilă, mîndră, jsolidară, îngrădită în aristocraţia caracterelor ei de rasa aparte. Membrii ei se cunosc, se înţeleg, îşi vorbesc unii altora, în limba lor, peste oricîta întindere de timp şi de pămînt i-ar despărţi : cei dinainte povăţuind, destăinuind ; cei din urmă admirînd, întrebind... Unul din membrii acestei familii, şi nu dintre cei mai puţin însemnaţi, e Grigorescu. Lucrul acesta se va vedea lămurit şi se va recunoaşte pretutindeni odată ş-odată, cînd personalitatea lui, înfăţişată prin cele mai puternice pînze, adunate la un loc, va fi descoperită marelui public din Apus. Avînd note de asemănare cu cele mai alese dintre glorioasele hii rude, întruneşte, în vasta lui operă, toate marile însuşiri ale rasei, de la naivitatea lui Perugini şi frăgezimea lui Botticelli, pînă la ădîncimea de vedere şi concentrarea de viaţă a lui Leonardo da Vinci, de la naturaleţea robustă, gravă a lui Millet, pînă la eleganţa, adesea feminină, a lui Corot — din tot ce-i [sănătate, lumină şi farmec în artă s-a împărtăşit operalui, aşa de variată ! Avea în el, rămîind pururea el, toate însuşirile de căpetenie ale maiştrilor, de la observaţia liniştită şi factura cinstit migăloasă a olandejilor, pînă la verva largă, fulgerătoare, pururea izvorîtă din sentimentul just al adevărului şi din profunda iubire de natură a marilor peisagişti francezi, în mijlocul şi sub binecuvîntarea cărora se poate zice că a deschis ochii în artă, şi cari

au însemnat în istoria picturii universale o epocă a lor, cu numele de „Şcoala de la Fontainebleau".

De aceştia, de opera lor dătătoare de îndemnuri şi de puteri proaspete i se făcuse dor lui Grigorescu, şi, cum îşi închide expoziţia, zboară iar în străinătate. Prefaceri mari şi de necrezut se petrecuse în Apus în aceşti din urmă trei ani. Le ştia el *p'ctorul, cît se poate şti de departe, căci urmărise, cu inima dureros îngrijată, ca de soarta propriei lui ţări, îngrozitoarele peripeţii ale războiului de la 1870. Dezolarea era mult mai adîncă de cum şi-o închipuia. în Franţa nu-şi mai găseşte lumea lui. Nu mai sunt pictori la Fontainebleau. Arta e în doliu. La Barbizon, ca nişte lei bătrîni ce de-abia mai clipesc din ochi, apun, în umbra care învăluie gloria Franţei, cei din urmă *preoţi* — păstrători sfintelor taine ale artei lor. Cu viaţa lor se stinge o religie. Un amestec de jale şi de revoltă e în sufletul curat al acestui *credincios.* La Paris, foştii lui camarazi au ajuns pictorii saloanelor mondene, ei fabrică^ lucruri de „şic", pentru vînzare, tablouri de modă şi portrete pentru americani. „Boemii" de ieri, cari umblau în bluză de uvrier şi munceau cu pasiune de dimineaţa pînă seara, acum sunt bogaţi, au ateliere în „Parc Monceaux", echipage, lachei în livrea, zile de „recepţie"... Nu, iui, simplul, sălbatecul Grigorescu nu-şi mai cunoaşte în [sclivisiţii aceştia pe bunii lui tovarăşi de visuri cinstite, de jstrăduinţi şi def glume din pădurea Fontainebleau.

Pleacă în Italia. Acolo îşi însenineazâ sufletul la marea, curata, cucernica artă a Renaşterii. Se închină lui Giotto şi lui Botticelli. Admiră pe Leonardo da Vinci şi pe Michel-Angelo. înţelege de ce-s aşa de mîndri, în ţara aceea a soarelui şi a iubirii, pînă şi *farnienţii* * cari, Solemni în zdrenţele lor pline de pitoresc, au priviri şi atitudini de regi. La Neapoli tremură de frig. Pompei îl umple de melancolie. Pleacă la Atena, în calea primăverii întîrziate. Vede Partenonul, impunător şi trist, arta divină, opera zeilor, batjocorită de furia distrugătoare a două religii, şi, ca şi cum din însuşi sufletul lui s-ar fi rupt ceva — un sprijin, o credinţă scumpă — simte, pentru întîia oară, urîtul, deşertul, minciuna şi zădărnicia vieţii omeneşti.

La Constantinopol, pictura în) stradă nefiind îngăduită, îşi petrece zilele mai mult~în Bazar, căutînd, în fărmăturile vechilor podoabe, sufletul trecutului, adînca iubire de frumos şi nobila distincţie a gustului, pe care parcă l-au dus cu ei în mormînt oamenii de odinioară. Un vas persan, o pereche de /sandali încrustaţi cu sidef, vin petec de;' stofă brodată cu fir, strălucitoare, de un albastru de cer, o armă {sculptată, un covor pe care vremea a topit colorile ca într-un tablou... în fiecare zi cumpără cîte ceva. Singura pasiune care l-ar fi ruinat, oricît de bogat ar fi fost !

Şi iar la drum. Simte nevoia de a se aşterne pe lucru undeva, departe, în linişte, într-o atmosferă de cinste şi de bunătate, unde sufletul oamenilor, aspectul lucrurilor, lumina, cerul — toate să-i fie prieteni. A umblat, a căutat şi-a găsit. A găsit în Bretania, orăşelul Vitre, vechi, tăcut, cu casele lui înalte ce parcă dorm în lumina cenuşie a uliţilor strîmbe şi înguste; fără fabrici, fără cazărmi, fără bogăţii de exploatat, retras din calea brutalei sălbătăcii moderne, care se cheamă civilizaţie, acest mic Niirenberg al Franţei a fost singurul colţişor de lume în care sufletul delicat al lui Grigorescu n-a avut nici-o clipă de nemulţumire. Şi cu ce drag a lucrat acolo !

Zile senine, sfinte şi cu adevărat neuitate, zile de visuri fecunde şi de binecuvîntată muncă... Ele au adus o notă de o strălucitoare noutate şi, desigur, una din cele mai puternice pagini în opera lui Grigorescu.

într-o lumină potolită, subt un cer de un albastru-închis, vezi adîncindu-se străzi liniştite între vechi zidiri medievale, înalte, dese, cu balcoane grele^cu repezi coperişuri de ţiglă, ale căror linii ritmice iţi dau nu ştiu ce impresie de game, de triluri; rar cîte un trecător, cîte o bătrînă în uşa unei prăvălii, ori vreo căruţă de gunoi trasă de marele cal normand îţi arată că oraşul acela e locuit; uneori, din fund, dintr-un zid întunecat, o ferestruie se uită trist în gol ca

* *Farniente* — inactiv, trîndav.

un ochi posomorit din alte vremi. Cîte o privire de la soare luminează un colţişor de perete, aprinde un zîmbet de tinereţe pe figura unei bătrîne ce coase în uşă, înfierbîntă o muche de coperiş, pune un fulger pe brîul unui coş, sau îmbracă în aur şi pietre scumpe o copilită cu boneţică albă şi pieptăraş verzui, ce coboară gînditoare cu ulciorul la fîntînă. Şi toate lucrurile de-acolo, aşa de nobile în simplitatea lor, scăldate. în lumina aceea locală de un cenuşiu catifelat, cu scînteieri de argint, au ele între ele un vădit aer de familie. Se cunoaşte numaidecît că sunt din aceeaşi localitate şi că au fost văzute cu ochiul aceleiaşi dispoziţii sufleteşti. în toate e o poezie liniştită, cinstită, intimă, o dulce bătrîneţe ce parcă şopteşte basme în acea atmosferă de melancolie a lucrurilor de demult.

Tîrziu, încoace, la o expoziţie din sala Ateneului, erau grupate pe un singur carton mare vreo zece bucăţi din a doua călătorie pe care a făcut-o în Bretania pe la 1881 : o biserică, un colţ de stradă, o fetică pe drum împletind la ciorap, o poartă, un cerşitor... în catalog erau puse la un loc : *„Vitre... lei 14.000".* Stam cu catalogul în mînă şi mă uitam în fund, pe-o ulicioară de acelea întunecoase, cum cobora încet un cal înhămat la o căruţă... Pictorul vine spre mine zîmbind :

— Probabil te întrebi de ce le-am pus aşa scumpe ?... Nu le vînd. îmi amintesc zile nespus de frumoase lucrişoarele astea. Şi ce oameni de treabă erau acolo !...

VIII. ÎN RĂZBOI

Grigorescu era, de felul lui, foarte friguros. Orice alte neajunsuri.şi şuferinţi găseau în el o mare putere de rezistenţă. De frig, însă, şi de indiscreţia oamenilor, toată viaţa lui a avut groază.

Apropierea iernii, ploile, cumplitele vînturi ale Bretaniei îl hotărăsc să plece. îşi închirie un atelier la Paris. Avea adunate, din atîtea călătorii, o mulţime de lucruri de artă: mobile vechi din Normandia, goblenuri, stofe orientale, covoare, arme, vase, şi, cu darul lui de a însufleţi lucrurile prin felul cum ştie să le grupeze, să le armonizeze între ele, îşi făcu un interior artistic, de pace şi de vis, unde toate vorbeau încet, cu glas din alte vremi. [...]

Poetul liniştii, bunătăţii şi blîndeţii, poetul luminii şi al cerului albastru e chemat să cînte întunericul şi viforul morţii, să găsească pe paleta lui colori pentru cea mai îngrozitoare privelişte pe care o poate înfăţişa sălbătăcia nedomolită încă a neamului omenesc. Şi n-a fost pictor pe lume care să le fi găsit mai bine ca el. Pare că toată viaţa lui nu făcuse decît asta. în rînd cu soldaţii, înfruntînd moartea, a privit de aproape toate atrocităţile războiului, a înţeles cine sunt adevăraţii eroi, şi lor le-a închinat toată iubirea şi toată admiraţia sufletului lui; pe ei, pe opincarii aceia uscaţi şi vînjoşi, cari se azvîrleau cu frenezie în braţele morţii, pe ei, mai ales, i-a nemurit în puternica lui operă — cea mai mişcătoare epopee a vitejiei neamului nostru. Da. Erau fraţii lui aceia. Şi cum îi

semănau ! Fraţi buni, puindu-şi, ca şi el, tot sufletul în ceea ce făceau, muncind din greu, luptînd din greu, jertfindu-se, fără nici un gînd de răsplată, simţind în tot ceasul, asupra destinului lor, o poruncă ce vine mai de departe şi porunceşte mai straşnic decît cea pe care le-o strigă împrejurările. în faţa îngrozitoarei tragedii a războiului, un pictor nou se deştepta în Grigorescu.

Sunt douăzeci de ani de cînd — pogorît din lumea sfinţilor — omul acesta culege din aspectele vieţii pămînteşti numai ce i se pare lui că se apropie mai mult de cele sfinte. Seninătate, vis luminos, şoaptă discretă, mişcare liniştită — partea de zîmbet, de iubire şi de bunătate a vieţii — tot ce se poate exprima printr-o desăvîrşită armonie de colori şi printr-o caldă euritmie de linii — acestea sunt notele fundamental caracteristice din mai toate tablourile lui Grigorescu de pînă acum.

Dealurile lui sunt lin trăgănate, munţii din fund de-abia se zăresc tăindu-şi, în linii frumos ondulate şi din ce în ce mai şterse, coamele fumurii pe cerul albastru, cu nori de argint, copacii lui sunt de obicei mesteceni zvelţi, cu tulpina albă, cu rămurelele fine, îndoite în jos, şi frunzuliţa uşoară ca lumina ; boii lui trag încet, fără să se opintească în jug — arareori carele sunt încărcate — şi oamenii merg încet pe lîngă boi, fără să-i silească ; ciobanul sprinten şi voinic, ce stă răzemat în bîtă, cu privirea pierdută în adîncul zării, e visător, cum visătoare e şi păstoriţa care toarce pe tăpşan, în marginea pădurii; în atitudinea şi pe figura lor e linişte şi graţie, şi un aer de străveche nobleţe, ca şi cum ar zice : „Noi suntem solii trecutului, *noi* suntem lamura neamului acestuia".

Largul zărilor, depărtările străbătute încet, privirea îngrijat îndreptată spre cer, munca pămîntului, cu fatalitatea ei misterioasă, au dat sufletului romînesc o mare putere de resemnare şi nu ştiu ce mişcare potolită şi ritmică în felul lui de a se exprima.

Toţi oamenii lui Grigorescu, tăcuţii, gînditorii lui oameni de la ţară, sunt răsăriţi, ca şi arborii lui, din calmul aceleiaşi naturi măreţe şi nepăsătoare. Ei nu gîndesc cine ştie ce. Totuşi, pe buzeje lor o taină mare pare că aşteaptă dizlegarea cuvîntului. Şi acum, tăcuţii aceştia, uitaţii şi neştiuţii aceştia aveau să spună, în faţa morţii şi-n auzul întregii lumi, cine sunt, de unde vin...

Grigorescu a trecut cu ei Dunărea. A trăit cu ei ostenelile, suferinţile şi primejdiile războiului. A pîndit cu ei în şanţuri, sub şuierul gloanţelor, s-a amestecat cu ei în iuruşul de la Griviţa ; la Smîrdan, la Opanez, la Plevna a văzut ce lucru de nimic e viaţa unui om în război, şi ce fiară a fost dormind subt înfăţişarea aceea blîndă a frumosului păstor ce făcea podoaba peisajelor lui.

El era acolo, în ceasurile acele de scîrşnire, un glas al Istoriei, un trimis care avea să vadă într-o clipită, şi pentru toţi, ceea ce nu se poate vedea decît o singură dată în toată întunecata nemărginire a timpului, să vadă profund, „cu ochi pe cari moartea nu-i închide", şi să spună veacurilor viitoare ce-a văzut.

în tablourile lui „din campanie" nu-s mişcări de manevre, nici grupări convenţionale de modele cari pozează. Nimic aranjat, nimic teatral. Sincer, ca însuşi faptul pe care-1 priveşte, el te face să vezi, ca la lumina unui fulger, în grozăvenia unei clipe, toată zguduitoarea tragedie a războiului ; dar aşa de straşnic îţi luminează clipa aceea, şi aşa din adînc îţi răscoleşte sufletul cu ceea ce-ţi arată, că ai dintr-o dată întreaga privelişte a celor ce au fost şi a celor ce au să fie.

Toată privelişte luptei, în toiul ei... cine a putut-o vedea vreodată ? Cine şi-o poate măcar închipui ? O panoramă de mişcări ? Vai, au făcut destui pictori bătălii de acestea reci, încremenite, compuse în atelier, spre glorificarea cutărui „mare general". Privindu-le, te gîndeşti liniştit la... talentul pictorului. Ostaşii lui Grigorescu se bat, ucid şi mor în chipul cel mai adevărat şi mai serios al vitejiei şi al morţii. Bunătatea şi mila acestui suflet de artist au strigat de groază şi de

durere în fiecare trăsătură de creion. Ceva din inima lui rănită se simte în fiecare lovitură de pensulă.

Am înaintea mea o bătălie în valea Rahovei, văzută dintr-o margine şi foarte de aproape. E chiar începutul ciocnirii. Gornistul turc a căzut străpuns de baioneta celui dintăi ostaş romîn, care doar un pas a mai făcut şi-a căzut şi el, împuşcat, cu faţa-n jos, cu inima pe armă, peste el cade pe spate ucigaşul lui, cu mîinile încleştate pe puşcă, turcul mătăhălos, în pieptul căruia dorobanţul nostru şi-a înfipt din goană baioneta pînă-n gardă ; acum se văd şi ceilalţi dorobanţi cum vin din urmă grămadă, ca aduşi de o vijelie ; moartea fulgeră din mii de puşti îndreptate asupra lor, ci ei înaintează neînfricoşaţi, orbiţi de setea biruinţii ; în fund se ridică tot mai înteţit zarva mulţimii învălmăşite ; acolo e toiul bătăliei, oarba frămîntare a pieirii. Nu cunosc în pictură povestire mai zguduitoare despre grozăviile războiului. Găsesc în această schiţă o mult mai puternică şi mai adevărată înfăţişare a ferocităţii omeneşti decît în marele tablou de la primărie, intitulat *Atacul de la Smîrdan,* asupra căruia unul din cei mai autorizaţi critici de artă ai Apusului îşi rosteşte astfel părerea : *„Privindu-l,* zice d-l W. Ritter, *rămîi uimit de nespusa simplitate a compoziţiei, dar mai ales de pasiunea ce respiră din toată această pînză ; e războiul văzut cu ochii soldaţilor, nu cu al şefilor. Trebuie să ştii, însă, că impresia asta aşa de puternică ce ţi-o dă tabloul e datorită pasiunii de care-a fost stăpînit pictorul în momentul execuţiei: niciodată un pictor de război n-a fost aşa de adînc răscolit în sufletul lui. Nici Meissonier, nici Detaille, nici de Neuville n-au presimţit că bătălia, văzută printr-un singur episod, ar putea da o astfel de sinteză. Nici lui Menzel, nici lui Werner nu le-a dat în gînd să-şi sacrifice demnitatea de diplomaţi şi de înalţi slujbaşi ai statului, ca să înţeleagă răcnetul sălbatec al soldatului* în vîrtejul luptei. *Aci cu adevărat vezi furia în artă, şi e zugrăvită de cineva care, pe cînd lucra, îşi plătea foarte scump clipele acelea. Dar ceea ce e mai de mirat e că această uriaşă pînză, în care personajele sunt înfăţişate în mărime naturală,*

îţi face impresia că a fost pictată, cu iuţeala fulgerului, pe cîmpul de război. Nimeni nu-şi închipuie că există în Bucureşti o asfel de operă, li îndemn pe toţi cari trec prin capitala Romîniei nu părăsească oraşul fără a se duce la, primărie, pentru a-şi umplea sufletul de măiestria şi de puterea de vrajă a acestei uimitoare ' picturi." **

Am văzut o replică a tabloului acestuia în colecţia doctorului N. Kalinderu, o adevărată minune. Tabloul, ca suprafaţă e mult mai mic — mult mai mare însă ca adîncime şi ca mişcare. (Nu atît de fioros, pe cît de sfşietor. Te uiţi c-un sentiment de admiraţie şi de mîndrie la ostaşii aceia, învăluiţi ca în flăcările unui foc uriaş... Cum se duc, şi cum simţi că se duc la moarte! Ce-ar fi zis d-l Ritter dac-ar fi văzut pînza aceasta !

Numai cînd ştii ce pasiune de muncă neadormită a stărjînit întreaga viaţă a lui Grigorescu, începi să înţelegi verva, căldura, tresărirea de sentiment a fiecărei linjii, cum şi miraculoasa repeziciune şi siguranţa de factură cari au slujit aşa de admirabil sufletul fără de astîmpăr al acestui mare observator.

Dar *Spionul* ! Ce vifor de mişcare, şi ce expresie de supremă încordare ! Iată, călăraşul nostru a ajuns pe spion din fugă, a ridicat sabia cu atîta îndîrjire, cu atîta vajnică mînie, că parc-o şi auzim vîjiind în aer, şi capul turcului, plecat cu frică sub lovitura rnorţii, degeaba se mai fereşte — îl şi vedem despicat; poate că în aceeaşi clipă se vor rostogoli amîndoi, căci turcul a scos revolverul ş-a tras, un alt călăraş soseşte şi el în goana calului — o tragedie zărită la lumina unui fulger ; totul e fioros : cerul de plumb, apusul de sînge, scăpărarea de lumină în fund, goana nebună a cailor cu ochii aprinşi, cu urechile ciulite, şi coama zburlită, şi coada fuior ; gestul hotărît, scîrşnitor al călăraşului ce dă straşnica lovitură, mişcarea tâlhărească a spionului, care în clipa din urmă scoate revolverul şi trage — toate parcă sunt anume alese şi puse acolo ca să te îngrozească. Şi dac-a fost vrodată artist pe lume care să se gîndească mai puţin la efecte, la ce vei simţi tu

* *Die Kunst fur Alle.* 1 februar 1897. Munchen (n.a.).

şi la ce ai putea spune în faţa operei lui, acela, fără umbră de îndoială, a fost Grigorescu.

Toate tablourile lui din campanie sunt făcute cu viforul marilor emoţiuni pe cari le dă războiul. Simţi că aşa a trebuit să fie. Simţi că toată această înfiorătoare privelişte a măcelului omenesc a trecut prin ochii lui înspăimîntaţi, a zguduit adînc sufletul lui de artist şi, ca tăria unui trăsnet, s-a descărcat, prin mîna lui, pe pînză, aproape fără ştirea lui.

Lucruri trăite. îţi zici numaidecît, privindu-le : „Iată ceva care nu e din închipuire, nici din auzite ; ceva care n-a putut să fie decît aşa". Le-a văzut cu groază, şi cu nespusă milă. în avîntul dorobanţilor „la baionetă", din acea neuitată *Vale a sîngelui...* este istoria nu a unui moment de vitejie în sorbul * unui asalt, ci a întregii vieţi de luptă, de crîncenă îndîrjire în apărarea dreptului de a trăi al neamului romînesc. Noi vedem acolo pe ostaşul veacurilor, călit în focul tuturor bătăliilor, de la Negru-vodă şi de la Dragoş [...] şi pînă în adîncul vremilor viitoare — aceeaşi straja neadormită, acelaşi viteaz nenfricoşat, care se duce hotărît la moarte, fără altă părere de rău decît aceea, poate, că, la o cumpănă aşa de mare, n-are decît o singură viaţă de dat. Totul e posomorit în aceste tablouri: lumina, cerul, aerul — forma şi coloarea lucrurilor te înfioară. Nu, nu e o tragedie de teatru. Sunt' luptători înfierbîntaţi cari se azvîrl ca fiarele unii asupra altora, şi morţii aceia, încremeniţi cu mîinile pe armă, sunt morţi în adevăr.

Cîtă umanitate în acel jalnic *Convoi de prizonieri !* E ger, e viscol — o zi cumplită de iarnă într-un pustiu fără cer — sute de nenorociţi, de toate vîrstele, învinşii de la Plevna, bolnavi, pierduţi, înfofoliţi în cele din urmă trenţe ciuruite de gloanţe, cu ochii în pămînt, păşesc încet prin zăpadă, sub paza călăraşilor de pe margini ; cade, din cînd în cînd, cîte unul, toropit de osteneală, de frig, de somn, şi unde-a căzut, acolo a rămas; corbii flămînzi, din stolul ce se ţine de convoi, s-abat glonţ asupra-i şi-1 încep de viu...

* *Sorb* — vîrtej.

„Dac-aş avea eu tabloul acesta, spunea într-o zi unul din admiratorii pictorului, l-aş dărui oraşului Haga, pentru sala de şedinţi a Congresului păcii. Ce sunt toate discursurile meşteşugite ale marilor diplomaţi ai lumii pe lîngă ceea ce spune aşa de^ simplu şi aşa de adînc mişcător bucăţica asta de pînză!"

Grigorescu, însă, nu s-a gîndit niciodată la „cuvîntarea unui tablou". O impresie a lui, o tresărirea inimii lui în faţa adevărului pitoresc — aceasta şi numai aceasta a pus în opera lui. Ce va spune ea lumii, nu-1 preocupă. Toate pînzele lui din război, de la vajnicul iuruş din *Valea sîngelui,* pînă la defilarea prizonierilor turci din Plevna închinată, sunt expresia celei mai curate sincerităţi ce-a împodobit vrodată sufletul unui artist. I se umpleau ochii de lacrimi de cîte ori ne povestea atacul de la Griviţa, unde ostaşii noştri au biruit, ca-n vremea de demult, numai cu nepăsarea lor de moarte : că nu mai era luptă, ci jertfă — o jertfă măreaţă, pe care cu biruinţă măreaţă a răsplătit-o Dumnezeu.

„Cum s-aruncau înaintea morţii ! Acolo s-a dovedit ce popor avem noi. Am văzut ofiţeri străini plîngînd de înduioşare şi de admiraţie..."

Cu toate astea, nu vitejia armatei noastre, ci grozăvia războiului e mai cu putere înfăţişată în tablourile lui. Adevăruri cari sunt aceleaşi în price timp şi subt orice meridian s-au lămurit de sine din sufletul lui în clipele acelea de neuitat, în cari tragicul vieţii şi al morţii e natural să fie mai profund mişcător decît elementul epic al luptei.

„Monocromia maestrului nostru, zice Delevrancea, *îţi reprezintă exact atmosfera plumburie a războiului. El vede masa, iar nu detaliile; soldaţii, iar nu ofiţerii ; si în năprasnica pornire a maselor nu are timp să caute o poză academică pentru vreun erou de atelier."*

IX. ÎN PACE

A fost războiul acesta botezul de foc al artistului, între el şi ţară, între sufletul lui şi sufletul eroului aceluia tăcut, care ştie să lupte şi să se jertfească aşa de frumos, simte că de-aci-nainte s-au aşezat legături de-acelea pe cari moartea nu le mai desface.

Se-ntoarce trist din cîmpiile Bulgariei, de unde mulţi din ostaşii noştri nu s-au mai întors. Pe florile ce se aruncă din balcoane şi de la ferestre în calea biruitorilor, el vede pete de sînge. Timp de cinci-şase ani, urmărit ca de-un vis fioros, aşterne pe pînză o parte din schiţele războiului, celelalte rămîn uitate pentru totdeauna în cartoanele pictorului, a cărui operă de-aci încolo s-ar putea intitula *Gloria păcei.*

Iarna, cît ţine vremea urîtă şi rece, stă la Paris, unde-şi păstrează încă atelierul, pînă în primăvara anului 1887, cînd se aşază în Bucureşti. Primăria capitalei îi cumpără cel mai mare tablou din război, *Atacul de la Smîrdan,* cu zece mii de lei şi un loc la Şosea, pe care mai tîrziu pictorul îl vinde prinţului Grigore Sturdza pentru suma de o sută de mii de lei, ceea ce-i dă un început de siguranţă în viaţă, în orice caz, putinţa de a lucra fără teama zilei de mîine.

în Bucureşti mult dacă stă o lună pe an. Cea mai mare parte din timp călătoreşte prin ţară ; cîţiva ani de-a rîndul îşi petrece lunile de vacanţă în Muscel; toamna, se-ntoarce acasă cu rodul muncii lui de fiecare zi: străzi şi biserici din Cîmpulung, tipuri de

ţărani şi circiume din Rucăr, peisaje, ciobani cu turme, stîne şi bordeie de pe valea Dîmbovicioarei.

îşi caută de obicei un adăpost singuratec la cîte un biet rumîn nevoiaş, îşi -face^sirigur un pat din cîteva scînduri ş-un braţ de fîn.'şi toată ziua e afară, la lucru. Se opresc uneori ţărani să vadă ce face"— se' uită lung, nu desluşesc nimic...

— Ce face ala acolo ?

— Măzgăleşte-o blană *...

Şi trec înainte, rîzînd. Iar pictorul, rîzînd şi el, se uită-n urma lor, cu ochi plini de iubire.

Fuge de oameni. Dar nu pentru că-i sunt urîţi, ci pentru că lumea, cu zgomotul ei, îl împiedică de la lucru, şi el n-are vreme de pierdut.

Multă vreme, în ciobanul blînd şi visător al plaiurilor vede încă pe dorobanţul fioros din cîmpiile Bulgariei, şi mari pete de sînge în roşul frumoaselor apusuri. Are nevoie parcă să-şi spele sufletul de urîtele vedenii ale războiului, e încă fum şi întuneric pe paleta lui, şi, ca să uite, ca să-şi însenineze sufletul, ca să se regăsească, munceşte fără preget, se roagă muncind de dimineaţa pană seara, în lumina, în măreţia, în pacea creatoare a naturii.

Singur, liber, puternic. Puternic prin sinceritatea lui, prin lipsa lui de şcoală, în toate înţelesurile în care se poate lua cuvîntul acesta, prin simţul instinctiv al măsurii, al proporţiei şi al ritmului, şi mai ales prin darul extraordinar de a cuprinde numaidecît lumina, mişcarea $i sufletul formelor vrednice de binecuvîntarea artei. Acum e în culmea puterii. Multe frumuseţi s-aştern, ca de sine, în toată vremea asta, pe • pînzele lui: corturi ţigăneşti, cu focul de vreascuri pe lîngă care stau pribegii tolăniţi a vis, cu stîlpul de fum ce se înalţă în liniştea serei, cu ţigăncuşa zveltă ce vine de la fîntînă cu doniţa plină în dreapta, cu braţul stîng întins, ca să se cumpănească — proiectînd pe cer o siluetă de-o eleganţă antică ; apusuri de soare, cu acea pulbere fină din aer, cu acel abur albastru din fund — ca o respirare a codrilor — sufletul depărtărilor şi

* *Blană* — aici, cu sensul de scîndură subţire.

al înălţimilor, pe care-aşa de bine l-a înţeles şi aşa de puternic ni l-a arătat Grigorescu !

Şi păstoriţa aceea frumoasă şi mîndră ca o domniţă, ce păşeşte încet pe urma turmei şi toarce ; aşa de simplu-mbrăcată : o fota neagră peste cămaşa lungă pănă-n glezne, mijlocul strîns bine-n bete, o broboadă albă pe cap, ş-atît... Şi ce frumos îi stă ! Desigur, e surioara ei cea mai mică, ţărăncuţa aceea în miniatură, aşa de drăgălaşă, ce merge şi ea, chipurile, cu turma, şi, neavînd ce face cu mîinile, şi le ţine-n sus, cu degetele-ncopcite la ceafă ; e primăvară ; mieluşeii cearcă dulceaţa celor dintăi fire de iarbă ; o juncă şi trei viţeluşi, cu ochii mari speriaţi şi cu botişorul umed, răsar din cîrdul de oi, din care una a rămas puţin mai în urmă, de dragul mieluţului fraged, care suge ; pe luncă e o lumină de vis, în fund se vede albind pînza unei ape ; peste toată această sărbătoare a tinereţii, păstoriţa, înaltă, mlădioasă, cu privirea dusă, are ceva simbolic în atitudinea ei : ridicînd braţul drept pentru a întinde şi răsuci firul pe fus, cu mîna, cu ochii, cu făptura ei întreagă pare că binecuvintează. E atîta frăgezime în tabloul acesta, de o strînsă unitate organică, atîta mişcare ş-atîta adevăr, încît ai, privindu-1 mai mult, impresia că eşti afară, la cîmp : simţi aerul de-afară ; te surprind unele detalii pe cari le descoperi deodată şi cari parc-atunci, subt ochii tăi, se urzesc : pata de umbra pe care-o aruncă junca pe cele două cîrlane din faţa ei nu era acolo cînd te-ai uitat întîi... întreg tabloul e un cîntec, un imn măreţ al primăverii ; ca de departe îţi răsună-n gînd fraze din *Pastorala* lui Beethoven. Tot ce vezi acolo e luminos, proaspăt, vibrant — o apoteoză a nevinovăţiei şi a graţiei într-un peisaj divin.

Dar acel interior ţărănesc, în care vechea noastră vatră are o însemnătate de altar ! Dinaintea focului, femeia mestecă mămăliga, sprijinindu-şi ceaunul cu piciorul ; mînecile cămăşii, suflecate pînă aproape de umăr, dezvălesc braţe puternice de gospodină tîhără, harnică şi curată ^*în stingă ei — doi copilaşi, pe cari nu-i vedem bine la faţă din cauza fumului şi a aburului ; în dreapta — o fetiţă mai mărişoară stă în capul oaselor, lîngă ea — pisica, amîndouă cu spatele spre noi, se uită ţintă la mămăligă, pe care-o aşteaptă mesiţa goală, rotundă, din mijlocul casei; pe prichici — o ulcică, o strachină ş-o lingură de lemn ; uşa e deschisă, lumina năvăleşte puternic de-afară ; o găină ş-o răţuşcă au venit pînă-n prag, atrase de mirosul mămăligii ; în stînga, încăperea se întunecă, pe laviţă de-abia se desluşesc două ulcioare^de lut la capătul despre uşă şi sacul cu făină în dreptul unei ferestrui; lîngă masă — un scăuieş ; ceva mai în umbră — cofa cu apă. Asta-i toată averea casei. Copiii au ceva îngeresc în figură şi în atitudine şi ceva solemn în cuminţenia lor. Ei parcă asistă la o taină mare. Ca vedere adînca în viaţa intimă a poporului nostru, cred că acesta-i cel mai frumos tablou al lui Grigorescu. E făcut cu religie, cu nu ştiu ce fior istoric în faţa acestei pregătiri de cină, care te face să te gîndeşti la lucruri depărtate, sfinte, pline de mari înţelesuri. Femeia însăşi parcă se roagă, mestecînd mămăliga ; şi ceilalţi ascultă, aşteptînd-o. Ceilalţi — adică cei trei copilaşi, pisica şi sfioasele paseri din prag, pe cari aburul mămăligii le face îndrăzneţe. Toţi ochii, toate sufletele _ sunt aţintite cu luare-aminte la actul acela mare, misterios, dătător de viaţă. Femeia, cu mîinile încleştate pe melesteu *, se uită în ceaun şi mestecă voiniceşte. E o ţărancă brună, foarte frumoasă, de-o frumuseţe serioasă, gravă chiar. Lumina de-afară îi cade în plin pe spate, pe broboada albă şi pe braţul drept. Para focului îi rumeneşte faţa. între aceste două lumini, şi ea şi fetiţa au ceva dumnezeiesc în înfăţişarea lor. E liniştea aşteptării. Fără să vrem, ne uităm mereu în cadrul de lumină al uşii. în curînd trebuie să sosească de la muncă *el* : „omul". Aspru, tăcut, ostenit, are să ridice cofa de sub laviţă şi, ducînd-o la gură c-o mişcare largă, omerică, are „să-i tragă o duşcă bună", să-şi stîmpere întăi setea ; apoi, făcîndu-şi cruce, are să s-aşeze la mesiţa aceea scundă, pe care, lîngă strămoşeasca mămăligă, va fi o strachină cu puţină saramură pe fund, unde vor întinge 9*i* toţii... îl aş-

* *Melesteu* — făcăleţ.

teptăm. Şi dacă l-am vedea, prin cine ştie ce minune, apărînd deodată în tablou, poate nu ne-am mira aşa mult — tabloul însuşi fiind o minune.

Uneori, Grigorescu, în aceste călătorii de studiu prin ţară, e întovărăşit de cei doi buni şi vechi prieteni ai lui: doctorul D. Grecescu, botanistul, şi doctorul Alfred Bernath-Lendway, himistul — amîndoi oameni aleşi sub toate raporturile, muncitori pasionaţi, ca şi el, în căutarea adevărului. Impresiile şi glumele lor de pe-atunci, ilustrate adesea de Grigorescu, ar putea face, şi poate că vor face într-o zi, obiectul unei opere de umor sănătos, din care multe se vor învăţa cu privire la starea şi obiceiurile ţării de-acum treizeci de ani. Intr-o călătorie pe care-o făceau în judeţul Brăila, unde doctorul Bernath avea să analizeze apele minerale de la Lacul-Sărat, o mică neînţelegere cu cerberii de la barieră, cari au luat bagajul doctorului himist drept mărfuri de contrabandă, e ilustrată c-o admirabilă caricatură, în care omul de ştiinţă e înfăţişat în atitudinea lui ceremonioasă în faţa autorităţii c-o vervă demnă de Gavarni. Altă dată, pe cînd botanistul tăineşte * cu natura prin florile ei, pictorul îi prinde mişcările cu o iuţeală de artist japonez. Interesante sunt scrisorile pe cari le scrie din străinătate celor doi prieteni acest neîmpăcat vrăjmaş al slovelor latine, cari „n-au nici un pitoresc şi nici o expresie", zicea el. Asupra sărbătorilor, mai ales, îl apucă dorul. Se simte singur, se gîndeşte la ei şi le scrie. Doctorului Grecescu, pentru că-şi rade mustăţile ca popii catolici, îi zise *popă*, şi, într-o scrisoare de la Paris, îi aminteşte cu duioşie serile de visuri, de glume şi de cîntece — doctorul cînta din flaut — dulci seri de vară, petrecute în Moldova, în judeţele Bacău şi Neamţ... *„Şi* ** mai dulci suvenire !"

Dorul de modelele din ţară !

* *A tăini* — a discuta.

** încercare d* a indica în mod grafic pronunţia moldovenească. *(Şi,* în *mx* de *ce.)* In realitate, pentru a nota rostirea acestui ***se*** moldovenesc ar trebui un semn aparte, corcspunzînd unei nuanţe de sunet intermediar între *ce* si ***se*** (n.a.).

în altă scrisoare, aducîndu-şi aminte că doctorul Grecescu îi spunea odată că-i place foarte mult dovleacul, îl face visînd un dovleac mare, mare, ş-a doua zi... realizîndu-şi visul. I se plîng prietenii că uneori au de furcă pînă să-i descîlcească slova : în răspunsul lui, îi face pe amîndoi la o masă, stînd cu picioarele-n apă rece şi chinuindu-se să-i citească scrisoarea.

în toate glumele şi caricaturile acestui artist se vede acelaşi suflet delicat, acelaşi zîmbet afabil, de care e luminată întreaga lui operă. în campanie, avînd nevoie pentru tabloul ***Defilarea prizonierilor*** de o schiţă-portret a unui ofiţer din statul-major, şi cum acesta îşi pusese decoraţiile şi marea ţinută pentru a-i poza, pictorul, sedus de umorul unei asemenea solemnităţi, prinde din fuga creionului, p'e lîngă ceea ce-i trebuia lui, şi o caricatură admirabilă, de-o extraordinară asemănare — o notă veselă aşa de rară în zilele acelea de durere şi de groază !

în aprinderea unei discuţii îţi caracteriza un lucru, o mişcare, o figură din cîteva trăsături de condei. Odată, în tren, vorbind de încăpăţinarea atavică a bulgarilor, şi vrînd să arate cum anume linii din figura omenească răspund în mod statornic unor anume sentimente de rasă, continuîndu-şi vorba, se scoală nervos şi, pe geamul aburit al vagonului, face cu degetul, din cîteva linii, un tip de bulgar, aspru, posomorit, de o putere de expresie fulgerătoare.

Emoţiunile lui se descărcau numaidecît în forme scrise. Observaţia, exerciţiul îndelungat stabilise la el un acord • perfect între ochi, suflet şi mînă, încît acestea funcţionau deodată, ajutîndu-se, complectîndu-se aproape instinctiv, îl doare o măsea ? El îşi exprimă suferinţa printr-un desen : portretul lui, făcut repede, aşa Cum i-1 arăta oglinda în clipa aceea — încruntat, legat pe sub fălci, cu scufa-n cap — un suspin de durere, pe care-1 trimete dentistului, ca să-1 înduioşeze...

Un suspin de durere. Foarte rar l-au bănuit pînzele lui. Destule dureri sînt în viaţă. Arta trebuie să ne facă să le uităm. îi arătam într-o zi, primblîndu-ne prin pădurile* Agapiei, un măr bătrîn : o încîlcitură fantastică de rădăcini groase, ieşite din pămînt, încolăcite ca

nişte şerpi monstruoşi, un trunchi scorboroşit şi noduros, crengi sucite, îndreptate mai mult spre pămînt decît spre cer, întinse în larg, multe uscate, negre, ţepoase. Aruncă o privire: „U, prea e tragic!" Şi se depărta iute, scuturîndu-se ca de o vedenie fioroasă. Umblam de cîteva ceasuri în căutarea unui fag frumos.

O singură dată a primit un ulm uscat în mijlocul unui divin peisaj de toamnă — *De la Posada.* Era acolo, şi n-avea ce-i face. Lung, strîmb, negru, ţîşneşte ca un izvor de păcură din coama ruginită a primului deal şi spintecă pînza de jos pînă sus. O notă gravă de trombon în dulcea, melancolica simfonie a toamnei.

„îmi spun unii că poetizez. *Nu ştiu bine ce-i asta. Dar bănuiesc ce trebuie să fie în gîndul lor: că m-aş încerca să fac mai frumos decît natura. Hm! or fi şi neghiobi cari cred că pot retuşa opera lui Dumnezeu, dar aceia numai artişti nu sunt. Eu aleg, nu corectez. Fac ce-mi place mie, ce corespunde sufletului meu. Că nici n-aş putea să fac altceva. Numai în război am fost silit să ies din hotarele firii mele. Dar acolo aveam o chemare mai presus de viaţa şi de arta mea. Eram* «în război». O, *sunt atîtea lucruri frumoase în natură! Unde ne putem noi urca, nu pînă la ele, că aceasta nu e dat omului, dar... pînă mai pe-aproape măcar? Oricît ne-am strădui, întotdeauna rămînem* departe, *subt adevăr. Foarte departe... Dar cel puţin, unde nu mai ştim ce să spunem şi* cum *să spunem, să tăcem* — să nu minţim!..."

Aşa gîndea acest mare poet al adevărului.

X. LA PARIS

Om cumpătat, cuminte, lipsit de orice deşertăciune, şi, în viaţa lui, de o shnpjiţate de sfînt, Grigorescu n-a ţinut nici la bani, nici la glorie. Cu dragostea lui de muncă, închinată artei, şi numai artei, cu strălucirea şi fecunditatea geniului lui, ar fi putut avea tot ce-ar fi vrut. Dar lui îi trebuia aşa de puţin din bunurile pentru cari se frămîntă lumea! Altele îl nelinişteau pe el. Lucruri pe cari oamenii nu i le puteau da. De cîte ori nu spunea, oftînd, acum în urmă: „De ce n-am găsit eu pe cineva să mă ia în întreprindere?... Să îngrijească el de tot ce-mi trebuie, să facă el expoziţii, să vadă el de socoteli, de cifre, de tot — eu să nu ştiu nimic; să am linişte şi *putinţa de a lucra.* Să fii sănătos, şi să munceşti cu drag... Toate celelalte sunt nimicuri 1"

Cînd era la Paris, expunea la Salon cîte-o bucată, două; şi aceasta mai mult ca să-şi aibă dreptul de intrare, întotdeauna lucrările lui erau remarcate. Criticul de la *Figaro* îl compara cu Watteau; Stop, de la *Journal Amusant,* în seria lui de caricaturi, după cele mai importante pînze din Salonul anului 1880, nu uită *Ovreiul cu gîsca,* de care, de altmintrilea, toată presa vorbeşte cu elogii.

Dar omul, care e absorbit de-un ideal, nici nu vrea să ştie de ce se vorbeşte în jurul lui. E ca şi cum n-ar trăi pe pămînt. Ocări sau laude, îi sunt deopotrivă de indiferente. Ş-apoi, nu vedea el ce înseamnă grăbita, zgomotoasa, capricioasa judecată a presei?

Opinia presei ? N-a rîs publicul Parisului nouă ani de zile de pictura lui Puvis de Chavannes, ca şi de-a lui Courbet ? Nu strigau aproape toţi criticii de artă că Puvis de Chavannes, cel puţin, e un nebun liniştit, inofensiv, pe cînd Courbet e un nebun furios ?... Dar Troyon, Rousseau, Diaz, Millet, Corot n-au rămas necunoscuţi pînă aproape de sfîrşitul carierei lor ? în fiecare an juriul Saloanelor, compus din mediocrităţile oficiale şi invidioase ale timpului, îi refuza fără discuţie. La toate popoarele, oamenii cinstiţi, cari-aduc un cuvînt nou pe pămînt, străbat anevoie. Sunt atîţia cari au interes să nu se facă lumină ! Minciuna, însă, asta are bun, că nu trăieşte mult...

Grigorescu le ştia toate acestea, şi le privea de sus, cu liniştea omului care-şi cunoaşte drumul.

în iarna anului 1886, prin luna lui decembrie, fiind la Paris, primeşte înştiinţare de la Casa unde-şi avea banii că „depozitul" lui s-a isprăvit. Niciodată nu-i trecuse prin gînd că depozitul acela, din care lua mereu, s-ar putea isprăvi. Un vechi prieten şi admirator îl sfătuieşte să fac-o expoziţie. Peste-o lună, o parte din pînzele ce-i împodobeau atelierul sunt încadrate şi expuse în sala „Martinet", pe Boulevard des Italiens. Pentru cunoscătorii de artă din Paris a fost o revelaţie. De multă vreme nu se mai văzuse atîta sinceritate, atîta „bun-simţ" în alegerea subiectelor ş-atîta nobleţă şi simplitate în tratarea lor. Francezii nu-şi credeau ochilor. Vechea lor artă fără „artifiţii", buna lor pictură, curată, cinstită, personală nu se dusese din lume. Era acolo, palpitînd de-o tinereţe nouă, pe pînzele unui necunoscut — unui om blînd, mărunţel şi discret, al cărui trup s-ar părea că e mai mult pentru a purta în lume ochii aceia straşnici, fulgerători, cari despică şi ard cu privirea, ochi prin cari simţeai că te priveşte un suflet profund gînditor şi foarte serios.

Toate ziarele importante, toţi criticii de artă ai Franţei nu au decît cuvinte de surpriză şi de admiraţie pentru acest „nou pictor".

„Ceea, ce te uimeşte în diversele lui studii, scrie, în *l'Evenement* din 27 februar 1887, Arsene Alexandre,. unul din cei mai autorizaţi critici, *este varietatea lor: de la cea mai înaltă delicateţă, pînă la cea mai botărîtă vigoare. Sunt bucăţi în plin soare, cari au parcă tremurul imperceptibil al undelor de aer, şi sunt altele posomorite, aproape brutale, şi, atît unele, cît şi altele, într-o notă justă, vrednică de admirat." * [...]*

Un lucru, însă, asupra căruia toate criticile sunt de acord, e deplina *sinceritate* a pictorului şi puternica lui originalitate.

Expoziţia începea acum s-atragă din ce în ce mai mulţi cumpărători, cînd — spre nedumerirea tuturora — Grigorescu „închide prăvălia", îşi împachetează toate tablourile şi pleacă în ţară. Vînduse exact pentru suma ce-i trebuia ca să-şi plătească ce avea de plătit la Paris şi drumul pînă la Bucureşti.

Un om ciudat, vor fi zis francezii. Vine gloria să-l încununeze, şi el îi întoarce spatele şi pleacă...

Un om întreg şi serios, cinstit cu el, cu lumea, cu credinţile lui. Un cucernic. La Grigorescu iubirea de ţară şi de neam era un sentiment profund, inalterabil, real ca însăşi viaţa, care numai prin aceasta avea un preţ. Ce era arta lui, decît un mod de a-şi exprima acest sentiment ? Ce erau tablourile lui, decît închinarea de fiecare zi, rugăciunile unui suflet credincios ? Şi cînd, în cele cîteva zile cît a ţinut expoziţia din Boulevard des Italiens, vedea plecînd cîte-un tablou, despărţirea aceasta, pentru totdeauna, de lucrurile lui, cari nu erau numai ale lui, îi făcea o impresie de jale şi de nelegiuire. Cu fiecare peisaj pe care-l vindea, i se părea că-şi înstrăinează o bucăţică din ţara lui. Iată de ce — în toiul tîrgului, cum se zice — şi-a luat *iconiţele* lui ş-a plecat.

O, în adevăr un om ciudat pictorul acesta, care suferea cînd i se cumpărau tablourile şi se supăra pe cei cari-l lăudau ! Am înaintea ochilor o scrisoare a criticului de artă William Ritter, unul din marii admiratori ai pictorului, şi văd cu ce îndurerată putere îşi apără

* M-am servit de o traducere în romîneşte, şi aceea numai a cîtorva fragmente din acest articol, făcută de d-l N. Petraşcu într-un studiu al său asupra operei lui Grigorescu (n.a.).

acest profund cunoscător al operei lui Grigorescu dreptul de a o admira şi lăuda, chiar şi fără voia autorului.

„Enfin, comme }e suiş libre *de dire bien fort mes admirations ou je veux,* je continuerai â le faire. *Vous ţeignez, j'ai le droit de dire que ce que vous faites est beau."* („în sfîrşit, *liber* fiind de a-mi striga tare, şi oriunde vreau, admiraţia mea, *nu voi înceta de a o face.* Dumneata pictezi, eu am dreptul de a spune că ceea ce faci e frumos.")

într-un cerc de prieteni se deplîngea odată nepăsarea publicului nostru pentru artă, şi ca exemplu se aducea faptul că ţara nu ştie încă să-şi preţuiască pe Grigorescu al ei. Cu o duioşie de părinte care-şi apără copilul, se ridică şi protestă împotriva acestor nedrepte învinuiri ce se aduc ţării: *„Ne-am deprins ca la noi să vedem numai rele, şi peste hotar să ni se pară toate bune şi frumoase. Iluzia depărtării. Cîte greutăţi întîmpină şi pe acolo un artist cinstit şi mîndru, cum trebuie să fie un adevărat artist 1*

Am fost de faţă cînd Miilet oferea măcelarului unsprezece tablouri pentru achitarea unei datorii de vro mie de lei, şi n-a vrut măcelarul să le primească; zicea că el nu cumpără vite cu tablouri; şi întîmplarea a făcut să mă găsesc la Barbizon, la cîţiva ani după aceea, cînd s-au vîndut lucrurile lui Millet, după moartea lui. Ş-am văzut atunci pe măcelar plîngînd şi bătîndu-se cu pumnii în cap, că toată lumea îl credea nebun; şi era în adevăr nebun de necaz şi de desperare că n-a ştiut preţui, cînd i s-au oferit, bucăţelele acelea de pînză vopsită, cari se plăteau acum, subt ochii lui speriaţi, cit zeci de mii de lei"...

Şi încheie, cu obişnuitul lui oftat din adînc, ce parcă venea de departe, de foarte departe :

„— E, dragii mei, avem o ţară de aur, da' nu ştim să ne-o preţuim..."

XI. 1887

în palatul Eforiei de pe bulevard, în ziua de 11 mai 1887, se deschide a doua expoziţie „Grigorescu". *Se deschide* nu înseamnă nimic altceva decît că, în ziua aceea, pictorul a venit mai de dimineaţă, a scos o cheie •din buzunar, a descuiat uşa de la stradă şi a intrat în tăcutul colţişor de rai pregătit de el cu grijă, cu gust, cu sentimentul că lucrurile nu stau cu indiferenţă unele lîngă altele, ci au şi ele simpatiile şi antipatiile *oh* sunt vesele sau triste, vorbesc sau tac, după locul şi lumina in care le-ai pus. Nimic n-a putut să învingă în omul acesta dintr-o bucată oroarea de solemnitate, de gălăgie şi de părăzi. Şi, de cîte ori a fost rugat să îngăduie cîte ceva din asemenea deşărtăciuni zgomotoase în jurul persoanei, operelor sau numelui lui, a răspuns cu o indignare care a curmat orice discuţie.

Pentru două motive se grăbise să vie în ziua aceea mai de dimineaţă : întîi, ca să poată avea în linişte vederea generală a expoziţiei, şi al doilea, să-şi asigure... în contra cumpărătorilor cîteva tablouri cari-i erau scumpe, scumpe ca o fiinţă vie, şi pe cari niciodată şi cu nici un preţ n-a vrut să le vîndă.

Expoziţia aceasta e cea mai bogată din cîte a făcut Grigorescu. Bucăţi mai multe au fost alte daţi, dar o mai strălucitoare varietate de subiecte şi o mai adîncă înţelegere a frumosului în toate misterele şi ipostazele lui, o viaţă mai proaspătă şi mai puternic prinsă în tot ce are ea mai fermecător niciodată nu s-a mai văzut la noi, şi arareori se va fi văzut şi-n vro altă ţară.

De toate, sunt 222 de bucăţi. [...] Sunt şi „studii din Vitre" cu preţul acesta, dar... jos, în colţul din dreapta al tabloului, e un pătrăţel de carton pe care citim *vîndut.* Cine-i pasionatul acesta — şi aşa de mare cunoscător — care a pus mîna pe atîtea minuni ? Căci iată încă un bileţel, cu acelaşi *vîndut,* la bătrînica asta, curată, vrednică şi foarte simpatică, ce şade-n pragul uşii cu faţa în lumină şi împleteşte la ciorap. Unde-or fi gîndurile ei!... De-afară, din grădiniţa plină de soare, năvăleşte pe uşa deschisă un torent de lumină, ce parc-a rupt şi flori şi frunze pe unde-a trecut, şi le-aduce în odaie. Trebuie să fie tot aşa, o zi tare frumoasă, de pe la începutul lui mai, şi cam pe la ceasurile nouă dimineaţa ; în casă e strîns tot, dichisit, fiecare lucrişor pus la locul lui; vechile farfurii înşirate pe bufet, ca podoabă. Şi ele ţin minte de demult, şi povestesc lucruri duioase din trecut, căci acolo, în păstrătoarea Metanie, fiecare casă, cît de săracă, pare a fi bisericuţa unei amintiri. Atîta pace în tabloul acesta, şi ce atmosferă de cinste şi de cuviinţă în toate ! Şi în tăcerea aceea sfîntă se simte nu ştiu ce misterioasă armonie şi concordanţă între sufletul bretonei şi lucrurile curate cari o înconjoară, între lumina tinereţii de afară şi umbra în care dorm atîtea amintiri de la bătrîni...

Dincoace, iar un *vîndut: Pe marginea Oceanului. O* zi albă de vară, un cer lăptos, făcut mai mult dintr-o spumă de nori, pe care nici un vînt nu vine s-o risipească ; jos, în primul plan, pe un scaun de lemn stă, îmbătată de aer, de lumină, de spaţiu, o femeie tînără, blondă, a cărei drăgălaşă figură de copil, rotundă, rumenă, de o frăgezime de floare, are o dulce expresie de vis, de dor, de extaz. A dat să citească, dar... cine mai poate citi în splendoarea asta ? Cu mîinile în poală, pe cartea închisă, a rămas pe gînduri. Se uită în zare, departe — în infinit. In fund, oceanul doarme; o ceaţă uşoară, un fel de lumină ostenită pluteşte deasupra vastului neteziş al apei verzui; lume împestriţată se primbla încolo pe plajă — de-abia se zăreşte. Căci tabloul este *ea.* Ea, cu lunga ei rochie cenuşie, cu talia strîns înfăşurată într-un fel de şal scămoşat de un albastru-vioriu, cu pălăria uşurică de coloarea fragei pîrguite ; o umbreluţă sinilie cu volan alb e răzemată de scaun, şi alături, pe-un scaun mai mic de pînză, aruncat, un şălişor de mătase albastru-deschis, aşa de moale, aşa de uşor, că parcă-i mai mult aer decît stofă, şi totul scăldat în lumina aceea de ocean, mai bine zis în oceanul acela de lumină, ce pare că pentru ea vibreaz-acolo, pentru frumosul ei profil.

Alt *vîndut* : O *floricică* : adevărat o floricică. E o fetiţă de vreo doi ani, c-o mică boneţică albă pe cap, toată îmbrăcată în alb, şi şade aşa cuminte în iarbă, întocmai cum a pus-o mama, cu minutele în poală, cu ochii în jos, cuminte ca un îngeraş — un strop de viaţă cerească, picat acolo, în pajiştea de la Brolle, pe marginea Senei, delicat şi strălucitor ca o lacrimă de rouă subt o rază de soare. Cum a putut mîna omenească să facă o asemenea drăgălăşenie ? Căpceanul ei, obrăjorii ei, picioruşele ei cu ce-s făcute ? Că nu mai e culoare, şi nu mai e chip zugrăvit, ci frăgezime şi gingăşie de copilaş divin, care gungureşte acolo între flori, şi probabil că florile îi răspund. E soare. Aerul tremură scînteietor. în fund, foarte departe, la îngînarea pămîntului cu cerul, o dunguliţă albastră — ai zice că Dumnezeu a dat perdeaua la o parte, ca să vadă şi el cum îi şade unei flori cînd ia chip omenesc...

Şi alte multe bucăţi alese, *vîndute* din prima» dimineaţă : *Un studiu de fag, O stradă la mahala, O nimfă dormind, Un peisaj de toamnă, O ramură de măr înflorită...* Aţi înţeles desigur că fericitul cumpărător e însuşi autorul.

Pentru Grigorescu, o expoziţie era un şir de suferinţi, din cari ieşea ostenit, zdrobit, bolnav pentru multă vreme. îl durea timpul pierdut, umilinţa şi sila de a sta nemişcat, „ca la tarabă", cum zicea ei, aşteptînd muşterii ; îl ofensa indiscreţia celor cari încercau să tocmească, dînd, prin aceasta, în adevăr, un caracter de marfă unui lucru care pentru el era sfînt, deoarece înfăţişa tot ce-a pus Dumnezeu mai bun şi mai curat în sufletul Iui; îi făcea rău atingerea cu lumea, în felul acesta, mai ales, care i se părea cel mai înjositor pentru un artist. Iată de ce, cum vedea că s-a încropit cu ce să-şi acopere pentru doi-trei ani nevoile *artei* lui, căci

pentru el, pentru *omul* din el, foarte puţin îi trebuia, închidea şi pleca.

^ Din cele 222 de bucăţi, se vînd, în mai puţin de trei săptămîni, aproape jumătate. îşi numără banii — treizeci de mii de lei...^ Şi-i primăvară, codrul dă în frunză, Posada-1 cheamă cu freamăt de izvoare — ce mai aşteaptă ?

Pentru el banul n-a însemnat niciodată altceva decît posibilitatea de a lucra în linişte. în suma asta de treizeci de mii de lei el vede o nesfîrşită întindere de *timp liber* înaintea lui, materie primă a creaţiunii. Vremea — aur în care dorm atîtea juvaeruri... Şi-i fericit. O, nespusul, divinul farmec al operei necreate încă !

XII. POSADA

. Toate minunile se pot explica. Pentru aceasta, însă, ele n-au să înceteze de a fi minuni. Uimitoarea fecunditate a lui Grigorescu se explică prin marea lui putere de izolare. E de necrezut cît face în viaţa unui artist puterea aceasta. Şi rari oameni au avut o asemenea putere în măsura în care-a avut-o Grigorescu. El ar fi trăit ani întregi fără să, vadă un chip omenesc, fără să simtă nevoia de a schimba o vorbă cu cineva. Iată de ce singuraticul acesta, aşa de căutat de toţi, aşa de iubit pentru minunatele şi fermecătoarele lui însuşiri sufleteşti, a avut în viaţa lui, adică a lăsat să s-apropie de el, foarte puţini prieteni, şi numai dintre oameni de aceia cari şi ei aveau ce face cu vremea lor. Vechea „trinitate" — Grigorescu, Bernath, Grecescu („tatăl, fiul şi Duhul sfînt") — s-a închegat ş-a trăit din acest adînc sentiment despre însemnătatea vieţii şi despre o *misiune serioasă* a omului pe pămînt.

în călătoriile lui prin ţară, prin ţara aceasta plină de atîtea frumuseţi ascunse, tăinuite, ca şi sufletul poporului nostru, Grigorescu descoperea adevărate raiuri dumnezeieşti, din mijlocul cărora nu se mai îndura să plece. Luminişuri de codru, ce parc-aşteaptă oaspeţi din basme ; şi plaiuri însorite, şi lunci, şi ape vrăjitoare, şi arbori prieteni, ce parc-atunci se deşteaptă ca să-1 primească pe el, să stsa de vorbă şi de poveşti cu acest mare tălmaci al lor. *Mare,* prin iubirea lui de natură, dusă pînă la evlavie.

Una din aceste descoperiri a fost Posada. Pe Valea Prahovei, între Comarnic şi Sinaia, deasupra „Oraţiilor", e un cătun de munte — vro douăzeci de căsuţe presărate, ici şi colo, pe prispe verzi de pajişte, adăpostite de codru. Acolo se aşază pictorul în vara anului 1887, în casa unui ţăran fruntaş, care mereu se întreabă şi nu se dumereşte cum poate un boier de la oraş să trăiască atîta vreme singur, în sălbătacia aceea de loc. Vro patru-cinci ani de-a rîndul acolo-şi are el atelierul lui de vară. Se scoală dimineaţa, înainte de răsăritul soarelui, îşi face obişnuita lui baie în Prahova, ori sub căderea puternică a unui izvor de munte, vine îndărăt acasă de-şi ia lucrurile de pictură şi pacheţelul cu dejunul,^ pregătit de cu seară — două ouă fierte, niţică brînză, o felioară de pîine — ş-o porneşte pe dealuri. De obicei îşi are locul lui ştiut de mai înainte : preluca * lui, tăpşanul lui, cu mesteceni cari-1 cunosc de mult, cu izvoare cari-i povestesc, din adînc de vremi, pe cînd lucrează. înainte de a începe, umblă cîtva timp neliniştit în preajma subiectului, îl priveşte lung, ba de ici, ba de colo, inchizînd dintr-un ochi, fluieră printre dinţi, ridicînd braţul în raza privirii, ca să-şi taie bucata de cer a peisajului ; şi cînd simte că i s-a lămurit bine în^ suflet ce are de făcut, îşi pregăteşte toate, cu îndemînarea şi iuţeala mişcărilor instinctive, şi s-aşază la lucru. Mîna lui mică, nervoasă, umblă frenetic prin vraful de pensule pînă-şi alege ce-i trebuie, paleta-i gata, cîteva linii mari fac loc peisajului pe pînză, şi opera misterioasă a creării începe. Treptat, cu fiecare lovitură de pensulă, cu fiecare pată de coloare, pînza se umple de aer, de lumină, de înţeles, dealuri, copaci răsar încet din negurile nefiinţii din ce în ce mai lămurit, parcă toate erau acolo de mai înainte, şi pensula nu face decît să scuture de pe ele stratul de pulbere sub care stăteau ascunse. între natură şi pînză e un curent de lumină care se ţese, o palpitare de suflet, ceva proaspăt, viu şi misterios, care parcă de sine se limpezeşte, se desface din formele pieritoare, pentru a îmbrăca haina nemuririi. E viaţă din marea viaţă a naturii, care umple sufletul sincer al artistului şi se descarcă prin mîna lui inspirată.

Un ceas, două, trei au trecut pe nesimţite, cum trec ceasurile peste copacii cari cresc. Pictorul se ridică, se depărtează puţin şi, înclinîndu-şi capul pe umărul drept, se uită, compară — uneori e mulţumit, de cele mai multe ori, nu. S-aşază deoparte, la umbră, dezleagă şerveţelul cu merinde şi, după ce mănîncă, adună frumuşel hîrtiuţele şi cojile de ou, le-nvăleşte într-o gazetă şi le pune subt o tufă, să nu se vadă, că-i păcat ;un loc aşa de frumos e sfînt... e o biserică. După dejun, la lucru. Acelaşi peisaj, văzut din altă parte, în orice caz, în altă lumină, deci *alt* peisaj. în artă nici nu există decît... alt peisaj. Plouă-ntr-o zi ? Va face vatra lui moş Ifrim, ori vrun copil al lui, gîştele ce bălăcesc dinaintea casei, ori viţeluşul de sub şopron. Foarte dragă i-a fost o casă veche românească de acolo din şosea, „circiuma de la Oraţii", cum îi ziceau cărăuşii. Aşezată pe un dîmb, înaintîndu-şi pridvorul spre drum, îşi taie pe cer liniile simple, de o nespusă eleganţă, ale coperişului de şindrilă înnegrită de ploi; casa e văzută dintr-o coastă ; în păretele despre noi se deschide-o ferestruie^ — un ochi ce priveşte în calea trecătorilor ; în bătătură sunt care, boi dejugaţi, trăsuri — ca la un loc ca acela ; în pridvor, drumeţi cari cinstesc ; pe păretele din faţă bate o rază de soare — un zîmbet. Deasupra, un cer de^ vară, nori albi, uşori, se mişcă încet, ca pale de fum, în albastrul înălţimilor. Şi-i cald, fierbe văzduhul, şi parcă toate aţipesc o clipă, şi iar se deşteaptă... . .

Cine ştie ce amintiri din copilărie mai încălzeau, împreună cu soarele, căsuţa aceea simplă, pe cînd artistul o învăluia cu privirea-i creatoare ! Ceva mai tainic, şi mai de departe trebuie să fi trecut prin pensula care-a pus-o pe pînză ; altfel, n-am rămînea aşa pe gînduri înaintea ei.

* *Prelucă* — poiană mică într-o pădure sau între dealuri, pe valea unei ape etc.

XIII. CIOBANII LUI GRIGORESCU

„...Tu, Mioara mea,
Să te-nduri de ea
Şi să-i spui curat
Că m-am însurat
C-o fată de crai
Pe-o gură de rai..."
(Din *Miori;a)*

Nu un capitol, ci un volum întreg ar fi de scris cu titlul acesta. în vasta operă a pictorului — ca şi în trecutul neamului nostru — păstorul ocupă un loc foarte important. *El şi* l-a cucerit. în vechile poezii ale poporului nostru, pătrunse de o adînca melancolie, în *Mioriţa,* mai limpede şi mai mişcător decît în toate celelalte, ni se rftfăţişează tipul păsto- . rului romîn, văzut la lumina unei drame, învăluit în nu ştiu ce atmosferă de bunătate, de duioşie şi de înaltă linişte în faţa morţii, că aproape îl confundăm cu făt-frumosul basmelor noastre.

Fermecător de frumos acest

„Mîndru ciobănel
Tras ca prin inel;
Feţişoara lui,
Spuma laptelui.
Mustăcioara lui
Spicul griului.
Perişorul lui,
Pana corbului.
Ochişorii lui,
Mura cîmpului..."

/

Aşa l-a văzut şi Grigorescu. L-a văzut cu ochi de istoric, şi l-a scris pe pînzele lui cu dragoste de frate.

Toate felurile de muncă îşi au pitorescul lor. Un om care munceşte e întotdeauna interesant. Mişcări frumoase fac şi plugarii ce-şi încordează braţele pe coarnele plugului, şi plutaşii, în luptă cu iuţeala apelor, şi semănătorii, şi cosaşii, cu gesturi largi, ritmice, dar nimeni nu pune atîta nobleţă în atitudine, în mers, în privire, ca şi în vorbă, nimeni nu are atîta poezie în făptura şi-n viaţa lui ca păstorul.

Lumina şi aerul tare al înălţimilor, dormitul afară, urcuşurile repezi, sărituri peste ape şi lupte cu jivinele sălbatice, atîtea ş-atîtea particulare condiţii de trai l-au păstrat sănătos şi curat, ager la minte, sprinten şi mlădios la mişcări. Depărtarea de sat, de lume, de-ai lui i-a pus în ochi o dulce melancolie, iubire şi cîntec în suflet. Inima lui va fi şoptit stelelor, într-o noapte de vară, fără să-1 fi auzit vreodată, cuvîntul *dor,* cuvîntul de foc, pe care nici o limbă nu-1 poate traduce.

Şi ce frumoşi ciobani pasc turmele lui Grigorescu ! Şi mîndri. Parcă-s regi, monarhi ai munţilor,'aşa umblă, aşa stau, aşa privesc peste plaiurile lor. Nu sunt ei coborîtori din cnezi ? N-au purtat gluga şi opinca lor cei dintîi voivozi ai Carpaţilor ? îndărătul vremilor, la capătul celei mai nobile viţe romîneşti, e un păstor. El singur a rămas neschimbat în curgerea atîtor veacuri — aceeaşi doină, acelaşi grai, acelaşi port, de la urzirea neamului nostru.

Priviţi-1 ce frumos, ce liniştit şade rezemat în ghioaga lui, adesea artistic cioplită — sceptrul şi arma lui strămoşească. Pare că de cînd e muntele stăpîneşte şi vegheaz-acolo. în picioare, în atitudinea lui obişnuită, de o firească eleganţă, cu palma stînga pe măciuca ghioagei, cu braţul drept adus ca un arc, sprijinit pe mîna stînga, se uită-n adîncul zărilor, cu ochi cari mai mult gîndesc decît văd ; lîngă el, cîinele lui cel mai iubit stă, parcă, în aşteptarea unui cuvînt, a unei porunci. E tăcere, nu se aude decît ronţăitul oilor cari pasc mai prin apropiere şi, din cînd în cînd — cling, clang — tilinca

surâselor*. Nici un nor pe cer, nici o adiere de vînt. Peisajul e curat, proaspăt, scăldat în lumina de sărbătoare a înălţimilor. în fund se zăresc, lin ondulate, albăstrii, coamele munţilor. Copacii au stat din freamăt, apele şoptesc a vis... Adevărate, văzute aieve de atîtea ori întocmai aşa, şi, cu toate astea, nu ştiu ce te face să-ţi închipui că lucrurile acelea sunt în afară de timp, ţiind parcă mai mult de cer decît de pămînt.

Mai toţi ciobanii lui Grigorescu sunt, tineri. Culcaţi pe brînci, sau stînd într-o rînă, în pajiştea moale a plaiurilor, urcînd sau coborînd pe-o coastă de munte, cu aceeaşi expresie de blîndeţe şi de dor privesc înaintea lor, în adîncul depărtărilor. Unii sunt băieţani de cincisprezece-şaisprezece ani — un chip de heruvim subt o căciulă mare cît o căldare — foarte serioşi, gravi chiar în mersul lor bătrînesc, în căutătura şi în ţinuta lor de „oameni ai trebii", pe cuvîntul ş-în vrednicia cărora se poate bizui cineva cu toată nădejdea. Un astfel de „paj al munţilor" — poate cel mai frumos ca figură şi ca mişcare — [...] e prins în mers. Coboară devale, cu ghioaga la spate, opinca strînsă bine pe picior, iţari de aba, un'mintean peste cămaşa scurtă-n poale, desfăcută la piept, cu gluga după gît şi mijlocul încins c-un chimii* de piele, în care-şi ţine cuţitul, fluierul şi scăpărătorile. Soarele-1 bate dintr-un peş, stropindu-1 cu pete de argint pe căciulă, pe mintean, pe glugă — îndărăt, mai în fund, pe povîrnişul coastei, se văd, ca printr-o ceaţă, oile păscînd. Ciobănaşul, turma, costişa, munţii din fund, cerul albastru — toate parcă sunt vedenia unei vrăji. Parc-a suflat şi le-a-făcut [...]. Alături de acest copil al primăverii, e unul din rarii, poate unicul cioban bătrîn pe care 1-a făcut seninul pictor al tinereţii. Foarte bătrîn şi foarte trudit. Ai zice un drumeţ care vine de departe — e rupt de osteneală, şi s-a aşezat pe-o prispă de pămînt să mai răsufle. Stă gînditor, cu sumanul pe umeri, cu căciula pe ochi, cu braţele moi pe genunchi, şi asupra lui, ca o povară materială, apasă greu noianul vremii trăite.

* *Şutaşi* — oaia (de obicei din sută în sută) căreia i se pune tilincă într-o turmă.

Ani de-a rîndul Grigorescu umbla vara prin munţi, cu săptămînile, observînd mişcările, obiceiurile, felul de a sta şi de a privi al ciobanului, studiindu-1 cu dragoste, pururi în căutarea frumuseţei tipice, caracterului fundamental al neamului ; ceasuri întregi sta de vorbă cu ei; şi ce mult îi plăcea liniştea cu care adesea oamenii aceia*-simpli spuneau lucruri foarte adînci! Pe Ciungi, în munţii Agapiei, dejunam pe iarbă, în apropierea unei stîne. Vine-un cioban tînăr de ne-aduce o botă cu apă rece de la izvor şi s-aşază mai la o parte. Pictorul îl pofteşte să guste şi el din mîncarea noastră.

— Mulţămim de bunătate, zice, dar noi postim.

Era postul Sîntămăriei.

— Şi ce mîncaţi ? întreabă pictorul, ca să-1 mai îndemne la vorbă.

— D-apoi... mai o fiertură de fasole, mai un borş cu buruiene, un castravete murat, ori o ceapă — că nu mai ştie omu săracu ce-a mai mînca, doar a muri mai degrabă.

Uneori ciobanul cu turma e de-abia indicat în fundul peisajului. Alteori vasta privelişte a naturii nu-i decît lumina, decorul în care ni se înfăţişează acest prinţ al înălţimilor. *Ciobănaşul de pe valea Prahovei,* care coboară cu sumăieşul pe umeri şi cu ghioaga la spate, întovărăşit de cîinele lui de credinţă, alcătuieşte *el* tot înţelesul tabloului. îl vedeţi ce frumos e la chip şi ce mîndru păşeşte... munţii pe cari-i lasă-n urmă, mesteacănul subţirel ce se înalţă ca o coloană de fum din marginea cărării, aerul, lumina, cerul... toate parcă sunt acolo numai pentru el.

De cele mai multe ori, însă, e atîta concordanţă între păstor şi peisajul în care-i pus, un aşa întreg desăvîrşit alcătuieşte omul cu locul, cu aerul, cu bucăţica aceea de cer, încît nici n-ai putea spune prin ce te farmecă mai mult tabloul acela ; o viaţă — *una singură* în tot ce vezi acolo, şi care nu poate fi decît aşa cum o vezi acolo. *Pe Vîrful-cu-Dor* se urcă-ncet, în urma turmei, un cioban căruia nu-i vedem faţa ; după mers, după cum ţine zăbunul pe umăr şi după toată făptura lui greoaie, înţelegem că e om trecut de cincizeci de ani ; a ostenit, dar nu mai are mult de suit: capătul turmei

a şi ajuns în vîrf; la stînga, peste tarniţă * muntelui, ochiul scăpătă-n fund, în largul priveliştii, unde se văd în curmeziş alte trei rînduri de munţi; coasta celui dintîi e întunecată de brădet, din cealaltă vale se ridică albăstrie ceaţa dimineţii, al doilea munte e încă în umbră; iar cel de-al treilea, din fund de tot, rumenit în bătaia soarelui, parcă arde, pe toată creasta înaltă şi stearpă dogoresc stîncile, ca nişte bulgări mari de jăratec. Sus, în limpezişul cerului, un norişor alb, sîngerat de soare la o margine, se mistuie văzînd cu ochii; simţi aerul dimineţii, aerul proaspăt şi răcoros al înălţimilor, lumina creşte... ţi se pare ciudat că vezi pe cioban tot acolo. Şi, cu toate astea, nu ţi-1 poţi închipui aiurea. Munţii aceia *pentru el* sunt, şi soarele *pentru el* răsare.

* *Tarniţă* culme, coamă de deal în formă de şa. '

XIV. ŞOAPTA ADEVĂRULUI...

Pentru cine-a cunoscut pe Grigorescu mai de aproape, marea lui operă, variată, amestecată ca florile pe cîmp, şi tot ca ele de strălucitoare, se înfăţişează ca un lucru foarte firesc. Aşa trebuia să fie. în opera lui se oglindeşte viaţa lui. Toată viaţa lui. O viaţă mai simplă, mai curată, mai cucernic închinată artei şi mai frumos trăită în prietenie cu natura nu se poate concepe. Dacă vorbele n-ar avea nevoie de explicaţii, din două vorbe ne-am înţelege asupra personalităţii lui Grigorescu: *sincer* şi *simplu,* şi la o adică, din una singură : *sincer.* O, putem să-1 scrim cu litere cît de mari, cuvîntul acesta are nevoie de multe desluşiri. Ce artist nu e sincer ? Corot, cu acel văl de lumină din alte lumţ. peste peisajul lui foarte frumos şi mai totdeauna acelaşi, Millet, cu ţăranul lui ca turnat în bronz, greoi, posomorit, pe care-1 simţi şi cînd nu-1 vezi în peisajele acelea aşa de adevărate, îl simţi acolo trist, tăcut, întunecat de nevoi — o ură care aşteaptă — n-au fost amîndoi deopotrivă de sinceri ? Trăind în acelaşi timp, şi-n acelaşi mediu, şi-n acelaşi cult pentru adevăr, şi, cu toate astea, cîtă deosebire în felul lor de a înţelege arta ! Poeţi şi unul şi altul. Corot — elegant, afabil, căutînd să dea artei lui numai partea de bunătate şi de zîmbet, de cîntec şi de dragoste, cari şi acelea sunt destul de adevărate. Nu sunt în viaţă, de unde nu le poţi alunga aşa de uşor, destule lucruri urîte şi triste ? De ce să mai întuneci şi arta cu ele ? Pe Millet însă

acestea îl atrag mai cu deosebire, în acestea găseşte el adevărata poezie — cea serioasă, cea profundă.

„Tu stai, scrie Millet unui prieten, *la umbra unui copac, simţind toată mulţumirea, toată liniştea de care se poate bucura un om; şi vezi coborînd pe-o cărăruie un biet om c-o sarcină-n spate. Felul neaşteptat şi pururea izbitor cum îţi apare omul acesta te duce numaidecît cu gîndul la trista condiţie a vieţii: oboseala...*

în ţarină vezi oameni săpînd, desfundînd. Vezi cîte unul, din cînd în cînd, îndreptîndu-se de şale, cum se zice, şi ştergîndu-şi fruntea cu dosul mîinii... Tu pîinea-ţi vei mînca-o întru sudoarea frunţii !"

Un *rob* ostenit, plecat cu un fel de fatală resemnare, ca subt un blestem, sub povara unei munci lipsite de orice fel de bucurie — iată ţăranul lui Millet.

Cîtă depărtare de la acest robust cîntăreţ al muncii — soră cu durerea — pană la visătorul Corot, poetul vaporoaselor dimineţi de primăvară, cu „nimfe arcadiene", pe cari zicea că nu el le-a zugrăvit, ci „îngeraşul" lui...

Alături de ei, *între* ei, şi fără să aibă vreo asemănare de paletă cu unul sau cu altul, stă poetul ţăranului şi peisajului romîn. Tot aşa de sincer ca şi Millet, care a fost cel mai sincer dintre pictorii Franţei. Dar el în muncă vede sănătatea, cinstea, puterea şi farmecul vieţii. Orice om care munceşte e nobil pentru Grigorescu, şi numai prin aceasta e nobil. Osteneala e o pauză în mijlocul unei rugăciuni.

Vierul în repaos al lui Millet este, pur şi simplu, un degenerat, care-ţi inspiră şi milă, şi groază, şi dezgust. [...]

Aşa e făcut *Bîlciul de la Bacău.* O pînză mare, pe care e aruncat dintr-o dată, în icoane puternice, un mare înţeles istoric al vieţii neamului romînesc din Moldova, o pagină sfîşietoare, scrisă de un profet.

Este iarmarocul anual al Bacăului. Pe cîmpia din marginea oraşului, în atmosfera încărcată de praf a unei zile de vară, se vede în fund mulţimea clocotitoare, al cărei freamăt ne aduce aminte *de o altă învălmăşeală,* tot aşa, subt un cer greu ca acesta, sunt ispitit să zic : *de un alt război...*

Avem în faţă trei grupe distincte : în dreapta, o fetică — fata femeii care stă în picioare în preajma ei, c-o juncă de vînzare — şade jos, cu vro zece paseri, găini şi raţe, pe cari le tîrguieşte, cîntărindu-le-n mînă, un ovrei; la capătul din stînga ai tabloului e un băieţaş cu cîteva oi — un pui de cioban, care se uită „în mulţime, doar o vedea pe alde taică-so, că tocmai acum se opri lîngă marfa lor o căruţă c-un cal, un muşteriu — un ovrei ; la mijloc — sîmburele tabloului — un ţăran biruit de nevoi îşi vinde văcuţa cu viţel — viţeluşul e mic, născut de-o zi, adus în braţe pîn-aici — unul din cei trei ovrei, căci acolo lucrează trei, aşa-1 descîntă şi-1 ameţeşte cu vorba pe ţăran, încît el, săracu, stă aşa, tehui de cap, are un aer de hipnotizat; desigur, nevasta-i şopteşte de la spate : dintr-atîta să nu mai lese ; apoi singură — cum stă gînditoare cu mîna la gură — pare a-şi zice : „Dă, ştiu şi eu ce să mai facem ?" Uitîndu-te la ea, îţi vin lacrimi în ochi.

în fund e zarvă mare. O lume clocoteşte-acolo. Şi, totuşi, cîtă armonie ! Ce sentiment proaspăt, susţinut de la început pîn'la sfîrşit! Nimic nu joacă, nimic nu te supără. Nici o pată de coloare care să nu fie organic legată de viaţa tabloului. Nimic nu lipseşte, nimic nu-i de prisos. Şi nimeni nu pozează. Toţi şi toate sunt de acolo, aşa cum sunt în fiecare an la o zi ca aceea. Şi tabloul îţi arată just cît poţi lua în cuprinsul unei priviri. Cu cît te uiţi, cu atît se adînceşte; oameni, vite se desluşesc treptat, şi viaţa, hreamătul, băteliştea * atîtor nevoi şi patimi, cu harmalaia aceea de ovrei ce umblă forfota după afaceri — toate parcă vin spre tine, mai aproape, din ce în ce mai aproape. E o atmosferă îmbîcsită, apăsătoare, ceva greu se lasă din cer pe mişcarea aceea, pe sufletele de-acolo — neliniştite şi unele şi altele — tîrîte, ca-ntr-o luptă surdă, misterioasă, în viitoarea tîrgului. Şi ce admirabilă unitate în atîta amestec de lume ! Arareori ştiinţa, instinctul, mai bine zis, al grupării, al ordonării ritmice, al aşezării pe pînză a biruit greutăţi mai mari. Toate se coordonează în acelaşi aer, în aceeaşi lumină, în ace-

* *Bâtelişte* — loc de întîlnire.

laşi moment, în palpitarea aceleiaşi vieţi, în toate circulă de la un capăt la altul al pînzei acelaşi suflet, unul singur — al mulţimii. Şi mereu ne uităm la femeia aceea amărîtă, dindărătul omului cu vaca. Ah, cum ne înduioşează figura aceea sfîntă, pe care de-abia o vedem — mai mult o simţim decît o vedem — şi, totuşi, ce bine o cunoaştem î

E o simfonie măreaţă şi zguduitoare pe pînza aceea, în largi acorduri triste, loviturile de pensulă au gemete de violoncel, uneori bubuituri de tobă şi strigăte de trîmbiţi. Grigorescu — psalmistul tăcerii. Cît a trebuit să-1 doară ca să strige astfel ! Un sentiment profund al măsurii, un instinct rar de ce trebuie spus tare, de ce trebuie numai şoptit, de ce e de subînţeles, iată secretul acestei armonii, în atîta amestec şi zbucium de lume. Secretul care face farmecul tuturor operelor lui.

S-ar putea scrie- o carte despre acest tablou. într-un lucru aşa de complex, artistul a ştiut să rămîie *simplu.* Deplin stăpîn şi pe arta lui, şi pe *sufletul* lui. Negreşit că orice operă mare se face cu pasiune. Dar e o tărie de pasiune care te duce dincolo de adevăr. A şti, *a putea* să te opreşti exact unde trebuie, iată marea putere în artă, ca şi în viaţă. Puterea aceasta, care adesea ia înfăţişarea norocului, a avut-o pururea Grigorescu. El n-a fost împiedecat, în libera dezvoltare a facultăţilor lui fireşti, de tradiţii academice, ori de cine ştie ce alte preocupări străine artei, deci vrăjmaşe artei. Nu şi-a căutat originalitatea, care nu vine niciodată la cel care-o caută. S-a căutat pe el, cînd era de douăzeci şi trei de ani, în pădurea de la Fontainebleau, şi s-a găsit. S-a găsit acolo, cum s-ar fi găsit în orice altă parte a lumii. „Aici ! aici !" îi şoptea dinlăuntrul inimii lui acela pe care-1 căuta. Şi el a înţeles, şi nu s-a rătăcit.

Şoapta adevărului, simpla, sfînta adevărului şoaptă f Ce puţini o aud !... Şi *tu,* care-alergi toată viaţa pe căi ce nu sunt ale tale, şi tu ai putea s-o auzi, căci e în toate inirnîle, dar n-o auzi de zgomotul paşilor tăi.

XV. TAINA PUTERII

Grigorescu era făcut pentru a vedea înlăuntrul lucrurilor. Tăcut, pururea gînditor, neliniştit, avînd nu numai pasiunea de a observa, dar şi darul de a vedea, omul acesta era cu neputinţă să se mulţumească numai cu ce spun formele la suprafaţă. Toată adîncimea acestui suflet meditativ îşi cerea în afară proporţia de adîncime, în bătaia privirii pe care o arunca asupra lucrurilor. El nu era un trecător grăbit în lumea aceasta, pe care a căutat s-o vadă, fără să fie văzut. Un *lucrător* grăbit — da. Grăbit să scuture cît mai multă viaţă şi cît mai mult înţeles din spăimîntătoarea fugă a clipelor lui. Să vadă repede, şi repede să spuie ce-a văzut. Toată viaţa lui era *în ochi.* Acolo ardea flacăra sufletului lui. în ochi şi în mîini, cari nu erau decît o continuare a ochilor. O imperioasă nevoie de a-şi exprima prin linii impresiile lui. El *cugeta* în linii. Acasă, pe drum, în primblările lui prin ţară, ca şi în călătoriile lui în străinătate, *îşi însemna* ce vedea, repede, cu iuţeala mişcărilor instinctive. Chiar şi cînd era bolnav şi nevoit să stea în pat, simţea_Ja^mînă neastîmpărul, trebuinţa de a crea... Zăbovea o muscă la o picătură de sirop de pe mesiţa lui de marmoră, în două minute *de poză,* musca era pe hîrtie, aidoma, gata să zboare. La Paris, fiind odată bolnav şi neputîndu-se mişca din otel vreo două săptămîni, toată vremea nu făcea decît să desineze figurile fantastice pe care ochii lui aprinşi le vedea în florile tapetului de pe pereţi. îngrijitoarea, ifeneie deşteaptă, îi punea la căpătîi, regulat, în fiecare

dimineață, foi de hîrtie albă, în locul celor „mîzgălite". Şi pictorul, în bunătatea lui, se făcea că nu bagă de seamă. Cîte carnete cu desenuri prețioase n-a pierdut în viața lui! O zi, două, îi părea rău. Pe urmă zicea : „Nu-i nimic : un lucru pe care l-ai făcut o dată nu-i pierdut; chiar dacă l-ai şters, nu-i pierdut, *a ramai ceva în mîna ta. Şi* asta-i de ajuns." Vorbeai — el mai mult cu ochii te asculta. îi simțeai privirea cum îți umblă pe față, pe mîini, ca ceva viu, neliniştit, care *caută.* La masă, într-o bucățică de pîine, într-o pată de cafea pe marginea ceştii, ne arăta profiluri, capete de expresie, pe cari le învia cu privirea lui.

Lumea el o vedea în tablouri. Picta cu ochii, cu gîndul, cînd nu picta cu mîna.

Toate clipele de veghere le trăia în arta lui. De aci uşurința, libertatea, verva extraordinară a facturii lui. în arderea aceasta *neîntreruptă* a focului sacru e taina puterii unui artist. El n-a lăsat o clipă să se treacă focul pe care i l-a încredințat Dumnezeu. Şi de aceea, tot ce-a vrut a făcut. Toate tainele i s-au deschis. Priviți peisajele lui. Nu mai e pictură. E o fereastră deschisă larg în lumina de-afară. Copacii îşi tremură frunza-n aer, norii se mişcă încet, ca nişte corăbii fără vînt, pe marea lor albastră, de un albastru de vis, iarba, încropită de soare, abureşte, parcă te cheamă la odihnă ; te duci cu gîndul acolo, *trăieşti acolo.* Tot înțelesul artei stă în vraja aceasta. Se uită unii de aproape, să-i vadă „meşteşugul". Un muzicant care ar vrea să controleze pe ce note cîntă privighetoarea ! Dar Grigorescu n-are nici un meşteşug. Natura însăşi creează prin el. Natura a vrut să vadă cum sunt lucrurile ei în pictură : avea nevoie de un suflet curat şi sincer, *care să i le arate în adevărata lor lumină,* şi-a însărcinat cu aceasta pe Grigorescu. L-a ales pe el, pe copilul acesta bun, care spunea unui critic de artă ce-1 tot întreba de tehnică, de procedeuri, de secrete : „Nici un secret, dragă domnule. Privesc lucrul *cu ochii mei,* şi caut să-1 fac aşa cum îl văd." Multe lucruri bune dau cărțile; sinceritate însă nu pot să-ți dea, şi aceasta-i mai scumpă decît toate învățăturile.

Ce anatomie a învățat Grigorescu ? Şi, cu toate astea, uitați-vă la boii lui. Sunt „modelați pe dinlăuntru" : îşi au sub piele muşchii şi oasele la locul lor, făcute bine, bine legate, fiecare mişcare o vezi şi pe dedesubt, îşi dezvoltă jocul ei fascicular, încordarea şi discordarea nervilor, cu întinderea şi slăbirea legăturilor corespunzătoare.

Bineînțeles că pictorul îşi are, în linii largi, cultura artei lui, pe care singur şi-a limpezit-o, încetul cu încetul. Iî5ar el vede şi înțelege o mulțime de lucruri, pe cari nule ştiii spune cărțile, pe cari numai ani şi ani de adînca observație şi de răbdătoare muncă te-ajută să le dezgropi şi să le tragi la lumină din propriul tău suflet. Am auzit spuindu-se despre alți pictori şi despre tablourile lor vorbe de-acestea : „S-a ocupat prea mult de formă ş-a neglijat coloarea" ; sau : „Cutare tablou e frumos colorat, ce păcat că desenul, ori construcția, ori aşezarea pe pînză lasă de dorit !" La Grigorescu, linie, coloare, viață, aer, mişcare, toate acestea fac una. Sunt una — cum de altfel trebuie să fie la orice artist adevărat. Aceeaşi pensulă, cu aceeaşi atingere, aşază, construieşte, desinează şi colorează — într-un cuvînt, pune lucrul în picioare şi-i dă viață, just, *cîtă-i trebuie.* Cum ? Aceasta nu se explică, şi nu se-nvață. Putem învăța cum se fac florile artificiale, dar o floare naturală... ascunde un mare secret. Grigorescu nu caută •să explice. El transpune petele din bucățica de natură la care se uită pe bucățica lui de pînză aşa cum le vede, fără să-şi spuie : „Natura are acolo un om, o turmă de oi, un copac mai în fund ; ea nu-mi arată din toate astea decît linii vagi, forme nehotărîte şi pete de colori, eu am să completez, am să spun tare ce-mi şopteşte ea încet".

Nu. Chemarea lui nefiind alta decît de a exprima *curat* o impresie curată, simplă, ritmică, aşa cum o dă clipa de lumină cu care niciodată nu se va mai întîlni, de *aceasta* e preocupat, şi de nimic altăceva. Celelalte vin de la sine, fără să le cauți. Fiecare lucrişor, o floare, o piatră, un petecuț de stofă îşi are viața lui. Uită-te bine la el, şi dacă eşti sincer, din două lovituri de pensulă îl vei lua cu viață cu tot; iar dacă nu ai

această pregătire de suflet, poţi avea toate celelalte pregătiri pe cari le dă şcoala, şi poţi migăli săptămîni întregi, nu-i vei lua decît umbra. O pensulă încărcată de coloare în mîna cea mai savantă şi mai iscusită de pe lume — dacă nu s-a coborît puţin suflet în vîrful ei — nu-i decît o pensulă încărcată de coloare. în peisajele lui Grigorescu, în acelea mai ales cari nu au decît cer şi pămînt, e o viaţă misterioasă, care nu ştii de unde vine. Dar o simţi că te învăluie, o simţi în vibrarea aerului, în armonia liniştită a colorilor, aşa de curate, aşa de proaspete, încît toate la un loc îţi dau o singură impresie — de lumină. Artistul însuşi a trebuit să fie mişcat de farmecul acelei tăceri măreţe, şi fiorul acela, tresărirea aceea de suflet a trecut pe pînză cu fiecare pată de coloare. El nu caută să te mişte, de aceea te mişcă. Şi cum te face să gîndeşti, cu cele mai mici lucruri... c-o şoaptă, c-o reticenţă ! La el nu-i nevoie ca viaţa *să lucreze,* sau să vorbească tare pentru ca să spună ceva inimii tale. O ţărăncuţă" e foarte expresivă stînd pe gînduri, cu mîinile uitate în poală, cu ochii lungiţi a drum, a dor... Privirea noastră culege de pe buzele ei vorbele pe cari-ar vrea să le_ spună, şi n-are cui, vorbe cari, trecînd prin sufletul Î>ictorului, s-au strecurat în vîrful pensulei, fără ştirea ui, şi s-au amestecat în coloarea din care i-a făcut gura.

Toate lucrurile omului acestuia au o viaţă discretă, profundă, pe care n-o înţelegi, n-o simţi la început, dar care palpită acolo, şi, cine ştie cînd, sub ce rază de lumină, de afară, sau din sufletul tău, te va face odată să tresari şi să zici: „Ciudat, asta *acum* parc-g^ văd întăi"... Şi de cîte ori ai s-o mai vezi *întăi*! Că aceasta e taina, acesta e darul cel mare al vieţii — de a fi pururea nouă.

XVI. EXPOZIŢIA DIN 1891

Ani de-a rîndul nimeni nu mai ştia de Grigorescu. Umbla prin ţară, prin străinătate — „cu cortul", cum zicea acest mare admirator al ţiganilor — venea cîte o zi, două prin Bucureşti, unde avea un atelier în strada Batistei, îşi lua pînze şi colori, poposea cîteva zile la Cîmpina, că ş-acolo avea un cuibuleţ, într-o casă veche cu ogradă largă, unde fusese pe vremuri hanul cărăuşilor in drumul Braşovului, şi iar dispărea. Ce se petrecea în viaţa politică a ţării, cine erau miniştri, ce partid era la putere, habar n-avea. Pentru el, un motiv nou de peisaj devenea un eveniment — un mesteacăn frumos era un prieten iubit, de care i se făcea dor din cînd în cînd şi se ducea să-1 mai vadă. Toate lucrurile cari trecuseră prin sufletul lui îi erau dragi, altfel nici nu le-ar fi pictat. Erau însă unele pentru cari avea nu numai dragoste, dar şi un sentiment de recunoştinţă, o deosebită duioşie, care se şi vede în felul cum le-a luminat pe pînzele lui. Acestea alcătuiau familia singurătăţii lui.

Uneori- săptămîni întregi se primbla pe plaiuri, prin păduri, pe lunci; umbla pe jos foarte mult şi totdeauna repede ; se oprea din cînd în cînd, se uita lung la cîte o potecuţă ce s-adîncea într-un desiş de crîng, la cîte un mesteacăn sfios, alb, delicat, răzleţit de ceilalţi copaci, se uita la dealurile din fund, se uita la cer, sta puţin pe gînduri, şi, fluierînd încetişor o doină, pleca-nainte. Adesea suspina. Avea un suspin al Iui — suspinul adînc, misterios al tăcerilor îndelungate.

Mai sta de vorbă cu băietanul care-i ducea „sculele". Iar cînd îşi găsea-n sfîrşit peisajul care se potrivea cu sufletul lui din momentul acela, repede-şi făcea paleta, şi trei-patru ceasuri nu mai ştia nimic — doar suflarea i s-auzea printre dinţi şuierînd ca o vijelie depărtată.

Luni întregi ar fi stat să lucreze în faţa unui peisaj frumos. în fiecare zi îl vedea nou, subt alt cer, scăldat în altă lumină. El însuşi, sufletul lui, nu era altul în fiecare zi ?...

Dar iată că tablourile îi umplu iar atelierul. îmbelşugata recoltă de minuni cere o expoziţie. Calvarul unei expoziţii. în toată vremea pregătirilor, pictorul e în friguri. îşi aduce de la Paris modele de rame, a căror executare imperfectă este izvorul celor dintăi nemulţumiri. Vine apoi chestiunea sălii. De astă dată însă — şi de aici înainte — Ateneul Romîn, construcţie nouă, da picturii o sală anume pentru expoziţii. Aşezarea fiecărui tablou în lumina şi în *mediul* care-i convine cere o muncă de mai multe zile, în care pictorul e în picioare de dimineaţa pînă seara, măsurînd, făcînd şi desfăcînd „panouri", căutînd, cu multă grijă, locul fiecărei note în simfonia aceea de colori. Tablourile sunt strîns grupate. Că face impresie urîtă, zice, să le vezi presărate-aşa... „ca dinţii babei". Apoi începe alcătuirea catalogului : găsirea titlului şi fixarea preţului fiecărui tablou. Ah, preţuri, cifre... Grigorescu, şi cifre ! Se opreşte la fiecare bucată, se uită lung la ea, cu privirea încărcată de amintiri, ezită, — secretarul expoziţiei, cu creionul în mînă, aşteaptă hotărîrea...

— Asta ?... *Bâtrînâ la vatra...* pune-o 300. Numărul 23... *Ciobănaş cu turmă mică...* 600 ; *Spălătorese la Granville...* 600 ; *Primăvara...* 1.800 ; *Colţ d,e stradă la Roma...* 250 ; *Car cu ţîn după ploaie...* 400 ; *Potecă între flori...* 1.500. Ăsta ? De... ştiu eu ?... Mai spune şi dumneata... Să-i zicem *Fetică pe gînduri...* pune-o 400...

Dar ce sărbătoare cînd se deschide publicului bogăţia asta de frumuseţi ! Vii de-afară în toiul iernii, îţi scuturi la uşă picioarele de zăpadă şi intri în cea mai

fermecătoare lume ce se poate visa. La început ai o foarte limpede impresie de primăvară. Şi parcă şi-n sufletul tău se face deodată primăvară. Totul e curat, proaspăt, luminos. Dintre meri înfloriţi, o căsuţă de ţară surîde amintirilor tale de demult; pe o frunte de deal, umedă încă de roua dimineţii, patru boi moldoveneşti trag din răsputeri — în urma lor fumegă brazda reavănă, din adînc răsturnată, grasă şi neagră ca păcura. Cine-i fetica ce-a stat din tors şi se uită aşa ţintă la tine, c-un zîmbet drăgălaş în ochi, parcă te-ar cunoaşte ? Parc-ar vrea să-ţi vorbească. Şi ţie ţi-e cunoscută figura aceasta dulce şi luminoasă ca o zi de Paşti în cadrul copilăriei. La ce s-o fi gîndind ciobănaşul culcat pe brînci în pajiştea-nflorită de pe plaiul Cîmpiniţii ?... Atîtea ceruri, toată gama de ceruri frumoase luminează adîncile peisaje, încîntătoarele peisaje ale ţării noastre, pe care aşa de bine ne învaţă să ne-o cunoaştem şi să ne-o iubim ! E o adevărată binecuvîntare cerul munţilor, colinelor şi vastelor noastre cîmpii. Lumina aceasta a ţării romîneşti o poartă în ochi, în suflet, în mişcări, în toată făptura lor ciobanii lui Grigorescu. Şi ostaşii lui, în zile de pace, sentinelele acele de pe malul Dunării, cu ceva din mîndria străvechilor plăieşi în ţinuta lor nobilă, de o nespusă eleganţă bărbătească, şi zveltele lui bălăioare, zînele dumbravilor, păstoriţe totdeauna visătoare, ce-n firul pe care-1 torc amestecă o îngînare de cîntec şi taina unui dor, toate figurile lui romîneşti au cîte ceva din cerul patriei noastre.

Şi flori, atîtea flori. Ici, o ramură de cireş, cu frunzuliţa fragedă, cu floarea albă şi delicată ca fulgul de zăpadă, dincolo un buchet de trandafiri, mai în fund, lîngă un studiu de nud, un braţ de flori de cîmp, o ploaie de flori în calea atîtor frumuseţi eterne. Iar ca o sinteză a strălucirii acesteia de tinereţe şi de gingăşie, domnind parcă în mijlocul acestui triumf al luminii, stă visătoare pe-un prag de pămînt o copilită de vro cincisprezece ani, un fermecător tip de ţărăncuţă; portu-i simplu — o catrinţă neagră încinsă cu bete peste cămaşa albă, lungă-n poale — îi desinează puţin trupşorul plinuţ, de o graţie ce nu se poate spune-n

cuvinte: e cu capul gol, părul frumos pieptănat, cu codiţele-mpletite strînse la ceafă, îi acopere tîmpla pînă-n sprinceană ; o vedem de profil — un profil adorabil, de vestală romană ; a rămas pe gînduri, cu mîinile-n poală, c-o floricică-n mîna stînga ; picioarele goale i se-ngroapă-n pajişte, doniţa şi ulciorul stau lîngă ea ş-aşteaptă : în raiul acela, de jur împrejur înconjurată de flori, şi-a uitat şi de casă, şi de izvor, şi de toate — e dusă într-o lume de basme. Tabloul poartă jos, în colţişorul din stînga, subt iscălitură, data *1881,* şi în catalog e pus la No. 26, cu titlul: *Primăvara.* Un simbol pe care tîrziu, după vro douăzeci de ani, l-am înţeles. în *Primăvara* aceea pictorul a eternizat pe fiinţa discretă şi duioasă care-a ştiut să-1 ocrotească, să-i apere liniştea şi timpul lui preţios, să-1 păstreze vesel, sănătos şi pururea tînăr, pentru înalta lui misiune de creator. Dar cum e „scrisă" ! Cu ce mînă inspirată ! E atîta dragoste şi recunoştinţă în tabloul acela, că simţi parcă sufletul artistului şoptind cuvinte de rnîngîiere în fiecare floare, palpitînd încă în fiecare urmă de pensulă. „Primăvara" aceea încîntătoare a făcut ca viaţa pictorului să fie cu adevărat o primăvară pînă-n cel de pe urmă ceas. Dumnezeu i-a trimes-o ; Dumnezeu, din marele lui peisaj, a luat o floare fragedă de răsură şi, dîndu-i trup şi grai omenesc, i-a trimes-o pe-o rază de soare — model artei, tovarăş vieţii.

XVII. LA CÎMPINA

După expoziţia din 1891, pictorul îşi construieşte un atelier la Cîmpina — orăşel de munte între Ploieşti şl binaia —- şi se a ş a z ă acolo *definitiv.* E linişte şi curat Ju m;lntU ^ îşi- ţine încă-nchise bogăţiile de petrol, sondele n-au început să-i strice peisajele, nici fumul gros al fabricilor să-i acopere cerul. Strada e retrasă. Un zaplaz înalt închide de jur împrejur acest cuibuşor de pace şi de muncă, unde nimic din marele zgomot al lumii nu străbate. Pictorul se simte-acum, pentru întâia oara, îngrădit în adăpostul lui sigur, în liniştea lui. îşi mai păstrează, vro şapte-opt ani, şi locuinţa de ia
* Bucureşti, unde vine din ce în ce mai rar. Vechea trinitate de-abia mai şopteşte amintirilor lui, ca din cine ştie ce depărtare. Cîţiva admiratori, dintre literaţii timpului, scriu despre el, despre opera lui lucruri cari-L ating. Ei scriu cu respect, cu evlavie. închinarea lor îl înduioşează, ca tot ce vine din inimă. Pictorul îi învăluie in prietenia lui caldă, generoasă, plină de-o adîncă bunătate şi de o dragoste cu adevărat părintească. Simte parcă uneori nevoia de a vorbi prin cuvinte, pe cari — tf a t A t a ."alungă tăcere — le găseşte anevoie Ia început, îl stinjinesc primele fraze... Dar pe urmă, cînd iese-n larg, ce interesant e în tot ce spune ! Şi cum vorbeşte de arta lui!

"J ce simţi> & Atîta cît simţi — unde nu te mai mişcă,, lasă paleta jos: lucrul tău, fiind* numai *sinceritate, va-- creşte şi se va desăvîrşi în sufletul celorlalţi. Va trai. Altfel, vrînd să-l isprăveşti, îl omori.*

Eram mărişor — oi fi avut vro opt-nouă ani — cînd m-au închis fraţii şi 'surorile în biserică, ş-au fugit, şi m-au lăsat singur, spuindu-mi c-au să sară sfinţii pe mine, să mă mănînce. Am căzut în genunchi plîngînd şi, pîn-a venit mama, aşa am stat şi m-am rugat din toată inima. Multă vreme am privit ca o minune faptul că nu m-au mîncat. Mai tîrziu, cînd făceam icoane, zugrăveam sfinţii nu numai cu evlavie, dar şi c-un fel de recunoştinţă, că mi-au lăsat viaţa...

A murit acum vreo douăzeci de ani un pictor francez, Ricard. Nu era lipsit de talent; dar foarte ciudat om: îşi pusese-n gînd să facă portrete ca Tizian. Avea, nu ştiu prin ce împrejurare, două pînze de Tizian. Le-a luat, s-a închis cu ele-n atelier ş-a mocoşit în taină, ca un alhimist, să vadă cum sînt făcute: cum îi preparată pînza, cum îi pusă coloarea, din ce-i făcută căldura, viaţa aceea misterioasă a vechilor portrete. A lucrai luni întregi, a distrus opera naturală, vie a lui Tizian, ca să facă el una artificială. E cum ai tăia o privighetoare, ca să vezi cum cîntă.

Am cunoscut un pictor care făcea natură moartă cu destulă... abilitate; mai ales obiectele de metal şi vasele de porţelan le făcea chiar bine. De la un timp, a lăsat lucrul lui, la care se pricepea, şi s-a încăpăţînat să facă flori. Şi făcea, nenorocitul, nişte flori groaznice. Flori de porţelan : simţeai că dacă le-ai atinge, s-Ar sparge.

Floarea trebuie să fie plăpîndă, *nu* fragilă ; *şi umedă, şi curată : moale, proaspăt colorată ; să-şi păstreze pe pînză lumina şi* seva *ei. Şi asta nu se face numai cu vopsele din tub...*

— D-voastră n-aţi încercat niciodată să faceţi efecte de lună ?

— Doamne, e aşa de greu să faci un lucru bunişor la lumina zilei, *ce să te mai încerci să zugrăveşti* noaptea ? *Ca s-o vezi cînd ? Tot ziua...*

Exact ?... *Ce-nsemnează asta-n artă f In* sufletul *tău e taina care dă viaţă pînzei, nu în forma şi coloarea* exactă *a lucrurilor.* Acolo-t *aerul, acolo-i mişcarea care nu pozează, acolo-i palpitarea caldă a liniilor de-afară, prin care vorbeşte înţelesul dinlăuntru. Nu vezi atîtea tablouri corecte, linse, reci, aşa de uscate şi de lustruite, că oamenii de-acolo parc-au fost nişte păpuşi de lemn, date bine la strung, îmbrăcate, aşezate frumos, după regulele ştiute, şi pe urmă,* tot după regulele ştiute, *zugrăvite*

Exactitatea strictă nu-i totdeauna adevărul. Despre un copac în care-mi desenezi frunza xu nervura ei, despre un peisaj în care-mi faci firul de iarbă, voi spune oricînd că nu-i adevărat. *Ochiul nu-l vede-aşa.*

Ne uităm de departe la un cunoscut care vine-ncet spre noi. Ce vedem noi din forma şi din mişcarea lui ? Cîteva linii. în acele cîteva linii e «caracterul». Să le ştii prinde pe acelea, *şi să nu le pierzi apoi în mulţimea detaliilor... O, detaliile! Pe cîţi nu-i amăgesc!... Cine zugrăveşte haina cu nasturii şi cu toate îndoiturile ei va avea o admirabilă firmă de croitor; nu un portret, şi, mai ales,* nu un suflet.

Icoana cea mai credincioasă, dacă-i făcută cu răceală, dacă n-are aer, spaţiu şi ceva din vibrarea intimă a sufletului prin care a trecut, nu-i decît o fotografie colorată. Sinceritatea lucrează întocmai ca natura — fără compas şi fără cumpănă.

Ca să dai modelului tău mişcarea fundamental caracteristică, cea naturală, *singura frumoasă, gîndeşte-te la ce face neamul lui de veacuri. în cadrul acelei îndeletniciri seculare vei găsi gestul adevărat,* cu suflet cu tot.

Numai într-o schiţă poţi rămînea sincer pînă la sfîrşit. într-un tablou migălit începi să te observi, şi din momentul acela e mai mult meşteşug *decît artă.*

Repetiţie-n artă ? Vai de cel care, privind un lucru frumos, deci viu, căci toate lucrurile frumoase sunt vii, *privindu-l numai o dată şi numai dintr-un punct de vedere, crede că l-a văzut destul! Nici o floare nu e «repetiţie». Nici o undă de lumină. De milioane de ani, de cînd trimite soarele raze pe pămîntul nostru, n-au venit două la fel.*

înainte de a începe un portret, uită-te bine... Sunt mîini cari nu seamănă cu figura. N-ai să le faci. Dar cînd ochii nu sunt ai gurii !...

Pentru mine gura... priveşte *mai expresiv decît ochii.*

Sentimentul colorează, nu pensula. Poţi colora c-o bucăţică de cărbune, si toate tuburile din lume nu-ţi dau albastrul unei flori de inişor dacă nu-l ai în suflet.

Lucrează mult; în fiecare zi. Şi şterge tot ce faci •dacă nu simţi sufletul tău acolo: dar lucrează mult, ca să poţi lucra repede. Toate lucrurile de-afară trebuiesc făcute repede, smulse din zbor. Cu acelaşi peisaj, scăldat în aceeaşi lumină şi privit cu aceeaşi dispoziţie sufletească, nu te întîlneşti decît o dată în viaţă. Iată de ce-i foarte important să poţi lucra repede. Simfonia aceea de linii, de tonuri, de umbră şi de lumină, înfrăţirea aceea a tuturor elementelor cari fac, sub raza unei clipe fericite, ca un lucru să fie frumos, n-ai s-o mai găseşti. Peste un ceas, alta-i faţa lumii, şi tu eşti altul.

Ai putea să numeri pe un tablou de cîte ori s-a odihnit pictorul.

Sunt mîini cari gîndesc; mîini bune, iubitoare, cari parcă mîngîie lucrurile pe cari le ating, şi mîini răutăcioase, cari privesc lumea cu necaz. Am văzut mîini foarte triste la un actor care nu juca decît roluri comice... Mîinile *nu puteau minţi.*

Dacă ai pus într-un vers o tresărire a inimii tale, să ştii că, şi peste o mie de ani, cine-l va citi, va simţi în inima lui bătaia inimii tale. Dacă n-ai pus nimic, ce vrei să fie acolo ? Aşa e şi c-un tablou.

Ochi e uşor de făcut. Privirea-i mai greu.

Orice lucru are o latură a lui mai expresivă, acolo-i taina vieţii lui. De obicei, n-o găsesc acei cari o caută.

Cu aceeaşi pensulă, muiată în aceeaşi coloare, faci, •dintr-o singură trăsătură, să zicem, o petală de floare. Floarea care ţi-a servit de model a putut fi naturală, ori de mătase, ori de porţelan, ori de hîrtie... Această deosebire de materie trebuie să mi-o dai în petala pe <are ai făcut-o. Cum Numai *cu sufletul.*

Courbet, trecînd într-o seară pe dinaintea unei ferme, vede un viţeluş frumos şi roagă pe fermieră să-i dea voie să vie a doua zi să-l zugrăvească. Bucuria femeii. A doua zi dimineaţă, cînd vine pictorul, ea-l aşteaptă Sn poartă cu viţeluşul spălat, dichisit, cu panglici împletite-n coadă. «Acesta nu-i viţelul meu», zice Cşurbet ji pleacă supărat.

Cîţi nu-nţeleg frumosul, ca biata fermieră !...

In pictură, cel mai bun lucru e să nu revii. Cît ai putut prinde dintr-o dată, cu sufletul înfierbîntat din ceasul acela, atîta-i al tău. *Dacă nu-ţi place, şterge şi-ncepe din nou. Bineînţeles că atunci cînd e o lucrare de atelier, se schimbă vorba. Dar acelea greu trăiesc. Pînă să le isprăveşti, fuge viaţa din ele. Toate-ţi fug. Fuge* expresia *lucrurilor, ca ş-a figurii omeneşti, fuge lumina şi, ceea ce e mai important, pentru că în adevăr e ireparabil, fuge frăgezimea sentimentului tău, privirea, dispoziţia,* sufletul *tău de-atunci, cu care n-ai să te mai întîlneşti niciodată. De cîte ori nu mi s-a întîmplat, cînd n-aveam colorile la mine, să văd un colţ de natură admirabil. Mă uitam la ceas, ca să viu a doua zi exact la aceeaşi oră, să lucrez. Veneam, şi nu mai era nimic.* Erau *copacii, era valea, şi aceeaşi lumină* era, *dar... nu mai eram* eu *cel de teri."*

întrebat de un pictor tînăr dacă în unele cazuri nu e mai bine să puie coloarea cu vîrful cuţitului, îi răspunde :

„Pune-o, nenişorule, şi cu tocul cizmei, numai s-o pui pe cea care trebuie, şi s-o pui unde trebuie."

*

Lecţii, în înţelesul obişnuit al cuvîntului, n-a dat. Dar viaţa lui simplă, bunătatea, cinstea, singurătatea de sfînt în care a trăit, renunţarea la orice foloase personale, şi mîndrul dispreţ pentru toate deşărtăciunile omeneşti, iubirea de ţară, munca neadormită şi adTnca pasiune pentru bine, adevăr şi frumos nu sunt oare şi acestea, *acestea* mai ales, cea mai înaltă învăţătură pe care poate să ne-o dea un om, şi, din acest punct de vedere, nu rămîne Grigorescu un mare profesor al vremii lui ş-al celei viitoare ?

Despre lucrurile lui niciodată nu vorbeşte. Despre viaţa Iui — foarte rar. Povesteşte fermecător, în vorbe puţine, aproape fără gesturi, cu nu ştiu ce pasiune stăpînită, care-ţi dă impresia unei mari puteri ascunse. O mare dreptate, care vorbeşte-ncet. Numai cînd vorbeşte de frumuseţile ţării, de bunătatea şi de vrednicia poporului acestuia, despre care spune-ntotdeauna că „e cel mai cuminte popor de pe pămînt", glasul lui capătă o căldură ş-o sonoritate muzicală, gestul devine larg,

hotărît, sugestiv, şi toată faţa i se luminează ca de taina unei inspiraţii.

Nu e un „mizantrop", cum cred unii. E în firea aceasta tăcută, blîndă, de o nobilă discreţie, un mare fond de simpatie ş-o adînca nevoie de iubire. Pe oamenii buni, pe oamenii de treabă singur îi caută, se duce să-i cunoască, îi place să stea cu ei de vorbă... Şi ce mîngîiere duioasă are-n vorbă, ce expresiv e în privire, în toate mişcările lui ! Cînd se scutură de-o impresie urîtă şi rosteşte cuvîntul *„groaznic!"...* simţi în tine fiorul repulsiunii lui. Iar cînd îţi vorbeşte de-un lucru gingaş, glasul i se topeşte ca-n farmecul unei dulci mîngîieri, şi mîna lui dreaptă îşi uneşte frumos degetul cel mare cu cel de la mijloc într-o mişcare aşa de corespunzătoare sentimentului, că parcă în adevăr îţi arată lucrul de care-ţi vorbeşte.

Mîna lui sfîntă !... Mîna aceea nervoasă, mică, delicată, care parcă binecuvînta lucrurile pe cari le atingea... Ce minuni a făcut mîna aceea !

XVIII. CHIPURI

Grigorescu a făcut puţine portrete, în înţelesul obişnuit al cuvîntului. Lucrările de atelier, în genere faptul de a sta pironit în aer închis, pentru acest mare iubitor de spaţiu şi de libertate erau ca un început de robie. Cînd însă găsea o figură seducătoare, profund caracteristică, fie ca tip al unei rase, fie ca expresie *personală* a unui suflet, atunci îşi uita de farmecul peisajelor, şi toată puterea lui de adîncire, de ultravedere * a lucrurilor se concentra cu pasiune asupra figurii omeneşti, în acest larg înţeles al cuvîntului am putea spune c-avem de la el sute de portrete. Toţi evreii lui sunt portrete. *Ţiganca de la Ghergani,* acea superbă şi nepăsătoare Venere a celui mai pitoresc şi mai visător neam de pe pămînt, nu e şi ea un admirabil portret ? Ş-atîtea femei şi fete de la ţară, prin ai căror ochi galeşi priveşte sufletul adînc gînditor al neamului nostru, şi mîndrii lui ciobani, şi bunii lui bătrîni, osteniţi de povara vremii, şi tîrgoveţele sprincenate, cu caţaveică albastră şi tulpan alb, ş-atîtea alte chipuri, pe cari pictorul ni le-a fixat aşa de bine-n minte, că nu le mai putem uita, nu sunt decît portrete... anonime.

Grigorescu şi-a început arta lui zugrăvind chipuri omeneşti. Acesta e şi începutul picturii. Atît e de adevărat că arta omenirii îşi rezumă istoria în viaţa fiecărui ales al ei. în cei dintăi sfinţi de pe iconiţele pe cari le vindea la obor nu se poate să nu se fi strecurat ceva

* *Ultravedere* — pătrundere, clarviziune.

din aerul familiei lui ; cum, aproape instinctiv, a pus mai tîrziu, în serafimul de la Zamfira, chipul fetiţei care-1 privea de pretutindeni cu marii ei ochi miraţi. Era firesc, dar, ca acest profund observator al jocului de linii şi de colori pe care-1 fac formele în spaţiu să se simtă atras de misterul figurii omeneşti, de cea mai înaltă şi mai expresivă întrupare a vieţii. Din cîte lucruri poate să facă mîna omului, nimic nu-i aşa de minunat ca un portret. într-un bun portret e ceva din puterea lui Dumnezeu.

O fiinţă care e departe, o fiinţă care e dusă pentru totdeauna din lumea noastră, şi cu toate astea e aci, stă *vie* înaintea noastră, se uită fix la noi, c-o privire plină de înţeles, cu ochi îndărătul cărora e un suflet care ne vede şi care vorbeşte sufletului nostru, nu e aceasta una din cele mai mari şi mai tulburătoare minuni ale puterii omeneşti ? Un surîs de dincolo de moarte, o privire din eternitate aţintită asupra ta, o gură ce de veacuri stă să spună ceva, şi parcă dinadins tace, ca să vorbească ochii, de cîte ori n-ai văzut prin muzee figuri de acestea, cari multă vreme te urmăresc, de cari ţi-e dor, cari te fac să te gîndeşti la ele ca la fiinţi ce-au trecut în adevăr prin viaţa ta ?

Aşa ne privesc portretele lui Grigorescu, adîncile lui portrete. Foarte variate ca factură, şi foarte semnificative ca sentiment, văzute înlăuntru, dincolo de ce spun trăsăturile modelului şi expresia momentului. De obicei, un pictor, cînd observă şi adînceşte prea mult o figură, anevoie mai poate ieşi din atmosfera acelei figuri. Multă vreme păstrează în factură, fără să vrea şi fără să bage de seamă, nu ştiu ce accent caracteristic ce i-a rămas în suflet, în mînă, cum rămîne uneori în jocul unui actor căldura şi timbrul rolului pe care 1-a studiat el mai cu pasiune. Aproape toate figurile de femei ale lui Leonardo da Vinci au cam aceeaşi gură, inteligentă, fină, cu buzele întinse într-un surîs misterios, în care e multă graţie, amestecată cu puţină ironie, „surîsul doamnelor nobile" din Florenţa *Giocondei.* Figurile lui Grigorescu nu au nimic din atmosfera atelierului prin care-au trecut; fiecare îşi păstrează privirea ei, zîmbetul ei, aerul *ei* de familie. Fiecare... gîndul ei şi-1 gîndeşte. Nici o osteneală, nici o întrerupere, nici o disonanţă. O deplină unitate de suflet, intr-o desăvîrşită concordanţă de linii.

L-au ispitit mai ales figurile gîhditoare, discret gînditoare. Privirile încărcate de pasiune, expresiile alarmante, atitudinile obositoare, teatrale, îi displăceau pentru caracterul lor trecător, pentru lipsa lor de adîncime, de armonie şi de naturaleţă. Se fac mai uşor de obicei. Dar nu dau ceea ce se numeşte „un portret frumos". Adecă un *chiţ viu,* nu al unei stări sufleteşti, ci al unui suflet. Cel care pozează nici nu se prea gîndeşte la ceva hotărît în momentul acela, cînd tocmai ar trebui să aibă-n ochi lumina unei cugetări. Artistul are darul de a trage din adîncimile misterioase ale vieţii lumina aceasta şi a o răspîndi pe toată figura, în toată fiinţa vizibilă a modelului. Şi nu lumina unui anume gînd, ci sinteza, timbrul sufletesc, mai lămurit, *felul de a gîndi* al unei fiinţi. Prin aceasta, mai mult decît prin trăsăturile ei, o figură se deosebeşte de celelalte. Chiar şi acolo unde Grigorescu are nevoie de-o figură mai mult decorativă decît expresivă, adînca lui iubire de adevăr şi pasiunea lui de a fixa viaţa formelor îl fac să privească dincolo de pitorescul liniilor. Ciobanii lui, rězemaţi în bîtă, sau tolăniţi pe brînci, în mijlocul peisajului de sine stătător, sunt portrete.

Grigorescu e pictor de suflete omeneşti. Leonardo da Vinci spunea adesea că forma exterioară a unui om nu-i decît sufletul lui — vizibil; şi că tot secretul artei de a zugrăvi chipuri omeneşti stă în a da fiecărui suflet corpul lui. Nu e aceasta a crea viaţă ? Cu adevărat „dar dumnezeiesc". Se ştie că una din cele mai mari dificultăţi pentru un pictor este să dea modelului mişcarea *lui* naturală, pe care să şi-o poată păstra pînă la sfîrşit. Să nu se vadă că modelul a pozat, căci oricît de liber ar poza cineva, gîndul că-1 priveşte eternitatea prin ochii artistului îl *dispersonalizează,* îi strică figura. Ce poate fi mai trecător decît unda imperceptibilă a cugetării ? Unda aceasta Grigorescu o vede, o prinde ş-o fixează instinctiv, cu o putere şi cu o repeziciune de vrajă. Toate figurile lui îşi au mişcarea lor obişnuită. Sunt „în caracter". Nu se ştiu observate. Stau

aşa pentru că niciodată n-au stat altfel. *Ţiganca de la Ghergani...* poţi să-i presupui o atitudine mai în armonie cu chipul, cu expresia, cu felul de a privi ? în ochii visători, în gura între'deschisă ca de căldură, în şuviţele de păr ce-i curg în neregulă de sub broboada albă, ce de-abia i se ţine pe cap, în cămaşa desfăcută la piept şi-ncinsă peste mijloc cu latul brîu roşu al neamului, în haina de căpătat pe care-o poartă cu-atîta mîndrie şi care-i stă aşa de bine, în toate este ea, e sufletul ei întreg, nu al unei clipe, ci al unei vieţi, al unui şir de vieţi.

„E o expresie... mai mult de nepăsare, zice criticul de artă L. Bachelin, vorbind de ţiganca de la d-l P. Carp ; *nimic nu pare a tulbura regularitatea placidă a trăsăturilor, nici suţerinţi, nici bucurii, şi totuşi această figură te fascinează, te învăluie în farmecul ei. Enigmatică, liniştită şi mîndră, ca sfinxul, a cărui frumuseţe orgolioasă o are, de altfel, ţiganca aceasta te captivă prin atracţiunea irezistibilă a misterului. Dar în zadar o priveşti — vălul de umbră care-i ascunde gîndirea nu se va rupe; ea nu-ţi va spune taina ei, fie că n-o ştie nici dînsa, fie că nu are alta decît aceea a vieţii şi a rasei sale. Ca toate semenele ei, priveşte fără a vedea, întredeschide gura fără a surîde, visează fără a gîndi..."*

Tot aşa de liniştit visătoare e şi acea tipică figură de „rudăreasă", un cap egiptean sculptural, de o frumuseţe puternică, bărbătească, avînd ceva din privirea misterioasă a unei divinităţi budiste.

Dar *Pifferaro,* cîntăreţul din surlă, robustul ciobănaş italian, care poartă cîntecele munţilor lui pe străzile oraşelor, un copil frumos şi mîndru, cu pălăria calabreză, a cărei streaşină lasă ca o perdea de umbră peste ochii lui boldiţi, mari, expresivi, ce parcă vor să strige vorbe pe cari gura *nu vrea* să le rostească ! Un chip de-o uimitoare putere de sugestie, pe-un fund întunecat, o figură vie, atentă, văzută în adîncimea tainelor ei, modelată cu penelul muiat în umbră, nu în colori, într-o umbră magică, luminoasă, care joacă, palpită şi radiază.-

Cu ce dragoste de părinte e făcut ostaşul tinerel, ce stă aşa de nobil, aşa de vitejeşte liniştit, drept şi zvelt,

cu mîinile sprijinite de armă... O, acesta nu e de loc visător ! El e *„sentinelă pe malul Dunării",* îşi păzeşte *Dunărea* lui, pe care-o ştia de cînd era mic, din jocurile copilăriei şi din cîntecele bătrîneşti:

„Dunăre, Dunăre,
Drum fără pulbere..."

şi toată mintea lui e aci. Frumoşii lui ochi negri nu cat-a dor, nici a drum. Sunt ochi de strajă, cari se uită, *ca să vadă.* . . . . . .

Locul cel mai larg în această bogată galerie de figuri îl ocupă, fără îndoială, ţăranca noastră. Ţăranca tînără. sănătoasă, puternică — romîncă neaoşă în figura ei blîndă, în ţinuta ei cuviincioasă, în căutătura ei cuminte, în mersul ei uşor şi elegant, fără umbră de cochetărie, în portul ţesut şi-mpodobit de ea, curat, simplu, cinstit, ca sufletul şi viaţa ei toată. Foarte rar a făcut bătrîne. Bătrîneţea, mai ales la femei, şterge adesea caracterul etnic al figurii. Şi pentru acest adînc privitor al lucrurilor, o figură omenească e una din nenumăratele expresii ale unui *tip fundamental,* specific,^ inalterabil, efigia rasei,, pe care trebuie s-o amintească, după cum orice frunză aminteşte, în structura şi-n forma ei, copacul din care-a crescut. Toate figurile lui Grigorescu îşi au neamul lor, precum toate peisajele lui îşi au ţara lor — pămîntul, aerul şi *cerul* lor.

Portrete propriu-zis nu cunosc decît vreo treizeci în toată această operă de titan. Dar nu e unul în care să nu simţi aceeaşi caldă spontaneitate, aceeaşi strălucitoare elocvenţă, unită cu aceeaşi putere de adîncire, cari-au dat atîta viaţă ş-atîta farmec operei lui. Ca orice artist adevărat, Grigorescu nu face nimic fără entuziasm. [...]

Cîtă perspectivă în reticenţele lui Grigorescu ! Un mare dar de a te face să-nţelegi o mulţime de lucruri pe cari nu ţi le spune. „O femeie care coase." Sunt poate douăzeci de tablouri cu acest subiect. Şi-n fiecare, cu totul altă semnificare. Ici, e cusutul trecerii de vreme, distracţia mîinilor cari n-au ce face ; dincoace, e brodatul migălos, asupra căruia se pleacă ochi atenţi, şi gînd ce împunge şi el cu acul. Una, stînd la fereastră vi-

sătoare, coase fără nod la aţă. Iar colo, în fundul parului» lîngă plapoma strînsă, în lumina potolită a unei odăiţi de la mahala, e femeia nevoiaşă, care coase pentru pîinea cea de toate zilele. E singură, nu vezi nimic în juru-i care să-ţi spună c-ar mai avea şi alte guri de hrănit. Şi, cu toate astea, din figura şi din atitudinea ei, din nu ştiu ce aer de grijă duioasă ce-i învăluie chipul şi mîinile, mai ales mîinile, simţi că are copii la şcoală, şi *pentru ei coase.* în nici unul din tablourile cu femei cosînd nu e sentimentul acesta de pace sfîntă, de religie a familiei, ş-a muncii care dă pîine. Vădit că pictorul, pe cînd făcea tabloul acesta, se gîndea la copilăria lui, la mama lui.

Toţi oamenii lui Grigorescu — o bogată colonie — au aer în jurul lor şi stau pe pămînt. Stau bine, respirînd liber, apăsînd locul de subt ei just cu greutatea volumului lor.

Şi ochii lor *privesc* în adevăr. Sunt unele figuri fără ochi^ schiţate din fugă, se străvăd ca printr-un văl de ceaţă — cu toate astea, *privesc.* S-ar părea că acest mare^ dătător de viaţă, în momentul cînd hotărăşte pe pînză, cu cele dintâi trăsături de pensulă, locul pe care trebuie să-1 ocupe un corp, depune acolo un suflet — în urmă, nu face decît să-i construiască organele de acţiune, de atingere materială cu lumea. Şi uneori, ca şi cum s-ar teme să nu-1 acopere prea tare, să nu-1 înăbuşe, ii dă numai o schiţă de întrupare, uşoară, aproape aeriană, dar în care pune toate legile vieţii. Toată logica vieţii.

XIX. ADEVĂRUL AŞTEAPTĂ.,

Artistul poate fi nedreptăţit. E1 poate trece nebăgat în seamă printre noi, ceea ce adesea e un bine pentru seninătatea şi adîncimea gîndului lui. Lucrul lui însă nu poate fi nedreptăţit. îl vor nesocoti, pentru că nu-1 vor înţelege, o generaţie, două, trei. Paguba lor.

Pentru opera de artă *este* o dreptate. Şi e o mare fericire că poate s-o aştepte. Adevăratul artist, care trăieşte mai mult *în opera lui* decît în propria-i viaţă, află uneori o nespusă mulţumire în însuşi faptul că nu e cunoscut. El are încredere în lucrul lui cinstit, făcut cu toată dragostea şi din toată inima. Acolo-i *puterea* lui. Suveranitatea lui, care n-are nevoie de proclamările noastre. Puterea cea de esenţă divină, pururea fecundă. Cît de tîrziu să-i vie recunoaşterea, ea aşteaptă cu liniştea celor eterne. Se vor deschide ei odată ochii cari văd, şi cînd se vor deschide, vor găsi-o acolo vie, tot aşa de întreagă şi de strălucitoare ca şi în ziua cea dintâi. Adevărul aşteaptă. Numai minciuna e grăbită.

Gînduri de acestea trebuie să fi trecut de multe ori prin tăcuta singurătate a lui Grigorescu.

N-a fost înţeles. Nici un sprijin şi nici un îndemn nu i-au venit din lumea de afară. Mai bine, poate. A crescut în mijlocul naturii ca un copac frumos, ce singur îşi trage tăria din sucurile pămîntului şi din razele soarelui, neavînd nevoie, pentru a-şi dezvolta ramurile, nici de foarfecă, nici de. stropitoarea grădinarului.

Un om foarte serios, care-a privit cuminte viaţa, în adîncul ei, în tot ce are ea mai serios şi mai adevărat.

Nu decoraţiile, nu măririle cari se dau prin decret regal, nu triumfurile zgomotoase şi solemnităţile deşerte ale ei l-ar fi ispitit vrodată pe omul acesta cu adevărat mare. *Prin el* mare. Sfios ca un copil, şi mîndru ca un suveran, cum şi era în lumea lui, s-a simţit jignit, aproape ofensat, cînd un ministru, dintr-un sentiment de sinceră admiraţie, într-un cerc de prieteni, i-a prins la piept unul din semnele de distincţie ale ţării noastre. Nu se împăca simplitatea acestui suflet profund serios cu nici un fel de manifestare gălăgioasă, cu nici un fel de publicitate. I se părea aceasta un lucru teatral, nedemn de-un om cu adevărat sincer.

Negreşit că i-ar fi plăcut ca darul pe care ni-l aducea să fie primit cu drag. Să-l înţelegem toţi: *Pentru noi,* mai mult decît pentru darul lui, i-ar fi plăcut aceasta. Dar niciodată nu s-a plîns. Cei tari nu se plîng. însărcinat cu facerea proiectelor pentru primii noştri bani de hîrtie, el a pus pe izvoadele acelea, cu o neasemănată măiestrie, podoabele şi sufletul ţării lui. Belşugul pămîntului nostru, industria casnică, frumuseţea şi vrednicia ţăranului romîn — toată sfîntă poezie a muncii, tot ce-a iubit el mai mult în ţara aceasta binecuvîntată de Dumnezeu, a simbolizat, cu norocoasă inspiraţie, pe modelele acelea de fiduciare *, cari-ar fi fost poate cele mai frumoase bilete de bancă din lume. Cu ce drag le lucrase, şi cu ce gînd romînesc ! Şi toate-au fost respinse, îl va fi durut desigur faptul că ce-a pus el acolo nu e înţeles de-ai lui. Dar întotdeauna s-a gîndit că lucrurile bune trăiesc mai mult decît cel care le-a făcut, şi e o dulce mîngîiere să ştii că pămîntul, care se va închide peste tine, nu va acoperi şi dreptatea ta.

în ceasurile de amărăciune îşi aducea aminte de greutăţile prin cari au trecut atîţia artişti mari în ţările civilizate ale Apusului, ţări bogate, pregătite sub toate raporturile pentru a-şi putea cunoaşte şi cinsti pe aleşii lor. Franţa, generoasa Franţă, cu atîtea veacuri de lumină înaintea noastră, ce greu şi-a cunoscut adesea pe oamenii ei mari! Pe cei *tăcuţi.* Daubigny, pictînd capace de cutii şi pendule, puind gologan cu gologan în

* *Fiduciare* (pentru *monede fiduciare)* — bani de hîrtie.

puşculiţa lui „pentru Italia", agonisind în cîţiva ani de muncă suma de 1.400 de lei, o avere, din care trăieşte unsprezece luni în Italia visurilor lui. Şi cîţi din strălucita falangă de la 1830 nu-şi vindeau, la începutul carierei lor, cu cîte *cinci lei* un tablou, care mai tîrziu avea să fie preţuit cu zeci de mii de lei ! Diaz, la vîrsta de patruzeci de ani aproape, îşi punea tablourile în expoziţie cu preţuri foarte modeste :

Trunchi de stejar	. . . 72	de lei
Apus de soare	 65	„ „
Mesteacăn — studiu	. . . 75	„ „

Cam atîta îl costau ramele, pînza şi colorile ! La 34 de ani marele Millet făcea unei moaşe o frumoasă» firmă pentru... 30 (treizeci) de lei, cari veneau foarte la timp. Iar Courbet, la 1850, cînd şi-a expus vestita lui *înmormîntare la Ornans,* cari azi e la Louvre, n-a fost huiduit de critica acelei vremi ? *„Un şarlatan ordinar, un hemesit de reclamă, un brutal ignorant"...* iată cum era primit unul din pictorii cei mai cinstiţi în cea mai luminată capitală din lume !

Cum era să se plîngă bunul, duiosul Grigorescu de ţara lui ? Nu-i dăduse ea cele mai frumoase modele ce se pot visa ? N-avea el tot ce-i trebuie *ca să poată lucra ?* Căci, la urma urmei, *aceasta* era marea, arzătoarea nevoie a vieţii lui. (N-a dorit nimic pentru el şi n-a cerut nimic, decît să fie lăsat în pace. De-aceea a şi trăit departe de lume. Ar fi vrut să nu-l ştie nimeni că există. Şi cele mai penibile ceasuri, cele mai *îngrozitoare* întîmplări pentru el erau acelea cari-l sileau să vie în atingere cu vreuna din autorităţile publice. Lucrurile acestea luau, în sufletul lui delicat, proporţiile unui dezastru. Citat o dată ca expert, într-un proces de despăgubire pentr-un tablou care arsese, Grigorescu e cuprins de o aşa nelinişte şi de o aşa revoltă, că, nemaiputînd lucra, se hotărăşte să-şi strîngă tot şi să plece din ţară, să se expatrieze. Un prieten aleargă şi, fără multă greutate, îl scapă de acest „coşmar". Pictorul, fericit, îl îmbrăţişează, îi mulţumeşte şi, mişcat pînă la lacrimi, îl roagă să primească, în schimbul liniştii pe care i-a redat-o, un mic semn de recunoştinţă...

Şi unul din tablourile acelea sfinte, de cari niciodată şi cu nici un preţ nu vroia să se despartă, e numaidecît luat din perete, împachetat şi dăruit, cum numai Grigorescu ştia să dăruiască. *„£ă nu zici nimic, că mă supăr. Ca să mă vezi mai des, pune* Floricica *asta în colecţia d-tale — are să mi se facă dor de ea, s-ai să te pomeneşti mereu cu mine. Şi să ştii că şi ei are să-i pară bine că-i acolo"...* Era mica fetiţă cu boneţică albă, „prietena florilor". în ce cuvinte îşi învălea darurile omul acela de o divină bunătate !

Grigorescu şi-a primit inspiraţiile lui direct de la natură. Nevoia aceasta de a-şi avea modelul *înaintea* ochilor izvora din marea lui iubire de adevăr, din aJînca lui sinceritate. Numai în copilărie, cînd închipuirea îşi azvîrle vulcanic afară plăzmuirile ei înfierbîntate, mai tari şi mai plastice uneori decît însăşi realitatea, în anii aceia de vis şi de foc a făcut şi el tablouri *din gînd.* Păcat că nu mai avem cea dintîi lucrare personală a copilăriei lui, *Mihai scăpînd stindardul.* Era o pînză mărişoară, de o vervă şi de o îndrăzneală uimitoare, spun cei cari au văzut-o. Ne-a fost distrusă în incendiul Pinacotecei. Dar am zărit odată într-un colţişor din atelierul pictorului, jos, lîngă sobă, o mică schiţă c-un Mihai viforos, una cu calul, într-o mişcare fulgerătoare, strîngînd c-o mînă steagul ţării, cu cealaltă spintecîndu-şi drum prin gloata clocotitoare a ungurilor, am zărit-o cu fiorul tainic al lucrurilor pe caii nu le mai poţi uita. Ce vedenie straşnică, din flăcări şi din vijelie, au aprins versurile lui Bolintineanu în sufletul micului zugrav de icoane !... Suflet aprig, de copil năzdrăvan — geniu ce-şi rupe scuticele de pe el.

Tablouri de acestea i-ar fi cerut vremea lui. înfăţişarea luptelor cumplite şi biruinţilor aşa de greu cîştigate ale neamului acestuia, trecutul, cu grijile, cu jertfele, cu primejdiile şi cu mîntuitorii pe cari ni i-a trimes Dumnezeu în ceasul pieirii, acestea erau atunci în inima şi-n glasul tuturor. *„Marele strigăt al timpului",* cum zice Carlyle. îl aude el, Grigorescu, pretutindeni afară, şi-n inima lui mereu. Cum să nu-1 audă ?

Mai ales pe el chemîndu-1. Atîtea adevăruri cereau artei lui veşmînt nepieritor ! îl chemau cu glas tare. Şi el s-a dus la cele cari-1 chemau cu tăcerea lor. Doar a atins tabloul istoric, luînd vălmăşagul luptei din închipuire, împrumutînd lui Mihai Viteazul calul lui sfîntu Gheorghe, ş-a înţeles numaidecît că nu-i acolo drumul lui. Marea lui sinceritate 1-a împiedicat de a spune c-a văzut ceea ce n-a văzut. Marea lui sinceritate 1-a coborît din cerul heruvimilor întraripaţi pe pămîntul îndurării şi al speranţelor noastre. Multe sunt de spus şi de arătat în lumea aceasta plină de ascunsuri şi de alcătuiri mincinoase, dar cea dintăi şi cea mai de căpetenie datorie a unui om cinstit e să ne spună adevărul inimii lui. Pe acesta ni-1 datoreşte, şi numai acesta va da căldură, şi adîncime, şi trăinicie operei lui. Nu sunt atîtea pînze mari cari înfăţişează bătălii, părăzi, încoronări de împăraţi, evenimente memorabile din viaţa popoarelor ? Pictori iscusiţi au muncit ani întregi ca să dea viaţă. Şi n-au izbutit. Pensula lor n-a pus pe pînză decît coloare. A pus-o după toate regulele artei. Nimic de zis. Foarte corecte forme, dar... de ceară. Cu cît e mai viu şi mai adevărat un copăcel care-şi leagănă crenguţele subt o geană de cer decît toate ostile vitejilor de plumb, încremeniţi în atitudini moarte, pe caii lor tot de plumb ! Ah, un pic de sinceritate pe un petecuţ de pînză !...

Ce devreme a înţeles Grigorescu taina aceasta a vieţii în opera de artă ! *A simţit-o.* Şi de-ar fi văzut că lucrurile lui nu plac nimărui, şi nu sunt pricepute de nimeni, cum nici n-au fost atîta timp, el tot asta ar fi făcut. Porunca vremii ?... Omul acesta n-a cunoscut decît porunca inimii lui. Numai gîndul că *trebuie* să facă un lucru îl înstrăinează de lucrul acela, pe care, altfel, l-ar fi făcut cu drag. Cîte care cu boi şi cîte şatre de ţigani nu făcuse Grigorescu pînă la 1880 ! Dar iată că primeşte să facă [...] două tablouri mari : un car cu boi ş-o laie de ţigani. Şi douăzeci de ani colindă ţara, ca să-şi găsească modelele visate pentru aceste două opere *de comandă.* Una, *înspre bîlci,* de-abia în anul 1900, a trecut din „baraca" de la Cîmpina în palatul regal, cealaltă, o caravană de ţigani ce trec în-

vălmăşiţi într-un nor de praf, lătraţi de cîinii satului, în care n-au găsit adăpost, a rămas în atelier — lucrare „neisprăvită", cum obişnuiesc să zică cei ce n-au înţeles niciodată puterea de viaţă, sufletul pururea proaspăt din opera lui Grigorescu.

A spune despre un tablou al acestui pictor că nu-i isprăvit e a spune despre o privire că nu-i isprăvită. Căci o privire emoţionată în inima lucrurilor, o privire încărcată de cea mai curată armonie, deci de cea mai intensă viaţă pe care o pot sorbi ochii dintr-o dată, rupînd-o din goana unei clipe pentru a o încredinţa eternităţii, iată ce-i un tablou de Grigorescu. Un dar divin de a exprima simplu, concis, fulgerător ceea ce într-adevăr e caracteristic şi vrednic de reţinut din pieritoarele privelişti ale vieţii. Toate le înnobilează acest nobil prieten al naturii cu arta lui sănătoasă, elocventă, fără retorică, şi robustă, fără brutalitate. Dacă te-ai uitat bine la lucrurile lui, cari, de ce le priveşti, de ce-s mai frumoase — semnul operei adevărate — dacă ţi-ai umplut sufletul de ele, tîrziu, cînd eşti în mijlocul naturii şi vezi aieve podoabele ei, zici: „Parcă-i un Grigorescu".

El a creat o lume tipică. A lui ş-a tuturora. Aceasta-i puterea Artei ; şi secretul ei *acesta* e. Toate curg. Ea le opreşte cu privirea, alege lamura lor ş-o toarnă-n tipare eterne. Un adaos la opera vie şi pururea nouă a lui Dumnezeu.

XX. PRINTRE DEALURI ŞI MUSCELE

Cu darul lui de a prinde numaidecît linia cea expresivă, de a *simţi* şi a *da* fulgerător caracterul formelor, poezia şi nobleţea fiecărui lucru, Grigorescu a făcut ce-a vrut, *ce i-a plăcut* în arta lui. De toate-a făcut, cu acelaşi sentiment de sinceritate şi cu aceeaşi strălucitoare vervă. Flori, copaci, animale, oameni, case, interioruri, natură moartă, munca roditoare a păcii şi grozăviile distrugătoare ale războiului, tot ce l-a mişcat, tot ce-a răsunat mai tare în inima lui s-a prefăcut în operă de artă. Toată viaţa lui, ca printr-o pîlnie, s-a descărcat prin vîrful pensulei. Dar ceea ce-a deschis cîmp mai larg marii lui puteri de a crea, iubirii lui de lumină şi de armonie a fost — cum era şi natural să fie — peisajul.

Peisajul propriu-zis a intrat în pictură foarte tîrziu. Cei vechi n-au înţeles măreţia tăcutelor privelişti ale naturii decît ca un decor, ca o vastă scenă de teatru pentru reprezentarea vieţii omeneşti. Arbori încremeniţi, înfipţi cu mîna pe un teren mort, fără aer şi fără orizont, subt un cer siniliu, greu, tare, fără adîncime, acesta-i peisajul pe care-l vezi mereu prin muzee, în tablourile istorice, religioase, mitologice, şi uneori ca fond decorativ îndărătul unui portret, cum e în *Gioconda* lui Leonardo da Vinci.

De-abia în veacul al XVII-lea, cu pictorii Olandei, cu Ruysdael şi cu Hobbema, peisajul îşi capătă viaţa şi însemnătatea lui în artă, şi multă vreme intîrzie pe drum pînă să străbată în Anglia, cu Bonington şi Constable, pe la începutul veacului al XIX-lea. Cum a fost

primit ? Un anunţ stăruitor, publicat în gazetele Londrei pe vremea aceea, poftea astfel lumea la expoziţia celui mai sincer pictor al Angliei: „Galeria de peisaje pictate de Constable *se poate vedea gratis în toate zilele"*. Şi nimeni nu venea. Ce-avea să vad-acolo ? Iarbă şi copaci ? Dar asta se poate vedea oricînd în Hyde-Park... „Or' *crede ce-or vrea de arta mea* — zicea pictorul, cu amărăciune — *ceea ce ştiu e că-i în adevăr* a mea." în Franţa, Rousseau desfundă drumul şi, deodată, ca la un semn aşteptat de veacuri, porţile artei se deschid largi înaintea adevărului pe care-1 aduc în triumf cei mai mari peisagişti ai Franţei şi ai lumii — *„Falanga de la 1830"*.

De la aceştia a învăţat Grigorescu limba. Căci, de spus, avea el ce spune. în atelierul lor — care era vasta pădure de la Fontainebleau — a pus pe pînză cei dintâi arbori şi cea dintâi brazdă de pămînt adevărat. Acolo a înţeles el că în artă nu-i nimic fără însemnătate, că de obicei caracterul esenţial al unui lucru se ascunde subt un amănunt pe care adesea ochiul unui copil îl descopere mai degrabă decît privirea iscusită ce pîndeşte şi *caută,* cu preocuparea efectului. Acolo s-a dumerit. Puterile cari palpitau în el nerăbdătoare s-au desfăcut deodată, ca mugurii primăverii după o ploaie blagoslovită.

Ce-ar fi fost Grigorescu fără „Şcoala de la Fontainebleau" ? Desigur, tot un pictor mare. Şcoala dă d direcţie, arată un drum, şi pe cei fără aripi îi învaţă *să meargă.* Cei tari *zboară.* Zboară, în orice caz. Şcoala, cînd e bună, cum a fost cea de la Fontainebleau, îi ajută să zboare drept la ţintă.

Grigorescu era chemat să facă peisaje. Să-şi cînte ţara lui în colori. Iubire de singurătate şi de orizonturi largi, un simţ instinctiv al pitorescului, o vedere fericită, repede, profundă, însoţită de o năzdrăvană putere de a fixa pe pînză, tot aşa de repede şi de clar, senzaţia vizuală a lucrurilor — un suflet curat şi simplu, ca şi natura în mijlocul căreia îi plăcea aşa de mult să trăiască, adîncit în evlavia adevărului care purifică şi înalţă, toată această viaţă sonoră era pregătită, ca o

liră acordată, pentru cîntecul pămîntului din care s-a ridicat, din care *numai* spre îndeplinirea acestei chemări s-a ridicat.

Cînd s-a întors întâi de la Barbizon, a rămas uimit de frumuseţea, de lumina de sărbătoare a ţării lui. Era ceva aşa de proaspăt în aer, în cerul albastru şi în toate mîndrele privelişti ce i se desfăşurau înaintea ochilor, că inima lui de credincios a tresărit ca de-o poruncă misterioasă. Drumul lui de aci încolo era lămurit. în cetatea munţilor — păstorul cu turma ; în limpezişul cîmpului — carul cu boi. Aceste două note, aşa de profund legate cu trecutul cel mai depărtat al neamului romînesc, răsar mai în vază din prodigioasa varietate de subiecte cari constituiesc opera lui Grigorescu. „Arca" lui.

Boii lui Grigorescu. Are să se vorbească odată, în istoria picturii, de boii aceştia. în ce lumină i-a văzut I Cu ce răbdare i-a studiat şi cu cită dragoste i-a pus pe pînzele lui! Avea, într-o vară, la Cîmpina, un bou frumos moldovenesc, îi zicea „Ghiocel", şi, blînd, se deprinsese că venea singur dimineaţa *la pozat,* în mijlocul curţii, unde-1 apărau de muşte doi băieţi, ca pe împăratul din poveşti ; şi sta aşa frumos, parcă ştia ce taină mare se petrece-n ceasul acela. Seara, cînd pictorul se primbla gînditor, cu mîinile la spate, de la un capăt la altul al curţii, Ghiocel se ţinea după el, cu o atingătoare prietenie pentru omul acela bun şi tăcut.

în primăvara anului 1895, în Sala de pictură de la Ateneu — triumful peisajului romînesc. Niciodată ochiul n-a prins într-o privire atîta întindere de pămînt. E ţara *noastră,* cu lanurile ei îmbelşugate, cu nemărginitele-i şesuri de curînd cosite, cu praful drumurilor ei în urma şirului de care, cu oamenii blînzi şi boii şi mai blînzi ai muncii şi ai îndurării seculare, cu cerurile noastre de vis, cu aburii dimineţilor de vară, cu limpedea lumină a zilelor de toamnă, care parcă spală formele naturii — şi pretutindeni ceva indefinit, ca o mîngîiere divină ce lunecă pe lucruri, printre frunzele copacilor şi pe pajiştea cîmpiilor, ceva mişcător şi viu ce tremură dincoace şi dincolo de formele văzute — sufletul pămîntului, palpitarea marii vieţi a lumii.

Cu ce face omul acesta farmecul depărtărilor? Şi aerul, şi frăgezimea liniilor, şi toată această înfăţişare proaspătă a lucrurilor, lumea aceasta primăvăratecă pe care *el* ne-o dezvăluie pentru-ntăia oară? Atîta poezie, ş-atîta adevăr în opera lui!

Este oare, cum *e crede îndeobşte, un secret al poeziei şi altul al adevărului? Eu cred că se împreună undeva în aceeaşi rază luminoasă, cum se întîlnesc pe aceeaşi tulpină ramurile unui copac. Du-te mai în adîncul visului tău, poete: în fund, în fund de tot, vei da de cămara tăinuită înlăuntrul căreia e veşnică lumină — acolo-i adevărul. De-acolo-i poezia din tablourile lui Grigorescu.

„Carele, mulţimea, înălţimile, turmele, pădurile, zice Delavrancea, *se duc sau se apropie nu numai prin formele lor crescînde sau descrescînde, ci mai ales prin intensitatea şi stingerea cromatică a tonurilor, de la vigoarea din primele planuri şi pînă la visul aerian din fundul transparent, adeseori misterios, ca o poartă a infinitului. Şi cum în lume nu e nimic care să nu fie şi banal şi poetic, adevărat şi în banalitate, adevărat şi în partea poetică, era firesc ca cel mai nobil artist al Romîniei să privească realitatea în frumuseţea şi farmecul ei, în acea lumină care pune în relief caracterele esenţiale şi în acea mişcare care o însufleţeşte de cea mai intensă poezie.*

Şi ne-a făcut să înţelegem ceea ce noi vedeam numai, înălţînd cerul, depărtînd munţii, adîncind văile, eterizînd zarea, uşurînd formele în fluiditatea atmosferei, ritmînd mişcările, simfonizînd colorile.

El a definit sufletul poporului şi a glorificat natura patriei."

Peste doi ani, în 1897, pe iarnă, o nouă expoziţie, şi mai bogată. întîlnim, fireşte, multe din vechile noastre cunoştinţi. Mai întâi sunt cele de cari pictorul n-a vrut niciodată să se despartă. Apoi cele cari încă nu şi-au găsit cumpărătorul.

Fiecare din expoziţiile lui îşi are, pentru numărul 1 al catalogului, un tablou mare. în expoziţia trecută a fost *Munca la cîmp* — un tablou decorativ pentru

Banca Naţională: subt un cer de iulie, pe un şes întins, reavăn încă de roua dimineţii, răsare, ca o zînă a florilor, ţăranca tînără, voinică, zveltă, rumăna Rodică, ce vine de la fîntînă cu doniţa plină pe umăr, îndărătul ei, în fund, se văd brazde de iarbă cosită de curînd, femei la adunat, bărbaţi la rostul * stogurilor, boi la tînjeli**, toată mişcarea, toată larga privelişte a celei mai frumoase dintre muncile cîmpului — strînsul, căratul şi clăditul fînului. Poezia muncii.

De data asta, e tot un peisaj în tabloul cel mare al expoziţiei, *Printre dealuri şi muscele.* Un car cu fîn coboară pe luncă. Soarele e trecut de amiază. Omul e tolănit cu faţa-n jos, deasupra, pe fîn. Boii păşesc domol, clipind din ochi, fluturînd din urechi, de răul muştelor. Spinările lor ciolănoase mişcă pete de argint în bătaia soarelui. Jos, pe pămînt, sub picioarele lor şi sub roţile carului, umbra se ţese şi se distramă. în fund, coama trăgănată a muscelelor mijeşte în adîncimea zărilor. Pe cer s-adună fuioare de nori, ce izvorăsc de pretutindeni. în văzduh e o pace dulce, care-ndeamnă la somn.

Aproape în toate pînzele lui Grigorescu e liniştea aceasta odihnitoare. Boii lui merg în voie. Rar îi înjugă la greu; ş-atunci, ca să nu-i spetească, nu-i pune niciodată să tragă la deal. în *Căratul lemnelor,* în *Cărăuşii cu sare,* boii se proptesc în jug, oprind în coarne, strînşi de la şolduri ca de-o greutate ce dă peste ei. Numai în *Arătura de primăvară* îi îngenunche aproape, pe brazdă; acolo, şi în acel straşnic *Drum din greu,* ce aminteşte, în opintirea boilor şi în strigătul cărăuşului, *Carele cu provizii* din războiul de la 1877. E tot aşa, un cer de plumb ş-o vreme de ploaie, şi boii lunecă pe pămîntul clisos, şi spinările lor întinse par otgoane ce stau să se rupă. Şi tot aşa, un sentiment de nelinişte, o înfiorare în aer, apăsarea unei griji, ce nu ştii de unde vine.

în această expoziţie Grigorescu parcă-nadins ar fi vrut să dea boului însemnătatea istorică pe care o are

* *Rost* — aşezare, ridicare.

** *Tînjală* — un fel de proţap care se foloseşte pentru a prinde a doua pereche de vite în jug.

în viaţa noastră de plugari. Din 236 de pînze, 63 sunt închinate boului. La deal cu deşert, la vale cu-ncărcat, *Spre Telega,* sau *Pe valea Doftar.d, Spre bîlci,* sau *în luminiş de pădure,* în *Căratul porumbului,* sau în *Plug pe coastă* e acelaşi muncitor supus, acelaşi bun tovarăş la greu, în a cărui putere ascultătoare graiul poporului nostru găseşte adesea icoane şi asemănări de un duios pitoresc : „Bou căzut pe brazdă"... despre un om care a dat vieţii, cu bunătate şl cu iubire, *toate* puterile lui ', sau „Limba boului e lungă, da' nu poate vorbi", despre tăcerea îndurării.

Hărnicie robustă şi liniştită, muncă răbdătoare, fără un sfîrşit hotărît, fără tînguire şi fără gînd de răsplată, munca privită ca *funcţiune* a vieţii, şi ca *frumuseţe* a vieţii, iată ce înfăţişează, cu o extraordinară tărie de adevăr, boul lui Grigorescu.

S-ar zice că omul, în mijlocul creaţiunii, în vastul ei amestec de forme şi de simboluri, se caută pururea pe el. îşi caută întregirea fiinţei lui. Artiştii mari, în inima şi subt ochiul cărora toate se măresc, şi se lămuresc, au darul de a se găsi numaidecît, de a-şi descoperi firea lor adevărată, patria lor sufletească în formele originale, *naturale* ale vieţii. De aceea se şi simt ei aşa de străini în lumea celorlalte forme. Lui Grigorescu i-a vorbit boul prin blîndeţea privirii, prin încordarea tăcută şi fără preget a tuturor puterilor lui la o muncă ce n-aşteaptă nici o răsplată, cum i-a vorbit mesteacănul prin delicateţea făpturii, prin dragostea lui de lumină, prin eleganţa tulpinei, aşa de albă şi de curată, cu rămurele fine ce-şi tremură frunza la cea mai lină adiere de vînt, cum i-au vorbit apusurile de soare prin misterul umbrei şi adînca lor melancolie, primăvara prin frăgezimea florilor, şi toamna prin măreaţa simfonie a colorilor ei. Cu siguranţă că e ceva din viaţa lui, din simplitatea firii lui, din amintirile copilăriei lui, pînă şi în casa pe care-o vedem adesea în tablourile lui, în căsuţa aceea de ţară cu pridvor deschis în faţă, tăcută, aproape ascunsă sub straşina ei lată, cu nu ştiu ce aer bătrînesc în ferestruiele ei mici, visătoare, dulci ochi osteniţi de gînduri. A făcut ş-o casă mare boierească din bunele vremi de demult — pustie însă, fără uşi, fără ferestre, cu balcoanele rupte şi coperişul spart, cu bălării crescute printre lespezile de piatră de la scară — palatul bufniţelor, trista ruină din marginea oraşului Piatra-Neamţ. Şi ce frumos cer albastru, aşa de senin, deasupra acelei dărăpănături! A făcut-o cu inima plină de jale. El vedea în paragina aceea sfîrşitul unei lumi. Şi, fără să-şi dea seamă, în pitorescul unei ruini, pe care-o înălţa la valoarea unui simbol, îşi exprima propria lui melancolie.

Expoziţia se închide, c-o vînzare de 58 de bucăţi, aşa că aproape trei sferturi din tablouri se-ntorc în atelier. în presa noastră se vorbeşte foarte puţin despre mişcarea artistică la noi, şi mai puţin despre pictură. Expoziţiile lui Grigorescu în tăcere se deschid, în tăcere se închid. Critici de artă nu avem încă. Rar, cîte un admirator mai entuziast simte nevoia de a-şi spune-n gura mare impresiile lui. Şi acesta, dacă e prieten cu pictorul, e foarte stînjenit în libertatea lui de a spune tot binele pe care-1 crede. Nu din obişnuita „falsă modestie" — asemenea oameni nu au nimic fals în ei — mai degrabă din mîndrie, şi desigur din convingerea ce şi-a făcut-o despre deşărtăciunea vorbelor, sufletul lui delicat se simte jignit de tăria unei laude ca de-o brutalitate. Pe prietenii cari, totuşi, îşi striga uneori, aproape fără voie, admiraţia lor, îi dojeneşte cu bunătate şi-i roagă să creadă că, *în adevăr,* nu-i face plăcere să se vorbească de el — în nici un fel.

„Lăsaţi, dragii mei, după ce-oi muri, 'eţi spune ce-ţi •vrea..."

XXI. POEZIA VIEŢII

...îmi revin mereu aceste două cuvinte, pe cari de bună seamă că mi le-a şoptit cîndva opera lui Grigorescu. Poezia vieţii.

Vădit că fiecare lucru îşi are tainicul lui strop de poezie, cîntecul lui. Să-1 simţi, e un mare dar ; să ne faci şi pe noi să-1 simţim, asta e ceva din puterea lui Dumnezeu. A lămuri un zîmbet din frumuseţea lumii acesteia şi a-i da expresie veşnică, a desface din haosul vremii clipa prin care se poate privi în eternitate, nu e a spori cu aceasta lumina, farmecul, puterile vieţii omeneşti ?

Funcţiunea *aceasta* o îndeplinesc artiştii pe pămînt. Ş-atît creează, cît ştiu să aleagă şi pot să despartă... Vechii sculptori, cari spuneau aşa de frumos că ei nu fac decît să dea la o parte marmura de prisos pentru a-şi libera opera vie ce palpită înlăuntrul blocului! Aşa a făcut Grigorescu. Din marele lumii amestec — *„rudis indigestaque moles"* — şi-a limpezit *partea lui.* Adevărurile i-au vorbit prin poezia lor. Şi numai lamura aceasta a pus-o în opera lui. Restul — marmură pe care dalta sculptorului o dă la o parte.

Un om cult, în înţelesul propriu al cuvîntului, nu era. Dar ştia tot ce-i trebuie unui om ca să fie întreg şi puternic. Despre Dumnezeu, despre rostul vieţii pe pămînt, despre începutul şi sfîrşitul acestei lumi îşi avea dezlegările lui, simple, dătătoare de linişte, mai mult şoptite de natură bunului-simţ decît culese de prin cărţi. Citea puţin, ca să nu-şi strice ochii. îi plăcea

foarte mult *Don Quijotte* al lui Cervantes şi *Fabulele* lui La Fontaine, iar din literatura noastră, scrierile lui Creangă şi, mai ales, poeziile populare, din cari ştia multe pe dinafară. Simplitatea şi naturaleţea. Aceasta era şi *poezia* lui. O simplitate caldă, ritmică, foarte expresivă, ce se dezvăleşte pînă şi-n titlurile tablourilor lui : *Pe gînduri, La umbra, Spre Vîrful-cu-dor, O dimineaţă de vară, A ploaie, în luncă, Floare-ntre flori, Fără de grijă, Bălăioara, La soare, Ciobănaş cu turmă mică...*

Nota dominantă în opera acestui mare artist e *liniştea.* Oamenii, cîmpiile, mările, cerurile lui te impresionează prin poezia liniştii lor. Tăcere şi adîncime. Nu *adîncime* de prăpastie, ci de orizont, de vastă lumină. Precum *tăcerea* nu e a morţii, ci a vieţii, a misterului din viaţă.

E în muzeul „Simu" un *Apuf de soare laBarbizon* în faţa căruia pare că şi gîndurile se tem să nu facă zgomot cu mişcarea lor. Atîta linişte, atîta sfîntă^ linişte e acolo. Din marginea unei dumbrăvi se lasă o vîlcea uşor trăgănată. O femeie c-o fetiţă mică, ce de-abia umblă-n picioare, îşi paşte cele cîteva oi pe pragul tăpşanului înecat în umbră. Un drumeag se prelinge pe costişa uscată. în dreapta, copaci mari, de sub frunzişul cărora întunericul izvorăşte, se-ntinde văzînd cu ochii; în stînga se înalţă, drept pe coaniă, un copăcel firav ce-şi despleteşte-n zare crenguţele aproape desfrunzite. în fund, pe cerul sur, tremură dogoreala de jăratic a soarelui ce nu se mai vede. Treptat, vălul nopţii se dişterne, învălind formele ca pentru o pregătire de somn, de vis. Tăcerea creşte. Pămîntul, aerul, faptul înserării, cu răcoarea aceea de pădure şi toate formele acelea moi, topite-n umbră, dau sufletului nostru o dulce înfiorare nedesluşită. Amintiri vagi, răsunete depărtate, un amestec de vrajă, de dor, de melancolie — ceva care ne duce cu gîndul la frumoasele apusuri de soare ale copilăriei noastre. Cu siguranţă e un sentiment pe care l-a avut pictorul în ceasul acela, şi care, fără voia şi fără ştirea lui, s-a amestecat în colorile de pe paletă. Dar ceea ce dă o putere extraordinară de adevăr acestui tablou, care va rămînea unul

din cele mai frumoase apusuri de soare ce s-au făcut m pictură, este unitatea de impresie păstrată pînă-n admcul celor mai ^mici amănunte, impresie descărcată cu linişte în toată întregimea ei. S-ar părea că toate-au stat pe loc, în cer şi pe pămînt, pentru a nu tulbura, cu clintirea lor, marele mister al creării — împlinirea operei desăvîrşite.

Aceeaşi impresie de pace ne-o dă, bunăoară, şi *Intoarcerea-n amurg.* Dar aci simţi că toate fugeau, şi pictorul s-a grăbit ca să le prindă... Un apus de secetă. Deasupra, un cer de opal, de o caldă limpezime, rumenit foarte puţin, în fund, la orizont. Un drum se-ndoaie pe după coastă. E sfîrşitul unei zile de vară. Un car cu boi se mişcă-ncet spre asfinţit, satul trebuie să fie aproape, aci, la capul dealului. în car e nevasta şi copiii — omul vine din urmă cu scurteica pe băţ, ducînd-o alene pe umăr,-puţin mai înainte, două femei se grăbesc s-ajungă mai iute acasă; în umbra care se varsă de pretutindeni, toate se farmă ; boi, car, oameni se depărtează, se şterg, nu se mai zăresc decît bucăţi din formele lor, bulgări de felurite colori jucînd în aer şi, totuşi, cîtă viaţă, cîtă mişcare în vraja acelui amurg, în lupta aceea tăcută a umbrei cu lumina, în care ce nu desluşeşti cu ochii vezi cu sufletul ! Acelaşi ceas de taină, acelaşi farmec odihnitor în amîndouă tablourile : pictorul a spus şi aci ca şi acolo tot ce-a văzut, tot ce-a simţit el în momentele acelea — nimic mai mult la Barbizon, nimic mai puţin la Doftana.

Un *„impresionist"* atunci ?...

Da. însă nu din aceia cari-şi *caută* impresia, nici din aceia cari-şi fac tot felul de socoteli cum s-o transmită altora. Diverse meşteşuguri, combinaţii ştiinţifice şi mijloace ingenioase de a împărtăşi lumii gîndirea ta *emoţionată,* partea de foc a sufletului tău ? Aceasta-i artificialitate, nu artă. Şi impresioniştii cari cred că au nevoie de *conţetti,* de mozaicul acelor picăţele multicolore pentru a ne spune că aşa percep ei vibraţia undelor de lumină vorbesc în pictură „esperanto", nu limba vie a inimii lor. Grigorescu îşi nota impresia în colori, ca pentru aducerea lui aminte. Un mijloc *de* a-şi retrăi o parte din clipele cari trec şi nu se mai întorc.

A simţit într-o dimineaţă de vară suflarea mării, puternică, proaspătă şi răcoritoare, mîngîierea ei sănătoasă, misterul ei tulburător, măreţia acelei vaste întinderi de apă şi de lumină, le-a simţit adînc, zguduitor din cale-afară, mai zguduitor decît oricînd ? Inima lui i-a poruncit să *însemne* simţirea aceasta pe pînză. I-a dictat, şi el a scris. Cît i-a spus ea, atît a scris. Nici un cuvînt mai mult, nici o silabă mai puţin. Şi cum nu te gîndeşti la adusătura condeiului, la legătura şi la forma literelor cînd scrii, tot aşa nu se gîndea pictorul la prepararea albastrului pe paletă sau la felul de a pune pensula pe pînză.

în palatul unui mare om de stat e un tablou mic de Grigorescu — o căsuţă de ţară, un biet bordei sărăcăcios. Sub straşina de stuf, în peretele de nuiele muruite, ce se văd, pe unde-a căzut lutul, ca nişte coaste de om bolnav, clipeşte o ferestruie de o tristeţe sfîşietoare ; uşa-i deschisă — lumina însă parcă nu vrea să intre. E o zi uscată de vară ; în bătătură nu se vede nici vită, nici pasere, nici cîine. Gardul e dărăpănat. O femeie c-un copil în braţe stă la drum şi priveşte-n gol. Ea înfăţişează acolo un popor, vei zice tu. Şi bordeiul, a, bordeiul acela smerit, în casa unui prim-ministru, e un suspin al ţării — un păs, o jalbă... Nimic din toate acestea n-a trecut prin mintea lui Grigorescu. Crede tu, privitorule, ce vrei. Opera lui a răsărit cum răsar toate lucrurile vii ale naturii : în virtutea aceloraşi legi, şi cu aceeaşi lipsă de preocupare de ce impresie va face, de ce soartă va avea pe lume.

Courbet, *da,* a făcut literatură cu arta lui. Millet, de asemenea, şi încă foarte puternică literatură a făcut în tablourile lui: aproape scîrşnind îşi construia uneori ţăranii acest mare sculptor cu pensule.

Grigorescu n-a căutat să dezlege probleme, nici să propovăduiască. La urma urmei, el n-a căutat nimic. Din mulţimea lui de impresii, din fecundele puteri ale vieţii lui s-a lămurit de sine o parte mai curată, mai luminoasă, mai *poezie.* Aceasta, şi numai aceasta a devenit pictură.

în *Făr' de grijă* e o fetiţă de vro paisprezece ani, graţios culcată pe un cearşaf alb, în atmosfera moleşi-

toare a unei zile de vară. Visează, cu ochii deschişi. O panglicuţă albastră îi încinge părul blond-auriu deasupra frunţii — aceasta-i toată îmbrăcămintea ei. Stă aşa nepăsătoare, fără să ştie că-i frumoasă, fără să cugete că-i dezvălită. Faţa ei vine în umbră. Lumina, bătînd dinspre căpătîi, îi mîngîie părul, braţele, trupul, de la umeri pînă la genunchi. Mîinile, ridicate deasupra sinului, se joacă drăgălaş c-o floare; ochii, gîndurile ei toate sunt la floare, ar putea în momentul acela să intre cineva — ea habar n-ar avea. Cu adevărat ,,făr' de grijă". Dar cît farmec în trupşorul acesta alb, de o adorabilă nevinovăţie, cu ceva îngeresc în goliciunea-i sfînt neştiutoare ! Ş-o graţie de linii, o frăgezime de colorit şi de carnaţie cum rar, foarte rar au putut trece din natură în artă fără să-şi piardă căldura, palpitarea vieţei. De ce nu ne gîndim la nimic pămîntesc privind formele acestea dezvălite, aşa de frumoase şi aşa de *adevărate ?* Pentru că nici pictorul nu s-a gîndit la nimic. A privit-o cum ar fi privit o floare. Aşa a pictat-o, aşa o vedem. Sufletul lui sfînt *a învălit-o.* Şi candoarea aceasta divină e admirabil exprimată pe chipul fetiţei, în privirea ei dusă, în surîsul ca prin vis al gurii, ce parcă vorbeşte cu floarea.

Extraordinar cum toate „chipurile" lui te fac să te gîndeşti la sufletul fiinţelor cari i-au pozat. Ai totdeauna impresia că te afli înaintea unei fiinţe aievea. O simţi *vie.* îi simţi pe pînză gîndurile ei din clipele acelea. E o viaţă acolo, care priveşte, care spune ceva cu privirea ei, şi cu cît ne uităm mai mult la gura aceea tăcută, la ochii aceia gînditori, cu atît ne simţim mai atraşi, mai aproape de misterul unui suflet. Pictorul a luat numai ce i-a spus inima lui să ia. Un model nu-1 interesează decît numai prin cîtă armonie *susţinută* şi expresivă îi aduce. Restul nu-i adevărat, *nu există.* în unul dintre puţinele lui portrete — un portret făcut la Paris pe la 1880 − e o fetică de vro şaptesprezece ani ce parcă s-a oprit din mers şi-ntoarce faţa spre noi, cu o ciudată expresie de necaz care se stăpîneşte, de mustrare care vrea să fie liniştită, de susceptibilitate mîndră, care nu vrea să vorbească. Părul ei castaniu e pieptănat în sus, încolăcit pe cap şi-ncins c-o panglică neagră ; pe fruntea largă, puţin boltita, pe ochii adînc serioşi, aproape supăraţi, şi-n jurul gurii fragede, ce parcă se ţine să nu spuie o vorbă ce-i flutură pe buze, pale de umbră s-adună şi se-mprăştie, ca un stol de gînduri nehotărîte. De la jumătatea gîtului în jos, cîteva largi ştersături de pensulă muiată într-un albastru-pămîntiu, făcut din toate colorile închise ce se aflau pe paletă, îi schiţează uşor boiul pîn-aproape de talie. Atît. Pictorul a spus tot ce-a avut de spus. Şi cum te urmăreşte expresia acestei figuri ce se desface albă, gravă, misterioasă din adîncul acela de întuneric ! Un întuneric înfierbîntat, cu reflexe de foc ce nu ştii de unde vin, umple mai totdeauna fondul portretelor lui Grigorescu. Poate că de aceea ne şi privesc aşa de straniu şi de tulburător ochii portretelor lui.

Cu aceeaşi putere concentrează caracterul intim, partea de poezie a fiecărui lucru ce trece prin sufletul lui. Un borcan cu pensule devine operă de artă prin simplitatea cu car^-i exprimat în forma văzută înţelesul adînc al lucrului, ceea ce constituie logica existenţei lui, *viaţa* lui, valoarea lui tipică. Un peisaj de Grigorescu n-are nevoie să fie „animat" pentru ca să ne facă să gîndim. Nici măcar de obişnuitele-i podoabe n-are nevoie. Pămînt şi cer — pămînt negru, pustiu, neted, fără copac, fără fir de iarbă, fără urmă de pas omenesc pe el — şi, cu toate astea, cît pitoresc, cît suflet în deşertul acela, în tăcerea aceea, în aerul acela, greu parcă de-atîta singurătate ! Cîtă adîncime privirii şi gîndurilor noastre "...

A rămas în atelierul pictorului *Un interior turcesc* — un tablou mare, de o întreită însemnătate în istoria artei noastre : întăi, pentru că acolo avem aproape întregul tezaur de lucruri orientale adunate de Grigorescu în timp de o jumătate de veac ; al doilea, pentru că, în felul cum sunt aşezate podoabele acelea, vorbeşte gustul ales şi simţul de armonie al artistului ; al treilea; pentru că în acest tablou, mai mult decît în oricare altul, pictorul a pus o desăvîrşită factură de migală, pacientă, fină, împinsă pînă la cele mai mici amănunte, şi, cu toate astea, caldă, vibrantă, dînd un suflet special fie-

cărui lucru : covor, narghelea *, sandale, scrin şi mesiţe turceşti cu încrustaţii de sidef, stofe, arme şi vase de metal, şi în acelaşi timp legîndu-le pe toate într-un suflet general, făcînd ca o singură fiinţă, întreagă, organică, armonioasă, din tot acest bazar de vechituri disperecheate.

Dacă n-ai şti ce om serios şi sincer a fost Grigorescu în toate ale lui, ai fi ispitit, în faţa unei asemenea virtuozităţi de factură, să crezi că el a vrut, cu aceasta, să răspundă cîrtirilor profane cari găseau veşnic un mare păcat artistului în faptul că nu pot număra frunzele din arborii peisajelor lui.

N-a răstălmăcit; nici n-a poetizat, cum cred unii. Un mare limpezitor al frumosului, un nobil artist, care-a ştiut să^ aleagă poezia vieţii — puţina, sfînta poezie, aşa de împrăştiată, amestecată cu foarte multă şi urîtă proză, şi, lămurind-o, să ne-o înfăţişeze prin cele mai simple şi mai cinstite mijloace, aşa cum a văzut-o, aşa cum a simţit-o el, iată ce-a fost Grigorescu.

* *NaJ&bilea* — lulea orientală, prevăzută cu o ţeava lungă şi flexibilă, al cărei capăt de jos este fixat într-un vas cu apă parfumată, prin care trece fumul înainte de a fi inspirat.

XXII. ÎIN AMURG

„O viaţă e o profesie de credinţă, cu propagandă tăcută, irezistibilă şi fecundă."

MARIUS VACHON

...„Iar dacă vrei să cunoşti România în tot ce are ea mai pitoresc şi mai specific al ei, caută numaidecît să vezi o colecţie de tablouri de pictorul Grigorescu." Sfatul acesta îl da un francez care ne cunoştea ţara unui compatriot care-şi aduna desluşiri pentru o călătorie de două săptămîni prin meleagurile noastre. Nici nu se putea da un sfat mai bun unui turist grăbit să vadă, să afle cît mai mult în cît mai puţin timp. Nu ştiu dacă mai e pe lume vro ţară al cărei pitoresc să se oglindească aşa de limpede şi de puternic în opera unui artist, ceea ce pot spune e că Grigorescu, înfăţişînd cum a înfăţişat, pe pînzele lui, podoabele şi sufletul patriei noastre, a făcut, cu aceasta, neamului nostru unul din acele preţioase daruri cari iau loc între puterile active ale unei naţiuni. O putere vie, pururea fecundă, din ce în ce mai fecundă.

O mare iubire care-a creat viaţă. Aceasta şi este funcţiunea iubirii pe lume.

Şi cum să nu fie vii toate lucrurile omului acestuia î Nimic n-a tulburat opera lui. Nici reguli învăţate, nici căutări de efecte, nici grija succesului, nici sete de glorie, nimic. N-a fost, şi niciodată nu s-a simţit altceva decît un smerit confident al naturii. Un suflet curat şi bun, uimit în faţa frumuseţilor acestei lumi,

plin de recunoştinţă că i s-a îngăduit şi lui să le vadă, oucurîndu-se ca un copil de strălucirile de-afară şi descărcîndu-şi prisosul fericirii lui în pictură, cum cîntă privighetoarea sub farmecul unei dimineţi de primăvară.

închid ochii şi-1 văd. îl văd în ceasul acesta într-un peisaj măreţ, în pustietăţile Carpaţilor, la Cheia tătarului. Scund, puţintel la trup, ca şi la vorbă, sprinten la mişcări, o faţă rotundă, deschisă, senin gînditoare, luminată dinlăuntru, fruntea largă, ochii negri, adînc străbătători — toată flacăra vieţii lui era acolo — nasul drept, mustaţa albă, retezată deasupra gurii mici, fine, inteligente — o figură frumoasă de bătrîn energic, exprimînd bunătate şi hotărîre. Un om sincer, şi foarte serios, ascunzînd o nobilă fire ostăşească subt o gingăşie de copil. îl văd oprindu-se deodată din mers ; înaintea lui, un mesteacăn tînăr se înalţă zvelt, luminos, desfăcîndu-şi în sus rămurişul subţire, cu frunzuliţa rară şi delicată, ce tremură-n aer ca o ploaie de bănuţi.

„Drăguţu de el !..."

în cuvintele acestea, rostite c-un glas ce parcă vine din adîncuri depărtate, în mîngîierea asta părintească, adusă unui copăcel, e întreg sufletul lui Grigorescu.

Se uită, îl fixează c-o privire din ce în ce mai atentă, deodată o lumină de fulger i se aprinde-n ochi, toată figura i se înviorează, o taină mare, ceva dumnezeiesc parcă se pregăteşte în el, în aer — e tresărirea operei care cere întruparea vieţii.

Aşa îl văd pe Grigorescu, în templul naturii, *oficiind.* Foarte rar mi-1 înfăţişez în atelier, stînd pe scaun, picior peste picior, cu mîinele-amîndouă pe genunchi, vorbind încet, potolit, cu fraze simple, calde, expresive, ca şi tablourile lui.

Bătrîneţea s-apropie de el cu respect. Un amurg frumos, ce împrăştie o lumină albă pe capul şi pe paleta lui, lăsîndu-i toată frăgezimea de sentiment, toată limpezimea de gîndire şi toată vioiciunea de mişcări.

Lumina aceasta de iulie a pînzelor lui din urmă se vădeşte mai cu deosebire de la expoziţia din 1900. De aici încolo peisajele lui sunt din ce în ce mai decorative.

Factura din ce în ce mai largă, mai uşoară, mai aeriană. Vremea pare că-1 înalţă : îl apropie tot mai mult de soare, izvorul vieţii.

Pentru noi, romînii, şi mai ales pentru cei cari am crescut la ţară ş-am hoinărit veri întregi pe mîndrele ţinuturi ale acestei lumini, tablourile lui Grigorescu sunt evocări puternice din propria noastră viaţă, — pagini duioase, atingătoare pînă la lacrimi, din povestea copilăriei noastre. Ochii copilăriei!... Unde mai vezi albastrul cerului de atunci, şi lanurile verzi legănîndu-se-n valuri sub mîngîierea vîntului, şi umbrele norilor lunecînd pe dealuri, şi turmele presărate pe limpezişul plaiurilor, şi pădurile pline de basme şi de visuri, şi toată lumea aceea proaspătă, misterioasă şi strălucitoare, pe care-o sorbeau cu nesaţ ochii copilăriei tale ! Unde mai sunt ochii aceia !... Anii trec, şi tu te-ntuneci. Toate se-ntunecă şi se ofilesc sub simţurile tale ostenite, uzate. Numai artiştii mari, artiştii *adevăraţi* au darul de a rămînea pururea tineri şi de a vedea lumea, lucrurile, priveliştile naturii cu aceeaşi frescheţe de impresii. Pentru ei vremea pare că stă pe loc. Inima lor curată tresare de noutatea fiecărei raze. Pururea uimiţi în faţa creaţiunii pururea nouă.

Era o zi fără cer, umedă şi posomorită, de pe la sfîrşitul lui decembrie, cînd s-a deschis expoziţia din 1900, o zi de acelea apăsătoare, care te-ntristează şi te împiedecă de a gîndi. Cînd am intrat în sala „Grigorescu", am avut impresia că mă aflu într-o livadă, într-o imensă livadă, în toiul unei zile de vară ; ş-am rămas ţintuit lîngă uşă, cu ochii duşi, pierduţi în adîncimea tabloului de pe peretele din faţă — *înspre bilei.* Am stat aşa mult, privind înaintea mea, aiurit — ca sub puterea unei vrăji. Ceea ce vedeam nu mai era o pînză întinsă-n ramă ! Era o mare fereastră deschisă, prin care-mi scăpa vederea-n larg, afară, departe, într-o cîmpie vastă, uşor ondulată, scăldată toată-n lumină, în lumina aceea limpede, proaspătă, pe care-o aveam în ochi cînd eram copil şi pe care n-o mai văzusem de atunci decît în unele visuri frumoase. Şi era cald acolo, şi bine, cît toate păreau că plutesc în aer. Un

lung şir de care veneau alene din fundul zării. Un călăreţ, la stînga, ţinea marginea drumului. Mai de lături, în urmă, o cîrciumă la poalele unei coline, şi lume multă-n bătătură, năvală, ca-n zi de sărbătoare. Şi iată că toată zarva aceea clocotitoare se mişcă spre noi. Carul din primul plan vine din ce în ce mai aproape, creşte văzînd cu ochii. Tot mai mare şi mai desluşit se arată gospodarul ce stă-ntr-o rînă pe carîmb *, cu ochii duşi în dunga drumului, cu pălăria mare dată pe ceafă şi cu ilicul desfăcut la piept... o, e aşa de cald ! în stînga lui stau jos, cuminte, două fetiţe mai răsărite ; în fund, nevasta, cu cel mai mic copil, prîslea casei. Şi boii de-abia păşesc lăsaţi în voia lor — iată-i aproape de tot, îşi întind spre noi boturile umede, nările aburesc, ochii lor mari şi blînzi clipesc de zăduf. E soarele amiază. în aer e linişte, ş-o dulce îmbiere la odihnă. Carele din urmă, drumeţii ce merg pe de lături, rumeneala pămîntului, verdele prăfuit al colinelor din fund, toate se străvăd ca printr-o pulbere de argint în lumina acestei senine zile de vară.

Expoziţia întreagă s-ar putea numi *Poezia unei zile de vară.* Şi *Ciobănaşul culcat pe brînci* în marginea pădurii, şi *Dimineaţa pe drumul mare,* cu acel şir de chervane cu largi coviltire de ţol, şi *Căratul finului,* ca şi *Scoborîtul oilor,* ca şi *Femeia torcînd pe cîmp* înfăţişează privelişti de-ale ţării noastre, subt arşiţa soarelui de iulie.

„Mai multă lumină !" Se pare că, în faţa eternităţii, aceasta-i lozinca tuturor marilor poeţi. Amurgul lui Grigorescu are ceva din strălucirea unei dimineţi frumoase. Ce fragede şi vesele sunt pînzele lui de la o vreme încoace ! Poate mai puţin adînci, dar din ce în ce mai largi. Aer, aer şi spaţiu !... Iată ce strigă tot mai zorit, cu cele din urmă tablouri, acest pictor al aerului şi al depărtărilor.

Una din marile griji ale vieţii lui pămînteşti a fost să-şi aibă la bătrîneţe, cînd nu va mai putea munci,

* *Carîmb* — parte a carului.

un adăpost al lui. Să nu fie *povară* nimănui. Aceasta l-a şi făcut să-nceapă a pune cîte ceva deoparte. Ce tîrziu şi-a putut îngrădi *liniştea aceasta,* care pentru firea lui discretă şi mîndră era de o neînchipuită însemnătate ! Dar, în sfîrşit, şi-a cucerit-o.

Acum lucra şi mai grăbit, din ce în ce mai grăbit. Şi mereu ofta. Cine ştie ce drame tăcute se petrec în adîncul acestor suflete de foc... Fiecare pas te scoate tot mai în larg. Un gînd *rostit* desfundă un izvor nou de gînduri cari

„Toate cer intrare-n lume,
Cer vesmintele vorbirii"...

Şi ceasurile trec, şi-n jurul tău se face seară. Şi sunt atîtea de văzut, ah, atîtea de limpezit, şi, iată, începi să nu mai vezi tocmai cînd începeai să înţelegi !

De aci poate graba acestui „drumeţ întîrziat", care mereu se uita cu grijă la cîtă cale e *înaintea lui.*

Izbînda îl ajunge din urmă. în anul 1904 e ultima lui expoziţie. în cîteva zile se vînd peste două sute de tablouri, nu-i mai rămîn decît bucăţile „reţinute".

„De-acum, zice pictorul, răsuflînd ca de-o sarcină de care a scăpat, *închid prăvălia."*

îşi construieşte-o casă în marginea Cîmpinei, la poalele Carpaţilor, în preajma peisajelor lui. îşi aşază acolo, cu drag, toate lucrurile lui, tot ce-a agonisit el în atîta viaţă de muncă şi de căutare neadormită, şi lucrează mereu, lucrează cu neastîmpărul şi frenezia celor dintăi cuceriri. Un om fericit, s-ar zice. Ar trebui să fie. Căci a trăit frumos şi liber, în religia artei lui, ş-a ştiut cum să-şi întrebuinţeze şi vremea şi puterile pe cari i le-a încredinţat Dumnezeu. Dar poate fi cineva cu adevărat fericit cînd ia aminte la cîte-s de făcut pe lume, la cîte însuşi cată să împlinească într-o viaţă aşa de scurtă şi de nesigură şi vede că-1 apucă noaptea cu lucrul de-abia început ?

E aproape de şaptezeci de ani. Şi visează ca-n tinereţe. Un vis al lui, de mult : să-şi facă un chervan *

* *Chervan* — car mare de transport.

mare, un fel de casă pe roate, şi să plece pentru multă vreme, cu doi prieteni buni, să străbată ţara de la un capăt la altul, cu popasuri lungi, pe valea Oltului, pe malul Dunării, pîn' la Galaţi, şi de-acolo-n sus, pe lunca Şiretului, pînă-n Bucovina, şi-ndărăt, pe drumul munţilor... El să picteze, ei să scrie.

„La vară *negreşit* facem chervanul", spunea foarte hotărît celor doi prieteni în iarna anului 1907. Dar ce iarnă cumplită a fost aceea, şi cum urlau de jalnic vînturile ei ! Apoi primăvara aceea, şi mai cumplită, care-a însemnat cu foc şi cu sînge leatul 1907 în istoria neamului nostru. Cît trebuie să fi suferit Grigorescu în zilele acelea de vifor şi de groază *, şi cum trebuie să fi răsunat vaietul ţării în marea lui inimă duioasă !

Se simte bolnav, şi mai ales foarte ostenit. Toată luna lui mai şi-o petrece în staţiunea balneară de la Govora. întremarea vine-ncet. Artistul arde de nerăbdarea de a pleca. Doctorii îl povăţuiesc să nu mai lucreze. E ca şi cum i-ar spune să nu mai trăiască. Acum vede el ce scump lucru e sănătatea. Ah, şi sunt atîtea de făcut! Chervanul ! Drumul pe lunca Şiretului!... Se va izbîndi oare vreodată visul acesta al tinereţii şi al bătrîneţii lui ? Privelişti încîntătoare, pe lîngă cari-a trecut repede, pururea cu gîndul întoarcerii, acum îl cheamă tot mai adînc, tot mai fierbinte, cu dulcea chemare a depărtării ! Sufletul lui e plin de tablouri. Muncit de vedenii. Simte nevoia de a se destăinui. în largi trăseturi de pensulă îşi spune grăbit cel din urmă dor celei din urmă pînze... Iată-i cum vin din adînc de zări, unii călări, alţii în car şi alţii pe jos, cojanii de la cîmp, în mers potolit, pe drumul plin de soare şi de praf al zilelor noastre de vară. E valea Şiretului, răsfnntă din tăria amintirilor lui. într-o lumină de apoteoză apar ţăranii lui, şi carele cu boi, şi circiuma de sub coastă, şi cumpăna de la fîntînă, uşor proiectată pe albastrul cerului, şi dealurile din fund — jumătate vis, jumătate realitate. Şi-i cald, arde soarele-a ploaie...

* Răscoalele agrare din martie 1907 (n.a.).

în frigurile, în delirul acestei supreme evocări, nici n-a băgat de seamă cum viaţa lui, ca printr-o rană deschisă,, curgea cu fiecare strop de iumină ce-i picura din suflet pe cea din urmă pînză. Un junghi, o rupere dureroasă din încheieturi, şi deodată, ca o perdea i s-a lăsat pe ochi. Ce departe i s-a părut patul în ziua aceea ! Asta â fost luni, la 16 iulie. Sîmbătă a vrut să se scoale, dar nu-1 mai ajutau picioarele. Era cald, avea stenahorie, pe la două ceasuri din zi, după o lungă tăcere, a strigat din toată inima : „Sfîrşeşte-1 odată, Dumnezeule !" A fost cea din urmă vorbă. *Sufletul* a strigat-o, nerăbdător de a pleca. Şi Dumnezeu l-a ascultat. Peste-un ceas totul era sfîrşit.

Luni a fost îngroparea. Luni pe la toacă. A fost simplă, aşa cum a cerut-o el, simplă, discretă, liniştită, ca şi viaţa lui. El dormea frumos între flori, acoperit c-un văl alb, străveziu, în mijlocul atelierului. Avea o faţă senină, împăcată, pătrunsă parcă de taina lucrurilor eterne cari-1 înconjurau.

în fund, prin largul ferestrei deschise, se vedeau munţii suri. Era o lumină curată, un cer albastru, şi nori de aceia albi, uşori, puţin scămoşaţi, nori cum numai Dumnezeu şi El au făcut. Şi tot prin fereastra aceea venea, din ce în ce mai înteţit, un vaiet, o tînguire adînca, de jale care nu poate vorbi: cîinele pictorului, prietenul vechi şi credincios, tovarăşul ciobanilor din atîtea tablouri, cerea să-şi vadă stăpînul şi se smucea din lanţ, plîngînd rugător, cu glas aproape omenesc. Un bulgăraş de smirnă, fărîmat pe cărbuni, înalţă din căţuie un firişor albastru de mireasmă...

...Şi cum dormea aşa frumos, în prohodirea unui singur preot, doi ţărani, ca pe-un copil, l-au luat binişor pe mîini şi l-au culcat într-un sicriu de brad. De undeva, dintr-un colţ al atelierului, a izbucnit un plîns în hohot sfîşietor. Apoi s-a potolit. Lumea s-a dat la o parte, să facă loc celui ce pleca astfel dintre lucrişoarele lui scumpe, din atelierul în care cea din

urmă pînză — aşa de simbolic neisprăvită — mirosea încă a ulei.

Pe crengi de stejar l-au aşezat într-un car cu patru boi. Flori de cîmp, de cele cari i-au fost lui mai dragi, flori sfinte i s-au presărat pe faţă şi pe piept, pe ochii lui, pe divinii lui ochi, închişi pentru totdeauna, pe mîinile lui, pe divinele lui mîini, încremenite pentru totdeauna.

CARNETELE DE ÎNSEMNĂRI ZILNICE

CARNETUL nr. 1

Boabe de grîu, scuturate din spic.
Bucură-te, Vrăbiuţo, că *pentru tine se scutură.*

Duminică. 6 decembre 1909

O, splendidă zi, cu nu ştiu ce farmec de primăvară-n aer. Soarele s-apleacă spre noi, ca să binecuvînteze pe Vrăbiuţa care-a împlinit... vîrsta mea de-acum 11 ani. Cei mulţi înainte ! Mulţi şi buni.

7 d-bre, ora 1 şi 15 m. p.m.

O rază de soare vine-n odaia mea de lucru, mă mîngîie pe păr şi pe obraz, şi-ncet, aşa de-ncet, că numai cu gîndul o aud, îmi şopteşte : „Lucrează, că zilele trec şi nu se mai întorc. Numai lucrul tău rămîne, dacă-l faci cu toată inima. Pune-ţi toată inima în ceasul acesta, şi lucrează." [...]

8 d-bre

Un pas tiptil, o privire de hoţ, întinzi mîna, iai carnetul, îl deschizi... nu-s fărmături, nu-s. Iaca nu-s.

Frămînt aluat pentru-o pîine mare.

11 d-bre

Uneori întîmplările parcă au suflet, aşa pun rost în faptele lor. Poate că au totdeauna suflet, şi nu-l înţelegem noi...

12 d-bre

O zi încîntătoare. Cum pot să fie răi oamenii pe-o asemenea vreme ? [...]

14 d-bre

Orice dar e o bucăţică de suflet. Şi tot ce dai din toată inima e de un preţ ce nu se poate socoti. Adevărata valoare însă a darului tău e pururea hotărîtă de dragostea cu care-i primit. [...]

15 d-bre, ora 9½ a.m.
(In odaia mea de lucru)

Se stinsese focul. Tu ai venit şi l-ai aprins. In tăcere, cu dragoste.

Simbolul vieţii noastre !...

16 d-bre

O faptă bună se prinde oriunde-o semeni. Bălăriile ingratitudinii nu fac, adesea, decît să-i îngraşe locul.

17 d-bre

E o mare fericire să fii iubit. E una şi mai mare : să iubeşti.

Cine le are pe amîndouă e mai presus de lumea timpului, mai tare decît soarta, mai tare decît moartea. [...]

19 d-bre

Aseară, pom de Crăciun la Institutul „Pompilian". Bucuria copiilor înainte ; decepţia lor după împărţirea jucăriilor. O fetiţă de şapte ani se uita cu o adorabilă dezolare la o păpuşă cît un deget, şi plîngea.

Viaţa omenească în miniatură !

20 d-bre

Atîtea suflete alese, pe cari nimeni nu le ştie !... Flori frumoase, încîntătoare flori, de cari nimeni nu se bucură ! Cîntec ce se pierde neauzit de nimeni...

21 d-bre

Sînt zile cînd aş vrea să-mi iau pe scumpa mea Vrăbiuţă şi să mă duc, să mă-nfund cu ea într-o singurătate unde să nu ne mai ştie nimeni, să nu mai ştim de nimeni.

Ah, simt atîtea lucruri zbuciumîndu-se-n mine, şi nu le pot spune ! Şi mă doare că nu le pot spune.

23 d-bre

Cel mai mare om e cel mai mare iubitor... de oameni... Auziţi voi, regi ai pămîntului? [...]

28 d-bre, ora 3 p.m

Am citit Vrăbiuţei, în forma definitivă, introducerea studiului *Grigorescu*[1]. I-a plăcut. Deci, cu puteri înzecite, *înainte !*

29 d-bre 909

Aseară am fost la Ateneu : concert, Enescu făcînd ce vrea cu vioara — şoptind, suspinînd, plîngînd, rîzînd[2] [...]

30 d-bre

în vederea Anului nou, Vrăbiuţa zboară pîn tîrg după bucurii pentru ceilalţi. Cînd ar şti ea ce dar frumos îmi face mie cu asta !... Pe mine nimic nu mă atinge ca *bunătatea.* Nici eroismul, nici arta. Da, *nici arta.* Bunătatea e mai presus de orice, ea fiind *izvorul la origine...*

31 d-bre 1909

Pregătiri de întîmpinarea Anului nou. Aşteptăm „cu masa-ntinsă şi cu pahare pline" pe Delavrancea, Ştefănescu, Zossima, Steriadi, cu toţi ai lor, cari, prin dragostea ce ne leagă, sunt şi ai noştri.

Vrăbiuţa, în ropotele pregătirii, vine îngrijată de liniştea mea, de sufletul meu... Cum o înţelegi ! Du-te, Vrăbiuţă, şi fii pe pace : lucrul tău e neclintit. întru mulţi ani cu sănătate! [...]

Luni, 4 ianuar

Din ce în ce mai mult Vrăbiuţa ia parte la *toate* gîndurile mele, pe cari acum nici nu mai am nevoie să i le spun. Ce gîndesc eu, gîndeşte şi ea. în acelaşi timp, aproape în acelaşi fel.

Marţi, 5 ianuar

Sînt zile cînd am impresia că, dacă aş întinde braţele, cu gîndul să zbor, braţele mele s-ar face aripi.

Azi e una din aceste zile.

Miercuri, 6 ianuar

[...] O vreme de primăvară, ca şi-n inima mea în ceasul acesta.

Ciripeşte, Vrăbiuţo, să se deschidă mugurii, că dragostea-! pururea nouă şi lumea pururea tînără !

Ciripeşte şi bucură-te de viaţă !

Joi, 7 ianuar

De cîte ori mă surprind *râu,* sau vanitos, am o poftă nebună de a mă denunţa, de a mă defăima în public, de a mă pedepsi. Pururea pentfu mine gîndul morţii a fost ca o băutură întăritoare.

Vineri, 8

...Dar mai întăritoare băutură mi-a fost gîndul *vieţii,* al vieţii celei mari, căreia îi sunt dator cu cea mai curată muncă a fiecărei clipe, cu fiecare bătaie a inimii mele, ii sunt dator pentru îndurarea ce-a avut de a mă primi şi pe mine în împărăţia ei.

Sîmbătă, 9

Aseară — şezătoare literară. Creangă mi s-a părut niţel îmbătrînit. Nu era în lumea lui. Carăgiale — proaspăt ca o dimineaţă de primăvară. El e pretutindeni în lumea lui. Ce de viaţă *doarme-n* cărţi!...

Duminică, 10 ianuar

O zi de ceaţă rece, fără pic de cer.

_Cînd te gîndeşti că sunt oameni a căror întreagă viaţă e aşa !...

Luni, 11 ianuar

Oamenii mari sunt înrudiţi — sunt membri ai aceleiaşi familii nobile de eroi. Cum vîrfurile munţilor pornesc toate din aceleaşi adînci temelii de piatră.

1910

13 ianuar

TA urîtă — gînduri urîte : parcă-mi vin prin ploaie şi pe noroi, aşa de-ncet şi anevoie îmi vin. [...]

29 ianuar

Plec la Dragosloveni, în patria ta, Vrăbiuţo, să te găsesc, mîine seară, sănătoasă şi voioasă. [...]

Luni, 1 fevruar

Cultul trecutului ! Mă gîndesc la bucăţica de pîine neagră pe care-o păstrează Parisul din zilele grozave ale asediului. Şi noi nici amintirile gloriei noastre nu le păstrăm.

Marţi, 2 fevruar

Vrăbiuţa e alături, în sala cea mare a Palatului F., cu Anişoara şi cu d-na Cozma (privighetoarea Ardealului), la audiţia muzicală a d-şoarei Miclescu.

O spadă uşoară, mai uşoară ca fulgul. Nu ştii nici cît de ascuţită-i, nici cît de lungă, şi mereu te joci cu ea... Acesta-i *cuvîntul.*

Miercuri, 3 fevruar

Pe mare vezi valuri numai în jurul tău. Mai departe ai crede că-i linişte, şi zbuciumul e numai acolo unde eşti tu. Aşa e şi-n viaţă. [...]

Duminică, 7 fevruar

[...] Toate de-afară le spun : „Bucuraţi-vă de viaţă... fiţi fericiţi". Toate cele de-afară.

Azi la dejun M. Dragomirescu — planuri.

La ora 3 p.m. Bujorică[3] — surpriză.

Luni, 8 fevruar

La dejun, vorbind cu Bujor despre puterea cuvântului de pe catedră :

„Să nu-i auzi sunetul"...

Miercuri, 10 fevruar

Deseară mergem să prînzim la Delavrancea. A sosit Celica de la Paris.

Joi, 11 fevr.

Celica[4] e un copil minunat. Ascultînd-o, gîndeam lucruri cu adevărat din alte lumi, din lumile în cari ne ducea ea.

O, cînd aş putea spune cu vorbe gîndurile ce mi se lămureau aseară c-o înlesnire de vrajă !

Şi nici măcar să-ncerc n-am timp...

Marţi, 23 f.

Vai, de cînd n-am mai pus firmituri Vrăbiuţei! E fratele Caragiale la noi — îl ascultăm, îl admirăm şi nu mai putem gîndi altceva. [...]

Miercuri, 5 mai

Ieri am dus la *Universul* albumul-caiet *Grigorescu.* „Sfîrşit." Ah, cuvîntul acesta... Un amestec de bucurie şi de adîncă melancolie ! Avem pe fratele Caragiale (O noapte în căutarea cometei, care nu se vede[5] — cheia rebelă : „m-am aşezat colea pe scară. Zic : poate-s nervos...") Aseară a plecat Bujor. Ce om in...

Duminică, 29 mai 1910

Azi o săptămînă de la cununia Anişoarei cu Gheorghe, la Dragosloveni. Ce mult mi se pare de atunci !

Ne pregătim pentru T. Ghiol, ş-avem atîtea de făcut, ş-avem atîta nevoie de odihnă !

Luni, 30 mai

Bichiuţa a plecat la Dragosloveni. Singur. Parcă-i pustie casa. Şi mai ziceam să stau o lună fără Bichiuţa !...

13 august

De cînd n-am mai scris aci ! Plictiseli cu tipărirea cărţii *Grigorescu* [...], toate planurile noastre pentru vară, toată vara noastră secătuită.

Săptămînă trecută ne-a dat patru zile frumoase «pe Dunăre (Galaţi — Drencova şi-ndărăt la Orşova), Cazanele, Mehadia, o noapte-n gara Orşova (pustie, moartă...), o adîncă melancolie pe care căutam să ne-o ascundem — la ora IV2 (joi) ne-am despărţit de copii (Gheorghe şi Anişoara) cu impresii de-acelea cari nu se mai pot uita. Ieri am primit veşti bune din Munich. îi ştim cuminţi, sănătoşi, fericiţi — ce mai putem cere destinului ? [...]

Nu gîndi rău de nimeni. Lasă să ai pagubă gîndind pururea bine de oameni. Tot eşti mai în cîştig decît să trăieşti mereu în gînduri urîte, adesea nedrepte.

Luni, 4 octombrie 1910

Azi primul exemplar din *Grigorescu* — Ruxandei mele.

Alaltăieri am cumpărat *Ţiganca.*

Două bucurii mari în aşa scurtă vreme !

Miercuri, 20 octombrie, ora 9 dimineaţa

Frumoasă zi de toamnă, dar eu nu pot să ies din casă. Sînt arestat de B.

Duminică, 24 octombrie

Deschiderea expoziţiei de tablouri „Grigorescu".

Dimineaţa, d-na C. oferă 3.000 pentru peisajul *Cîmpiniţa.* Dezolarea doamnei cînd află că nu-i pe tocmeală. — îmi place bucata asta. — Mie şi mai mult...

Sîmbătă, 30 octombrie [...]

Reîncep articolele mele în *Universul.*[6]

Decembrie, 31, ora 10 şi 30 seara

Stăm amîndoi în salon, la masa pregătită pentru revelion — *revelionul nostru* ; înconjuraţi de lucruri fru-

moaşe şi nepieritoare, aşteptăm miezul nopţii, în tăcere, gîndind probabil aceleaşi gînduri, fără să mai simţim nevoia de a ni le spune şi cu vorbe. Afară s-aud pocnete de bice, strigăte de plugăraşi, în apartamentul de sub noi cîntă o speranţă, o viitoare artistă, poate.

Acum Bichiuţa se primbla, aşteaptă să citească ce scriu. Vai, gîndurile cele mai bune rămîn veşnic nescrise !

CEASURI DE SINGURĂTATE

Bicuşoarei închinate de Bicu

Tăcere. O tăcere de stepă, de
mormînt.
în sufletul meu — noapte
cu-adînci mocniri de foc.
De temeri încărcate stau
gîndurile-n loc.
Pe Marea Moartă-a vremii —
corăbii fără vînt !...

Sufletul nostru îşi aruncă mereu sacii de nisip pentru a se putea înălţa. Se dezleagă de familie, de prieteni, de patimi, de tot ce i-a fost drag, şi de tot ce i-a fost urît, căci ura încă e o legătură, pana ce la urmă îşi aruncă şi zdreanţă, pe care nici el nu prea ştie de ce-o poartă. Şi atunci se-nalţă desăvîrşit, liber.

în minutul acesta simt că am căldură. îmi duc mîna la supţioară şi parcă mai frige. Zgomotele de-afară au ceva prăpăstios, catastrofal. O mare nelinişte mă cuprinde. Cînd clipesc, mă speriu de fulgerarea de-ntuneric pe care mi-o dă bătaia pleoapelor mele, din ce în ce mai grele şi mai înfierbîntate.

A, Miculică, Miculică ! Tu, care-ai dat vieţii mele cele mai mari bucurii şi cea mai trainică fericire de care se poate învrednici un om pe pămînt, simţi tu în ceasul acesta dragostea mea, gîndurile mele, ce, ca albinele în jurul stupului, roiesc în preajma ta ?

Desigur că le simţi. închid ochii şi te-aduc lîngă mine...

Blagoslovita gîndului putere,
Ce-nfruntă legi, fi timp, fi depărtare!
Eu nu cunosc vieţii dar mai mare.
Auzi tu, Mic, în taină cum te cere
A sufletului meu adîncă sete ?
O, Bic! Numai gîndindu-mă la tine,
Cuvintele s-afază-n vers de sine...
Căci tu dai glas cîntărilor secrete.

Azi am primit o depeşă de la Caragiale : *„Răspunde dacă eşti Bucureşti săptămînă viitoare. Viu cere frăţeşte ajutor sufletesc".* Bietul Caragiale! în ce vifor trebuie să fie ! I-am răspuns, fireşte, că-1 aştept cu drag.

Cu dragoste ; şi cu ce grijă îl aştept ! Şi cu ce milă I

Afară bate vîntul. Şi toate zgomotele mă umplu de-o frică nebună ; iar cînd contenesc, tăcerea, aşteptarea îmi par şi mai îngrozitoare. Şi iar mă gîndesc la Caragiale ! Un titan învins. Da, un titan învins !

Joi dimineaţa, ora 5 şi 5

Mă scol ostenit, enervat. Afară e o vreme cenuşie, rece...

„Fă binele şi-1 aruncă-n mare." Iaca o vorbă frumoasă, şi sfîntă, şi profund înţeleaptă.

Că de ţi-e firea să fii bun,
Tu glasul firii ţi-l asculţi.
Ingraţi fi răi pe lume-s mulţi,
Dar ce fierb ei, ce cred, ce spun
E-al lor. Pe tine nu te leagă :
Ce faci e faptă, *nu-i poveste.*
Şi fapta ta-i afa cum este,
lar nu cum vor ei s-o-nţeleagă.

Vineri, ora 10 seara

Mîine, cu Aradu, soseşte Caragiale. Mi-a telegrafiat să chem pentru mîine seară la masă pe Coşbuc. *„Să fim tustrei",* zice-n depeşă. I-am scris lui Coşbuc, a venit azi şi mi-a spus că negreşit mîine seară va fi cu noi. Mi s-a părut slăbit — se plîngea de nişte dureri cronice în şale şi-n intestine. L-am povăţuit să consulte pe dr. Teohari[7] şi să se lase de fumat.

Azi am început un articol: răspuns la scrisoarea lui Brătescu-Voineşti. Mîine voi şti dacă merge sau nu.

Luni, ora 5 dimineaţă

Acum a plecat Coşbuc, însoţit de *bunul* Didi. La 11 a plecat Fleislen, la 3 a plecat Delavrancea cu Steriadi, au rămas Brătescu-Voineşti şi Caragiale, pe care-i aud stîad încă de vorbă. Noaptea tre *.........

citesc (că-i spusese Caragiale).

I-o citesc, dar numai lui, şi-1 rog să nu-i spuie lui Caragiale că e gata (vroiam să-1 mai ţin pe Caragiale, care-mi spusese că, îndată ce are poezia, pleacă). Dar lui Barbu i-a plăcut aşa de mult, că mi-a luat foaia, şi, glonţ, în sofragerie cu ea. Şi pană pe la 3 au citit-o ş-au răscitit-o fiecare-n stilul lui (numai Barbu cred c-a citit-o de vro cincisprezece ori), şi din ce în ce mai frumoas-o găseau. Iar Caragiale era în al nouălea cer... Mie însă, drept să spun, mult aşa nu-mi place.

Luni seara, ora 9h

în pat. Brătescu a plecat azi-dimineaţă la «6. Caragiale, la 5 seara. Şi nu mai tăcea : „Mă, ştii tu ce-ai făcut ? îţi dai tu seamă de *cît* ai spus tu în versul... ?"

Dar să ţi-o transcriu aci, Miculică scumpă, ca s-o ai subt ochi cînd vei citi însemnările acestea, pe cari nu-ţi faci idee cu ce drag ţi le scriu. Sîmbătă şi duminică n-am fost al tău, Bicuşoară dragă, am fost numai al lui Caragiale. Să-1 fi văzut ce mişcat era, şi cum se uita la mine, cînd ieşeam din odăiţă, mă privea c-un fel de grijă duioasă, discretă, profund atingătoare.

* Filele următoare sînt rupte.

Nebiruit e omul ce luptă cu credinţă.
El ştie că pe lume nimic zadarnic nu-i.
Că, dincolo de truda si jertfa clipei lui,
In taină vremea ţese la sfîntă biruinţa,
Că vuietele toate visează armonie,
Că este *o dreptate, şi trebuie să vie.*

Talazuri năvălească-l, vrăjmaşa lumii ură
Intunece-i viaţa în beznă de minciuni,
Copiii lui închidă-l în casa de nebuni,
Lovească-l orice mînă, hulească-l orice gură —
El simte cum îi creşte din inimă o floare
Cu-atît mai luminoasă, cu cît mai mult îl doare.

Te-ai întrebat vrodată din ce undire-nceată
De lacrimi tăinuite se naşte un izvor ?
De mii de ani în piatră loveşte răbdător,
Strop după strop, s-o spargă... Drum greu a fost;
dar iată,
In valuri de lumină, chemat de dorul mării,
Un fluviu nou vesteşte... triumful aşteptării.

Joi, ora 11 şi 35 a.m.

Primesc de la Caragiale grăbita scrisoare :

„Frate Alecule, încă o dată te "sărut frăţeşte şi încă o dată ts rog ceva, fără să-ţi mai dau desluşiri, latǎ ce trebuie să faci pentru cauza cea mare.

Să expediezi imediat, fără grijă de punctul meu sau al tău de onoare, următoarea telegramă întocmai :

Octavian Goga
Nagyszeben

Rog insistent mergi îndată Arad. Caragiale. aşteaptă otel «Central», avînd comunicări foarte importante din partea mea. Contez dragostea ta. Salutări.

VLAHUŢA

Absolută discreţie: desluşirea va urma.
Sărutări frăţeşti. încă o dată nu mă lăsa.

Al tău
CARAGIALB

Braşov"

Marţi seara

Pentru multe şi multe motive, îmi spunea mintea: „Nu face asta !" Pentru unul singur, mi-a strigat inima: „Fă-o !" Ş-am făcut-o.

Am scris pe colţul scrisorii lui Caragiale, în chip de *rezoluţie* : „îmi cei un lucru *foarte* greu, dar... eşti Caragiale !"

A. VLAHUŢA

Joi, 31 manie 1911

Şi peste-o jumătate de oră, cuvintele scrise de Caragiale şi *iscălite de mine* zburau la Nagyszeben !*......

, privirea pe văile ce se deapănă ca la cinematograf, şi mă gîndesc la Bica mea.

Ora 11. Spre Cazane, prin Porţile de Fier, pe remorcherul „Petru Rareş", care ne-aştepta la Vîrciorova („Domniţa Florica" ne-aşteaptă-ndărăt la Turnu-Severin ; ea nu poate-nfrunta curentul de la Gherdapuri), ne oprim la insula Ada-Kaleh, steaguri, primire oficială, primblare oficială, cu explicaţii oficiale, în limba nemţească pe această fărîmă de lume turcească, păzită de catanele lui Frantz Iosef.

Ora 12. Pe punte, în jurul unei mese împodobite cu flori şi încărcate de tot felul de bunătăţuri : icre moi, galantine, pateuri... Trecem prin faţa Orşovei — revăd în scăpărări de fulger Mehadia, Valea Cernei, ş-atîtea, ş-atîtea, cari s-au întors pe dos !

Ora 1 şi 35 m. D-1 Strîmbeanu, comandantul vasului (pe care d-na Delavrancea stăruia să-1 poftim la masă... ca să nu fim treisprezece !), vine să ne-ntrebe dacă vrem să oprească la „Tabula Trajana", ca s-o vedem de-aproape.

* Filele următoare sînt rupte.

— Negreşit, zicem.

Stop ! Şi ne sculăm, cu paharul în mînă, şi citim : „Imp. Caesar Divi Nervae Nerva Trajanus Aug. Germ. Pontif. Maximus Tribi..."

Iahtul nostru. Stăm unde vrem. Comandantul, secundul, inspectorii, toţi vin să-mi dea lămuriri, îmi pun la dispoziţie hărţi, lucrări... îmi povestesc legendele:

— Aici, unde se vede-o gură neagră-n stîncă, e peştera *Veterani,* în care-a stat ascuns la 1692 un general austriac pînă...

— Ba un căpitan al lui, unu *Arnau,* care-a ieşit c-o mînă de ostaşi înaintea turcilor şi i-a prăvălit în Dunăre...

— înăuntru parcă-i domu de la Milan...

Ora 2 si 15. „Tabula Szechenyi — 1835"... Un conte bogat, un mare om de stat, pe care ungurii, în stîncile Dunării, îl pun la întrecere cu împăratul Traian [...]

Ora 2 si 35. Am ieşit din Cazane. Zic să-ntoarcă, în dreptul unei tăieturi în mal, care se cheamă *La Cracul Perilor [...]*

Vineri, ora 8 dimineaţa

Gruia. iNici n-am ştiut cînd am plecat din T.-S.

Barbu s-a îmbrăcat repede ş-a plecat. îl aşteptau la debarcader oficialii. Vizitează portul, fabrica de sticlă (damigene în coşuleţe de lozii — mladă de sălcii) ; sînt singur pe punte şi mă gîndesc la Bica. E senin, tăcere ; o dulce înfiorare de vînt îmi aduce-n răstimpuri miros de răchită, de brazdă reavănă, de frunzuliţă proaspătă. S-aud în depărtare găini cotcodăcind, cîte-un cocoş răspunzînd... Ce-o fi făcînd Miculic al meu în ceasul acesta ?

„Mola ! Mola prova /" Şi plecăm înainte. O vreme... de comandă. Ne oprim la Cetatea, la Calafat, la Vidin — bulgarii ne fac primire oficială, cu prefect, cu primar, cu trăsuri la dispoziţia noastră, cu program de recepţie, cu profesori care ne dau desluşiri, şi ne fac să vedem numai ce e vrednic de văzut. Ei ştiu că Delavrancea e mai mult decît un ministru, şi că eu nu sînt însoţitorul unui ministru în această călătorie.

Un splendid apus de soare.

Tăcere, mister,
Plutim aşa lin,
Porfir e în cer,
Pe ape, rubin.

*Ora 10*12 seara.* în popas.

Becbet. S-au dus toţi la culcare. Eu am ieşit puţin pe punte, ca să mă uit la stele şi să mă gîndesc la Bichiuţa.

Cum aş vrea să scriu *pentru Bica mea* o operă mare !... Ca s-o fac fericită, ca să vadă că nu m-a iubit în zadar.

Ah ! Un an la Veneţia... numai Bicu cu Bica lui! Doamne, ce gînduri aş gîndi, ce lucruri aş seri ! De la ce înălţime aş privi lumea, viaţa, toate, avînd pe Bica lîngă mine. într-un loc frumos. Departe... Singuri !

*Sîmbătă, ora 10*12 a.m.*

Corabia pe deal desfăşurată-n panoramă. Jos, autorităţi, lume, trăsuri, automobil. Pleacă toţi. Eu rămîn cu Bica pe punte. Păduri de sălcii. Grămezi de porumb se-ncarcă-n şlepuri. Vreme divină. Ş-o linişte, o linişte ca din poveşti.

Bicuşoară, unde eşti ?...

Sîmbâtă, ora 1! p.m.*

Vizităm Nicopole — oraş vechi, sărac, oriental... *foarte oriental 1* in port, un tun imens [...] de pe la începutul veacului trecut. Un copilaş firav, culcat pe tun, se prăjeşte la soare. Ciudată apropiere între namila aceea a morţii, ce s-afundă-n pămînt, şi fragedul mugur de viaţă ce se deschide sub misterioasa binecuvîntare a soarelui.

Străzi nepavate, dughene tăcute, paragini de case, tupilate pe sub rupturi de maluri, şi feţele oamenilor, posomorite, abătute, parc-ar spune: „Ce să mai zideşti ? N-au să piară toate odată ?"...

Ora 9 seara. Acostăm la Ramadan (Giurgiu). Inspectorul îmi spune că e telefon în port şi pot vorbi cu Bucureştii. Cer 25/9. îmi răspunde Tereza aşa de repede şi de *aproape,* că nu-mi vine să cred că-i ea. îmi spune că acasă-i bună pace, c-au venit două scrisori de la coconita, de la Paris, şi... „să umblaţi sănătos".

Duminică, 10 april

Ziua de Paşti. Vreme frumoasă, privelişti fermecătoare, lume voioasă, primiri entuziaste — Rusciuk, Olteniţa, Călăraşi...

Ce-ţi sunt toate bucuriile lumii dacă nu eşti cu cine ţi-e drag ! Acu văd eu ce-a făcut pe om să fumeze... Urîtul, dorul, nevoia sufletului *singur* de a se ameţi.

Luni dimineaţă

Cernavoda. Vizităm fabrica de ciment, Podul [...].

Marţi

Ieri la Hîrşova am vizitat şcoala (un mic muzeu *tutti frutti,* o bibliotecă, sală de conferinţi...).

Un copilaş scurt şi-ndesat, îmbrăcat în legionar roman, drept, fără să se mişte, fără să clipească, recitează un discurs-omagiu lui Delavrancea. Ai zice-o păpuşă c-un gramofon în burtă. Păpuşi par şi micul dac din stînga, şi palidul ţărănaş din dreapta, care mişcă de foc din buze pentru a ne arăta că şi el ştie pe dinafară discursul mîndrului legionar.

La Galaţi am vizitat un Lloyd cu trei etaje — un imens otel călător. Cum vrem s-ajungem la Sulina mai devreme, salutăm celelalte porturi cu fluturări de batiste. La Isaccea, la Tulcea — lume, steaguri, muzică... Ce-or fi zis bieţii oameni cînd au văzut că trecem aşa, fără să ne oprim I

Ora 6'/2. în largul mării. Valuri mari. D-na Delavrancea a rămas la Sulina. Tăcem cu toţii. Liniştită ori zbuciumată, marea îţi impune tăcere. Pe la 8 ne-ntoarcem.

*Ora 12*12 noaptea.* După masă ne-am plimbat prin Sulina cu J. Bart, am intrat într-o prăvălie (aici toate ieftene, că-i portofranc) ; fiecare şi-a cumpărat cîte ceva ; Barbu — gulere şi batiste, Ştefăneştii — ghete, parfum, copiii — săpunuri; eu, pentru Bichiuţa, o sticluţă cu apă de colonie.

Stîng lumina, Miculică,
Şi te-aprind pe tine.
Lin cortina se ridică...
Cine vine ? Cine ?

, Miercuri

Ora lPh a.m., Tulcea. M-am primblat puţin prin oraş, c-un vechi camarad de şcoală. (Brutus Cotov, pe care nu-l mai văzusem de 33 de ani.) Căutam în chipul blajin al batonului profesor figura copilului din amintirile mele, ş-o găseam, aidoma. Am stat apoi singur pe punte, aşteptînd — ceilalţi erau duşi cu toţii să viziteze „Monumentul Anexiuris". Mă gîndesc la Bica, pe care am visat-o astă-noapte c-un copilaş pe care-l ţinea pe genunchi — un băieţel bălăior, în cămăşuţă albă, cu părul creţ — „copilul Anişoarei". Nu ştiu unde se făcea, şi nu ştiu ce-am mai văzut. M-am sculat foarte ostenit şi c-o straşnică durere de cap — două buline „Râul", şi parcă mi-a luat cu mîna. Se-ntorc ai noştri — mi-ascund „lăcriţa"... Cartea Bichiuţei.

Ora 6 si 15 p.m. Cerul posomorît — vijelie, valuri mari, de-o culoare pămîntie, iahtul se leagănă tare, încheieturile-i trosnesc, frînghiile şuieră simfonic. Ne-apropiem de Galaţi. Eu mă gîndesc la scrisorile de acasă, şi-n sufletul meu ia ton poruncitor hotărîrea de-a o zbughi la Bucureşti. Mă cobor în cabină şi-mi fac geamantanul — să fiu gata. La masă, între Galaţi şi Brăila, pe cînd * . . . .

Joi, 21 april 1911

Ora 11 seara. în pat. Azi la 6 şi 10 p.m. eram în odăiţa mea ; scriam... de-ale ministerului. Aud sunînd şi mă răpăd la uşă, zicîndu-mi în gînd, foarte sigur : „Depeşă de la Paris". îmi dă băiatul depeşa, iscălesc re-

* Filele următoare sînt rupte.

cipisa şi, anexînd cîţiva gologani, i-o dau... înainte de a desface depeşa, am citit foarte lămurit (cum ? unde ? în sufletul meu, fără îndoială) cuvîntul *băiat,* exact în literele telegramei. Dar numai acest cuvînt.

Numaidecît telefonez lui Jubi, el nu-i acasă, vorbesc cu Lenuţa, ea zice : „Jubi ştia că Anişoara are să aibă băiat. Mi-a spus de săptămînă trecută c-a visat"... Plin de mistere sufletul ăsta al nostru !

Va să zică : un băieţel. Să le trăiască ! Şi să trăiască şi ei în dragoste şi-n bună înţelegere, ca să se poată bucura de viaţa asta nouă de la ei pornită...

Sînt vieţi — cele mai multe — cari-şi trag stricăciunea lor dinlăuntru. Toată stricăciunea vieţii mele mi-a venit de afară, şi — culmea nenorocirii — de la ai mei.

S-ar zice că soarta, după ce-a umplut paharul cu venin, ca să fie mai sigură c-am să-1 beau, 1-a pus în mîna unuia dintre ai mei ca să mi-1 dea.

Vineri, 22 april

Ora 10 seara. M-am culcat devreme, că mîine dimineaţă plec. Am telegrafiat Bichiuţei: *„Vivat, crescat, floreat"* — hiritisirea strămoşilor noştri romani la asemenea ocazii.

Aştept scrisoarea ei cu amănunte. De acum încep s-o aştept pe ea.

Marţi, 26

*Ora 9*12 seara,* în birou. Azi, pe la 2'/», a venit Brătescu-Voineşti c-o nuvelă caldă, caldă, să mi-o citească. N-a apucat să citească decît vro trei pagini, şi aud sunînd. Deschid : o pereche tînără, foarte simpatici amîndoi, cu el făcusem cunoştinţă dimineaţa la Exp. Tinerimii, auzise că am o colecţie de Gr[igoreşti] şi-mi ceruse voie să vie (şi cu nevasta), oameni subţiri, culţi şi foarte inteligenţi. Ne-a atins felul cum priveau tablourile şi cum îşi exprimau admiraţia.

Cînd se găteau să plece, hop ! Ghiţă Morsianu — prezentări solemne, bineînţeles, ei pleacă, eu zic : „Ghiţă dragă, fratele Brătescu a scris o nuvelă ş-a venit să mi-o

citească ; dacă ai vreme, stai colea ş-ascultă, dacă eşti grăbit, spune iute ce ai de spus şi..."

— Ba, dacă-mi daţi voie s-ascult şi eu...

Şi, luînd-o de la început, ne-a citit-o frumos, că şi citeşte frumos acest copil afurisit. Mi-a adus un ceas de fericire. Şi-i sînt adînc recunoscător. Cînd mi-o sosi Micuşoruî, am să-1 iau la * . . . .

...Ei bine ! Zilele trecute a venit radios la mine şi mi-a spus că Ministrul de Culte 1-a delegat să reprezinte la Roma „critica artistică" de la noi. I-am strîns mîna. Ce să mai spui ? Rămîi aşa, discordat, strivit de imensa, ineluctabila prostie a cîrmacilor noştri, cari, nu ştiu, zău, unde-au să ne ducă.

În ceasuri de acestea, Miculică dragă, am foarte mare nevoie să te simt lîngă mine.

Aş pleca undeva ; dar mi-a scris Arbore că vrea Korolenko să vie în una din zilele astea să facem cunoştinţă, şi cum şi eu doresc de mult să cunosc pe acest admirabil om de inimă — îl aştept cu drag.[9] Doctorul Petru[10], a cărui întreagă viaţă a fost un model de jertfă pentru binele omenirii, sfîntul prieten şi ocrotitor al celor nenorociţi, moare, se *chinuieşte să moară,* într-un spital. Titanul aces ** . . . .

Luni, 16 mai

Ora 10 şi 15 dimineaţa. Am fost cu Bica la Dragosloveni. Cu ce bucurie ne-aşteptau părinţii! Bunii, bravii noştri părinţi! Exemplu de viaţă cinstită, frumoasă, vitejească. Iubind în tăcere, suferind în tăcere, muncind şi făcînd binele în tăcere. În atingere cu ei mă simt mai cuminţit, mai puternic.

Am făcut planuri cu Bicuşoara să ne retragem acolo. Dacă s-ar putea construi în pod o cămară pentru mine, să mă ştiu eu acolo *singur şi aproape de toţi cei 24,* cred că atunci aş_ începe în adevăr să-mi trăiesc viaţa *mea.* Dar nu mai zic nimic. Atît de mult am visat fericirea asta, că parcă mă tem de realizarea ei.

* Fila următoare este ruptă.

** Idem.

Am văzut ieri o colonie de omizi urcîndu-se pe trunchiul unui stejar ; erau cîteva mii şi formau ca un singur miriapod fantastic — un fel de reptilă ce se tîra încet pe scoarţa copacului, spre vîrf, în pieziş ; un şarpe moale, păros, lung de vrun metru şi jumătate, lat de vreo trei-patru degete, drept cap — o singură omidă care conducea şi tîra după ea toată panglica aceea vie, toată lumea aceea de vietăţi cari se-ndesau unele-ntr-altele, strîns unite, spre pieirea lor ! [...]

Vineri, 20 mai

Ora 9%li dimineaţa. Ce curat e acum în odăiţa mea, şi ce ordine pe birou !

Bica, fă şi-n sufletul meu minunea aceasta. Pune rînduială şi linişte în viaţa noastră. Căci pe pămîntul bîntuit de vînturi nici iarba nu creşte.

Ora Pjt p.m. Ne-am hotărît. Plecăm la Atena. Odihnă de două săptămîni în insula Prinkipo cu Bichiuţa... Parcă nu-mi vine să cred c-am să-mi văd visul acesta izbîndit. [...]

Sîmbâtă, 21 mai

Ora 10 a.m. Aseară (după ce-au plecat Mihai şi Tibi) ne-am uitat pe ghiduri ş-am făcut planuri. Miculică e un minunat organizator de călătorii.

Atena ! Cu Bichiuţa ! Niciodată nu m-am gîndit la un drum cu atîta bucurie. Sunt aşa de emoţionat, că nu mă mai pot ocupa de nimic. Aş vrea, dacă s-ar putea, să plecăm imediat. Parcă tot mă tem să nu vie vro împiedicare. Ce mult e pînă joi ! Acum această călătorie se impune sufletului meu ca o nevoie inexorabilă. Un şarpe a intrat în mine ; se zvârcoleşte în inima mea, şi nu va ieşi decît pe pietrele înfierbîntate de soare ale Partenonului.

Ora 2 p.m. Am fost cu Bica de-am văzut o mică expoziţie — industria casnică — destul de pretenţioasă pentru ceea ce înfăţişează. Dar şi publicul arată aşa de puţin interes acestor începuturi, că, zău, te miri că se mai face şi atîta.

Acum Bicuşoara e în salon, cu harta Bosforului şi Stambulului pe masă — studiază. Eu pun zor să isprăvesc mănunchiul acesta de impresii, ca să i-1 dau înainte de plecare. Ea parc-ar simţi uneori că e ceva tăinuit între noi. Pe mine mă apasă, ca un păcat, gîndul că fac un lucru pe care ea nu-1 ştie. Oare cum pot unii oameni o viaţă-ntreagă să trăiască-mpreună, ascunzîndu-şi unul altuia o parte din sufletul lor ? Şi sunt convinşi că se iubesc. Nu, nu, cîtă vreme stă între două suflete o minciună, de o iubire adevărată, *întreagă,* nu poate fi vorba. Trebuie să-ţi ştii inima curată ca s-o poţi da. [...]

Duminică, 22 mai

Ora 9 dimineaţa. Bica, în sofragerie, întocmeşte „programul" călătoriei. Noi acum nici nu mai vorbim de altăceva. O bucurie de şcolari în ajunul vacanţiei. De cînd aşteptăm bucăţica asta de vacanţie, şi cu ce sete !

Iată doi ani de cînd într-o întinsoare o ducem. In vremea asta noi n-am avut o săptămînă de linişte. Şi ce amărăciuni ! Şi cîte decepţii! Dar de cîte ori simţeam că-nnebunesc, îmi îndreptam spre Bichiuţa mea gîndurile bolnave şi cele din urmă sfarmături de speranţă. Şi ea se pleca duioasă şi atoateînţelegătoare asupra inimii mele rănite, şi-mi da din nou putere de luptă şi dragoste de viaţă.

îmi spun adesea : „Ce te tulburi şi te prăpăstuieşti aşa în faţa răutăţii şi prostiei omeneşti? Ingratule, în loc să nu ştii cum să mulţumeşti lui Dumnezeu că ţi-a dat o Bichiuţa, care te-a făcut să-nţelegi atîtea lucruri bune şi frumoase din viaţă, tu stai să-ţi otrăveşti gîndurile cu netrebnicia şi brutalităţile celor cari niciodată n-au să te-nţeleagă !"

Şi-mi stîmpăr vijeliile.

După prînz. Ora 6 şi 15. Fiindcă mîine am să fiu toată ziua ocupat, m-am hotărît să isprăvesc în astă seară cartea Bicuşoarei. Poimîni dimineaţă plec la Dragosloveni şi, ca să nu-i fie urît în lipsa mea, am să-i dau de citit aceste 193 de pagini. Grozav aş fi vrut ca pagina din urmă să fie în versuri. Dar s-au îngrămădit atîtea ; şi versul cere linişte. [...]

CARNETUL nr. 3
[1916]

[însemnări de adrese şi nume indescifrabile şterse de vremuri.]

13 noiembrie

Duşmanii au trecut Dunărea Izlaz—Zimnicea. Hotărîm plecarea.

14

Rîmnic. Car cu boi.

15, seara

Grecescu et Comp. De două zile automobile mascate, majoritatea ofiţeri trec în goană spre Iaşi. Evacuarea capitalei şi conv[ocarea] Camerei la Iaşi 25 n-bre.

16

Vine carul cu patru boi, împachetez *Grigorestii.* Ce tristă, ce pustie rămîne casa !... încărcarea chervanului.

17

Consfătuiri cu caravana. [...]

18

Veşti bune. Ofensivă pe toate fronturile. Rezistăm la Glavacioc şi Neajlov. Trec birjile.

Dacă am sta pe loc. După prînz comunicat alarmant. Plecăm mîine.

20

Mai stăm azi. O rază de speranţă. La Drăgăneşti am luat o divizie turcă şi am respins p-a germană-bulgară spre sud.

21

Plecăm. Lacrimi şi zăpăceală. Vremea e rece şi posomorită. De două săptămîni nu s-a arătat o rază de soare. Ne urnim încet: patru care şi trei trăsuri, drumul plin de lume, armată zăpăcită, recruţi şi pribegi curg în neorînduială spre biata Moldovă. Facem cinci ceasuri pînă la Focşani (17 km). Copilul învineţit de frig ne pune pe gînduri. Poposim la bariera Tecuci. înserează. După multe dezbateri, hotărîm să ne adăpostim unde om putea în Focşani şi s-o pornim a doua zi mai departe. Ni se spune că ar fi căzut capitala... Trecem stradă cu trăsura. Un rîu de noroi. Noapte de gînduri negre.

22

Ne sculăm pe la 6. Afară — întunecat şi plouă. Am vrea să ne ducem la ai noştri, dar nu putem trece strada, în sfîrşit, ne hotărîm să plecăm. Mergem pe trotuarul nostru pînă spre mijlocul tîrgului[...]. Panică...

23

Iar la Focşani.

25

A căzut Bucureştii şi Ploieştii.

26

Iar înjugăm boii — drum ticsit — cai morţi.

26

Focşanii plini de armată în dezordine [...] şi de refugiaţi.

29

Soare — coloane, prădăciune.

30

Mi se propune să merg cu Arsenalul. Refuz.

1 d-bre

Pornim cu carul spre... Poposim la Ciuşlea (15 km).

2

Drum f. greu — primejdie Tecuci. Dormim în car.

2 *dec.*

O rază de soare pe spinările boilor.

4 d.

Dormim în car în curtea spitalului. Focuri în tabără. Zgomotul căruţelor ce curg mereu — toată noaptea auzim bubuitul topoarelor, cari taie copacii de pe marginea şoselii pentru foc. Mii de oameni dorm sub cer, în noroi.

5

^Pornim dim. 7 şi 20. La 12 vedem înaintea noastră Bîrladul. Soldaţii fură fînul unui gospodar.

2 lei o mămăligă. 11 lei o curcă... După 46 de ani. Amintiri. r

7 dbr.

Căutăm două odăi şi bucătărie în Cotul Negru.

8

Veşti rele. Nu se adeveresc. Dar nici bune nu avem. Lupte între Buzău şi R.-Sărat. Unde ne vom opri ? Cînd se va sfîrşi prăvălirea aceasta grozavă ?

9

Deschiderea Camerei, cu aplauze şi ovaţii. Ce degradare ! Aceeaşi neruşinare pretutindeni!

Ofiţeri cari se primbla, fardaţi şi încorsetaţi, pe străzile oraşelor de refugiu, hohotul de rîs al cocotelor purtate în automobile după coloane, devastarea caselor, cerşetorii de pe uliţi, negustorii cari te jupoaie în rînjet batjocoritor. Ah ! mişeii !

10 d-bre

Haremul Marelui cartier.

13.

Respingerea tuturor atacurilor — grija : dacă n-om putea sta nici aici! Unde să ne mai ducem ?...

(9—10)

Coloanele noastre, în retragere, devastează ţara. Bande organizate de cîte 100 de căruţe jefuiesc satele, încarcă agonisita bieţilor oameni şi ard ce nu pot lua cu ei. Unii zic : „De ce să le ia nemţii ?" Alţii: „Război v-a trebuit ? Săturaţi-vă." Aceştia pradă cu ură. Nu mai e frică, nici milă, nici ruşine.

...în Iaşi, mare descurajare. Se crede că şi Moldova va fi părăsită. Ce ne facem ?

Nesiguranţă, scumpete, foamete, imposibilităţi de circulaţie. Aici ameninţarea de fiecare clipă. Gheorghe ne aduce veşti de acasă.

Joi, 15 d-bre

A căzut R.-S. în comunicat respingem mereu atacurile inamicului şi mereu ne retragem. De la Buzău pînă la R., după comunicate, am dus-o într-o victorie...

Germanii au rupt frontul şi înaintează spre Focşani... N-a mai rămas un colţişor sigur în biata noastră ţară. Alaltăieri am văzut un soldat murind în stradă (de osteneală, de frig, de foame), în faţa unei brutării alţi doi au murit de înghesuială.

Sîmbătă

Griji. Iar să plecăm ? Unde ?... Nu ; nu mai plec de aici. Seara vin scriitorii Tomescu, Făgeţel, Tutoveanu..."

îi ospătăm — o mămăligă cu brînză, pîne cu nuci, ceai, şi planuri de regenerare.

Duminică, 18 d.

Plouă. Stau bieţii oameni zgribuliţi pe lîngă garduri. Oare s-or fi gîndit cei cari ne-au adus aici la milioanele de gospodari rămaşi pe drumuri, goi, flămînzi, fără nici un adăpost ? Cum se va sfîrşi, Doamne, urgia asta ?

Luni, 19

Doljeni cu faţa ca pămîntul, în sute de căruţe cu umbre de cai, vin de „şapte săptămîni".

— De unde veniţi ?

— Nu ştim.

— Unde vă duceţi ?

— Nu ştim nici asta.

Aud că ar fi căzut Focşanii. Invazia nemţilor vine ca o apă mare. Tecuciul ne mai desparte... Acum casa mea e în flăcări. Tot ce am adunat în ea, atîtea amintiri scumpe — tablouri, scrisori, cărţi, manuscrise — un morman de cenuşă.

Gîndul meu zboară cu 23 de veacuri în urmă. Văd Teba dărâmată sub năvala oştilor biruitoare a lui Alexandru cel Mare, şi în mijlocul ruinelor, neatinsă, cruţată cu evlavie, casa poetului Pindar.

Sărmană turmă omenească, unde te duc păstorii tăi !

Marţi, 20.

„Fetele să se culce cu ofiţerii, că-i război." întîlnesc pe Goga, Ranetti şi Locusteanu[12]... Cumpăr o căruţă de lemne, pe care tăbărîse vro 20, iau fiecare cîte un lemn. „Staţi, d-lor, ce-i asta ?" Aş, parcă vorbeam cu lemnele ! Bieţii oameni ! Desigur, sunt mai nenorociţi decît mine...

22.

„Din ordinul M.C." ţi se calcă domiciliul, eşti dat afară din casă şi, dacă zici o vorbă, eşti ameninţat cu moartea.

(t/Şt >^*Mh-c-p-•6~« </- A<k-f. \

aii?

O pagina dintr-un carnet de însemnări : poetul împlinea 60 de ani (facsimil).

La tranşee : 2.000 care cu boi, 5.000 oameni. Sunt desculţi (iarnă) — să se taie 1.000 de porci, şi din pielea lor să se facă imediat opinci.

Nu sînt vite.

Patru milioane pentru lucrări de apărare, cari se fac (mult mai tîrziu) cu oameni rechiziţionaţi — fără plată, fără mîncare (cerşesc copiii), şi cu femei.

23

Un grup de olteni tineri, aproape desculţi, seamănă la faţă unul cu altul, parcă ar fi fraţi. I-a dus la Iaşi, apoi le-a dat drumul. „Duceţi-vă" (unde vrea) (a reţinut în şcoală iar lichele).

Mereu ne-aducem aminte de lucrurile rămase acasă : n-am luat o carte din toată biblioteca. Colecţia de reproduceri după tablourile lui Grigorescu, vase, persane, broderii, marame, tablouri, covoare, scrisori şi atîtea alte amintiri de cari ţi-e sufletul legat... Ne-am despărţit de toate pentru totdeauna. Tu vorbeşti ca şi cînd ţi-ai vedea scăpate puţinele lucruri pe cari le mai avem !... Poate că nici noi nu vom mai trăi peste o săptamînă...

Ai dreptate. Şi totuşi îmi pare aşa de rău de unele lucruri. Să n-avem noi un volum *Grigorescu !...*

Ajunul Crăciunului. Mă întîlnesc cu Vasiliu şi cu Iepure, colegi de şcoală. Ne aducem aminte din copilărie. Vorbim de cei vinovaţi...

Vindem boii — cu 650 lei 4 boi. Mă doare în suflet cînd îi văd plecînd... Dar am pierdut atîtea ! Plouă. Soldaţi rătăciţi, flămînzi, bolnavi îşi caută regimentul. Marele cartier a prefăcut armata ţării în turme de cerşitori vagabonzi şi bande de tîlhari. 7 miliarde în 3 luni. Nu mai e nutreţ pentru vite. în curînd nu va mai fi pîine pentru oameni. La Marele cartier se aduc din Rusia butoaie de icre şi lăzi cu sticle de şampanie. Un ofiţer îmi spune că şapte trenuri, cari trebuiau sa transporte miile de răniţi din spitalele Olteniei, au fost oprite în gara Florica[13] pentru a încărca vinul d-lui Brătianu — şi eu care-1 credeam „om mare" pe acest negustoraş de vinuri şi de fraze goale. [...]

[...] De dimineață vro 20 de figuri palide la poartă — adăpost cald și pîine. Toată țara e pe drumuri. Sărman popor !
Cutare deputat obține un vagon pentru a-și transporta lemnele și putinele cu murături la Iași. Eu nu pot salva tablourile de Grigorescu și covoarele.

Ninge. De la nămiezi văd un șir de care oprite-n stradă. Ies pe la toacă și-ntreb : 60 de care din Vaslui au fost aduse la cartier. Au venit cu 2 jandari. Au intrat „în casa asta mare" și n-au mai ieșit.
Oamenii osteniți, boii flămînzi stau în picioare. De trei zile uitați. De ce i-a adus, ce-au să facă, unde are să-i mai trimeată de aici, nu știu nici ei. Da' neamțu tot mai vine-n sus ? Pe unde-i ?

— Nu s-aude de vro pace ? Păcatele noastre !

— Ba ale noastre, dragii mei oameni buni, nu ale voastre.

Crăciunul ! [la începutul paginii se află scrise unul sub altul numele : Al. Cazaban, N. N. Beldiceanu, tăiate cu cîte o linie fiecare].

Ora 7. Ninge mereu. Oamenii sînt tot în stradă. Au fost aduși să încarce muniții.

Săracă turmă, supusă și răbdătoare, cînd oare te vei deștepta ?

[însemnări indescifrabile, în afară de : *La 7 dec. mutat. Iorga, Lascăr Catargiu 21* etc]

CARNETUL nr. 4 [14]

Sîmbătă, 24

6'/i dimineață. Luna C. Frig — tăcere tristă... La Tecuci 8... La Pădureni. Povestiri. Onești — trecerea camioanelor, coborîre primejdioasă pentru atac. 3 păduri — nu știm dacă mai vin pe-aici. Să mergem la castelul Negroponte din Mărășești, să ne fotografiem. O rază de soare prin ferestre. [...] Coloana cu invalizii [...]. Ora 11 plecăm la Nicorești. 40 de minute. 11.25. [...] Tunul adăpost 3.20. Podul rupt de noi aici. Din Mărășești pe lunca Șiretului la rezervele din pădurea Buhacs (bordeie norvegiene simplu și curat). Pădure tăiată. [...] Nu rămîn în casa de pe malul Șiretului. Ne întoarcem pe drumul tăiat în malul stîng, pe un splendid apus de soare, în urma noastră, jos, apa Șiretului, despletită în vițe late, sclipește în bătaia celor din urmă raze. Spre miazănoapte, un *nor* policrom se desface ca o coadă de păun. La 7.14, în Nicorești, vedere spre măgura Odobeștilor de la castelul Negroponte. Gara. Mitralierele ascunse. De sus privim la nemții cari fac exerciții pe cîmp. De pe ruinile fabricii de parcheți se uită și ei la noi cu binoclul. însă nu se știe dacă misiunea franceză trece prin Focșani sau prin Vladivostoc.

Gropi de bombe.

O mare tristeță în aer.

De la 8 la 10 seara bubuiau tunurile cu glasuri diferite, fără întrerupere de o secundă. Un tumult ondulat, continuu. Trăim sub pămînt, adînc, primejdios.

[...]

în seara de 3 august, bombardări pe furtună. Zările în vîlvătăi. Fulgere şi tunete. Cerul se sfădea cu pămîntul. Er. Ecaterina Teodoroiu. Cercetaşă voluntară în Reg. 43/39 infanterie. Moartă în fr. plutonului ei pentru patrie. 22 aug. 1917. Născută în Vădeni, Gorj.
7 fraţi, 23 ani. Al III-lea copil.
Prima linie, 300 m. de inamic. Vin nemţii spre noi. Ruini arse. Un pat de fier.

Marţi, 13 martie

Pe frontul apusean germ. au luat ofensiva pe-o întindere de 80 km.
30.000 prizonieri şi 600 tunuri.
Zvon: Marghiloman a demisionat. Germanii vor un guvern Carp. Ce-o fi ?
în Germ. cea mai mare parte din producţia de cartofi e întrebuinţată la fabricarea explozivelor. Moartea domneşte.
Din scrisoarea soldatului S. din 208 : „...Ieri, o vreme îngrozitoare, eram uzi leoarcă. Tăceam. Atunci comand [antul] întreabă : «De ce soldaţii nu cîntă azi ?» Şi în nenorocirea noastră a trebuit să şi cîntăm (15 aprilie 1918)."
O bătălie — oamenii, ca frunzele purtate de vîrtej.
Asurzim, vorbim tare. Lungeşte tirul.
10 bombe pe minut.
Cifre cari vorbesc : c
Pe zi:
285.000 lei, hrana a 300.000 soldaţi.
270.000, costul circulaţiei autom. în Iaşi *pe zi.*

Duminică, 29 aprilie

Ora 8 seara — depeşă : „Sciţmpul nostru şi al vostru Barbu ne-a părăsit".
Plecăm la Iaşi.

Toate se prăbuşesc în jurul nostru.

Consultul din urmă : D. citeşte sentinţa în ochii doctorilor — Cînd intră Râul — Degeaba (în şoaptă), vineri — duminică, 29 april.
La Iaşi, toate casele pline de ofiţeri.
întrebi de o stradă.
— Nu-s de-aici.

6 mai 1918 — urma alege.

Brutăria de la Sf-tul Iiie face jimblă albă pentru ofiţeri.

Ticăloşia de la depozitul de vinuri. Mutra imbeciKzată a căpitanului. Maiorul scurt cu cravaşa.

La Focşani, ofiţeri şi „marchize" se culcau prin cafenele, în aerul acru al încăperilor închise (cu bolnavi mulţi).

Mă durea. Dar îmi ziceam că după asta are să vie trezirea, îndreptarea noastră. Ceea ce vedem noi acum este operaţia — mîntuitoarea operă de curăţire şi însănătoşirea.

Statul în concepţia noastră.
Tot ce putem smulge de la sat e bun smuls. Avem un proces cu statul — îl cîştigăm. Nimeni n-are milă de banul statului.
Moş Ioniţă credea cel puţin că statul e cineva. Pentru noi statul e... ştiu eu ce naiba e ? Ceva care-i dator să mă ţie. Să-mi dea.

Scrisoarea lui badea Ion.
Ai stat cu noi în tranşee şi-n foc, ş-ai văzut cum ne duceam la moarte. Şi doar ni-e dragă şi nouă viaţa, aşa necăjită cum e... pentru că ni-e drag pămîntul pe care-1 muncim din moşi-strămoşi, căsuţa, nevasta şi casa.

Da' acum mi se pare că i s-a înfundat minciunii,

în Roman.

Brătianu — el nu era un mişcător de curente, nu aducea idei, le primea, şi, cum se pricepea, le servea... N-a avut o convingere pentru că n-a avut vederea clară a lucrurilor...

Marea ofensivă din april (1918).
Sufletul fr[ancez] nu e învins. Şi cîtă vreme...
La noi sufletul a fost învins cu mult înainte de...

Din raportul unui revizor şcolar :

în com. biblioteca şc[olii] un căpitan pune cărţile-legate pe noroiul din curte pentru pantofii albi ai d-nei căpitănese.

Răsfoind *Monitorul.*

Viaţa de minciuni (V2 de veac), alegerile, glasul ţării, „Ţara e cu noi", striga şi opoziţia, şi guvernul. „Succesul triumful nostru", între Costinescu şi_ Tache Ionescu. Hatîrul în şcoli. Ce spun părinţii. Copiii cu *trecere...*

La examene, la slujbe — spoială şi minciună. Clică — politică.

Bătaia de la -primărie — Vintilă — afacerile. Moşiile statului — Vărzăreanu. Milionarii politici — agricultură — petrolul — exploatarea pădurilor — fabrica de spirt, de zahăr — cu prime de export — înecarea vaselor (cu apă) (asigurarea şi prima)... Contrabandele — rechiziţii de vite şi de oameni.

Desfrîul femeilor din Bucureşti.

Cum se poate zăpăci un comandant: informaţii cari se bat cap în cap, ofiţeri şireţi, populaţia îngrozită, intendentul necinstit — trădătorii — zorul unei hotărîri importante — îndoiala — oboseala — foamea — grija — răspunderea — ireparabilul.

La sate
Ni-s toate *îngrădirile* stricate.

Femeile din Bucureşti — şi c[ele] d[in] Iaşi — cu străinii : nemţi, fr[ancezi] etc.

La Bucureşti.

Literatură de ocări şi de bîrfeli. Proslăvirea duşmanului ţării. Dezbinări şi umilinţi — cea mai mare nenorocire ne găseşte în cea mai ruşinoasă decadenţă morală. Vineri, 24 aug. 1918. Ne urcam pe Ţuguiata. 3 aeroplane zburau. Unul făcea nebunii. Tocmai ziceam : au ajuns stăpîni acum ! Se cobora în sfredel. — Parcă-i o frunză... zice Ruxanda —"în clipa aceea auzim : buf ! şi-1 vedem trîntit la pămînt. Simţim ca o înţepătură de cuţit. Ne întoarcem la vale şi vedem automobilul care-1 duce la spital.

10 aug.

Regele nu vrea să iscălească mesajul legei pentru arestarea preventivă a miniştrilor. Marghiloman ameninţă cu dimisia şi, în cazul acesta, cu ocuparea Moldovei de nemţi.

5 sept. '918

Bîrlad. Azi împlinesc 60 de ani. în pribegie, bolnav, sărac, de mari greutăţi şi de mari griji împresurat. Gîndul că nu mai am mult de trăit mă întăreşte şi mă înseninează ca o băutură răcoritoare, gîndul acesta mă înviorează.

La Mărăşeşti — marea simfonie. Aeropî[anuri], tunuri toate calibrele. Soarele s-a întunecat. Un pod deasupra noastră — o pînză de fier. Atunci am văzut •ce mare e omul.

CARNETUL nr. 5

CÎMPINA

Un bîrfitor care face pe generosul.
„Ei, săracu, poate că nu-i adevărat.
Eu îl cunosc... Om cumsecade...
Am auzit aşa şi eu odată că..."

Treceau voioşi ostaşii în şiruri nesfîrşite,
Ea sta cu pruncu-n braţe săltîndu-1 după cîntec,
Pe faţa-i luminată
De-o rază dinlăuntru şi rîs şi plîns era,
Ea sta cu pruncu-n braţe,
Iar eu gîndeam atuncea că-i întruparea ţării
Acea făptură mîndră şi

Ce mult trăieşte omul cînd viaţa-i e deşartă !

6 august. Cîmpina

Tot nu dorm. Mi se rupe inima după ceasurile cari trec goale... Timp pierdut!

Ştiam că m-a vorbit de rău. Dar îl vedeam palid şi sfios şi mi-am zis :

De pe cracă pe cracă zbor, ca o pasere rănită. Nici zbor, nici odihnă — cum îi mai rău. [...] ^

Germanii s-au făcut pentru multă vreme odioşi, suspecţi, duşmani primejdioşi tuturor negermanilor. Au

să culeagă roadele amare ale acestui cumplit război, pe care l-au pregătit, l-au început şi-1 poartă cu mijloace de corupţie şi viclenii de sălbatici. Or să vadă ei mai tîrziu ce-au făcut.

Dreptatea e forţă *în timp* — adevărata forţă.
Forţa stîncii prăbuşite — forţa puhoaielor sau a...
Forţa nebunului furios, a criminalului ?
Astea nu sunt forţe.

Mers agitat molcom.

Preotul Vidin Buzău a plecat călare — el, nevasta şi doi copii mici. La vro cinci kilometri şi-aduce aminte că şi-a uitat banii (vro 12.000) acasă. Lasă nevasta şi copiii şi fuga-ndărăt. Cădeau bombe, răzbate, îşi ia banii, cînd se-ntoarce, nu-şi mai găseşte decît copiii, nevasta şi calul plecase — unde ? Se iau după el în oraş ? Nebun. [...]

24 sept. '919

Pentru a doua oară la Cîmpina. în vila „Cîmpiniţa". Soare, parc, aer curat, vedere frumoasă, linişte, confort... Va ieşi oare din toate astea un pic de sănătate ? Doamne, tu ştii că n-o cer atît pentru mine, cît pentru cei din jurul meu. Iar dacă e să nu mă mai îndrept, îndură-te şi pune capăt atîtor suferinţi zadarnice. [...}

2 *octombrie, ora 10 a.m.*

După o noapte infernală (n-am dormit de loc, sufocaţie, slăbiciune etc), eram singur în odaie şi mă pregăteam să scriu două-trei rînduri — dispoziţii testamentare [...].

4 oct,

Aceeaşi tortură a nopţii fără odihnă — aceeaşi slăbiciune generală. înainte de dejun mergem la Voila. Palatul Ştirbei.

Piculina încîntată de frumuseţea locurilor — peisajele şi mestecinii lui Grigorescu. O zi frumoasă. Ce mare lucru e să poţi dormi ! în căutarea unui pat. Ruinile unui mindir. Salteaua nu mi-o mai poate da. Altă expediţie.

Luni, 13 oct. [...]

Astă-noapte n-am dormit de loc. Stau zgribulit în pat. Ruxanda îmi face must, strivind c-un lemn într-o strachină strugurii rămaşi. [...]

Joi, 16 oct.

N-am dormit de loc. Mă simt foarte slăbit.
[...] Vremea e închisă. Am început de cîteva zile să. facem focul. Plouă ploaie de toamnă.

Vineri, 17

Am rămas singur. Plouă mereu. Ruxanda face must. în jurul nostru e o tăcere de pustiu.

Sîmbătă, 18

Ninge. Spre miazănoapte se văd munţii albi.

Marţi.

Depeşă de la Nelu : aseară (luni) a murit Lenuţa de tifos exantematic. Bieţii oameni ; ce lovitură de trăsnet !

Luni, 27

Vreme frumoasă. Tot nu dorm. Slăbesc. Zilele trec anevoie. Nopţile şi mai greu. [...]

Joi.

Socialiştii pregătesc o grevă generală politică. E oare aşa de greu de înţeles că, de-aci-ncolo, fără ei şi mai ales împotriva lor nu se mai poate face politică ?... S-a găsit în munţii Buzăului aeroplanul serviciului poştal Paris-Constantinopol, căzut şi sfărîmat, cu doi ofiţeri morţi — treceau de la C[onstantino]pol la Paris.

Vineri, 31 oct.

Uf ! Ce noapte infernală ! Iar m-a dat îndărăt.

Sîmbătă, 1 nov.

Insomnie. Struguri frumoşi de la Dragosloveni.

Luni, 3 nov.

Grevă generală. Toată noaptea a plouat — eu n-am închis ochii. Mimi şi I. au plecat. G. a venit şi mi-a pus pahare. Alegeri de deputaţi. Invalidul — agent liberal. [...]

Luni, 10 n-bre.

Ne sculăm 'dimineaţă — azi plecăm la Bucureşti. La 9 ni se telefonează că trenul nostru e în Predeal. Plecăm zoriţi. în gară nu se ştie încă nimic. Stăm în odaia şefului. La 1 p.m. dejunez : un gălbenuş de ou răscopt şi 2 mere.

Ora 2 p.m.

Suntem tot aci în gară, şi nu ştim nimic.
Un tren personal ar fi sosit în Predeal.

r

NOTE

Romanul *Dan* a apărut la sfîrşitul anului 1893. El a fost scris 'în anul 1893. într-o scrisoare către Duiliu Zamfirescu (23 august 1893), Vlahuţă îi comunică : *„Eu scriu un roman. In noiembrie îl vei avea."* Iar din următoarea scrisoare către Dumitru Kiriac rezultă că în toamna anului 1893 redactarea cărţii intrase în stadiul definitiv. *„Mi-am pus romanul sub presă, deşi nu l-am isprăvit: lucrez zi şi noapte, m-am retras la *Sf. Gheorghe** (liceul particular „Sf. Gheorghe", la care Vlahuţă era profesor, n.n.) *ca să pot scrie mai în linişte."*

In *Familia,* an. XXIX, nr. 35, 29 aug./lO sept. 1893, p. 416, !a rubrica „Ştiri literare" se anunţă : *„D-l Alexandru Vlahuţă lucrează la un roman al cărui sujet e scos din viaţa socială bucureşteană; titi.,1 romanului este* O viaţă pierdută". (De remarcat că titlul coincide cu cel dat de Vasile Dan romanului său.)

*

Romanul *Dan* a fost întîmpinat cu interes de lumea literară fi de publicul cititor. A fost un adevărat succes de librărie. Dintr-o scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu către Titu Maiorescu desprindem cîteva date deosebit de interesante în acest sens : *„...Alecu Vlahuţă a vîndut, în 6 luni, 4.000 exemplare din romanul lui,* Dan. *l-am scris să-l întreb dacă era adevărat ceea ce mi se spunea ; el îmi răspunde:* «Dan *s-a tras în 5.200 exemplare, din care s-au vîndut pînă acum 4.000. Am cîştigat* net *7.000, dar pînă să-i scot — cu ţîrîita — de pe la librari, vai de •capul meu.*»" Desigur, cifra ni se pare acum extrem de mică,

dar pentru circulaţia ustrînsă a cărţii în acel timp ea a însemnat de-a dreptul un eveniment. In acest sens comentează faptul şi Duiliu Zamfirescu : *„Admiţind că Vlahuţă este mai cunoscut, că a făcut reclamă volumului său, că are la dispoziţie o foaie de luptă literară (Vieaţa,* n.n.), *totuşi rămîne faptul citirii a 4 mii exemplare în 6 luni, fapt îmbucurător ţi ispititor"* (vezi *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 139).

Tot Duiliu Zamfirescu îi împărtăşeşte lui Iacob Negruzzi opiniile sale despre *Dan,* care, după părerea sa, *„are cusururi, dar are şi calităţi, şi este, în tot cazul, cea mai bună lucrare a lui în proză"* (vezi *Studii şi documente literare,* voi. I, p. 93).

Romanul ***Dan*** conţine şi elemente autobiografice. Bineînţeles, unele din ele au fost prelucrate artistic, dar altele sînt introduse direct în carte.

In nici un caz nu trebuie făcută eroarea de a confunda fiecare trăsătură a vieţii eroului principal cu elementele biografiei scriitorului, aşa cum, simplist, s-a procedat uneori. E drept, în carte apar în mod direct simpatiile şi antipatiile autorului, preferinţele sale, întîmplări din propria sa viaţă. Recunoaştem chiar anumite păreri exprimate în articolele sale, dar toate acestea nu ne pot duce la constatarea pripită că viaţa lui Vasile Dan se confundă întru totul cu a autorului.

Pentru a evita asemenea confuzii, vom indica, în note, care sînt datele ce se apropie de existenţa propriu-zisă a lui Vlahuţă în cuprinsul romanului. Dar romanul trebuie înţeles ca o operă de ficţiune artistică. Ce-i drept, unele personaje au pornit de la anumite modele şi, fără să exagerăm asemănările, cred că Priboianu a avut drept model cîteva din datele biografice şi psihologice ale lui Delavrancea, după cum în studentul Albert, viitor profesor universitar, pasionat al ideilor socialiste în timpul studiilor din străinătate, recunoaştem ca model pe savantul Paul Bujor. Dar orice roman porneşte indiscutabil de la asemenea date reale, pe care scriitorul le supune procesului de selecţie artistică.

Vom semnala astfel cîteva din cele mai importante apropieri.

1. într-adevăr, satul în care s-a născut Vlahuţă era aşezat pe valea Similei. Cauzele pauperizării familiei însă sînt cu totul altele (vezi nota asupra poeziei *Mama,* voi. I al ediţiei de faţă).

2. Casa de la Bîrlad în care a locuit Alexandru Vlahuţă se păstrează şi astăzi. Pentru a confrunta exactitatea descrierii, a se vedea fotografia publicată în voi. I.

3. Privitor la discuţia despre predarea gramaticii în şcoală, a se vedea şi articolul lui Alexandru Vlahuţă, *Limba romînă în şcoalele noastre,* în voi. II al ediţiei de faţă.

4. Aici Vlahuţă se opreşte asupra situaţiei umilitoare a scriitorului nostru, pe care şi el o cunoscuse, din plin, în cursul peregrinărilor sale ca salariat al şcolilor particulare şi de stat, al gazetelor politice sau al ministerelor. In figura lui Petroni, dramaturgul *„care se zbuciumă de atîţia ani în întreprinderi comerciale",* cred că putem recunoaşte pe I. L. Caragiale. în noiembrie 1893, acesta deschisese o berărie, în asociaţie cu un anume Mihalcea (vezi Şerban Cioculescu, *Viaţa lui Caragiale,* p. 18).

Un an mai tîrziu, Anton Bacalbaşa, în articolul *Ce face Caragiale (Adevărul,* an. VII, nr. 2.013, 24 octombrie 1894), protesta împotriva aceloraşi umilinţe la care erau supuşi scriitorii noştri, nevoiţi să se dedice unor meserii nedemne pentru talentul lor : *„In altă ţară, plecarea unui scriitor de valoarea lui Caragiale în lumea comerţului ar fi un eveniment de cel mai mare interesf...] toate instituţiile noastre culturale sînt lăsate pradă moliilor intelectuale, iar lui Caragiale nu i-a rămas decît să concureze la licitaţia birtului de la Buzău".*

5. *Guyau* (1854—1888) era unul dintre filozofii a cărui operă Vlahuţă o citit-o în această perioadă. Numele său revine şi în conferinţa *Onestitatea în artă.*

6. *„Se dă* Popa Zăbavă *la teatru, noua comedie a lui Petroni."* Interesant de reţinut este faptul că în *O noapte furtunoasă,* cînd Chiriac reproduce convorbirea cu Tache pantofarul, se spune : *„Zice, întreabă şi pe popa Zăbavă de la Sfîntul Lefterie, zice, alaltăieri m-a grijit, m-a spovedit; zic: n-am eu de-a face cu popa Zăbavă, nu-l am pe listă".*

7. Demn de remarcat este faptul că aici Vlahuţă îşi manifestă din nou poziţia sa antimonarhică, ironizînd căsătoria prinţului Ferdinand, „Urechilă, moştenitorul", cum l-au numit pamfletarii vremii, cu principesa Măria, celebrată la 10 ianuarie 1892. Unii ziarişti mediocri, lipsiţi de demnitate, au înălţat, cu acest prilej, osanale familiei regale. Şi împotriva lor se îndreaptă ironia lui

Vlahuţă (vezi în acest sens şi *„Rînditnica" inspirată sau hop st noi cu „sărutarea"* din voi. II al ediţiei de faţă).

8. Alexandru Vlahuţă îşi mărturisea nemulţumirea prilejuită de faptul că atît volumul său de *Nuvele* (1886), cît şi cel de. *Poezii* (1887) au fost respinse la premiile Academiei.

Alexandru Vlahuţă a intenţionat să publice şi un al doilea roman (sau continuarea la *Dan).* Cel puţin aşa rezulta din două mărturii proprii. Prima : *,J*a toamnă sper să scot al doilea roman"* (scrisoarea datată 13 decembrie 1893), iar cea de a doua, cuprinsă în articolul *Supărarea d-lui Caragiale: „Află că am început să lucrez la al doilea volum... si că sînt aproape de jumătatea lui" (Vieaţa,* 13 martie 1894).

De asemenea, *Vieaţa* publica în vara anului 1894 : *„D-l Vlahuţă, împreună cu familia sa, va petrece vara la mănăstirea Agapia, lucrînd în linişte la noul său roman".* Din păcate, nu s-a păstrat nimic din această carte a lui Vlahuţă, rămasă pînă acum necunoscută.

In *Gazeta săteanului,* an. XV, nr. 3 (290) din 5 martie 1898, **pp.** 62—64, Alexandru Vlahuţă a publicat „scrisoarea" intitulată *Către învăţători,* datată : *Bucureşti, 1 martie 1898.* Reproducem cîteva fragmente din această scrisoare, în care aflăm geneza cărţii sale *România pitorească :*

„CĂTKA ÎNVĂŢĂTORI

Domnilor învăţători,

*O mare datorie a d-voastră, ş-a noastr-a tuturora, este de a căuta să deşteptăm în cei cari vin după noi iubirea de ţară. Nespus de rodnică şi de înălţătoare este legătura aceasta sfîntă, dragostea aceasta adîncă *de moşie şi de neam».*

Ea a făcut tăria şi slava popoarelor, ea a dat istoriei cele mai strălucite pagini; sub farmecul ei, tot omul se simte pururea mai puternic, mai dornic de muncă şi de luptă, mai gata de jertfă şi mai pregătit pentru fapte mari, ca şi cum în pieptul lui ar bate inima întregului neam din care face parte.

La noi sentimentul acesta binefăcător — pentru cauze pe cari nu e locul să le cercetăm aci — a cam slăbit de cîtva timp. E dc ajuns să ne întrebăm pe noi, să ne uităm cu luare-aminte în propriile noastre suflete — adesea aşa de ostenite şi de discurajate — ca să ne încredinţăm de acest trist adevăr. Sîntem datori dar, şi e timpul, să ne gîndim serios la o mai bună pregătire a cetăţenilor de mîine. Şi-n primul rînd d-voastră sînteţi chemaţi la această însămnată şi mîntuitoare operă. Mintea crudă, inimile curate ale copiilor noştri vă stau în mînă. Şi tot cuvîn-.tul d-voastră e o sămînţă care se prinde şi-şi va da rodul.

Bineînţeles, patriotismul nu se învaţă pe de rost. Dar nu e mai puţin adevărat că, pentru ca un şcolar să-fi iubească patria, trebuie s-o cunoască, s-o poarte-n el cu toată strălucirea fi podoabele ei, să fie plin de admiraţie pentru ţara lui, ca fi cum ar avea pururea-nainte priveliftea ei lămurită fi întreagă, cu munţii, codrii, apele fi cîmpiile ei roditoare. Da, domnilor învăţători, trebuie să se arate şcolarului nostru cît de darnică a fost natura cu pămîntul acestei ţări, care din toate părţile deschide ochilor frumuseţi uimitoare fi braţelor harnice bogăţii nesfîrfite, trebuie să i se spuie, cu vorbe potrivite minţii lui, cît au iubit strămofii noştri pămîntul acesta, plin de amintiri glorioase, şi cu cîtă vitejie l-au apărat în vremurile grele, şi cu cîte jertfe au ştiut să ni-l păstreze neştirbit. O carte în care să se puie în lumină toate acestea, o carte în care priveliştile măreţe şi încîntătoare ale ţării, locurile istorice, monumente, monăstiri, staţii balneare, în sfîrşit, tot ce e vrednic de văzut la noi să se desfăşure în tablouri vii, aşa ca fcolarul să urmărească cu drag pe autor, să călătorească fi el cu gîndul prin locurile descrise, o asemenea carte va fi, în direcţia aceasta, de un mare folos fi va ajuta mult ostenelile d-voastră de a insufla şcolarilor entuziasm şi iubire-pentru ţara fi neamul lor.

Ministerul de Culte mi-a dat însărcinarea să fac această carte,, care va fi intitulată Geografia pitorească a Romîniei. *La cine-aş putea să mă adresez mai bine pentru a strînge toate luminile pe cari le cere o lucrare aşa de grea şi de însemnată decît la d-voastră f In călătoriile pe cari le voi face în ţară am să văd multe locuri frumoase şi vrednice de descris. Dar frumuseţile acestea ascund comori de legende; cîmpiile şi munţii, pădurile şi izvoarele noastre a:i fost marture atîtor drame istorice, atîtor lupte crîncene, ş-atîtor nepieritoare izbînzi ale celui mai blînd, mai rezistent şi mai viteaz popor de pe pămînt; fiecare movilă povesteşte un episod din marea epopee a zbuciumatei noastre vieţi, fiecare colţişor din acest pămînt, atît de scump nouă, îşi are istoria lui, amintirile lui, sufletul lui, şi tocmai la înţelegerea acestui suflet vă rog să m-ajutaţi, ca să-l pot şi eu împărtăşi şcolarilor d-voastră. In acest scop aş dori să-mi comunicaţi: **

I O mică descriere a regiunei în care vă aflaţi.

II Ce poziţii frumoase, sau locuri istorice, sau monăstiri, băi, ruine etc. se găsesc prin împrejurimi.

** Adresa mea e : Bulevardul Academiei* **4,** *Bucureşti* (n.a.).

/// Pe scurt, legenda sau credinţile populare legate de acestea.

IV Izvoarele de bogăţie, ocupaţiile, traiul şi portul ţăranilor de pe-acolo.

Şi, în sfîrşit, tot ce veţi crede şi d-voastră că ne-ar fi de folos, pentru a putea întrupa în această carte fiinţa vie şi întreagă a mîndrei noastre ţări. [...]

In aşteptarea răspunsului d-voastră şi a plăcutului prilej de a vă întîlni şi cunoaşte personal în călătoriile ce voi face în toată ţara, vă trimet prin Revista ilustrată enciclopedică, Gazeta săteanului *o prietenească strîngere de mînă.*

A. VLAHUŢA

Bucureşti, 1 martie 1898"

Acest apel, primul text publicat în care Vlahuţă vorbeşte despre cartea sa, fusese precedat de o petiţie pe care, cu puţin timp înainte, la 29 ianuarie 1898, o adresase Ministerului Instrucţiunii Publice, petiţie în care spunea printre altele (originalul •acestei cereri se află la Muzeul literaturii romîne) : *„îmi propun a face mai întîi descrierea generală a ţării, aşa ca cititorul să aibe de la început, aşa ca fi cum, dintr-un balon, ar cuprinde deodată cu ochii configuraţia clară fi întreaga privelişte a ţării — cu munţii, codrii, apele şi cîmpiile ei roditoare. Voi arăta cît de darnică a fost natura cu pămîntul acestei ţări, care din toate părţile deschide ochilor frumuseţi uimitoare, fi muncii — bogăţii nesfîrşite. Voi spune cît au iubit strămoşii noftri pămîntul acesta plin de amintiri glorioase, fi cu cîtă vitejie l-au apărat în vremuri grele... Pe ici, pe colo, vederi bine alese, stampe reufite, alăturate textului, vor ajuta puterea de evocare a cuvîntului..."*

După expunerea planului de lucru, Vlahuţă se opreşte asupra sensului pe care-1 are pentru el această lucrare : *„Consider lucrarea aceasta ca cea mai însemnată fi mai înaltă chemare a vieţii mele, fi doresc ca ea să rămîie opera de căpetenie a modestei mele activităţi literare : toată puterea, toate gîndurile, toată dragostea mea de muncă ei i le închin de aci încolo..."*

In acest an, Alexandru Vlahuţă a călătorit prin ţară şi a reuşit să culeagă materialul necesar. Aşa rezultă dintr-un articol al lui Iosif Vulcan, publicat de *Familia,* an. XXXV, nr. 14, 4/16 aprilie 1899, p. 165 : *„Zilele trecute l-am cercetat în Olimpul său din Bulevardul Academiei. L-am întrebat la ce lucrează. Şi drept răspuns mi-a pus pe masă un teanc de manuscrise. Era începutul*

tcrierii Geografia pitorească a Romîniei... *Ziarele scriseseră că a şi' terminat-o. Dar au fost rău informate. Poetul şi-a adunat numai materialul. Spre scopul acesta a făcut călătorii prin toată ţara, lutnd notiţe în faţa locului, culegînd tradiţiuni şi legende din gura poporului [...]. Din călătoriile sale s-a întors acasă ca albina care vine de pe cîmp. A adus cincisprezece caiete pline de însemnări."*

Fragmente din *Romînia pitorească* au mai văzut lumina tiparului pe măsura redactării înainte de apariţia volumului. Cele mai multe au fost tipărite de revista *Literatură şi artă romînă,* astfel : *Pe irulTC-CoTistcinţdy* an. III **(1898—1899),** nr. **11,** 25 septembrie **1899,** pp. 683—685 ; *Dunărea,* an. IV, 1899—1900, nr. 4, 25 februarie 1900, pp. 207—213 ; *In Vîlcea,* an. V, 1900—1901, nr. 3, 25 ianuarie 1901, pp. 135—138 ; *în munţii Sucevii,* an. V, 1900—1901, nr. 11 şi 12, 25 septembrie—25 octombrie 1901, pp. 725—731, ultimul fragment cu indicaţia : *„Reproducerea acestor pagine e oprită de autor".*

In alte periodice a mai apărut astfel : *Familia,* an. XXXV, nr. 15, 11/23 aprilie 1899, pp. 169—171, *Pe Dunăre,* fragment semnat *A. Vlahuţă;* an. XXXVII, nr. 41, 14/27 octombrie 1901, pp. 481—483, *Pe Dunăre, de la Orşova la Sulina ;* nr. 42, 21 octombrie (3 noiembrie) 1901, pp. 493—494, în continuare *Gura Jiului,* pînă la *Islazul;* nr. 43, 28 octombrie (10 noiembrie) 1901, pp. 505—506, *Tumu-Măgurele-Zimnicea ;* nr. 45, 11/24 noiembrie 1901, pp. 529—530, Giurgiul Călugărcnii ; semnate *Al. Vlahuţă ; Gazeta săteanului,* an. XVI, nr. 1 (312), 5 februarie 1899, pp. 3—4 şi în nr. 4 (315), 20 martie 1899, pp. 107—109, *Pe Dunăre; In munţii noştri,* an. XVI, 20 aprilie 1899, nr. 6 (317), pp. 155—157; *Revista modernă,* an. I, nr. 37, 11 noiembrie 1901, pp. 1—4, semnat *Al. Vlahuţă,* cu menţiunea : *Din „Romînia pitorească" reprodus cu învoirea autorului. Rîmnicu Vîlcii—Valea OltuluL*

In *Luceafărul,* an. I, n. 1, 10 septembrie 1900, p. 1, citim următoarele : *,J>oetul Alexandru Vlahuţă a sfîrşit* Geografia pitorească a Romîniei.

lnterwievat mai zilele trecute asupra acestei lucrări, între altele, poetul spunea următoarele:

— N-o public în toamna asta... Mi-e drag să privesc manuscrisul — suntem aşa de buni prieteni! Din cînd în cînd culeg cîte o nouă impresie, fie dintr-o călătorie, fie dintr-un răsărit de soare, şi asta-mi dă prilejul să mai adaog cîte ceva."

La 23.VII.1901 se dă ordin de punere sub presă a volumului, într-un tiraj de 2.000 de exemplare. i

Volumul a fost definitivat în cursul anului 1901. Dintr-o notiţă inserată de revista *Curierul literar* aflăm că : *„D-l A. Vlahuţă a prezentat zilele acestea Ministerului de Culte lucrarea sa* Geografia pitorească. *Minunata carte se va pune curind in vînzare." (Curierul literar,* an. I, nr. 3, 21 octombrie 1901.)

Cartea a apărut la sfîrş'tul lunii octombrie 1901. *Familia* din 4 noiembrie 1901, p. 525, anunţă : *„Evenimentul literar cel mac important al săptămînei trecute este apariţiunea la Bucureşti a lucrării* Romînia pitorească *de d-l Al. Vlahuţă".* Despre succesul de librărie al cărţii ne vorbeşte tot *Familia : „D-l Al. Vlahuţă mi-a comunicat că noua sa lucrare,* Romînia pitorească, *a fost primită cu atîta căldură, că în cîteva luni s-a vîndut întreaga prima ediţie de trei mii de exemplare. Ediţia a doua s-a şi pus sub tipar"* (Iosif Vulcan, în *Familia,* an. XXXVIII, 24 martie [6 aprilie] 1902, pp. 140—141).

La muzeul „Nicolae Grigorescu" din Cîmpina se află un exemplar cartonat din *Romînia pitorească,* pe care Vlahuţă a scris următoarea dedicaţie : *„Maestrului N. Grigorescu — iubire şi admiraţie — A. Vlahuţă, 26 oct. 1901. Bucureşti".*

Primul articol al lui Alexandru Vlahuţă despre Nicolae Grigorescu a apărut în *Naţionalul* (an. II, nr. 132, 21 noiembrie 1891), semnat cu iniţiala *S.* E vorba de expoziţia pe care N. Grigorescu a deschis-o atunci, primită cu răceală de public. Articolul se chema *Indiferentism* şi cuprindea, printre altele,, următoarele rînduri :

,,Şi cînd ni se oferă preţioasa ocazie de a privi, strînsă la un loc, munca unei vieţi întregi de artist, ziarele păstrează tăcere şi lumea îşi vede de treabă. în cinci zile nu s-au dus 50 de oameni să vadă expoziţia celui mai mare pictor romîn.

*Ce indiferenţă 1**

După aceea Vlahuţă a mai publicat dări de seamă asupra expoziţiilor lui Nicolae Grigorescu (vezi *Expoziţia Grigorescu* în *România jună,* an. II, nr. 61, 9 februarie 1900, p. 1, şi *Expoziţia Grigorescu* în *Semănătorul,* an. I, nr. 4, 23 decembrie 1901, p. 49) şi portretul *Grigorescu* în *Vieaţa,* an. I, 6 februarie 1894 (reprodus şi în volumul al II-lea al ediţiei de faţă).

Pe Nicolae Grigorescu, Alexandru Vlahuţă 1-a cunoscut spre sfîrşitul secolului trecut.

Prietenia dintre cei doi s-a legat mai strîns în anii de la începutul acestui secol. Mărturie în acest sens stă bogata corespondenţă, care ajută la o mai profundă înţelegere a temperamentului celor doi şi a monografiei *Pictorul Grigorescu.* Alexandru Vlahuţă — după cum se poate vedea din scrisori — era expansiv. Nicolae Grigorescu răspunde şi el cu căldură, însă scrisorile sale nu cuprind acele efuziuni sentimentale şi declaraţii de-a dreptul patetice, caracteristice atît pentru scrisorile lui Vlahuţă» cît şi pentru monografia realizată. Nu înseamnă însă că Nicolae' Grigorescu nu a răspuns sentimentelor de aleasă preţuire pe- care i le-a arătat Vlahuţă. De aceea credem că e necesar să transcriem aici cîteva fragmente din scrisorile lui Nicolae Grigorescu către Alexandru Vlahuţă : *,,De nu primeam scrisoarea, veneam eu o zi, că şi mie mi-era gînd la gînd cu bucurie"* (30 martie 1902). *,,Poimîine, sîmbătă, viu la d-ta, să ne mai sfătuim şi totodată să mai răsuflu o zi, de care am mare nevoie"* (27 noiembrie 1903). *,,Cu telegrama mi-ai trimis liniştea — mulţumită d-tale am dormit bine astă-noapte. Te îmbrăţişez de o mie de ori"* (12 decembrie 1903). Amintirile contemporanilor ne-au lăsat imaginea unui Grigorescu care îşi manifesta cu zgîrcenie sentimentele. Deşi a fost un prieten adevărat, scrisorile lui către Vlahuţă, din care am citat cîteva, nu au caracterul unor confesiuni, ci mai degrabă sînt simple comunicări, felicitări sau mulţumiri, arătînd însă recunoştinţa pictorului pentru afecţiunea ce i-o mărturisea scriitorul. Dimpotrivă, Vlahuţă, aşa cum arătam mai sus, nu uită chiar într-o scrisoare în care vesteşte, de pildă, schimbarea domiciliului, să aducă un omagiu operei marelui său prieten, să-i mărturisească sentimentele sale de admiraţie :

„Ce *dulce şi gînditor mă priveşte-n momentul acesta ciobănaşul d-tale! A, scumpe maestre, eu îţi datorez d-tale cea mai curată şi mai statornică fericire a vieţii mele. De cîte ori, în ceasurile mele de singurătate, nu mă las gîndurilor cu ochii duşi pe divina d-tale operă, fermecat ca de-o frumoasă aducere-aminte din copilărie. Ş-atunci simt că se petrece ca un miracol în adîncul sufletului meu, simt că se redeşteaptă în mine, sub binefăcătoarea putere a operei d-tale, senine şi nepieritoare, toată poezia tinereţii mele, toată vechea mea dragoste de muncă, de viaţă, de eterna şi infinita frumuseţă a naturii."* Cititorul va observa că în aceste cîteva rînduri se află condensată concepţia lui Vlahuţă despre opera lui Nicolae Grigorescu. în acelaşi timp Vlahuţă îi comunica lui Nicolae Grigorescu nu numai păreri despre opera lui sau chestiuni de interes personal, ci şi unele constatări despre viaţa ţărănimii, care, după cîte se vede şi din cuprinsul acestei monografii, 1-a interesat pe Nicolae Grigorescu sub toate înfăţişările ei.

Mulţi tineri intelectuali ai vremii l-au cunoscut pe Nicolae Grigorescu datorită lui Alexandru Vlahuţă. Iată ce se spune într-o biografie a lui Dumitru Kiriac: *,,In casa lui Vlahuţă fi*

Delavrancea a cunoscut pe acel mare artist, pe acel om foarte respectat, pe marele pictor Grigorescu" {*Rampa,* an. I, 12 noiembrie 1911, p. 2). O mărturie similară face şi Paul Bujor, care l-a cunoscut pe Nicolae Grigorescu datorită recomandaţiei lui Vlahuţă, după 1891, cînd tînărul savant s-a reîntors din străinătate (vezi P. Bujor *Amintiri de Caragiale si Vlahuţă,* p. 108). Iată ce spune şi Nicolae Iorga : *„...ceea ce mi-a procurat apoi, ceva mai pe urmă, neaşteptata vizită a lui Grigorescu, adus de Vlahuţă însuşi... împleticindu-se pe scările înguste ale popasului meu din aleea Alexe Marin, el îmi aducea minunatul tablou cu flori, care împodobeşte ţi acum casa mea"* (N. Iorga, O *viaţă de om,* voi. II, p. 10).

Numele lui Vlahuţă şi Grigorescu apăreau adeseori laolaltă atunci cînd apreciau favorabil un tînăr talent. Începuturile lui George Petraşcu, care au stat sub zodia încurajării entuziaste a lui N. Grigorescu şi Vlahuţă, sînt elocvente în acest sens. Iată cum recomanda *Literatură ţi artă romînă* pe tînărul pictor, aflat în 1900 la prima sa expoziţie personală : *„Simpatia deosebită ce o arată tînărului artist marele nostru pictor Grigorescu ţi cunoscători ca d-nii Delavrancea, Mincu, A. Vlahuţă ţi alţii ne face să credem în succesul expoziţiunii sale" (Literatură ţi artă romînă,* 25 septembrie 1900, p. 734).

*

Nicolae Grigorescu s-a stins din viaţă în ziua de 21 iulie 1907, în casa lui de la Cîmpina. Vlahuţă şi Delavrancea au fost martorii ultimelor clipe ale vieţii pictorului. De la Cîmpina ei au trimis lui Caragiale, aflat la Berlin, următoarea telegramă: *„Grigorescu nu mai este. Sîntem Cîmpina. Aici se odihneţte de veci."* Pe aceeaşi telegramă, Caragiale, profund impresionat de moartea artistului, pentru care a avut o mare simpatie (volumul *Momente ţi schiţe* din 1901 este dedicat lui Nicolae Grigorescu), a scris cu litere mari de mînă: GRIGORESCU, şi-a răspuns celor doi prieteni: *„Adînc mişcat, iau parte cu voi la doliul naţional. Dumnezeu odihnească ţarina ilustrului romîn*"

La înmormîntarea lui Nicolae Grigorescu la Cîmpina, înmormîntare simplă, aşa cum i-a fost dorinţa, au participat: Barbu Delavrancea, Alexandru Vlahuţă, Dragomir Hurmuzescu, Costin Petrescu, dr. C. Istrati şi alţi oameni de ştiinţă şi cultură.

In acelaşi an, Alexandru Vlahuţă publica în *Viaţa romînească,* an. II, nr. 9, septembrie 1907, pp. 364—376, o biografie a lui Nicolae Grigorescu, prima lui lucrare de mai mare întindere asupra vieţii şi operei pictorului. (Această biografie este reprodusă şi de *Calendarul „Minervei"* pe 1908, pp. 209—223.)

Gîndul de a scrie o carte despre Nicolae Grigorescu l-a frămîntat pe Vlahuţă în zilele imediat următoare morţii prietenului său. Chiar atunci cînd redacta articolul pentru *Viaţa romînească,* el întrevedea planul monografiei, după cum ne încredinţează o scrisoare adresată soţiei sale. La 21 august 1907, Spiru Haret îi trimite lui Alexandru Vlahuţă o scrisoare prin care îi arată care sînt condiţiile Casei Şcoalelor pentru tipărirea acestei lucrări. Termenul pentru predarea manuscrisului era de trei ani. Se pare că redactarea cărţii a fost destul de dificilă, deoarece abia la 28 decembrie 1909 manuscrisul începuse să capete formă definitivă (vezi primul caiet de însemnări zilnice ale lui Vlahuţă, în volumul al III-lea al ediţiei de faţă), în martie, revistele anunţau faptul că Vlahuţă a încheiat redactarea cărţii sale : *„Aflăm că d-l Vlahuţă a terminat monografia sa asupra vieţii ţi operei lui Grigorescu. După cunoscutul articol al d-lui Vlahuţă, tipărit în* Viaţa romînească, *s-a văzut imediat dibăcia • ţi orientarea d-sale, care-i dedea dreptul de a se pronunţa asupra marelui nostru pictor, ţi ne-am bucurat că Ministerul Cultelor l-a însărcinat pe d-sa cu această importantă lucrare" (Cumpăna,* an. I, voi. I, nr. 16, 12 martie 1910, p. 255). începînd din 17 martie şi pînă la 18 mai 1910, *Universul* publică textul lucrării, care între timp (5 mai) fusese încredinţată editurii. Tipărirea a durat cîteva luni. Abia la 4 octombrie 1910 Vlahuţă a văzut primul exemplar.

însă volumul a fost pus în vînzare la un preţ exorbitant, astfel că oamenii cu venituri modeste — profesori, învăţători, elevi, studenţi — ca şi unele biblioteci şcolare, au cerut editurii să aprobe plata cărţii în rate lunare. La Arhivele Statului, dosar 181/1915 şi dosar 901, mapa 6, voi. 2, există numeroase cereri în acest sens, care atestă dorinţa oamenilor simpli, fără posibilităţi materiale, de a avea această carte.

Prima ediţie s-a epuizat în cinci ani de la apariţie : la 9 martie 1915, Casa Şcoalelor răspundea Şcolii normale din Fălticeni că în depozit nu se mai află nici un exemplar din monografia lui Vlahuţă.

După cum am văzut si din corespondenţa citată pînă acum, Alexandru Vlahuţă era posesorul unei bogate colecţii de tablouri de Grigorescu. Istoria acestei colecţii este cît se poate de pilduitoare pentru lipsa de grijă a statului burghez faţă de valorile culturale ale poporului nostru. In 1912 Alexandru Vlahuţă a scos în vînzare această colecţie, deoarece trebuia să se mute la Dragosloveni. Cu acest prilej, *Neamul romînesc* a publicat articolul *Grigorescu de vînzare,* semnat de criticul de artă George Oprescu. In articol se dezavua fapta lui Vlahuţă. Drept răspuns, Vlahuţă îi trimite lui Nicolae Iorga, directorul *Neamului romînesc,* o scrisoare, din care reproducem cîteva fragmente. Ele sînt cît se poate de grăitoare pentru criminalul dezinteres al autorităţilor burgheze faţă de tezaurul cultural rămas de la marii noştri artişti :

„In colecţia asta de tablouri mi-am pus toată agonisita vieţii mele.

Dacă n-as avea două fete, aş dărui-o statului şi aş fi foarte fericit să ştiu că se păstrează întreagă o asemenea comoară, aşa cum, cu atîta grijă şi cu jertfele pe cari numai inima mea le ştie, am păstrat-o pînă acum. Mi-am exprimat în niai multe rînduri dorinţa de a reda statului, pe orice sumă ar fi voit să-mi ofere. D-l Tzigara îţi poate mărturisi cît de acceptabile erau condiţiile mele şi cu ce indiferenţă au fost întîmpinate. Personal, cu d-l ministru Arion n-am vorbit, dar ştiu pozitiv că i s-au comunicat propunerile mele; şi cum n-am primit nici un răspuns care să mă facă să întrevăd posibilitatea unei înţelegeri, cu părere de rău m-am văzut silit să consider această uşă ca definitiv închisă. Iar înaintea uşilor închise nu mi-a plăcut niciodată să stau.

Eu nici negustor nu sunt, nici solicitator. Şi mîndra mea sărăcie a trecut pururea cu dispreţ, cu scîrbă chiar, pe lîngă ceea ce se cheamă »o bună afacere«.

Pe de altă parte, dragă d-le Iorga, eu tablourile nu le mai pot păstra. Mă mut la ţară, într-o căsuţă care nu le poate primi, unde nici de încăput n-ar încăpea, nici în siguranţă n-ar fi.

Şi-apoi, sunt acestea lucruri de dus la ţară ? Le-am apărat şi le apăr încă. Le apăr împotriva nevoilor mele şi, cu din ce în ce mai hotărîtă îndîrjire, le apăr împotriva cumpărătorilor

bogaţi." Vlahuţă trăia cu spaima pierderii colecţiei într-un eventual incendiu. îngrijorat, el scrie lui I. L. Caragiale : *„Am avut o explozie sub noi şi-un foc alături, care au sfîrşit prin a mi încredinţa ci nu mai pot pistra comoara mea de Grigoreşti"* (scrisoarea este datată 23 septembrie 1910).

Tablourile care i-au mai rămas sînt salvate de Vlahuţă cu mare greutate în timpul primului război mondial, cînd trebuie să părăsească locuinţa de la Dragosloveni plecînd în Moldova, cu un chervan tras de boi. Despre soarta acestor tablouri în timpul primului război mondial, vezi şi însemnările din carnetele inedite de la sfîrşitul acestui volum.

*

Admiraţia *lui Alexandru Vlahuţă pentru Nicolae Grigorescu a rămas aceeaşi şi după încetarea din viaţă a pictorului. Visul său, după cîte am văzut şi din scrisoarea adresată lui N. Iorga, a fost acela de a se organiza un muzeu „Grigorescu". In acest sens el a scris în numărul festiv al ziarului *Universul,* din aprilie 1909, articolul *Un muzeu „Grigorescu",* în care spune : *„Visez o casi pentru opera marelui Grigorescu. O visez albi, simpli, de o măreaţi simplitate, amintind prin liniile exterioare ceva din frumuseţea cinstiţi a vechilor curţi boiereşti, iar prin largul şi bogăţia de lumină a încăperilor, setea de spaţiu, de aer şi de soare a celui mai bun prieten al naturii, a celui mai nobil confident al tainelor şi al frumuseţilor ei. Nobil în toate ale lui. In felul cum şi-a trăit viaţa, în felul cum şi-a iubit neamul şi ţara lui, ca în toată lumina, poezia, sfinţenia artei lui, aşa cum a înţeles-o ş-a ştiut el să i se închine, se vădeşte manifestarea puternică a unuia din cele mai nobile suflete ce-au strălucit vreodată în istoria unui popor.*

Nu l-am cunoscut, şi nu l-am ştiut preţui cît a fost printre noi. Aceasta l-o fi mîhnit uneori — n-a spus-o niciodată — l-o fi durut, pentru noi, nu pentru el. Nimic însă n-a tulburat divina lui bunătate. Nimic nu l-a abătut din calea lui dreaptă şi hotărîtă. A trăit retras, şi a muncit pînă a închis ochii — ochii aceia prin cari au trecut atîtea frumuseţi pieritoare, pentru a deveni eterne.

**Dar dumneavoastră nici nu ştiţi ce mare pictor aveţi.'», spun străinii pricepuţi cari vin pe la noi şi văd cîte ceva din uimitoarea operă, aşa de variată şi aşa de risipită, a celui mai puternic artist pe care l-a avut neamul romînesc.*

<Grigorescu a fost un artist de care orice ţară ar fi putut să fie mîndră, scrie din Londra expertul H. Hartley, unul din cei mai buni cunoscători de pictură ai Angliei, într-o scrisoare pe care a adresat-o, la moartea pictorului, unui cunoscut din ţară. După părerea mea, urmează cel care nu văzuse decît o mică parte din lucrările artistului, operele lui rivalizează toate cu cele ieşite din marea şcoală franceză a lui Corot... El a fost o puternică individualitate în tot ce-a creat. Un admirabil desenator, care a posedat în acelaşi timp şi rara calitate de a fi un mare colorist. Sper că în curînd dumneavoastră şi compatrioţii dumneavoastră veţi întemeia în Bucureşti o galerie a lui Grigorescu, care va întrupa cel mai demn omagiu ce i-aţi putea aduce pentru totdeauna memoriei lui.*

Sperăm şi noi. Sperăm încă. Dar alături de aceasta speranţă, în sufletul nostru începe să se ridice o teamă.

Din prodigioasa operă a lui Grigorescu, din cele cîteva mii de tablouri cari vor fi gloria neamului acestuia, statul n-are decît... douăzeci de pînze şi nici pe acelea nu ştie unde şi cum să le păstreze, celelalte, cele multe *şi cele mai frumoase sunt risipite în colecţii particulare, închise, ascunse, ca şi cînd nici n-ar exista pentru noi, cari nu le ştim, şi poate niciodată nu vom avea parte să le vedem. Ce trist este gîndul acesta! Ţara ta, cu bucăţica ei de cer, cu plaiurile-i luminoase, cu turmele şi cu ciobanii ei frumoşi, cu şirul de care ce se mişcă agale pe un dulce asfinţit de vară, în colbul drumurilor ei, tot farmecul nespus în cuvinte, toată sfîntă poezie a patriei tale s-o ştii zugrăvită în veşnice icoane, să ştii că sunt undeva icoanele acelea şi să nu te poţi apropia, să nu te poţi închina la ele şi niciodată poate să nu-ţi fie îngăduit să te bucuri şi tu de bucuria aceea curată şi de iubirea aceea nemărginită pe care a pus-o Grigorescu în operile lui — nu-i aşa că e sfîşietor de trist gîndul acesta ? E ca şi cum soarele ar fi de vînzare şi s-ar găsi un miliardar care l-ar cumpăra numai pentru el, şi noi ăştialalţi am rămînea pe întuneric.*

Ne temem să nu rămînem pe-ntuneric. Ne temem să nu se înstrăineze tablourile acestui mare pictor. Cu cît vremea trece, cu atît se depărtează de noi putinţa de a le mai strînge la un loc.

O casă, un adăpost pentru opera lui Grigorescu. Nu i-am dat nimic lui cît a fost în viaţă. Ş-acum el nu mai are nevoie de nimic. Dar noi, noi toţi avem nevoie de opera lui. Ridicaţi o casă pînă mai e timp, şi strîngeţi acolo împrăştiatele minuni, ca să le vedem şi noi, faceţi să putem şi noi cunoaşte şi admira pe Grigorescu al nostru, să ne-ncălzim inimile noastre la geniul lui [...]. Să nu ne deşteptăm prea tîrziu, cînd o bună parte din opera lui va fi ieşită din ţară, pentru a nu ni se mai întoarce niciodată.

Dintre colecţiile particulare, cea mai bogată şi în toate privinţile mai însemnată este a moştenitorilor Grigorescu, rămasă în atelierul lui de la Cîmpina. Ştiu că Ministerul de Culte a vrut s-o cumpere şi c-a oferit o sută de mii de lei. Mai ştiu că moştenitorii, cari au un adevărat cult pentru opera pictorului, au răspuns ministerului că ei dăruiesc *statului nu numai tablourile, dar tot ce le-a rămas ca lucru de artă şi păstrează cu o atingătoare sfinţenie în casa lor de la Cîmpina; ei cer numai atît, ca statul să aibă o clădire unde să le poată aşeza ei, cu mîna lor-, şi să le ştie aşezate pentru totdeauna. Atît cer aceşti generoşi donatori, vrednici cu adevărat de numele marelui om pe care l-au moştenit.*

Şi vremea trece, şi ei stau, păzitori acestui sacru depozit, şi aşteaptă ca darul lor să fie primit. Aşteaptă clădirea pe care toţi o aşteptăm. Desigur ci exemplul lor ar îndemna şi pe alţii să dăruiască ţărei ceea ce este al ţărei. Am avea şi noi o galerie de tablouri care să ne facă cinste, şi cînd ar veni cîte un străin care ne-ar cere să-i arătăm pictura noastră, nu l-am mai duce, cu destulă ruşine, în podul Ateneului, unde plouă şi unde nici noi nu ştim ce să-i arătăm, nici el n-ar şti ce să privească."

Bineînţeles, un asemenea înalt deziderat nu s-a putut realiza atunci. în anul 1918, o dată cu retragerea trupelor germane, casa lui Nicolae Grigorescu din Cîmpina a fost arsă pînă la temelii. (Despre aceasta vezi articolul *Devastatorii* în *Dacia,* an. I, nr. 11, 3 decembrie 1918.)

Visul lui Vlahuţă a căpătat viaţă numai în anii regimului de democraţie populară. Cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea lui Nicolae Grigorescu s-a inaugurat la Cîmpina muzeul care îi poartă numele. S-au reconstituit interioarele, s-au adunat laolaltă obiectele ce au aparţinut pictorului, tablouri de Nicolae Grigorescu, amintiri de la prietenii săi, printre care şi volumul *Romînia pitorească,* cu dedicaţia lui Vlahuţă.

Muzeul „Nicolae Grigorescu" este vizitat cu un deosebit interes de mii de oameni ai muncii, de numeroşi oaspeţi de peste hotare. Dovadă vie a grijii Partidului Muncitoresc Romîn pen-

tru valorificarea moştenirii noastre culturale, muzeul „Grigorescu" reprezintă împlinirea fericită a unor visuri irealizabile în trecut.

Tot cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la încetarea din viaţă a pictorului, în anul 1957, s-a organizat de către Muzeul de Artă al R.P.R. o mare expoziţie retrospectivă „Nicolae Grigorescu". Lucrările lui Nicolae Grigorescu figurează astăzi la loc de frunte în Muzeul de Artă al R.P.R. şi în celelalte muzee din ţară, fiind cunoscute şi îndrăgite de marile mase de oameni ai muncii.

Cartea lui Vlahuţă este îndeosebi preţioasă pentru faptul că în paginile ei sînt strînse foarte multe mărturii despre N. Grigorescu, folosite apoi de toţi biografii marelui pictor. Alături de articolele scrise de Virgil Cioflec, dr. C. Istrati, Barbu Delavrancea, ea constituie sursa cea mai importantă pentru cunoaşterea părerilor lui Grigorescu despre artă, viaţă, tehnica picturii etc. In ultimii ani, în ţara noastră, studierea ştiinţifică a vieţii şi operei lui Nicolae Grigorescu a luat o mare amploare. De aceea, pentru a completa imaginea cuprinsă în paginile lirice ale lui Vlahuţă, cititorul va trebui să se adreseze unui număr de articole şi monografii apărute recent. Dintre ele, semnalăm în primul rînd monografia-album *N. Grigorescu* de acad. George Oprescu, Editura Meridiane, voi. I, 1961, voi. II, 1962 ; *Grigorescu* de Barbu Brezianu, Editura Tineretului, 1960, colecţia „Oameni de seamă", şi alte studii semnate de Petru Comarnescu, Mircea Popescu etc.

De asemenea, o elocventă reconstituire a atmosferei artistice a vremii şi a influenţei lui Grigorescu asupra pictorilor ce i-au urmat se află în monografia *Luchian* de Petru Comarnescu, Editura Tineretului, 1960, colecţia „Oameni de seamă".

1. Afirmaţia lui Alexandru Vlahuţă cu privire la faptul că Nicolae Grigorescu nu a avut înaintaşi în pictura romînească este exagerată. După cum se ştie, pînă la afirmarea lui Nicolae Grigorescu, pe tărîmul artelor plastice din ţara noastră activaseră G. Asachi, Ion Negulici, Constantin Daniel Rosenthal, Constantin Lecca, Mişu Popp, G. Tattarescu şi îndeosebi Theodor Aman, care pregătiseră terenul pentru afirmarea unui artist ca Nicolae Grigorescu. Fără a supralicita valoarea acestor înaintaşi, nu trebuie negat rolul lor în dezvoltarea artelor plastice romîneşti.

2. Pe locul unde a fost coliba părinţilor săi, astăzi se află ridicat un monument al pictorului, monument dezvelit în anul 1957 şi aparţinînd sculptoriţei Zoe Băicoianu.

3. Concursul a avut loc între 25—30 septembrie 1857.

4. Tabloul este inspirat de balada *Mihai scăpînd stindardul* de Dimitrie Bolintineanu şi a fost predat domnitorului cu o scrisoare datată *5 ianuarie 1856*. Aşa cum arată biografii lui Grigorescu, desenele despre care vorbeşte el în aceste rînduri s-au pierdut. Tema a fost reluată mai tîrziu, cînd N. Grigorescu pictează alegoria *Unirea Principatelor* (apud Barbu Brezianu, *Grigorescu,* Editura Tineretului, 1960, colecţia „Oameni de seamă" ; în planşa de la pp. 64—67, se află reprodusă şi această alegorie).

5. Bursa i-a fost acordată pe termen de cinci ani, cu începere de la 1 octombrie 1861.

6. In monografia criticului Barbu Brezianu se rectifică indicaţia locului unde a fost deschisă expoziţia : într-unui din saloanele hotelului „Herdan", adică pe locul unde se află astăzi Librăria Academiei R.P.R., Bulevardul 6 Martie, colţ cu Calea Victoriei. Expoziţia a fost organizată de Societatea amicilor Belelor-arte. Printre cumpărători se aflau Mihail Kogălniceanu, V. Alecsandri, Costache Negri, Al. Odobescu etc. (vezi Barbu Brezianu, lucrarea citată, pp. 122—124). Trebuie arătat faptul că Alexandru Vlahuţă nu a înregistrat în mod riguros exact expoziţiile la care a participat Grigorescu şi nici nu a amintit toate expoziţiile personale ale marelui pictor. Iată cîteva din expoziţiile nemenţionate în carte :

In 1867 Grigorescu participă cu şase pînze la Expoziţia universală de la Paris ; în 1870 are 26 de pînze la Expoziţia artiştilor în viaţă şi obţine medalia I pentru portretul marelui ban Năsturel Herescu. Expoziţia din 1873 a cuprins 144 de lucrări de Nicolae Grigorescu. Tot aici au fost expuse şi tablouri ale maeştrilor artei plastice universale din colecţii particulare. N. Grigorescu a mai participat şi la alte expoziţii sau a avut expoziţii personale în 1881, 1882, 1885, 1902. Ultima expoziţie personală a fost deschisă în 1904.

CARNETELE DE ÎNSEMNĂRI ZILNICE

După cum am arătat în *Nota asupra ediției,* actuala culegere urmărește să dea cititorului o imagine nouă și complexă asupra lui Alexandru Vlahuță. De aceea am inclus în volumul al III-lea și carnetele de însemnări inedite aparținînd ultimului deceniu al vieții scriitorului.

Care este istoricul acestor carnete ?

în testamentul său, datat *vineri 3 mai 1913 *,* Alexandru Vlahuţă roagă famiEa ca după moartea lui să fie arse toate hîrtiile cu caracter personal (manuscrise, documente, scrisori). Nu știm ce anume motive l-au îndemnat pe scriitor să aibă o asemenea dorință. Aflat probabil într-un moment de depresiune sufletească, Vlahuță a exprimat această dorință fără a se gîndi la urmările neplăcute ce le-ar fi avut pentru istoria literară respectarea ei. Nicolae Iorga ne mărturisește în *Memoriile* sale (voi. II, pp. 267—268) că a sfătuit familia lui Alexandru Vlahuță, chiar în ziua încetării din viață a poetului, să nu țină seama de această dispoziţiune : *„Lasă ca înmormântarea să-i fie de tot simplă și ca toate hîrtiile să i se ardă; am recomandat să se treacă peste această hotărîre, în acord cu extrema grijă pe care o purta scrisului său".* Devotată memoriei soțului ei, Ruxanda Vlahuță a înțeles valoarea acestor documente. Fapta sa, și anume păstrarea celor mai multe din carnete și scrisori, trebuie să fie elogiată, deoarece în acest fel s-au transmis documente prețioase, de un real ajutor nu numai istoricului literar, ci și publicului larg de cititori.

După încetarea din viață a Ruxandei Vlahuță, aceste hîrtii și însemnări au intrat în posesia arhitectei Sanda Vlahuță-Grigorescu, fiica lui Gheorghe Grigorescu și a Anișoarei Vlahuță, care le-a păstrat cu deosebită grijă, punîndu-le cu generozitate la dispoziția cercetătorilor. Ele ne-au fost încredințate cu prilejul alcătuirii acestei ediții, astfel că, pentru prima dată, văd lumina tiparului. Manuscrisele și diferitele scrisori au fost folosite pentru alcătuirea ediției, a notelor, cronologiei etc.

Cele cinci carnete de însemnări zilnice au fost semnalate și prezentate în linii mari în anul 1961, în revista *Luceafărul* *.

Descrierea carnetelor :

Carnetul numărul 1 cuprinde 64 p., este de format mic, nenumerotat și conține însemnări de la 6 decembrie 1909 pînă la 31 decembrie 1910 (9 cm lățime și 10 cm lungime).

Carnetul numărul 2, *Ceasuri de singurătate* **, cuprinde 75 (193) p. (sînt două numerotări deosebite), conține notații din anul 1911, după cum ne indică pagina imitînd coperta unei cărți, ultima însemnare fiind : *luni 23 mai.* Acest carnet este foarte deteriorat, cu multe file rupte și cuvinte șterse (11,6 cm lățime' și 17,9 cm lungime).

Carnetul numărul 3 (necartonat), numerotat cu cerneală de la 1—30, 10 cm lățime și 15 cm lungime ; însemnările de pe prima și ultima pagină sînt șterse și nu se pot descifra.

Carnetul numărul 4 (cartonat), nepaginat, 10 cm lățime și 15 cm lungime, conține însemnări de la 17 februarie 1918 pînă la 5 septembrie 1918, cu alte notații din perioada aceasta sau din alte perioade nedatate.

Carnetul numărul 5 (cartonat), pe care îl vom intitula *Cîmpina,* are 10 cm lățime, 16 cm lungime, numerotat de la 1—61, cuprinde însemnări datînd de la 24 septembrie 1919 pînă la 10 noiembrie 1919, inclusiv.

Scrisul este în general citeț. Așa cum am arătat, mai ales în carnetele nr. 2 și 4, din pricina unor ștersături, a căror origine nu se cunoaște, nu s-a putut reconstitui sensul unor fraze. Ținem să precizăm că nu am reprodus în întregime textul acestor carnete ; am lăsat deoparte frazele ce n-au putut fi descifrate și unele însemnări cu caracter strict personal, lipsite de însemnătate.

Carnetele lui Vlahuță dau posibilitatea stabilirii precise a drumului vieții și operei scriitorului în etapele respective. Astfel se elucidează definitiv controversa privind data nașterii sale,

* Originalul se află Ia Muzeul literaturii romîne.

* *Vlahuță, Caragiale, Delavrancea, în lumina unor noi documente,* de Valeriu Rîpeanu, *Luceafărul,* 15 februarie 1961, p. 9.

** Din carnetul *Ceasutl de singurătate* au apărut fragmente, mai ales cele referitoare la prietenia lui Vlahuță cu scriitorii timpului său, în anul 1959, în lucrarea lui AI. Bojin, *A. Vlahuță. Studiu bibliografic.*

care este 5 septembrie 1858, şi se pot cunoaşte acum etapele peregrinării lui din timpul primului război mondial. In al doilea rînd, ele vin să ne lumineze şi mai clar sentimentele de adînca preţuire faţă de marii săi prieteni, Caragiale, Delavrancea, Coşbuc, şi să ne dea o imagine cît se poate de elocventă asupra relaţiilor literare din acel moment.

în acelaşi timp, aceste carnete ne ajută să definim atitudinea social-politică a scriitorului, să urmărim evoluţia concepţiilor sale (această problemă este discutată pe larg în *Studiul introductiv).*

însemnările lui Vlahuţă au şi o valoare literară : carnetul numărul 3, de pildă, reconstituie în cîteva pagini impresionante tragedia poporului romîn din timpul primului război mondial, văzut prin perspectiva marilor mase de oropsiţi care sufereau urmările lui. în toate carnetele aflăm risipite maxime interesante, caracterizări sintetice şi suculente ce vor rămîne, credem, în istoria vieţii noastre sociale, politice, culturale : I. L. Caragiale este *„un titan învins",* Ion I. C. Brătianu, *„acest negustoras de vinuri si de fraze goale"* etc.

De aceea am socotit util să publicăm aceste carnete, care aduc o nouă contribuţie la definirea omului şi scriitorului A. Vlahuţă.

Pentru înţelegerea mai clară a textului sînt necesare cîteva precizări. Carnetele 1 şi 2 sînt scrise în forma unei corespondenţe cu soţia sa Ruxandra, căreia i se adresează cu diminutivele Bicu, Miculică, Bicuşoara ş.a.

Oriunde va întîlni numele Barbu, cititorul va şti că Vlahuţă se referă la scriitorul Barbu Ştefănescu Delavrancea.

1. Este vorba de monografia *N. I. Grigorescu* (vezi nota asupra acestei cărţi în volumul de faţă).

2. Vlahuţă nu a mai vorbit niciodată în opera sa despre George Enescu.

In cadrul concertului la care a participat Alexandru Vlahuţă, George Enescu a interpretat *Sonata în la major* de Haendel şi *Aria* de Bach. Nu ştim dacă -Alexandru Vlahuţă l-a cunoscut personal pe George Enescu. In orice caz, în aprilie 1898, prezenţa lui Vlahuţă alături de Victor Babeş, Gheorghe Stephanescu ne este atestată la una din seratele lui Spiru Haret, unde a participat şi Enescu, care a interpretat lucrări de Tartini, Vieuxtemps (apud *Familia,* 3 aprilie 1898, p. 141). Jean Al. Steriadi, cunoscutul pictor, bun prieten al lui Vlahuţă, autor al portretului *Poetul Al. Vlahuţă* (vezi şi articolul acad. Victor Eftimiu *Amintiri literare,* din *Luceafărul,* 1 ianuarie 1961, p. 9).

3. Cu savantul şi scriitorul *Paul Bujor* (1862—1952) — în acel timp profesor de morfologie animală la Universitatea din Iaşi —, Alexandru Vlahuţă a fost legat printr-o strînsă prietenie. Au urmat clasele primare la aceeaşi şcoală ; Paul Bujor era cu un an mai mic. De asemenea îi aflăm împreună şi la liceul din Bîrlad, pe care Paul Bujor îl absolvă în anul 1879 (vezi *Anuarul Şcolii medii mixte,* Bîrlad, 1958). Cu prilejul reîntoarcerii din străinătate a lui Paul Bujor, Alexandru Vlahuţă a scris o „însemnare" deosebit de preţioasă, publicată în ciclul *File rupte,* pe care o reproducem mai jos :

„Singura emoţiune pe care am avut-o, în toropirea şi lîncezeala în care mă fosilisez aici de-o săptamînă, mi-a procurat-o neaşteptata întîlnire c-un vechi prieten din şcoală, de care nu mai ştiam nimic de-un lung şir de ani. De cu seară ne-am închis în casă ş-am stat de vorbă pîn' ne-a apucat ziua. Mi-a spus prin cîte nevoi a trecut în străinătate, în şase ani de sărăcie şi de studiu pasionat: nopţi fără foc, zile fără mîncare, alergări de ceasuri întregi după o jumătate de luminare... şi toate greutăţile de-atunci erau pentru el acum un subiect de veselie, şi mi le povestea cu tonul nepretenţios şi glumeţ al omului care a luptat, a învins şi nici prin gînd nu-i trece să se plîngă de cîte-a trecut să sufere pînă s-ajungă la liman. Nimic n-au alterat din această natură bună şi veselă anii petrecuţi în laboratoriu şi-n contactul intim al celor mai mari oameni de ştiinţe din Paris şi din Geneva. Mă uit la el, îl ascult cum vorbeşte, cum rîde, şi parcă nu-mi vine-a crede că am înaintea mea pe cel mai distins doctor în ştiinţele naturale. Acelaşi băiat vesel, şi sincer, şi expansiv, cu care-am stat şapte ani pe băncile liceului din Bîrlad. Nici o alură de erudit, nici o vorbă despre ce-a învăţat, nici o pretenţie.

Apoi ne-am adus aminte de viaţa noastră din liceu, de profesorii, de camarazii noştri. Ce s-a făcut A. ? Ce s-a făcut C. ? Întrebări şi curiozităţi de naufragiaţi... Unii s-au înecat, alţii s-au pierdut, puţini au rămas pe aici, şi nu le mai ştim de ştire din cîţi au fost cu noi, călători pe aceeaşi corabie.

— *Ţi-aduci aminte, îmi zise el după o mică pauză, de noaptea ceea, în care am citit pe* Sărmanul Dionis? *Ştii cum ne opream la fiecare frază, la fiecare epitet ce ne surprindea prin noutatea lui si cu ce foc simţeam şi admiram frumuseţile acelea. In ce clasă eram i Intr-a treia, mi se pare. Şedeam amîndoi într-o odăiţă la Similăchioaia, pe uliţa gării. Ştii cum ne închideam cu pază de cîte ori aveam cîte ceva frumos de citit: un număr nou din* Convorbiri literare... *o poezie de Eminescu. Iute salteaua jos, şi ne întindeam la pămînt pe brînci, ţiind totdauna pagina aşa ca să vadă şi cel care ascultă; obicinuita lăcomie de a sorbi prin cît se poate mai multe simţuri impresiile fericite, cu cari aşa de rar te întîlneşti.*

Şi ne-am înşirat atîtea tablouri din viaţa noastră de pe atunci. Cum ne emoţionam şi plîngeam adese de frumuseţile de prin cărţi, cum ne îndurerau poeziile lui Eminescu, umplîndu-ne de un extaz pe care nu-l mai putem prinde azi. Dar planurile noastre din clasa a şaptea! Cîte nopţi nu ne-am pierdut în aceleaşi iluzii! Vecinicul nostru vis de a porni amîndoi pe jos, cum om putea, să ne ducem în lumea mare, printre străini, să luptăm, să învăţăm şi să ne distingem. Cum eram noi de entuziaşti şi plini de o nemărginită iubire unul pentru altul, ni se părea ş-am fi încredinţaţi şi astăzi că nici un rău nu ni se poate întîmpla...

Trădătorule, ai plecat singur, şi singur ai luptat, şi singur ai suferit, şi singur te-ai distins!"

4. Vlahuţă vorbeşte de renumita pianistă Cella Delavrancea, fiica scriitorului, pe atunci aflată la începutul carierei sale.

5. Pasajul referitor la „aşteptarea" cometei are nevoie de unele explicaţii suplimentare. In noaptea de miercuri spre joi, bucureştenii au fost alarmaţi de faptul că deasupra oraşului lor va trece cometa Halley, care aducea cu ea... sfîrşitul pămîntului. Pînă la urmă, cometa nu a trecut, astfel că panica produsă de cîţiva şarlatani s-a spulberat. Pentru a da o imagine a atmosferei în care Vlahuţă împreună cu Caragiale au aşteptat trecerea cometei, reproducem din *Universul* o sugestivă şi ironică descriere a Bucureştiului în acea noapte: *„Noaptea de miercuri spre joi a fost foarte interesantă pentru bucureşteni. Vagabonda cometă urma să pedepsească pămîntul ca un trimis al cerului. Lume neobişnuită pe străzile principale, ca şi pe cele excentrice, pe bulevarde, ca şi prin cafenele ori berării."* Cu acest prilej s-a răspîndit zvonul că oamenii vor muri prin asfixie, de aceea *„foarte mulţi s-au aprovizionat cu baloane cu oxigen, ca gazele din coada cometei să nu poată pătrunde în locuinţa ior..."* Insă, aşa cum arată şi Vlahuţă, cometa nu a putut fi văzută, astfel că: *„Pe la orele 3 jumătate foarte mulţi, obosiţi de atîta zadarnică aşteptare, s-au retras pe la casele lor".* Zarva în legătură cu cometa Halley l-a preocupat pe I. L. Caragiale, care, cu ironia-i binecunoscută, a vorbit în scrisorile sale despre acest *„astru pletos"*: *„...coada cometei a ajuns şi pe la noi de .vro două zile, pricinuindu-ne multă supărare, cu călduri şi pîclă"* (23 februarie 1910); „în *Budapesta este o căldură şi o frumuseţe de vreme cum numai o cometă poate aduce. Rugaţi-vă la Dumnezeu să nu vă ocolească acest minunat astru pletos, ca să puteţi, peste trei săptămîni, mînca fragi şi cireşe proaspete"* (8 martie 1910); *„Pe aici, călduri straşnice, venite deodată... Pesemne, tot cometa: lucrează natura, drăguţa. Mi se pare însă că trebuia să lucreze astă-iarnă, mai bine. Dar să nu mîniem Pronia! Tot e plăcută o cometă, măcar vara, dacă n-a putut veni iarna"* (14 martie 1910, apud I. L. Caragiale, *Corespondenţă, Opere,* voi. VII, ed. îngrijită de Şerban Cioculescu, pp. 161, 162, 163).

6. Vlahuţă şi-a reluat colaborarea la *Universul* începînd de marţi 2 noiembrie 1910, cu articolul *Caragiale,* reprodus şi în volumul al III-lea al ediţiei de faţă.

7. Doctorul *Teohari Anibal* (1873—1933), savant progresist, unul din întemeietorii medicinei romîne moderne. A aplicat în ţara noastră metodele lui Pavlov şi a pus bazele hidrologiei moderne. Doctorul Teohari era profesor la catedra de terapeutică experimentală a Facultăţii de medicină din Bucureşti.

8. Poezia *Triumful aşteptării* este publicată în voi. I al ediţiei de faţă.

9. Pînă acum nu avem nici o informaţie cu privire la legăturile ce s-au stabilit cu acel prilej între Korolenko şi A. Vlahuţă. Din carnet paginile următoare lipsesc.

10. Doctorul *Petru Alexandrov* (1846—1911), cumnatul marelui scriitor clasic rus Vladimir Korolenko. A venit în ţara noastră în anul 1876, emigrînd din Rusia, deoarece fusese arestat şi condamnat la 20 de ani temniţă pentru activitatea sa politică S-a stabilit la Tulcea, unde, timp de trei decenii, a muncit dezinteresat pentru îngrijirea celor săraci. Simpatia lui Vlahuţă faţă

de acest militant socialist este semnificativa. Cele două însemnări despre încetarea din viaţă a doctorului Petru Alexandrov şi întîlnirea cu Vladimir Korolenko se află în strînsă legătură. într-o emoţionantă pagină memorialistică, scriitorul Nicolae Dunăreanu, martor ocular al acelor evenimente, prieten al lui Korolenko şi al doctorului Petru, ne înfăţişează astfel momentele care i-au prilejuit lui Vlahuţă cele două însemnări : *„Era spre toamnă, după cît îmi amintesc, prin 1911. în oraş se împrăştia zvonul că doctorul Petru e rău de tot. Mă dusei să-l văd... îl găsii descurajat... Bătrîna lui îngrijitoare, Maşa, îmi spuse că doctorul a chemat-o, de la Poltava, pe sora lui, doamna Korolenko. într-adevăr, peste o săptămînă, doamna Korolenko veni la Tulcea. Se hotărî să-l ducă pe bolnav la Bucureşti, ceea ce şi făcu. Scriitorului Korolenko i se telegrafie să vină la Bucureşti. Astfel, am avut prilejul să-l întîlnesc a treia oară pe Vladimir Galaktionovici Korolenko.*

Cînd am ajuns la Bucureşti, Korolenko era deja sosit. Trăsese la o casă particulară, în aleea Blank[...] La despărţire, Korolenko mi-a spus că doctorul nu mai are mult de trăit. Chiar în ziua aceea m-am dus la bolnav. Cînd am intrat în camera lui largă şi plină de lumină, de la Institutul diaconeselor, ochii doctorului au încercat să se deschidă mari şi binevoitori spre mine..." (N. Dunăreanu, *Amintiri despre Korolenko,* în volumul *Oameni şi fapte,* Editura Tineretului, 1961, pp. 219—220).

Mărturia lui N. Dunăreanu confirmă posibilităţile întîlnirii dintre Korolenko şi Alexandru Vlahuţă. Tragicul sfîrşit al doctorului Petru Alexandrov l-a impresionat profund şi pe I. L. Caragiale, care-şi exprimă, ca şi Vlahuţă, mîhnirea şi neliniştea sa : *„Citesc în ziare că bietul dr. Petru este grav bolnav. S-a depeşat după Korolenko..."* (8.V.1911). Iar cîteva zile mai tîrziu îl întreabă din nou pe Paul Zarifopol: *„Ce mai ştiţi despre bietul dr. Petru?"*

11. D. Tomescu, Făgeţel — critici obscuri, conducători sau mentori ai unor reviste semănătoriste, cum ar fi *Ramuri, Drum drept* etc.

G. Tutoveanu (1872—1957), poet minor, cu activitate îndelungă. Versurile sale au plătit un serios tribut semănătorismului. A fost prieten cu Vlahuţă, pe care l-a întîlnit mai ales în perioada primului război mondial, cînd Vlahuţă a locuit şi la Bîrlad.

12. Se referă la poetul Octavian Goga, la umoristul George Ranetti şi la publicistul Petre Locusteanu — prieten al lui Alexandru Vlahuţă — autorul textelor albumului *Figuri contemporane,* cu desene de Iser, apărut în 1914.

13. La Florica, în fostul judeţ Argeş, se aflau moşiile familiei Brătianu, sîngeroşi exploatatori ai poporului nostru. Episodul relatat de Vlahuţă e caracteristic în acest sens.

14. *Carnetul numărul 4* relatează călătoria lui Vlahuţă în primele linii ale frontului. Din păcate, multe din însemnări s-au şters, şi astăzi n-au mai putut fi descifrate. Cititorul va afla în acest caiet itinerarul lui Vlahuţă. De asemeni, tot în aceste pagini aflăm sentimentele încercate de scriitor atunci cînd a prirtfit vestea morţii bunului său prieten Barbu Delavrancea. Caietul este interesant şi pentru poziţia critică la adresa partidelor politice şi a conducătorilor lor (Brătianu, Costinescu, Take Ionescu). Această atitudine este identică cu cea avută de scriitor în prima perioadă a activităţii sale şi arată consecvenţa idealurilor sale democratice şi progresiste. Caietul *Cîmpina* cuprinde pînă la data de 24 septembrie 1919 însemnări diverse, ciorne de poezii neterminate, maxime, interesante pentru atitudinea scriitorului.

După 24 septembrie 1919, scriitorul se afla la Cîmpina, unde spera să se odihnească pentru a reuşi să biruie boala care îl chinuia din ce în ce mai neîndurător.

BIBLIOGRAFIE

A. EDIŢII*

I. POEZII

Poezii. Bucureşti, 1887, 1. f. + 128 p. (B.A. R.P.R., I. 108.027).

Poezii. A doua ediţie, Bucureşti, 1892, Socec, 1 f. + 131 p. (B.A. R.P.R., I. 107.990).

Poezii vechi şi nouă. A treia ediţie, Bucureşti, 1894, Editura librăriei H. Steinberg, 143 + II p. (B.A. R.P.R., I. 86.554).

Iubire. Poezii, 1888—1895, Bucureşti, 1896, Carol Miiller, 126 + II p. (B.A. R.P.R., II. 108.076).

Poezii. Ediţie complectă, Bucureşti, 1899, Socec, 221 p. (B.A. R.P.R., I 107.992).

Poezii. Ediţie complectă, Bucureşti, 1899 [pe copertă — *904], Socec, 273 p. (B.A. R.P.R., I. 106.168).

Poezii. 1880—1908, Bucureşti, 1909, Minerva, 288 p. (B.A. R.P.R., I. 12.970).

Poezii. 1880—1915, Bucureşti, 1915, Socec, 285 p. (B.A. R.P.R., I. 49.178).

Iubire. Poezii, 1888—1895, Bucureşti, [1916], „Biblioteca pentru toţi", nr. 116—117, 96 p. (B.A. R.P.R., I. 49.245).

Poezii. 1880—1917, Bucureşti, [1927], Cartea, romînească, „Scriitorii romîni", 255 p. (B.A. R.P.R., II. 89.980).

Poezii. 1880—1917, ediţia XIV, Bucureşti, [1930], Cartea romînească, „Clasicii romîni", 255 p. (B.A. R.P.R., II. 363.101).

Poezii. 1880—1917, Bucureşti, [1938], Cartea romînească, 255 p. (B.A. R.P.R., II. 165.537).

Poezii. 1880—1917, Bucureşti, [1941], Cartea romînească, 255 p. (B.A. R.P.R., II. 171.686).

*** Am înregistrat numai volumele existente în colecţia Bibliotecii Academiei R.P.R.**

Poezii. 1880—1917, Bucureşti, [1943], Cartea romînească, 225 p. (B.A. R.P.R. II. 194.270).

Iubire. Poezii, 1888—1895, Bucureşti, [fără an], Carol Miiller, „Biblioteca pentru toţi", nr. 116—117 („Din literatura romînă"), 131 p. (B.A. R.P.R., I. 108.725).

Poezii. 1880—1917, Opere complete, Bucureşti, [fără an], „Biblioteca scriitorilor romîni", 247 p. (B.A. R.P.R., II. 65.372).

Poezii. [Coperta de Gh. Adoc], [Bucureşti], 1954, Editura Tineretului, „Biblioteca şcolarului", 74 (—79) p.+1 f. portret (B.A. R.P.R., I. 293.151).

Poezii. Ediţie îngrijită şi notă bibliografică de Teodor Vîrgolici. [Bucureşti], [1956], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, „Biblioteca pentru toţi", 277 (—282) p.+1 f. portret (B.A. R.P.R., I. 367.004).

Poezii. Ediţie îngrijită de Teodor Vîrgolici, cu o prefaţă de I. Rotam. [Ediţia a II-a], [Bucureşti], 1959, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, „Biblioteca pentru toţi", 269 (—272) p.+1 f. portret (B.A. R.P.R., 391.175).

II. PROZĂ

Nuvele

Nuvele. Bucureşti, 1886, Socec, 206 (—207) p. (B.A. R.P.R., I. 108.064).

Nuvele. Bucureşti, 1908, Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 319, 97 p. (B.A. R.P.R., I. 12.226).

Nuvele. Iaşi, [fără an], Colecţiunea Şaraga, nr. 9, 205 (—206) p. (B.A. R.P.R., I. 74.258).

Nuvele. Bucureşti, [fără an], „Pagini alese din scriitorii romîni", nr. 33, 32 p. (B.A. R.P.R., III. 61.122).

Nuvele. Bucureşti, [fără an], Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 319; 77 (—79) p. (B.A. R.P.R., I. 153.825).

Nuvele. Moş Marin. Mama. Cărţi sfinte. Munceşte şi nu dispera. Părintele Nil. Cultul amintirilor. Bucureşti, [fără an], „Pagini alese din scriitorii romîni", nr. 41, 32 p. (B.A. R.P.R., II. 62.784).

Curentul Eminescu şi o poezie nouă

Curentul Eminescu şi o poezie nouă, Bucureşti, 1892, 30 p. (B.A. R.P.R., I. 69.811).

Din goana vieţii

Din goana vieţii. Ediţia II, Bucureşti, 1892, 219 (—221) p. (B.A. R.P.R., I. 65.536).

Din goana vieţii. Cu portretul şi un autograf al autorului, voi. (I)—III, Bucureşti, 1896, Carol Miiller, „Biblioteca pentru toţi", nr. 51, 57, 59. Antetitlu la voi. II şi III : „Din literatura romînă" (B.A. R.P.R., I., 108.723) (voi. I).

Din goana vieţii. Voi. II, Bucureşti, ,1908, Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 57 („Din literatura romînă"), 72 p. (B.A. R.P.R., I. 108.724).

Din goana vieţii. Bucureşti [1924], Cartea romînească, 221 p. (B.A. R.P.R., I. 72.875).

Din goana vieţii. Ediţia V, Bucureşti, [1927], Cartea romînească, „Scriitorii romîni", 189 (—191) p. (B.A. R.P.R., II. 89.979).

Din goana vieţii. Voi. II, Bucureşti, [1936], Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 57, 75 p. (B.A. R.P.R., I. 386.413).

Din goana vieţii. Bucureşti, [1943], 193 p. (B.A. R.P.R., II, 194.274).

Din goana vieţii. [Cu portretul autorului.] Ediţia Il-a, voi. I, Bucureşti, [fără an], Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 51, 96 p. (B.A. R.P.R., I. 294.287).

Din goana vieţii. Ediţia V-a, voi. I, Bucureşti, [fără an], Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 51, 89 p. (B.A. R.P.R., I. 295.594).

Din goana vieţii. Ediţia VH-a, voi. I, Bucureşti, [fără an], „Biblioteca pentru toţi", nr. 51, 87 p. (B.A. R.P.R., I. 181.949).

Dan

Dan. Bucureşti, 1894, Editura Graeve & Comp., 336 p. [La baza desenului de pe copertă, iniţialele desenatorului, N. R., şi data — 1893] (B.A. R.P.R., **I.** 76.002).

Dan. Roman. Partea **I,** Bucureşti, Carol Miiller, „Biblioteca pentru toţi", n. 73—74, număr dublu, anul II, 1896, iunie, 166 p. Partea Il-a (ultima), „Biblioteca pentru toţi", *«"•• 76—77,* [aceeaşi titulatură], anul II, 1896, iulie, 184 p. (B.A. R.P.R.), I. 48.006).

Dan. Roman. Partea I, Bucureşti, 1920, Ed. Viaţa romînească, Librăria Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 73, 73a, 73b, 74, 74a, 74b. ; 152 p. (B.A. R.P.R., I, 60.831).

Dan. Roman. Bucureşti, [fără an], Cartea romînească, Atelierele Sfetea, 311 p. [Data înregistrării în B.A. R.P.R. : 1921] (B.A. R.P.R., I. 60.682).

Dan. Roman. Partea II, Bucureşti, 1921, Ed. Viaţa romînească, Librăria Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 76, 76a, 76b, 77, 77a, 77b. ; 174 p. (B.A. R.P.R., I. 60.831).

Dan. Roman. Partea I, Bucureşti, [fără an], Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 73—74, 164 p. [Data înregistrării în B.A. R.P.R.: 1937] (B.A. R.P.R., I. 145.230).

Dan. Bucureşti, [fără an], Cartea romînească, „Scriitorii romîni", 273 p. (B.A. R.P.R., II. 344.082).

Dan. Ediţie îngrijită de Virgiliu Ene. [Bucureşti], 1960, Editura Tineretului, „Biblioteca şcolarului", nr. 33, 203 (—207) p. (B.A. R.P.R., I. 415.510).

Icoane şterse

Icoane şterse. Bucureşti, [1895] *, „Biblioteca pentru toţi", nr. 6, VI+85 p. (B.A. R.P.R., I. 143.312).

Icoane şterse. Nuvele. Cu portretul şi iscălitura autorului şi O scrisoare de Barbu Delavrancea. Bucureşti, [fără an], Carol Miiller, „Biblioteca pentru toţi", nr. 6 VIII+111 p. (B.A. R.P.R., I. 104.373).

Icoane şterse. Ediţia Il-a, Bucureşti, [fără an], Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 6, X+112 p. (B.A. R.P.R., I. 104.374).

Icoane şterse. Ediţia IV-a, Bucureşti, [fără an], „Biblioteca pentru toţi", nr. VI+96 p. (B.A. R.P.R., I. 78.226).

Un an de luptă

Un an de luptă. Bucureşti, 1895, Carol Miiller, 248 p. (B.A. R.P.R., I. 107.905).

In viitoare

In viitoare. Nuvele. Tîrgu-Jiu, 1896, N. D. Miloşescu, 193 (—195) p. (B.A. R.P.R., II. 108.154).

In viitoare. Nuvele şi impresii. Ediţia a doua, Bucureşti, 1901, Socec, 221 (—223) p. (B.A. R.P.R., I. 108.014).

In viitoare. Nuvele, Bucureşti, 1925 „Biblioteca scriitorilor romîni", 179 (—181) p. (B.A. R.P.R., II. 80.448).

In viitoare. Nuvele. Bucureşti, [1938], 151 p. (B.A. R.P.R., II. 152.147).

In viitoare. Nuvele. Bucureşti, [1943], 151 p. (B.A. R.P.R., II. 194.272).

In viitoare. Nuvele. Bucureşti, [fără an], Cartea romînească, 182 (—183) p. B.A. R.P.R., I. 60.680).

» Data am stabilit-o după semnalarea volumului în periodicele epocii.

Clipe de linişte

Clipe de linişte. Nuvele. Bucureşti, 1899, 198 p. (B.A. R.P.R., I. 108.012).

Clipe de linişte. Nuvele. Bucureşti, 1907, 280 p. (B.A. R.P.R., I. 8.939).

Clipe de linişte. Bucureşti, [1929], Cartea romînească, „Clasicii romîni" , 243 (—245) p. (B.A. R.P.R., II, 100.815).

Clipe de linişte. Bucureşti, [fără an], 280 p. (B.A. R.P.R., I. 57.110).

Clipe de linişte. Bucureşti, [fără an], „Biblioteca scriitorilor romîni", Opere complete, 256 p. (B.A. R.P.R., II. 83.168).

Romînia pitorească

Rominia pitorească. Bucureşti, 1901, Socec, 282 p., cu ilustraţii (B.A. R.P.R., I. 108.051).

Romînia pitorească. Ediţia a doua, Bucureşti, 1902, Socec, 282 p., cu ilustraţii (B.A. R.P.R., I. 108.011).

Romînia pitorească. Cu ilustraţiuni după tablourile lui Grigorescu, Bucureşti, 1908, Minerva, 232 p. (B.A. R.P.R., I. 10.505).

Romînia pitorească. Ediţie nouă — cu numeroase ilustraţii şi reproduceri după tablourile lui Grigorescu. Bucureşti, [1930], Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", 264 p. (B.A. R.P.R., I. 102.278).

Romînia pitorească. Bucureşti, [1936], 203 (—206) p. (B.A. R.P.R., II. 143.722).

Romînia pitorească. Bucureşti, [1938], 209 —211) p. (B.A. R.P.R., II. 152.135).

Romînia pitorească. Bucureşti, [1939], 209 (—211) p. (B.A. R.P.R., II. 165.541).

Romînia pitorească. Bucureşti, [1943], 209 (—212) p. (B.A. R.P.R., II. 188.052).

Rominia pitorească. Ediţie nouă, cu numeroase ilustraţii şi reproduceri după tablourile lui Grigorescu. Bucureşti, [fără an], „Biblioteca pentru toţi", nr. 272—274, 262 (—264) p. (B.A. R.P.R., I. 76.024).

Romînia pitorească. Coperta de Panteli Stanciu. Pagini alese, 1953, Editura Tineretului, „Biblioteca şcolarului", 90 (—96) p., cu ilustraţii (B.A. R.P.R., II. 296.819).

Romînia pitorească. Ediţia a Il-a, cu o prefaţă de Virgiliu Ene. (Coperta ilustrată de Elena Ceauşu. Portret de A. Murau.) [Bucureşti], 1956, Editura Tineretului, „Biblioteca, şcolarului" (B.A. R.P.R., II. 267.212).

Romînia pitorească. Ediţie îngrijită de Virgiliu Ene. [Bucureşti], 1958, Editura Tineretului, „Patria noastră", 132 p. + 12 f. pl (B.A. R.P.R., II. 383.395).

Romînia pitorească. Ediţia a Il-a, îngrijită de Virgiliu Ene. [Bucureşti], 1959, Editura Tineretului, „Patria noastră", 117 (—120) p. (B.A. R.P.R., II 390.757). Ediţia 'a III-a, îngrijită şi 'prefaţată de Virgiliu Ene. [Bucureşti], [1961], Editura Tineretului, „Biblioteca şcolarului", nr. 10, 169 (—176) p. + 1 f. portret (B.A. R.P.R., I 429.829).

Din durerile lumii

Din durerile lumii. Bucureşti, 1908, „Biblioteca pentru toţi", nr. 316, 106 p. (B.A. R.P.R., I. 12.223).

Din durerile lumii. Nuvele. Ediţia V, Bucureşti, [1927], „Scriitorii romîni", 117 (—119) p. + 1 pl. (B.A. R.P.R., II. 94.950).

Din durerile lumii. Nuvele. Bucureşti, [1943], 133 p. (B.A. R.P.R., II. 194.273).

Din durerile lumii. Bucureşti, [fără an], 139 (—141) p. (B.A. R.P.R., I. 72.874).

Din trecutul nostru

Din trecutul nostru. Ilustraţii de Stoica. Bucureşti, 1908, 348 p. (B.A. R.P.R., I. 10.486).

Din trecutul nostru. Ilustraţii de Stoica. Bucureşti, 1913, 340 p. (B.A. R.P.R., I. 165.884).

Din trecutul nostru. Ştefan cel Mare. Bîrlad, 1918, 47 p. (B.A. R.P.R., I. 51.669).

Din trecutul nostru. Ilustraţii de Stoica. [Bucureşti], 1924, 292 p. (B.A. R.P.R., I. 78.149).

Din trecutul nostru. Ediţia a VI-a, [Bucureşti], 1943, 219 (—221) p. (B.A. R.P.R., II. 194.275).

Din trecutul nostru. Borzesci şi Ştefan cel Mare. Textul de Riria, A. Xenopol, A. Vlahuţă, dr. C. I. Istrati, N. Ganea, D. Bolintineanu, V. Alecsandri, ilustraţiile de Costin Petrescu. Bucureşti, 1904, Editura Comitetului organizărei serbărei la Borzesci (judeţul Bacău) a celui de al patrulea centenar de la moartea marelui domn al Moldovei, 4 iulie 1904, 48 p. + 8 pl. (B.A. R.P.R., I. 70.560).

File rupte

File rupte. Bucureşti, 1909, 260 p. (B.A. R.P.R., I. 14.098).

File rupte. Ediţia III-a, Bucureşti, [1929], „Clasicii romîni", 230 p. (B.A. R.P.R., II. 94.959).

File rupte. Bucureşti, [fără an], 272 p. (B.A. R.P.R., I. 72.873).

File rupte. Bucureşti, [fără an], Cartea romînească, 274 (—276) p. (B.A. R.P.R., I. 60.677).

Pictorul N. I. Grigorescu

Pictorul N. 1. Grigorescu. Viaţa şi opera lui. Cu 20 planşe fotogravură, 232 autotipii (pe aramă) şi 17 facsimile (pe zinc), după fotografiile originale. Ediţia Casei Şcoalelor. Bucureşti, Atelierele grafice „Socec & Co.", Societate Anonimă, 1910, 253 p. + 6 p. desluşiri privitoare la ilustraţiile din carte (B.A. R.P.R., III. 21.000).

Pictorul N. 1. Grigorescu. (Viaţa şi opera lui.) Ediţie comentată de I. D. Ştefănescu. Craiova (1936), Editura Scrisul romînesc, „Clasicii romîni comentaţi". Cîteva lămuriri, p. III—XVI, 1 portret al lui Al. Vlahuţă+28 pl. 141 p. (B.A. R.P.R., II. 143.598).

Pictorul N. I. Grigorescu. Ediţia II, 1939; 157 p.+28 pl. (B.A. R.P.R., II. 165.649).

La gura sobei

La gura sobei. Bucureşti, 1911, 292 p. (B.A. R.P.R., I. 25.260).

La gura sobei. [Ediţia a IV-a], Bucureşti, 1928, „Scriitorii romîni", 213 (—215) p. (B.A. R.P.R., II. 94.913).

La gura sobei. Ediţia V-a, Bucureşti, [1943], 203 p. (B.A. R.P.R., II. 194.271).

La gura sobei. Ediţia a doua, Bucureşti, [fără an], 282 p. (B.A. R.P.R., I. 60.681).

La gura sobei. Ediţia a treia. Bucureşti, [fără an], 284 p. (B.A. R.P.R., I. 69.763).

Dreptate

Dreptate. Ediţia II, Bucureşti, 1914, 251 (—253) p. (B.A. R.P.R., I. 37.949).

Dreptate. Bucureşti, 1922, „Biblioteca scriitorilor romîni", 171 p. (B.A. R.P.R., II. 78.047).

Dreptate. Opere complete, Bucureşti, [fără an], „Scriitorii romîni", 171 p. (B.A. R.P.R., II. 95.000).

Predare

Predare. Bucureşti, [1916], „Scriitorii romîni", nr. 10, 29 p. (B.A. R.P.R., I. 49.218).

Gînduri

Gînduri. Bucureşti, 1927, Fundaţia culturală, 50 p. (B.A. R.P.R., I. 90.207).

Amurg fi zori

Amurg fi zori. Bucureşti, [fără an], „Clasicii romîni", 141 (—144) p. (B.A. R.P.R., II. 102.732).

Opere alese *

Opere alese. Ediţie îngrijită de Mariana Şora şi Silvian Iosifescu. [Bucureşti], 1949, Editura de Stat, „Clasicii romîni", 515 p.+1 pl. (B.A. R.P.R., II. 216.720).

Opere alese. Cu o prefaţă de Mariana Şora. Voi. I—III, [Bucureşti], [1952—1953], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, „Biblioteca pentru toţi" (B.A. R.P.R., I. 293.864).

Opere alese. Nuvele şi schiţe. Culegerea şi redactarea : Ion Bălan. Coperta de Karlo Napravnik, Vîrşeţ, 1953, 153 p. (B.A. R.P.R., I. 340.740).

Opere alese. Schiţe şi nuvele. Ilustraţii de V. Crivăţ. Bucureşti, 1953, Editura Tineretului, „Biblioteca şcolarului", 99 (—104) p. cu ilustraţii (B.A. R.P.R., I. 295.150).

Scrieri alese. Portretul de pe copertă de C. Creţoiu. [Bucureşti], [1954], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, „Colecţia Albina", 61 (—64) p. (B.A. R.P.R., I. 290.650).

Opere alese. De-a baba oarba. Ilustraţii de Al. Alexe. [Bucureşti], [1955], Editura Tineretului, 20 (—22) p. (B.A. R.P.R., I. 362.693).

Opere alese. Cu o prefaţă de Virgiliu Ene. [Bucureşti], 1957, Editura Tineretului, „Biblioteca şcolarului", nr. 121, 273 (—275) p.+1 f. portret (B.A. R.P.R., II. 346.060).

Opere alese. De-a baba oarba. Ediţia a Il-a. Ilustraţii : Tatiana Brînduş, [Bucureşti], 1958, Editura Tineretului, „Colecţia Traista cu poveşti", 20 (—23) p. (B.A. R.P.R., I. 380.438).

Opere alese. Nuvele, schiţe, articole. Cu o prefaţă de Pompiliu Mareea. [Bucureşti], 1959, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, „Biblioteca pentru toţi", XXIII+261 (—264) p.+1f. portret (B.A. R.P.R., I. 386.464).

In viitoare. Ediţie îngrijită, prefaţă şi note de Virgiliu Ene. [Bucureşti], 1960, Editura Tineretului „Biblioteca şcolarului", nr. 32, 323 (—328) p. (B.A. R.P.R., I. 415.511).

Opere alese. Vlahuţă Al., I. Al. Brătescu-Voineşti, I. L. Caragiale, [fără an].

*** Sînt incluse aici şi volumele cu caracter miscelaneu, chiar daca n-au titlul *Opere alese*.**

Nuvele. Bucureşti, [fără an], „Biblioteca pentru toţi", nr. 1000, XVIII+76 p. (B.A. R.P.R., I. 51.777).

Opere alese. Vlahuţă Al., Ion Al. Brătescu-Voineşti. Nuvele. Ediţia Il-a, Bucureşti, [fără an], „Biblioteca pentru toţi", nr. 1.000, XVII+77 p. (B.A. R.P.R., I. 78.225).

Opere alese. Ediţia IlI-a, [fără an], XVIII + 75 p. (B.A. R.P.R., I. 95.960).

Opere alese, Ediţia IV-a, [fără an], 95 p. (B.A. R.P.R., 1.140.175).

1

III. IN LIMBI STRĂINE

A. Vlahoutza. *La Roumanie pittoresque,* traduction de M-lle M.M.V. (Margareta Miller Verghy). Bucarest, 1903, 330 p., cu ilustraţii+27f.h. (B.A. R.P.R., I. 108.016).

A. Vlahoutza : *N. I. Grigoresco. Sa vie et son oeuvre,* traduit du roumain par Leo Bachelin, Bucarest, 1911, 275 p. (B\A. R.P.R., III. 23.200).

Alexandru Vlahuţă : *Z Rumunska malebnSho. Vreloz.il Karel Droz-* [Din *România pitorească.* Traducere de Karel Droz], Praga, [1912], 96 p., Svetova knikovna *Bs* 1109—10 (B.A. R.P.R., I. 51.753).

Alexandru Vlahuţă : *Eloskddok es mâs irăsok.* Forditotta Kiss Jen6 *tParaziţii şi alte scrieriJ,* Bukarest, Âllami Konyvkiadrj, 1951, 94 (—96) p. (B.A. R.P.R., I. 232.063).

Alexandru Vlahuţă : *Parasiten.* Eine Auswahl aus seinen Werken und Erinnerungen Ubertragung aus dem Rumănischen yon B. Capesius. Bukarest, Staatsverlag, 1951, 73 (—76) p. (B.A. R.P.R., II. 229.066).

Alexandru Vlahuţă : *Szepseges România* (Vâlogatott utirajzok. [A forditas Jakab Ern6 es Beke Gyorgy munkâja. A fed51apot Ceauşu Elena keszitette. Az arckepet. A. Murnu rajzolta.] Bukarest, Ifjusăgi K6nyvkiad6, 1956, 109 (—112) p., cu portret, Tanul6k Kfinyvtara (B.A. R.P.R., II. 365.020).

Alexandru Vlahuţă: *Izbrana dela.* [Preveo Milenko Aleksic.] *[Opere alese],* [Bukurest], Drzavno Izdavacko Preduzece za Knjzevmost i Umetnost, 1957, 172 (—176) p.+1 portret (B.A. R.P.R., II. 338.208).

Alexandru Vlahuţă : *Rasskazi.* [Perevel s rumînskogo M. I. Olsufiev.] [Buharest], 1957, Biblioteka „Narodnaia Rumîniia", 10, 62(—64) p. (B.A. R.P.R., II. 338.298).

Alexandru Vlahuţă : *Izabrana dela.* (Preveo Milenko Aleksic.) *[Opere alese],* [Bukurest], Drzavno Izdavacko Preduzece za Knjzevnost i Umetnost, 1957, 172(—176) p. + 1 f. portret (11.338.208).

Alexandru Vlahuţă : *Koltemenyek [Poezii].* Majtinyi Erik forditâsâban, Bukarest, Ifjusăgi K6nyvkiad6, [1957], 65(—68) p. + 1 f. portret, Tanulok Konyvtira, 28 (B.A. R.P.R., I. 348.932).

Alexandru Vlahuţă : *Blindekuh* Zeichmungen von TatianaJBrînduş. *[De-a baba oarba],* Bukarest, Jugendverlag, 1958, 23 p. (B.A. R.P.R., I. 383.681).

Alexandru Vlahuţă : *Trazi maâka mi$a.* Ilustracije Tatiana Brînduş. *[De-a baba oarba],* [Bukurest], Omladinsko IzdacTso Preduzece, 1958, 20(—23) p. (B.A. R.P.R., I. 383.680).

Alexandru Vlahuţă : *Hideg tuzhely, mellett. Vâlogatott versek es proza. Dan (regeny).* [Forditotta Kakassy Endre es Majtenyi Erik.] *[Opere alese],* Marosvâsărhely, Allami Irodalmi es Muveszeti Kiad6, [1959], 365(—368) p. + 1 f. portret (B.A. R.P.R., II. 386.856).

Alexandru Vlahuţă : *Ausgewăhlte Schriften* [Ubersetzung]. Mit einem Vorwort von Valeriu Rîpeanu, Bukarest, Staatsverlag fur Kunst und Literatur, 1960, 338(—340) p. + 1 f. portret (B.A. R.P.R., II. 420.919).

Alexandru Vlahuţă : *Mogîldea.* Ilustrationen Traian Brădeanu [Ubersetzung]. Bukarest, Jugendverlag, 1960, 17(—20) p. (B.A. R.P.R., I. 415.227).

Alexandru Vlahuţă : *Die Abrechnung.* [Ausgewăhlte Schriften.] Vorwort und Auswahl Virgiliu Ene. [Deutsche Ubertragung, Prosa: Th. Constantinidis; Verse: S. Rath]. [Socoteala. Scrieri alese]. Bukarest, Jugendverlag, [1961], 197(—200) p. + 1 f. portret (B.A. R.P.R., I. 421.325).

IV. LUCRĂRI DE A. VLAHUŢĂ IN ANTOLOGII ŞI CULEGERI* (după 1944)

Din literatura antimonarhică, cu o introducere de acad. Barbu Lăzăreanu, ediţia a Il-a, revăzută şi adăugită, E.S.P.L.A., „Biblioteca pentru toţi", 1956.

Cuprinde : *Auri sacra fames,* pp. 118—121 ; *1907,* pp. 238—245.

1907, Antologie de documente literare, E.S.P.L.A., „Biblioteca pentru toţi", 1957.

Cuprinde poezia *1907,* pp. 72—79.

Antologia poeziei romîneşti de la începuturi şi pînă astăzi, voi. I, E.S.P.L.A., 1954.

Cuprinde : *Lui Eminescu,* p. 437 ; *Din prag,* pp. 437—439 ; *Linişte,* pp 439—442 ; *Unde ni sînt visătorii ?...,* pp. 442—444 ; *Iubire,* pp. 444—448 ; *Prima lecţie,* pp. 448—449 ; *Cuvîntul,* p. 450 ; *1907,* pp. 450—452 ; *Slăvit e versul...,* pp. 453—454.

*** Nu sînt incluse manualele şi culegerile didactic*.**

B. SCRIERI DESPRE A. VLAHUŢĂ

Bălan D. I. : *100 de ani de la naşterea lui Alexandru Vlahuţă, Gazeta literară,* an. V, nr. 36 (234), septembrie 1958, p. 1 şi 6.

Banuş Măria : *95 de ani de la naşterea lui Al. Vlahuţă,* în *Din cronica acestor ani,* Bucureşti, E.S.P.L.A., 1955, pp. 201—209.

Bassarabescu A. I. : *A. Vlahuţă,* în *Lume de ieri,* E.S.P.L.A., 1958, „Biblioteca pentru toţi", pp. 421—426.

Bojin Al. : *Alexandru Vlahuţă. Studiu biobibliografic,* Editura de stat pentru imprimate şi publicaţii, 1959.

Bojin Al. : *Scrisori inedite ale lui Vlahuţă, Viaţa romînească,* an. XII, nr. 11, noiembrie 1959, pp. 145—149.

Bojin Al. : *Patruzeci de ani de la moartea lui Vlahuţă, Luceafărul,* an. II, nr. 23 (34), 1 decembrie 1959, p. 4.

Boureanu Radu : *Alexandru Vlahuţă, Romînia liberă,* 5 septembrie 1958.

Brezu Constandina : *Alexandru Vlahuţă în Muzeul literaturii romîne, Luceafărul,* an. IV, 15 iulie 1961, p. 9.

*** In prezenta bibliografie am inclus numai volumele, studiile, articolele care prezintă un interes deosebit pentru cunoaşterea vieţii şi operei lui Alexandru Vlahuţă. Am strîns aici cele mai importante lucrări privitoare la omul şi scriitorul Vlahuţă, omiţînd tot ceea ce era neinteresant, caduc, tot ce repetă afirmaţii din textele de bază.**

Nu am inclus în această bibliografie lucrările unde se află numai referinţe la Vlahuţă.

De altfel, în *Studiul introductiv* şi în Note au fost citate contribuţiile care ne ajută la cunoaşterea şi explicarea operei autorului, a drumului vieţii sale.

Acolo unde studiile şi articolele au fost publicate în volume, am indicat numai volumul. Pentru a uşura consultarea bibliografiei, am indicat ultimele ediţii în care au apărut studiile şi articolele respective.

Bujor Paul : *Amintiri de A. Vlahuță și 1. L. Caragiale,* București, [1938].

Călinescu G.: *Istoria literaturii romîne de la origini pînă în prezent,* Editura Fundației pentru Literatură și Artă, 1941, pp. 490—495.

Călinescu G. : *Alexandru Vlahuță, Studii și cercetări de istorie literară și folclor,* an. I, 1952, nr. 1—4, pp. 111—112.

Camilar Eusebiu : *Din prag, lașul literar,* an. IX, nr. 9—10, septembrie—octombrie 1958, pp. 71—81.

Ciobanu Val. : *Debutul publicistic al lui Alexandru Vlahuță, Studii și cercetări de istorie literară și folclor,* an. VII, nr. 3—4, 1958, pp. 389—400.

Cioculescu Șerban : *Vlahuță, Tribuna,* an. II, nr. 36 (83), 6 septembrie 1958, p. 1.

Ciopraga Const. : *Literatura lui Vlahuță, lașul literar,* an. IX, nr. 9—10, septembrie—octombrie 1958, pp. 81—88.

Cremer I. : *Alexandru Vlahuță despre unele probleme ale educației tineretului,* în *Scriitorii noștri clasici și problemele școlii,* Editura de stat didactică și pedagogică, București, 1956, pp. 120—138.

Dobrogeanu-Gherea C. : *Alexandru Vlahuță* în *Studii critice,* voi. II, E.S.P.L.A., 1956, colecția „Clasicii romîni", pp. 152—186.

Eftimiu Victor : *Amintiri literare, Luceafărul,* an. IV, nr. 1 (60), p. 9.

Ene Virgiliu : prefață la *In viitoare* de Alexandru Vlahuță, Editura Tineretului, 1960, „Biblioteca școlarului", pp. 5—24.

Fărcășan S. : *Alexandru Vlahuță, Scînteia,* an. XXII, nr. 2.764, 11 septembrie 1953, p. 2.

Galaction Gala : *Opere alese,* voi. II — Articole — ediție îngrijită de Teodor Vîrgolici. Editura pentru Literatură, 1961. Cuprinde următoarele articole și evocări : *Amintiri despre Vlahuță* (1930), pp. 34—38 ; *Vino cu mine-n țintirim* (1919), pp. 235—238 ; *Alexandru Vlahuță* (1919), pp. 239—241 ; *Acolo s-ar fi cuvenit să fie mormîntul lui Vlahuță* (1932), pp. 288—291 ; *Dragoslovenii lui Vlahuță* (1943), pp. 301-306 ; alte referințe la paginile 70, 93, 103, 180, 201, 208, 213, 323, 331, 338, 353, 357, 421.

Gorun Ion : *A. Vlahuță. Omul și opera — o reprivire,* Editura Fundației Culturale.

Ibrăileanu G. : *Opera literară a d-lui Alexandru Vlahuță,* cu o introducere. Teză de doctorat în litere, Iași, 1912 (fragmente în *Studii literare,* Editura Tineretului, „Biblioteca școlarului", pp. 147—200).

Ibrăileanu Garabet: *Pagini alese,* Editura de Stat pentru Literatură și Artă, „Biblioteca pentru toți", voi. II, pp. 8—34.

Ibrăileanu Garabet: *Studii literare.* Ediție îngrijită, prefață și note de Savin Bratu, Editura Tineretului, 1962, „Biblioteca școlarului" ; cuprinde : *Psihologia de clasă* (fragmente), pp. 33—69.

Iorga N. : *„O viață de om,* Editura N. Stroilă, 1934, voi. I, pp. 195, 198, 253—254 ; voi. II, pp. 10, 36, 107, 255—256.

Iorga N. t *Istoria literaturii romînești contemporane, I, Crearea formei,* București, Editura Adevărul, 1934, pp. 347—353.

Iorga N. : *Oameni care au fost,* voi. I, Editura Neamul romînesc, 1911, *In legătură cu cartea despre Grigorescu a d-lui Vlahuță,* pp. 457—460 ; voi. II, Editura Fundației pentru Literatură și Artă, 1935, *La înmormîntarea poetului Al. Vlahuță,* 1919, pp. 452—454 ; *Un suflet adînc (Al. Vlahuță),* idem, pp. 465—467 ; voi. IV, Editura Fundației pentru Literatură și Artă, 1939, *Amintirea lui Al. Vlahuță* (4 mai 1937), pp. 210—211.

Iosifescu Silvian: *Alexandru Vlahuță,* colecția „Contemporanul", 1949.

Lovinescu Eugen : *Critice,* voi. IV, București, 1920, pp. 169—189, și *Critice,* voi. VI, ediție definitivă, pp. 96—111.

Manole Ion : prefață la A. Vlahuță, *Poezii,* Editura Tineretului, „Biblioteca școlarului", pp. 5—13.

Mareea Pompiliu : prefață la *Nuvele, schițe, articole* de Alexandru Vlahuță, E.S.P.L.A., 1959, „Biblioteca pentru toți", pp. V—XXI.

Micu Dumitru : *Alexandru Vlahuță, cîntărețul celor mulți, Contemporanul,* 11 septembrie 1953, p. 1.

Micu Dumitru : *Demascator al nedreptei orînduiri exploatatoare, Scînteia,* an. XXVII, nr. 4.313, 6 septembrie 1958, p. 2.

Milicescu Emilia : O *inedită revelatoare* (poezia *Cîrmacii), Luceafărul,* an. I, nr. 4, 1 septembrie 1958, p. 13.

Nanu M. : *Contribuţiuni la cunoaşterea literaturii antidinastice a lui Vlahuţă, Viaţa romînească,* nr. 4, 1954, aprilie, pp. 240—244.

Nanu M. : *Din ultimele scrisori ale lui Vlahuţă, Gazeta literară,* an. I, nr. 37, 25 noiembrie 1954, p. 1.

Negoescu Ion : *Începuturile culturale şi literare ale lui Al. Vlahuţă,* Tîrgovişte, 1940.

Nicolescu Aurel : *Despre geneza poeziei „1907", Steaua,* an. IX (103), septembrie 1958, pp. 85—87.

Nicorovici V. : *Alexandru Vlahuţă. 35 de ani de la moartea scriitorului, Munca,* an. XI, nr. 2.207, 19 noiembrie 1954, p. 2.

Oprişan I. Gr. : *A. Vlahuţă-Omul,* Bucureşti, 1937, 307 p.

Perpessicius : *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor,* E.S.P.L.A., 1957 : *Academicieni de dincolo de mormînt,* pp. 7—10 ; *Alexandru Vlahuţă,* 29 de ani după moarte, pp. 28—40.

Perpessicius : *Menţiuni critice,* Editura Fundaţiei pentru Literatură şi Artă, voi. III : *Lirica lui Alexandru Vlahuţă,* pp. 97—105 ; alte referinţe în voi. I, p. 65, 113, 124, 144, 207, 323 ; voi. II, p. 55, 398.

Petraşcu Nicolae : *Biografia mea,* în *Studii şi documente literare,* voi. VI („Junimea"), Bucureşti, 1939.

Petrescu Cezar : *Alexandru Vlahuţă şi epoca sa,* colecţia „S.R.S.C."

Rîpeanu Valeriu : *Alexandru Vlahuţă, Luceafărul,* an. I, nr. 4, 1 septembrie 1958, p. 12.

Rîpeanu Valeriu : *Vlahuţă, Caragiale, Delavrancea în lumina unor noi documente, Luceafărul,* an. IV, nr. 4 (63), 15 februarie 1961, p. 9.

Rotaru Ion : prefaţă la *Poezii de Alexandru Vlahuţă,* E.S.P.L.A., 1959, „Biblioteca pentru toţi", pp. 3—17.

Sadoveanu Mihail : *Anii de ucenicie,* E.S.P.L.A., 1958, „Biblioteca pentru toţi", pp. 134, 141, 171—172, 252—253 ; *Mărturisiri,* E.S.P.L.A., 1960 : *Reviste vechi săptămînale,* pp. 55—56, *Amintiri,* pp. 383—387.

Sândulescu Alexandru : O *sută de ani de la naşterea lui Alexandru Vlahuţă, Viaţa romînească,* an. XI, nr. 9, septembrie 1958, pp. 92—97.

Sevastos M. : *Amintiri de la „Viaţa romînească",* E.S.P.L.A., 1956, pp. 30, 49, 100—102.

Şoimaru Tudor : *Vlahuţă, poetul lui 1907, Gazeta literară,* an. IV, nr. 12 (158), 21 martie 1957, p. 1 şi 4.

Şora Mariana : prefaţă la *Opere alese* de Alexandru Vlahuţă, E.S.P.L.A., 1952, „Biblioteca pentru toţi", pp. 3—21.

Teodorescu Branişte Tudor : *Vlahuţă nuvelist, Propilee literare,* an. II, nr. 15, 15 octombrie 1927, pp. 23—27.

Vianu Tudor : *Arta prozatorilor romîni,* Editura Contemporană, 1941, pp. 189—198.

Vianu Tudor : *1907 în literatură şi artă,* comunicare ţinută la sesiunea Academiei R.P.R. din 25—26 martie 1957, *Viaţa romînească,* an. X, nr. 3, martie 1957, pp. 7—20.

Vianu Tudor : *Alexandru Vlahuţă, Viaţa romînească,* an. XI, nr. 9, septembrie 1958, pp. 77—91 (comunicare la Academia R.P.R. în 18 octombrie 1958).

Vianu Tudor : *Vlahuţă, autor de maxime, Gazeta literară,* an. V, nr. 41 (239), 9 octombrie 1958, p. 1 şi 6.

Vîrgolici Teodor : *Un scriitor al celor mulţi, Scînteia tineretului,* an. XIV, seria a II-a, nr. 2.899, 5 septembrie 1958, p. 3.

Vîrgolici Teodor : *Satira lui Alexandru Vlahuţă, Scrisul bănăţean,* an. IX, nr. 54, septembrie 1958, pp. 8—14.

Zaciu Mircea : *Un animator : Alexandru Vlahuţă, Tribuna,* an. III, nr. 48 (147), 26 noiembrie 1959, p. 2.

Zaharia N. : *Al. Vlahuţă, Viaţa şi opera lui,* Bucureşti, 1921, 280 p.

*** *Minciuna stă cu regele la masă, Scînteia,* seria a III-a, an. XVII, nr. 1.024, 19 ianuarie 1948, p. 2.

INDICI

TABLOU CRONOLOGIC BIOBIBLIOGRAFIC

1S58 — 5 septembrie. în satul Pleşeşti, judeţul Tutova (astăzi comuna Alexandru Vlahuţă, raionul Bîrlad, regiunea Iaşi), se naşte A. Vlahuţă.

1867 — intră în clasa întîi primară.

1871 — intră în clasa întîi a liceului din Bîrlad.

1875 — promovează clasa a IV-a de liceu.

1878 – termină liceul din Bîrlad.

1878 — 20 iulie. Se căsătoreşte cu Ida Pagano, fiica profesorului său de limba italiană.

1879 — trece examenul de bacalaureat la Bucureşti.

1879 — octombrie. Se află la Bucureşti, aşteptînd rezultatul concursului pentru postul de institutor la Tîrgovişte. *„Toată ziua stau în bibliotecă... Citesc mult — pricep puţin — şi reţin şi mai puţin"* (vezi scrisoarea către N. Petraşcu).

1879 — se înscrie la Facultatea de drept. Promovează trei examene, din cele cinci cerute, în iunie 1881, la 21 aprilie 1882 şi la 1 aprilie 1883.

1879 — noiembrie. Se stabileşte la Tîrgovişte.

1880 — 22 ianuarie. Predă primele ore de limba latină şi romînă la Gimnaziul „Văcărescu" din Tîrgovişte.

1880 — este greu bolnav.

1880 — aprilie. Ii apar primele poezii în *Convorbiri literare*.

(1880 — 5 noiembrie. S-a născut Mihail Sadoveanu.)

1881 — ianuarie. Răspunde la scrisoarea lui I. Negruzzi, arătînd că este de acord cu observaţiile acestuia asupra poeziilor care nu au fost publicate şi nici nu s-au păstrat *i Am cerut fetiţei apă* şi *Braţe de schijă.*

1881 — 24 mai. Apare la Tîrgovişte ziarul *Armonia.* In primul număr, Vlahuţă publică, sub semnătura *A.V.,* articole *Banul* şi *Paralela.*

1881 — 27 septembrie. Figurează în comitetul de conducere al ziarului *Armonia.*

1881 — 20 octombrie. Este numit profesor la şcoala divizionară de la Mînăstirea Dealului.

1881 — decembrie. Ii scrie lui Buşilă, trimiţîndu-i taxa de examene ; nu ştie însă dacă va putea veni la Bucureşti.

(1881 — Intre 1 februarie şi 1 septembrie apar cele patra Scrisori ale lui Mihail Eminescu.)

1882 — între 4 şi 8 septembrie. Ia parte la Congresul studenţilor, care a avut loc la Bacău, şi ţine conferinţa *Schiţe literare,* nepăstrată.

1882 — 6 mai. „După un an aproape de tăcere", trimite Iui Iacob Negruzzi poezia *Scrisoare către un bătrîn.*

1882 — 2 august. Pleacă în Moldova.

1882 — 10 noiembrie. Consiliul permanent al judeţului Dîmboviţa îl destituie cu majoritatede voturi, din postul de profesor la gimnaziu, pentru atacurile sale împotriva moravurilor înaltei societăţi din Tîrgovişte.

1882 — 23 decembrie. *Armonia* anunţă că Vlahuţă a îmbrăţişat cariera de avocat.

1883 — 5 ianuarie. Pledează în faţa Curţii cu juri din Tîrgovişte primul său proces.

1883 — începînd din iulie, se află timp de patru luni la Galaţi. Publică articole şi schiţe în ziarul *Galaţi.*

(1883 — aprilie. Apare *Luceafărul* de Mihail Eminescu.)

1884 — iunie. îl vede pe Eminescu şi încearcă să4 înduplece să plece la ţară pentru un timp, dar fără rezultat.

1884 — decembrie. Se află la Iaşi, unde stă trei zile cu Eminescu. Asistă acolo la o reprezentaţie a *Scrisorii pierdute,* care *„e cumplit de prost jucată şi totuşi place publicului".*

1885 — 3 ianuarie. Divorţează de Ida Pagano.

1885 — martie. Participă la Congresul didactic de la Iaşi.

1885 — din iulie pînă în septembrie se află la Dobrovăţ, de unde trimite *Convorbirilor literare* două „încercări".

1885 — noiembrie. începe colaborarea la *Epoca* (din primul număr) cu nuvela *Vişan.*

1886 — aprilie. Ţine la Ateneu conferinţa *Mişcarea literară.*

1886 — aprilie. Face o călătorie la Constantinopole.

1886 — apare primul volum al lui Alexandru Vlahuţă, *Nuvele.*

1887 — publică în *Lupta* din 25 ianuarie o scrisoare-apel pentru Eminescu şi se gîndeşte să organizeze un turneu de conferinţe prin ţară.

1887 — 27 martie (8 aprilie). A. Roman propune Academiei să respingă de la premiul „Eliade Rădulescu" volumul de *Nuvele* de A. Vlahuţă. Volumul este respins,

1887 — decembrie. Apare primul volum de poezii al lui Vlahuţă.

1887 — decembrie. Apare primul număr din *Revista nouă,* condusă de B. P. Hasdeu. De la primul număr şi pînă în martie 1891 Vlahuţă este redactor al revistei.

1888 — 14 martie. Se căsătoreşte cu Margareta Dona.

1888 — asistă la Craiova la festivalul Miron Costin (cu dr. Urechiă şi Delavrancea).

1888 — prezintă volumul de *Poezii* la premiul Academiei. Raportor : B. P. Hasdeu. Citeşte raportul în 13 aprilie, „se pronunţă în favoarea tînărului poet şi cere premierea lui". Nu este premiat.

(1883 — 15 iunie. încetează din viaţă Mioail Eminescu.)

(1889 — 30 decembrie. încetează din viaţă Ion Creangă.)

1891 —- februarie. Locuieşte în strada Frumoasă 42.

1891 — martie. Proiectează o viitoare revistă.

1891 — martie. Se mută în Bulevardul Academiei nr. 4.

1892 — 7 ianuarie. Trimite lui Paul Bujor poezia cunoscută sub titlul *Unde ni sînt visătoriif...*

1892 — 12 martie. Ţine la Ateneu conferinţa *Curentul Eminescu,* la sfîrşitul căreia recită poezia *Unde ni sînt visătorii* In aceeaşi lună a apărut broşura *Curentul Eminescu şi o poezie nouă.*

1892 — se îngrijeşte de publicarea operelor lui Gherea : *„Volumul II al lui Gherea apare peste o săptămînă; sînt la coala a 18-a".*

1892 — 8 octombrie. începe corespondenţa cu Dumitru Kiriac, aflat pe atunci la Paris. Corespondenţa va dura, cu întreruperi, trei ani.

1892 — 8 octombrie. îl recomandă pe Nicolae Iorga lui Kiriac : *„Pe la începutul lui noiembrie îţi va veni şi Iorga. Vezi nu uita de ce ţi-am spus. Cultivă-l, că-i băiat bun."*

1892 — apare volumul de proză *Din goana vieţii.*

1892 — octombrie şi lunile următoare. Depune o muncă neobosită pentru acordarea unei burse lui Dumitru Kiriac.

1892 — apare ediţia a doua a poeziilor lui Vlahuţă, sub titlul *Poezii.*

1893 — 8 ianuarie. *„Luna viitoare voi începe să-mi prepar conferinţa."*

1893 — 7 martie. Ţine la Ateneu conferinţa *Onestitatea în artă.*

1893 — 18 aprilie. Are loc şezătoarea pentru ajutorarea lui Dumitru Kiriac. *„Dac-am văzut şi-am văzut că nu cîntă nime cu noi, am cîntat singuri. Ani cîntat pe ieftin. Lumea a fost foarte mulţumită şi noi niţel."* Vlahuţă citeşte cu acest prilej introducerea şi prima parte a poemului *Iubire.*

(1893 — apar» *Literatura fi ştiinţa,* publicaţie semestrială, condusă de C. Dobrogeanu-Gherea, la car» a colaborat fi Vlahuţă.)

1893 — 9 martie. I. Vulcan îl propune pe A. Vlahuţă membru corespondent al Academiei, întruneşte unanimitate de 8 voturi în secţia literară.

1893 — 23 martie. D. Sturza, secretar al Academiei, arată că Vlahuţă nu a trimis nici un răspuns, însă a publicat o scrisoare de refuz , în *Constituţionalul* din 16/28 martie. In urma discuţiilor, Vlahuţă este considerat neales şi locul vacant : *„în urma succesului de la Ateneu, m-au ales membru corespondent al Academiei şi-am refuzat şi mi-am sculat o lume împotriva mea"* (scrisoare către Kiriac).

(1893 — iunie. Apare volumul Balade *şi idile* de George Coşbuc.)

1893 — octombrie. Lucrează la romanul *Dan* şi îl trimite la tipar. *„Mi-am pus romanul sub presă, deşi nu l-am isprăvit: lucrez zi şi noapte, m-am retras de la* «S/. *Gheorghe», ca să pot seri mai în răgaz."*

1893 — 15 octombrie. Proiectează o revistă săptămînală cu dr. Urechiă.

1893 — 28 noiembrie. Apare *Vieaţa.* Directori : Vlahuţă şi dr. Urechiă (ultimul pînă la 5. III. 1895).

1893 — noiembrie. Apare romanul *Dan.*

1894 — ianuarie. Apare volumul *Poezii vechi şi nouă.*

1894 — începe să colaboreze la *Gazeta săteanului* în numărul din 5 februarie 1894, an. X.

1894 — martie. Apare volumul *Din goana vieții,* ediţia a 111-a.

1894 — decembrie. Apare volumul *Un an de lupta.*

1895 — 12 martie. Rămîne singur director al revistei *Vieața.*

1895 — mai. Apare volumul *Icoane șterse (Nuvele și amintiri).*

1895 — petrece vara la Agapia, unde stă pînă la 1 septembrie.

1895 — octombrie. Apare volumul de poezii *Iubire.*

1S95—1896 – participă la seratele cercului „Amicii literaturii şi artei romîne", organizate de arhitectul Ion Mincu. La aceste serate mai iau parte : Nicolae Grigorescu, I. L. Caragiale, Delavrancea, C. Nottara, compozitorul Gh. Stephanescu, sculptorul Ion Georgescu.

1896 — 28 ianuarie. Apare ultimul număr al revistei *Vieața.*

1896 — 4 martie. Divorţează de Margareta Dona.

1896 — apare volumul de proză *In viitoare.*

1897 — apare ediţia a doua a volumului de poezii *Iubire* în „Biblioteca pentru toţi",

1897 — prezintă la Academie volumul *In viitoare.* Raportor : A. Naum. Nu i se acordă premiul pentru că refuzase titlul de membru corespondent al Academiei.

1898 1 martie. Adresează învăţătorilor din întreaga ţară un apel, cerîndu-le să-i furnizeze informaţiile necesare pentru alcătuirea unei cărţi intitulate *Geografia pitorească a Romîniei.* (Scrisoarea se publică în *Gazeta săteanului* din 5 martie 1898.)

1899 – apare volumul *Clipe de liniște.*

1899 — apare volumul *Poezii. Ediție completă.*

1900 — se prezintă la premiul „Năsturel Herescu" al Academiei Romîne cu volumul *Clipe de liniște.* Raportul, favorabil, este susţinut de A. Naum. I se acordă premiul numai

după a doua votare, deoarece la prima nu întrunise decît majoritatea simplă.

1900 — 21 aprilie. Se citeşte în şedinţa Academiei scrisoarea de mulţumire a lui Vlahuţă pentru premiul „Năsturel Herescu", acordat volumului *Clipe de liniște.*

1900 — octombrie. Locuieşte pe strada Esculap nr. 10.

1901 — lucrează, împreună cu Coşbuc, la seria cărţilor de citire pentru şcolile primare.

1901 — octombrie. Apare *Romînia pitorească.*

1901 — 2 decembrie. Apare *Sămănătorul.* Directori : A. Vlahuţă şi G. Coşbuc.

1901 •— 30 decembrie. Se deschide expoziţia „Grigorescu", pe care Vlahuţă o vizitează, cumpărînd tablourile : *Pe marginea oceanului,* 146, *Bătrîna bretonă,* 273, *Pe coastă,* 209, *Studiu,* 221, *Făr' de grijă,* 76.

1902 — aprilie. Apare a doua ediţie din *Romînia pitorească.*

1902 — iunie. Vlahuţă locuieşte pe strada Fîntînii nr. 55.

(1902 — 1 iulie. Apare la Budapesta revista *Luceafărul.*)

1902 — vara. Termină numai prima parte din seria cărţilor de citire pentru Editura Socec.

1902 — prezintă *Romînia pitorească* pentru premiul Academiei. Votul are loc la 8 aprilie. Cartea este premiată cu 18 voturi pentru,. 3 contra.

1902 — pînă în iulie 1918 : referendar la Casa-Şcoalelor.

Î902 — iunie. Merge la Buzău cu Nicolae Grigorescu, la bîlciul „Drăgaica".

1902 — iulie. Continuă să lucreze la cărţile de citire.

1902 — octombrie. Este semnalată *Cartea de citire-* (Partea I), pentru clasele secundare, de A. Vlahuţă şi G. Coşbuc.

1902 — 20 decembrie. Ultimul număr al *Sămănătorului* care mai are pe copertă numele lui Vlahuţă.

1904 — apare volumul *Poezii — 1880—1904.*

(1904 — toamna. Caragiale, împreună cu familia, părăseşte ţara şi se stabileşte pentru tot restul vierii la Berlin.)

1905 — ianuarie. Se află la Constanţa.

1905 — aprilie. Vlahuţă se căsătoreşte cu Alexandrina Ruxanda Gîlcă.

1905 — aprilie. Locuieşte în Calea Victoriei nr. 203. Aici se întîlneau adesea Delavrancea, Caragiale, Coşbuc, Dobrogeanu-Gherea, Nicolae Grigorescu, Jean Şteriadi, Octavian Goga. Aici a fost invitat şi acad. Victor Eftimiu, aflat atunci la începutul carierei sale literare.

1905 — prezintă Academiei volumul *Poezii* pentru Marele Premiu „Năsturel". In şedinţa din 6 aprilie 1905 este respins.

1905 — iulie. Se află la Palas, lîngă Constanţa.

1905 — merge la Bîrlad şi Pleşeşti cu Paul Bujor.

(1905 — apare cea de-a doua serie a ziarului *România muncitoare*.)

1906 — martie. Apare la Iaşi primul număr al revistei *Viaţa romînească,* în care Vlahuţă publică nuvela *Datorii vechi.*

1906 — călătorie în Ardeal, la Sibiu, pentru a fi naşul lui Octavian Goga.

1906 — *„Adresa mea, acum şi pe tot timpul Expoziţiei* (Jubiliare, n.n.) : *Plăineşti (jud. Rîmnicu-Sărat)."*

1906 — 24 iunie. La Focşani.

(1907 — sfîrşitul lunii februarie. Pe moşia Flămînzi, din nordul Moldovei, izbucnesc marile răscoale ţărăneşti ce aveau să cuprindă întreaga ţară.)

1907 — mai. In *Viaţa romînească* apare poezia *1907.*

1907 — iulie. La Cîmpina încetează din viaţă pictorul Nicolae Grigorescu. Vlahuţă şi Delavrancea iau parte la înmormîntare.

1907 — iulie. Vlahuţă se află la Constanţa,

1908 — iunie. Se află la Paris;

1908 — august. Călătoreşte prin Italia,

1908 — octombrie. Pleacă la Tekirghiol, la doctorul Dona.

1908 — octombrie. împreună cu Coşbuc, Sadoveanu şi Bogdan-Duică, face parte dintr-o comisie pe lîngă administraţia Casei Şcoalelor, pentru a se ocupa de dezvoltarea bibliotecilor de la şcolile rurale,

1908 apare volumul *Din durerile lumii.*

1908 apare volumul *Din trecutul nostru.*

1909 apare volumul *Poezii — 1880—1908.*

1909 prezintă *Din trecutul nostru* la premiile Academiei. Lucrarea este respinsă,

1909 apare volumul *File rupte.*

1909 asistă în sala Ateneului Romîn la un concert dat de George Enescu.

1910 • octombrie. Apare volumul *Pictorul N. I. Grigorescu.*

1910 • februarie. Caragiale este oaspetele lui Vlahuţă.

1910 mai. Caragiale este din nou oaspetele lui Vlahuţă.

1910 decembrie. Se află la Paris,

1911 apare volumul *La gura sobei.*

1911 • 16 octombrie. S-a dezvelit la Galaţi bustul lui Mihail Eminescu, lucrarea sculptorului Fr. Storck. Cu acest prilej au vorbit D. Anghel, I. A. Bassarabescu, N. Iorga. Vlahuţă a trimis următoarea scrisoare : *„Nu am decît cuvinte de laudă pentru frumoasa d-voastră faptă. Şi dacă nu voi fi acolo în ziua cînd veţi dezveli chipul de marmoră al marelui Eminescu, nu va însemna că sufletul meu nu sărbătoreşte, împreună cu d-voastră, şi cu aceeaşi adîncă evlavie, pe cel mai nobil reprezentant al neamului romînesc în faţa veacurilor viitoare"* (apud *Ilustraţiunea romînă,* an. I, noiembrie 1911, p. 101).

1911 — iarna. *„Caragiale si Vlahuţă au venit în laţi în vizită la* Viaţa romînească" (M. Sevastos, *Amintiri de la „Viaţa romînească"*, pp. 100—101).

1912 — 4 februarie. începe colaborarea la *Flacăra*, cu poezia *Noapte de iarnă*.

1912 — 20 februarie. Anunţă că se va muta la ţară şi că de aceea vinde tablourile lui Grigorescu, pe care *„le apăr împotriva nevoilor mele si cu din ce în ce mai hotărîtă îndîrjire le apăr împotriva cumpărătorilor bogaţi"*. Mai întîi Vlahuţă oferise aceste tablouri spre vînzare statului, care însă refuză achiziţionarea lor.

(1912 — 9 iunie. Moare subit, la Berlin, I. L. Caragiale.)

1912 — 14 iunie. Ia parte la înmormîntarea lui Caragiale, împreună cu Delavrancea, Cerna, Paul Zarifopol, Dobrogeanu-Gherea.

1912 — se retrage la Dragosloveni, :„

.1912 — septembrie. Trimite O telegramă de simpatie cu prilejul sărbătoririi a 60 de ani de viaţă Jui Ion Mincu, *„cel mai mare fi mai nedreptăţit arhitect rornîn"*.

.(1912 — 6 decembrie. Moare arhitectul Ion Mincu.)

1912 — între 14 şi 17 decembrie se află la Bucureşti.

1913 — mai. Călătoreşte prin Norvegia, împreună cu soţia sa, Ruxanda.

1913 — subscrie 100 lei pentru ridicarea monumentului lui Spiru Haret la Iaşi, în urma apelului lansat de *Viaţa romînească*.

1913 — Barbu Delavrancea recomandă Academiei decernarea Marelui Premiu „Năsturel" lui A. Vlahuţă pentru *Pictorul N. I. Grigorescu*. Dar neîntrunind la 23 mai 1913 decît 5 voturi, premiul nu i se acordă lui Vlahuţă, ci lui George Murnu pentru traducerea *Iliadei*.

1914 — martie. Apare volumul *Dreptate*. Revista *Flacăra* îi închină numărul său din 3 martie (an. IV, nr. 21). Colaborează Gala Galaction, C. Sp. Hasnaş, P. L. (Petre Locusteanu) şi alţii. Pe copertă, un portret al lui Vlahuţă.

1914 — 21 iunie. *Flacăra* publică actul I, scena VII, din piesa de teatru *Ţepef-vodă* de A. Vlahuţă.

1915 — apare volumul *Poezii — 1880—1915*.

1916 — martie. Conduce publicaţia săptămînală *Scriitorii romîni*.

(1916 — 15 august. Se decretează mobilizarea generala. România intra în război.)

1916 — 21 noiembrie. Vlahuţă şi familia părăsesc Dragoslovenii, plecînd în refugiu. Trece prin Focşani, Tecuci, iar la 5 decembrie soseşte la Bîrlad.

1917 — ianuarie. Se află la Iaşi (venise din decembrie 1916), împreună cu soţia, Sndurînd greutăţi materiale.

1917 — îi este distrusă casa de la Dragosloveni, în timpul războiului.

1917 — 8 august-septembrie. Se află la Bîrlad.

1917 — îi scrie lui Iorga despre grozăviile petrecute în judeţele Vaslui şi Tutova în timpul războiului. Cere un automobil, *„din miile cari deocamdată mi fac decît să stîrnească praful pe uliţele Iafului"*, pentru a putea vedea cele întîmplate.

1917 — noiembrie. La Iaşi : se îmbolnăveşte.

1918 — 24 februarie. Pleacă pe front.

1918 — 15 aprilie. Se află încă pe front.

1918 — 29 aprilie. Asistă la înmormîntarea lui Delavrancea, la Iaşi.

(1918 — 9 mai. Moare George Coşbuc.)

1918 — iulie. Este destituit din postul de referendar, la Casa Şcoalelor, la sfîrşitul lui iulie. I se cere să restituie permisul C.F.R.

1918 — august-septembrie. Se află la Bîrlad.

1918 — decembrie. Este reintegrat la Casa Şcoalelor.

1919 — concurează la Marele Premiu al Academiei cu volumul *Poezii* din 1915. Raportor :

Iacob Negruzzi. Premiul i se acordă în unanimitate.

1919 — iulie. De la începutul lunii stă la Cîmpina, bolnav.

1919 — 31 august. "La" Bucureşti, de unde intenţio- . nează să plece la Dragosloveni.

1919 — 24 septembrie-10 noiembrie. Se află bolnav la Cîmpina.

1919 — 1 octombrie. Apare primul număr al revistei *Lamura,* sub direcţia lui A. Vlahuţă.

1919 — 19 noiembrie. încetează din viaţă la Bucureşti, în casa dia strada Visarion.

1919 — 21 noiembrie. Are loc înmOrmîntarea lui Vlahuţă.

1948 — 28 octombrie. A. Vlahuţă este ales membru de onoare post-mortem al Academiei R.P.R., alături de Mihail Eminescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale, C. Dobrogeanu-Gherea etc. Propunerea, votată în unanimitate, a fost citită de Mihail Sadoveanu.

1950 — încetează din viaţă, la Bucureşti, Ruxanda Vlahuţă.

1957 — cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la moartea lui Nicolae Grigorescu, se inaugurează la Cîmpina casa memorială.

1958 — în întreaga ţară se' sărbătoreşte centenarul naşterii lui Alexandru Vlahuţă.

1958 — septembrie. Comuna în care s-a născut scriitorul va purta numele „Alexandru Vlahuţă".

1958 — septembrie. în comuna Dragosloveni se deschide într-un cadru festiv muzeul „A. Vlahuţă". ' " •.

1958 — octombrie. -Academia R.P.R. şi Uniunea Scriitorilor din R.P.R. cinstesc memoria lui Alexandru Vlahuţă. Cu acest prilej vorbesc .• acad, prof. Tudor Vianu şi Eusebiu Cami- • * • • f Iar, membru corespondent al" Academiei R.P.R.

INDICE _AL NUMELOR DE LOCURI
(din *Romînia pitorească)*

H

M

T

U

V

Z

INDICE GENERAL *

A

*** Titlurile cu caractere cursive rărite reprezintă lucrările lui Vlahuţă. Titlurile cu caractere cursive reprezintă lucrările altor scriitori sau creatori. Titlurile cu caractere drepte reprezintă numele de creatori, oameni politici, personaje reale, reviste, ziare. Indicaţia *text* reprezintă locul în care s-a publicat lucrarea lui Vlahuţă în ediţia de faţă, indicaţia *notă* reprezintă locul unde apare nota lucrării respective. Cifrele subliniate reprezintă o lucrare sau un pasaj mai amplu dedicate unui scriitor, artist, om politic etc.**

In prezentul indice nu au intrat nota asupra ediţiei, indicii alfabetici după primul vers si titlu, indicele cronologic al poeziei fi al prozei. Nu au fost induse nume exprimînd o imagine, o figură de nil.

fiiiiiii

F

G

I

J

N

W

TABLA ILUSTRAŢIILOR

CUPRINSUL

DAN

ROMÎNIA PITOREASCA

Pe Dunăre

De la Orşova la Sulina

Pe Marea Neagtă

In munţii noştri

Valea Prutului

Ţara. Poporul

PICTORUL N. I. GRIGORESCU

CARNETELE DE ÎNSEMNĂRI ZILNICE

Redactor responsabil : Margareta Feraru
Tehnoredactor : Mina Cantemir

Dat la cule» 17.06.1963. Bun de tipar 20.12.1963. Apătut 1964. Tiraj 10.180 ex. 1/1 legate. Hîrtie tipar înalt lip A mat de 63 g/m². Format 540X840/16. Coli ed. 29,94. Coli tipar 38,5. Planşe tipo 5. A. nr. 1383/1963. C.Z. pentru biblioteci mari 8R. C.Z. pentru bibliotecile mici 8R—0.

Tiparul executat sub comanda nr. 30.517 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" Piaţa Scînteii nr, 1. Bucureşti — R.P.R.